MUZEUL JUDEȚEAN SATU MARE

satu mare

studii și comunicări
seria istorie-etnografie-artă

XXXII/II
2016

SATU MARE

STUDII ŞI COMUNICĂRI

XXXII/II

Redactor şef:

Dr. Claudiu Porumbăcean

Colegiul de redacţie:

Dr. Paula Virag

Dr. Péter Levente Szőcs

Adela Dobrescu

Secretar de redacţie:

Dr. Gianina-Diana Iegar

Colegiul ştiinţific:

Dr. L. Balogh Beni, Arhivele Naţionale ale Ungariei, Budapesta, Ungaria

Dr. Ovidiu Ghitta, Universitatea „Babeş-Bolyai", Cluj-Napoca, România

Dr. Cornel Grad, Universitatea de Vest „Vasile Goldiş", Arad, România

Dr. Camelia Burghele, Muzeul Judeţean de Istorie şi Artă Zalău, România

Dr. Valentin Orga, Universitatea „Babeş-Bolyai", Cluj-Napoca, România

Dr. Német Péter, Nyíregyháza (Ungaria)

Dr. Doru Radosav, Universitatea „Babeş-Bolyai", Cluj-Napoca, România

Dr. Adrian Andrei Rusu, Institutul de Arheologie şi Istoria Artei, Cluj-Napoca, România

Dr. Ottmar Traşcă, Institutul de Istorie "George Barițiu", Cluj-Napoca, România

Coperta: Iulian Petrescu, Aurel Cordea
(Sigiliul oraşului Satu Mare din secolul al XVIII-lea)

Adresa redacţiei:
MUZEUL JUDEŢEAN SATU MARE
B-dul Dr. Vasile Lucaciu, 21
440031 Satu Mare
ROMÂNIA
Tel.: 04/0261/73.75.26
E-mail: muzeusm@gmail.com
www.muzeusm.ro

SATU MARE
STUDII ŞI COMUNICĂRI

seria
ISTORIE ▪ ETNOGRAFIE ▪ ARTĂ ▪ RESTAURARE-CONSERVARE

XXXII/II

EDITURA MUZEULUI SĂTMĂREAN
SATU MARE
2016

CUPRINS - TARTALOM - CONTENTS

ISTORIE

VIOREL CIUBOTĂ

Precizări cu privire la viața și activitatea episcopului Grigore Maior
Information regarding the life and work of Bishop Grigore Maior (abstract) 9

MATEI CIURICĂ

Reforma militară habsburgică din 1798 reflectată în colecția armelor de foc a Muzeului Județean Satu Mare
The Habsburg military reform of 1798 reflected in the firearms collection of Satu Mare County Museum (abstract) 17

MARTA CORDEA

Informații referitoare la părțile de nord-vest în foile românești de la mijlocul secolului al XIX-lea
Information related to the northwestern parts, in Romanian sheets from the mid-nineteenth century (abstract) 25

DIANA LOSTUN

Tipologia documentelor curente în administrația parohială în Biserica greco-catolică din a doua jumătate a secolului al XIX-lea
The tipology of the current documents in the parish chancellery of the Greek-Catholic Church in the second half of the 19th century (abstract)..... 35

CIPRIAN RIGMAN

Școala centrală greco-catolică din Târgu Lăpuș (Lăpușul Unguresc) în intervalul temporal 1856-1868
The Central Greek-Catholic Schools from Târgu Lăpuș (Lăpușul Unguresc) between 1856 and 1868 (abstract)..... 57

ERDEI JÁNOS

Szatmár városának adminisztrációja 1886-ban
The administration of the city of Satu Mare city in 1886 (abstract)..... 89

PAULA VIRAG

Populația orașului Satu Mare în a doua jumătate a secolului al XIX-lea și prima jumătate a secolului al XX-lea
Demographic evolutions in Satu Mare City during the second half of the 19th century and the first part of the 20th century (abstract)..... 99

RADU DAVID

Date cu privire la Școala Primară Romano-Catolică de Fete din Satu Mare: 1842 - 1948
Data regarding the Roman-Catholic Primary Girls' School from Satu Mare: 1842-1948 (abstract)..... 111

VIOREL CÂMPEAN - OVIDIU T. POP

Ioan Gh. Oprea şi Aurel Ghitta, doi profesori de la Liceul „Mihail Eminescu" din Satu Mare
Ioan Gh. Oprea and Aurel Ghitta, two professsors of the National College „Mihai Eminescu" Satu Mare (abstract) 141

GRETA PETER

Presa sătmăreană despre intrarea României în Primul Război Mondial
The local Satu Mare press concerning Romania's entering the First World War (abstract) 153

MARIN POP

Activitatea organizaţiei Partidului Naţional Român din judeţul Satu Mare în perioada 1920-1926
The activity of the National Party – the Organisation of Satu Mare County - between 1920-1926 (abstract) 169

TOTH SZILÁRD

Politikai pártok és választási csalások a két világháború közötti Romániában
Political parties and electoral frauds in interwar Romania (abstract) 183

DIANA KINCES

Monografii sanitare în perioada interbelică – surse ale istoriei locale
Sanitary monographies in the interwar period – sources of local history (abstract) 197

CLAUDIU PORUMBĂCEAN - MIHAELA SĂLCEANU

Ioniţă G. Andron. Amintiri din timpul ocupaţiei horthysto-fasciste: septembrie 1940-octombrie 1944
Ioniţă G. Andron. Memories from the time of the horthyst-fascist occupation: september 1940-october 1944 (abstract) 205

DANIELA BĂLU

Aspecte ale "unificării" Bisericii Ortodoxe Române cu Biserica Greco - Catolică din judeţul Satu Mare
Aspects of "unification" of the Romanian Orthodox Church with the Greek-Catholic Church in Satu Mare County (abstract) 227

LŐRINCZ NORBERT

Ecourile revoluţiei maghiare din 1956 în România şi la Satu Mare
The resounding echoes of the 1956 Hungarian Revolution in Romania and Satu Mare (abstract) 237

ETNOGRAFIE

CAMELIA BURGHELE

Radiografia terenului etnografic şi poveştile identităţii: *noi despre noi, codrenii*
The radiography of the ethnological terrain and the stories of identity (abstract) 255

ADELA DOBRESCU

Industria casnică textilă în zona de graniţa româno-ucraineană
Domestic textile industry in the Romanian Ukraine border area (abstract) 271

IRINA LIUBA HORVAT - ZOLTAN TOTH

Patrimoniul arhitecturii țărănești din fostul comitat Ugocea
The heritage of the peasant architecture from the Ugocea County (abstract)..... 283

MARIA LOBONȚ-PUȘCAȘ

Despre „casă" și „acasă" în zona de graniță româno-ucraineană
On "house" and "home" in the Romania - Ukraine border area (abstract)..... 299

RAREȘ OLOSUTEANU

Porecla – studiu antropologic
The nickname- anthropological study (abstract)..... 309

RAREȘ OLOSUTEANU

Uneltele în instrumentarul ritualic tradițional
The tools as the instrumentary specific to the traditional rituals (abstract)..... 317

SZÍLÁGYI LEVENTE

Nyelvi tájkép a magyar-román-ukrán hármas határ térségben. A lokális nyelvhasználat gazdasági és társadalmi dimenziói
Linguistic landscape in the Hungarian-Romanian-Ukrainean borderland. The economic and social dimensions of the local language-usage (abstract)..... 331

RESTAURARE - CONSERVARE

GEORGE ALEXANDRU VASILICHI GAVRILAȘ - RADU OVIDIU ARDELEAN

Restaurarea și conservarea soclului la „Monumentul Ostașului Român" de la Carei (II)
Restoration and preservation of the artistic stone component at the "Monument of the Romanian Soldier" in Carei (II) (abstract)..... 343

CRISTINA OANA BUSUIOC

Icoana "Arhanghelul Mihail" – conservare activă
The icon of Saint Michael the Archangel - active preservation (abstract)..... 349

GHEORGHINA OLARIU

Analiza prin fluorescență de raze X a unei căldări paleocreștine
The X-ray fluorescence spectroscopy of a Christian bucket (abstract)..... 355

ISTORIA ARTEI - ISTORIA CULTURII

FELICIA GRIGORESCU

Despre imaginarul lui Makó András
On the imaginary of Makó András (abstract)..... 369

FELICIAN POP

Wass Albert sau perspectiva mitică asupra românilor – o abordare epopeică
Wass Albert or the mythical perspective on romanians – an epic approach (abstract)..... 377

PRECIZĂRI CU PRIVIRE LA VIAȚA ȘI ACTIVITATEA EPISCOPULUI GRIGORE MAIOR

Viorel CIUBOTĂ

Abstract: *The article brings some inedited information regarding the first Romanian students from the Urbano Collegio from Roma, information that adds up to the one article published until now and that establishes more accuracy of the main moments of the studies of Grigore Maior from the Urbano Collegio from Roma.*

Keywords: *Grigore Maior, De Propaganda Fide, Urbano Collegio, Silvestro Caliani, Romanians from Transylvania.*

Una dintre cele mai strălucite instituții de învățământ a lumii creștine a fost și este, fără îndoială, Colegiul Urban „De Propaganda Fide", înființat la Roma în anul 1622 și având drept scop formarea de misionari care să fie trimiși în toată lumea pentru a răspândi credința catolică. Partea răsăriteană a Europei fiind considerată teritoriu misionar, de obicei absolvenții din această zonă se întorceau în țările lor de origine, unde tocmai se constituiau sau se consolidau eparhii greco-catolice (Transilvania, Ungaria, Croația etc). De obicei absolvenții Colegiului Urban depuneau un jurământ, la terminarea studiilor, că vor trimite rapoarte, anual, despre starea lucrurilor din țările lor de origine, care constituie o sursă inepuizabilă de informații pentru istoricii actuali.

În anul 2016, beneficiind de sprijinul generos al Institutului Pio Romeno din Roma (rectorul dr. Gabriel Buboi și adjunctul său, părintele Vasile Man), dar și a lui Giovanni Frosci și dr. Marco Turchetti de la Arhiva de la Propaganda Fide, am putut aprofunda cercetările privind studenții de pe teritoriul de astăzi al României din primii o sută de ani de activitate a colegiului. Este de remarcat că din veacul al XVII-lea avem doar două nume de studenți transilvăneni din cei aproximativ 450 pe care i-a avut colegiul: Nicolo di Pietro „transilvano, studente di Logica" și în anul 1695 Pietro Bono „transilvano"[1].

Trebuie remarcat că în sinodul general din 8 iunie 1702 al episcopiei greco-catolice din Transilvania s-a hotărât ca cinci tineri, cei mai dotați, să fie trimiși la școlile

[1] Archivio della Congregazione di Propaganda Fide (în continuare, APF), *Scritture riferiti nei Congressi Collegio Urbano dall' istituzione fino al 1677*, f. 61 și 269v.

din Viena, Tîrnavia și Roma pentru studiul artelor liberale și a Sfintei Teologii („*Tum ut juvenes quinque, qui optimis essent ab ingenio dotati praesidiis, in singulos annos extra Transilvanicos fines darentur Viennam, Tyrnaviam ac Romam ad bonos mores, ad artium liberalium studia atque ad sacras literas diligenter informandi*"[2]).

În primele patru decenii ale veacului al XVIII-lea, aceste deziderate au rămas doar niște intenții generoase, climatul politic din Transilvania nefiind deloc propice pentru biserica greco-catolică română, dar este de remarcat că nici pentru celelalte biserici (catolică sau armeană). Abia în anul 1729 îl întâlnim pe armeanul Luca Werzelles la Colegiul Urban[3]. În anul 1735 întâlnim deja doi armeni transilvăneni în anul I la Filosofie: doi Sebastiano, amândoi de 17 ani[4].

Primul dintre episcopii români transilvăneni care a deschis și în acest domeniu un drum extrem de benefic pentru cultura românească, a fost marele episcop Inochentie Micu Klein care, în tumultul luptelor pe care le ducea cu nobilimea Transilvaniei pentru recunoașterea națiunii române, a avut în centrul preocupărilor sale și pregătirea în institute de prestigiu de tineri români atât de necesari pentru ridicarea poporului român. Prilejul s-a ivit în anul 1736, când episcopul a reușit să încheie contractul de schimb al Domeniului Gherla și Sâmbăta de Jos cu Domeniul Blajului, ceea ce a dus la o creștere însemnată a veniturilor episcopiei, de la 3000 la 6000 de florini[5]. În contractul de închiriere se prevedea expres că o parte a veniturilor se va folosi pentru întreținerea la colegiul De Propaganda Fide a trei studenți. Episcopul Klein scrie încă din anul 1736 Camerei Aulice și cere bani pentru a putea trimite la Roma fără întârziere trei tineri. El cerea câte 200 florini de fiecare pentru drum și 200 de fiecare pentru îmbrăcăminte[6]. După cum se poate vedea, suma este mai mare decât se prevedea în contract pentru întreținerea celor trei studenți la Roma, 972 de florini[7].

Episcopul și-a pus în aplicare planul și într-adevăr a obținut banii necesari, trimițând trei tineri la Roma, după cum aflăm din două scrisori trimise din Blaj, una în 2 mai 1737 și cealaltă în 14 octombrie 1737, dar și dintr-o notă aflată în arhiva congregației, datând din 1 septembrie 1736, din care rezultă că banii au fost virați în Banco di Sancto Spirito, în contul studiilor a trei *alumni* transilvăneni[8]. Din scrisoarea din 2 mai 1737 aflăm numele unuia dintre cei trei tineri români trimiși la Roma, Iosif Cotore. În scrisoarea din 14 octombrie 1737 episcopul își exprima durerea față de „*întâmplarea nefericită a alumnilor noștri și trista lor reîntoarcere din Roma, dar, cu toate că nici celor care și-au recunoscut greșeala și s-au pocăit de faptele lor nu le-a fost acordată iertarea și voința superiorilor a fost ca ei să se reîntoarcă de acolo și să-și termine noviciatul aici, la Basiliani*"[9]. Putem specula mult și bine asupra celor întâmplate la

---

[2] N. Nilles, *Symbolae ad illustrandam historiam ecclesiae orientalis in terris coronae S. Stephani*, Oeniponte, 1885, p. 351.

[3] APF, *Scritture riferite nei Congressi Collegio Urbano*, 5, f.272v.

[4] APF, *Scriti non riferite dell' anno 1734 all il 1740. Catalogo degli alunni del Ven. Collegio Urbano De Propaganda Fide per l'anno MDCCXXXV nel tempo del P.D. Francesco Sofio Tramontana de Pii Operari interim Rettore dell' anno V*, f. 116.

[5] Dr. Augustin Bunea, *Episcopul Ioan Inocențiu Klein (1728-1751)*, Blaș, 1900, p. 17-18.

[6] Al. Grama, *Istoria bisericii române*, Blaj, 1884, p. 116-119 și Z. Pâclișanu, *Istoria bisericii române unite*, Ediție îngrijită de pr. Ioan Timbuș, Târgu-Lăpuș, 2006, 232.

[7] *Ibidem*, p.242.

[8] APF, *Scriti non riferite dell' anno 1734 all il 1740*, 6, f. 208-209 și 210 .

[9] I. Dumitrescu-Snagov, *Românii în arhivele Romei (secolul XVIII)*, București, 1973, p. 109.

Roma cu cei trei tineri, mai ales dacă printre ei a fost şi Grigore Maior, care avea o fire mai colerică, după cum rezultă dintr-o adresă către cardinalul Petra[10], prefectul Sacrei Congregaţii de Propaganda Fide, datând din 10 iulie 1743, din care aflăm că Maior în duminica sărbătorii Sfinţilor Petru şi Pavel a ieşit seara din colegiu şi a mers pe un loc mai înalt ca să urmărească *La Girandola*, o sărbătoare populară care se desfăşura în sărbătoarea Sfinţilor Apostoli Petru şi Pavel şi care culmina cu aprinderea unui foc de artificii în piaţă[11]. Oricum, conducerea colegiului a considerat că cei trei trebuie să urmeze întâi noviciatul la o mănăstire baziliană, pentru a se disciplina şi a depune voturile călugăriei, şi apoi să fie reprimiţi la studii!

Noviciatul într-o mănăstire baziliană putea fi făcut, cel mai aproape de Transilvania, la mănăstirea Sfântul Nicolae din Mukacevo, care era pe vremea aceea şi sediul episcopiei greco-catolice de Mukacevo. În Transilvania, din lipsă de călugări români bazilieni, deşi în actul de schimb din 1736 era prevăzută înfiinţarea unei mănăstiri la Blaj, vor mai trece câţiva ani până la acest eveniment. Din această perioadă există o adresă trimisă de Inochentie Micu din Viena, în 1 octombrie 1738, părintelui protoegumen Grigore Bulko de la mănăstirea Sfântul Nicolae, în care îi dă lămuriri despre noviciatul celor trei tineri români, consacrarea lor, plata pentru întreţinerea lor în mănăstire, care urma să fie făcută de Camera Aulică, adăugându-se la cele trei voturi îndătinate depuse de bazilieni şi cel al *„deplinei ascultări şi perseverări către Venerabila mănăstire din Blaj şi superiorii ei, după intenţia fundatorilor"*[12]. Dar cea mai importantă ştire este cea privind numele celor trei tineri: Atanasie Rednic, Silvestru Caliani şi Grigore Maior[13]. Ei sunt cei trei tineri plecaţi la Roma în anul 1737 şi trimişi acasă pentru a-şi efectua noviciatul într-o mănăstire. Mai trebuie remarcat că însuşi Inochentie Micu efectuase, înainte de a fi sfinţit episcop, noviciatul la mănăstirea Sfântul Nicolae timp de doar un an (12 iulie 1729 - 23 septembrie 1730)[14]!

Menţionăm că noviciatul celor trei tineri la mănăstirea Sfântul Nicolae a durat trei ani. Marea majoritate a istoricilor vorbesc de un noviciat de un an, având în minte noviciatul lui Inochentie Micu, uitându-se că acesta s-a desfăşurat în condiţiile în care el a fost numit episcop de Curtea Imperială care a presionat la episcopul Bizanczy ca procesul să se desfăşoare rapid pentru ca unirea religioasă a românilor să nu se prăpădească cu totul[15]. Chiar episcopul Aaron scria în anul 1757: *„Quantumvis enim Munkacsini in Novitiatu non unum, sed tres ...consumpserit annos"*. Se păstrează decretul episcopului Gheorghe Blajovszky, episcop între anii 1738-1742, din 13 iulie 1740,

---

[10] Este vorba de Vicenzo cardinal de Petra, prefect al Congregaţiei între anii 1727-1747 (ro.wikipedia.org/wiki/Congregatio_de_Propaganda Fide).

[11] Focul de artificii era extrem de spectaculos, înălţându-se mii de rachete şi obiecte strălucitoare deodată, în formă de evantai, şi se desfăşura la sfârşitul sărbătorii. Obiceiul data cel puţin din timpul papei Iuliu al III-lea, din veacul al XVI-lea şi era organizat la încoronarea papilor sau la sărbătorile religioase. *Révai Nagy Lexikona*, VIII, Budapest, 1913, p. 544 şi *A Pallas Nagy Lexikona*, VIII, Budapest, 1894, p. 30.

[12] Ioannicio Basilovits, *Brevis Notitia Fundationis Theodori Koriatovich*, pars II, Cassoviae, p. 174-175 şi Augustin A. Pop, "Călugării de la Blaj şi rolul lor în viaţa culturală a neamului", în *Cultura Creştină*, anul XVII, nr. 4-5, aprilie-mai 1937, p. 311.

[13] *Ibidem*, p.175.

[14] *Ibidem*, p. 175-176 şi Francisc Pall, *Inochentie Micu-Klein Exilul la Roma 1745-1768*, vol. I, Cluj-Napoca, 1997, p.7.

[15] Printre susţinătorii acestei idei A. Grama, *op. cit.*, p. 125, Fr. Pall, "Ştiri noi despre primii studenţi trimişi de la Blaj la Roma", în *Apulum*, XVII, 1979, p. 470.

privind hirotonirea lui Grigore Maior, călugăr din ordinul bazilian, în rangul de diacon și trecerea lui sub jurisdicția episcopului Inochentie Micu: „*significamus praesentibus literis nostris et attestamur honarabilem in Christo fratrem Gregorium Maior Ordinis Divi Basilii Magni actu Diaconum ex Magno Principatu Transylvaniae oriundum, alumnum Caesareo Regium sacro habitu religisioso pro Venerabili Monasterio Balasfalvensi ad iurisdictionem Illustrissimi et Reverendissimi Domini Liberi Baronis Domini Innocentii Klain Episcopi Fogarasiensis pertinente indutum.*" Ceremonia depunerii celor trei voturi îndătinate s-a desfășurat în ziua Sfântului Arhanghel Gabriel, în duminica a șaptea după Rusalii, în catedrala mănăstirii Sfântul Nicolae din Mukacevo[16].

În această perioadă la Colegiul Urban din Roma apar noi studenți transilvăneni. Astfel, în 1738 îi găsim pe Cristofor Manuel de 19 ani, armean, student din 7 februarie 1735 și pe Cristofor Isaac, tot de 19 ani, tot armean, student la Teologie din 7 februarie 1735[17]. Pe aceiași îi găsim și în anul 1739 la pozițiile 8 și 9 din catalogul studenților[18].

Din 5 septembrie 1741 datează o scrisoare a nunțiului papal la Viena, Camillo Paoluci, arhiepiscop de Iconium[19] către Congregazione de Propaganda Fide, în care informează că împărăteasa dorește ca cei trei tineri din Transilvania, Petru Aaron, cleric secular, Grigore Maior și Silvestru Caliani, diaconi ai ordinului Sfântul Vasile cel Mare să fie primiți în colegiu încă din acel an. Mai cere deasemenea, dacă este posibil, ca Petru Aaron să-și termine studiile teologice în doar doi ani de zile[20]. Scoaterea lui Rednic din cursa pentru Roma se întâmplă după luna mai 1741 și înainte de 1 septembrie 1741 și se prevede înlocuirea lui cu Petru Pavel Aaron, susținut de curtea imperială, probabil în vederea unei eventuale înlocuiri a lui Inochentie Micu! Lucru acesta s-a și întâmplat în anul 1745, conducerea episcopiei fiind preluată de către Aaron în calitate de vicar. Probabil că de la această înlocuire a lui din grupul celor trei s-a tras apoi ura pe care Atanasie Rednic a nutrit-o față de Maior și Caliani, care au fost pedepsiți drastic, primul fiind exilat pe viață la mănăstirea din Mukacevo iar pe al doilea făcându-l portar la mănăstirea din Blaj[21]. Samuil Micu, care l-a cunoscut bine, fiindu-i colaborator, nota: „*Ci cu toate acestea Atanasie clerului și poporului nu era plăcut, că era greu la fire și nu lesne iertător*"[22].

Având sprijin atât de sus, din partea Împărătesei Imperiului Habsburgic, cei trei au fost primiți în Colegiul Urban, cu toate că anul, probabil, începuse, și locurile anuale erau ocupate. Aceasta rezultă, după părerea noastră, din faptul că cei trei nu au numere în catalog[23] în primul an de studii. Astfel, la pozițiile 7 și 8 îi întâlnim pe transilvănenii Cristofor Manuel, de 22 ani, de rit armean, student la teologie și Cristofor Isaac, 22 ani, de rit armean, student la teologie, iar după poziția 19, îl găsim fără număr pe Petru Aaron, transilvănean, 28 ani, de rit grec, student

---

[16] *Episcopia greco-catolică de Mukacevo. Documente*, II, Satu Mare, 2012, p. 83-84.

[17] APF, *Scriti non riferite dall' Anno 1734 all il 1740*, 6, f.277v-278.

[18] *Ibidem*, f. 295-296.

[19] Arhiepiscop in partibus, deoarece localitatea căzuse de mai bine de 500 de ani sub stăpânirea turcească, fiind cunoscută astăzi sub numele de Konya.

[20] APF, *Collegio Urbano dell Anno 1741 all' il 1760*, f. 59-59v.și 61.

[21] Z. Pâclișanu, *op.cit.*, p.442-443.

[22] T. Cipariu, *Acte și fragmente*, Blașiu, 1855, p.128.

[23] APF, *Collegio Urbano dell Anno 1741 all' il 1760*, f.61-66. *Catalogo degli Alunni del Vener. Collegio Urbano de Prop. Fide per l'anno MDCCXXXXI nel tempo del P.D. Francesco Sofio Tramontana De Pii Operarii rettore dell anno XI.*

la teologie, venit în Colegiu în 3 octombrie 1740[24]. Urmează apoi trei poziții numerotate de la 20, 21, 22 și după ele sunt notați, tot fără număr de ordine, Silvestru Caliani, transilvănean, 23 ani, de religie greacă, student la filosofie, venit în Colegiu în 3 octombrie 1740 și ultimul, George Maior, transilvănean, de 26 ani, de rit grec, student la filosofie, venit în Colegiu în 3 octombrie 1740[25].

În catalogul pe anul 1742, cei trei studenți transilvăneni apar deja cu numere de ordine. La poziția 11 apare Petru Aaron, de 29 ani, student la Teologie, anul II. La poziția 15 apare Silvestru Caliani, de 24 ani, student la Filosofie, anul II. La poziția 16 apare George Maior, transilvănean, 27 ani, student la Filosofie, anul II[26]. La poziția 17 apare Giuseppe Barcodar, armean transilvănean, student la Filosofie, anul II, venit în Colegiu în 15 iunie 1741 și la poziția 39 Giovani Corocinon, armean transilvănean, 14 ani, venit în Colegiu în 15 iunie 1741, studia gramatica[27].

În catalogul pe anul 1742 la poziția 11 apare Petru Aaron, apoi Vasile Boscikovich din Croația, viitorul episcop de Križevo (Criș), de 21 ani, de religie greacă, student la Teologie, iar la pozițiile 15 și 16 apar Silvestru Caliani și George Maior, de 27 de ani, deci se născuse în anul 1715[28]. Tot în acest an studenții de la teologie și filosofie fac cerere pentru a primi cărți tipărite pentru studiu pentru că le era greu să-și noteze toate cursurile. Lor li se alătură doi profesori, Domenico Vincenzo, lector la Teologie și Francisco Jaquier, lector la Sacra Scriptură[29].

În catalogul pe anul 1743 apare la poziția 10 Petru Aaron, de 30 ani, la poziția 11 Vasile Boscihkovich, de 22 ani, venit în Colegiu în 3 noiembrie 1741, la poziția 15 Silvestru Caliani de 25 ani, student în anul III la Filosofie, iar la poziția 16 apare George Maior de 28 ani[30], student în anul III la Filosofie[31]. Mai apare transilvăneanul Giuseppe Barchodor, armean, student la Filosofie în anul III, Paul Vkobranekovich din Țara Românească, student la Filosofie în anul III, venit în Colegiu în 20 aprilie 1742 și Giovanni Corocion, armean transilvănean, de 15 ani, gramatist, venit în Colegiu în 15 iunie 1741[32].

Este mai mult ca sigur că în acest an Grigore Maior și-a susținut lucrarea de doctorat, intitulată „*Conclusiones ex universa Philosophia selectae quas Sacrae Congregationi Eminenentissimorum ac Reverendissimorum D.D. Sanctae Romana*e *Ecclesiae Cardinalium de Propaganda Fide*" – Gregorius Major S. Basilii Magni monachus Transylvanus, Venerabilis Collegii Urbani de Propaganda Fide alumnus D.D.D. În arhiva Colegiului se păstrează un rezumat tipărit format din 6 pagini, care cuprinde foaia de titlu a cărții, tipărite la Roma în tipografia Congregației, și cuprinsul pe scurt al celor 20 de capitole ale lucrării. La sfârșit mai este tipărit: „*Disputabuntur publice in Ven. Collegio Urbano de Propaganda Fide ab eodem qui supra, Assitente Patre Thoma Le Seur*[33] *ex Ordine Mi-*

[24] *Ibidem*, f. 61.
[25] *Ibidem*, f. 63v.-64.
[26] *Ibidem*, f. 121v., 122v.
[27] *Ibidem*, 122v. și 124v.-125.
[28] *Ibidem*, f. 149v.-150, 150v.-151.
[29] *Ibidem*, f. 133-139v.
[30] Rezultă din nou că era născut în anul 1715!
[31] *Ibidem*, f. 178v.-179, 179v-180.
[32] *Ibidem*, f. 179v.-180, 181v. 182.
[33] A trăit între anii 1703-1770, fiind profesor de filosofie și teologie morală în Colegiu, membru al Societății Regale din Londra, Academiei din Berlin, al Institutului din Bologna, membru corespondent

nimorum în praefato Collegio Philosophiae Lectore, et Sanctae Romanae, et Universalis Inquisitionis Qualificatore. Anno 1743. Mense Die Hora"[34]. Are și cele două vize pentru a putea fi tipărită.

Catalogul pentru anul 1744[35] are la poziția 1 pe Vasile Boscihkovich din Croația, de 23 ani student la Teologie, anul III, la poziția 4 pe Silvestru Caliani de 26 ani, student la Teologie în anul I, la poziția 5 pe Grigore Maior de 29 ani, student la Teologie în anul I. Deci observăm că Petru Aaron a terminat studiile la Roma și probabil a plecat spre casă[36], iar ceilalți doi sunt deja la facultatea de teologie în anul I. La poziția 8 apare Paul Vkobranekovich, de 19 ani, student la Teologie, notat de astă dată ca român (vallaco). Din acest an se păstrează și o listă cu calificative ale studenților. Cei amintiți mai sus apar toți notați cu „optime".

În anul 1745 rectorul Colegiului este Pater Idelfonso di S. Carlo, iar la Teologie apar în anul II trei transilvăneni: Silvestru Caliani (27 ani), Grigore Maior (30 ani), Giuseppe Barchodar (25 ani), iar la Retorică Giovanni Cracion (17 ani)[37].

În anul 1746 este ultima dată când Caliani și Maior mai apar în catalogul Colegiului. La poziția 3 apare Silvestro Caliani de 28 ani, student în anul III la Teologie și la poziția 4 Grigore Maior de 31 ani, student în anul III la Teologie[38]. Mai apar transilvănenii Giuseppe Barchodar, student anul III la Teologie, Giovanni Caracion, student la Retorică, Giovanni Iacobfi din Gherla, de 18 ani, armean, la Retorică, venit în Colegiu la 21 iulie 1746[39].

În catalogul pe anul 1747 apar transilvăneni Giovanni Caracion, Giovani Iacobfi și Toma Popovici din Oradea Mare, de 18 ani, de rit grec, student la Retorică, venit în Colegiu în 31 mai 1747[40].

În anul 1748 apar deja 4 transilvăneni, 2 armeni și 2 români. La poziția 8 Giovanni Caracion de 21 ani, student la Filosofie în anul II, la poziția 15 Giovanni Iacobfi, de 20 ani, student în anul II la Filosofie. Cei doi români sunt Toma Popovici la Retorică, la poziția 21 și Teodor Bula din Oradea Mare, de 15 ani, la Gramatică, venit în Colegiu în data de 31 mai 1747[41].

În sfârșit, despre terminarea studiilor teologice de către Maior și Caliani vom face referire tot la registrul publicat de I. Ardeleanu în anul 1877, unde la poziția 3 apare Grigore Maior, alumn al colegiului Urban, care în 17 decembrie 1745 a obținut sacerdoțiul în ritul grec din partea cardinalului vicar în biserica Sfântul Atanasie. La poziția 6 apare Silvestru Caliani, monah bazilian din Dieceza Făgăraș[42]. Se mai păstrează un registru în care se con-

---

al Academiei de Științe din Paris, autor al nenumărate cărți, multe din ele scrise împreună cu Francois Jacquier (1711-1788), dintre care citățm *Circa novum S. Philippi aedificium observationes*, Roma, 1738 sau *Memoir sur le calcul intégral*, Roma, 1748 (https://de.wikipedia.org/wiki/Thoma).

[34] APF, *Collegio Urbano dell Anno 1741 all' il 1760*, f. 159v.

[35] APF, *Catalogo degli alunni del' Ven. Collegio Urbano de Propaganda Fide per l' anno MDCCXLIV nel tempo del Sig<no>re D. Domenico della Rocca interim Pro-Rectore dell' anno P<ri>mo*, f. 184.

[36] I. Ardeleanu publica în *Transilvania*, an X, nr. 11/1 iulie 1877, "Registrul alumnilor de la Propaganda Fide". La poziția 2 apare Petru Aaron, născut în Bistra, fiul lui Teodor Aaron din dieceza de Făgăraș, care în 26 mai 1742 a prestat jurământul, iar în anul 1743, ziua 30 iulie, a primit sacerdoțiul în Biserica Sfântul Atanasie din Roma în ritul grec de la arhiepiscopul Dionisie Modino. Deci el s-a întors acasă încă din anul 1743.

[37] APF, *Collegio Urbano dell Anno 1741 all' il 1760*, f. 265v.-266, 267v.-268.

[38] *Ibidem*, f.370v.-371.

[39] *Ibidem*, f. 370v.-371, 373v.-374.

[40] *Ibidem*, f. 388v.-389, 389v.-390.

[41] *Ibidem*, f. 464v.-465, 466v.-467.

[42] *Transilvania*, anul X, nr. 11/1 iulie 1877, p.124.

semnau hotărârile Congregației în problemele curente. Aici, la anul 1745, apare notat faptul că Maior și Caliani au fost hirotoniți preoți, deci au terminat teologia: „Pentru sacerdoțiu, Silvestru Caliani, de rit grec, în vârstă de 29 ani, absolvent de teologie, cinci ani de Colegiu; Grigore Maior, de rit grec, în vârstă de 29 ani, absolvent de teologie, cinci ani de Colegiu"[43]. Urmează apoi peste un an de ședere la Roma despre care nu știm mare lucru, până la plecarea acasă, care se întâmplă cândva în luna iunie a anului 1747[44]. Această plecare s-a făcut la cererea expresă a împărătesei Maria Teresia[45].

Viorel Ciubotă
Muzeul Județean Satu Mare
Satu Mare, RO
ciubotasm@yahoo.com

[43] APF, *Acta Sacre Congregationis de Propaganda Fide de Anno 1745*, vol.115, f. 242v.
[44] *Transilvania*, anul X, nr. 11/1 iulie 1877, p. 124.
[45] Despre circumstanțele plecării acasă am discutat în anul 2015: Viorel Ciubotă, "Viața și activitatea lui Grigore Maior în documente inedite", în *Episcopul greco-catolic Grigore Maior la 300 de ani de la naștere*, Satu Mare, 2015, p. 66-68.

REFORMA MILITARĂ HABSBURGICĂ DIN 1798 REFLECTATĂ ÎN COLECȚIA ARMELOR DE FOC A MUZEULUI JUDEȚEAN SATU MARE

Matei CIURICĂ

Abstract: *At the end of the War of the First Coalition the shortcomings of the Austrian army were obvious at every level of it's leadership. Thus, a profound reform was needed in order to secure the competitive level required in the new "napoleonic" reality. Our paper analyses the roots of the Habsburg military apparatus, it's development and tensions within the Empire's national identities, with special attention given to the austrian-hungarian polemic and eventual cooperation. The second part of our article focuses on the technical results of the reform, on the characteristics of the different typologies and models of firearms that 1798 birthed.*

Keywords: *Firearms, military reform, Napoleonic Warfare, conscriptions, Satu Mare*

Ceea ce a ajuns să fie denumit drept Războiul Primei Coaliții (1792-1797), la capătul căruia Franța, deja într-o anumită măsură „napoleoniană", a reușit să prevaleze asupra unei Europe cvasiunite împotriva ei, a reprezentat în același timp și semnalul de alarmă privind limitările militare ale Imperiului Habsburgic.

Dacă din punct de vedere politic și diplomatic tratatul de la Campo Formino (octombrie 1797) a fost, pentru Austria, doar o înfrângere și nu un dezastru de proporții[1], devenea evident că sistemul de organizare a armatei avea nevoie de o reformă în profunzime, asfel încât să se mențină relevant în noile condiții.

[1] *"Territorially the treaty was still surprisingly favorable for Austria. It gave her most of Venice's former territory...in exchange for Belgium and Lombardy, and exchanged minor Austrian holdings in south-west Germany for the Archbishopric of Salzburg and the Bavarian Inn quarter, witch rounded out the Austrian heartland. Austria did not have to give formal recognition to the French annexation of the entire Rhine frontier...Yet, the treaty was a grave defeat for Austria...Militarily and strategically, France secured the keys to Germany, northern Italy and the Near East by acquiring Mainz, Mantua, and the Ionian Isles and Venetian Albania".* Paul W. Schroeder, The Transformation of European Politics, 1763-1848, Clarendon Press, 1996, p. 171-172.

Originea ideii de armată permanentă în cadrul Imperiului Habsburgic poate fi trasată în epoca Războiului de Treizeci de ani, mai precis în 1627 când Ferdinand al II-lea a emis „*Ordonanța Revizuită a Pământurilor*" prin care se anulau practic drepturile militare ale Boemiei afirmând-se clar că ridicarea trupelor era un atribut rezervat suveranului. Desigur că, în cadrul cosmopolitismului cultural și administrativ al Imperiului, această ordonanță s-a lovit de împotrivirea acută a tuturor stărilor, însă ea a reprezentat și precedentul de care Coroana avea nevoie. În consecință, la sfârșitul războiului, în 1649, Ferdinand al III-lea a decis să rețină nouă regimente de infanterie, zece de cavalerie și un corp de artilerie în serviciul său. Împreună cu regimentele de graniță, acestea au constituit armata permanentă a statului, numărând 25.000 de oameni în 1649, 65.000 în 1664 și atingând aproape 100.000 la sfârșitul secolului[2]. Instituția care dirija acest edificiu a fost celebrul *Hofkriegsrat*, Consiliul de Război al Curții, creat în 1556 de către Ferdinand I și supraviețuind până în 1848 când locul său a fost luat de Ministerul de Război[3].

Problema principală ridicată de acest sistem al armatei permanente, problemă de altfel comună tuturor statelor epocii, a fost desigur cea a finanțării, existența în paralel a unei Curți fastuoase și a unei forțe militare bine întreținute părând o imposibilitate. Tabloul a fost în permanență complicat de refuzul Ungariei de a accepta controlul Vienei în chestiuni esențiale de natură fiscală sau militară. Generalul italian Raimondo Monetcuccoli, probabil cel mai important teoretician militar al secolului al XVII-lea[4] și administrator, în numele Habsburgilor, al unor zone problematice, descoperise frustrat în maghiari „un popor mândru, capricios și obturat" care trebuia guvernat cu o vergea de fier[5].

Încercarea de a impune un control mai ferm asupra teritoriilor maghiare a degenerat în celebrul Război al Curuților, finalizat cu Pacea de la Satu-Mare din 1711. Tratatul de pace a fost un compromis: Carol al VI-lea, prins în proiectul Pragmaticei Sancțiuni, a fost bucuros să relaxeze administrația imperială în Ungaria în schimbul recunoașterii succesiunii fiicei sale, Maria Tereza; Dieta maghiară a acceptat, teoretic, o armată permanentă care în 1722 era pusă sub controlul Vienei însă păstra dreptul de recrutare și aprovizionare și reînoia scutirile nobilimii, pe baza sistemului de *insurrectio*[6]. Acest sistem reprezenta, în termeni foarte simpli, mecanismul de apărare al Ungariei împotriva conscripțiilor militare imperiale, văzute ca parte a unei conspiratii austriece împotriva autonomiei maghiare. Deși ungurii ocupau funcții importante în armata imperială și erau reprezentați în corpul ofițeresc, milițiile ridicate prin *insurrectio* abia atingeau 2.500 de oameni în 1740. Doar odată cu amenințarea lui Frederic al II-lea și invazia Sileziei de către Prusia, Dieta de la Pressburg din 1741 a autorizat ridicarea a 14.000 de călăreți și 21.000 de pedestrași[7], călărețiii urmând să fie recrutați din rândul celebrilor husari – tradiționala cavalerie ușoară maghiară. Se estimează că la mijlocul

---

[2] Gunther E. Rothenberg, *The Army of Francis Joseph*, Purdue University Press, 1998, p. 3.

[3] Istvan Deak, *Beyond Nationalism: A Social and Political History of the Habsburg Officer Corps, 1848-1918*, Oxford University Press, 1990, p. 27.

[4] Azar Gat, *A History of Military Thought: From the Enlightenment to the Cold War*, Oxford University Press, 2001, p. 15.

[5] Gunther E. Rothenberg, *op. cit.*, p. 4 (trad. proprie).

[6] *Ibidem*, p. 5.

[7] Cifre probabil exagerate în raport cu ceea ce se putea obține în mod real într-un timp scurt (n.n.).

secolului al XVIII-lea existau în armata habsburgică 45.000 de soldați recrutați printr-o legătură sau alta cu sistemul de *insurrectio*[8].

Neîncrederea cronică a habsburgilor în potențialul unei instrucții rapide a soldaților însemna că recrutarea se realiza de obicei pe viață și de aceea era, în general, voluntară. La sfârșitul domniei Mariei Tereza a fost introdus un sistem universal de pregătire militară în care bărbații erau înregimentați pentru o perioadă de doi ani, după care li se permitea întoarcerea acasă cu condiția de a se prezenta șase săptămâni pe an pentru antrenamente suplimentare. În Ungaria sistemul a fost introdus în cadrul *insurrecttio* abia în 1781[9].

Dacă armata Mariei Tereza reușise să-i țină piept lui Frederic al II-lea, după Războiul de Șapte ani (1756-1763) o serie de așa numite reforme au fost implementate, în urma cărora a fost luată o decizie cu efecte grave și anume investițiilor în artilerie. Rezultatul a fost dezastruos, Austria suferind o serie de înfrângeri rușinoase din partea Turciei[10]. Pentru a analiza această evoluție dezamăgitoare a fost numită o comisie în 1791, a cărei activitate a stagnat însă timp de șase ani. La sfârșitul Războiului Primei Coaliții, în martie 1798, a fost organizat un organism asemănător ale cărui rezultate, deși încă insuficiente în raport cu problemele generale ale aparatului militar austriac[11], au avut totuși importante consecințe în sfera tehnicii militare a Imperiului. La conducerea acestei comisii a fost numit un maghiar originar din Transilvania, József Alvinczi, fost adversar al lui Napoleon în teatrele de luptă din Italia și guvernator militar al Ungariei[12].

Cele mai importante consecințe s-au observat, așa cum am spus, în domeniul tehnicii militare și, mai precis, în aria de standardizare a armamentului. Pentru infanterie a fost introdusă pușca cu cremene model M1798, în timp ce cavaleria beneficia fie de carabina dragon M1798, fie de *Hussarcarbine* M1798, ori de un model special de carabină a cărei pat putea fi înlocuit, arma devenind o pușcă. Tot pentru cavalerie, o importanță deosebită a reprezentat-o introducerea pistoalelor de tip M1798[13].

Muzeul Județean Satu Mare se află în postura fericită de a putea reflecta, prin modelele din colecția sa, această standardizare. Avem astfel, în primul rând pușca cu cremene pentru infanterie cu **numărul de inventar 32.283 MO** (*Fig. 1*).

Modelul are o lungime totală de 151 cm, lungimea țevii fiind de 104 cm, iar calibrul măsurând 2,1 cm. Trebuie spus despre acest tip de pușcă faptul că ea s-a dorit, și a reușit, să fie o copie îmbunătățită a modelului francez de pușcă cu cremene din 1777. De aceea, față de predecesoarele sale austriece, M1798 preia fără modificări sistemul cu cremene francez dezvoltat; îmbunătățiri suplimentare sunt aduse vergelei, care lipsește din păcate în cazul nostru, dar care era mai subțire decat cea franceză, făcând ca arma să fie mai ușor de încărcat. De asemenea, inelul de trecere al vergelei este mult mai lat, astfel încât vergeaua să fie mai ușor de așezat după încărcare. Un

[8] A.M. Boerke, "Conscription in the Habsburg Empire to 1815", în ed. Donald Stoker, Frederick C. Schneid, Harold D. Blanton, Routledge, *Conscription in the Napoleonic Era: A Revolution in Military Affairs?*, 2008, p. 74.

[9] Philip Haythornthwaite, *The Austrian Army 1740–80 (2) Infantry*, Osprey, 1994, p. 6.

[10] Todd Fisher, *The Napoleonic Wars: The Rise of the Emperor 1805-1807*, Taylor & Francis, 2001, p. 19.

[11] Peter Wilson, *German Armies: War and German Society, 1648-1806*, Routledge, 2002, p. 338.

[12] Vezi G.J. Fiebeger, *The Campaigns of Napoleon Bonaparte of 1796–1797*, West Point, New York: US Military Academy Printing Office, 1911, p. 49.

[13] Philip Peterson, *Standard Catalog of Military Firearms*, Gun Digest Books, 2011, p. 26.

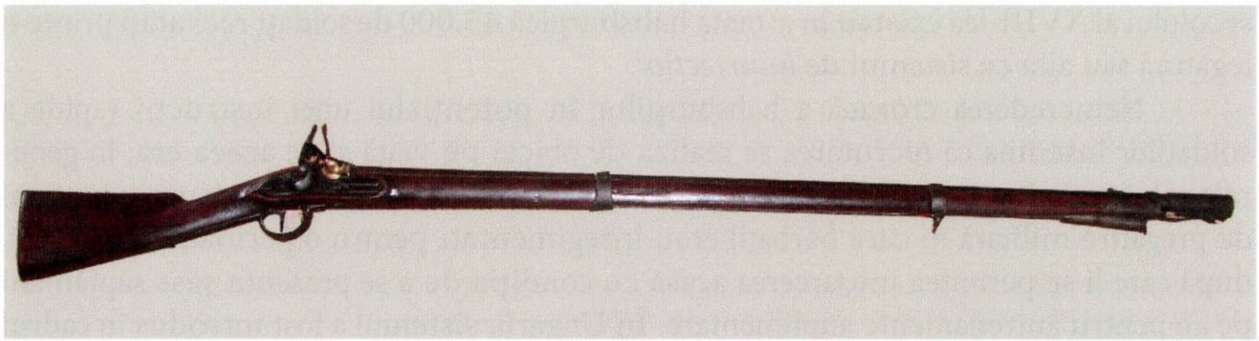

Fig. 1

element extrem de important, după care putem imediat să identificăm toate modelele din 1798, indiferent că vorbim despre pistoale sau puști, este forma brățării din vârful țevii (*Fig. 2*).

Înainte de a trece la următoarele tipologii suntem nevoiți să facem o serie de precizări: există o tradiție istoriografică ce așează conceptul de „cavalerie grea" în arcul cronologic al Evului Mediu și Epocii Moderne Timpurii. Această abordare nu este în totalitate fundamentată, diferențieri între diferitele tipuri de cavalerie existând până în prima jumătate a secolului al XIX-lea. În epoca pe care o avem în vedere, călărețul „greu" rămâne o realitate și se diferențiază în principiu prin statura calului[14], casca de protecție și cuirasa care putea să fie completă sau să cuprindă doar pieptarul[15]. În mod tradițional, deși nu vorbim de o regulă imuabilă, cavaleria grea era ținută în rezervă și utilizată într-un atac liniar împotriva unui regiment de infanterie deja demoralizat sau obosit de efortul unei lupte îndelungate însă exista, încă din epoca celebrelor *caracole*[16], obiceiul ca unitățile ecvestre să se implice în tacticile de hărțuire a adversarului. Arma predilectă pentru acest tip de tactică a fost *carabina*, folosită pe sară largă de către trupele ecvestre grele, preluată apoi și de către cavaleria „ușoară" precum husarii. Ea era secondată de unul sau două *pistoale* – o altă armă specifică soldatului călare. La începutul secolului al XVIII-lea concepția tactică evoluase în direcția responsabilizării din ce în ce mai mare a husarilor în cadrul bătăliei. Prima directivă tactică datată în 1722 stabilește precis care erau aceste responsabilități:

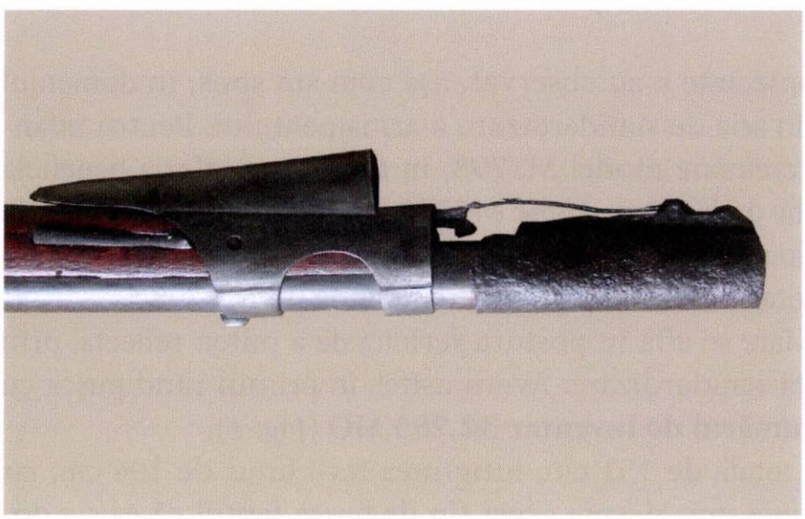

Fig. 2

„Călărețul Ungur preferă în mod tradițional folosirea sabiei cu fiecare ocazie pe care bătălia i-o oferă. De aceea, el avansează asupra dușmanului și se îndreaptă către el

[14] Philip Haythornthwaite, *Napoleonic Heavy Cavalry and Dragoon Tactics*, Osprey, 2013, p. 8.

[15] *Ibidem*, p. 17.

[16] Spre 1540, cavaleria germană începe să renunțe la tradiționala lance și adoptă pistolul în timpul șarjei. Aceste unități ecvestre, cunoscute sub numele de *reiters*, utilizau o stratagemă de atac denumită *caracole*, în cadrul căreia cavalerii se grupau în lungi coloane, mărșăluind împotriva unităților adverse. Vezi John Ellis, *Cavalry: History of Mounted Warfare*, Pen and Sword, 2004, p. 81.

într-o manieră calmă și curajoasă. El țâșnește din poziția sa spre dușman, cu viteza unui glonț. Atacă frontal și lovește cu sabia. Dacă dușmanul fuge, se angajează în urmărire și, până îl ajunge din urmă, trage cu carabina și pistolul..."[17]

Muzeul nostru deține un model de *Hussarcarbine* M1798 cu **numărul de inventar 32.287 MO**, având o lungime totală de 86 cm, lungimea țevii de 28 cm și calibrul de 1,9 cm (*Fig. 3*).

Fig. 3

Țeava este tronconică la culată și cilindrică la vârf. Ulucul de lemn și țeava sunt fixate și ramforsate de un inel median și de o brățară în partea superioară a puștii. Pe inel se remarcă cuiul cătării. Mecanismul de dare a focului este complet, aparținând tipologiei cu cremene dezvoltat francez[18]. Cocoșul este în formă de „S", având în partea superioară cleștele pentru fixarea cremenei, partea inferioară fiind circulară. Piciorul amnarului este scurt, sprijinit pe arcul amnarului; placa de percuție este înaltă și fără striații. Tigăița și brățara sunt realizate din alamă. Trăgaciul are o gardă de alamă, pe partea anterioară a gărzii lui distingându-se marcajul „S.L." reprezentând marca producătorului. Pe uluc, în partea stângă a piesei se remarcă o plăcuță de ranforsare din alamă, în formă de „S", urmată de un marcaj indescifrabil. Patul este din lemn, talpa patului fiind de alamă.

În cazul pistoalelor suntem în posesia mai multor modele și de aceea le vom enumera sistematic, adăugând în fiecare caz descrierea pe care am realizat-o în analiza acestora[19]:

Număr de inventar 32.320 MO: Pistol de cavalerie austriac cu țeavă cilindrică din oțel, lisă în interior. Ulucul de lemn și țeava sunt fixate și ranforsate cu o brățară, în partea superioară a pistolului. Mecanismul de dare a focului este complet, nefuncțional, aparținând tipologiei cu cremene dezvoltat francez. Cocoșul este în formă de "S", având

[17] David Hollins, *Hungarian Hussar, 1756-1815*, Osprey, 2003, p. 31 (trad. proprie).

[18] Această tipologie de mecanism de dare a focului a fost perfecționat în spațiul francez și a fost preluat ulterior de majoritatea centrelor de producție de armament din Europa. Vezi și nota următoare (n.n.)

[19] În cazul modelelor analizate ne-am folosit de lucrarea lui Ernst Armin, *Europaische ordonnanzpistolen 1650-1850*, Deutchland, 1981, p. 56-57. Pentru informații privind mecanismul de dare a focului, deosebit de utilă este lucrarea lui Dorin Barbu, *Arme de foc portative din secolele XV-XVIII în muzeele din Transilvania*, Sibiu, 2013, p. 52-53.

în partea superioară cleștele pentru fixarea cremenei, partea inferioară fiind circulară. Șurubul cleștelui cocoșului se termină printr-un inel. Piciorul amnarului este scurt, sprijinit pe arcul amnarului; placa de percuție este înaltă și fără striații, forma amnarului fiind în unghi drept are rol de capac al tigăiței și de placă de percuție. Tigăița și brățara sunt realizate din alamă. Pe uluc, în partea stângă a piesei, se remarcă o plăcuță de ranforsare din alamă, în formă de „S", urmată de marcajul „O.I". Trăgaciul are o gardă de alamă. Patul pistolului este curbat și se termină cu un bulb simplu de alamă. Starea de conservare este proastă, cocoșul este extrem de deteriorat, patul și ulucul fiind de asemenea într-o stare avansată de deteriorare, prezentând multiple crăpaturi și striații. Dimensiuni: L totală: 43 cm; L țeavă: 26 cm, Calibru: 1,8 cm (*Fig. 4*).

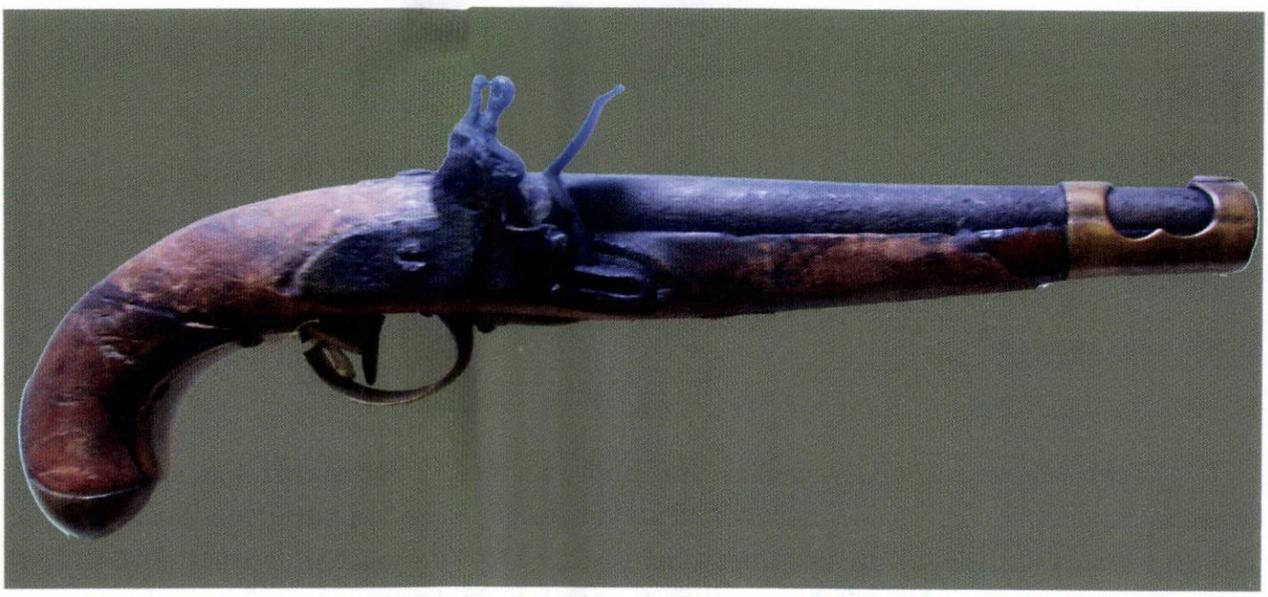

Fig. 4

Număr de inventar 32.327 MO: Pistol de cavalerie austriac cu țeavă cilindrică din oțel, lisă în interior. Ulucul de lemn și țeava sunt fixate și ranforsate cu o brățară în partea superioară a pistolului. Mecanismul de dare a focului este incomplet, cocoșul fiind lipsit de clapa superioară și vârful șurubului. Modelul aparține tipologiei cu cremene dezvoltat (francez). Cocoșul este în formă de „S", piciorul amnarului este scurt, sprijinit pe arcul amnarului; placa de percuție este înaltă și fără striații. Tigăița și brățara sunt realizate din alamă. Pe uluc, în partea stângă a piesei se remarcă o plăcuță de ranforsare din alamă, în formă de „S", urmată de un marcaj indescifrabil. Trăgaciul are o gardă de alamă. Patul pistolului este curbat, cu aplică ornamentală și se termină cu un bulb de alamă. Starea de conservare este bună, semne de degradare se remarcă în partea dreaptă a patului; brățara fiind, de asemnea, afectată de coroziune punctiformă. L totală: 43 cm; L țeavă : 26 cm, Calibru : 1,9 cm (*Fig. 5*).

Număr de inventar 32.314 MO: Pistol de cavalerie austriac cu țeavă cilindrică din oțel, lisă în interior. Ulucul de lemn și țeava sunt fixate și ranforsate cu o brățară, în partea superioară a pistolului. Mecanismul de dare a focului este complet, aparținând tipologiei cu cremene dezvoltat francez. Cocoșul este în formă de „S", având în partea superioară cleștele pentru fixarea cremenei, partea inferioară

Fig. 5

fiind circulară. Șurubul cleștelui cocoșului se termină printr-un inel. Piciorul amnarului este scurt, sprijinit pe arcul amnarului; placa de percuție este înaltă și fără striații. Tigăița și brățara sunt realizate din alamă. Mecanismul de declanșare este individualizat de trăgaciul fără gardă. Pe uluc, în partea stângă a piesei se remarcă o plăcuță de ranforsare din alamă, în formă de „S", urmată de marcajul „LZ". Patul este curbat și foarte puțin bombat, fără elemente decorative. Starea de conservare este relativ bună: urme de deteriorare sunt vizibile în special în zona patului, părțile metalice prezentând, de asemenea, urme de coroziune punctiformă. Dimensiuni: L totală: 42,5 cm; L țeavă: 26 cm, Calibru: 1,9 cm (*Fig. 6*).

Fig. 6

Număr de inventar 32.329 MO: Pistol de cavalerie austriac cu țeavă cilindrică din oțel, lisă în interior. Ulucul de lemn și țeava sunt fixate și ranforsate cu o brățară, în partea superioară a pistolului. Mecanismul de dare a focului este complet, nefuncțional, aparținând tipologiei cu cremene dezvoltat francez. Cocoșul este în formă de „S", având în partea superioară cleștele pentru fixarea cremenei, partea inferioară fiind circulară. Modelul este individualizat prin prezența unei bucăți de cremene în cleștele cocoșului. Șurubul cleștelui cocoșului se termină printr-un inel. Piciorul amnarului este scurt, sprijinit pe arcul amnarului; placa de percuție este înaltă și fără striații. Tigăița și brățara sunt realizate din alamă, în vârful brățării remarcându-se cuiul cătării. Pe uluc, în partea stângă a piesei se remarcă o plăcuță de ranforsare din alamă, în formă de „S". Trăgaciul are o gardă de alamă. Patul pistolului

este cubat și se termină cu un bulb simplu de alamă. Starea de conservare este relativ bună, deteriorări fiind vizibile pe întreaga suprafață lemnoasă, plăcuței de ranforsare lipsindu-i de asemenea un șurub. Dimensiuni: L totală: 43 cm; L țeavă: 26 cm, Calibru: 1,8 cm (*Fig. 7*).

Fig. 7

Există, de asemenea, modele create în tronsonul cronologic pe care îl avem în vedere în acest articol, dar care ulterior au fost modificate pe măsură ce tehnologia avansa. Este, credem noi, cazul unui pistol din colecția muzeului nostru, care a suferit o schimbare completă a mecanismului de dare a focului, din mecanism cu cremene în model cu capsă, dar a cărui origine poate fi identificată datorită celorlalte caracteristici. Descrierea completă a pistolului este următoarea:

Număr de inventar 32.315 MO: Pistol de cavalerie austriac, lisă în interior. Ulucul de lemn și țeava sunt fixate și ranforsate cu o brățară, în partea superioară a pistolului. La exterior, în zona culatei, țeava este tronconică, cilindrică la vârf. Mecanismul de dare a focului este incomplet și nefuncțional, lipsind capsa. Pe uluc, în partea stângă a piesei se remarcă o plăcuță de ranforsare din alamă, în formă de „S", urmată de un marcajul „ZMZ". Trăgaciul are o gardă de alamă. Patul pistolului este curbat, cu aplică ornamentală și se termină cu un bulb de alamă. Starea de conservare este relativ bună, semne de coroziune fiind vizibile în special pe amnar și brățară, porțiunile lemnoase fiind, de asemenea, ușor degradate. Dimensiuni: L totală: 42 cm; L țeavă: 26 cm, Calibru: 1,8 cm.

Matei Ciurică
Muzeul Județean Satu Mare
Satu Mare, RO
ciurica_matei@yahoo.com

INFORMAȚII REFERITOARE LA PĂRȚILE DE NORD-VEST ÎN FOILE ROMÂNEȘTI DE LA MIJLOCUL SECOLULUI AL XIX-LEA

Marta CORDEA

Abstract: *The article presents various information sources related to the beginnings of Romanian press in Transylvania, born of the need to support and defend a nation oppressed, constituting itself into an instrument for achieving democratic rights and bourgeois freedoms. We can observe highlighted aspects of media coverage of the north-west of Romania and the Chioarului area, especially in the newspaper „Gazeta de Transilvania" and „Concordia" in 1861. The article also refers to the publications „Amicul poporului" and „Democrația" (1848-1849), the only newspaper in Romanian language at Pest for the Romanians from the western parts of Transylvania and Banat, as well as for the Romanian intellectuals from Pest.*

Keywords: *Romanian press from Transylvania ("Gazeta de Transilvania", "Foaie pentru minte, inimă și literatură", Romanian press Pesta ("Amicul poporului", "Democrația", "Concordia"), the north-western and Chioarului land, 1848-1849, 1861.*

„Istoria ziaristicii ardelene este cea mai frumoasă pagină din istoria Ardealului de o sută și mai bine de ani încoace", se afirma într-o lucrare dedicată istoriei presei române[1]. Putem numi presa politică pașoptistă românească din Ardeal, născută din necesitatea stringentă de susținere și apărare a unei naționalități oprimate[2], ca fiind o presă prin excelență militantă, atât un instrument pentru obținerea unor drepturi democratice și libertăți burgheze, cât și pentru unirea Transilvaniei cu România[3]. Personalitățile care s-au afirmat în calitate de jurnaliști, printre care îi amintim pe George Barițiu, Timotei Cipariu, Iosif Vulcan, Vincențiu Babeș, Alexandru Roman, Valeriu Branișteș, Octavian Goga, erau și nume de referință ale mișcării de eliberare națională.

[1] „O carte de reculegere", în *Almanahul presei române pe 1926*, Cluj, 1926, p. 3.
[2] Gelu Neamțu, *Procese politice de presă antiromânești din epoca dualismului austro-ungar 1868-1890*, Cluj-Napoca, Ed. Societății Culturale Pro Maramureș „Dragoș Vodă", 2004, p. 15-16.
[3] *Ibidem*.

Dacă vorbim de începuturile presei românești din Transilvania, trebuie să ne referim în primul rând la anii 1837-1838, când la Brașov au apărut „Foaia duminicii" și „Foaia de săptămână din Transilvania", cu doar două numere, în 3 și 10 iulie 1837[4]. Mai trebuie amintite aici, „Organul luminării", primul ziar românesc scris cu litere latine, publicat la Blaj în 1847 de Timotei Cipariu și „Învățătorul poporului" (1848).

Însă cele mai importante publicații periodice din această perioadă de leagăn a presei transilvănene au fost „Gazeta de Transilvania" și „Foaie pentru minte, inimă și literatură", care a apărut mai întâi la 1 ianuarie 1838 cu titlul „Foaia literară" și a devenit, din 2 iulie, „Foaie pentru minte, inimă și literatură". Primul număr al „Gazetei" apare la 12/22 martie 1838[5].

Deși periodicele românești de peste Carpați, „Albina românească" și „Curierul românesc" s-au constituit în surse de inspirație pentru publicația „Foaie pentru minte, inimă și literatură", ea n-a fost doar „o replică ardeleană servilă a periodicelor moldavo-muntenești corespunzătoare ale vremii", ci, împreună cu „Gazeta" a fost „exponentul burgheziei românești (în special sud-ardelene), ajunsă la maturitate", care sprijinea lupta de afirmare națională, susținându-i revendicările[6].

Cele două gazete au funcționat sub atenta îndrumare a lui George Barițiu, „om de condei, ziarist înnăscut, care a creat un model în ziaristica românească, oferind în paginile ziarelor sale cadru de manifestare pentru dezbaterile politice"[7].

După cum frumos precizează istoricul Ioan Lupaș, „Gazeta Transilvaniei" și „Telegraful Român" au pus temeliile pregătirii sufletești ale românilor din Transilvania „pentru problemele politice-naționale, bisericești și culturale în zorii vieții constituționale, prilejuite de Diploma împărătească din octombrie 1860 și prin Patenta dată în februarie 1861"[8]. La începutul anului 1861, revista „Transilvania" laudă cele două publicații de mai sus, opinând că ele „scriu cu toată căldura unui deșteptat simț național"[9].

Referiri la părțile noastre, găsim, chiar dacă sporadic, și în paginile acestor publicații. În părțile Sătmarului pătrunderea cuvântului scris în limba română se datorează cărturarului Moise Sora Noac, care primea publicații și de la frații peste munți, unde el încerca să-și distribuie *Cartea de rugăciuni*"[10]. Preotul Moise Sora Noac a fost abonat și a răspândit publicațiile „Gazeta de Transilvania", „Foaie pentru minte, inimă și literatură", „Organul luminării", „Curier de ambe sexe", „Magazin istoric pentru Dacia", „Învățătorul satului", „Concordia"[11]. Prin intermediul acestor publicații, pătrundea în Sătmar scrisul lui Cipariu, Eliad, Damaschin Bojâncă, Costache Negruzzi, Ioan Maiorescu, Florian Aron, Alexandru Gavra[12]. Tot aici se cuvine amintită prețioasa corespondență a lui Moise Sora Noac, care era întemnițat la închisoarea din Carei, cu

---

[4] Mircea Popa, Valentin Tașcu, *Istoria presei românești din Transilvania de la începuturi până în 1918*, București, Ed. Tritonic, 2003, p. 56.

[5] Mihaela Bedecean, *Presa și bisericile românești din Transilvania (1865-1873)*, Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană, 2010, p. 17.

[6] George Em. Marica, *Foaie pentru minte, inimă și literatură. Bibliografie analitică, cu un studiu monografic*, București, Ed. pentru literatură, 1969, p. 8.

[7] Mihaela Bedecean, *op. cit.*, p. 17.

[8] Ioan Lupaș, *Contribuțiuni la istoria ziaristicii românești ardelene*, Sibiu, Ed. Asociațiunii, 1926, p. 12.

[9] *Ibidem.*

[10] Viorel Câmpean, *Oameni și locuri din Sătmar*, vol. III, Satu Mare, Ed. Citadela, 2015, p. 257.

[11] *Ibidem.*

[12] *Ibidem*, p. 258.

George Barițiu, scrisori de mare interes istoriografic, publicate parțial în „Gazeta" și cu scopul de a alarma opinia publică. Scrisorile din „15 ianuarie și, respectiv 16 mai 1853, relatează evenimentele petrecute în zona Chioarului și Subcodrului, în aceleași tulburi zile ale revoluției"[13].

Tot cu referire la părțile noastre, găsim în „Foaia..." lui Barițiu un răspuns dat la apelurile făcute pentru uniune de către bănățeni și ungureni: *„Voi fraților! Ne înșiraţi numătățile pe care le aveți acolo în țara ungurească, care dacă sunt așa cum le spuneți, noi ne bucurăm ca frații de fericirea fraților lor, dar noi nu pricepem aceea ce ziceți voi, că fericirea noastră ar atârna singur de la unirea Ardealului cu țara ungurească; noi știm că fericirea atârnă de la libertate, aceasta e legată de firea omenească iar nu de uniunea cu țara ungurească!" [...] „Voi fraților nu aveți naționalitate recunoscută și garantată prin legi, și după spiritul legilor ungurești nici nu puteți avea; limba română, ereditatea cea sântă a voastră, n-are influență în trebile statului, ea e condemnată și restrânsă numai în biserică până le va plăcea ungurilor să o scoată de acolo;" [...] „Voi bine știți, că naționalitatea românilor fără limbă română nu poate fi, și aceea încă o știți, că libertatea fără naționalitate e ca trupul fără suflet". [...] „Iar dacă s-ar întâmpla să nu putem da mâna curând, cel puțin, vă rugăm fraților! să nu dați mâna cu altul în contra noastră. Maramureșeni, bănățeni, cei din Sătmar, Bihor și din toate părțile aduceți-vă aminte că suntem frați și cum că ca frații sântem datori a ne ajuta unii pre alții în timp de nevoie"*[14].

Cât privește Chioarul, un rol determinant în reflectarea activităților din această zonă l-au avut atât „Gazeta de Transilvania", cât și alte trei publicații periodice, apărute la Pesta, „Amicul Poporului" în 1848, „Democrația" în 1849 și „Concordia" începând cu 1861. Acestea reflectau activitatea românilor din Dieta de la Pesta, fiind unicele organe de presă în limba română pentru românii din părțile nordice ale românimii, respectiv în Banat, Bihor și Satu Mare, „ele devenind și ținta dezbaterilor activității parlamentare dusă de deputații români în Camera de la Pesta. Sunt dezbătute cuceririle aduse de revoluție, precum înlăturarea robotelor, a dijmei, responsabilitatea miniștrilor, alegerea liberă a reprezentanților în Cameră, dreptul la învățătură și limbă maternă, independența bisericii ortodoxe față de cea sârbă etc."[15].

„Amicul poporului" îl avea ca redactor șef pe Sigismund Victor Pop, fiind el însuși deputat, cu origini din Chioar[16], apoi căpitan al districtului. Aidoma „Expatriatului", această publicație a militat pentru înțelegerea românilor cu maghiarii. A fost prima publicație periodică românească apărută la Pesta, după scurta existență a „Bibliotecii"

---

[13] *Ibidem*, p. 259.

[14] *Foaie pentru minte, inimă și literatură*, Brașov, nr. 22 din 31 mai 1848, p. 174-176. „Răspuns la prochiămăciunea românilor din Ungaria!" Semnează „Mai mulți români, carii au fost de față la adunarea din Câmpul Libertății", Apud Gelu Neamțu, *Fața necunoscută a revoluției române din Transilvania*, Cluj-Napoca, Ed. Argonaut, 2004, p. 304-305.

[15] Mircea Popa, Valentin Tașcu, *Istoria presei românești din Transilvania de la începuturi până în 1918*, București, Ed. Tritonic, 2003, p. 96.

[16] Originea familiei era nobiliară, confirmată și de lucrări cunoscute ale istoriografiei maghiare. Astfel, aflăm că membrii familiei Pap de Șomcuta Mare erau proprietari în părțile Chioarului; vezi și Marta Cordea, "Un document elocvent referitor la situația foștilor deputați români în Dieta de la Pesta, redactat de Sigismund Pop", în *Eroii Neamului*, Satu Mare, an VII, nr. 4 (25), decembrie 2015, pp. 44-45.
Marta Cordea, Viorel Câmpean, "Aspecte mai puțin cunoscute și controversate privind viața și activitarea deputatului Sigismund Pop", I, în *Eroii Neamului*, Satu Mare, an VIII, nr. 1 (26), martie 2016, pp. 60-63; II, *Eroii Neamului*, Satu Mare, an VIII, (serie nouă), nr. 2 (27), iunie 2016, pp. 42-45.

lui Zaharia Carcalechi[17]. Publicația îi avea ca redactori pe colegii de deputăție ai lui Sigismud Pop, Aloisiu Vlad, Eftimie Murgu etc., care formulau în paginile ziarului, revendicări naționale românești[18]. Dar semnau în paginile ei și poeți sau gazetari precum Petru Farchici, George Deheleanu, I. Marcu, Teodor Katona – aceștia fiind preoți, dar și alte nume cunoscute în cultura română: Atanasie Marienescu, Andrei Șaguna, Emanoil Gojdu, Iacob Bologa, Ilie Paulescu și Dobrentei Gabor. A colaborat și Vincențiu Babeș[19].

Nobilimea românească din Chioar a cunoscut în 1860, după introducerea Constituției în imperiu, un apogeu al afirmării sale. În același timp trei români au fost numiți căpitani supremi în trei districte: Sigismund Pop la Chioar, Alexandru Bohățel la Năsăud și Ioan Bran la Făgăraș. De notat că tustrei aveau origini chiorene și faptul că tot pe un post înalt, acela de consilier gubernial și administrator comitatens a fost numit și Ladislau Butean, de asemenea chiorean[20].

Chiar dacă a fost recunoscut de către împărat, Districtul Cetății de Piatră a fost totuși realipit la Ungaria. Ajutat de tulburările din district, culminate cu un protest înaintat împăratului, Sigismund Pop a dejucat planurile reacțiunii, care dorea contopirea Cetății de Piatră cu comitatul Solnocul de Mijloc[21].

La începutul primăverii anului 1861 Sigismund Pop a venit să-și ia postul în primire[22] în Districtul Cetății de Piatră. Împreună cu intelectualitatea care îl solicitase și sprijinise să ajungă căpitan suprem, a pregătit Congregația Generală, adunare care i-a cuprins pe toți nobilii – se păstrase deci unul dintre privilegii dar, în noul spirit democratic, au fost delegați și câte doi „cetățeni" din fiecare localitate[23]. Congregația Generală a Districtului la Șomcuta a convocat-o la 23 martie 1861[24].

Iată un fragment dintr-un text, în măsură să ilustreze primirea făcută de chioreni căpitanului ținutului, Sigismund Pop: *„Cetatea de piatră, 23. Martie 1861. Îmi țin de cea mai strânsă datoria națională dar și patriotică tot odată, ca să încunoștințez pre publicul român despre starea politică a ținutului acestui. Iată dară că Illustritatea Sa Dn. Căpitan primari Sigismund Pop veni în mijlocul nostru, nu astăzi cum era înainte anunțat, dar pentru întețirea lucrului cu 3 zile mai înainte, adecă în 20 a. l. c.*

Oamenii noștri îl așteaptă cu mare sete și cu pompa cuvenită pre 23, iar fiindcă venirea se întâmplă mai curând, de sine urmează, că primirea fu mai mult cordială de cât pompoasă, cu toate acestea Illustritatea Sa fu întimpinat prin toate satele pre unde trecuse cu destulă dragoste și căldură, inteligința numeroasă română îmbrăcându-se în gala națională română i-au ieșit înainte până la Baia mare, și Illustritatea Sa fu concomitat tot de această inteligență și cu 2 flamure naționale maghiară și română până la Șiomcuta mare.[...]În 23 l. c. s-au ținut în conformitate cu anunțiarea Illustr. Sale D. căpitan congregațiunea generală,

---

[17] Gelu Neamțu, *Alexandru Roman, marele fiu al Bihorului (1826-1897)*, Oradea, Fundația culturală „Cele Trei Crișuri", 1996, p. 31.

[18] Idem, "Din istoria presei românești. „Amicul poporului" (1848) și „Democrația" (1849)", în *Anuarul Institutului de Istorie*, Cluj, XXIV(1966), p. 287.

[19] Stelian Vasilescu, *Publiciști precursori ai Marii Uniri*, Timișoara, Ed. Facla, 1988, p. 86.

[20] Valer Hossu, *Nobilimea Chioarului*, Baia Mare, Biblioteca Județeană „Petre Dulfu", 2003, p. 296.

[21] *Ibidem*, p. 298.

[22] Direcția Județeană Cluj a Arhivelor Naționale (în continuare, DJAN Cluj), *Registrul adunărilor generale ale Comitetului Districtului Chioar – 1862-1863* (în continuare, *Districtul Chioar)*, Fond 101 – Chioar, cota 134, apud Valer Hossu, *Răstoci – o istorie într-un sat*, Cluj-Napoca, 1996, p. 93.

[23] Valer Hossu, *Nobilimea...*, p. 298.

[24] *Ibidem*.

unde s-au statorit numărul comitetului districtual. Mai întâi au deschis Illustr. Sa D. căpitan primar adunara cu una cuvântare bine nimerită în limba română, care finundu-o au zisu și ungurește. Illustr. Sa a dechiaratu, că este prea determinatu a constitui districtul pre baza diplomei din 20 Oct. Și în înțelesul legilor din 1847-8 și și au arătat bucuria sa ca unul ce este născut în acest ținut, fu însărcinat cu această deregătorie pre cât de grea, pe atât și plină de răspundere, tare încredințat fiind, că inteligheņția acestui district nu mai puțin, că toată poporațiunea i va da tot consursul, că acestui edificiu mare constituțional, care este împreunat cu fericirea publică și a fiecărui în parte, spre mângâierea publică a acestui ținut și a întregei patrii să se ridice.[...] După ce toți, carii au voit a vorbi și au gătat vorbirele, Illustr. D. căpitan au depus jurământul prescris, și îndată se sculă sus numitul preposit r. Cat. Schmotzer cu acea propunere, ca adunarea generală să se roage prin una adresă de maiestatea Sa, ca după ce acest district s-au reîncorporat cu Ungaria, Mai. Sa să unească și Transilvania cu Ungaria. Frații maghiari nu era să încete dela vivatele în urma acestei propuneri, dar Illust. D. căpitan s-au sculat și au zis, că primește propunerea numai ca un desideriu și au enunțiat, că prin aceasta nu voiește nici într-un mod quasi indirect a sili pre ardeleni la unirea aceasta, numai lega una condițiune apriată, ca după ce libertatea în an. 1848 căzu, numai din causa, ca maghiarii atunci nu voiră de loc a recunoaște causa naționalităților, uniunea să se facă numai după ce prin lege positivă naționalitatea va fi garantată. Și adunarea primi proiectul, cu această esențială modificațiune prin aclamare. [...] În urmă trebuie să mărturisesc on. Public cititor, cumcă frații Chioreni cu amoare și predilecțiune destul de mare, că în tot cazul le este numai onorifică, au îmbrățișat principiul național și au declarat, că limba oficială a districtului va fi româna cu destulă recunoaștere și celei ungurești, ordindându-se că protocoalele ce se poartă în aceste două limbi, întocmai după cum s-au determinat în conferința *din 24 ian. 1861. După prânz s-au cântat din partea tuturor «szozatu» unguresc, iar după acea cu Illustr. Sa Dn. Căpitan în frunte cântecul român: «Deșteaptă-te române» și «Eu aveam odată dreaptă avuție» și altele.[...][semnat] Groze*"[25].

S-a spus despre Sigismund Pop că a introdus în administrația Chioarului legile maghiare din 1848. Pentru că recunoașterea politică a românilor era legată de recunoașterea limbii lor și o poartă pentru intrarea limbii române în viața publică, „Sigismund Pop și Comitetul Permanent din Chioar au întreprins un act de restituire de importanță istorică pentru aceste ținuturi. Începând cu protocolul primei adunări districtuale, limba română a fost extinsă în toate actele"[26].

La 19 decembrie 1861 el decretează introducerea limbii române ca limbă oficială pentru acest district, cerând Împăratului convocarea Dietei Transilvaniei, pentru ca națiunea română să își poată împlini pe cale constituțională dreptul egalei îndreptățiri[27].

Referitor la întrebuințarea limbii române în District, iată o altă ilustrare în presă: *„Districtul Chioarului. Dintr-o corespondență mai scoatem, că în conferința preliminară din 23 expreotul secuiesc, arendatorul Biró Sándor făcu observarea, că păcat știe el (foarte puțin) inteligheņția română a acestui district nu ar fi în stare a scrie românește, și după ce prin aceasta provocă o neplăcere generală, își formulă observarea „ca nici limba ar fi aptă și calificată spre a putea fi oficioasă" (auziți frățietate!) prin care dânsul*

[25] *Gazeta de Transilvania*, Brașov, an XXIV, Nr. 23/22 martie 1861, pp. 97-98.

[26] DJAN Cluj, *Districtul Chioar*, apud Valer Hossu, *Răstoci...*, p. 93.

[27] Constantin Pavel, *Școalele din Beiuș. 1828-1928. Cu o privire asupra trecutului Românilor din Bihor*, Beiuș, Tiparul Tipografiei „Doina", 1928, p. 143.

își câștigă disprețuirea absolută chiar și din partea anti-românilor, - iară D. Iosif Pop cu oareșicare demnitate și finețea ei recită numitului anti-român articlu din aprobate, - ca să nu uite stilistica maghiară usuală în codificarea legilor [...] Se mai sculă și Sigismund Pap din Baia-Mare și recomandă strânsa observare a legilor constituționale din an 1848, prin urmare primirea și întrebuințarea eschisivă a limbei magiare, (No Satumarenilor pentru cine erați să vă periclitați?!-) iară în adunarea generală din 24. canon. și prepozitul Schmutzer dela Baia mare proiepta a se face o rugare la Maiestatea Sa pentru uniunea *Transilvaniei cu Ungaria. La acestea toate răspunse între alții și Illust. Dn. Căpitan supr. D. Sigismund Pop determinat, cumcă întrebuințarea limbei române ca oficioasă în sânul districtului, se întemeiază pe art. XVI al legei dietale din 1848, în sunetul căreia in partibus se poate întrebuința limba majorității, - iară despre uniunea Transilvaniei cu Ungaria, ca dorință, zise, că ar fi de propus, însă sub condițiune sine qua non, că nimene să nu mai judece despre noi fără noi, naționalitatea politică a românilor să se recunoască mai întâi și garanteze; limba să se poată întrebuința și până sus la dicasterii, - iară dela oficiolatele și dicasteriele cele supreme până la comune românii să fie reprezentați și ocârmuiți prin proprii săi frați conaționali, sau adecă ca aceștia încă se se aplice după majoritatea națională. – [...]*"[28].

Revenind la presa din Pesta, redăm în continuare punctul de vedere, oarecum în contradicție cu părerea altor personalități ale vremii, al istoricului Ioan Lupaș: „«Amicul Poporului» redactat de Sigismund Pop în stil anecdotic, limpede și surinzător de popular" se deosebea de celelelte ziare românești de pe atunci „prin faptul, că stătea cu totul în serviciul direcției lui Kossuth și urmăria ca scop principal răspândirea cunoștințelor din «istoria patriei», fără a se gândi că s-ar cuveni să facă acelaș lucru și cu istoria poporului român, pe care vroia să-l conducă și să-l lumineze"[29].

După șase luni de la încetarea apariției „Amicului poporului", avea să apară o altă publicație, intitulată „Democrația", condusă tot de Sigismund Pop, și ajutată din umbră de Nicolae Bălcescu. Aceasta a apărut între 12/14 iunie-1 iulie 1849. Primul număr al ziarului „Democrația" apare în 12/24 iunie 1849, iar despre al doilea număr (necunoscut până azi) aflăm din corespondența lui Nicolae Bălcescu cu Ion Ghica. Ziarul urma să fie redactat în umbră chiar de Bălcescu, deși nu există niciun articol semnat de el. Chiar și titlul publicației pare să-i fi fost sugerat lui Sigismund Pop de către Bălcescu. Grăitoare este și deviza purtată de ziar: „Libertate, Egalitate, Frățietate". Poziția gazetei, declarată „neatârnătorie", face ca acest jurnal să vină în sprijinul activității lui Bălcescu. Printre ideile comune ale celor doi se numără și declarația că jurnalul: „va vorbi în interesul românimii"[30]. A avut un caracter democratic, lucru lesne observabil din lozinca pașoptistă „Libertate, egalitate, fraternitate" care apărea pe frontispiciu. Articolul program, semnat de Sigismund Pop vine și el să confirme caracterul democratic: „vă încredințăm că noi vom lucra în înțelesul și după principiul democratic, adică nu voim să fie nici o clasă privilegiată cu putere mai mare să domnească asupra altora; nu voim ca dregătoriile să fie legate și strânse de naștere, ca și pînă acuma, ci după vrednicia

[28] *Gazeta Transilvaniei,* Brașov, an XXIV, nr. 24/25 martie 1861, pp. 99-100.

[29] Ioan Lupaș, *Contribuțiuni la istoria ziaristicii românești ardelene*, Sibiu, Ed. Asociațiunii, 1926, p. 13.

[30] Gelu Neamțu, "Din istoria presei românești. „Amicul poporului" (1848) și „Democrația" (1849)", în *Anuarul Institutului de Istorie*, Cluj, IX (1966), p. 283.

fiecăruia". Tiparul era asigurat de același Vasilie Cozma din Pesta, ca și pentru „Amicul poporului", cu caractere de asemenea chirilice[31].

O altă publicație care l-a avut ca redactor șef pe Sigismund Pop și care a devenit în timp o oglindă a activităților din Chioar, a fost „Concordia". A apărut între 3 august 1861 – 25 decembrie 1870[32], iar programul i-a fost exprimat în mod clar – apărarea drepturilor naționale ale românilor, s-a spus că la scurt timp după înființarea sa a devenit „focarul scriitorilor români de dincoace de Carpați și apărând de la început în costum național, adică cu litere latine, pe când celelalte jurnale și dincoace și dincolo de Carpați, erau publicate cu slove cirilice, ajuta și asigura triumful total al literelor naționale în literatură, căci la îndemnul acestui exemplu în scurt timp toate jurnalele române începură a apare cu litere romane"[33].

„Concordia" a ieșit la rampă dintr-o dublă inițiativă, a lui Sigismund Pop și a lui Alexandru Roman. Scopurile celor doi erau deosebite, cum deosebite erau și direcțiile din care veneau. Două personalități cu idealuri și temperamente diferite au dus la împlinire inițiativa românească de la Pesta. Cei doi frecventau la un moment dat aceleași cercuri românești din capitala Ungariei. Când a purces la drumul pentru aprobarea apariției publicației, Sigismund Pop a avut în vedere și căutarea colaboratorilor. În opinia sa, și acesta a fost un argument invocat pentru obținerea licenței, noul regim trebuia să se dezvolte în toate sensurile, „cuprinzând stările, situațiile, obiceiurile și limbile diferitelor popoare din Ungaria", el considerând că dezvolatrea vieții constituționale trebuia adusă la cunoștință fiecărui popor în limba sa[34].

Probabil că un mare rol în determinarea lui Sigismund Pop de a tipări „Concordia" cu litere latine i-a aparținut lui Alexandru Roman, care l-a rugat pe socrul său să scoată la lumină această publicație[35].

În orice caz, „Concordia" a fost prima publicație românească scoasă în întregime cu caractere tipografice latine[36]. Nicolae Iorga recunoștea că această nouă publicație a lui Sigismund Pop era scoasă „cu un tipar pe care nu-l puteau egala acelea din București și Iași", tot el preciza că forma textului a trezit întâmpinări, „lipsite poate uneori de tact, ale lui Titu Maiorescu"[37].

Ziarul cuprindea informații politice interne și externe, corespondențe dintre românii din diferite regiuni, materiale cultural-literare și cu conținut istoric, pedagogic, știri economice, dări de seamă cu privire la ședințele, adunările generale sau alte acțiuni ale Astrei, Societății Academice etc[38].

Apariția publicației reprezintă pentru un istoric literar „un adevărat eveniment în literatura română", datorită faptului că a fost primul jurnal românesc tipărit cu litere

[31] Georgeta Răduică, Nicolin Răduică, *Dicționarul presei românești (1731-1918)*, București, Ed. Științifică, 1995, p. 157.

[32] Mircea Popa, Valentin Tașcu, *op. cit.*, p. 97.

[33] Teodor Neș, *A doua carte despre oameni din Bihor*, Oradea, 1979, p. 252.

[34] Gelu Neamțu, *Alexandru Roman, marele fiu...*, p. 31-32; Idem, *Alexandru Roman militant pentru unitatea națională a românilor (1848-1897)*, în „Anuarul Institutului de Istorie", Cluj, 1970, p. 138-139.

[35] *Familia*, Pesta, an II, nr. 11, 15/27 aprilie 1866, p. 122; Teodor Neș, *Oameni din Bihor. 1848-1918*, Oradea, Tip[ografia] Diecezană, 1937, p. 109.

[36] Valer Hossu, *Nobilimea ...*, p. 298.

[37] Nicolae Iorga, *Istoria presei românești*, București, Ed. Muzeul Literaturii Române, 1999, p. 142.

[38] Georgeta Antonescu, "Literatura în ziarul „Concordia". 1861-1870", în *Studii literare. Din istoria presei culturale și literare românești*, Cluj-Napoca, Ed. Dacia, 1987, p. 32.

latine, tot Vasile Gr. Pop considerând că în perioada 1861-1864 „Concordia" a fost „așa zicând centrul de întâlnire a literaților de preste Carpați"[39]. Despre „jurnalul politic literar" „Concordia", s-a mai spus că redactorul Sigismund Pop a urmărit, ca în 1848 și „cu aceeași lipsă de rezultate", tocmai „concordia" între români și maghiari, precizând totodată că va avea „aplecare bună către tot ce e românesc"[40]. Se pare că Sigismund Pop fusese chiar „somat" de către unele cercuri maghiare să reînființeze o foaie populară, atât de necesară la acel moment politic, cei care îi propuneau acest lucru fiind conștienți de influența pe care o putea avea în masele românești[41].

Istoricul Ioan Lupaș face referire și la celelalte două publicații la care a fost redactor Sigismund Pop, menționând că în loc de program apelează la „nobila bunăvoință a fiecărui Român" printr-un scurt „articolaș": „Concordia res parvae crescunt, discordia maximae dilabuntur. Nu aflarăm mai bun punct de plecare în întreprinderea noastră decât această sentință a proto-părintelui nostru Salustiu. Cu ajutorul providenței, ce a scutit neamul nostru românesc în timp de 17 sute de ani și mai bine, sperăm că împrejurările ne vor ierta a nu ne abate dela această țintă măreață. Până ce vom putea da probe despre putința noastră și cugetul cel neîntinat ce ne-a făcut să mai înmulțim publicistica română cu un jurnal, rugăm pe onoratul public a-și promite de la noi numai aplecarea cea bună pentru tot ce e românesc, iar întru viitor i se va da ocasiune a ne aproba sau desaproba zisele noastre pe cari le va explica resultatul ostenințelor noastre. Supunându-ne la zisa Românului din cartea cărților: «din faptele lor îi veți cunoaște pe ei» ne recomandă nobilei bunevoințe a fiecăruia Român"[42]. Motivul pe care îl dă istoricul Lupaș asupra necesității privirii cu rezervă a acestei publicații este că redactorul Sigismund Pop a „vâslit cu luntrițile sale: «Amicul Poporului» și «Democrația» pe valurile kossuthismului neaoș"[43]. Același istoric consideră și „Espatriatul" lui Cezar Boliac, tipărit la 25 martie 1849 la Brașov, tot un produs de presă al direcției revoluționare kossuthiste [44].

Fără îndoială, publicația „Concordia" a devenit un fel de organ oficial al Districtului Chioarului, unde era căpitan suprem iar apoi deputat Sigismund Pop, abonarea fiind obligatorie pentru toate antistiile comunale[45].

Trecutul lui Sigismund Pop, cel puțin controversat, a făcut ca noua lui întreprindere publicistică să fie primită cu neîncredere. Lucrurile au intrat pe alt făgaș după o discuție a redactorului cu George Barițiu, în urma căreia redactorul „Foii pentru minte, inimă și literatură" a publicat un articol în care scria: „până acum spiritul «Concordiei» concordează cu concordia națiunii și nu credem că o va părăsi pentru ca să intre în castrele maghiare unionistice... Viitorul de aici încă o va descoperi, - dar până atunci noi să sprijinim și jurnalul acesta cu căldura cerută"[46].

---

[39] Vasile Gr. Pop, *Conspect asupra literaturei române și literaților ei de la început și până astăzi, în ordine cronologică*, București, Ed. Eminescu, 1982, p. 229.

[40] Vasile Netea, *Lupta românilor din Transilvania pentru libertatea națională (1848-1881)*, București, Ed. Științifică, 1974, p. 332.

[41] Gelu Neamțu, *Alexandru Roman, marele fiu...*, p. 31.

[42] Ioan Lupaș, *op. cit.*, pp. 13-14.

[43] *Ibidem*,p. 14.

[44] *Ibidem*.

[45] Valer Hossu, *Nobilimea ...*, p. 298.

[46] *Foaie pentru minte, inimă și literatură*, Brașov, an XXIV, nr. 35, 1861.

Deşi nu s-a situat la un palier care să-i permită compararea cu „Gazeta Transilvaniei" ori „Telegraful român", în ceea ce priveşte „elanul naţional", „Concordia" a fost primită, dacă nu cu „căldură", măcar cu interes[47].

Echipa de tineri colaboratori a fost formată din Partenie Cosma, Ioachim Mureşan şi Iosif Vulcan, în frunte fiind, desigur, Alexandru Roman, care a dus cu succes munca de redactare[48]. Atâta vreme cât Alexandru Roman a condus în fapt „Concordia", rezerva cu care publicaţia a fost întâmpinată de „Revista Carpaţilor" şi de „Foaie pentru minte, inimă şi literatură" nu era justificată. Roman aşeza înţelegerea româno-maghiară pe poziţii de egalitate şi echitate, lăudând atitudinea publicaţiilor „Pesti Napló" şi „Sürgöny", cerând totodată întregii prese maghiare să facă mai mult pentru înţelegerea româno-maghiară[49].

Armonia dintre redactori a fost tulburată, după părerea unui istoric, de „oportunismul lui Sigismund Pop şi intransigenţa lui Partenie Cosma şi Alexandru Roman"[50]. Părăsirea „Concordiei" este pusă de un autor pe seama intrasigenţei şi radicalismului lui Alexandru Roman, vădite din epistolele acestuia către George Bariţiu[51].

Din lunga listă de colaboratori îi amintim pe Iosif Vulcan, At. M. Marienescu, Iulian Grozescu, Justin Popfiu, Moise Sora Noac, I. Pop-Florantin, I. C. Drăgescu (o perioadă a fost şi redactor al publicaţiei, a publicat fragmente din romanul său epistolar *Nopţile carpatine sau istoria martirilor libertăţii*, interzis imediat, autorul fiind silit să se refugieze la Torino)[52], V. Bumbac, Constanţa Dunca-Schiau, I. Codru-Drăguşanu (aici au apărut în foileton cunoscutele epistole din străinătate, apărute în volumul *Peregrinul transilvan*), I. G. Sbiera, Timotei Cipariu, Partenie Cosma, Ion Papiu.

În 18 iulie 1861 a avut loc la Strâmtura o conferinţă naţională a intelectualilor români din Maramureş, în care aceştia şi-au dat adeziunea pentru înfiinţarea unui Congres naţional al tuturor românilor din monarhia austriacă. Preşedinte al adunării a fost vicarul Mihail Pavel; cu câteva zile înainte, în 13 iulie, acesta îi scria protopopului greco-catolic al Vişeului, Vasile Mihalca; sugerându-i că ar fi bine ca lucrările conferinţei să fie onorate de prezenţa judelui Sigismund Papp, dar şi a tatălui acestuia, Simion Papp[53].

Sigismund Pop a deschis adunarea, desfăşurată într-un entuziasm naţional, cu un salut în limba română, care era acceptată ca limbă oficială, alături de maghiară. Iată reflectarea în presă a acestui important eveniment pentru Chioar: „*Din Chioar lucruri frumoase! Ill. Sa D. căpitan Sigismund Pop a pronunţat reconstituirea districtului pe baza diplomei din 20. Octob. şi în înţelesul legilor din 1847/8, deschizând adunarea în limba română, şi apoi în cea maghiară. Limba română e limba oficioasă a districtului, şi protocoalele se vor nota şi în cea maghiară. Uniunea Ardealului cu Ungaria o ar putea face numai atunci, după ce prin lege pozitivă va fi garantată naţionalitatea. În Nrul viitor mai pe larg, până atunci: O îmbrăţişare şi salutare frăţească tuturor fraţilor chioreni!!!*"[54].

---

[47] Vasile Netea, *op. cit.*, p. 333.

[48] Gelu Neamţu, *Alexandru Roman, marele fiu...*, p. 33.

[49] *Ibidem*, p. 36.

[50] Teodor Neş, *Oameni din Bihor...*, pp. 106, 132.

[51] Ştefan Pascu, "Studiu introductiv. George Bariţ şi contemporanii săi", la volumul George Bariţ, *Părţi alese din istoria Transilvaniei pe 200 de ani din urmă*, vol. II, Braşov, 1994, p. 42.

[52] Mircea Popa, Valentin Taşcu, *op. cit.*, p. 98. Ioan Lupaş, *op. cit*, p. 14.

[53] *** *Maramureşenii în lupta pentru libertate şi unitate naţională: Documente. 1848-1918*, Bucureşti, 1981, p. 99-101.

[54] *Gazeta de Transilvania*, Braşov, an XXIV, nr. 22/17 martie 1861, p. 94.

Încheiem succinta noatră prezentare a oglindirii în presa românească a părților de nord ale țării, printr-un text publicat în „Concordia", menit să dea glas frământărilor chiorenilor legate de încorporarea districtului Chioar la Ungaria:

„*Corespondență din districtul Cetății de piatră. Cred că publicul nostru cititor se interesează și dorește a ști, că oare ce fac chiorenii? carii până astăzi foarte puțină larmă și zgomot au făcut în gazete; însă cu atât mai mult au lucrat în lăuntrul districtului acest nobil, care prin voia majestății sale către Ungaria și rupt de către Transilvania-, pentru ce afundă durere simțește firește care bun român nu cugeta mă rog vine că doară nobilii chioreni ar fi dorit anexarea; ce e drept dânșii nu au făcut proteste, nici au trimis deputațiuni ca să tragă mânia altora asupră-și, fiindcă de ar fi și făcut acele totuși voia celor mai înalți s-ar fi împlinit, de exemplu ne servesc Banatul, Zarandul și Sălajul; departe de noi să fie o culpă și critiza fapta zeloșilor și dulcilor noștri frați și conaționali, ci noi am tăcut și făcut și iată până astăzi nu ne-am înșelat, am păstrat autonomia districtului, care era amenințată încă și prin comisarii regești în primăvara trecută trimiși pentru încorporarea districtului nostru către Hungaria, și și spre rușinarea cuibului român, pre care multor frați maghiari le place așa a-l numi, fiindcă aci nu mai pot reeși la una cale anticonstituționale și amalgamizatoare, căci chiorenii au gustat din libertate și constituțiune ca nobili și mai n-ainte de an 1848, dânșii s-au luptat pentru Constituție liberală, egală și frătească-totdeauna; și pricep prea bine, ce însemnează toate aceste și ale păstra și apăra sunt și cu vărsare de sânge ori în ce timp gata. [...]*"[55].

Marta Cordea
Biblioteca Județeană Satu Mare
Satu Mare, RO
marticordea@yahoo.com

[55] *Concordia*, Pesta, an I, 1861, nr. 42, pp. 170-171.

TIPOLOGIA DOCUMENTELOR CURENTE ÎN ADMINISTRAȚIA PAROHIALĂ ÎN BISERICA GRECO-CATOLICĂ DIN A DOUA JUMĂTATE A SECOLULUI AL XIX-LEA

Diana LOSTUN

Abstract: *Priests were required by deans, the correct and clear completion of the civil status documents: the baptized and anointed records, marriage records and those of the deceased, and often, important events of the community were immortalized in writing. Official correspondence with Church and State authorities was prepared by the priest carefully and rigorously. It was kept in parish chancellery, along with the parish movable inventories, the parishioners inventory of „souls", the Golden Book of the parish, the parish Chronicle, the protocols, the Episcopal and Deanery church circulars, protocols of curators and academic senate and Service books. Without their existence in a parish, the acts of worship cannot be conducted. I find the analysis and description on short service books used in the Church extremely useful in better understanding their role in the Church, their liturgical, dogmatic, literary and historical value.*

Keywords: *Greek Catholic Church, transcripts, official documents, parish chancellery, religious books, nineteenth century, Sătmar*

Examinând activitatea unui preot în parohie, suntem uimiți să constatăm câtă birocrație trebuia să întocmească, poate uneori în detrimentul chemării sale prime, și anume aceea de păstor sufletesc al enoriașilor săi.

În fiecare oficiu parohial trebuia să existe un loc special, o cameră în casa parohială, numită cancelarie, dotată cu o masă de scris cu scaun, un dulap în care se păstrează arhiva parohiei, protocoalele, registrele și cărțile. Cancelaria, ca loc special al unui oficiu parohial, se cerea a fi un spațiu frumos amenajat și curat, un loc în care oricine intră să-și formeze o impresie pozitivă despre paroh și biserică. Într-un asemenea loc, cu siguranță preoții aveau cel bun motiv, retrași în liniște, ziua sau în puterea nopții, să-și pună rânduială în acte, să întocmească corespondența oficială cu claritate și acuratețe, să lectureze cărți bine-folositoare sufletului, ori să se roage pentru sine și păstoriții săi. Acest loc trebuie să fie cât mai sigur, iar în caz de incendiu actele parohiale se cereau a fi evacuate primele și duse în loc sigur, deoarece în ele se păstrează întreaga existență a unei parohii.

Preoților li se cerea prin protopopi completarea corectă și cât mai clară a documentelor de stare civilă: matricolele botezaților și miruiților, ale cununaților și ale celor decedați. Acestea se constituiau în registre, care uneori erau de sine stătătoare pentru fiecare tip de act, alteori în același registru regăsim două sau trei tipuri de documente. Aceste registre au constituit până în anul 1895 singurele documente oficiale „care aveau valoare de drept public înaintea statului"[1]. Cu ocazia vizitelor în district, protopopii verificau modul în care se completau aceste documente oficiale, consemnând în scris trecerea lor prin localitatea respectivă. Cu zel mare, scria la 24 ianuarie 1860 Vice-arhidiaconul de Ardud, Ioan Szeremi în registrul de stare civilă al parohie Culciu Mare: „ ...că nu e hârtie în a ista matriculă, am lăsat curatorilor respectivi să procureze altă Carte matriculă pentru toate 3 plesele"[2]. În anul următor, protopopul Szeremi scria că registrele „s-au aflat bine și în bună rânduială scrise"[3]. Completarea acestor documente oficiale se făcea în limba maghiară, dar printr-un „Grațios Intimat Împărătesc" s-a dat libertate „și românilor de a se folosi de dulce limbă a maicei sale - drept aquea de aici in-ante și matriculele se dedică în limba română"[4].

În fiecare an, sau cât mai des posibil protopopii și protopopii surogați efectuau „vizitațiuni districtuale", pe cheltuiala parohiilor. De fiecare dată, consiliile parohiale plăteau spesele de călătorie în valoare de 2 florini și de 3 florini pentru diurnă. Îl verificau pe preot în parohie, îi verificau actele pe care acesta le întocmea, biserica în care slujea, casa în care locuia, școala în care era director, averea bisericii, inventarele parohiale etc.

Prin Decizia 1503 din 22 ianuarie 1871 a Ministerului Cultelor și Învățământului se hotărăște ca în momentul în care se întocmesc extrase matriculare ale decedaților „care nu au trecut de 32 de ani și au repausat în alt loc, decât unde fură născuți totdeauna să se străpună la oficiul parochial unde fură botezați"[5].

Pentru a exista o uniformitate în completarea lor, de mai multe ori în decursul timpului, acestea au fost schimbate. Diecezele trimiteau prin protopopiate, parohiilor, modele noi, contra cost, tipărite sub formă de registre, însoțite de explicații amănunțite privind completarea corectă. Părintele Manuil Crețu se justifică urmașilor că este nevoit să închidă la finele anului 1880 matricula în uz și să înceapă o alta, începând cu anul 1881, deși mai avea file necompletate, tocmai pentru „ca să fie uniformitate în toată Dieceza"[6].

Deseori, momente importante pentru comunitatea respectivă erau imortalizate în scris de către preoții locali în aceste registre de stare civilă. Manuil Crețu, parohul de Portița și Irina și-a început activitatea în această parohie la 28 septembrie 1878, fapt ce reiese din consemnarea pe care a făcut-o el însuși în matricula botezaților, cununaților și morților „rugându-mă atât Părintelui meu, Dumnezeu de a-mi da darul și ajutorul său"[7] în îndeplinirea chemării sale. La zece zile de la instalarea în parohie, parohul

---

[1] Dr. Nicolae Brânzeu, „Administrarea oficiului parohial", în *Cultura Creștină*, Blaj, 1911, nr. 8, p. 257.

[2] Biroul Județean al Arhivelor Naționale Satu Mare (în continuare BJAN-Satu Mare), *Colecția Registre parohiale de stare civilă (*în continuare, *Registre parohiale)*, Reg. nr. 550, f. 42 v.

[3] *Ibidem*, Reg. nr. 551, f. 2 v.

[4] *Ibidem*, Reg. nr. 573, f, 98 v.

[5] BJAN-Satu Mare, *Colecția de documente ale Instituțiilor Ecleziastice (*în continuare, *Instituții ecleziastice)*, Dos. nr. 304, f. 65.

[6] *Ibidem*, Dos. nr. 1552, f. 9.

[7] *Ibidem*, Dos. nr. 1152, f. 5.v.

avea să treacă printr-o încercare a vieții foarte grea, îi moare preoteasa cea „care a fost mama dulce a fiilor săi iubiți, soția cea mai credincioasă a neîmpăcatului soț, exemplul creștinătății, economă rară, ce a lăsat 7 fii în cea mai mare supărare, iar pe iubitul său soț în doliu"[8].

Pentru că au mai existat și scăpări în ceea ce privește completarea acestor acte oficiale, profesorul de teologie Dr. Iuliu Simon de la Gherla a redactat o lucrare numită „Matriculele Parochiali", un volum în trei părți, ce trata în prima parte: „Despre matricule în general", în a doua parte: „Despre matricule în special", iar în partea a treia „Despre extrasele matriculare". Autorul consideră că aceste documente „cuprindu în sine cele mai însemnate evenimente din vieța omului – ca creștinu și ca cetățenu. Aceste documente publice sunt cele mai eclatante și autentice dovedi pentru constatarea referințeloru de dreptu ale cetățeniloru"[9].

Preoții ca organe încredințate cu ducerea acestor acte matricole la îndeplinire trebuie să fie cu toată luarea aminte, „conscientioși și corecți. Și ca să potă corespunde chemării acesteia în modu satisfăcătoriu atâtu pentru biserică câtu și pentru statu: este inomise necesariu, ca se cunoscă deplinu tote dispusețiunile bisericești și civile referitore la acestu objectu. Și încâtu privește acestu din urmă cu atâtu mai vârtosu, căci în codicele penalu alu Ungariei se prevedu pedepse grele pentru aceia, cari ar comite cava abusu seu iregularitate în acesta privință"[10].

Se recomandă parohilor, pentru a se evita confuziile, să treacă la rubrica observații în registrele de stare civilă pentru botezați, schimbarea „conumelui"[11] în cazul în care se necesită. Tot în matricola botezaților este bine să se noteze tot la observații, decesul persoanei, pentru o mai ușoară regăsire.

Tocmai pentru a veni în ajutorul preoților de la țară, autorul își motivează demersul publicistic: este nevoie de o „instrucțiune eshauriate cu ajutoriulu căreia preoțimea să se potă orienta în tote casurile obveniende, și să se potă încunjura incorectitățile și astfeliu colesiunile cu autoritățile civili"[12]. Peste puțin timp însă, statul va decide altfel, și unii preoți se vor revolta și vor consemna în scris faptul că „în urma art. de lege XXXIII din 1894 cu 1 oct. (1895 n.n.) introducându-se matriculele civile, cei următori înscrișî sunt numai pentru folosul S. noastre Baserici indusă în matricula aceasta, neavând de adi înainte aceste matricule neci una valoare, înaintei forului civil"[13]. Vasile Patcașiu, preotul de Hotoan, nota în cele trei registre de stare civilă, (al botezaților, al căsătoriților și al decedaților) următoarele: „în ținerea Rescriptului Înaltului Ministeriu Reg. Ung. De Cult și Instrucțiune Publică dat la 1 Aug. 1895 nr. 39633, împărtășit acestui Oficiu parochial prin circularul nr. 22 a Veneratului Consistoriu Episc. Gr.cat. din Gherla, dat din ședința consistorială, ținută la Gherla la 17 septembrie 1895 nr. 6670, cu 1 oct. se începe purcederea matriculelor de stat prin organele de afară, conform art. de lege XXXIII din 1894 – deci prezenta matriculă cu ziua de 30 sept sn. 1895 se închie și de aici înainte, adică de la 1 oct. sn.1895 această matriculă pentru botezați (cununați, morți) se poartă

[8] *Ibidem*, Dos. nr. 1152, f. 16.

[9] Serviciul Județean al Arhivelor Naționale Bihor, (în continuare, SJAN-Bihor), Fond *Episcopia greco-catolică Oradea* (în continuare, *Episcopia Oradea)*, Dos. nr. 264, f.47.

[10] *Ibidem*

[11] BJAN-Satu Mare, *Instituții ecleziastice*, Dos. nr. 304, f. 62.

[12] *Ibidem*, f. 47.

[13] BJAN-Satu Mare, *Registre parohiale*, Reg. nr. 407, f. 59.

pe venitoriu prin preoți numai pentru a serbi și trebuințelor S. beserici"[14]. Preotul de Țeghea, Vasile Dragoș nota simplu în registru că: „de aici începe ducerea Matriculelor la civili – cu 1 oct. 1895"[15], iar parohul de Vetiș, Vasiliu Ardelean comenta această decizie a Statului cu asprime: „aici se încheie matriculele bisericești de a fi primite la oficiile de stat privite de acte oficioase, căci cu ziua sub signată intră în vigoare așa numitele Matricule civile introduse de liberalismul carele găsesc în Ungaria și carele dorere are foarte rea influență asupra moralității"[16]. Pentru părintele Florin Selagian, parohul de Pișcari, această zi de 1 octombrie 1895 constituie o zi de doliu atât pentru Biserică, cât și pentru credincioși deoarece „intrând în vigoare articuli de legi despre căsătoria civilă, matriculele de statu și despre copiii din căsătorii mixte, matriculele bisericești conduse de parochi din partea statului civil nu se consideră de acum înainte de documente publice... pentru că guvernul actual al țăriei Ungurești indus de ura către Isus Hristos a dat grele lovituri... Dumnezeu însă va scoate Sfânta lui Biserică din aceste împrejurări grele"[17]. Antoniu Băliban, parohul de Acâș, extinde această nemulțumire și la alte națiuni, notând faptul că au existat adevărate manifestări de protest împotriva introducerii acestei legi „dezastruoase" ale matriculelor civile - ... făcute de români, slovaci și sârbi, „catolicii din țara ungurească în frunte cu corul episcopesc și clerul întreg"[18]. Preotul din Cehalul Românesc, Georgiu Moody nota că „datele ce se voi induce în aceste matricule cu începere de la 1 oct.1895 nu vor avea valoare de stat, ci numai bisericească și vor servi exclusiv numai pre scopuri bisericești și școlare confesionale"[19].

Erau și în acele timpuri preoți care îi certau pe credincioși pentru că nu puneau nume românești pruncilor când îi botezau, ci „alte nume ungurite"[20]precum: „Janos, Gyuri, Iuliska...am socotit câteva nume a scrie, care nici pre învechite, nici streine de a nu le pute usurpa le socotesc anume ca Nume bărbătești: Ioan, Luca, Petru, Mathei, Iacob, Filip, Toader, Georgie, Grigorie, Vasilie, Nicolae, Andrei, Ignatie, Antonie, Simion, Samuil, Dimitrie, Nichita, Daniil, Ștefan, Ilie, Chirilă, Gavril, Mihai, Toma, Isidor, Irimia, Flore, Iosif, Alexa, Timotei, Pavel, Constan, Nume femeiești: Maria, Marișca, Ana, Anica, Anna,, Ioana, Oana, Teodora, Sofica, Tecla, Cristina, Pelagia, Parasca, Anastasie, Naste, Anisie, Varvara, Iuliana, Rachila, Eudochia, Helena, Susana, Floare, Irina"[21].

Nu de puține ori preoții greco-catolici au fost acuzați că „românizează" numele creștinilor atât în matricolele pe care le completau, cât și în extrasele pe care le întocmeau pentru diferite trebuințe, cu intenție. Acuzațiile au mers mai departe chiar, preoții greco-catolici români, îndrăznind să „românizeze" numele maghiarilor[22], de aceea autoritatea de stat cerea diecezelor, să atragă atenția preoților din eparhiile lor să se supună legilor autorităților de stat, să le respecte și să le aplice întocmai, altfel căzând sub incidența legii. De mai multe ori prin circulare expres întocmite, Întâi Stătătorii diecezelor le atrăgeau atenția prezbiterilor să întocmească corespondența oficială către autoritatea de stat în limba maghiară.

[14] *Ibidem*, Reg. nr. 777, f. 17.
[15] *Ibidem*, Reg. nr. 1679, f. 49.
[16] *Ibidem*, Reg. nr. 1732, f. 85.
[17] *Ibidem*, Reg. nr. 1133, f. 36.
[18] *Ibidem*, Reg. nr. 8, f. 67.
[19] *Ibidem*, Reg. nr. 1530, f. 13.
[20] *Ibidem*, Reg. nr. 1407, f. 1 v.
[21] *Ibidem*, Reg. nr. 1407, f. 1.v.
[22] BJAN-Satu Mare, *Instituții Ecleziastice*, Dos. nr. 319, f. 24 v.

În familia preotului de Căuaş, Samuil Popp se vor naşte cinci copii din care trei feciori: Ioan[23] născut la 3 iulie 1877, Aureliu[24] născut la 30 august 1879 şi Mihai[25] născut la 20 decembrie 1881, care vor fi botezaţi la aceeaşi dată, la 8 ianuarie 1882 de către preotul de Hotoan, Vasile Pătcaşiu. Nu găsim o explicaţie plauzibilă a acestui gest al parohului de Căuaş de a-şi boteza trei prunci deodată, primii doi la vârste destul de mari, ştiut fiind faptul că în acele vremuri copiii puteau deceda de diverse boli la vârste extrem de fragede. Primul născut al familiei, Ioan a decedat de altfel la puţin timp după naştere. Nu ştiu de ce şi-a expus pruncii, părintele Popp la un pericol extrem de mare şi anume la acela de a deceda, nebotezaţi.

În cancelarie, preotul ar mai trebui să deţină şi să completeze şi alte registre precum: matricula trecerilor religioase, din care la final de an trebuia să înainteze oficiilor protopopeşti extrase, matricula celor legaţi numai cu legătură civilă, matricula încredinţaţilor[26], pe care o suplineşte în matricula cununaţilor rubrica nouă indusă conform deciziei Sinodului din 1896: „anul, luna şi ziua încredinţării, respectiv a contractului de bună voie"[27]. Cu excepţia ultimului tip de matriculă, restul de 5 registre ar trebui să existe în fiecare parohie şi să fie completate de către fiecare paroh la timp, corect, complet, cu un scris lizibil. Corecturile în aceste documente oficiale nu se acceptă, decât cu permisiunea Ordinariatului. Indiferent de multitudinea de acte pe care trebuie să le întocmească un preot, indiferent de starea de sănătate şi activitatea pastorală pe care o avea, ori greutăţile din familie, toate actele se cer a fi întocmite doar de preotul paroh, eventual şi de preotul ajutător. Altcineva nimeni din anturajul preotului: familie, angajaţi ai bisericii, ai şcolii, ori membrii consiliului parohial nu au voie să completeze registrele parohiei.

Corespondenţa oficială cu autorităţile bisericeşti şi statale se întocmeşte de către preot cu multă atenţie şi rigurozitate. Această corespondenţă primită la oficiul parohial sau expediată de la cancelaria parohiei consta din: scrisori, telegrame, cărţi poştale etc. Acestea trebuiau întocmite respectând anumite condiţii. Astfel, „scriptele oficioase se pregătesc întâi în concept, care trebuie să corespundă întru toate cu actul, ce se trimite în pur, aşa **că rămânând la arhiva parohială,** serveşte ca document istoric pentru acel oficiu. Conceptul actului, la cari se răspunde, se scrie pe indorsatul acelora după însemnarea prezentării, la altele se scrie pe hârtie de concept, pe dosul unei coaie îndoite. Recerinţa conceptului sau impurului ori cărui act o **ţinem** de absolută, pentru oricare oficiu şi escepţiune nu admitem, decât în cazul scriptelor de însemnătate mică, când se păstrează numai cuprinsul pe scurt"[28]. Actele oficiale se scriu pe coală albă, cu un text concis, clar, simplu şi cât mai scurt. Modul de adresare trebuie să fie unul politicos, iar în final actul se semnează cu numele celui care întocmeşte documentul.

În cancelaria parohiei ar trebui să mai existe mai multe tipuri de **inventare ale bunurilor mobile ale parohiei**: unul pentru biserici, altul pentru şcoală şi altul pentru casa parohială. Tot separat se întocmesc şi inventarele din filii. Aceste inventare de cele mai multe ori lipseau din parohie, în cele mai fericite cazuri constau dintr-o înşiruire

[23] BJAN-Satu Mare, *Registre parohiale,* Reg. nr. 404, f. 70.
[24] BJAN-Satu Mare, *Instituţii Ecleziastice,* Dos. nr. 319, f.83.
[25] *Ibidem*, f. 96.
[26] Matricula încredinţaţilor, sau matricula celor logodiţi.
[27] Dr. Nicolae Brânzeu, *art. cit.*, p. 257.
[28] *Ibidem*, p. 224.

succintă făcută la preluarea unei parohii de către noul paroh. Tocmai lipsa acestor inventare a făcut să se înstrăineze sau să se piardă anumite bunuri ale bisericii, fără a mai putea fi recuperate. Acestea, acolo unde existau, trebuiau reînnoite în timp datorită modificărilor survenite.

Un alt tip de **inventar, al „sufletelor" credincioșilor** din parohie ar trebui să se regăsească în fiecare localitate. Conscripția nominală se întocmește pe fumuri, și este un instrument extrem de util, deoarece din el se poate afla toate datele despre familia respectivă, începând cu nașterea fiecărui membru și până la dispariția prin deces. În zona Sătmarului ni s-au păstrat puține astfel de documente, și acestea au fost întocmite răzleț ici-acolo și neactualizate. Indicațiile Ordinariatului erau ca acestea să fie revizuite o dată la 10 ani.

Cartea de aur a parohiei ar trebui să cuprindă date despre fundațiuni și binefăcătorii parohiei. Ele însă sunt aproape inexistente.

În **Cronica parohiei** ar trebui să regăsim însemnări care au marcat în vreun fel existența comunității respective: evenimente și momente de înălțare pentru întreaga parohie, dar și dezastre care au marcat într-un mod nefericit o parte din comunitate.

Protocoalele rațiunilor bisericești, întocmite în fiecare an, se trimit spre verificare și aprobare Ordinariatului. Dacă se constată greșeli în întocmirea lor, se retrimit-protopopiatului spre corectare, și apoi, aprobat, se retrimite parohiei.

Circularele episcopale și protopopești se regăsesc și ele în fiecare parohie. Prin ele sunt trasate liniile directoare pe care trebuie să le urmeze un preot cât timp se află în slujirea semenilor.

Procese verbale ale curatorilor și senatului școlar. Acestea sunt verificate și vizate de preot. De averea bisericii preoții aveau o grijă deosebită, aceasta și pentru că din ea își asigura subzistența. Periodic, preoții întocmeau statistici și dări de seamă pe care le trimiteau superiorilor, care țineau o evidență clară a acestora. Obiectele de cult, cărțile și ornatele se cer a fi inventariate corespunzător. Pentru a ușura munca administrativă a preoților de a supraveghea cât mai corect averea parohiei, se înființează un exarhat diecezan[29], care să revadă rațiunile întocmite de parohi. Consiliul parohial, prin curatori, manipula banii bisericii și întocmea protocoalele de venituri și cheltuieli pe care le viza parohul. Cu atenție deosebită preoții erau chemați să aleagă curatorii bisericii. Aceștia trebuiau să fie dintre poporenii religioși și morali, cu o purtare exemplară, cu un caracter solid, care, în caz că ar păgubi biserica în vreun fel, să fie capabili de a restitui paguba, să aibă un pic de școală, să știe să citească și să socotească, să fie în stare să administreze și să manipuleze cum se cuvine peculiul bisericii, preotul supraveghind doar corectitudinea acțiunii acestora. În caz că ar observa ceva în neregulă, era dator să înștiințeze autoritatea imediat superioară, protopopul, care cercetând la fața locului cele relatate de paroh, să fie de acord cu înlocuirea curatorului, după ce se va fi recuperat dauna. *„Despre tot peculiul bisericei să se facă un protocol în care să se însemne tot ce este a Bisericii și aceia în bani, grâu, vinetu, seu, lemne, vite au altceva, și când se dă ceva din peculiul bisericii, să se consemneze printr-un contract semnat și după acest contract se înregistrează înaintea județiului cercular se poate acorda împrumutul"*[30]. Toate contractele se vor păstra cu grijă până când cel ce a împrumutat întoarce împrumutul.

[29] BJAN-Satu Mare, *Instituții Ecleziastice*, Dos. nr. 304, f.59 v.
[30] *Ibidem*, Dos. nr. 302, f. 136.

Dacă se vinde sau se cumpără ceva pe seama bisericii, toate acestea se vor înregistra în Protocolul bisericii, prin curatorii locali şi supervizarea parohului. În cazul în care parohia ar trebui să recupereze o pagubă prin proces, aceasta o va face numai prin curatori şi nu înainte de a anunţa Guvernul Diecezan. Sub nici o formă, preotul local nu are voie să se amestece în manipularea peculiului bisericii.

Convocator de şedinţă, un registru inexistent în parohii, dar indicat a se avea.

Cartea vestirilor, la fel inexistent şi totuşi util pentru comunitate.

Protocolul de venituri a preotului.

Autoritatea de stat cerea ajutor autorităţii bisericeşti pentru a-şi putea pune în aplicare intenţiile legislative, sociale economice şi politice. Se apela deseori la ajutorul preoţilor: aceştia erau oameni ce aveau un nivel de pregătire, o puternică autoritate în parohiile în care păstoreau şi de aceea puteau mobiliza masele pentru a îndeplini anumite sarcini. La realizarea unui recensământ, li s-a cerut parohilor să le aducă la cunoştinţa credincioşilor despre aceasta de la amvon, să le ceară poporenilor să coopereze cu reprezentanţii autorităţilor care fac recensământul, să răspundă la toate întrebările corect şi la obiect: „numele, nascerea, comun'a natala, religiunea, cunoscinti'a limbei, starea familiara, ocupatiunea, scienti'a cetirei si a scrierei, scaderea trupesca, sufeltesca, starea bolnaviciosa si altele."[31] Altă dată, se provoacă preoţimea din dieceză „ca să fie de ajutor indivizilor care ar conlucra la conscrierea poporului"[32].

Pentru reducerea distrugerilor prin foc a locuinţelor din parohiile unde îşi desfăşurau activitatea, preoţilor li s-a cerut printr-o circulară să explice poporului despre necesitatea încheierii unei asigurări contra incendiilor către o societate „de asecurantia pentru ziduri"[33], plătind anual o sumă de bani. În caz de nenorocire prin foc, societatea îi va despăgubi pe cei asiguraţi.

Biserica era chemată să conlucreze şi în cauze sanitare. Scriptele nu se puteau întocmi cu punctualitate fără conlucrarea preoţilor, „care conducând matriculele ţin şi evidenţa datelor de lipsă pentru întregirea acelor relaţiuni"[34] ale autorităţilor.

Prezbiterii puteau capacita poporenii să coopereze cu autorităţile în vederea împiedicării răspândirii boalelor de vite[35] şi cu toată încrederea şi ascultarea să se supună acestor autorităţi. Se impune ca pe credinciosul popor să-l deştepţi, ca după ce o epidemie se extinde şi atacă animalele cornute, „să întrebuinţeze timpuriu leacurile şi medicina prin respectivii medici prescrise"[36].

Un alt moment în care autoritatea publică statală solicită ajutorul bisericii este acela când are loc o schimbare monetară, şi anume, în noiembrie 1894, când printr-o circulară se aduce la cunoştinţă populaţiei că se retrag „banii de argintu de 20 cruceri valore austriacă şi banii de aramă de 4 cruceri valore austriacă"[37], începând cu 1 ianuarie 1895. Sunt rugaţi preoţii să le explice acest fapt credincioşilor, care trebuie să înţeleagă faptul că aceste monede vor putea fi folosite doar până la finele anului 1894.

---

[31] *Ibidem*, Dos. nr. 319, f. 24 v-25.
[32] *Ibidem*, Dos. nr. 304, f. 62.
[33] *Ibidem*, Dos. nr. 354, f. 2 v.
[34] *Ibidem*, Dos. nr. 304, f. 65 v.
[35] *Ibidem*, f. 43.
[36] *Ibidem*, Dos. nr. 290, f. 4.
[37] *Ibidem*, Dos. nr. 319, f. 45.

Sub grea pedeapsă vor cădea oamenii care vor îngădui ca tinerii din familiile lor, indiferent dacă sunt fete sau băieți vor fi incluși în „trupe de balet, pantomimă, actorie sau orice alte spectacole, mai devreme de vârsta de 17 ani băieții și 18 ani fetele"[38]. Preoților le revine sarcina de a avea grijă de moralitatea credincioșilor, de aceea părinților trebuia să li se explice la ce pericole își expun fiii și fiicele dacă nu sunt educați să aprecieze valorile morale.

Pe lângă activitățile specifice, protopopilor le erau trasate numeroase alte sarcini. Cu toată responsabilitatea în fiecare an trebuiau să inspecteze monumentele și inscripțiile vechi aflate în localități din tractul lor, să raporteze situația lor, stadiul de conservare și să fie „cu cea mai ageră vigilență ca să nu se prăpădească nici să se strice"[39].

Răsfoind cărțile vechi de cult, protocoalele, registrele parohiale de stare civilă, arhiva parohială, între filele acestora găsim consemnate evenimente care au marcat comunitatea respectivă la un moment dat. Pentru că cele mai multe însemnări sunt evenimente imprevizibile, le găsim notate aiurea, în locuri în care te aștepți cel mai puțin să găsești ceva inedit. Găsim informații despre: cutremure, inundații, incendii, arșiță, furtuni, geruri cumplite, epidemii, crime, morți suspecte, atacuri de animale, dar și date despre evenimente pozitive: sfințiri de biserici, cumpărare de clopot, sfințire de cimitir, donații de la diverse persoane etc.

Redăm câteva din însemnări mai jos:

O iarnă grea și lungă a fost în anul 1875. Din însemnările făcute de părintele din Tătărăști, Ioan Erdely aflăm că în martie, „luna întregă geruri mari diminețile și sera și forte rece, nea groasă pretutinderu numai drumurile țînuse și numai către finul lunei se topesc..."[40]. 22 de ani mai târziu, același paroh avea să noteze tot despre vreme că: „semănăturile cele de minune frumose din primăvară de ploile multe s-a stricat; s-a făcut fără rodă, cu goz mult, pe alocurea ba sămânța a dat; lipsa mare de bucate, ..."[41]. Situația în sat nu era mai bună nici în 1899, când „ovăț de samanță din anul trecut nu e la nimeni, nu s-a făcut nici colompire de ploile multe"[42].

Un lup turbat[43], în luna august 1862, timp de trei zile a atacat vitele din satul Sătmărel, acest fapt fiind consemnat de părintele din parohie.

La Dindești parohul local a întocmit o listă cu 37 de nume cu femeile care au lepădat prunci, în perioada 1852-1872[44].

În parohia Cehal, preotul Demetriu Papp întocmea statistica credincioșilor din parohie începând cu anul 1829 și până în 1852[45].

Câte-un creștin mai înstărit făcea câte-o donație mai însemnată, 40 de florini fiind o sumă deloc de neglijat. Acest lucru se întâmpla la Chereușa[46], o comunitate destul de mică.

Sfințirea unui cimitir pentru o comunitate locală însemna un lucru important. Un locuitor de vază al Tireamului, Szilagy Gavrilă cu soția sa, Papp Floare, cumpărase

[38] *Ibidem*, Dos. nr. 304, f. 7.
[39] *Ibidem*, f. 8.
[40] BJAN-Satu Mare, *Registre parohiale*, Reg. nr. 1559, f. 38.
[41] *Ibidem*, f. 148.
[42] *Ibidem*, f. 151.
[43] BJAN-Satu Mare, *Instituții Ecleziastice*, Dos. nr. 354, f.1.
[44] BJAN-Satu Mare, *Registre parohiale*, Reg. nr. 457, f. 119 v.
[45] *Ibidem*, Reg. nr. 423, f. 1.
[46] *Ibidem*, Reg. nr. .465, f. 40.

un teren cu 300 florini pe care îl donase parohiei greco-catolice din localitate pentru a-l transforma în „înmormântariu". În cimitir s-a ridicat o cruce mare din partea locuitorilor Michail Szantai şi Maria Nyag, acestea cu solemnitate mare s-au sfinţit în 18 noiembrie 1877 prin Vice-arhidiaconul de Carei şi Arhidiaconul Părţilor Sătmărene Toma Şorban, asistat de patru preoţi. Acestea toate erau consemnate de Ignaţiu Szabo, parohul local spre a nu fi uitate de urmaşi[47].

Alteori găsim în registre versuri populare şi cântece de adorare:

Pasăre galbenă-n cioc
Pasăre galbenă-n cioc
Rău mi-ai căutat de noroc
De ţi-ar pica clonţul tău
Che păcat mi-ai cântat rău
Că toată viaţa mea

Ai cântat să fie re
Şi toate zilele mele
Decât bune mai mult rele

Au nu trau fost ţie gratre
A-mi căpta mie de fratre
Dulciaţă a mio pende
Mai zbori şi creanga verde
Că tu rău mi-ai cântat mie
De am rămas făr de răcie
Şi tu cu al tău cântat
M-ai făcut gulmich bărbat
D-aş şti unde locuieşti
Să văd ce pasăre eşti
Cu puşca te-aş şi puşca
Şi la vultur te-aş ţâpa

Sau că nu eşti porumbate
Nici mierlă nici prepeliţă
nici cuc nici pupăză
Că mai bine răutate
De te-a bate Dumnezeu
Când vei cloci în cuibul tău
Luând vei vre pui să-i scoţi
Să ţi-i mânce corbii toţi
Osândite-ar Dumnezeu
Să nu mai cânţi aşa rău
Şi tot prin locuri pustii
Zburând pururi să fii
Însă nu te-o blestema
Numai să-ţi pice falca
Nici să mori nici să trăieşti
Numai să te chinuieşti
Până samă nu ţi-i da
Căci mi-ai cântat însă
Fulgereat-ar Dumnezeu
Să nu cânţi aşa rău[48].

Cântarea poporului[49] (după versul lui Hayder scrisă de I.G. Seidl entărită prin Scrisore Înălţiatului Împărat în 27 martie 1854)

1
Doamne ţine pe Imperatul
Şi ţiara o scuteşte!
El credinţia în tot sfatul
Şi lege o păzeşte!
Cununa ce strămoşească
So apărăm de duşmani
Scaunul Habsburg se domnească
În Austria mulţi ani!

2
Lege, rendul şi dreptate
Omeneşte vom ţine,
În resboie ne vom bate
Cum oştei se cuvine!
De e lipsă davom iară
Facând datorinţiele
Pentru imperat şi ţiară
Sângele şi binele!

[47] *Ibidem*, Reg. nr. 1578, f. 72 v.
[48] *Ibidem*, Reg. nr. 962, f. 104 v.
[49] BJAN-Satu Mare, *Instituţii Ecleziastice*, Dos. nr. 317, f.1v-2.

3	4	5
Dobanda cu sarguinție	Să ținem strâns laolaltă	Langa Imperatul vine
Ostașiul so scutiască	În unire suntem tarii	Niam de suflet și Casă
Maiestria cu știința	Cu putere împreunată	Frumuseția în veci o ține
Și mintia să n floresce!	Să fac lesne fapte mari.	Buna Impereteasa
Țiara binecuvântată	Austria ne va ferii	Să se verse din Ceruri Ei
Și mărită să fie	Fraților să stăm una;	Cel mai scump .și mare dar;
Austria luminată	Împeratului și Țierii	Francisc Iosif și Elisei
Cu pace in vecie	Har și har totdeauna.	Toatei Case Habsburg har!

Era indicat în cancelarie să fie și o bibliotecă în care să se păstreze cărți de rugăciuni, cărți de predici, cărți ziditoare de suflet, periodice pe care să le lectureze înainte de a catehiza și a predica. Amintim câteva doar:

1. O carte extrem de folositoare unui preot este volumul „*Despre Preoție*" a Sfântului Ioan Hrisostom. Traducerea ei de către Ioan Papiu, profesor și diriginte la Năsăud nu putea decât să fie salutată, iar procurarea ei de către fiecare preot slujitor, o îndatorire de onoare. Costul acestui „op era de 75 de cr."[50].
2. Parohul de Cuța, Georgie Meteș, din arhidieceza de Alba tipărește o carte utilă preoților, *Predicile sau cuvântările bisericești pe toate Duminicile și sărbătorile și câteva la morți,*[51] în anul 1863 cu prețul de 2 florini.
3. Conducerea diecezei de Oradea recomandă protopopilor procurarea și citirea unui periodic catolic tipărit la Pesta, intitulat „Tarsulati ertesito". Citirea acesteia „întrutotul ma însuflețit – scria episcopul Oradiei, Iosif- *cât mi-am propus și până ce provincia noastră bisericească va putea a da asemenea Foaie în limba română, a prenumera pentru toate districtele Vicearhidiaconale câte un exemplar ca să vină la cunoștința clerului această foaie foarte folositoare,...ca apoi fiecare convingându-se despre aceea să se prenumere la ea pe anul viitor*"[52].

Cărțile de cult. Fără existența lor într-o parohie, actele de cult nu se pot desfășura.

Cărțile de cult, o împletire de dumnezeiești cântări provenite de la psalmistul David, de poezie creștină, de narațiune plină de înțelepciune a profeților, ori de cântări îngerești cu profunde învățături ale Sfinților, munca de secole a atâtor credincioși evlavioși, constituie o adevărată icoană a istoriei mântuirii. Drumul urmat de imnul bisericesc în alcătuirea celor mai multe din cărțile noastre de slujbă religioasă descrie diagrama pietății creștine, dintr-o lungă perioadă a istoriei Bisericii[53]. Transmise peste veacuri, prin manuscrise ori tipărituri, până la forma actuală, cărților de cult merită să le acordăm o analiză mai amplă, în ceea ce privește originea, alcătuirea, dezvoltarea și individualizarea lor.

---

[50] *Ibidem*, Dos. nr. 304, f. 61.
[51] *Ibidem*, Dos. nr. 304, f. 42 v.
[52] *Ibidem*, Dos. nr. 304, f. 61.
[53] Pr. Petre Vintilescu, *Despre poezia imnografică din cărțile de ritual și cântarea bisericească*, București, 1937, p. 6.

Fiecare generaţie creştină, fiecare epocă a contribuit într-o mai mare sau mai mică măsură la compunerea acestor cărţi de cult utilizate în Biserică, în funcţie de nevoile sale o dată cu dezvoltarea şi evoluţia cultului, *„introducând noi elemente sau adaptându-le pe cele pe care le găsea..."*[54].

Menţiuni interesante în ceea ce priveşte existenţa cărţilor de slujbă ale creştinilor găsim şi în diferite documente laice din primele secole ale erei creştine, fie că ele se numeau edicte, scrisori sau hotărâri ale împăraţilor romani. Nu o dată în epoca persecuţiilor s-au luat măsuri de distrugere a cărţilor sfinte prin ardere, mai ales în epoca lui Diocleţian. Din actul martiric al celor şase tinere care au cunoscut mucenicia la 1 aprilie 304 la Tesalonic aflăm faptul că primii creştini ai epocii de început a Bisericii deţineau cărţi de cult. Când prigoana împotriva celor ce-L mărturiseau pe Hristos s-a intensificat, aceştia au pus la loc sigur *„scrierile"*, aflându-se „în mare tristeţe pentru că nu mai puteau să studieze noaptea şi ziua, cum făceau mai înainte"[55], pe care le-au ascuns de teama autorităţilor romane.

Marea dezvoltare a imnografiei bisericeşti a fost favorizată de mai multe cauze şi anume: libertatea acordată creştinismului în anul 313, pietatea creştină, entuziasmul misionar al primilor predicatori creştini şi talentul literar al marilor teologi din epoca de aur a literaturii patristice, care au contribuit la aprofundarea învăţăturii creştine şi la justificarea şi la apărarea ei împotriva ereziilor[56].

Oferta de compoziţii imnografice, cu tendinţa de a se încorpora, printr-o acceptare tacită sau entuziastă, în practica de cult, amplificând-o a rămas multă vreme ca o revărsare de ape peste solul fertil al Creştinismului. În permanentă competiţie, noile creaţii imnologice şi-au vădit trăinicia şi competenţa pe măsura veracităţii conţinutului lor şi în funcţie de atacul ereziilor respecticve[57]. Poezia profund dogmatică a Sfântului Grigorie Teologul, frumuseţile şi valoarea istorică a versurilor, *„au determinat Biserica veacului al IV-lea, prin Sfântul Ioan Gură de Aur, să aleagă un mare număr din ele ca imne pentru servicii divine"*[58]. Şi din acest motiv *„cărţile de slujbă sunt socotite de dogmatişti ca unul din cele opt izvoare ce cuprind învăţătura apostolică, fixată în cuprinsul statornic al tradiţiei dumnezeieşti. Unele învăţături din aceste cărţi, ca de exemplu cele referitoare la har; Sfintele Taine, Aghiologie şi Eshatologie se socotesc a avea o vechime ce merge până la Sfinţii Apostoli"*[59].

Pr. Prof. Dr. Ene Braniştе[60], în capitolul intitulat *„Cărţile liturgice, împărţirea şi conţinutul lor"* al manualului său, face o prezentare general-istorică a cărţilor bisericeşti,

---

[54] Makarios Simonpetritul, *Triodul explicat, Mistagogia timpului liturgic*, trad. rom. de diac. Ioan I. Ică jr., Sibiu, Ed. Deisis, 2000, p. 19.

[55] *Actele Martirice,* studiu introductiv, traducere, note şi comentarii de Pr. Prof. Ioan Rămureanu, în colecţia *Părinţi şi Scriitori Bisericeşti*, vol. 11, Bucureşti, Ed. Institutului Biblic şi de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, 1982, p. 202.

[56] *Ibidem*, p. 27.

[57] Prot. Nicihfor Todor, "Despre geneza şi prezenţa Triodului în Biserica noastră", în *Mitropolia Ardealului*, an XV, 1970, nr. 4-6, p. 281.

[58] Ioan Coman, *Geniul Sfântului Grigorie de Nazianz,* Bucureşti, Ed. Institutului Român de Bizantinologie, 1937, p. 52.

[59] *Teologia dogmatică şi simbolică*, Manual pentru Institutele Teologice, vol. I, Bucureşti, Ed. Institutului Biblic şi de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române ,1958, p. 187.

[60] Pr. Prof. Dr. Ene Braniştе, *Liturgica generală cu noţiuni de artă bisericească arhitectură şi pictură bisericească,* Ediţia a II-a revizuită şi completată, Bucureşti, Ed. Institutului Biblic şi de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, 1993, p. 644-655.

după care, într-un mod cu totul original ne expune o clasificare a cărților necesare săvârșirii serviciului divin, astfel:

1. Pentru săvârșirea slujbei Sfintei Liturghii și a slujbelor celor 7 Laude, preotul are în Sf. Altar: Evanghelia și Liturghierul.
2. Pentru săvârșirea Sf. Taine și ierurgii, preotul folosește: Molitfelnicul sau Evhologhionul și Aghiazmatarul.
3. Pentru ierurgii și rugăciuni ocazionale folosește cartea numită: Tedeum și Ceaslovul.
4. Cărțile care se găsesc la strană sunt: Octoihul mic, Octoihul mare, Mineiele, Apostolul, Psaltirea, Triodul, Penticostarul, Ceaslovul mare, Tipicul bisericesc.

Orice act de religios se desfășoară după un anumit ritual, iar pe acestea le regăsim în cărțile de cult. Renumitul teolog ortodox S. Bulgakoff spunea despre cultul creștin că acesta ar fi *„manifestarea frumuseții lumii spirituale"*[61], toate slujbele, ritualurile, rugăciunile și actele liturgice reprezentând viața trăită cu și prin Iisus Hristos în Biserică. Este impresionantă bogăția de idei cuprinsă în fiecare din cărțile de cult,în ele se exprimă, fie realitatea și necesitatea mântuirii omului de către Fiul lui Dumnezeu cel Întrupat, prezent real în Biserică prin Harul Sfântului Duh, fie modul cum au înțeles adevărații trăitori ai creștinismului, aflați pe treptele sfințeniei să se înalțe cu mintea și cu viața lor către Modelul Suprem. Slujbele și cântările liturgice ale Bisericii noastre s-au făcut *„cu fiecare clipă din curgerea vremii, purtătoarele credinței în Înviere, adăpând țărmurile veacurilor și sufletele credincioșilor cu prospețimea acestui izvor nou de viață"*[62].

Multitudinea slujbelor și varietatea cântărilor bisericești, bogatul conținut dogmatic al învățăturilor cuprinse în acestea, au menirea de a împlini cu aceeași intensitate toate cerințele duhovnicești ale credincioșilor aflați în Biserică, devenind pentru totdeauna pâinea duhovnicească a vieții religioase. Sunt cunoscute chiar din secolul al II-lea creațiile unor credincioși inspirați, care au căutat să organizeze într-un mod nou cultul creștin, îmbogățindu-l treptat cu creații originale izvorâte tocmai din dorința și elanul lor de a da o expresie cât mai apropiată sufletului lor, învățătura lăsată de Mântuitorul Iisus Hristos.

Despre tezaurul teologic și spiritual aflat în cărțile de cult ale Bisericii creștine s-a scris, comparativ cu valoarea lui, foarte puțin. Cu greu se poate însă găsi o îndreptățire acestei negriji, căci imnografia bisericească rămâne cea mai vastă zugrăvire, prin forța și culoarea cuvântului inspirat, a istoriei sfinte a mântuirii noastre din păcat și moarte, prin Hristos, ca și a modului divino-uman al ființării Bisericii. În cărțile noastre liturgice, proorocia și împlinirea ei, *„minunea străină"* și lauda grea de uimire, istoria și eshatologia, dogma și trăirea, pătimirea și slava, Modelul – Hristos și următorii Săi, judecata și milostivirea, pocăința și iertarea, toate stau laolaltă, vorbind într-un limbaj expresiv, pururea proaspăt, despre dumnezeiasca rânduială a mântuirii. Tensiunea înaltă a contemplației duhovnicești de care au fost făcuți vrednici imnografii bisericești a făcut ca

[61] Sergiu Bulgakoff, *Ortodoxia,* trad. rom. de Nicolae Grosu, Sibiu, *Seria Teologică*, Sibiu, Tiparul Tipografiei Arhidiecezane, 1933, p. 162.

[62] Pr. Prof. Vasile Ignătescu, "Penticostarul în viața duhovnicească a Bisericii Ortodoxe", în. *Mitropolia Moldovei și Sucevei*, an L, 1974, nr. 5-6, p. 326.

scriitura lor să dobândească o putere care nu va înceta să atragă, spre a-l nutri, pe omul lăuntric din fiecare[63].

Analizarea şi expunerea pe scurt a cărţilor de cult folosite în Biserică o găsesc extrem de utilă şi pentru a înţelege mai bine rolul acestora în Biserică, valoarea lor liturgică, dogmatică, literară şi istorică. Înţelegem mai bine astfel, insistenţa conducerii superioare a bisericii cu privinţă la existenţa, folosirea şi păstrarea în fiecare parohie a acestor tezaure scrise.

Evanghelia e cartea de slujbă ce cuprinde *„adunarea celor patru Evanghelii spre întrebuinţarea liturgică"*[64], utilizată numai de clerul superior al Bisericii. Împărţirea în pericope evanghelice o face pentru prima oară un oarecare Evagriu, în jurul anului 400. Munca sa este continuată de diaconul Eutalie din Alexandria,[65] Sava cel Sfinţit şi Sofronie al Ierusalimului, iar forma cunoscută nouă azi o datorăm Sfinţilor Ioan Damaschin şi Teodor Studitul, ulterioarele transformări fiind minore. Pericopele sunt grupate în Evangheliar după Evangheliile din care s-au luat şi la începutul fiecărei grupe de pericope este trecută şi viaţa Evanghelistului care le-a scris. Ordinea lor în Evangheliar nu este aceeaşi ca în Noul Testament unde se începe cu Evanghelia de la Matei, iar în Evangheliar se începe cu Evanghelia de la Ioan. Pericopele sunt grupate în Evangheliar potrivit celor trei perioade ale anului bisericesc: Penticostarul, Octoihul şi Triodul[66]. Citirea acestora se face urmând anumite reguli tipiconale şi nu haotic: începând din ziua Învierii Domnului şi până la Rusalii, afară de marţea Paştilor, de Duminica purtătoarelor de mir şi de Înălţarea la cer a Domnului se citeşte Evanghelia de la Ioan. Luni după Rusalii începe Evanghelia lui Matei şi ţine până la Duminica a XVII după Rusalii cu adăugarea unor pericope din Evanghelia lui Marcu, de la această din urmă Duminică şi până la cea a lăsatului sec de carne şi de brânză se citeşte Evanghelia lui Luca cu adăugarea unor pericope de la Evanghelia lui Marcu. În Duminica lăsatului de carne şi de brânză se citeşte Evanghelia de la Matei, în prima duminică a Postului Mare, se citeşte Evanghelia de la Ioan, apoi în duminica 2, 3, 4 şi 5 a Postului Mare, se citeşte Evanghelia de la Marcu, iar în duminica a 6-a a Postului Mare, Evanghelia de la Ioan[67]. Alte 11 Evanghelii ale Învierii, selectate de la toţi Sfinţii Evanghelişti, se citesc pe rând la utreniile de Duminică dimineaţa. *„Citirea lor începe în Duminica tuturor Sfinţilor şi se continuă în 11 duminici consecutive, după care începe alt ciclu şi aşa se repetă tot anul după fiecare perioadă de 11 săptămâni"*[68].

La sfârşitul acestei cărţi s-a adăugat Evanghelistarul, adică cele 35 de tabele calendaristice arătând şirul Evangheliilor din fiecare an după data schimbătoare a Sfintelor Paşti,[69] precum şi lista datelor Sfintelor Paşti sau Pascalia.

Apostolul, este cartea de ritual, alcătuită din texte scripturistice, care se citesc la slujbele bisericeşti. Cuprinde textul următoarelor cărţi ale Testamentului Nou: Faptele

---

[63] Teoctist, Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române, „Cuvânt Înainte", la *Taina Răscumpărării în imnografia Ortodoxă*, de Arhimandrit Benedict Ghiuş, Bucureşti, Ed. Institutului Biblic şi de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, 1998, p. 5.

[64] Dr. Vasile Mitrofanovici, *op.cit.*, p. 263.

[65] Pentru detalii a se vedea: Eusebiu Popovici, *Istoria Bisericească*, vol. 1, Traducere de Atanasie Mironescu şi Gherasim Timuş, Bucureşti, 1900, p.562.

[66] Pr. Prof. Dr. Ene Branişte, *op.cit.*, p.646.

[67] Badea Cireşeanu,*Tezaurul Liturgic al Sfintei Biserici Creştine Ortodoxe de Răsărit*, Bucureşti, 1911, p. 383.

[68] Pr. Prof. Dr. Ene Branişte, *op.cit.*, p. 647.

[69] *Ibidem*, p. 648.

Apostolilor, cele 14 Epistole Pauline şi 7 Epistole sobornicești. Începutul împărțirii în pericope îl face Evagriu și Eutalie, iar distribuirea pericopelor în forma cunoscută nouă astăzi, o datorăm Sfântului Ioan Damaschin şi Sfântului Teodor Studitul.

Repartiția, în desfășurarea slujbei liturgice a pericopelor apostolice urmează, ca şi Evanghelia, perioadele anului bisericesc. În timpul Penticostarului se citește din Faptele Apostolilor; celelalte pericope din Epistole se citesc de la Rusalii până la Paşti, repartizate în restul întregului an bisericesc[70].

„*Cununa poeziei vechi-testamentare*"[71] **Cartea Psalmilor** sau **Psaltirea**, este cu siguranță cea mai populară și cea mai citită dintre cărțile Sfintei Scripturi.

Niciodată această scriere n-a încetat să se afle în centrul preocupărilor celor dornici de pocăință și mântuire. Interesul prioritar de care s-a bucurat permanent este determinat de bogăția și, în egală măsură, de frumusețea cuprinsului ei[72]. Este cartea sufletului omenesc, care pe lângă frumusețea lor poetică trezește diferite stări emoționale: „*mâhnire, supărare, nostalgie, dor, durere, suferință, îndoială, desnădejde, interogație, imputare, revoltă, umilință, lacrimă, căință, rugăciune, implorare, strigăt, speranță, întâmpinare, regăsire, bucurie, jubilare extaz...*"[73] Mântuitorul Însuși a vorbit despre ea ca despre o scriere reprezentativă,[74] această carte fiind menționată în Noul Testament de 116 ori. Sfinții Apostoli utilizau în cultul Bisericii creștine primare, psalmii, drept rugăciuni. „*Când Biserica a cunoscut libertatea și și-a putut dezvolta în pace cultul său, psalmii au dat contribuția cea mai mare la alcătuirea serviciilor și ierurgiilor divine*"[75]. Sfinții Părinți au apreciat în mod deosebit această carte a Vechiului Testament, îndemnându-i pe creștini să citească și să cânte psalmi atunci când se adunau în biserică, împlinind recomandările făcute de Sfântul Apostol Pavel: „*Cântați în inimile voastre lui Dumnezeu, mulțumindu-i în psalmi, în lăudări și cântări duhovnicești*" (Coloseni, 3,16).

Sfântul Vasile cel Mare îi apreciază foarte mult, de aceea în Comentariul său la Psalmi, consideră că „*numai aici poate găsi cineva teologia cea desăvârșită*"[76]. După Sfântul Atanasie cel Mare, Psaltirea „*cuprinde în sine zugrăvite toate simțămintele oricărui suflet omenesc, schimbările și înnoirile lui așa că dacă vrea cineva voiește, poate să-și ia și să-și însușească zugrăvirea ce i se potrivește*"[77].

Tradiția liturgică a împărțit psalmii, în ordinea curgerii lor, în 20 de grupe, numite „*catisme*" (de la grecescul káthisma = „acțiunea de a așeza"), aceasta pentru că în timpul citirii lor[78], se putea ședea. Psalmii grupați în catisme, luați integral sau în parte, sunt prezenți în toate slujbele Bisericii, fie că se numesc Sfinte Taine, Laude, ori ierurgii. În unele mănăstiri, Psaltirea este citită la strană neîncetat, prin rotație, de către

---

[70] *Ibidem*, p. 649.

[71] Bartolomeu Valeriu Anania, *Poezia Vechiului Testament*, versiune revizuită după Septuagintă, București, Ed. Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, 2000, p. 108.

[72] Pr. Prof. Dr. Dumitru Abrudan, "Cartea Psalmilor în spiritualitatea ortodoxă", în *Studii Teologice*, an XXXVII (1985), nr. 7-8, p. 453.

[73] Bartolomeu Valeriu Anania, *op.cit.*, p. 120.

[74] Pr. Prof. Dr. Dumitru Abrudan, *op.cit.*, p. 453.

[75] Pr. Dr. Atanasie Negoiță, *Psaltirea în Cultul Bisericii Ortodoxe*, București, 1940, p. 60.

[76] Sfântul Vasile cel Mare, *Comentar la Psalmi*, trad. rom. de Pr. Dr. O. Căciulă, în colecția *Izvoarele Ortodoxiei*, București, 1939, p. 26.

[77] Pr. Prof. Dr. Dumitru Abrudan, *op.cit.*, p. 453-454.

[78] Bartolomeu Valeriu Anania, *op.cit.*, p. 113.

călugări, practică preluată și de unii creștini evlavioși. Și aceasta pentru că citirea lor tămăduiește sufletul de toate durerile și bucură spiritul în toate momentele vieții.

Triodul, utilizat actualmente în Biserica Ortodoxă constituie rezultatul unei îndelungate evoluții urcând până la originile calendarului liturgic creștin și păstrând în structura sa mărturiile principalelor etape ale acestuia[79]. Originea Triodului se confundă cu cea a postului pregătitor,[80] iar *„structura actuală a Triodului păstrează urmele principalelor etape ale constituirii ciclului liturgic mobil"*[81]. Până în secolul al VI-lea Triodul consta doar în cântarea unor psalmi și a unui tropar în zi de duminică. Din secolul al VI-lea cunoaște o altă etapă de dezvoltare, când pe osatura existentă imnografii din Palestina și Constantinopol au compus imne, tropare, canoane, stihiri etc pentru principalele sărbători fixate până atunci. Secolele X-XII, constituie cea de-a treia etapă și ultimă de formare a Triodului, etapă în care se va face doar *„completarea locurilor lăsate libere de imnografii anteriori și în armonizarea structurii întregului ciclu"*[82]. Astfel fixată, această carte de cult nu va mai cunoaște transformări radicale, ci doar ușoare modificări în vederea completării și armonizării ei.

Perioada Triodului cuprinde un răstimp de zece săptămâni, din care primele trei sunt pregătitoare pentru Postul Mare. Începutul o face Duminica Vameșului și a Fariseului, iar Sâmbăta Mare pune capătul acestei perioade de pocăință a creștinilor spre a întâmpina cum se cuvine Sărbătoarea Învierii. *„Triodul este, așadar, compus din trei părți: perioada pregătitoare, Postul mare propriu-zis și Săptămâna Mare, care îl introduce treptat pe credincios în* „viața în Hristos" *până la punctul ei ultim, Crucea"*[83], dar *„mai presus de orice, Postul este o călătorie duhovnicească, iar destinația sa este Paștele, *Praznic a Praznicelor.* "*[84] Cu mult înainte de începutul propriu-zis al Postului, Biserica face cunoscută apropierea acestuia și ne invită să pășim în perioada de pregătire de dinainte de Post[85].

În prima Duminică se citește pericopa evanghelică despre Zaheu (Luca XIX, 1-10), care are ca tema centrală dorința. Ni se istorisește un fragment din viața unui om, care fiind prea mic la stat se urcă într-un copac pentru a-L vedea pe Iisus. Omul urmează acestei dorințe, chiar se identifică cu ea, pentru că și-a dorit un lucru bun; apropierea de Hristos. *„El este primul simbol al pocăinței, pentru că pocăința începe ca o redescoperire a naturii profunde a tuturor dorințelor; dorința după Dumnezeu, și după dreptatea Lui, după viața adevărată"*[86].

A doua duminică numită a *„Vameșului și a Fariseului"* are ca temă centrală smerenia. Ni se înfățișează în paralel două persoane care au o atitudine diferită în relația cu divinitatea; unul este mândru și sigur pe sine, celălalt este smerit. Smerenia este virtutea care trebuie să ne însoțească pe tot parcursul călătoriei noastre către Paște. Pe aceasta, însă, o putem câștiga numai contemplându-L pe Hristos și, astfel vom fi așezați *„dintr-o dată în starea firească a existenței noastre"*[87].

---

[79] Makarios Simonpetritul, *op.cit.*, p. 17.
[80] *Ibidem*, p. 19.
[81] *Ibidem*, p. 19.
[82] *Ibidem*, p. 26.
[83] *Ibidem*, p. 292.
[84] Alexander Schmemann, *Postul cel Mare*, trad. rom. de Andreea Stroe și Laurențiu Constantin, București, Ed. Univers Enciclopedic, 1995, p. 11.
[85] *Ibidem*, p. 17.
[86] *Ibidem*, p. 18.
[87] Protosinghel Petroniu Tănase, *Ușile pocăinței, meditații duhovnicești la vremea Triodului*, Iași, Ed. Mitropoliei Moldovei și Bucovinei, 1994, p. 16.

În a treia Duminică din perioada pregătitoare Postului Mare ascultăm pericopa „Întoarcerii fiului risipitor" din exilul păcatelor și al înstrăinării de Dumnezeu. Dorința de reîntoarcere este primul pas, hotărârea, al doilea pas, recunoașterea și căința, al treilea pas, iar încrederea în milostivirea divină punctul final. Particularitatea liturgică a acestei zile o constituie Psalmul 136, psalmul întristării, care va deveni *„pentru totdeauna cântecul omului atunci când realizează îndepărtarea sa de Dumnezeu și, realizând aceasta, devine om din nou"*[88].

Tema Sfintei Evanghelii care se citește în cea de-a patra Duminică a *„lăsatului sec de carne"* este dragostea. *„Pericopa evanghelică pentru această zi ne prezintă parabola lui Hristos despre Înfricoșătoarea Judecată (Matei XXV, 31-46)"*[89]. Criteriul Judecății lui Hristos va fi iubirea concretă și personală pentru cel de lângă mine sau iubirea creștină.

Duminica Lăsatului sec de brânză, ultima a perioadei de pregătire, sau Duminica izgonirii lui Adam din Rai are ca temă principală iertarea. Iertarea aproapelui este condiția iertării divine.

Fiecare Duminică din post are două teme, două înțelesuri. Pe de o parte, fiecare aparține unei succesiuni în care ritmul și „dialectele" duhovnicești ale Postului sunt descoperite. Pe de altă parte, în cursul dezvoltării istorice a Bisericii aproape fiecare Duminică a Postului Mare a căpătat o a doua temă. Astfel în prima Duminică, Biserica prăznuiește *„Biruința Ortodoxiei,"* pomenirea victoriei asupra iconoclasmului și restabilirea cultului icoanelor[90]. Duminica a doua a Postului Mare este închinată Sfântului Grigorie Palama, cea de a treia este închinată cinstirii Sfintei Cruci, a patra Duminică, cinstirii Sfântului Ioan Scărarul, a v-a Cuvioasei Maria Egipteanca, iar ultima Duminică, cea a Floriilor este închinată amintirii intrării triumfale a Domnului în Ierusalim, înainte de patima Sa.

Nefiind opera unui singur imnograf, Triodul, cartea de cult cu o adâncă rezonanță duhovnicească este opera a cel puțin 20 de autori. O contribuție însemnată la *„patrimoniul funciar al acestei cărți care ni se înfățișează astăzi ca o creație unitară"*[91] au adus-o Sofronie al Ierusalimului, Andrei Criteanul, Cosma Agiopolitul și Teofan Graftul. Autorii de al căror nume se leagă însă în mod special aranjarea slujbei Triodului și care după mărturia lui Nichifor Callist, nu numai că au orânduit slujba Triodului, sistematizând acea bogată moștenire imnografică[92], dar *„adăugând pentru împlinire stihuri și tropare compuse de ei înșiși,"*[93] au fost frații Iosif și Teodor Studitul. Dar ultimul autor care a sporit acest tezaur duhovnicesc a fost patriarhul Filotei al Constantinopolului.

Penticostarul, carte de cult a Bisericii Ortodoxe, cuprinde rânduielile serviciilor divine începând cu Duminica Paștilor până la Duminica Tuturor Sfinților. Numele acestei cărți i se trage tocmai de la perioada ale cărei cântări le cuprinde, *„cântări de veselie ale Învierii lui Hristos în care se vădește pretutindenea bucuria cea mare a creștinului"*[94]. Poartă denumirea și de *„Triod înflorit"* pentru că și el are *„trei și patruodice ca și Triodul ajunării, iar în timpurile cele vechi, se începea întrebuințarea*

[88] Alexander Schmemann, *op. cit.*, p. 23.
[89] *Ibidem*, p.25.
[90] *Ibidem*, p.78.
[91] Prot. Nichifor Todor, *op. cit.*, p. 283-284.
[92] *Ibidem*, p. 284.
[93] Pr. Petre Vintilescu, *op. cit.*, p. 122.
[94] Badea Cireșeanu, *op. cit.*, p. 245.

penticostarului din ziua în care se terminau serviciile patruzecimii, adecă dela învierea lui Lazăr, sau mai vârtos de la duminica floriilor"[95].

Sfintele cântări din "*ziua învierii*" alcătuiesc „*imnul inaugural*" al Penticostarului şi al vieţii cereşti. Noaptea de Paşti ascunde în sânul ei clipa naşterii vieţii celei noi pentru omul credincios, aşezându-l în „*lumina cea neapropiată*" a dumnezeirii prin Hristos cel Înviat. Mormântul se preschimbă în „*purtător de viaţă, mai înfrumuseţat decât raiul*", făcându-se „*izvorul vieţii noastre*"[96], iar Duminica Tuturor Sfinţilor – încheierea Penticostarului -, poartă chipul Bisericii lui Hristos apropiindu-se de capătul drumului mântuirii, la care suntem toţi chemaţi, oferindu-ne ca modele sfinţii, în al căror chip vedem strălucirea feţei lui Hristos.

Penticostarul este o carte „înveselitoare, şi decât toate cărţile mai poftită[...], o carte aurită [...], cu mult nume împodobită [...],nepreţuită..."[97], constatare surprinsă atât de frumos într-un imn de laudă închinat acesteia, de către mitropolitul Veniamin Costachi, în 1834, pe care îl aşază în fruntea noii ediţii tipărite în timpul arhipăstoririi sale.

În forma şi având cuprinsul cunoscut de noi astăzi, Penticostarul nu are decât câteva sute de ani. Secolul al XI-lea poate fi socotit perioada de timp în care codificarea imnelor liturgice în cărţi de ritual cu o identitate bine stabilită a avut loc, cu toate că acestea au mai suferit anumite modificări în decursul timpului, neesenţiale însă.

Penticostarul nu are un autor anume, Biserica fiind autoritatea sub grija şi ocrotirea căreia imnografii creştini şi-au adus aportul la alcătuirea ei, ca şi de altfel a tuturor cărţilor de cult utilizate în cadrul serviciilor divine. „*Locul actual al imnelor din cărţile noastre de ritual e rezultatul unor repetate suprapuneri şi stratificări*"[98], a melozilor şi imnografilor în decursul timpului. Roman Melodul, Anatolie, Andrei Criteanul, Cosma de Mayuma, Ioan Damaschinul, Gheorghe Nicomideanul, Nichifor Calist Xantupol, Iosif Imnograful etc., sunt doar câţiva dintre scriitorii de stihuri şi melodii îngereşti cei mai importanţi a căror canoane şi imne intră în alcătuirea Penticostarului.

Penticostarul este cartea de cult ce cuprinde cântări pentru slujbele Vecerniei şi Utreniei dintr-o perioadă de timp bine determinată, având structura asemănătoare celorlalte două cărţi, folosite în Biserică în cursul unui an bisericesc – Octoih şi Triod.

Între toate slujbele şi cântările Bisericii, cântările Penticostarului primează prin neasemuita lor frumuseţe şi putere de exprimare a bucuriilor ce le cuprinde acest răstimp al anului bisericesc. În mare măsură, faptul este explicabil prin prezenţa în răstimpul Penticostarului, a celor mai sublime sărbători ale Bisericii: Învierea Domnului, Înălţarea Sa la cer şi Pogorârea Duhului Sfânt sau Cincizecimea. Nota dominantă a Săptămânii luminate o constituie tocmai cântările ce vestesc bucuria Învierii Domnului. Cele opt duminici cuprinse în această perioadă de timp – a penticostarului -, se caracterizează prin prăznuirea momentelor ce scot în evidenţă mai ales mesianitatea şi dumnezeirea Mântuitorului, întărind în acelaşi timp şi credinţa în adevărul Învierii Sale. Este explicabil, din acest punct de vedere, faptul că duminica a doua a acestei perioade „*este destinată încredinţării apostolului Toma de*

---

[95] Dr. Vasile Mitrofanovici, *op.cit.*, p. 269.

[96] Pr. prof. Vasile Ignătescu, „Penticostarul în viaţa duhovnicească a Bisericii Ortodoxe", în *Mitropolia Moldovei şi Sucevei,* an L, 1974, nr. 5-6, p. 328.

[97] *Penticostar, care cuprinde în sine slujba ce se urmează din Sfânta şi luminata Duminică a Paştilor la Duminica Tuturor Sfinţilor,* Bucureşti, 1924.

[98] Pr. Petre Vintilescu, *op. cit.*, p. 145.

*realitatea învierii prin arătarea în mijlocul ucenicilor a Mântuitorului, chemându-l pe Toma *să pună degetul și mâna* pe trupul Său.*

Duminica a treia, Biserica a dăruit-o cinstirii femeilor mironosițe și celor doi martori ai îngropării Nicodim și Iosif cel cu Bun chip"[99].

Unele duminici ale Penticostarului, cum sunt, duminica vindecării slăbănogului de la lacul Vitezda, praznicul Înjumătățirii Cincizecimii, duminica Samarinencii, duminica vindecării orbului din naștere, au meritul de a fi așezate în acest răstimp al Penticostarului, pentru că amintesc acele împrejurări din viața Mântuitorului, fapte și cuvântări, pe care El le-a împlinit tocmai în acest răstimp al Cincizecimii[100]. Înălțării Domnului la cer îi urmează duminica pomenirii Soborului celor 318 Părinți participanți la Sinodul de la Niceea sau Duminica Tuturor Sfinților, Sfinți Părinți care au pus temelia dogmatică a credinței Bisericii în Învierea și dumnezeirea lui Iisus Hristos, perioada încheindu-se cu Duminica Pogorârii Duhului Sfânt, cunoscută în popor sub denumirea de Duminica mare, praznic ce „*deschide cartea vieții pământești a Bisericii*"[101], prin întemeierea primei comunități creștine la Ierusalim, ca urmare a convertirii la religia iubirii a peste 3000 de suflete, impresionați fiind de cuvântarea însuflețită, rostită de Sfântul Apostol Petru, eveniment descris în toată măreția lui de cartea „Faptele Apostolilor." Prăznuirea sa, se face întotdeauna la 10 zile după Înălțarea la cer a Domnului și la 50 de zile după Înviere, și nu încape îndoială că alături de Paști, este sărbătoarea cu celebrarea cea mai veche, Sfinții Apostoli Pavel și Luca amintind-o ca o „*încreștinare a sărbătorii iudaice corespunzătoare*"[102] – Rusaliile. Este amintită în „*Constituțiile Apostolice,*" de către Sfântul Irineu, Tertulian, Origen, Sfântul Epifanie, ori în Canonul 20 Sinodul I. Ecumenic,[103] care ne dă amănunte despre această sărbătoare în contextul opririi îngenuncherii în timpul celebrării ei. Sfinții Părinți ai secolului al IV-lea ne dau o serie de amănunte în legătură cu prăznuirea ei de către creștinii diferitelor comunități locale.

Perioada de timp în care se utilizează această carte este variabilă de la an la an, dătătoare de ton în acest sens fiind, tocmai sărbătoare Învierii Domnului - ea încadrându-se între 7 aprilie și 8 mai. În ciuda acestei variații, Penticostarul ne descoperă sărbătorile în măreția lor în anotimp de primăvară; învierea naturii este pusă în paralel cu învierea noastră la o nouă viață în Hristos și cu Hristos prin Duhul Sfânt.

Octoihul, această „*Summă poetică a teologiei ortodoxe*" cuprinde rânduiala slujbelor bisericești de seară și de dimineață pe cele opt glasuri pentru toate duminicile și zilele săptămânii din perioada anului bisericesc numită a Octoihului[104]. Dintre cele trei perioade ale anului liturgic, Octoihul are întinderea cea mai mare, respectiv de la Duminica I după Rusalii și până la Duminica Vameșului și a Fariseului. Cunoscută și sub denumirea de Optglăsar, imnele acestei cărți se cântă pe opt glasuri care se succed săptămânal. Fiecare glas are cântările pentru slujbele dintr-o săptămână, după care se repetă.

---

[99] Pr. prof. Vasile Ignătescu, *op. cit.*, p. 331.

[100] *Ibidem*, p. 331.

[101] *Ibidem*, p. 334.

[102] Pr. Prof. Dr. Ene Braniște, *op. cit.*, p. 181.

[103] Acest canon este cuprins în *Canoanele Bisericii Ortodoxe, note și comentarii*, ediția a II-a îmbogățită, Arhid. prof. dr. Ioan N. Floca, Sibiu, Ed. Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, 1992, p. 64.

[104] Pr. Prof. Dr. Ene Braniște, *op. cit.*, p. 659.

Apărută în timp, la alcătuirea Octoihului şi-au adus aport important imnografii şi melozii care au compus imne, stihiri şi tropare celorlalte cărţi de cult mai sus amintite. O contribuţie însemnată a avut-o Efrem Sirul, căruia i se atribuie frumoasele imne închinate Fecioarei Maria. Episcopul Anatolie al Constantinopolului a alcătuit stihirile şi troparele învierii din Octoih. Sistematizarea Octoihului o va face însă Sfântul Ioan Damaschin în secolul al VIII-lea. O identificare până la amănunt în Octoihul de astăzi, a contribuţiei poetice personale, a Sfântului Damaschin este foarte greu de făcut, însă, stihirile Învierii de la vecernie şi laudele duminicilor sunt socotite în general ca fiind ale lui. De asemenea, antifoanele celor opt glasuri, de la utrenia duminicilor, sunt compuse de Sfântul Ioan Damaschin pe baza psalmilor 119-133. Tot el este şi autorul canonului Învierii din duminicile celor opt glasuri. Dogma despre Prea Sfânta Fecioară precum şi despre cele două firi şi voinţe ale Mântuitorului, o expune Damaschin în *„Dogmaticele celor opt glasuri"*[105], într-un mod artistico-poetic, direct sau prin metaforă, trezind sentimentul sublimului şi emoţia prezenţei divine. Slujba zilelor de peste săptămână se datorează însă altor poeţi bisericeşti de mai târziu dintre care amintim pe Iosif Mitrofan şi Teofan.

Catavasierul sau Octoihul mic este un extras din Octoihul mare, Triod şi Minei. El cuprinde numai rânduiala slujbelor de duminică: rânduiala vecerniei, a utreniei şi a Sfintei Liturghii cu cântările Învierii din duminici pe cele opt glasuri, podobiile celor opt glasuri, Polieleul şi Mărimurile, catavasiile praznicelor împărăteşti, svetilnele şi stihirile Evanghelice din slujba utreniei de duminică[106].

Mineiul, cuprinde slujba de la Vecernie şi Utrenie pentru fiecare zi a anului bisericesc, - ştiut fiind faptul că anul bisericesc începe la 1 septembrie – rânduiala sărbătorilor de peste an şi a celor 7 Laude din Ajunul Naşterii Domnului. În minei se află pe lângă tipicul slujbei şi viaţa Sfântului ori istoricul sărbătorii sub denumirea de sinaxar[107]. Mineiele sunt în număr de 12, atâtea câte luni sunt într-un an.

Începând din a doua jumătate a secolului al IV-lea începe să se dezvolte cultul sfinţilor prin cultul sfintelor moaşte[108], care se manifestă prin ridicarea de biserici pe mormintele martirilor sau în cinstea lor, prin compunerea de imne şi prin înscrierea numelor lor în sinaxare.

Secolul al VIII-lea este secolul în care aceste cărţi au luat fiinţă, acestea fiind rodul muncii a mai multor autori creştini evlavioşi. Mineiele au apărut în prima lor ediţie în limba română, în 1848, prin grija egumenului Neonil Stareţul mănăstirii Neamţ[109].

Molitfelnicul[110] este cartea de cult utilizată de preot pentru satisfacerea nevoilor spirituale ale credincioşilor şi cuprinde rânduielile Tainelor - Botezul, Mirungerea, Spovedania, Împărtăşirea, Maslu, Cununia -, ierurgiilor – sfeştania, înmormântarea,

---

[105] Pr. Petre Vintilescu, *op. cit.*, p. 113.

[106] Pr. Prof. Dr. Ene Branişte, *op. cit.*, p. 660.

[107] *Ibidem*, p. 661.

[108] *Ibidem*, p. 660.

[109] *Ibidem*, p. 661.

[110] În funcţie de necesităţile sufleteşti ale credincioşilor, Molitfelnicul poate fi „îmbogăţit", cuprinzând slujbele Sfintelor Taine, ale ierurgiilor şi diverse alte rugăciuni. Cel mai bogat conţinut l-a avut însă Trebnicul lui Vasile Lupu, (o altă denumire a Molitfelnicului) tipărit la 1646, care a cunoscut o largă circulaţie tocmai datorită multitudinii şi frumuseţii rugăciunilor cuprinse în el. În varianta prescurtată s-a numit Evhologhiul „mic" sau Aghiazmatarul „mic" sau „portativ", şi conţinea rânduielile slujbelor celor mai importante din Moltfelnicul „mare". Diferitele ediţii cunosc rânduieli deosebite, care însă nu dăunează unităţii cultului ortodox.

parastas, sfinţirea Sf. Cruci -, şi alte rugăciuni – dezlegări de blesteme, de păcate, de învrăjbiri, rugăciuni la felurite neputinţe şi nevoinţe ale omului. Cunoscută la noi sub mai multe denumiri: Molitvenic sau Trebnic - varianta slavă, ori de Evhologhion - varianta grecească, această carte de rânduieli bisericeşti a fost întocmită în timp, începând cu secolul al IV-lea. Evhologhionul lui Serapion de Thmuis, descoperit la Muntele Athos în veacul al XI-lea, dar care datează din secolul al IV-lea, este o îmbinare de diferite rânduieli; în prima parte fiind redate: liturghia de tip alexandrin, anaforalele şi preanaforalele, iar în a doua parte diferite rugăciuni. Primele Evhologhioane în manuscris, cunoscute datează din secolul al IX-lea şi aparţin cardinalului Barberinus şi episcopului Porfirie. *„Primele tipărituri apar la Veneţia. Ediţia princeps (1626) de Veneţia e un Evhologhiu Mare ce cuprinde şi liturghiile"*[111].

Acatistierul, este cartea de cult ce cuprinde între paginile sale imne şi cântări înălţate Domnului nostru Iisus Hristos, Fecioarei Maria şi sfinţilor, care se citesc în biserică de către preot, în general la utrenie, pavecerniţă ori vecernie, dar pot fi rostite de orice creştin evlavios în orice moment al zilei.

Primul, dar şi cel mai vechi acatist recunoscut de toţi cercetătorii în domeniu, care a servit şi serveşte ca model în vederea alcătuirii celorlalte acatiste, este „Imnul Acatist", numit şi „Acatistul Buneivestiri". Controversat este însă timpul apariţiei şi autorul acestui ultim gen imnografic. Celelalte acatiste au apărut în decursul timpului, începând cu secolul al IX-lea, *„iar procesul de compunere a acestora nu s-a încheiat nici astăzi"*[112]. Prin Acatistele pe care credinciosul le înalţă, de fapt, încearcă să se apropie mai mult de sfinţii, - modele de vieţuire după care se călăuzeşte -, în năzuinţa sa de a dobândi mântuirea şi viaţa veşnică. *„Viaţa şi faptele sfinţilor devin, prin Acatiste, un dreptar ales şi convingător, călăuză sigură care ne arată drumul către cunoaşterea lui Dumnezeu şi a lui Iisus Hristos, Domnul nostru ceea ce constituie chiar cuprinsul şi sensul vieţii veşnice. Astfel, se poate vorbi despre o pătrundere în viaţa noastră, a celor de astăzi şi a celor de totdeauna din Biserică, a experienţelor duhovniceşti, a faptelor şi virtuţilor trăite şi dovedite de sfinţi, în viaţa şi în lucrarea noastră de fiecare zi, devenindu-ne actuale şi, în consecinţă, accesibile şi posibile nouă înşine"*[113].

Acatistul, imnul-poem închinat unei persoane sfinte, se distinge de celelalte formulare liturgice prin structură şi conţinut. Cele 13 strofe mici, numite condace, alternează cu 12 strofe mari, numite icoase într-o strictă fixitate. Fiecare condac are ca refren cuvântul „Aliluia", refren pe care îl întâlnim la absolut toate acatistele. Forma epică alternează cu cea lirică: condacele şi prima parte a icoaselor au un caracter narativ – expozitiv, pentru ca partea a doua a acestora, să se caracterizeze printr-un lirism exclusiv, justificându-le astfel, calitatea de imne[114].

Liturghierul, este cartea de cult ce cuprinde rânduiala sau oficiul Sfintei Liturghii, dar manuscrisele şi ediţiile tipărite o numesc de cele mai multe ori „**Dumnezeiasca**

---

[111] Ioan N. Floca, „Molitfelnicul ortodox - studiu istorico-liturgic cu privire specială asupra Molitfelniculului românesc până la sfârşitul secolului XVIII", în *Mitropolia Ardealului*, an VII (1962), nr.1-2, p. 95.

[112] Pr. D. Buzatu, *Imnele – acatist întâlnite la români*, în *Mitropolia Olteniei*, an XIX (1967), nr. 11-12, p. 902.

[113] Teoctist, patriarhul Bisericii Ortodoxe Române, „Cuvânt înainte", la *Acatistier*, ediţia a V-a, Bucureşti, Ed. Institutului Biblic şi de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, 1994, p. 5.

[114] Pr. Marin Apostol, „Ultimul gen imnografic: Acatistul", în *Glasul Bisericii*, an XXXII (1973), nr. 11-12, p. 1346.

Liturghie" sau „**Sfânta şi dumnezeiasca Liturghie a Sfântului Ioan Gură de Aur, a Marelui Vasile şi a Sfântului Grigorie Dialogul**". Liturghierul aflat în uz cuprinde în prima parte, rânduiala Laudelor, a Proscomidiei precedată de cea a pregătirii slujitorilor Bisericii pentru aceste acte, în a doua parte sunt redate rânduielile celor trei Sfinte Liturghii ce se săvârşesc în Biserică, cu îndrumările respective şi Rânduiala Împărtăşaniei, pentru ca în a treia parte să avem expuse felurite rânduieli şi rugăciuni pentru diferite trebuinţe. La sfârşitul Liturghierului se include „Tipicul slujbei Sfintei Liturghii cu arhiereu" şi „Sinaxarul".

Importanţa pe care această carte de slujbă a prezentat-o pentru desfăşurarea cultului Bisericii creştine se vede şi din faptul că ea a apărut de la originile cultului creştin ca o necesitate impusă chiar de grija dezvoltării şi răspândirii corecte a cultului creştin, atât în mijlocul nucleelor dens constituite de creştini, cât mai ales al neofiţilor, care fie călăuziţi corect şi mai ales pe baze bine limpezile şi sigure. Dovada acestei necesităţi o sprijină acele „*rudimente*" de Liturghier ce se desprind din „*capitole întregi*" ale diverselor Rânduieli bisericeşti[115]. În această categorie intră: Canoanele atribuite lui Ipolit, Rânduiala Bisericii egiptene, Testamentum Domini, Constituţii Apostolice şi Epitome[116].

Aceste documente ne înfăţişează Liturghia din regiuni bisericeşti diferite, în desfăşurarea ei normală şi completă, găsindu-se cu un cuprins foarte aproape înrudit între ele şi în deplină consonanţă cu diferitele menţiuni şi formule risipite în literatura creştină a veacului al III-a îndeosebi[117]. Evhologhionul lui Serapion, carte de cult aflată în uzul Bisericii egiptene de la începutul secolului al IV-lea, cuprindea în prima parte a sa, formularul Liturghiei. Cele mai vechi manuscrise ajunse până la noi în original, în care se găseşte încadrat oficiul liturgic, sunt într-adevăr evhologhii. Printre acestea se cuvine a fi menţionat în primul rând cel cunoscut sub numele de Codicele grec Barberini 336 din Vatican[118]. Liturghierul lui Coresi, tipărit în anul 1570 este prima carte de strictă necesitate pentru slujbă, apărut în limba română. Liturghierul complet în limba română a fost tradus şi tipărit de mitropolitul Dosoftei, la Iaşi, în anul 1679. Această ediţie nu conţine decât cele trei formulare ale Liturghiei, lipsindu-i deci rânduiala Vecerniei şi a Utreniei[119].

Ceaslovul, cartea de cult care se foloseşte cel mai mult la strană, - numită şi Orologhiu-, cuprinde rugăciunile şi cântările vecerniei, pavecerniţei, miezonopticii, ceasurilor, utreniei, diferite condace, prochimene, tropare, rânduiala Panaghiei, paraclise, acatiste, rânduiala împărtăşaniei, rugăciuni de mulţumire. În ultima parte se află sinaxarul pe cele 12 luni.

O altă carte utilizată des cândva în Biserică este **Cazania,** carte ce are menirea de a împlini o funcţie didactico - religioasă importantă în cadrul cultului. Lucrarea cea mai merituoasă, atât prin frumuseţea graiului cât şi prin bogăţia cuprinsului, nu mai puţin pe urma răspândirii şi folosirii ei în toate părţile locuite de români, de fii ai Bisericii noastre dreptămăritoare este Cazania Mitropolitului Varlaam al Moldovei,

---

[115] Pr. Prof. Ene Braniște, „Originea, instituirea şi dezvoltarea cultului", în. *Studii Teologice*, an XV(1963), nr. 3-4, p. 137.

[116] Pr. Petre Vintilescu, Încercări de istoria Liturghiei, Bucureşti, 1930, p. 108.

[117] Idem, *Liturghierul explicat*, Bucureşti, Ed. Institutul Biblic şi de Misiune Ortodoxă, 1972, p. 15.

[118] *Ibidem*, p. 18.

[119] *Ibidem*, p. 25.

„pârga seminției românești ": **„Cartea românească de învățătură la duminicile de peste an, la praznicile împărătești și la sfinții mari**" (Iași, 1643)[120].

Viața unui preot, chiar și într-o parohie mică se observă a fi foarte cuprinzătoare. Întocmirea unei asemenea varietăți de acte necesita corectitudine, pricepere, atenție, și erudiție. Prin tact și pastorație i se cerea parohului, să medieze între oficialități și popor, pentru a face un echilibru cât mai consistent și pentru a exista o cât mai bună înțelegere a fenomenului social. Prin săvârșirea slujbelor religioase și predică participa la zidirea sufletească a poporenilor și pe care îi slujea și îi conducea pe un drum numit mântuire.

Diana Lostun
Biroul Județean Satu Mare al Arhivelor Naționale
Satu Mare, RO
ladydylo@yahoo.com

[120] *Ibidem*, p. 249.

ȘCOALA CENTRALĂ GRECO-CATOLICĂ DIN TÂRGU LĂPUȘ (LĂPUȘUL UNGURESC) ÎN INTERVALUL TEMPORAL 1856-1868

Ciprian RIGMAN

Abstract: *This paper analyses the history of one of the most representative schools from the North of Gherla Dioceses, during the second half of the 19th century and the beginning of the 20th century: the Central Greek-Catholic School from Târgu Lăpuș (Lăpușul Unguresc), where many generations of Greek-Catholic and Orthodox people from Transylvania have been educated. The paper looks to the main moments in the history of this school in a chronological order and explores the context of its set-up and the way it functioned, paying special attention to how the teaching process was organized. Some of the topics explored include the state of the school buildings, the available teaching materials, the organization of the teaching process, the subjects, school books and exams, the pupils and the teachers. The school from Târgu Lăpuș has instructed over 1000 pupils during the period we study in this paper, most of them Romanians, having a decisive contribution to the development of the educated Romanian elites that animated the national movements of the time.*

Keywords: *Greek-Catholic School, Târgu Lăpuș, Gherla Dioceses, teachers, pupils*

Prezentul articol este centrat pe analiza istoricului uneia dintre instituțiile școlare reprezentative pentru zona nordică a Diecezei Gherla, în a doua jumătate a secolului al XIX-lea și perioada de debut a secolului XX: școala centrală (capitală) greco-catolică din Târgu Lăpuș (Lăpușul Unguresc), pe băncile căreia au fost instruite numeroase generații de români ardeleni, deopotrivă greco-catolici sau ortodocși. Într-o succesiune logică, materialul oferit spre lectură cititorilor prezintă principalele repere ale dificilului proces de înființare și funcționare a acestei școli românești din părțile nordice ale Episcopiei Gherla, precum și modul în care era organizat și se desfășura procesul didactic, cu accent pe starea edificiului școlar, limba de predare, disciplinele de învățământ, manualele și examenele școlare, elevii și profesorii. Instituție școlară fundamentală pentru progresul educațional și cultural al românilor

din părţile nordice ale Eparhiei Gherla, şcoala centralăa educat, în intervalul temporal avut în vedere de cercetarea noastră (1856-1868), mai bine de 1 000 de tineri, covârşitoarea lor majoritate români, contribuind decisiv la consolidarea structurilor elitare româneşti şi facilitând astfel succesul mişcării naţionale.

1. Repere istorice

Tradiţia învăţământului românesc în Târgu Lăpuş datează din prima jumătate a secolului al XIX-lea, moment pentru care cunoaştem date despre funcţionarea unei şcoli elementare greco-catolice în această urbe, deservită, între alţii, de dascălul Beniamin Paşca din Lăpuşul Românesc, instituţie de învăţământ pe băncile căreia s-a instruit şi avocatul şi judele suprem comitatens de mai târziu Gavril Man de Boiereni (Boerfalva), unul dintre marii binefăcători ai şcolii centrale lăpuşene de mai târziu. Această şcoală elementară confesională, care a funcţionat până la declanşarea revoluţiei paşoptiste, nu a beneficiat de un edificiu propriu, prelegerile didactice desfăşurându-se într-un imobil închiriat[1].

După încheierea mişcării revoluţionare paşoptiste şi instaurarea regimului politic neoabsolutist pe cuprinsul Imperiului Austriac, în Transilvania s-a pus inclusiv problema dezvoltării reţelei şcolare. Abordarea acestui subiect social era o reală necesitate şi în zona Lăpuşului, acolo unde, din pricina faptului că localităţile româneşti erau, în proporţie destul de mare, duale confesional, aspect generator de disparităţi religioase, sistemul de învăţământ elementar se găsea într-o fază incipientă de organizare, extrem de puţine comunităţi lăpuşene putându-se lăuda cu prezenţa unei şcoli în mijlocul lor. Prin urmare, plecând de la premisa că românii din părţile Lăpuşului, indiferent dacă erau greco-catolici sau ortodocşi, erau mult prea pauperi pentru a putea susţine două şcolii elementare confesionale în perimetrul aceleiaşi localităţi, protopopii Ioan Dragomir şi Vasile Cosma, unul greco-catolic, iar celălalt ortodox, au gândit un proiect educaţional ce viza înfiinţarea de şcoli mixte confesional în satele lăpuşene, care să fie frecventate de pruncii români de ambele confesiuni şi care să fie susţinute material de toţi credincioşii români, indiferent de apartenenţa lor religioasă[2]. Proiectul şcolar, conceput de cei doi conducători de tract protopopesc, nu a obţinut aprobarea episcopului ortodox Andrei Şaguna, care, prin circularul său din 24 aprilie 1852, impunea tuturor protopopilor şi preoţilor subordonaţi să vegheze atent ca *„şcolile să fie strâns confesionale"*[3]. Ca atare, în viziunea ierarhului sibian, confesionalismul trebuia

---

[1] Vasile Latişiu, *Monografia şcolii centrale greco-catolice române din Lăpuşul Unguresc*, Târgu-Lăpuş, Ed. Galaxia Gutenberg, 2009, p. 7.

[2] *Ibidem*, p. 8.

[3] *Ibidem*. De altfel, acest circular al episcopului Andrei Şaguna, emis în 24 aprilie 1852, sub nr. de inventar 530, trasa conduita generală de urmat pentru protopopii ortodocşi în ceea ce priveşte problema şcolilor elementare, prevăzând, între altele, următoarele dispoziţii: 1. *„Să vă nevoiţi ca fiecare obşte bisericească să-şi facă şcoală, iar care ar fi cu totul săracă, şi din pricina aceasta nu ar putea să-şi facă şcoală, despre una ca aceasta întâmplare să-mi raportaţi încoace, ca să dau sfat unei asemenea comunităţi, dar şi până atunci să vă nevoiţi într-acolo, ca o astfel de obşte săracă să nu se întovărăşească cu vreo obşte de altă religie"*; 2. *„Dascălii să fie de religia noastră. Unde obştea bisericească nu v-ar asculta, acolo să spuneţi obştii că lucrul acesta sunteţi datori a mi-l arăta, care şi într-adevăr numaidecât să mi-l faceţi cunoscut, spre mai departe hotărâre, descoperindu-mi totodată toate împrejurările care au avut influenţă în asemenea alegere de dascăl"*; 3. *„Veţi priveghea, ca dascălii să înveţe pe învăţăceii lor din cărţile cele tipărite în tipografia diecezană"*; 4. *„Ca dascălii să aibă de la mine atestat despre hărnicia lor, de a putea fi dascăli, care fără de nicio îngreunare, precum de la sine se înţelege că li se va da"*; 5. *„Prea Cinstiţii părinţi protopopi*

să rămână, și pe mai departe, principiul director al organizării rețelei școlare greco-orientale[4]. În pofida ordinului episcopal primit, gândindu-se strict la soarta pruncilor ortodocși din tractul supus jurisdicției sale, care aveau neapărată nevoie de instituții școlare unde să fie instruiți, protopopul Vasile Cosma va lua decizia de a susține și pe mai departe, alături de omologul său greco-catolic, planul înființării de școli mixte confesional în zona Lăpușului, care includea și apariția unei școli centrale la Târgu Lăpuș, deschisă spre frecvență pruncilor de orice națiune și confesiune. Astfel, în 22 mai 1853, cei doi protopopi vor face cunoscut comisarului cezaro-regal cercual Leonte Luchi planul lor de organizare a rețelei școlare românești din cercul administrativ al Lăpușului pe baze biconfesionale. Planul școlar protopopesc va fi asumat fără rezerve de comisarul cercual, care, prin ordinul său din 2 iulie 1853, îi va însărcina, în mod oficial, pe cei doi conducători de district protopopesc cu elaborarea și implementarea proiectului organizării școlilor mixte din ținutul Lăpușului, solicitându-le și un angajament scris în acest sens[5]. În condițiile în care autoritățile imperiale neoabsolutiste, interesate în răspândirea educației și culturii în rândul românilor prin intermediul învățământului elementar confesional, manifestă serioase rezerve cu privire la dispoziția episcopului Șaguna ca școlile să fie strict confesionale, comisarul cercual Leonte Luchi îi va convoca, în 22 octombrie 1853, pe cei doi protopopi români, Ioan Dragomir și Vasile Cosma, la o întrevedere în Târgu Lăpuș, comunicându-le, cu acest prilej, că va solicita imperativ tuturor comunităților lăpușene să-și ridice școli, cu dispoziția clară ca, în localitățile mixte confesional, unde nici greco-catolicii, nici ortodocșii nu erau capabili, din pricina acutei precarități materiale, să le edifice singuri, să se înființeze instituții de învățământ comune[6].

Cu privire la acest aspect, în cursul anului 1854, protopopul ortodox Vasile Cosma va trimite episcopului Andrei Șaguna un raport din care reieșea faptul că românii lăpușeni, fără deosebire de apartenența religioasă, erau mult prea săraci pentru a putea edifica numai școli ortodoxe sau numai școli greco-catolice, fapt care reclama înființarea unor școli elementare biconfesionale. Situația era verificabilă inclusiv în comunele cu majorități ortodoxe, așa cum erau Poiana Porcului (82 de familii ortodoxe

---

și administratori pe viitor toate rapoartele despre școli mi le vor trimite mie oblu, care eu le voi preda Prea Sfinției Sale, părintelui protopop Moise Fulea, ca director al școlilor, spre referadă în Consistoriu și așa treaba școlilor se va pertracta sub președinția și super-inspecțiunea mea"; 6. *„Prea Cinstiții părinți protopopi și administratori să-mi arate fără întârziere școlile acelea care s-ar afla sub inspecțiunea sau direcțiunea vreunui șef de altă religie"*. În finalul circularului său, episcopul Șaguna interzicea categoric orice participare a ortodocșilor aflați sub jurisdicția sa la înființarea și susținerea unor școli mixte confesional: „[...] *și așa de întovărășirea cu oricine în privința aceasta* (a școlilor, n.n.) să se ferească ca de un foc, căci nimic nu ne poate mai mult neodihni și mai mult înapoia ca tovărășia și nimic nu ne poate mai lesne lipsi și despuia de proprietățile noastre, adică de școlile noastre ridicate și înzestrate cu sudoarea noastră, ca tovărășia, despre care dacă a avut cineva dintre noi vreo îndoială până acuma, astăzi nu o mai poate avea" (Arhiva Parohiei Ortodoxe Stejeriș, fond documentar inedit păstrat la Biblioteca Municipală „Teodor Murășanu" Turda – în continuare APOS, Dosar cu acte, an 1852, neinventariat).

[4] Cristian Lupu, "Învățământul românesc din Transilvania în secolul al XIX-lea. Dezvoltare și concepții", în *Bibliorev*, nr. 21/1995, consultat la http://www.bcucluj.ro/bibliorev/arhiva/nr21/carte2.html, 27 ianuarie 2016.

[5] Vasile Latișiu, *op. cit.*, p. 9.

[6] Dumitru Suciu, "Aspecte privind situația școlilor confesionale române și problematica celor mixte din Transilvania în epoca lui Bach", în *Anuarul Institutului de Istorie "George Barițiu" din Cluj-Napoca*, series Historica, tom XLVII, 2008, p. 181.

şi doar 38 greco-catolice), Cupşeni (153 la 20), Libotin (134 la 67), Dumbrava (75 la 56), Ungureni (177 la 100) sau Rohia (73 la 70). Optimismul afişat de protopopul Vasile Cosma, pe deplin convins că soluţia ridicării nivelului cultural al românilor din părţile Lăpuşului nu poate consta decât în edificarea unor şcoli elementare comune cu greco-catolicii, nu va fi deloc împărtăşit de episcopul Şaguna, care, nu numai că va respinge categoric o asemenea soluţie, ci îi va trimite subalternului său o adresă care cuprindea o critică extrem de severă, încât va determina replierea imediată a acestuia, sub ameninţarea excluderii sale din rândul clerului diecezan[7]. Deloc întâmplător, recunoscându-şi greşeala nerespectării stricte a dispoziţiilor episcopale, şi fiind, prin urmare, vrednic de pedeapsă, protopopul Cosma afirma următoarele: *„Iartă-mă, Doamne, dară cu îndurare, nu mă duce pre mine întru împuţinarea zilelor mele, că voi spăla în toate nopţile patul meu, cu lăcrămile mele aşternutul meu voi spăla"*[8]. În finalul misivei sale, protopopul tractual îşi lua angajamentul ca pe viitor să respecte cu maximă strictеţe dispoziţiile venite dinspre scaunul episcopal sibian[9].

Documentele timpului legitimează cu suficientă claritate faptul că episcopul Andrei Şaguna a interzis clerului subordonat orice colaborare cu greco-catolicii în privinţa ridicării şi susţinerii unor şcoli mixte confesional, fapt de natură să-i pună în reală dificultate pe protopopii şi preoţii ortodocşi ce se aventuraseră pe tărâmul colaborării inter-confesionale în plan şcolar, care s-au văzut prinşi, fără voia lor, la mijloc, între priorităţile statului şi cele ale Bisericii. Opoziţia episcopului ortodox sibian faţă de posibilitatea apariţiei şi funcţionării şcolilor mixte confesional era alimentată de pericolul, cât se poate de real în viziunea lui, ca aceste instituţii şcolare să ajungă sub controlul exclusiv al uniţilor sau romano-catolicilor, devenind, astfel, instrumente redutabile ale prozelitismului catolic în rândul românilor ortodocşi[10]. De altfel, pe tema înfiinţării şcolilor elementare biconfesionale, episcopul Andrei Şaguna a purtat nenumărate runde de discuţii cu autorităţile guberniale, neezitând să-şi susţină cu ardoare punctul de vedere. Astfel, prin circularul din 7 septembrie 1853, episcopul Şaguna îi informa pe toţi protopopii şi preoţii aflaţi sub autoritatea sa spirituală că, urmare directă a solicitărilor şi propunerilor sale adresate guvernatorului Transilvaniei, principele

---

[7] *Ibidem.* Spre deosebire de radicalismul afişat de episcopul ortodox Andrei Şaguna în privinţa înfiinţării şcolilor mixte ortodoxe-greco-catolice, scaunul episcopal greco-catolic al Gherlei a arătat o mult mai mare deschidere şi flexibilitate în acest sens, fapt confirmat şi de adresa trimisă de canonicul Ştefan Bilţiu, în 30 iulie 1858, către protopopul Lăpuşului Ioan Dragomir, prin care i se făcea cunoscut acestuia că, în comunităţile mixte cu majorităţi ortodoxe, aşa cum erau Poiana Porcului, Cupşeni, Libotin sau Rohia, credincioşii greco-catolici erau îndreptăţiţi să se afilieze confraţilor lor ortodocşi, în vederea înfiinţării unor şcoli comune, cu menţiunea îndeplinirii unor condiţii, între care: verificarea cunoştinţelor şi abilităţilor candidaţilor la funcţia de dascăli în cadrul unui examen, desfăşurat în prezenţa protopopilor ambelor confesiuni, în calitatea lor de inspectori şcolari districtuali, şi a unui comisar pretural; instalarea în posturile dăscăleşti a acelor candidaţi care demonstraseră cele mai ample cunoştinţe şi abilităţi, cu totul independent de confesiunea împărtăşită; stabilirea unei salarizări decente şi regulate pentru dascăli şi înzestrarea lor cu decrete de numire de către scaunul episcopal căruia i se subordonau din punct de vedere confesional (Arhivele Naţionale ale României, Serviciul Judeţean Cluj, Fond *Episcopia Greco-Catolică de Gherla* – în continuare ANRSJC-*FEG*, Act 1418/1858, f. 5 r.-v.).

[8] Apud Dumitru Suciu, *op.cit.*, p. 181.

[9] *Ibidem.*

[10] Keith Hitchins, *Studii privind istoria modernă a Transilvanei*, , Cluj-Napoca, Ed. Dacia, 1970, p. 47; Ioachim Lazăr, Învăţământul românesc din sud-vestul Transilvaniei (1848-1883), , Cluj-Napoca, Ed. Argonaut, 2002, p. 33.

Karl von Schwarzenberg, decretul gubernial din 6 iunie 1853, cu privire la organizarea și funcționarea școlilor mixte, fusese modificat prin ordonanța gubernială din 26 august 1853, care impunea norme mult mai pe placul scaunului episcopal sibian. În continuarea circularului său, episcopul Șaguna aducea la cunoștința clerului subordonat noile reguli de urmat în privința școlilor elementare, așa cum erau ele enunțate în corpul ordonanței din august 1853. În mod concret, acolo unde credincioșii ortodocși formau o parohie de sine-stătătoare, cu protocoale matriculare în bună regulă, nu era admisă niciun fel de abatere de la principiul confesional, enoriașii fiind îndatorați să-și ridice singuri școala și să o susțină material, *„fără de a se amesteca cu creștini de altă lege"*. În situația în care într-o localitate, fie ea cu caracter urban sau rural, alături de majoritatea ortodoxă coexistau credincioși de altă confesiune, dar în număr mult prea mic pentru a-și putea ridica o școală proprie, atunci acești creștini aveau dreptul, achitând taxele școlare obișnuite, să-și trimită pruncii la școala confesională ortodoxă, unde erau instruiți din disciplinele prevăzute în programa de învățământ pentru școlile ortodoxe, cu excepția Religiei, care trebuia predată de un preot-catehet de confesiunea respectivă (prin urmare, greco-catolic). În comunitățile în care credincioșii ortodocși nu alcătuiau o parohie, aflându-se într-un număr mult prea redus pentru a putea edifica și susține o școală proprie, aceștia se puteau asocia creștinilor de altă confesiune în vederea înființării unor școli comune, dar asemenea situații particulare trebuiau identificate la fața locului de funcționarii administrației locale, împreună cu protopopii și parohii de ambele confesiuni[11].

În chestiunea școlilor mixte confesional, precizează mai departe episcopul Andrei Șaguna, trebuiau urmate prevederile cuprinse în decretul gubernial din 6 iunie 1853, care stabilea următoarele normative: creștinii de confesiuni diferite care se asociau în vederea înființării de școli comune aveau obligația să încheie un contract scris în acest sens, care să cuprindă referințe detaliate cu privire la cotele din dreptul de proprietate asupra școlii care reveneau fiecărei comunități bisericești, dar și informații clare cu privire la cuantumul financiar avansat de fiecare parte asociată la ridicarea imobilului școlar și la susținerea efectivă a activității școlii; învățătorul școlii comune trebuia să împărtășească religia segmentului de credincioși mai numeros, fiind pus, ca atare, sub inspecția scaunului episcopal aparținător; în cazul în care cele două comunități de credincioși reprezentau părți de asociere aproximativ egale, dascălul școlii trebuia să reprezinte alternativ cele două confesiuni (ca atare, postul de dascăl era oferit, cu o anumită periodicitate, când greco-catolicilor, când ortodocșilor), fiind pus, de asemenea, alternativ, sub jurisdicția celor două Ordinariate episcopale; în cadrul școlilor *„amestecate"*, studiul Religiei nu trebuia să fie unul comun, disciplina fiind predată elevilor de către catehetul fiecărei comunități religioase în parte[12]. Chiar dacă, parcurgând textul circularului, ar putea părea că episcopul Șaguna acceptă ideea înființării școlilor mixte ortodoxe-greco-catolice, paragraful final devoalează adevărata sa concepție în această privință, ierarhul sugerând clerului subordonat că actul ultim de decizie aparține forurilor ecleziastice și nu autorităților statului: *„În urmă, îndatoresc pe Părinții Protopopi ca despre asemenea întâmplări, unde este trebuință a se face școală mestecată, să-mi*

[11] APOS, Dosar cu acte, an 1853, neinventariat.
[12] *Ibidem*.

raporteze pe larg și să aștepte de la mine aprobarea unui asemenea amestec"[13]. De altfel, în sfera reticenței ierarhului ortodox cu privire la înființarea și funcționarea școlilor mixte trebuie încadrate și celelalte acțiuni ale sale, între care circularul din 24 aprilie 1852 sau critica severă adusă protopopului Vasile Cosma, semnatar, alături de omologul său greco-catolic Ioan Dragomir, al protocolului de constituire a școlilor biconfesionale din zona Lăpușului[14]. Fără îndoială, episcopul Șaguna nu agrea deloc ideea asocierii pe tărâm școlar dintre ortodocși și greco-catolici.

Întorcându-ne la problematica școlii centrale din Târgu Lăpuș, suntem în măsură să afirmăm că, în condițiile în care libertatea de acțiune a protopopului ortodox Vasile Cosma în direcția dimensionării rețelei școlare lăpușene pe baze mixte confesional va fi strict monitorizată și comprimată de Ordinariatul sibian, meritele principale pentru întemeierea școlii centrale românești din Târgu Lăpuș le vor reveni protopopului greco-catolic Ioan Dragomir și pretorului Elia Mitkiewicz, absolvent al școlii normale din Cernăuți, cei doi fiind sprijiniți în demersurile lor de către episcopul gherlean Ioan Alexi. În fapt, de mai mult timp se simțea nevoia înființării unei instituții școlare, mai prestigioase decât umilele școli elementare sătești, în vederea educării pruncilor români de ambele confesiuni din partea nordică a comitatului Solnocul Interior, căci *„bieții părinți"*, unii dintre cei mai pauperi din toată Transilvania, nu erau în măsură să-și trimită copiii la studii în Cluj, Baia Mare sau Năsăud, pentru a se împărtăși *„din nectarul științelor"*.

Proiectul înființării școlii centrale din Târgu Lăpuș s-a conturat cu claritate în cursul anului 1854, atunci când pretorul Elia Mitkiewicz ajunge la un consens cu protopopii din cercul administrativ al Lăpușului (greco-catolici și ortodocși, deopotrivă), în vederea înființării unei școli centrale paritetice (mixte confesional), *„în care toți pruncii din cerc, fără distingere de confesiune, să se primească"*, inițiativă școlară pe care credincioșii români de ambele confesiuni o îmbrățișează *„cu nespusă bucurie"*. La scurt timp, se vor atașa acestui generos proiect școlar și comunele din cercul Copalnic-Mănăștur, arondat districtului administrativ Chioar (Cetatea de piatră)[15].

Prelegerile didactice au debutat, în cadrul școlii, în toamna anului 1856, utilizându-se în acest scop un imobil închiriat (casa unui anume Oroș), dispus spațial în centrul urbei, fixându-se, totodată, repartițiile financiare pe comune, în vederea achiziționării materialelor de construcție necesare ridicării unui edificiu școlar propriu[16]. Inaugurată în cursul anului 1856, școala centrală din Târgu Lăpuș își va desfășura, pentru început, activitatea sub patronajul oficiului cercual comitatens. Jurisdicția asupra școlii, implicit și dreptul de inspecție, revenea Ordinariatului diecezan din Gherla, în baza ponderii numerice și contribuției superioare a credincioșilor greco-catolici la întemeierea și susținerea acestui așezământ școlar.

În primii doi ani de funcționare a școlii centrale din Târgu Lăpuș, credincioșii români ortodocși, impulsionați în această direcție de protopopul Vasile Cosma, vor rămâne consecvenți obiectivului susținerii acestei instituții școlare comune, protocolul adunării generale a enoriașilor români de ambele confesiuni, din localitățile arondate așezământului școlar, desfășurată în data de 8 octombrie 1857, consemnând *„ca șipe viitor să se continue școala națională din Lăpușul Unguresc"*[17].

---

[13] *Ibidem.*

[14] Dumitru Suciu, *op. cit.*, p. 182-183.

[15] *Amicul Școalei*, nr. 43/1861, p. 348.

[16] Vasile Latișiu, *op. cit.*, p. 11.

[17] *Concordia*, nr. 1/1868, p. 381.

Dacă pe plan local colaborarea dintre românii greco-catolici şi cei ortodocşi, în privinţa apariţiei şi dezvoltării unei reţele şcolare comune în zona Lăpuşului, se înscria într-un tipar al firescului, validând, în acest sens, dispoziţiile venite dinspre autorităţile statale, nu acelaşi lucru poate fi afirmat la nivel central bisericesc, acolo unde episcopul ortodox Andrei Şaguna continua să manifeste serioase reticenţe şi nemulţumiri, cu trimitere directă la un asemenea scenariu educaţional. Ca atare, nu puţine au fost situaţiile în care episcopul sibian a calificat dispoziţiile şi instrucţiunile şcolare emise de autorităţile politice locale (instituţii comitatense şi preturale) drept ilegale, considerând că ele încalcă autonomia bisericească în domeniul învăţământului, indicând, prin urmare, credincioşilor ortodocşi de sub jurisdicţia sa să nu le dea curs[18]. Totodată, în prima parte a anului 1857, episcopul Şaguna se adresa Guberniului ardelean, solicitând ca enoriaşii ortodocşi să nu mai fie obligaţi de autorităţile administrative locale să contribuie material la ridicarea şi susţinerea şcolilor de altă confesiune, fapt considerat ilegal de către ierarh, întrucât încălca autonomia confesional-şcolară. Şaguna va trece apoi de la vorbe la fapte, cerându-i, în 28 martie 1857, protopopului Vasile Cosma al tractului Solnoc II, ca, în aşteptarea unei rezoluţii pozitive din partea autorităţilor centrale guberniale, să impună credincioşilor din subordinea sa amânarea oricărei oferte în bani, materiale de construcţie sau zile de lucru la edificarea imobilului şcolii centrale din Târgu Lăpuş. În 18 iunie 1857, episcopul Şaguna revine cu o nouă instrucţiune adresată protopopului Cosma, interzicându-i, în manieră categorică, să consimtă, în calitatea sa de inspector şcolar districtual, ca enoriaşii aflaţi sub jurisdicţia sa să contribuie material la înfiinţarea unor şcoli de altă confesiune (şcoala centrală din Târgu Lăpuş avea statut de instituţie de învăţământ catolică), căci menirea lor era să ridice şi să susţină aşezăminte şcolare ortodoxe[19]. În data de 19 iulie 1857, episcopul ortodox trimite o nouă adresă către protopopul Vasile Cosma, impunându-i acestuia să-şi consilieze enoriaşii în aşa fel încât să respingă orice pretenţie a oficiului pretural din Târgu Lăpuş ca ei să contribuie la ridicarea şi sprijinirea şcolii centrale catolice, căci această acţiune era ilegală. În opinia arhiereului sibian, credincioşii ortodocşi trebuiau să-şi concentreze energia şi eforturile spre progresul şcolilor lor, să nu mai deschidă sau să întreţină discuţii cu privire la înfiinţarea unor şcoli mixte, iar dobânda furnizată de titlurile împrumutului de stat să fie utilizată exclusiv pentru nevoile bisericii şi şcolii ortodoxe[20]. Cu toate acestea, prinşi la mijloc în competiţia pentru preeminenţă în plan şcolar între stat şi biserică, al cărei rezultat nu era clar previzibil în intervalul deceniului neoabsolutist, românii ortodocşi din părţile lăpuşene şi-au dat, într-o prima fază, acordul de afiliere în vederea ridicării şi susţinerii şcolii centrale greco-catolice din Târgu Lăpuş.

Dar, aşa cum se întâmplă adeseori, atunci când totul pare că merge spre atingerea scopului dorit, îşi face simţită prezenţa fatalitatea, căci unul dintre preoţii români ortodocşi, al cărui nume nu este menţionat în presa vremii, reclamă episcopului Andrei Şaguna că, în şcoala centrală din Târgu Lăpuş, *„se deşteaptă idei prea liberale"*, că se face prozelitism catolic şi că *„tineretul greco-răsăritean se strică şi se periclitează"*. Efectul imediat al acestei delaţiuni, lipsită de argumente pertinente, a fost elaborarea circularului episcopului ortodox Andrei Şaguna, adresat tuturor protopopilor subordonaţi, prin

[18] Dumitru Suciu, *op.cit*, p. 183-184.
[19] *Ibidem*, p. 183.
[20] *Ibidem*.

care, sub imperativul axiomatic ca şcolile elementare frecventate de tinerii ortodocşi să fie eminamente confesionale, se opreau, pe viitor, clericii şi credincioşii ortodocşi de la susţinerea şcolii centrale din Târgu Lăpuş. Drept urmare, dintre cele 80-85 de comune *„curat române"*, arondate şcolii mixte din Târgu Lăpuş, mai rămân să susţină financiar derularea activităţii acesteia un număr de doar 46, covârşitoarea lor majoritate (41) compact greco-catolice.

Sub presiunea extrem de insistentă a episcopului ortodox Andrei Şaguna, în 25 mai 1858, Guberniul transilvan va trimite la faţa locului o comisie de investigaţie, formată din consilierul şi preşedintele de la Prefectura din Dej, din consilierii şcolari guberniali Pavel Vasici (consilierul pentru şcolile ortodoxe) şi Carol Fesztl (consilierul pentru şcolile romano-catolice), din translatorul gubernial Andrei Mureşanu şi din protopopul ortodox de Târgu Mureş Partenie Trombiţaş, pentru a analiza şi a decide care dintre colectivităţile româneşti ortodoxe doreau să se retragă din proiectul susţinerii financiare a şcolii centrale din Târgu Lăpuş. În urma raportului comisiei de anchetă şi, mai cu seamă, pentru a evita în viitor producerea oricăror asperităţi de natură confesională, Guberniul va decide exonerarea comunelor româneşti ortodoxe de obligaţia contribuţiilor materiale datorate şcolii centrale, astfel încât, soarta şcolii urma să cadă în viitor doar *„pe umerii unităţilor"*[21]. De altfel, în 18 decembrie 1858, episcopul Andrei Şaguna relua ideea directoare a principiului autonomiei confesional-şcolare, conform căreia şcolile trebuiau să fie strict confesionale, nicio comunitate religioasă neputând şi neavând dreptul de a sili altă obşte religioasă să contribuie la edificarea şi susţinerea unei şcoli de altă confesiune, dacă ea însăşi nu se angaja în acest sens, lucru pe care, însă, ierarhul ortodox nu-l recomanda, considerându-l ilegal[22].

Cu toate acestea, sub impulsul acutelor necesităţi educaţionale locale, protopopii ortodocşi din spaţiul administrativ arondat şcolii centrale lăpuşene, Vasile Cosma, al tractului Solnoc II, şi George Ciocaş, al tractului Cetăţii de Piatră, vor încerca să găsească, împreună cu omologii lor greco-catolici, Ioan Dragomir, al tractului Lăpuş, şi George Raţiu, al tractului Copalnic-Mănăştur, o formulă viabilă pentru susţinerea comună a instituţiei şcolare româneşti din Târgu Lăpuş. Acest fapt reiese cu prisosinţă din *„proiectul de învoire"*, negociat şi semnat, în data de 11 iunie 1860, de cei patru conducători de districte protopopeşti, document care propunea soluţii comune şi concrete cu privire la funcţionarea şcolii centrale lăpuşene, ce trebuia reorganizată pe baze biconfesionale. În mod palpabil, *„proiectul de învoire"* propunea următoarele măsuri: susţinerea funcţionării şcolii centrale, *„cu puteri unite"*, de către românii greco-catolici şi ortodocşi din cercul administrativ al Lăpuşului, conform criteriului proporţional; cedarea, pe seama şcolii, a titlurilor împrumutului naţional din anul 1854, pentru ca instituţia şcolară să devină autonomă financiar, şi, prin urmare, să nu mai fie susţinută din contribuţiile individuale ale credincioşilor; limba de predare în cadrul şcolii să fie cea a majorităţii elevilor, deci, cea română, cu menţiunea ca, la toate cele 4 paliere de

[21] *Amicul Şcoalei*, nr. 43/1861, pp. 348-349. Unele surse livreşti consemnează faptul că o mare influenţă în decizia adoptată de credincioşii ortodocşi cu privire la retragerea sprijinului financiar oferit şcolii centrale din Târgu Lăpuş a avut-o protopopul Partenie Trombiţaş, delegat al episcopului Andrei Şaguna în cadrul comisiei de investigare, cel care i-ar fi deturnat pe preoţii şi credincioşii ortodocşi cu cuvintele: *„Mai voiţi voua şi fiilor voştri a purta jugul acesta greu? Nu sunt destule alte greutăţi pe capul nostru?"* (cf. Vasile Latişiu, *op. cit.*, p. 14).

[22] Dumitru Suciu, *op. cit.*, p. 186.

studiu, să se studieze obligatoriu şi limbile maghiară şi germană; instituţia educaţională să primească denumirea de şcoală districtuală sau principală şi să fie prevăzută cu 4 învăţători; dascălii şcolii să fie prevăzuţi cu o remuneraţie decentă, care nu se putea situa mai jos de 400 de florini, cuantum la care era obligatoriu să se adauge alţi 50 de florini, destinaţi asigurării unei locuinţe; învăţătorii şcolii să fie absolvenţi ai cursurilor gimnaziale complete, cu examen de maturitate promovat, şi a celor pedagogice, în timp ce directorul institutului şcolar trebuia să fi absolvit cursurile unui institut pedagogic de nivel superior; dascălii să fie cu toţii români, dispuşi în funcţie prin buna înţelegere a scaunelor episcopale din Gherla şi Sibiu; în cadrul şcolii centrale să funcţioneze doi dascăli-cateheţi, adică un preot greco-catolic şi unul ortodox, nominalizaţi în funcţie de cele două Ordinariate episcopale, care, pe lângă remuneraţia cuvenită, aveau menirea de a propune elevilor studiul Religiei şi al Catehismului, după manualele aprobate de forurile episcopale respective; şcoala să fie aşezată sub inspecţia supremă a Episcopiei greco-catolice de Gherla, dar numai în consens cu Episcopia ortodoxă de Sibiu; pentru ţinerea evidenţelor contabile ale şcolii centrale să fie înfiinţat un comitet administrativ, compus din doi învăţători, doi preoţi tractuali, unul greco-catolic, iar celălalt ortodox, şi şase funcţionari preturali; orice reorganizare internă a şcolii trebuia să fie avizată de fiecare dintre cele două Ordinariate episcopale; în privinţa subordonării la nivel central gubernial, şcoala centrală din Târgu Lăpuş trebuia aşezată în sfera de competenţă a consilierului şcolar gubernial pentru şcolile ortodoxe, cel puţin până în momentul când urma să fie numit un consilier şcolar gubernial pentru şcolile greco-catolice.

În urma parafării acestui document, fiecare dintre cei patru protopopi semnatari aveau obligaţia de a convoca, în termen de 4 săptămâni, un sinod protopopesc în cadrul căruia să aducă la cunoştinţa clerului şi credincioşilor subordonaţi cele convenite în beneficiul şcolii centrale. De asemenea, după desfăşurarea sinoadelor tractuale, toţi cei 4 protopopi erau îndatoraţi să recurgă la oficiul pretural din Târgu Lăpuş în vederea aprobării întrunirii unei adunări generale a reprezentanţilor comunelor arondate aşezământului şcolar, care să subscrie prezenta învoire. În finalul documentului s-a mai prevăzut ca, în condiţiile în care fundaţia şcolară formată prin cedarea obligaţiunilor împrumutului de stat acumula suficient capital, excedentul său să fie folosit pentru înfiinţarea unui gimnaziu inferior sau, cel puţin, a unei şcoli de fete[23]. Extrem de generos proiect şcolar, rămas,din nefericire, doar pe hârtie, şi asta din pricina asperităţilor confesionale, sesizabile, mai cu seamă, în sfera relaţiilor care implicau structurile superioare ale celor două Biserici româneşti.

La rândul lor, în 5 iulie 1860, elitele româneşti de ambele confesiuni din jurul Lăpuşului au încercat o reconciliere în beneficiul şcolii centrale, gândind un proiect prin care obligaţiunile împrumutului naţional, a căror valoare de piaţă se afla în sensibil regres, comercializându-se titluri de 100 de florini şi cu 76 de florini, să fie donate în vederea constituirii unei fundaţii şcolare, din capitalul căreia să se susţină apoi activitatea instituţiei de învăţământ lăpuşene. Din nefericire, şi acest plan şcolar, venit dinspre structurile elitare laice, nu a obţinut aprobarea Ordinariatelor episcopale de la Gherla şi Sibiu, atrase facil în caruselul disensiunilor confesionale, conform opiniei

[23] *Maramureşenii în lupta pentru libertate şi unitate naţională. Documente 1848-1918*, ediţie îngrijită de Vasile Căpîlnean, Ioan Sabău, Valeriu Achim, Direcţia Generală a Arhivelor Statului, Filiala Arhivelor Statului din judeţul Maramureş, Bucureşti, 1981, p. 80-82.

gazetarului epocii: *„ca și când, zău, n-am fi în una și aceeași patrie, n-am avea o mamă dulce, una și aceeași limbă, datini și religiune!"*[24]. O nouă tentativă de reconciliere cu credincioșii ortodocși pe tema destinului școlii centrale s-a încercat și în vara anului 1862, atunci când, în 10 iulie 1862, se desfășoară la Târgu Lăpuș lucrările conferinței comune a reprezentanților comunităților greco-catolice și ortodoxe, convocată și prezidată de judele suprem Gavril Man, ale cărei bune intenții sunt zădărnicite printr-un alt circular al episcopului Andrei Șaguna[25].

Reticența manifestată de credincioșii ortodocși în a mai susține proiectul școlii centrale românești, dând, astfel, curs conduitei trasate de Ordinariatul sibian, a generat o serie de reacții radicale în presa vremii, unele dintre ele venite chiar din partea membrilor corpului didactic. Astfel, numărul din 3/15 august 1866 al periodicului „Gazeta Transilvaniei" publică un articol corespondență, scris și trimis redacției ziarului de către Dumitru Varna, preotul greco-catolic din Târgu Lăpuș, în același timp și dascăl și catehet al școlii centrale. Încă în primele rânduri ale textului său, învățătorul scoate la lumină profundele alterități confesionale apărute în rândul românilor din jurul Lăpușului, care au determinat atâtea dificultăți în funcționarea școlii centrale: „[...] *când începu acest institut a înflori, intriga, care nu lucră alta decât umblă și caută pe cine să înghită, își vârî ghiarele și aici, și cineva semănă sămânța discordiei între frații de o mamă și de un sânge și pe aici"*. Preotul Varna, incriminează, mai cu seamă, reaua voință demonstrată de unii dintre românii ortodocși din părțile lăpușene, care reclamaseră, în mod cu totul neîntemeiat, Consistoriului episcopal din Sibiu că, în cadrul școlii centrale din Târgu Lăpuș, s-ar *„dezvolta idei prea liberale, că e propagatoare de catolicism, și așa tinerimea greco-orientală se strică și se pericliteză"*. Consecințele acestor *„uneltiri"*, consemnează preotul menționat mai sus, au fost extrem de nefaste pentru mersul învățământului românesc din zona Lăpușului, căci unii dintre credincioșii români ortodocși vor decide să-și retragă copiii de la școala centrală din Târgu Lăpuș, trimițându-i, mai bucuroși, să urmeze cursurile unor școli maghiare reformate. Această realitate faptică îl determină pe parohul Dumitru Varna se se întrebe retoric: oare unde erau proferate idei mai liberale, în școala românească sau în cea maghiară reformată, care ajunsese să fie frecventată de cea mai mare parte a pruncilor ortodocși din jurul Lăpușului[26].

Profund nemulțumit de criza de identitate națională și confesională afișată de unii dintre românii lăpușeni, mult mai dispuși să accepte maghiarizarea pruncilor lor decât să-i trimită la școala centrală românească, același inimos preot afirmă cu adâncă amărăciune: *„Mi-ar fi plăcut să fi fost de față denunțătorul* [...]*la examenul reformaților, ținut în 1 iulie a.c., și să fi auzit cum a răspuns un tânăr gr*[eco] *or*[iental], *întrebat fiind din catehism despre întâia poruncă a lui Dumnezeu, de la sine se înțelege, în limba maghiară. Iaca cum răspunse: toți aceia care țin chipuri și icoane în biserică, lucru rău fac contra poruncii lui Dumnezeu, ba chiar sunt păgâni"*.

Și, într-un mod, de asemenea, retoric, preotul Dumitru Varna continuă: *„Acestea apoi nu sunt idei liberale? Ci sunt ortodoxe? Din unii tineri ca aceștia apoi poate aștepta biserica și națiunea stâlpi și apărători zeloși? Și oare aflatu-s-a careva dintre preoții, care au fost de față și au auzit aceste răspunsuri, ca să facă lucrul cunoscut Venerabilului Ordinariat din Sibiu pentru lecuire? Până acum cred că nu"*[27].

---

[24] Dumitru Suciu, *op. cit.*, p. 186.
[25] Vasile Latișiu, *op. cit.*, p. 18.
[26] *Gazeta Transilvaniei*, nr. 60/1866, p. 238.
[27] *Ibidem*.

În finalul corespondenței sale, parohul Dumitru Varna menționează că demersul său jurnalistic nu se înscrie într-o încercare disperată de a-i atrage cu orice preț pe pruncii ortodocși la școala centrală românească, ci se dorește a fi mai mult un semnal de alarmă pentru cei care puteau pune capăt *„la un rău așa de mare și la o creștere așa de perversă și dăunoasă bisericii și națiunii"*.Preotul își exprimă, totodată, speranța că școala centrală lăpușeană va depăși toate obstacolele și va dăinui și pe viitor, cu atât mai mult cu cât în fruntea Diecezei fusese numit episcopul Ioan Vancea, „[...] *un bărbat cu totul devotat bisericii și națiunii, care în viitor va lucra din toate puterile ca această școală se se prevadă cu cele de lipsă din orice fund, precum sunt prevăzute școlile altor națiuni și confesiuni"*. Bravul paroh deplânge, în chiar pasajul final, lipsa de maturitate a națiunii române, încă incapabilă, în multiple situații, să depășească alteritățile confesionale în vederea susținerii interesului general: *„Tot ce ne doare e, că n-am devenit încă la atâta cultură, încât să știm prefera rivalității confesionale binele public al națiunii"*[28].

Unele probleme au venit și din partea credincioșilor maghiari romano-catolici. Încă în cursul anului 1856, protopopul Ioan Dragomir scria scaunului episcopal din Gherla despre neplăcerile produse de preotul romano-catolic din Târgu Lăpuș, Luca Nagy, care, în coînțelegere cu pastorul reformat Samuel Albisi și cu unii dintre nobili maghiari, încerca să împiedice deschiderea școlii centrale românești. Ca atare, cu ocazia vizitei guvernatorului Karl von Schwarzenberg în Târgu Lăpuș, fapt produs în 6 noiembrie 1856, contestatarii i-au înmânat acestuia un memoriu în care îi solicitau să nu aprobe funcționarea școlii centrale, căci cei ce doreau înființarea ei pe baze mixte confesional (vizați erau, cu precădere, protopopii Ioan Dragomir și Vasile Cosma) ar fi înșelat mulțimea de credincioși români, care nu cunoșteau *„ce însemnează a ridica școala pe baza fundațiunii făcute cu puteri unite"*. Pentru a dejuca planul inamicilor școlii românești, în 7 noiembrie 1856, protopopul Dragomir a solicitat și a primit audiență la guvernator, obținând din partea acestuia acceptul verbal cu privire la înființarea școlii centrale greco-catolice, dar cu amendamentul frecventării ei și de către *„băieții de alte confesiuni"*. În finalul misivei sale, protopopul Dragomir solicită episcopului Ioan Alexi întreprinderea unor măsuri care să securizeze poziția viitoarei școli centrale românești: arhiereasca binecuvântare a edificării ei, protecția împotriva contestatarilor rău-voitori, cu atât mai mult cu cât înființarea școlii fusese aprobată de Guberniul transilvan încă din 31 noiembrie 1855, patronarea fundației școlare, preconizată să se înființeze, aprobarea frecventării școlii și de către pruncii români ortodocși, cu atât mai mult cu cât școala centrală din Târgu Lăpuș era, pe acele meleaguri, *„singura speranță a culturii naționale și creșterii religioso-morale"*, mijlocirea obținerii documentelor oficiale de înființare și funcționare a școlii, ca și a dreptului său de publicitate, adică a caracterului oficial al diplomelor de studii emise, care să ofere absolvenților posibilitatea de a fi admiși în gimnazii (licee) sau Institute pedagogice[29].

În 11 martie 1857, într-o altă adresă trimisă episcopului Ioan Alexi, protopopul Ioan Dragomir se întreba, oarecum retoric, care puteau fi cauzele pentru care unii romano-catolicii îi amenințau pe românii greco-catolici că școala centrală din Târgu Lăpuș urma să fie condusă, în viitorul cel mai apropiat, de o *„direcțiune antinațională călugărească"* (romano-catolică, n.n.), sub președinția unui secui și cu dascăli

[28] *Ibidem.*

[29] ANRSJC-*FEG*, Act 488/1856, f. 1 r.-v.

maghiari? Răspunsul la această întrebare îl formulează tot protopopul Dragomir, care scoate la lumină influenţa nefastă a preotului şi călugărului franciscan Luca Nagy asupra percepţiei romano-catolicilor în această privinţă, clericul maghiar fiind pe deplin convins că înfiinţarea şcolii centrale româneşti lovea în interesele comunităţilor maghiare romano-catolice din ţinutul Lăpuşului, puţin numeroase în raport cu românii, care îşi înfiinţaseră şi câteva şcoli elementare comunale, al căror viitor era periclitat de apariţia institutului şcolar românesc[30].

Ceva mai târziu, cu ocazia investigaţiei din mai 1858, credincioşii romano-catolici i-au solicitat canonicului Carol Fesztl, consilier şcolar de stat pentru şcolile romano-catolice, să facă demersurile necesare pentru trecerea şcolii centrale din Târgu Lăpuş în subordinea Ordinariatului romano-catolic, aducând drept argument faptul că în Cluj, Sibiu şi Braşov funcţionau şcoli catolice inspectate de Ordinariate episcopale de rit latin, care erau frecventate şi de un anumit număr de prunci români, model care se putea aplica şi instituţiei şcolare lăpuşene. Cererea conaţionalilor şi coreligionarilor săi a fost respinsă cu eleganţă de consilierul Carol Fesztl, care le-a replicat, cu imparţialitate şi înţelepciune, că, pentru *„2-3 maghiari"*,nu va prejudicia niciodată interesele a 1-2 000 de români catolici de rit grec[31]. Ulterior, enoriaşii romano-catolici din 3 comune mixte etnic şi confesional vor pretinde instituirea unui al doilea învăţător, de confesiune romano-catolică, exclusiv pentru instruirea pruncilor maghiari care frecventau şcoala centrală, care să fie dotat cu o remuneraţie anuală de 350 de florini. Iniţial, Guberniul ardelean a dat curs acestei solicitări a enoriaşii romano-catolici din zona Lăpuşului, căci, în anunţul oficial de scoatere la concurs a celor 3 posturi de învăţători la şcoala centrală din Târgu Lăpuş, emis în 8 decembrie 1859, se preciza extrem de clar că pentru poziţiile 1 şi 3, corespunzătoare funcţiilor de învăţător principal şi învăţător adjunct, puteau aplica, în mod exclusiv, candidaţii calificaţi de confesiune greco-catolică, în timp ce poziţia a doua, cea de învăţător secundar (subînvăţător), era rezervată, de asemenea, exclusiv, candidaţilor de confesiune romano-catolică[32].

Împotriva acestei pretenţii nefondate, venită dinspre coreligionarii maghiari, ca, de altfel, şi împotriva denumirii şcolii centrale lăpuşene drept *„catolică-germană"* (aşa cum a fost menţionată instituţia şcolară în ordinaţiunea gubernială din 4 decembrie 1858), vor protesta membrii sinodului protopopesc mixt din tractul Lăpuşului (participă la dezbaterile sinodale 11 preoţi şi 28 de mireni), întrunit în data de 19 decembrie 1859, în parohia Suciu de Jos, sub preşedinţia protopopului Ioan Dragomir[33]. Lucrările acestui sinod protopopesc sunt amplu reflectate în articolulde presă*O luptă pentru dreptate*,apărut în periodicul„Foae pentru minte, inimă şi literatură" din 1 noiembrie 1860. Autorul articolului menţionează, de la bun început, că a scris acest text cu intenţia clară de a atrage atenţia ierarhilor celor două Biserici româneşti, *„ca să vindece rănile care trag după sine antipatii şi prin care se dărâmă mai mult într-o parte, decât pe cât se edifică în cealaltă parte"*. În plenul sinodului tractual, alături de alte chestiuni de natură eclezi-astică şi şcolară, se abordează şi subiectul şcolii centrale din Târgu Lăpuş, mai precis, se dezbate pe tema denumirii sale de *„şcoală germană-catolică"*, dar se atinge şi subiectul numirii unui al doilea învăţător, eminamente pentru elevii maghiari romano-catolici,

[30] *Ibidem*, Act 524/1857, f. 1 r.-v.
[31] *Concordia*, nr. 1/1868, p. 381; Dumitru Suciu, *op. cit.*, p. 185-186.
[32] *Gazeta Transilvaniei*, nr. 59/1859, p. 248.
[33] *Amicul Şcoalei*, nr. 43/1861, p. 349.

cu o salarizare anuală de 315 florini, completată cu alți 42 de florini, destinați asigurării unei locuințe, solicitare adresată instituțiilor statului de unii dintre credincioșii romano-catolici din părțile Lăpușului[34].

În ceea ce privește prima dintre probleme, protocolul sinodului tractual mixt consemnează faptul că denumirea oficială de *„școală germană"* putea conduce extrem de ușor la confuzia potrivit căreia școala fusese fie ridicată de germani, fie înființată pentru națiunea germană, fiind destinată studiului exclusiv în limba germană, cu excluderea totală a limbilor română și maghiară. Cu privire la acest aspect, sinodul protopopesc aprecia că, în condițiile în care instituția școlară fusese ridicată *„mai numai cu lucrul mâinilor, spensele și sudoarea românilor și a câtorva unguri"*, națiunea germană necontribuind în acest sens *„nici măcar cu un filer"*, școala ar trebuit să se numească *„școală românească"* sau, cel mult, *„școală româno-maghiară"*. Confuzia era sporită și de alăturarea termenului de *„catolică"* celui de *„germană"*, căci, un neștiutor, putea lesne considera că este vorba despre o școală paritară confesional între romano și greco-catolici, cu o contribuție financiară echivalentă din partea celor două confesiuni. Din acest punct de vedere, apreciind că romano-catolicii participaseră la ridicarea edificiului școlii cu o cotă fiananciară de cel mult 20%, sinodul protopopesc va considera că, în privința caracterului său confesional, școala nu merita o altă denumire decât cea de școală greco-catolică[35].

Cu privire directă la solicitarea credincioșilor maghiari romano-catolici de a beneficia de un învățător propriu în cadrul corpului didactic, sinodul va oferi un răspuns fundamentat pe algoritmul de repartiție financiară a cheltuielilor de funcționare a școlii centrale între cele două confesiuni catolice. Ca atare, dintre cele 46 de comune care susțineau material școala centrală din Târgu Lăpuș după retragerea ortodocșilor, nu mai puțin de 41 erau compact greco-catolice, în doar 5 dintre ele coexistând comunități mixte confesional romano-catolice-greco-catolice: Târgu Lăpuș (248 de enoriași maghiari romano-catolici), Lăpușul Românesc (438 de credincioși maghiari romano-catolici), Băiuț (779 de maghiari romano-catolici), Strâmbu (398 de credincioși maghiari romano-catolici) și Groșii Țibleșului (75 de credincioși maghiari romano-catolici). Romano-catolicii din aceste comunități mixte etnic și confesional contribuiau la bugetul școlii cu suma de 67 de florini, reprezentând un procent de doar 5,47% din capitalul anual de 1 224 de florini, după următoarea grilă de calcul: Târgu Lăpuș - 15 florini, Lăpușul Românesc – 10 florini, Băiuț - 20 de florini, Strâmbu – 17 florini și Groșii Țibleșului – 5 florini. Alți 60 de florini veneau din partea reformaților maghiari (4,9%), cuantum care, adunat la contribuțiile romano-catolicilor, ducea oferta locuitorilor maghiari la bugetul anual al școlii la suma de 127 florini, adică un procent de 10,37%, diferența, până la 1 224 de florini, revenind românilor greco-catolici. Dintre cei 67 de florini oferiți de credincioșii romano-catolici, 50 erau

[34] *Foae pentru minte, inimă și literatură*, nr. 44/1860, f. 331.

[35] *Ibidem*, p. 332. Aspectul statutului confesional al școlii centrale ține să-l lămurească, în anul 1867, și episcopul Ioan Vancea, care, într-o adresă trimisă protopopului Ioan Dragomir al Lăpușului, afirmă următoarele: *„În mai multe jurnale patriotice a ieșit faima aceea că școala principală din Lăpușul Unguresc ar fi școală paritetică, drept aceea Frăției Tale ți se lasă: ca să încunoștințezi aici că cine ar fi urzitorul acestei idei foarte periculoase pentru acea școală, când se știe că acea școală este pură confesională greco-catolică, făcută și întreținută cu bani și mijloace materiale de poporenii greco-catolici din ținutul Lăpușului Unguresc și din unele comune chiorene"* (ANRSJC-*FEG*, Act 1150/1867, f. 3).

utilizaţi pentru acoperirea salariului catehetului romano-catolic, rămânând un rest de doar 17 florini pentru necesităţile generale ale şcolii centrale. Plecând de la aceste considerente de ordin financiar, participanţii la sinodul tractual se întrebau, pe bună dreptate, care era, în fapt, argumentul contributorilor catolici maghiari, aflaţi în netă minoritate, în baza căruia solicitau angajarea unui învăţător romano-catolic pentru pruncii maghiari, remunerat cu 357 de florini anual, sarcină pecuniară suplimentară, pusă, cu precădere, pe umerii românilor greco-catolici din cercul Lăpuşului, *„poporul cel mai sărac în toată Transilvania, încât, de multe ori, cu zilele întregi nu are nici îmbucătura de toate zilele spre a-şi susţine viaţa!"*. Prin urmare, sinodul protopopesc a solicitat episcopului Ioan Alexi ca întregul corp dăscălesc al şcolii centrale să fie compus din învăţători români greco-catolici, care să stăpânească fluent limbile română, maghiară şi germană, disciplinele de învăţământ să fie predate în limbile română şi maghiară, iar germana să figureze şi ea printre obiectele de studiu. În acest fel, având asemenea cunoştinţe lingvistice, absolvenţii şcolii centrale îşi maximizau şansele de reuşită la concursul de admitere în gimnaziile din Cluj, Baia Mare, Satu Mare sau Sighetul Marmaţiei. O altă cerere a sinodului a fost cea legată de instituirea unui comitet şcolar local, care să se ocupe de bunul mers al procesului de învăţământ şi de câştigarea încrederii poporului contributor, cu o componenţă diversă: un funcţionar pretural, protopopul tractual, un preot din cercul administrativ al Lăpuşului, doi mireni şi un învăţător al şcolii centrale. În finalul protocolului sinodal, participanţii la dezbaterile adunării tractuale îşi exprimau speranţa că Ordinariatul diecezan gherlean va întreprinde necesara intervenţie pe lângă Curtea imperială vieneză şi Guberniul transilvan în vederea zădărnicirii acestui plan care ameninţa confesiunea greco-catolică, implicit şi viitorul şcolii centrale lăpuşene[36]. Demersurile românilor lăpuşeni vor avea, în final, un deplin succes, căci Guberniul va renunţa la ideea instituirii unui învăţător maghiar, corpul didactic fiind format doar din dascăli români, excepţie făcând catehetul romano-catolic.

Unele pretenţii au ridicat şi credincioşii maghiari reformaţi, care, în misiva lor din 10 noiembrie 1860, trimisă Ordinariatului episcopal din Gherla, solicitau acordarea, cu titlu de exclusivitate, a două săli de casă în care să fie instruiţi pruncii reformaţi care frecventau şcoala centrală, cerere refuzată categoric de scaunul episcopal greco-catolic în 3 decembrie 1860[37].

În toamna anului 1867, o nouă ameninţare a planat asupra destinului şcolii centrale din Târgu Lăpuş, căci, în 16 octombrie, în şedinţa ordinară a Comitetului comitatens al Solnocului Interior, desfăşurată în oraşul Dej, s-a introdus spre dezbatere şi adoptare un amendament care prevedea despăgubirea bănească a credincioşilor ortodocşi care contribuiseră la ridicarea edificiului şcolar, aşa cum se prezenta el la momentul anului 1859, dar care apoi se retrăseseră din acest proiect şcolar. Dacă greco-catolicii, în calitatea lor de *„proprietari ai şcolii"*, nu erau capabili să acopere cuantumul despăgubirilor destinate ortodocşilor, atunci imobilul şcolii trebuia scos la licitaţie, iar sumele obţinute în urma vânzării lui se cuveneau a fi repartizate fiecărei confesiuni în parte, în raport direct cu contribuţia adusă de fiecare dintre ele la ridicarea edificiului şcolar. Norii negri care se îngrămădiseră şi ameninţau să pună capăt existenţei

[36] *Foae pentru minte, inimă şi literatură*, nr. 44/1860, pp. 332-333 şi *Ibidem*, nr. 45/1860, p. 338-339.
[37] Vasile Latişiu, *op. cit.*, 17.

școlii lăpușene s-au risipit ca urmare a intervenției lui Gavril Man, cel care a arătat că problema școlii centrale nu era de competența autorităților comitatense, căci, pe de o parte, ea se înființase pe baza normativelor și ordinațiunilor guberniale, iar, pe de altă parte, aceasta se afla sub jurisdicția Ordinariatului episcopal din Gherla, și a lui Andrei Frâncu, cel care, scoțând în evidență faptul că ponderea cea mai mare a deținuților din închisoarea Dejului provenea din părțile Lăpușului, ajunge la concluzia că numărul școlilor se cuvenea să sporească și nu să se diminueze, fiind primele chemate să construiască un comportament socio-moral adecvat al cetățenilor[38].

În ceea ce privește modalitatea de susținere financiară a școlii centrale din Târgu Lăpuș, ea a fost stabilită prin directiva gubernială din 4 decembrie 1858, care a hotărât o repartiție comunală strânsă de perceptorii fiscali în raport direct cu *„florinul de dare"*, suma datorată școlii de fiecare comunitate putând fi acoperită și din venitul crâșmăritului de toamnă, din arendarea unor pământuri arătoare sau a unor fânațe sau din dobânda titlurilor împrumutului de stat. Sumele oferite, în rate trimestriale, de contributori în beneficiul școlii centrale trebuiau colectate de juzii cercuali în același timp cu celelalte impozite locale, urmând să fie depuse, inițial, în lada comunală, de unde, apoi, trebuiau trimise oficiului cercual, iar de aici oficiului perceptoral din Târgu Lăpuș[39]. Cele 46 de comune, care rămân să susțină școala centrală după „dezertarea" ortodocșilor, vor contribui anual cu suma de 1 224 de florini, dintre care 1090 de florini se utilizau pentru acoperirea salariilor dăscălești, în timp ce restul de 134 florini, la care se adăugau alți 100 de florini, proveniți din taxa școlară (*Schugeld*-didactru)achitată de părinții pruncilor școlari de altă confesiune decât cea catolică[40], erau destinați, inițial, înființării unei fundații școlare, fiind, însă, efectiv folosiți pentru acoperirea nevoilor materiale ale școlii (datorită greutăților materiale cu care s-a confruntat instituția școlară, fundația sa a apărut doar în anii '70 ai secolului al XIX-lea, urmare directă a unor donații particulare)[41].

Reorganizarea administrativă a Transilvaniei din anul 1861 a produs efecte și în zona Lăpușului, căci, un număr de 23 de comune lăpușene au fost rearondate cercului administrativ al Șomcutei Mari, aflat în componența districtului Chioar, iar alte câteva cercurilor Reteag și Câțcău. Chiar dacă, în cursul anului 1862, credincioșii din comunele devenite acum chiorene și-au exprimat dorința de a-și retrage sprijinul material oferit școlii centrale[42], sub motivația că ar dori să ridice școli elementare în fiecare

[38] *Concordia*, nr. 12/1868, p. 425.

[39] *Ibidem*, nr. 2/1868, p. 384.

[40] Cuantumul taxei de studiu percepută pentru pruncii școlari de altă confesiune decât cea catolică era diferit, în funcție de treapta de instrucție frecventată, oscilând între 2,1 florini, pentru copiii de clasa I, 3,15 florini, pentru pruncii de clasa a II-a, și 4,2 florini, pentru copiii din clasele a III-a și a IV-a (*Ibidem*, nr. 1/1868, p. 381). Valoarea medie anuală a taxelor școlare era variabilă, încadrându-se, în general, între 60 și 90 de florini, sumă care permitea acoperirea, în parte, a cheltuielilor de funcționare (mici reparații ale tâmplăriei și mobilierului școlar, repararea acoperișului, curățarea hornurilor, cumpărarea și tăiatul lemnelor de foc, procurarea instrumentelor pentru scris, premierea elevilor merituoși la finalul sesiunilor de examene) și oferea posibilitatea unor mici achiziții de material didactic (hărți ale Transilvaniei și Ungariei) și de titluri livrești (Arhivele Naționale ale României, Serviciul Județean Cluj, Fond *Comitatul Solnocul Interior* (în continuare ANRSJC-*FCSI*), Act 344/1866, f. 1; 345/1866, f. 1; 346/1866, f. 1).

[41] *Amicul Școalei*, nr. 43/1861, p. 349.

[42] Spre exemplu, solicitări cu privire la exonerarea de la plata contribuțiilor financiare pe seama școlii centrale vor trimite Ordinariatului diecezan, în cursul anului 1862, și credincioșii din Coaș și Coruia, aparținând administrativ districtului Chioar. Cu privire la acest aspect, în 29 martie 1862, forul episco-

localitate, consiliaţi în acest sens de căpitanul suprem al districtului Chioar, Sigismund Pop, şi de oficialii administrativi români din cercul Şomcutei, ei îşi vor reafirma, în 23 septembrie 1863, disponibilitatea de a participa şi pe mai departe la acest proiect şcolar românesc[43]. Prin urmare, *„fraţii chioreni"* din cele 23 de comune vor continua să susţină financiar şcoala centrală din Târgu Lăpuş până în anul 1868, instituţie în cadrul căreia erau instruiţi anual cca. 25-30 de tineri proveniţi din mijlocul acestor colectivităţi româneşti.Sprijin material va fi căutat şi la episcopul gherlean Ioan Alexi, solicitat să se implice, întocmai ca şi până atunci, *„ca şcoala aceasta să nu sufere lipsuri, din contră, să i se amelioreze soarta"*[44].

După decăderea oficiului administrativ pretural din postura de patron al şcolii centrale, lucrurile au început să se înrăutăţească, şi asta pentru că, în lipsa autorităţii şi supravegherii unei instituţii patronale, salariile dăscăleşti se colectau cu foarte mare greutate, astfel încât, din 1 mai 1861, învăţătorii şcolii se vor confrunta *„cu cea mai mare lipsă materială"*. Mai mult decât atât, noii funcţionari administrativi din cercul Lăpuşului, chiar dacă în marea lor majoritate români, vor manifesta o profundă pasivitate, şi chiar o anumită doză de adversitate, la adresa şcolii centrale româneşti, instituţie pe care mulţi dintre ei o doreau închisă, agitând în acest sens populaţia din satele arondate, cu următoarele afirmaţii: „[...] *că nu vor mai îngreuna în viitor comunele cu şcoli, căci cine voieşte a umbla* (la şcoală, n.n.), *acolo e Baia Mare, Cluj, Sibiu,* [...] şcoala din Lăpuş e zidită pe nisip"[45].

În 1 februarie 1864 protopopul Ioan Dragomir al tractului Lăpuş analizează, într-o scrisoare trimisă Ordinariatului diecezan gherlean, situaţia financiară extrem de dificilă cu care se confrunta şcoala centrală din Târgu Lăpuş, *„ajunsă la sapă de lemn"*, în asemenea măsură încât nu era *„destoinică a plăti regulat nici celor 2 profesori, cu atât mai puţin a dispune barem peste un filer"*. Inimosul protopop unit identifică şi cauzele care au condus la această tristă stare de fapt: marile restanţe financiare acumulate de comunele chiorene în contul şcolii centrale, însumând 844,21 florini (31,51 florini pentru anul şcolar 1861/1862 şi 812,70 florini pentru anul şcolar 1862/1863), anexarea Chioarului la Ungaria, fapt care a complicat mult situaţia şcolii, căci comunităţile devenite acum chiorene manifestau o mai mare detaşare faţă de proiectul şcolar lăpuşean, indiferentismul la adresa şcolii manifestat de către funcţionarii administrativi comitatensi ai nou-instauratului regim politic liberal, cei mai mulţi dintre ei de origine română, mult mai puţin dispuşi să susţină şcoala centrală în raport cu cei ai regimului politic anterior, de nuanţă neoabsolutistă, covârşitoarea lor majoritate străini de naţia română, şi, nu în ultimul rând, retragerea românilor ortodocşi, ca urmare a dispoziţiilor episcopului sibian Andrei Şaguna, din proiectul susţinerii şcolii centrale comune. În cuprinsul misivei sale, protopopul Dragomir nu se limitează doar la identificarea tarelor funcţionării

---

pal va trimite oficiului căpitanal al Chioarului o adresă, răspunzând cererii credincioşilor din cele două comune bisericeşti în termeni foarte duri: „[...] *după ce atât aceste, cât şi alte comune, nu de silă, ci din bunăvoie s-au oferit la ridicarea şi susţinerea atinsei şcoli şi aceea s-a făcut cu ştirea şi învoirea Locurilor mai înalte, să binevoiască Înaltul Oficiu Districtual a îndatora atinsele 2 comune, cât şi altele din acel district la împlinirea datorinţelor lor, iar pe scriitorul recursului să-l tragă la răspundere, căci dânsul ca notar comunal nu trebuie a seduce pe poporeni, ci mai vârtos a-i îndemna la împlinirea a tot ce e bun şi folositor"*(ANRSJC-*FEG*, Act 225/1862, ff. 1-3).

[43] *Concordia*, nr. 2/1868, p. 385.

[44] *Amicul Şcoalei*, nr. 43/1861, p. 349.

[45] *Ibidem*.

acestui aşezământ şcolar, ci vine şi cu o listă de propuneri menite să rezolve, în bună parte, disfuncţionalităţile constatate. În mod concret, protopopul menţionat propune o intervenţie episcopală pe lângă suveran, pentru ca şcoala centrală să primească, în fiecare an, un subsidiu erarial de 2 000 de florini, cuantum suficient pentru a finaliza clădirea edificiului şcolar şi a acoperi, ulterior, remuneraţia profesorilor, capacitarea autorităţilor centrale şi locale comitatense pentru o mai mare grijă şi un mai mare sprijin oferit aşezământului şcolar, intervenţia pe lângă oficiul căpitanal al Chioarului pentru ca acele comunităţi arondate şcolii centrale, aflate în arealul său administrativ, să îşi onoreze şi pe viitor angajamentele materiale şi să-şi achite restanţele cu cât mai mare celeritate, insistenţa pe lângă comitele suprem al Solnocului Interior Daniel Pataki, în vederea emiterii de dispoziţiuni către funcţionarii cercuali din subordine, care să ducă la colectarea mult mai regulată a cotelor financiare comunale oferite în interesul şcolii centrale şi numirea comitelui suprem Daniel Pataki în calitate de inspector economic al şcolii centrale din Târgu Lăpuş. Urmare directă a corespondenţei protopopului Dragomir, în 19 aprilie 1864, Ordinariatul diecezan se adresează factorilor de decizie ai districtului Chioar, insistând pentru colectarea cât mai grabnică a restanţelor financiare acumulate în contul şcolii centrale lăpuşene, căci „[...] şcoala aceea pentru netrimiterea acelor restanţe suferă multe defecte, iar docenţii neîntrerupt se plâng la acest Consistoriu că nu-şi capătă soluţiunea întreagă, nu au cu ce subzista şi că vor fi siliţi a-şi părăsi cariera apucată”[46].

În vederea ameliorării situaţiei financiare a aşezământului şcolar, în prima parte a anului 1867, capitlul episcopal va face o donaţie de 103 florini[47], iar în următorul an una de 100 de florini[48], pentru ca, între anii 1867-1868, prin mijlocirea episcopului gherlean Ioan Vancea, şcoala centrală din Târgu Lăpuş să primească, cu titlu de ajutor de stat, o subvenţie publică de 1 000 de florini anual[49]. Pe parcursul anilor 1871-1875 se desfăşoară noi consultări între reprezentanţii celor două comunităţi confesionale româneşti pe tema susţinerii materiale comune a activităţii şcolii centrale, eşuate datorită reticenţei manifestate de credincioşii ortodocşi, atât de cei din comunele compact ortodoxe, cât şi de cei din comunele amestecate[50].

În lunile iunie şi decembrie ale anului 1873, la Târgu Lăpuş, se desfăşoară două conferinţe pe tema şcolii centrale, în plenul celei din urmă alegându-se un comitet administrativ, mandatat cu gestionarea averii şcolare, compus din Gavril Man, în calitate de preşedinte, Teodor Gavrişiu (vice-preşedinte), Dumitru Varna (perceptor fiscal), Vasile Iuga (controlor), Paul Chindaş (notar), Ioan Marton şi C. Popescu (membri) şi Petru Codeus (bibliotecar). Comitetul a încercat, la rândul său, să ajungă la un acord cu conaţionalii ortodocşi în privinţa finanţării şcolii centrale, fără însă să înregistreze vreun succes notabil[51].

Şcoala lăpuşeană a beneficiat de-a lungul timpului de sprijinul unor mecenaţi ai educaţiei şi culturii româneşti, precum episcopul gherlean Ioan Vancea, care va

[46] ANRSJC-*FEG*, Act 332/1864, ff. 1-5.
[47] *Ibidem*, Act 1150/1867, f. 1.
[48] *Ibidem*, Act 1058/1868, f. 1.
[49] Vasile Latişiu, *op. cit.*, p. 22. Adresa gubernială din 20 iulie 1868 preciza faptul că subvenţia publică de 1 000 de florini în beneficiul şcolii centrale din Târgu Lăpuş urma să fie acordată pentru o perioadă de 5 ani (începând cu anul 1867), numai că, în mod efectiv, ea a fost oferită doar în anii 1867-1868 (ANRSJC-*FEG*, 2179/1868, f. 8).
[50] Vasile Latişiu, *op. cit.*, p. 22.
[51] *Ibidem*, p. 23.

acoperi de unul singur, timp de câţiva ani, salariul de 120 de florini al învăţătorului adjunct, profesorul şi canonicul blăjean Ioan Fekete-Negruţiu, cel care va dona şcolii o sumă de 200 de florini, sau judele suprem comitatens Gavril Man, care, dincolo de diferitele donaţii pecuniare (amintim, aici, cei 10 florini donaţi în anul şcolar 1862/1863, alţi 16 florini oferiţi pe parcursul anului şcolar 1863/1864 şi alţi 3,4 florini acordaţi în anul şcolar 1864/1865[52]), va ceda în beneficiul şcolii centrale, timp de mai mulţi ani, venitul morii sale din satul Groşi[53].

Problema susţinerii materiale a şcolii centrale rămâne un subiect important pe agenda dezbaterilor şi în deceniul VIII al secolului al XIX-lea, aşa după cum o demonstrează şi presa vremii. Astfel, numărul din 4 mai 1876 al periodicului „Albina" publică o corespondenţă a directorului şcolii Ioan Georgiu, care oferă informaţii cu privire la balul filantropic organizat pe seama fundaţiei băneşti a şcolii centrale. Prin donaţii benevole, venite de-a lungul timpului, mai cu seamă, din partea elitelor româneşti, şcoala centrală românească din Târgu Lăpuş, *„unica fântână de luminare a românimii din acest anhiu al Transilvaniei"*, va ajunge să beneficieze de o fundaţie bănească, chiar dacă insuficientă *„pentru trebuinţele ei"* (capitalul său era de 800 de florini). Ca atare, în 19 februarie 1876, la Târgu Lăpuş, s-a organizat un bal filantropic al cărui venit era destinat să suplimenteze capitalul fundaţiei şcolii centrale. Balul, unul extrem de reuşit, a fost onorat de prezenţa unui public distins, chiar dacă nu prea numeros. Cu această ocazie, au oferit donaţii pe seama fundaţiei şcolare un număr însemnat de reprezentanţi ai clerului şi ai elitei mireneşti unite, între care episcopul gherlean Mihail Pavel – 2 florini, prepozitul capitular Ioan Anderco Homorodanul – 1 florin, canonicii gherleni Demetriu Coroianu şi Vasile Pop – câte 1 florin, notarul consistorial Lazăr Huza – 1 florin, profesorul de teologie Mihail Ivaşcu – 1 florin, judele cercual Nicolae Raţiu – 2 florini, avocatul şi fostul jude suprem comitatens Gavril Man – 2 florini, avocatul Augustin Munteanu – 1 florin, vice-căpitanul districtului Chioar Paul Dragoş - 1 florin, directorul şcolii normale din Năsăud Cosma Anca – 1 florin, judele regesc Vasile Buteanu – 1 florin, medicul Ioan Colceriu- 1 florin, farmacistul Paul Breuner - 1 florin sau preşedintele Tribunalului orfanal Andrei Medanu – 1 florin[54]. Venitul net al balului s-a ridicat la suma de 49,71 de florini, capital cedat pe seama fundaţiei şcolare. De o atenţie sporită s-a bucurat şi mica bibliotecă a şcolii centrale lăpuşene, singura instituţie de acest fel din zona de nord a Transilvaniei, al cărei fond de carte s-a îmbogăţit prin ofertele livreşti ale filantropilor Ladislau Vaida, Ioan Mureşan şi Petru Codeus, cel din urmă, fost director al şcolii lăpuşene[55].

Începutul secolului XX aduce cu sine reducerea semnificativă a numărului de elevi ai şcolii centrale, în directă legătură cu înmulţirea şi consolidarea şcolilor elementare săteşti din zona Lăpuşului, pentru ca, prin articolul de lege apponian din anul 1907, instituţia de învăţământ lăpuşeană să fie retrogradată la statutul de simplă şcoală elementară comunală[56].

---

[52] ANRSJC-*FCSI*, Act 344/1866, f. 1; 345/1866, f. 1; 346/1866, f. 1.
[53] Vasile Latişiu, *op. cit.*, p. 34.
[54] *Albina*, nr. 40-41/1876, p. 3.
[55] *Ibidem*.
[56] Vasile Latişiu, *op. cit.*, p. 24.

2. Organizarea și desfășurarea procesului de învățământ: edificiu școlar, limba de predare, discipline de învățământ, manuale, examene școlare, elevi și profesori

Așa după cum am afirmat anterior, prelegerile didactice în cadrul școlii centrale din Târgu Lăpuș au început într-un imobil închiriat, făcându-se totodată preparativele pentru ridicarea unui edificiu școlar propriu. Terenul pe care s-a ridicat școala centrală a fost cumpărat, prin anul 1851, de la un cetățean maghiar pe nume Barta, fiind inițial *„o mlaștină în care se scăldau gâștele"*[57]. În 25 iulie 1858, episcopul Ioan Alexi a sfințit, conform datinei creștine, piatra de temelie a imobilului școlar, plasat spațial în piața centrală a urbei, lucrările avansând apoi cu mare celeritate, precum *„zidurile Troiei la muzica lui Orfeu"*, pentru ca, în primăvara anului 1859, edificiul să fie inaugurat spre scopul propus, cuprinzând un parter cu 4 săli de clasă finalizate și un etaj, de asemenea, cu 4 săli de clasă, rămas, însă, într-un stadiu incipient de amenajare. La nivelul anului 1859, costul ridicării imobilului școlii centrale din Târgu Lăpuș s-a ridicat la suma de 8 000 de florini, de un foarte mare ajutor fiind faptul că materialele de construcție și forța de muncă au fost oferite, în cea mai mare parte, de către comunele arondate, efortul financiar major fiind doar cel al retribuirii meșterilor constructori[58]. În vederea finalizării nivelului superior al edificiului școlar, care risca să se deterioreze profund sub impactul intemperiilor, în 7 aprilie 1860, protopopul tractului Lăpuș, Ioan Dragomir, solicită episcopului Ioan Alexi aprobarea derulării unei colecte publice pe cuprinsul vicariatului Maramureșului și a protopopiatelor Reteag, Câțcău, Ciocmani, Șomcuta Mare, Nireș și Baia Mare[59]. Din nefericire, lacunele documentare ne obstaculează să aflăm deznodământul acestei lăudabile inițiative protopopești.

Situația edificiului școlii centrale, încă nefinalizat și aflat într-o reală stare de degradare, este analizată și în rândurile unui articol corespondență, trimis din Dej, în 10 aprilie 1865, către redacția periodicului „Gazeta Transilvaniei". Iată, prin urmare, ce afirma autorul numitei corespondențe: *„Școala centrală din Lăpuș, după trecerea a patru ani de la ridicarea guberniului absolutist, care a întemeiat astă școală și sub a cărui priveghere era să prospere și să aducă fructele sale spre folosul omenirii peste tot și a românilor în specie, astăzi de abia mai vegetează"*[60]. Multiplele polemici și dispute privind impunerea caracterului confesional al acestei școli, purtate, ani la rândul, între ierarhia greco-catolică și cea ortodoxă, au condus la șubrezirea susținerii materiale a școlii, fapt pentru care imobilul școlar, „[...] *unde toate mijloacele cultivării așa erau plănuite, cât anima, gustul frumos și mintea să se înalțe într-o formă la ce e bun, frumos și folositor"*, nefinalizat în perioada regimului politic neoabsolutist, să fie abandonat „[...] în mâna soartei, fără de a mai durea inima pe cineva de dânsul, întreaga ridicătură de deasupra încă negătată e lăsată pradă ruinării și cuib al cucuveicilor de noapte, încât dacă anul acesta nu se va fini, vom avea de a căuta cu durere la o ruină în piața Lăpușului". Totuși, în momentul redactării corespondenței, Ordinariatul diecezan se străduia ca, împreună cu funcționarii din administrația centrală a comitatului Solnocul Interior, să găsească soluțiile necesare în vederea salvării edificiului școlar. Implicați erau, mai cu seamă, vice-comitele Adolf Miller și inginerul oficial al comitatului, care verificaseră, la

[57] *Ibidem*, p. 33.
[58] *Concordia*, nr. 2/1868, p. 384; *Amicul Școalei*, nr. 43/1861, p. 348.
[59] ANRSJC-*FEG*, Act 834/1860, f. 1.
[60] *Gazeta Transilvaniei*, nr. 32/1865, p. 126.

fața locului, starea în care se găsea imobilul școlii centrale, ajungând la concluzia că era necesar un buget minimal de 1 000 de florini pentru finalizarea sa. În această privință, ajutor se spera și din partea comitelui suprem al Solnocului Interior, Daniel Pataki, nutrindu-se, astfel, speranța ca edificiul școlii centrale să fie finalizat până în vara lui 1865. În finalul articolului, corespondentul de presă își exprima speranța că toate greutățile vor fi depășite și, odată finalizat imobilul școlar, instituția putea fi promovată la statutul de școală normală[61].

În 20 iunie 1865, străduindu-se să găsească soluții pentru încheierea lucrărilor la edificiul școlii centrale din Târgu Lăpuș, comitele suprem Daniel Pataki sugerează Ordinariatului diecezan gherlean să adreseze o solicitare Direcției montanistice din Baia Mare, *„spre a da gratis 800 orgi de lemn de brad"*, precizând că va face același lucru din partea oficiului comitatens[62]. Cu privire la acest aspect, în 28 august 1865, Direcția montanistică din Baia Mare scrie scaunului episcopal al Gherlei, refuzând inițial acordarea de material lemnos pentru școala centrală lăpușeană, pe considerentul că numitului așezământ școlar i se oferiseră din partea Erariului imperial, în cursul anului 1858, un număr de 350 de grinzi de brad[63]. În final, după noi adrese sosite din partea autorităților comitatense și confesionale, Direcția silvică din Baia Mare va accepta acordarea lemnelor necesare finalizării clădirii școlii centrale, solicitând Ordinariatului gherlean, în 21 iunie 1866, trimiterea listei cu necesarul de material lemnos către oficiul pădurilor din Strâmbu[64].

Cu toate acestea, lucrările la clădirea școlii centrale vor mai trena un timp, căci, doar în aprilie 1867, la mai bine de un deceniu distanță de la momentul deschiderii cursurilor didactice, presa românească anunța în paginile sale faptul că, urmare directă a strădaniei neobosite a curatorului școlar suprem, avocatul Gavril Man, edificiul școlii principale greco-catolice din Târgu Lăpuș, înființată în anul 1856, cu concursul comunităților românești din cercurile administrative ale Lăpușului și Copalnic-Mănășturului, avea să fie finalizat complet în aproximativ 3-4 luni. Prin urmare, exista speranța reală ca, încă de la marea sărbătoare creștină a Sfântului Mare Mucenic Gheorghe(23 aprilie), cele 4 clase ale școlii să se mute la nivelul superior al imobilului, spațiu care rămăsese nefuncțional timp de 8 ani.

Pentru atingerea obiectivului finalizării edificiului școlar, în cursul anului 1866, a fost conceput un plan de acțiune ingenios, care prevedea ca zona parterului clădirii să fie închiriată unor prăvăliași, în schimbul sumei de 200 de florini anual, capital care să fie folosit inițial pentru încheierea lucrărilor de construcție, iar mai apoi pentru acoperirea unei părți din cheltuielile de funcționare ale școlii. Ca atare, nivelul inferior al imobilului, redimensionat în camere de locuit și spații comerciale (*bolte*), este închiriat, în toamna anului 1866, pentru o perioadă de 5 ani, comerciantului evreu Lichtenstein, în schimbul sumei de 1 010 florini (210 florini în primul an și câte 200 de florini în fiecare dintre cei 4 ani rămași). Cu organizarea, coordonarea și supravegherea lucrărilor de construcție la etajul clădirii a fost însărcinată o comisie, prezidată de avocatul Gavril Man, în componența căreia mai intrau pretorul Vasile Mustea, preotul-paroh Dumitru Varna, curatorul Iacob Voith și învățătorul Teodor Roșu. Extrem de activ și implicat

[61] *Ibidem*, p. 127.
[62] ANRSJC-*FEG*, Act 1897/1865, f. 1.
[63] *Ibidem*, Act 2171/1865, f. 1.
[64] *Ibidem*, Act 2082/1866, f. 1.

s-a dovedit a fi pretorul Vasile Mustea, sub a cărui îndrumare, în toamna anului 1866, se adună o mare parte din materialul de construcție, se conturează, în linii mari, bugetul lucrării și debutează, în mod efectiv, acțiunea de reabilitare și amenajare a etajului clădirii școlare. În condițiile în care nu s-a reușit obținerea unui împrumut de 1 000 de florini din partea capitlului episcopal din Gherla, cu un eșec soldându-se și încercarea de a împrumuta o sumă din capitalul fondurilor grănicerești năsăudene, singura alternativă rămasă pentru suplimentarea bugetului destinat finalizării imobilului școlar a rămas cea a donațiilor financiare beorini de la prepozitul capitular Macedon Pop și 24 de florini din partea celor 5 canonici capitulari, Ioan Anderco Homorodanul, Ștefan Bilțiu, Mihail Șerban, Ioan Szodoro și Ioan Gulovici[65]. Dintre laici, cele mai generoase donații pe seama școlii le-au oferit curatorul suprem bisericesc și școlar Gavril Man (10 florini), comerciantul și curatorul Iacob Voith (10 florini), pretorul Vasile Mustea (10 florini) sau dascălul Teodor Roșu (10 florini). La rândul lor, protopopul Ioan Dragomir, preotul și profesorul Dumitru Varna și parohul Vasile Gețe au donat câte 10 florini fiecare în beneficiul școlii centrale[66]. În scopul finalizării edificiului școlar s-au utilizat și cei 700 de florini aflați în custodia oficiului perceptoral din Târgu Lăpuș, având drept destinație achitarea salariilor învățătorești, fapt pentru care, în tot cursul anului 1867, dascălii școlii centrale și-au primit leafa cu foarte mare întârziere. De asemenea, cele două titluri ale împrumutului de stat aflate în proprietatea școlii, în valoare totală de 70 de florini, au fost comercializate cu suma de 53 de florini[67].

Bilanțul financiar al acțiunii de încheiere a lucrărilor la etajul școlii centrale s-a ridicat la suma de 1 532,76 de florini, cea mai mare parte a ei fiind utilizată pentru plata meseriașilor (tâmplari, zidari, dulgheri, lăcătuși) – 707,46 florini, pentru achiziționarea materialului lemnos – 347,74 florini, pentru cumpărarea feroneriei – 184,98 florini sau pentru procurarea sobelor de fontă destinate încălzirii încăperilor școlare – 62,5 florini[68]. Suma ar fi putut fi cu mult mai mare dacă o considerabilă parte a materialului de construcție, zilierii și o parte a meseriașilor specializați nu ar fi fost oferite de către comunele bisericești. În momentul finalizării sale, în vara anului 1867, imobilul școlii centrale din Târgu Lăpuș ajunge să fie estimat la valoarea de 10 000 de florini[69]. Din punct de vedere planimetric, edificiul școlar avea o lungime de 24 de metri, o lățime de 18 metri și o înălțime de 7 metri. Zidăria era ridicată din piatră și cărămidă, pereții având o grosime de 80-100 cm, în timp ce acoperământul imobilului era realizat din șindrilă[70]. Inițial, edificiul școlar nu beneficia de grădină, iar curtea școlii era de dimensiuni reduse, acoperind doar 30 m^2,fapt pentru care, în anul 1876, s-a achiziționat o mică grădină privată.

Limba de predare în cadrul școlii centrale lăpușene a fost, până în anul 1861, cea germană, în care erau propuse marea majoritate a obiectelor de învățământ, cu excepția, absolut firească, a studiului limbii române și a celei maghiare, ea fiind înlocuită după această dată de limba română, cu mențiunea că noțiunile de limbă maghiară și germană rămâneau să se propună elevilor timp de 2 ore săptămânal. De

[65] *Concordia*, nr. 11/1868, p. 420; *Sionul Românesc*, nr. 7/1867, p. 84.
[66] *Ibidem*, p. 421.
[67] *Ibidem*, p. 420.
[68] *Concordia*, nr. 11/1868, p. 421.
[69] Vasile Latișiu, *op. cit.*, p. 20.
[70] *Ibidem*, p. 24-25.

altfel, întregul corp profesoral al școlii centrale era îndatorat să cunoască fluent *„limbile patriei"*, adică româna, maghiara și germana.

În anul 1893, numărul orelor de predare a limbii maghiare va fi ridicat la 3, iar a celor de limbă germană va fi redus la 1, pentru ca, începând cu anul 1907, majoritatea disciplinelor de studiu să fie predate elevilor în limba maghiară (13 ore), în netă majoritate față de cele la care se utiliza limba română (5 ore) și cea germană (1 oră)[71].

Disciplinele de învățământ studiate pe parcursul celor 4 clase ale școlii centrale din Târgu Lăpuș au fost stabilite prin ordinul ministerial din 4 decembrie 1858, ele fiind Religia și Istoria biblică, Limba română (citirea, gramatica, ortografia, stilul), Limba maghiară (citirea, gramatica, ortografia, stilul), Limba germană (citirea, gramatica, ortografia, stilul), Istoria, Geografia, Aritmetica, Caligrafia (română, maghiară și germană), Desenul, Istoria naturală, Fizica, Economia și Muzica (cântul bisericesc și național)[72]. Raportat strict la fiecare dintre cele 4 paliere de studiu, în clasa I li se preda elevilor Religia (Catehismul mic), Istoria biblică (Vechiul Testament *„până la Iosif"*), Gramatica limbii române, maghiare și germane, Aritmetica, Caligrafia și Muzica; în clasa a II-a, elevii erau familiarizați cu noțiuni privind Religia (Catehismul mijlociu), Istoria biblică (Vechiul Testament în integralitate), Gramatica limbii române, maghiare și germane, Istoria naturală (mamiferele și păsările), Geografia Transilvaniei, Aritmetica, Caligrafia și Muzica; elevilor de clasa a III-a și a IV-a li se predau Religia, Istoria biblică (Vechiul și Noul Testament), Gramatica limbii române, maghiare și germane (sintaxa, ortografia și dictarea), Istoria naturală (Mineralogia), Istoria (a Transilvaniei și a Austriei), Geografia (a Austriei, pentru clasa a III-a, și a Europei, pentru clasa a IV-a), Aritmetica (fracțiile și *regula de 3 simplă*), Economia (mai cu seamă, noțiuni de apicultură), Caligrafia, Desenul și Muzica[73].

În ceea ce privește orele săptămânale de predare raportate la cele 4 nivele de studiu, trebuie menționat faptul că, pentru primele două clase, ele se cifrau la 23, în timp ce pentru clasele a III-a și a IV-a numărul lor să ajungă la 26. În cadrul școlii centrale, cursurile didactice se desfășurau de luni și până sâmbătă, în două secvențe temporale: dimineața, între orele 8-11, și după-amiaza, între orele 14-16[74].

Este îndeobște cunoscut faptul că orice act didactic se desfășoară cu mare dificultate în lipsa cărților sau manualelor școlare. Până în anul 1861, în condițiile în care limba de predare în cadrul școlii centrale este cea germană, marea majoritate a manualelor utilizate sunt tipărite în limba germană, cu excepția celor de limba română, limba maghiară și religie. Inițial, manualul de limba română folosit este redactat cu grafie chirilică, trecându-se apoi, relativ rapid, la manuale românești cu grafie latină. Între cărțile școlare utilizate de profesorii și elevii școlii centrale în perioada cercetată, putem enumera: *Compendiu de gramateca limbei române*de Timotei Cipariu(Blaj, 1855), Stilistica germană de Iacob Zimmerman (Pesta, 1854), Aritmetica de Fr. Mocnik (Viena, 1856), Aritmetica de Visarion Roman (Sibiu, 1858), Catehismul greco-catolic de Ioan Alexi (1858), Fizica de Alexandru Micu (Blaj, 1866) sau Legendar (carte de citire) maghiar (Bécs, 1868)[75].

---

[71] *Ibidem*, p. 28.
[72] *Concordia*, nr. 2/1868, p. 385.
[73] ANRSJC-*FEG*, Act 1259/1861, ff. 4-5.
[74] *Ibidem*, Act 3637/1866, ff. 13-14.
[75] Vasile Latișiu, *op. cit.*, p. 32.

Nevoia acută de manuale din şcolile româneşti este ilustrată şi de situaţia regăsită la şcoala centrală din Târgu Lăpuş, frecventată, în anul 1857, de 87 de şcolari de clasa a I-a şi a II-a, cu vârste cuprinse între 7 şi şi 23 de ani, dintre care 51 de greco-catolici, 16 ortodocşi, 10 romano-catolici, 6 reformat-calvini şi un israelit. Din numărul total de şcolari, 61 proveneau din cercul administrativ al Lăpuşului Unguresc, iar 26 din cercurile administrative învecinate. În consemnarea trimisă Ordinariatului din Gherla de către învăţătorul Ioan Buşiţă apar şi cărţile şcolare utilizate în cadrul procesului de învăţământ, ca şi deficitul existent din acest punct de vedere: Abecedarpentru limba germană (Fibel), din care trebuiau 60 de exemplare, dar nu erau decât 30, Abecedar pentru limba română, tipărit la Viena, din care nu exista niciun exemplar şi ar fi trebuit 70, Catehisme germane mijlocii sau româneşti mari, din care ar fi trebuit 60 de exemplare şi nu exista niciunul, Gramatici germane de Zimmerman, din care trebuiau 60 şi nu exista niciun exemplar şi Geografia pământului, din care nu exista niciun exemplar[76]. Despre marele deficit de manuale regăsit la nivelul şcolii centrale, relatează Ordinariatului şi preotul-dascăl Dumitru Varna, într-o corespondenţă din 21 decembrie 1867: *„Că nu putem căpăta nici cărţi scolastice pentru discipoli, cu toate că până acuma am scris de 3 ori la Sibiu şi nici până azi le-am putut primi. Nu sunt, mai departe, cărţi manuale pentru învăţători"*[77].Având în vedere faptul că şi în această şcoală elementară superioară era o nevoie urgentă de manuale, este lesne să ne închipuim care era situaţia prezenţei manualelor în şcolile poporale confesionale.

Se întâmplă uneori ca, din pricina acutului deficit de manuale, dascălii şcolii centrale să aibă ei înşişi iniţiativa elaborării unor cărţi şcolare, aşa cum este cazul învăţătorului principal Teodor Roşu, cel care solicită Ordinariatului diecezan, în 25 decembrie 1866, aprobarea şi tipărirea lucrării sale „Magazin economic", destinată predării Economiei în rândul cursanţilor institutului şcolar lăpuşean[78].

Şcoala centrală nu se putea lăuda nici cu inventarul în material didactic, în condiţiile în care lipseau hărţile, mapele şi tabelele tematice, globurile pământeşti sau aparatele pentru experienţele fizice, în asemenea măsură încât dascălul Dumitru Varna afirma că *„învăţământul nu se putea propune într-un mod practic* (...), *ci mai mult teoretic"*[79].

Biblioteca şcolii cuprindea un număr redus de titluri livreşti, mai cu seamă manuale şcolare, lucrări teologice mai vechi, puţine opere istorice, cărţi de basme, câteva romane, nuvele şi memorii de călătorie, redactate în limba latină, germană, maghiară, italiană sau română (cu grafie chirilică sau latină). În intervalul anilor 1862-1865, biblioteca şcolii centrale s-a îmbogăţit cu o serie de titluri, aşa cum ar fi primele două tomuri din *Ab urbe condita*, lucrare aparţinând istoricului antic Titus Livius, volumul de poezii *Faptele eroilor* de Alesandru Pelimon, o *Enciclopedie*, un mic număr de manuale (o Economie, o Tehnologie şi o Geometrie), precum şi colecţia periodicelor „Amicul Şcoalei" şi „Aurora Română"[80] La începutul secolului XX, biblioteca şcolii centrale număra pe rafturile sale cca. 280 de volume[81].

[76] ANRSJC-*FEG*, Act 428/1857, f. 1 r.-v.
[77] *Ibidem*, Act 521/1868, f. 3 r.
[78] *Ibidem*, Act 1153/1866, f. 1 r.-v.
[79] *Ibidem*, f. 3 v.
[80] ANRSJC-*FCSI*, Act 344/1866, f. 1; 345/1866, f. 1.
[81] Vasile Latişiu, *op. cit.*, p. 32.

Cele două secvenţe didactice, corespunzătoare semestrelor de toamnă-iarnă şi primăvară-vară, se încheiau invariabil cu sesiuni de examene, care stabileau ierarhia elevilor în funcţie de competenţa, sârguinţa şi moralitatea arătate. Spre exemplu, în 20 martie 1860, dascălii şcolii centrale, Ioan Buşiţă, Laurenţiu Caba şi Teodor Rotariu, trimit Ordinariatului episcopal tabelele cu clasificările elevilor la finalul primului semestru al anului şcolar 1859/1860. Astfel, pentru clasa I de studiu au fost examinaţi un număr de 38 de elevi, având vârstele cuprinse între 7 şi 18 ani. Frecvenţa şcolară s-a dovedit a fi foarte bună, cele 60 de zile de absenţă, contabilizate de 3 dintre elevi, datorându-se bolii şi cerbiciei (*„răutăţii"*). Elevii primei clase de studiu, cu silinţă şi moralitate bună şi foarte bună, au fost examinaţi din noţiuni de Religie (rugăciunile uzuale, Catehismul mic şi Istoria biblică), Limba română, maghiară şi germană, Aritmetică, Caligrafie şi Muzică, obţinând, în general, rezultate meritorii (calificativul *eminens* sau nota 1). La rândul lor, cei 33 de elevi ai clasei a II-a de studiu, cu vârste oscilând între 10 şi 17 ani, afişând o sârguinţă şi o moralitate bună, au fost examinaţi la Religie (Catehismul mic şi Istoria biblică), exerciţii de memorare, Limba română, maghiară şi germană, Aritmetică, Caligrafie, Geografie, Economie şi Muzică, obţinând, de asemenea, rezultate lăudabile (cel mai adesea calificativul *eminens* sau nota 1, şi, extrem de rar, nota 2, corespunzătoare calificativului *foarte bine*). La acest nivel de studiu se constată o bună frecvenţă şcolară, înregistrându-se doar 36 de zile de absenţă, trecute în dreptul a 3 dintre şcolari, datorate problemelor de sănătate. Ciclul al treilea de studiu număra, în acest an şcolar, 25 de elevi, cu vârste cuprinse între 10 şi 17 ani şi cu un comportament moral şi social adecvat normelor disciplinei şcolare. Frecvenţa la cursuri pentru acest palier educaţional s-a dovedit a fi una bună, cele 84 de zile de absenţă, înregistrate de 3 dintre elevi, fiind determinate de condiţia fizică precară. În cadrul examenului semestrial, elevii au fost examinaţi la Religie (Catehismul mic şi Istoria biblică), Gramatica română şi maghiară, Sintaxa, Dictarea şi Stilistica limbii române şi maghiare, Aritmetică, Geografia Austriei, Istorie naturală, Caligrafie şi Muzică, obţinând, în marea lor majoritate, calificativul *eminens* sau nota 1. În ceea cei priveşte pe elevii de clasa a IV-a, aceştia erau în număr de 20, având vârste diverse, cuprinse între 11 şi 21 de ani, demonstrând o moralitate şi o sârguinţă conforme statutului şcolăresc. Demn de remarcat este faptul că, în acest an de studiu terminal, nu se înregistrează nicio zi de absenţă de la prelegerile didactice. În cadrul examenului de final de semestru, elevii anului IV au fost verificaţi din noţiuni de Religie (Catehismul mic şi Istoria biblică), Gramatica română, maghiară şi germană, Dictarea, Ortografia şi Stilistica limbii române, maghiare şi germane, Aritmetică, Geometrie, Geografia Austriei, Istorie naturală, Caligrafie, Desen şi Muzică, rezultatele fiind foarte bune, nu mai puţin de 8 elevi obţinând calificativul general *eminens*, în timp ce pentru ceilalţi examinatorii au preferat să acorde nota 1[82]. La finalul sesiunilor semestriale de examene, elevii silitori şi cu moralitate bună erau premiaţi cu mici sume de bani şi cărţi, fondul de premiere fiind conturat din colectele organizate de însăşi învăţătorii şcolii centrale. Pentru elevii din anul IV, examenele de final de an şcolar, care coincideau cu finalizarea ciclului de învăţământ în cadrul şcolii centrale, se încheiau cu eliberarea diplomei de studiu (vezi Anexa 6), care dădea posibilitatea absolventului să-şi continue pregătirea, de cele mai multe ori prin urmarea cursurilor pedagogice, sau chiar să funcţioneze în calitate de învăţător suplinitor pe la vreo şcoală elementară sătească.

[82] ANRSJC-*FEG*, Act 834/1860, ff. 3-6.

În intervalul 1856-1868, care reprezintă plaja temporală a investigației noastre, școala centrală din Târgu Lăpuș a fost frecventată de 1 043 de elevi, dintre care 827 români (oscilând între 42 și 100 pe an școlar), 126 maghiari (alternând între 7 și 20), 54 germani (oscilând între 1 și 8) și 35 evrei (alternând între 1 și 6). Sub aspect confesional, școala a fost frecventată de 556 de greco-catolici, 271 de ortodocși, 160 de romano-catolici, 27 de reformați și 29 de mozaici. Cel mai mic număr de elevi s-a înregistrat în cursul anului școlar 1862/1863 - 63, iar cel mai mare, în anul școlar 1860/1861 - 116[83]. Din pricina numărului redus de învățători, elevii au fost împărțiți în 2 grupe de studiu: prima dintre ele cuprinzând clasele I și II, iar cea de-a doua, clasele III și IV).

În ceea ce privește conduita morală a elevilor, nu trebuie scăpat din vedere faptul că mulți dintre aceștia erau *„copii mari"*, având vârste cuprinse între 18 și 20 de ani, fiind, prin urmare, mult mai responsabili etic în raport cu pruncii școlari mici. Chiar dacă moralitatea cursanților era, în general, una conformă statutului lor, se mai aplicau și *„pedepse cu bâta"*, nu atât pentru comportament social inadecvat, cât, mai cu seamă, pentru lipsa de interes manifestată față de studiu. Citățm, în acest sens, cuvintele învățătorului Vasile Latișiu, autorul unei scurte monografii a școlii centrale lăpușene, apărută de sub tipar în anul 1913, pe baza cărora surprindem unele elemente ale mentalităților și atitudinilor pedagogice din acele timpuri: *„Nu mult de observat și de băgat în seamă gradațiunile prescrise de didactica modernă referitoare la pedepsele corporale, ci dintr-o dată, dacă nu știa azi, mâine închis sau cu vergeaua 10-15. Și a fost foarte bune, căci învățământul mergea bine, de unde urma și purtarea bună, căci fiind elevul ocupat cu învățatul să nu capete, nu-i rămânea timp de a face blăstămății"*[84]. Prin urmare, conceptul de *„bătaie ruptă din Rai"* era considerat, în acele vremuri, un eficace instrument de educare a tinerei generații.

În privința personalului didactic din cadrul școlii centrale lăpușene, trebuie menționat faptul că, încă de la deschiderea cursurilor didactice, în anul 1856, elevii au fost instruiți de reputatul dascăl și pedagog Ioan Bușiță, al cărui medalion biografic și profesional l-am prezentat pe larg într-unul dintre capitolele anterioare ale acestei cărți. În toamna anului 1857, pe lângă Ioan Bușiță este numit un învățător coajutor (adjunct), cu o remunerație de 120 de florini, în persoana lui Iacob Pop din Feldru, fost diurnist la cancelaria preturală, al cărui atestat de calificare este certificat, la 24 noiembrie 1857, de însuși dascălul principal al școlii: *„Tânărul diurnist Iacob Pop, spre a-și manifesta aplicabilitatea de coajutor învățătoresc la școala normală cercuală greco-catolică, aici examinându-se, în 13 noiembrie a.c., în localitatea școalei, în prezența Mult Onoratului Domn Protopop tractual I. Dragomir* [...], *printr-o desfășurare naturală a întrebărilor propuse din Metodul general și special, în limba maternă și germană, a documentat receruta calificare; ba, luând în considerațiune și flexibilitatea-i de a se califica după cercustări și în limba maghiară, nutrim dulcea speranță, cum că va răspunde dorințelor naționale"*. Atâta timp cât a funcționat ca învățător secundar în cadrul școlii centrale din Târgu Lăpuș (1857-1859), Iacob Pop a oferit satisfacția necesară, căci doar astfel poate fi explicată intervenția protopopului Ioan Dragomir, din 7 aprilie 1858, pe lângă episcopul Ioan Alexi, în vederea confirmării în post a tânărului dascăl: *„Să vă îndurați Prea Grațioase*

[83] Vasile Latișiu, *op. cit.*, p. 43-47.
[84] *Ibidem*, p. 28-29.

a esopera (confirmarea, n.n.), *cât să-și poată căpăta plata cuvenită, altcum e temere nu cumva să mulțumească din serviciul început și să ne părăsească pe timpuri așa critice, cu nespusă daună și împiedicare a educațiunei religioso-morale, fiind tânărul foarte blând, zelos și cu purtare și calități de mare speranță*"[85]. După retragerea benevolă a lui Iacob Pop, pentru o foarte scurtă perioadă de timp, a fost numit dascăl coajutor al școlii centrale tânărul Ilie Berciu, cu o bonificație salarială de 120 de florini anual, la care se adăuga și o locuință de serviciu[86]. Scurta perioadă a funcționării lui Ilie Berce ca învățător la Târgu Lăpuș pare să fie în directă legătură cu nemulțumirea afișată de dascălul principal Ioan Bușiță, cu privire la pregătirea, etica socială și activitatea sa didactică, acesta din urmă caracterizând, într-o scrisoare adresată Ordinariatului diecezan din 16 august 1859, în modul următor competența și moralitatea coajutorului său: „*dânsul pentru purtarea oficiului unui supleant la o școală susținută, fundată prin elemente eterogene ca aici, încă nu e matur destul*". Prin urmare, învățătorul principal va solicita forului episcopal transferul lui Ilie Berciu la o școală elementară comunală și numirea pe lângă el a unui nou dascăl coajutor, mai bine pregătit profesional, cu o sârguință și o moralitate conforme poziției școlii centrale[87]. De altfel, în 15 septembrie 1859, Ioan Bușiță trimite o nouă adresă către Ordinariatul episcopal în care prezintă gravele deviații comportamentale ale adjunctului său, cu totul nepotrivite statutului dăscălesc: „[...] *dânsul uitându-și total seriozitatea caracterului său de crescător se dejosește până în clasa cea mai depravată în conversațiune, se prostituează înaintea publicului cu muierile servitoare cele mai de jos...*". Consecință imediată a intervențiilor pedagogului Ioan Bușiță, scaunul episcopal va lua decizia îndepărtării lui Ilie Berciu din postul de dascăl coajutor la școala centrală din Târgu Lăpuș[88], căci, așa cum afirma reputatul învățător menționat mai sus, un tânăr dascăl „[...] *ce are a-și câștiga grația a 3 sau 4 națiuni trebuie să aibă cu totul alte moravuri, de nu, renumele școlii, a națiunii noastre, a statutului învățătoresc e maculat înaintea lor, chiar acum când școala e în mugurire*"[89].

Anul școlar 1859/1860 aduce cu sine sistematizarea corpului didactic din cadrul școlii centrale, odată cu numirea a 3 învățători provizorii: Ioan Bușiță, învățător principal, cu o remunerație de 420 de florini anual, la care se adăugau alți 52 de florini pentru asigurarea unei locuințe, preotul Laurențiu Caba[90], subînvățător și catehet

[85] ANRSJC-*FEG*, Act 1418/1858, ff. 1-6 v.
[86] *Ibidem*, Act 2090/1857, f. 1.
[87] *Ibidem*, Act 2702/1859, ff. 1-3.
[88] În 3 octombrie 1859, Ilie Berciu a fost dispus în postul de învățător titular al școlii din Odoreu (*Ibidem*, Act 2936/1859, ff. 1-3).
[89] *Ibidem*, Act 3286/1859, ff. 1-3.
[90] Preotul-profesor Laurențiu Caba s-a născut în anul 1832, în localitatea Ortelec, din componența cercului administrativ al Zalăului. Familia Caba avea o veche ascendență aristocratică, fiind înnobilată, în anul 1465, de către regele maghiar Matia Corvinul, titlu nobiliar reconfirmat de principele Ștefan Bathory, în anul 1575, și de împărăteasa Maria Tereza, în anul 1776. După absolvirea școlii elementare în satul natal, a urmat cursurile gimnaziului inferior la Șimleul Silvaniei, pentru ca, în anii 1850-1851, să audieze prelegerile pedagogice de la Năsăud. În intervalul 1851-1854 își va finaliza studiile gimnaziale la Oradea, susținând cu deplin succes examenul de maturitate. După finalizarea studiilor secundare, Laurențiu Caba va fi admis la cursurile teologice de la Blaj, fiind instalat, în 8 septembrie 1859, în funcția de administrator parohial la Târgu Lăpuș, activând, în paralel, ca dascăl și catehet al școlii centrale, unde s-a distins prin sârguință, moralitate exemplară și extinse competențe lingvistice, vorbind fluent limba maghiară, germană și latină. Preotul Caba a predat elevilor școlii centrale Religia, Istoria biblică, Scrisul și Cititul limbii române și maghiare, Gramatica limbii române și maghiare, Aritmetica, Cântul bisericesc

greco-catolic, cu o remunerație de 419 florini (367 de florini, în calitate de dascăl, și 52 de florini pentru îndeplinirea funcției de catehet greco-catolic), și Teodor Rotariu[91], învățător adjunct, absolvent al cursurilor Institutului pedagogic din Praga, cu o salarizare dăscălească de 252 de florini anual. La această structură a personalui didactic se adăuga preotul Lucas Nagy, în postură de catehet romano-catolic, cu o remunerație anuală de 52 de florini[92].

Urmare directă a dificultăților de natură financiară prin care trecea instituția școlară lăpușeană, reputatul dascăl Ioan Bușiță va lua, în 3 martie 1861, decizia demisiei sale[93], transferându-se ulterior la Preparandia greco-catolică din Sighet, școala centrală din Târgu Lăpuș pierzând, în acest mod, un extrem de iscusit pedagog și formator al tinerei generații. De altfel, în 24 mai 1861, protopopul Ioan Dragomir avertiza scaunul episcopal gherlean că situația materială dificilă cu care se confrunta școala centrală, reflectată, mai cu seamă, în imposibilitatea acoperirii salariilor dăscălești, putea conduce relativ facil la demisia întregului corp profesoral[94]. Demisia lui Ioan Bușiță a bulversat pentru moment desfășurarea actului didactic, școala încetându-și temporar activitatea, până în 15 noiembrie 1861, atunci când, prin strădania protopopului Ioan Dragomir al tractului Lăpuș, ea își va redeschide porțile pentru tinerii însetați de cunoaștere[95]. Demisia lui Ioan Bușiță a redus corpul didactic al școlii la doar 2 învățători, parohul Laurențiu Caba și Teodor Rotariu, fapt care a îngreunat mult desfășurarea procesului de învățământ, căci cei doi dascăli erau obligați să deservească toate cele 4 clase de elevi, corespunzătoare nivelelor de studiu existente. Ulterior, corpul profesoral a fost completat cu preotul-paroh din Bănișor Ioan Moldovan, care a funcționat în calitate de învățător și de catehet greco-catolic[96].

În privința salarizării învățătorilor școlii centrale, trebuie subliniat faptul că nu exista o fundație bănească din care să se acopere remunerațiile acestora, retribuțiile

---

și Catehismul. Ulterior va fi dispus preot-paroh în Guruslău (*Ibidem*, Act 197/1862, f. 4 v.; Ioan Cavaler de Pușcariu, *Date istorice privitoare la familiile nobile române*, Sibiu, Tiparul Tipografiei arhidiecezane, 1895, p. 52).

[91] Teodor Rotariu s-a născut în 7 februarie 1833, în localitatea Feldru, din componența cercului administrativ al Năsăudului. A urmat, inițial, cursurile școlii normale din Năsăud, pentru ca, în intervalul 1849-1850, să frecventeze prelegerile pedagogice de 6 luni, de asemenea, la Năsăud. În perioada imediat următoare, a funcționat ca dascăl în comunele Căianu – 1 an, Dumbrăveni (Ganciu) – 1 an, Giurgești – 1 an și Feldru – 2 ani. În perioada 1854-1856, Teodor Rotariu a activat ca învățător la școla normală din Năsăud, pentru ca anul școlar 1856-1857 să îl găsească în postura de dascăl la școala centrală din Sângeorz. În anul 1857, a fost trimis cu o bursă publică la Praga, unde și-a completat și consolidat pregătirea de specialitate, prin frecventarea și absolvirea cursurilor de 2 ani ale reputatului Institut pedagogic praghez. Reîntors în Transilvania, a fost numit, în anul 1859, învățător la nou-înființata școală centrală din Târgu Lăpuș, unde s-a remarcat prin *„dexteritatea și diligența lăudaveră, demnă de imitațiune"*, prin conduita morală *„exemplară"* și prin amplele abilitățile lingvistice, cunoscând, în afară de limba română, germana și maghiara. În cadrul școlii centrale lăpușene, Teodor Rotariu va propune elevilor Cititul și Gramatica limbii germane, Gramatica limbii române (ortografia, dictarea), Istoria biblică și naturală, Istoria Transilvaniei, Aritmetica, Geometria, Geografia Austriei și a Europei și Desenul (*Ibidem*, f. 4 r.-v.; ANRSJC-*FEG*, Act 2360/1861, f. 3).

[92] *Amicul Școalei*, nr. 43/1861, p. 349.

[93] O perioadă de timp, din pricina faptului că salariul dăscălesc era acordat extrem de neregulat, Ioan Bușiță a îndeplinit și funcția de notar comunal pentru 3 dintre localitățile românești lăpușene (ANRSJC-*FEG*, Act 1259/1861, f. 1 v.).

[94] *Ibidem*, Act 958/1861, ff. 1-2.

[95] *Concordia*, nr. 2/1868, p. 385.

[96] ANRSJC-*FEG*, Act 2548/1864, f. 4.

salariale fiind acordate, în mod exclusiv, din contribuţiile financiare directe ale comunelor din cercurile administrative ale Lăpuşului (comitatul Solnocul Interior) şi Copalnic-Mănăşturului (districtul Chioar), cu menţiunea că plata dăscălească se colecta cu mare dificultate în colectivităţile româneşti încadrate în cea din urmă unitate administrativă[97]. Mai mult decât atât, chiar şi comunitatea românească din Târgu Lăpuş, *„îndemnată, poate, de anime răutăcioase şi contrarii înaintării poporului"*, solicitase, în unele rânduri, să fie degrevată de obligaţia susţinerii materiale a şcolii centrale[98].

Retragerea învăţătorului Ioan Buşiţă de la Târgu Lăpuş, o foarte grea lovitură dată proiectului şcolii centrale, va determina Ordinariatul episcopal gherlean să acţioneze, solicitând, în cursul anului 1861, prin mijlocirea unei adrese, Guberniului transilvan să dispună autorităţilor administrative subordonate colectarea fără întârziere a sumelor cuvenite instituţiei şcolare lăpuşene, conform *„usului îndătinat"*[99]. Consecinţă directă a numeroaselor memorii episcopale, în 7 iunie 1862, Direcţia financiară a Transilvaniei îi va scrie episcopului Ioan Alexi că, pe viitor, salarizarea dascălilor şcolii centrale urma să cadă în sarcina Perceptoratului fiscal din Târgu Lăpuş[100]. Cu toate acestea, chestiunea retribuirii dascălilor nu va cunoaşte îmbunătăţiri sensibile, în parte, din pricina reticenţei şi cerbiciei unora dintre comunele bisericeşti arondate şcolii, iar pe de altă parte datorită lipsei de zel a funcţionarilor politico-administrativi. Cel din urmă aspect este reliefat şi de episcopul Ioan Vancea într-o corespondenţă trimisă Guberniului ardelean, în data de 10 aprilie 1868. În mod concret, episcopul unit al Gherlei incriminează pasivitatea manifestată de perceptorul cercual în privinţa şcolii centrale din Târgu Lăpuş, transpusă în ratele reduse de colectare a sumelor destinate aşezământului şcolar şi în neglijarea administrării capitalului financiar al acestuia, de unde urma apoi mizeria materială a dascălilor, *„reduşi la cea mai mare lipsă"*[101].

Prin urmare, situaţia salarizării deficitare a dascălilor şcolii centrale a rămas o constantă în întreaga perioadă temporală supusă analizei noastre, dovadă în acest sens fiind desele petiţii ale corpului profesoral, îndreptate spre forul episcopal gherlean, în speranţa ameliorării condiţiei sale materiale, prin creşterea bonificaţiilor salariale şi acordarea lor periodică. Astfel, în 8 aprilie 1862, învăţătorul Teodor Rotariu solicită forului episcopal găsirea unor soluţii pentru îmbunătăţirea remuneraţiei sale, căci, în condiţiile păstrării cuantumului său redus de până atunci şi a neregularităţii acordării ei, era silit fie să renunţe la dăscălie, fie să *„piară de foame"*[102]. De asemenea, în 29 mai 1863, dascălii Ioan Moldovan şi Teodor Rotariu scriu Ordinariatului diecezan că, în pofida deselor adrese trimise către juzii cercuali şi perceptorii fiscali, plata învăţătorească se acorda cu o lipsă totală de periodicitate, fapt care greva profund asupra stării mate-

---

[97] Marile restanţe financiare pe care le înregistrau comunele arondate (mai cu seamă, cele din districtul Chioar) la bugetul şcolii centrale va determina, de altfel, Ordinariatul diecezan să solicite Guberniului transilvan, în 14 octombrie 1867, emiterea unor ordonanţe către funcţionarii administrativi şi fiscali din comitatul Solnocul Interior şi din districtul Chioar, prin care să se dispună colectarea cât mai grabnică a sumelor debitoare la capitalul şcolii lăpuşene, căci altfel dascălii *„neavând din ce exista, precum se căiesc neîncetat, ameninţă cu părăsirea dăscăliei, prin care apoi se va împiedica învăţământul, de care e aşa de mare lipsă în părţile acelea"* (*Ibidem*, Act 2843/1867, f. 3).

[98] *Gazeta Transilvaniei*, nr. 32/1865, p. 127.

[99] *Ibidem*.

[100] ANRSJC-FEG, Act 1271/1862, f. 1.

[101] *Ibidem*, Act 1188/1868, f. 1 r.-v.

[102] *Ibidem*, Act 769/1862, f. 4.

riale a corpului profesoral. Ca atare, scriu dascălii menționați în rândurile de mai sus, neregulata acordare a salariilor dăscălești (o dată la 4-5 luni abia se plătea remunerația dăscălească pentru o lună) dusese la trista situație ca învățătorii să-și trimită soțiile la casele părintești, *„ca să nu fie și dânsele constrânse întruna a suferi nespusele neajunsuri și de multe ori foamea!!"*. În finalul misivei lor, cei doi dascăli solicită intervenția episcopului Ioan Alexi pe lângă autoritățile administrative comitatense și cercuale pentru ca remunerația să le fie oferită cu periodicitatea cuvenită, căci altfel se găseau în situația de a nu putea încheia anul școlar și, cu jumătatea lunii iunie, ar fi siliți să părăsească școala centrală din Târgu Lăpuș, luând în calcul transferul în alte posturi dăscălești[103]. Cu privire la acuta lipsă de regularitate a salarizării învățătorești se pronunță și scrisoarea administratorului parohial și învățătorului Ioan Moldovan, adresată Ordinariatului diecezan în 28 aprilie 1865. În rândurile sale, dascălul menționat identifică drept principală cauză a acestei stări de lucruri indiferența afișată de juzii cercuali, cei care aveau îndatorirea să colecteze sumele aferente școlii centrale din jurisdicția administrativă pe care o gestionau, pe care apoi să le trimită oficiului perceptoral din Târgu Lăpuș, care, la rândul său, le distribuia dascălilor, pe lângă chitanța aferentă. Corespondența dascălului incriminează, deopotrivă, lipsa de interes a juzilor români, ca și a celor aparținând altor naționalități: „[...] *juzii procesuali din timp în timp se schimbă, și când cade în capul cercului un individ de naționalitate străină, acela nu lucră cu zelul recerut în favoarea școlii, pentru că nu-l leagă de aceea niciun interes național! Iar când vine în funcțiunea procesuală un individ român, acela, spre nenorocirea noastră, așa e de mic la suflet, încât se teme, nu cumva mișcând ceva în interesul școlii române, să cadă în dizgrația străinilor, și așa școala continuu pătimește*"[104]. De altfel, marile nemulțumiri de ordin material vor determina, în anul 1865, retragerea tuturor celor 3 dascăli ai școlii lăpușene: Laurențiu Caba, Teodor Rotariu și Ioan Moldovan.

Începând cu anul școlar 1865/1866, personalul didactic din cadrul școlii centrale din Târgu Lăpuș va fi format din dascălul principal Teodor Roșu și din preotul Dumitru Varna, în calitate de dascăl secundar și de catehet. Ambii învățători erau remunerați cu suma de 315 florini anual, cu precizarea că pentru Teodor Roșu era prevăzută, suplimentar, o sumă de 40 de florini pentru asigurarea unei locuințe. De altfel, această stare de fapt îl va nemulțumi profund pe preotul-profesor Dumitru Varna, care va solicita Ordinariatului diecezan, în 5 martie 1866, ridicarea bonificației sale pecuniare la nivelul celei primite de confratele său (principalul argument adus în acest sens era acela că ambii dascăli propuneau elevilor un număr egal de discipline și ore de predare), ca și acordarea celor 52 de florini destinați salarizării catehetului[105]. Dincolo de cuantumul insuficient al remunerației, Dumitru Varna incriminează și lipsa profundă de periodicitate a ei, solicitând, în acest sens, sprijinul scaunului episcopal: *„Să se mijlocească la locurile competente ca soluțiunea să ne-o putem căpăta regulat, ca să nu fim noi siliți a umbla cu pălăria în mână după domnii dregători politici, ci să ne vedem de agendele noastre în școală"*[106].

Sesizând dificultatea cu care cei doi învățători reușeau să acopere orele de predare pentru toate cele 4 clase ale școlii centrale, în 25 iulie 1867, canonicul Mihail

[103] *Ibidem*, Act 1264/1863, f. 3 r.-v.
[104] *Ibidem*, Act 1280/1865, f. 1 r.
[105] *Ibidem*, Act 903/1866, ff.10-11.
[106] *Ibidem*, Act 521/1868, f. 4 r.

Şerban va propune Consistoriului diecezan completarea corpului didactic lăpuşean cu un al treilea dascăl. În 27 iulie 1867, forul consistorial gherlean îşi va asuma recomandarea canonicului, hotărând dispunerea unui al treilea dascăl al şcolii centrale, ales din rândul absolvenţilor preparandişti, care să propună disciplinele de învăţământ pentru primele două clase de studiu[107]. La rândul lor, dascălii Teodor Roşu şi Dumitru Varna solicită protopopului Ioan Dragomir, în 28 ianuarie 1868, facilitarea numirii de către scaunul episcopal a celui de-al treilea învăţător al şcolii centrale, care să înceapă să funcţioneze din semestrul II al anului şcolar 1867/1868 şi care, *„între alte calităţi recerute, să posede, dacă nu toate trei limbile patriei, baremi cea română şi maghiară"*[108]. De altfel, alegerea scaunului episcopal se va opri asupra învăţătorului preparandist din Dej, Vasile Şuteu. În această privinţă, în 31 ianuarie 1868, Ordinariatul episcopal îi scria vice-protopopului Câţcăului, Ioan Colceriu, următoarele: *„Având noi intenţia ca pe dascălul din Dej, Vasile Şuteu, să-l aplicăm de dascăl la şcoala principală din Lăpuşul Unguresc, cu soluţiune anuală de 200 de florini, Frăţiei Tale ţi se lasă: ca pe numitul dascăl să-l îndatoreşti, sau a veni aici în persoană, sau să declare în scris că voieşte a ocupa acea staţiune sau ba? Ca să se poată face paşii de lipsă pentru aşezarea lui acolo"*[109].Acceptul dascălului Vasile Şuteu de a ocupa postul de învăţător adjunct la şcoala centrală din Târgu Lăpuş va atrage după sine eliberarea decretului său de numire, emis de scaunul episcopal al Gherlei în 22 februarie 1868. Cu data de 16 martie 1868, noul dascăl Vasile Şuteu propunea deja elevilor şcolii centrale obiectele de învăţământ, chiar dacă situaţia sa materială era una extrem de dificilă, fiind adăpostit în casa confratelui său Teodor Roşu, *„trăind de pe o zi pe alta"*, căci nu-şi primise plata pentru activitatea didactică desfăşurată la Dej şi nici sumele cheltuite cu transferul său la Târgu Lăpuş (8 florini)[110].

3. În loc de concluzii

Instituţie şcolară reprezentativă pentru zona nordică a Diecezei Gherla, şcoala centrală greco-catolică din Târgu Lăpuş a contribuit nemijlocit la creşterea nivelului educaţional al populaţiei româneşti din Ţara Lăpuşului. Plecată la drum în anul 1856, prin eforturile unite ale românilor greco-catolici şi ortodocşi, la care s-au adăugat cele ale unor comunităţi minoritare maghiare din părţile Lăpuşului, şcoala centrală sau principală din Târgu Lăpuş a instruit pe băncile sale, în intervalul avut în vedere de cercetarea noastră (1856-1868), mai bine de 1 000 de tineri, covârşitoarea lor majoritate români[111]. Această instituţie de învăţământ a reprezentat pentru mulţi dintre elevii săi,

[107] *Ibidem*, Act 1905/1867, ff. 1-2.
[108] *Ibidem*, Act 405/1868, f. 3 r.-v.
[109] *Ibidem*, Act 140/1868, f. 1.
[110] *Ibidem*, Act 1250/1868, f. 4 r.-v.
[111] Succesul înregistrat de şcoala centrală greco-catolică din Târgu Lăpuş a încurajat şi alte comunităţi româneşti să gândească iniţiative de înfiinţare a unor şcoli centrale. Astfel, în anul 1862, 42 de comune româneşti greco-catolice din perimetrul comitatului Dăbâca, încadrate administrativ-confesional în protopopiatele Sic şi Buza, se afiliază cu scopul înfiinţării unei şcoli centrale comune. În 8 mai 1862, reprezentanţii comunelor asociate vor adopta, în cadrul unei adunări generale, statutele proiectatului aşezământ şcolar, care urma să fie pus sub patronajul nou-înfiinţatei Asociaţii Transilvane pentru Literatura Română şi Cultura Poporului Român (ASTRA). În vedereaasigurării cheltuielilor de funcţionare ale şcolii centrale, inclusiv a remuneraţiei dascălilor, comunele afiliate se obligau să doneze, pe seama viitoarei fundaţii şcolare, obligaţiunile împrumutului de stat din anul 1854, un procent de 1% din venitul funciar obţinut de fiecare familie şi, pentru un interval de 10 ani, jumătate din beneficiile financiare obţinute din dreptul de cârciumărit aferent lunilor de toamnă. Localitatea în care urma să funcţioneze şcoala centrală era Gherla, chiar sediul scaunului episcopal. Extrem de implicaţi în realizarea acestui

ajunși, în timp, membri de seamă ai națiunii române, spațiul în care s-a pus fundamentul educației și a moralității lor și s-au definit particularitățile esențiale ale caracterului lor de mai târziu. Școala centrală din Târgu Lăpuș a fost, printre altele, și locul în care a studiat prepozitul capitular gherlean Ioan Georgiu[112], cel care, în perioada anilor 1875-1876, a funcționat ca dascăl și director al acestui reputat așezământ școlar. De altfel, în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, cvasi-unanimitatea preoților greco-catolici și ortodocși, ca și cea mai mare parte a dascălilor și a inteligenței românești din jurul Lăpușului, și-a început călătoria în lumea fascinantă a educației la școala centrală din

proiect școlar au fost administratorul comitatens Vasile Ladislau Buteanu, judele suprem Mihai Bohățiel și asesorul judecătoresc Ioan Șipotariu. În 13 iunie 1862, Guberniul ardelean va aproba planul celor 42 de comune românești cu privire la înființarea școlii centrale. Cu toate aceste eforturi, mai cu seamă din pricina oscilațiilor politice din deceniul 7 al secolului al XIX-lea, școala centrală va rămâne un proiect nerealizat, fundația sa bănească fiind transformată în fond de stipendii (cf. *Amicul Școalei*, nr. 29-30/1862, p. 233-234, nr. 34/1862, pp. 269-272, nr. 35/1862, p. 276; *Foae pentru minte, inimă și literatură*, nr. 27/1862, p. 210-211, nr. 27/1862, pp. 212-215, nr. 28/1862, p. 220).

[112] Prepozitul capitular Ioan Georgiu (1851-1922) s-a născut la 26 ianuarie 1851, în satul Strâmbu, din cuprinsul protopopiatului Lăpuș, din părinții Ioan și Domnica. Familia Georgiu primise titulatură nobiliară în anul 1607, din partea principelui ardelean Sigismund Rákóczi (1607-1608), din rândurile ei provenind și episcopul unit Ioan Giurgiu Pataki de Strâmbu. Clasele primare le frecventează la școala centrală din Târgu Lăpuș, iar cele secundare la nou-înființatul gimnaziu (liceu) grăniceresc din Năsăud. În 1871, după trecerea cu succes a examenului de maturitate (bacalaureat), solicită primirea în cadrul Seminarului teologic diecezan din Gherla, dar, la recomandarea prepozitului și vicarului episcopal Macedon Pop, este înmatriculat ca student al Facultății de Teologie Romano-Catolică din cadrul Universității budapestane, ale cărei cursuri le finalizează cu succes în anul 1875. Întors pe meleagurile natale, Ioan Georgiu este numit profesor și director al școlii centrale din Târgu Lăpuș, instituție școlară unde făcuse primii pași spre educație și cultură. Activează în cadrul școlii centrale lăpușene până în anul 1877, atunci când este hirotonit preot celib de către episcopul Mihail Pavel și numit administrator al parohiei greco-catolice Târgu Lăpuș. În anul 1878, Ioan Georgiu este numit director spiritual la Seminarul diecezan din Gherla, funcție pe care o va îndeplini neîntrerupt timp de 15 ani, până în 1893. În acest din urmă an, la data de 15 iunie, Ioan Georgiu este desemnat și instituit canonic prebendat în cadrul Capitlului episcopal din Gherla, la scurtă vreme episcopul Ioan Szabo încredințându-i și funcțiile de rector seminarial și prodirector al liceului teologic diecezan. În anul 1910, prin decretul imperial din 18 august, Ioan Georgiu este numit prepozit al Capitlului eparhial din Gherla. În intervalul celor 29 de ani de canonicat, Ioan Georgiu a îndeplinit și alte funcții în cadrul administrației centrale diecezane, precum cele de: vice-președinte și apoi președinte al Exactoratului diecezan și al Comisiei școlare, asesor și președinte al Tribunalului matrimonial, examinator prosinodal, controlor la Perceptoratul capitular, inspector al școlilor confesionale diecezane sau director al cancelariei episcopale. De asemenea, a deținut funcția de vicar general capitular în două rânduri: în 1911, în perioada de vacanță a scaunului episcopal, ca urmare a decesului ierarhului Ioan Szabo, și în 1916, la moartea episcopului Vasile Hossu. Prin Breva pontificală din 16 ianuarie 1914, emisă de papa Pius al X-lea, Ioan Georgiu a fost desemnat prelat papal (domestic), fiind cel dintâi canonic al Diecezei Gherla care a primit această importantă distincție catolică. Ioan Georgiu a activat și în structurile administrativ-politice locale, fiind, pentru o perioadă, membru al Congregației comitatense a comitatului Solnoc-Dăbâca. Foarte bun cunoscător al aspectelor și problemelor administrative eparhiale, recunoscut ca un model de rigoare și blândețe, Ioan Georgiu a rămas în memoria contemporanilor săi drept un exemplu de profesionalism și patriotism autentic, salvând de la dispariție numeroase școli confesionale românești greco-catolice, amenințate de prevederile legii Appony (1907). Decedează în 16 februarie 1922, din pricina unei pneumonii, fiind înhumat în cimitirul parohial din Gherla, celebrarea serviciului funerar divin avându-i în centru pe episcopul dr. Iuliu Hossu și pe canonicii capitulari. (cf. Victor Bojor, *Canonicii Diecezei greco-catolice de Gherla, acum Cluj-Gherla (1857-1937)*, Cluj, Imprimeria Fondului cărților funduare Cluj, 1937, p. 190-202; *Canonici, profesori și vicari foranei din Biserica Română Unită (1853-1918). Dicționar,* volum întocmit de Mirela Popa-Andrei, Diana Covaci, Ana Victoria Sima, Mihaela Bedecean, Aurelia Dan, Iosif Marin Balog, , Cluj-Napoca, Ed. Mega, 2013, pp. 175-177).

Târgu Lăpuș. Nu putem încheia această secvență de cercetare decât cu cuvintele extrem de sugestive ale învățătorului Vasile Latișiu, care suprind rolul esențial jucat de școala centrală lăpușeană în planul existenței oamenilor de pe aceste străbune plaiuri românești: *„De vei merge într-o comună din acest jur, cel mai deștept a zice că a învățat și școala din Lăpuș. Câți primari, câți cantori și alți fruntași de ai oricărui sat vor zice că și ei au umblat la școala din Lăpuș"*[113].

Ciprian Rigman
Liceul Teoretic „Liviu Rebreanu" Turda
Turda, RO
ciprianrigman@gmail.com

[113] Vasile Latișiu, *Monografia...*, p. 36.

SZATMÁR VÁROSÁNAK ADMINISZTRÁCIÓJA 1886-BAN

ERDEI János

Abstract: *In my research I would like to present the administration of the town of Satu Mare and the challenges the leaders of the town faced on a daily basis. The 1886 edition of the town regulation is used as a source, which describes in detail the operation of the town. Satu Mare was a young town, because it recently got the title of royal free city following a long feud. The leaders of the town had to tackle duties yet unknown to them and this document provides an insight to see if they handled the newly emerging problems effectively or not. Even today many of us think that it's fairly easy to govern a town and we are always dissatisfied with the work of our town governors. This research is not intended to defend them. Obviously, everyone could do their job better, but even I was amazed that 150 years ago how many things were taken into consideration by the mayor and council. I need to point out that this research only scratched the surface of a much larger and more complex issue but I hope I have raised the interest of the reader. Even though the research is mainly about administration, budgets and committees, it is quite surprising how little can change in 150 years.*

Keywords: *Municipal administration, urban development, daily life*

Tanulmányomban szeretném röviden bemutatni Szatmárnémeti városának adminisztrációját és azokat a feladatokat, melyekkel a város vezetése mindennap szembesülnie kellett. Forrásként a város 1886-ban kiadott szabályrendeletét használtam, melyben nagyon részletesen van leírva a város működésének rendszere. Tudnunk kell, hogy Szatmárnémeti vezetése ebben a tekintetben meglehetősen tapasztalatlan volt, az 1870-es évekbeli közigazgatási reform következményeként. Ezért a város vezetősége egy számára ismeretlen feladattal kellett megküzdjön és ez a dokumentum pedig jó betekintést ad abba, hogy meglássuk sikerült e felnőniük a feladathoz a város vezetőinek vagy se. Napjainkban is sokan úgy gondoljuk, hogy egy várost irányítani és vezetni nem is olyan nehéz és mindig elégedetlenkedünk városunk vezetőinek munkájával, de ez a forrás is azt mutatja, hogy közel 150 évvel ezelőtt is számos és sokrétű problémát kellett kezelnie a polgármesternek és a városi tanácsnak, ami ma sem lehet másként.

Szatmárnémeti a közigazgatási reform után született első szabályrendelete, mint szabad királyi város, 1870-ből származik, melyben a XLII. Törvénycikk alapján kijelenti, hogy a város feladata gyakorolni az önkormányzatot, közvetíteni az állami közigazgatást, a közérdekű és országos ügyek megvitatása és megoldása. Ezt támasztja alá a város szabályrendeletének 2. § mely kimondja, hogy „Önkormányzati jogánál fogva saját belügyeiben önállóan intézkedik, határoz és szabályrendeleteket alkot, határozatait és szabályrendeleteit saját közegei által hajtja végre. (...) saját területén illetékeket, helypénzeket, vámokat szedhet s az állam által igénybe nem vett új adókat hozhat be. Ezen jog gyakorlása azonban a kormány engedélye szükséges. Tisztviselőit maga választja, az önkormányzat és közigazgatás költségeit megállapítja, s a fedezetről gondoskodik."[1]

A város másik fontos kötelessége az, hogy megszavazza, és lehetőleg ne lépje túl saját költségvetését. A város saját magának kell megteremtenie a fennállásához szükséges forrásokat és csak nagyon egyedi esetben folyamodhat pótadó kivetésére. A városi tanácsnak jogában áll a neki nem megfelelő kormányhatározatok ellen fellebbezni, ha az a helyi törvényekkel nincs összhangban. Ezt a kormány köteles megvizsgálni, és ha jogosnak ítéli meg a fellebbezést, akkor felmentheti a várost az adott törvények alól. A város által kivetett törvények és adók kötelezőek mindenkire, akik Szatmárnémetiben illetve Szatmárhegy területén tartózkodnak. A 10. § kimondja, hogy a város kötelezettségeit és jogait a következő személyek és hatóságok hozzák meg és felügyelik: a törvényhatósági közgyűlés, a közigazgatósági bizottság, a tanács, az árvaszék, a polgármester, és a rendőrkapitány.

A törvényhatósági bizottság tagjai két részből állnak. A tagok fele a város legtöbb adót fizető polgáraiból állt, míg a másik fele a város szavazásra jogosult polgárai közül lett megszavazva. Az 1880-as népszámlálás adatai szerint a városnak 19.708 lakosa volt, ezért a törvényhatósági bizottság 78 tagú, amiből 39 a legtöbb adót fizető polgár volt. A választott tagokat pedig a város négy választási kerületéből választották meg. A 78 tagon kívül még szavazattal rendelkezett a polgármester, rendőrfőkapitány, főjegyző és jegyzők, tanácsosok, árvaszéki ülnök, tiszti ügyész, főorvos, mérnök, főszámvevő, és a levéltárnok. A törvényhatósági gyűlés elnöke a főispán, ha nem tud jelen lenni, akkor pedig a polgármester vezeti a gyűlést. A törvényhatóság jogkörébe tartozik az összes közjogi ügy, a kormányrendeletek tudomásul vétele, kihirdetése és azok betartása. Ugyancsak ez a bizottság végezte az építkezések közművesítések okozta kisajátításokat is, illetve a város költségvetésének a felügyelése és megszavazása. A törvényhatósági bizottság felügyeli a különböző önálló jogkörrel felruházott bizottságokat, ugyancsak a bizottság felügyeli az iskolákat, illetve a különböző városi beszerzéseket, illetve egyéb adminisztratív feladatok felügyelete. A törvényhatósági közgyűléseket a hónap első hétfőjén tartották meg, délután 3 órától, de bármikor lehetett rendkívüli közgyűléseket összehívni. A gyűlésen tárgyalandó problémákat a következőképpen határozták meg: közjogi ügyek és kormányrendeletek, költségvetési kérdések, választások, a közgyűlés által kiküldött bizottságok jelentései, magán kérvények. A közgyűlést minden alkalommal az elnök nyitja meg és vezeti. A napirendben elfogadott indítványok azonnal tárgyalhatóak, a közgyűlés tanácskozási nyelve a magyar volt. A felszólalót tilos volt

[1] *Szatmár-Németi Szabad Királyi Város Törvényhatóságának szervezeti szabályrendelete.* Szatmárnémeti, Szabadsajtó Könyvnyomda, 1886. 3.

beszéde közbe megzavarni bekiabálással vagy más módon, első alkalommal az elnök névleges megszólítással rója meg a zavaró személyeket, azonban ha ezek tovább akadályozzák a felszólalást, akkor az elnöknek jogában áll kivezettetni a rendetlenkedőt. Ha az elnök valamilyen oknál fogva nem tudja a rendet fenntartani, akkor félbeszakíthatja az ülést, de ha ez sem hoz eredményt, akkor aznapra fel is függesztheti az ülést, ami másnap onnan kell, folytatódjon, ahol félbeszakadt. A szavazás általában közfelkiáltással történt, ha nem lehetett a közfelkiáltás által meghatározni a szavazás eredményét, vagy ha legalább 10 személy kérvényezi, akkor a tagok felállva vagy ülve maradva szavaznak. Névszerinti szavazásnál, ha egyenlőség van, az elnök dönti el, hogy melyik oldal nyeri a szavazást. Titkos szavazás személyi kérdések eldöntésére, fegyelmi eljárásoknál, illetve választásokkor szavazati lapokkal történtek. A szavazásra bocsájtott kérdést mindig úgy kellett megfogalmazni, hogy arra igennel vagy nemmel lehessen szavazni[2]. A bizottsági ülésen azok a tagok nem vehetnek részt, akik valamilyen módon érdekeltek a bizottság által tárgyalt témában. A közgyűlés határozatait a polgármester, a tanács, rendőrkapitány, az iskolaszék vagy valamelyik állandó vagy szakbizottság hajtja végre. A közgyűlés köteles különböző szakosztályokat felállítani, melyek ellenőrzik a szabályok betartását.

A szakosztályok feladata a törvényhatósági bizottság által hozott törvények betartatása, illetve új rendeletek tervezetének benyújtása. A szakosztályok munkájában azok vehetnek részt, akik tagjai a törvényhatósági bizottságnak. Egy személy egyszerre több, szakosztályban is tevékenykedhet. A háztartási és gazdasági szakosztály elnöke a polgármester, ez a szakosztály felel azért, hogy a város önfenntartó lehessen, költségvetése pozitív mérlegű legyen, illetve foglalkozik minden olyan gazdasági problémával, melyet a közgyűlés rendel ki neki, ezekben pedig véleményezési kötelezettségük van. A politikai és jogi szakosztály feladata segíteni a városi ügyész munkáját, különösen azokban a perekben melyben a város érintett (nem számít, hogy felperesként vagy alperesként), ennek a szakosztálynak a közigazgatási tanácsos a vezetője. A főkapitány vezeti a rendezési szakosztályt, melynek az a feladata, hogy tanácsaival a város szépítését, rendezettségét illetve élhetőségét segítse. A közművelődési szakosztály elnöke a főjegyző, ők tanácsaikkal a közoktatás és a közművelődés ügyében segítik a város munkáját. A szakosztályok mellett működtek különböző szakbizottságok is. Ide tartozott a választmányi bizottság, mely a parlamenti és a helyhatósági választásokat szervezte meg és felügyelte ezek törvényes lebonyolítását. Ugyancsak ide tartozott az igazoló választmány, a bíráló választmány, illetve a statisztikai bizottság, mely a polgármesteri hivatal által kért kimutatásokat és statisztikai adatokat állította össze. Meg kell említenünk a színügyi bizottságot is, mely a városi színház működését felügyelte és vezette. Az építkezési bizottság vezetője ugyancsak a polgármester volt, ez a bizottság tárgyalta a fontosabb városi építkezéseinek terveit, illetve költségvetését, felügyelték az építkezések lebonyolítását. A közösségi iskolaszék foglalkozik a város oktatásával, ennek a bizottságnak az elnökét a törvényhatósági bizottságból választják, ezenkívül öt személyt a város lakosai közül akik „az oktatási ügyhöz értő, de mindenesetre írni, olvasni tudó egyénekből kell, álljon, kiket a törvényhatóság testülete választ ki”[3], rajtuk kívül tagságot nyert az összes felekezet lelkésze, illetve a tanító testület elnöke és a pedagógus. Az

[2] *I.m.* 14.
[3] *I.m.* 25.

egészségügyi bizottság a város köztisztaságáért és közegészségügyéért felel, elnöke a városi főorvos, veszélyes járványok esetén lehetősége van karantént és más megszorító intézkedéseket bevezetni, illetve a járvány megszűnéséig felügyelni az óvintézkedések betartását. Az árvíz bizottság elnöke a városi mérnök, az ő feladatuk terveket készíteni természeti csapások kezelésére, ellenőrizni az árvízvédelmi gátak állapotát, illetve árvíz esetén gyorsan és szakszerűen irányítani a mentést és a védekezést. Egy érdekesebb bizottság, amit a város hozott létre az a prostitúció ügyi bizottság, a bizottság elnökét a törvényhatósági bizottság tagjaiból választották, tagja volt még a rendőrkapitány, a tiszti főorvos és a kerületi orvos, illetve még három választott bizottsági tag. A bizottság feladatainak a leírása a következőképpen volt megfogalmazva: „Tisztét és hivatását képezi a prostitúció ügyet érdeklő rendszabályok által hozzáutalt hivatalos eljárásban általában közreműködni, továbbá a prostitúciós ügyekben kellő ellenőrzést gyakorolni, a visszaéléseket büntetni, vagy szükséges intézkedések iránt a rendőrségnek utasítást adni."[4] A szegényügyi bizottság a városi szegényalapot kezeli emellett, pedig javaslatokat tesz a város vezetésének, hogy miként segítheti hatékonyan a város szegényeit. Emellett még működött marhavész bizottság, rendező bizottság, nyugdíj bizottság, a közkórházi bizottság, illetve a népnevelési bizottság is.

A város vezetésének egy másik nagyon fontos eleme a tanács. A törvényhatósági rendelet szerint: „A tanács mindazon ügyekben, melyek a közgyűlésnek, közigazgatási bizottságnak, polgármesternek, rendőrkapitánynak vagy az árvaszéknek nem tartozik hatáskörébe, akkor abban az esetben minden ilyen a város területére nézve elsőfokú közigazgatási hatóságként lép fel."[5] Ez azt jelenti, hogy a mindennapi teendők nagy részét a tanács intézi és felügyeli. Íme, néhány fontosabb feladatkör, amit a szabályrendelet meghatároz: a költségvetés és zárszámadás évenkénti elkészítése és ennek beterjesztése a közgyűlés elé. A városi építkezések felügyelése, a városháza számára beszerzések, javaslatokat tehet új hivatalok felállítására, vagy meglévőek megszüntetésére. Miniszteri rendeletek kihirdetése, a költségvetés felelősségteljes végrehajtása, a városi pénztár és adóbehajtás felügyelése és rendszeres ellenőrzése. Ugyancsak a tanács intézkedik a katonai elszállásolásokról és beszerzésekről is. Elrendelheti a karhatalom alkalmazását egyes esetekben, illetve a város területén lévő egyleteket felügyeli, illetve még sok egyéb hasonló adminisztratív ügy végrehajtását végzi a tanács. A tanácsüléseket a polgármester vezeti le, a gyűlések nyilvánosak, melyek általában hetente kétszer kerülnek megtartásra. A polgármester indítványozására, vagy legalább három tanácsos kérvényezhet bármikor rendkívüli ülést. A tanács minden esetben köteles a város érdekeit szem előtt tartani döntéshozatalaiban. Természetesen a tanács alá is tartoznak, különböző ügyosztályok, melyek segítették a tanács munkáját és hatékonyságát. Ilyen volt a gazdasági és pénzügyi osztály munkaköri leírásuk így hangzott: „A közgazdászati és a városi gazdasági ügyek, téglagyár, igavonó állatok, takarmány, gazdasági statisztika készítése, legeltetés, országos és vicinális utak karbantartása. Csatornázás, városi építkezések, járdák építése és fenntartása, betegápolási és eltartási ügyek. Mindennemű községi ügyek és erdészeti ügyek. Továbbá a városi költségvetés, zárszámadások, házi és alapítványi pénztár kezelése. A várost érintő számadások, adományozások, nyugdíjazások, illetve a városi pénztárak vizsgálata. Haszonbérek, városi jövedelmek kezelése, il-

[4] *I.m.* 27.
[5] *I.m.* 31.

letve a város adósságainak törlesztése."[6] A közigazgatási és adóügyi osztály a miniszteri rendeletek illetve más közigazgatási ügyek felügyeletéből áll. Ők vezették a városi levéltárat, illetve foglalkoztak a városhoz beérkező kérelmekkel, felügyelték az adóbehajtást, illetve ők állapították meg a helyi adók mértékét is. A közművelődési és közrendészeti ügyosztály felel a városban működő iskolákért, a városi színházért, a város szegényeiért. Ez a hivatal adja ki az építési engedélyeket, körözéseket, illetve felel a közrendért és a kereskedelmi ügyekért. Meg kell még említeni a jogügyi osztályt, ami a város peres ügyeivel foglalkozik, illetve az árvaszéket is.

A város vezető személyei is bemutatásra kerülnek, mivel ők voltak azok, akik, vezették és felügyelték a különböző hivatalokat.

A polgármester a város első embere, a városi törvényhatóság első tisztviselője, ezért kötelessége, hogy figyelemmel kísérje a város életének minden mozzanatát, minden határozatában és döntésében a város érdekeit kell előtérbe helyeznie. A polgármester pozíciója révén rengeteg kötelezettségnek kellett, hogy eleget tegyen. Ő az elnöke a tanácsnak, a központi bizottságnak, a statisztikai bizottságnak, ha a főispán nem elérhető, akkor ő az elnöke a törvényhatósági közgyűlésnek, a közigazgatási bizottságnak és a bírálói választmánynak is. A közigazgatási bizottságnak is állandó tagja, illetve részt kell vegyen a törvényhatósági ügyek tárgyalásban is. A polgármester részt vehet bármely állandó vagy különleges bizottsági ülésen. Ő kell átvegye a kormányrendeleteket és ha szerinte valamelyik törvényről úgy gondolja, hogy összeférhetetlenek a helyi törvényekkel, akkor ő az aki fellebbezéssel fordul a főispánhoz. A városi pénztárnak a főfelügyelője ezért folyamatosan ellenőrzi a város költségvetését és köteles minden a város által kiadott utalványt és kötelezvényt aláírnia. A polgármesternek kötelessége évente jelentést tennie a főispánnak, illetve a közgyűlésnek, ezen kívül pedig minden hónapban beszámol az állandó gyűlésen munkájáról és a város állapotáról. Minden évben köteles legalább egyszer vizsgálatot tartani a közigazgatás minden ágában, de főleg azokban, melyek fedezik a város éves költségvetését, emellett pedig a törvényhatóság alá tartozó pénztárakat negyedévente ellenőrizni köteles. A polgármester veszi fel és bocsájtja el a városi szolgákat, a napszámosokat, ő a városi pecsét őrzője. A polgármester ugyanakkor felelősségre vonható abban az esetben, ha nem végzi el a teendőit, vagy hanyagságot követ el. A 132. § 29. paragrafusa pedig kimondja „Egyes tisztviselők kötelességmulasztásáért is a polgármester felelős, ha a mulasztás tudomására jutott, de ő nem és a felelősségre vonás iránt azonnal nem intézkedett."[7]

A város másik fontos személye a rendőrkapitány, aki felelős azért, hogy a városban mindenki betartsa a törvényes rendet és ő biztosítja a köz és magánvagyon védelmét is. A rendőrkapitány vagy főkapitány veszi számba a városba érkezőket és az onnan távozókat, köteles vizsgálni minden bejelentést, ami a rendőrségre érkezik. Ellenőrzi a kereskedőket, a kocsmákat és a zálogházakat, illetve ő ellenőrzi azt, hogy a kereskedők által használt mérőeszközök nem e hamisak. Ugyancsak ő felügyeli a városi közutak, hidak és csatornák állapotát, a tűzvédelmi előírások betartását, illetve a kóbor állatok begyűjtését is. A rendőrség a közgyűlés a tanács, illetve a polgármester végrehajtó közege ezért ennek engedelmeskedik, ezáltal a város érdekében jár el. A rendőrség 1886-ban a következő személyzetből állt: főkapitány, egy kapitány (ő a főkapitány helyettese),

[6] *I.m.* 38.
[7] *I.m.* 44.

három alkapitány, két fogalmazó, két gyalogos és egy lovas rendőrtiszt, öt írnok, egy őrmester, három lovas rendőr és 40 gyalogos közrendőr.

A következő fontos titulus a tanácsosoké volt, ők azok a szakemberek voltak, akik a város mindennapi életét szervezték meg és azon dolgoztak, hogy segítség a polgármester munkáját. A gazdasági tanácsos feladata a város ingó és ingatlan vagyonainak kezelése, a város költségvetésének elkészítése és annak betartása. Ő felelős a város számára szükséges eszközök beszerzésére, a meghatározott költségvetést nem meghaladva, a városi javadalmak és vállalatok felügyelete és menedzselése. A város által meghirdetett munkák szerződéseinek megkötése, illetve a városi árverések megszervezése. A város birtokainak és határainak épségben tartása és értékesítése (ez általában a város tulajdonában levő gazdasági területek bérbeadását jelentette). Minden évben köteles egyszer felmérni a város összes ingatlanját, illetve háromévente köteles leltárba vennie a város összes tulajdonát. Neki tartozik jelenteni a városgazda illetve a közigazgatási tanácsosok, akik az ő munkáját segítik.

A főjegyző szerkeszti a közgyűlésnek, közigazgatási bizottságoknak, az igazoló és bíráló választmánynak, az árvaszéknek illetve a másodfokú bíróságnak a jegyzőkönyveit. Az itt elfogadott határozatokat, felterjesztéseket, átiratokat és okmányokat szerkeszti és felterjeszti a közgyűléshez szavazásra. A polgármester akadályoztatása esetén ő helyettesíti. Ugyancsak ő a polgármesteri iroda főnöke, ezért ő felel az irodai rendért, felügyeli a kiadó hivatalt, illetve a kiadói könyveket és a különböző jegyzőkönyvek megfelelő vezetését. Ő a városi levéltár vezetője, illetve kezeli a jegyzői hivatal pecsétjét. Mint már korábban említettem ő felel a polgármesteri hivatal adminisztrációjáért, ezenkívül neki felel a tanácsjegyző és a két aljegyző is.

A tiszti ügyész a tanács vagy a polgármester utasítása szerint köteles megfogalmaznia a város által kötendő szerződéseket, illetve más jogi iratok elkészítése is rá hárul. A város peres ügyeiben ő képviseli a polgármesteri hivatalt, az ügymenetekről pedig köteles jelentést tennie, ezenkívül pedig ő ellenőrzi, hogy a város által hozott határozatok ne legyenek törvénysértőek, és ha valamely tervezetben összeegyeztethetetlenséget fedez fel, módosító javaslattal kell a közgyűléshez forduljon.

A városi mérnök is kiterjedt munkakörrel rendelkezik, ő végzi a városban a földmérői munkát, ő ellenőrzi, a városi építkezéseket legyen az magánjellegű vagy a város által fizetett. Ő felelős azért, hogy ne használjanak fel az építkezéseknél rossz minőségű anyagot, ellenőrzi az utak, járdák és gátak minőégét és jelzi, ha ezek javításra szorulnak. Ellenőrzi, hogy a kiadott terveknek megfelelően folynak az építkezések ügyel a városkép egységére és betartatja az építési szabályokat, felügyeli a város tulajdonába levő épületeket és ellenőrzi azok állapotát, és ha szükségét látja, kérvényezi az épületek állagmegóvását, melyet ő irányít. A mérnök alá tartozik a segédmérnök, illetve a város alkalmazásában levő közmunkások.

A főorvos felel a város közegészségügyéért és felügyeli a városban működő kórházakat és orvosokat illetve ő intézkedik a fellépő járványok esetén is (karantént vezethet be). Kötelessége a város szegényeinek ingyenes kezelésére, felügyeli a himlőoltások beadatását, ellenőrzi, hogy a városban működő gyárakban ne legyenek a munkások veszélyeztetve, ellenőrzi a törvényhatóság területén dolgozó összes orvost, gyógyszerészt és szülésznőt, illetve gondoskodik arról, hogy a város

területén dolgozó örömlányok időszakosan megvizsgáltassanak, s ha nemi bajt fedeznek fel náluk, akkor sürgősen kezelés alá kerüljenek. A főorvos alá tartoznak a kerületi orvosok, az állatorvosok, a szülésznők és a szatmárhegyi halottkém, illetve a kórházi orvosi és ápolói személyzet is.

Legvégül de nem utolsósorban beszélnünk kell a főszámvevőről, aki felügyeli a községi számvevőszéket, illetve az adóhivatalt. Feladata ellenőrizni a polgármesteri hivatal összes pénztárának a kezelését, ő állítja össze a város költségvetését és ügyel arra, hogy ez ne legyen túllépve. Ő az, aki felel a befizetendő adó kiszámításáért, illetve annak a behajtásáért.

Erdei János
Muzeul Județean Satu Mare
Satu Mare, RO
kavicsapapszolgaja@yahoo.com

Melléklet

Szatmárnémeti város tisztviselőinek és személyzetének évi illetményei, 1886[8]

Személyek száma	*Betöltött hivatás*	*Éves fizetés (forintban)*
1	Polgármester	1600
1	Főkapitány	1200
1	Főjegyző	1000
1	Árvaszéki ülnök	1000
2	Tanácsos	2000
1	Tanácsjegyző	800
1	Első aljegyző	600
1	Második aljegyző	600
1	Tisztiügyész	1000
1	Mérnök	1000
1	Főorvos	600
1	Rendőrkapitány	900
2	Kerületi orvos	800
1	Kórházi igazgató főorvos	200
1	Kórházi rendelő orvos	600
1	Főszámvevő	1200
1	Pénztárnok	1000
1	Pénztári ellenőr	900
1	Közgyám	900
1	Levéltárnok	800
	Segéd és kezelő személyzet	
1	Erdész lótartással	1000
1	Segéderdész	600
1	Első alkapitány	800
1	Második alkapitány	700
1	Harmadik alkapitány	700
1	Számvizsgáló	900
2	Rendőr fogalmazó	1200
2	Első osztályú számtiszt	1400
3	Másod osztályú számtiszt	1800
2	Harmad osztályú számtiszt	1000
1	Pénztártiszt	600
2	Rendőr gyalogtiszt	1200

[8] *I.m.* 97.

1	Lovas rendőrtiszt	800
1	Állatorvos	250
1	Mérnöksegéd	500
1	Mértékhitelesítő	500
1	Városgazda	500
1	Iktató	600
1	Kiadó	500
1	Kórházi gondnok	500
1	Hason szervi kórházi gondnok	216
3	Első osztályú írnok	1500
3	Második osztályú írnok	1200
2	Első osztályú adóvégrehajtó	1000
3	Második osztályú adóvégrehajtó	1200
1	Közigazgatási végrehajtó	100
1	Halottkém a Szatmárhegyen	60
1	Városi szülésznő	150
1	Szülésznő Szatmárhegyen	80
	Ideiglenesen alkalmazott személyek	
1	Joggyakornok	500
5	Napi díjas írnok	1825
	Szerződött személyzet	
1	Órás	120
1	Színházi felügyelő	150
1	Kútmester	200
1	Kéményseprő	100
1	Első osztályú adófelbecsülő	240
4	Másod osztályú adófelbecsülő	864
4	Harmad osztályú adófelbecsülő	720
1	Gyepmester	200
5	Csatornaőr	65
	Szolga személyzet	
4	Első osztályú erdőőr	880
9	Második osztályú erdőőr	1620
1	Őrmester	240
3	Lovas rendőr	1050
5	Első osztályú gyalogrendőr	1000
35	Másod osztályú gyalogrendőr	6300
5	Kézbesítő	900

1	Tűzoltó egyleti szolga	240
3	Első osztályú hivatalszolga	540
1	Mértékhitelesítő szolga	240
1	Toronyőr	120
2	Városi kocsis	456
1	Tűzoltó kocsis	220
1	Hivatali szolga egész évre	168
1	Hivatali szolga fél évre	84
6	Útőr	1080
10	Utcatakarító	1800
1	Béres egész évre	180
2	Béres fél évre	180
1	Sokszorosítógép szolga	200
		Összesen: 62812

POPULAȚIA ORAȘULUI SATU MARE ÎN A DOUA JUMĂTATE A SECOLULUI AL XIX-LEA ȘI PRIMA JUMĂTATE A SECOLULUI AL XX-LEA

Paula VIRAG

Abstract: *The Calvinist or Roman-Catholic Hungarian population was preponderant in the Satu Mare City during the second half of the 19th century and the first part of the 20th century. On the second place were the Romanians, who were Greek-Catholics and Orthodox, and the Roman-Catholics or Evangelicals Germans. No matter the religion or the ethnicity, the people from this city were young and a big percent knew to read or to write. This fact is explained by the increase of the number confessional schools, where many children could learn, or by the industrialization of the city. The new jobs in industry requested at list to know how to write or to read. That is why the people who came in this urban area for a job, had to have this minimal knowledge. In generally we can say that the demographic evolution of the Satu Mare City was the same with the one of the Satu Mare County or with the one of the Transylvania or Hungary. The political, social and economic aspects influenced the demographic phenomena from this city. They caused the changes that were noted in the census which were organized at the end of the 19th century and the beginning of the 20th century.*

Keywords: *city, population, census, ethnie, religion, economy.*

Intervalul de timp pentru care am realizat analiza aspectelor reconstituirii evoluției demografice a orașului Satu Mare este cel cuprins între 1867-1914. 1867 reprezintă anul în care se încheie pactul dualist austro-ungar, iar 1914 este marcat de începutul primei conflagrații mondiale. Între aceste două evenimente, și orașul Satu Mare cunoaște numeroase modificări atât din punct de vedere politic, cât și din punct de vedere economic și social, modificări care au influențat profund evoluția populației din acest spațiu.

Se cunoaște faptul că Imperiul Austro-Ungar a fost una dintre cele mai eterogene țări ale Europei în ceea ce privește națiunile și confesiunile conviețuitoare pe teritoriul său: 14 naționalități, numărând fiecare cel puțin 10.000 de indivizi, ce aparțineau la 7 religii. Acest fenomen este valabil atât pentru Ungaria, cât pentru Transilvania.

1. **Aspecte demografice generale**

În orașul Satu Mare, recensămintele organizate de către autoritățile maghiare au identificat comunități conviețuitoare de naționalitate română, maghiară, germană (șvabi), evreiască, ucraineană, slovacă, ruteană, rommi etc. Confesiunile lor se înscriu în grupa celor 7 religii întâlnite și în alte regiuni ale dublei monarhii, și anume: greco-catolică, calvină, romano-catolică, luterană, ortodoxă, unitariană, mozaică.

Potrivit datelor adunate de autoritățile maghiare cu ocazia recensămintelor organizate și coordonate de ele, cel mai mare număr al populației orașului Satu Mare a fost reprezentat de către maghiari, urmați de români și germani. Potrivit datelor oficiale, pe teritoriul Sătmarului nu existau evrei și țigani. Realitatea este însă aceea că aceste două categorii etnice au fost incluse în grupul maghiarilor, sporind astfel numărul acestora.

Tabelul nr. 1 - Numărul populației civile după recensămintele din 1869-70, 1880, 1890, 1900, 1910[1]

	Teritoriu-km	*1869*	*1880*	*1890*	*1900*
Orașul Satu Mare	**183**	**18.353**	**19.708**	**20.736**	**26.178**

La finalul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea, suprafața orașului Satu Mare era de 183 km^2. Numărul poulației care locuia aici este în continuă creștere, fapt datorat dezvoltării și industrializării orașului și îmbunătățirii condițiilor de viață. Dacă la recensământul din 1869-1870, numărul locuitorilor era de 18.353, în 1910, autoritățile maghiare au numărat 34.892 locuitori (civili și militari). Această creștere constantă a populației se datorează creșterii natalității din oraș, dar și stabilirii unui număr însemnat de persoane atrase de dezvoltarea economică și industrializarea acestei regiuni urbane.

Dezvoltarea orașului Satu Mare a primit un puternic imbold în anul 1715, când s-a realizat unirea sa cu orașul Mintiu, noua unitate administrativă dobândind și titlul de oraș "liber regal". Acest statut îi oferea mai multă autonomie, dreptul de a se dezvolta în sensul dorit din punct de vedere economic, social, religios etc.[2] Astfel, orașul începe să se extindă, iar centrul vieții urbane se concentrează în piața dinspre fosta cetate, astăzi Piața Libertății, unde au început să apară și primele edificii din piatră: primăria veche cu turn (pe locul căreia a fost construit apoi Hotelul Dacia), în jurul anului 1772, iar în anii 1830 catedrala romano-catolică.

Trebuie subliniat faptul că la mijlocul secolului al XIX-lea, în orașul aflat în atenția noastră, numărul construcțiilor de piatră este redus: trei sferturi dintre construcții sunt realizate din lemn, chirpici și văioage, iar majoritatea acoperișurilor erau confecționate din șindrilă sau paie. După anul 1805 se demarează pavarea orașului. Pentru început s-au utilizat scânduri de stejar, iar prima zonă care a fost supusă acestei transformări a fost zona actuală a Pieței Libertății. Începând cu anul 1808, este adusă, din carierele de la Seini, piatră pentru pavaj. Însă, abia după 1850 se generalizează acțiunea de pietruire a străzilor sătmărene.

---

[1] https://library.hungaricana.hu/hu/collection/kozponti_statisztikai_hivatal_nepszamlalasi_digitalis_adattar/#.

[2] Diana Iegar, Sárándi Tamás, *Satu Mare. Amprentele trecutului*, Satu Mare, Ed. Muzeului Sătmărean, 2009, p. 8.

În anul 1823, se înființează Comisia de Sistematizare a orașului, comisie care controlează și coordonează activitatea edilitară. Apariția ei se datorează intensificării efortului constructiv în Satu Mare. Alături de construcțiile de piatră deja existente (Casa Vécsey, astăzi Muzeul de Artă, catedrala romano-catolică, a cărei construcție s-a încheiat în 1837), acum apar și altele noi: Casa Ormos, clădirea Teatrului de Nord, hotelul Dacia (Pannonia), turnul pompierilor, clădirea poștei etc. Datorită creșterii numărului de construcții, sporește și cererea pentru materiale de construcții, fapt care duce la apariția și dezvoltarea mai multor fabrici producătoare de astfel de produse: fabrica de cărămidă (1894), fabrica „Neuschloss" de prelucrare a lemnului, fabrica de cherestea (1894).

Una dintre caracteristicile vieții economice a orașului Satu Mare este aceea că investitorii au trebuit să se adapteze condițiilor și materiilor prime puține existente în această zonă. Se fac investiții mari în industria morăritului (Moara cu aburi a Societății morăritului cu aburi din Satu Mare), care se baza pe producția locală de grâne și pe piața externă de desfacere. Această ramură industrială se dezvoltă între anii 1867-1880, fiind preponderentă în peisajul industrial sătmărean.

În perioada 1867-1900, principalele investiții se realizează în domeniul bancar, la Satu Mare luând ființă cinci instituții bancare totalizând un capital de 2.120.000 Koroane. Aceasta este dovada că burghezia locală consideră investițiile bancare mult mai rentabile decât cele industriale[3].

Se ajunge astfel ca la sfârșitul secolului al XIX-lea industria din Satu Mare să fie dominată de o oligarhie grupată în jurul unor bănci, precum și de câteva familii care devin acționari și inițiatori ai investițiilor industriale din oraș[4].

Aflat la intersecția unor importante drumuri comerciale, Satu Mare a devenit un nod feroviar însemnat. În 1871 se dă în funcțiune linia de cale ferată Satu Mare–Carei. Ea era de fapt o componentă a magistralei Debrețin–Valea lui Mihai–Carei–Satu Mare–Korolevo–Sighetul Marmației. În cursul anului 1884 este inaugurată calea ferată între Satu Mare și Baia Mare, iar după 1900 au apărut și linii care legau Sătmarul de Ardud (1900) și Bixad (1906).

Transportul public cu tramvaiul este strâns legat de construcția căii ferate ce lega orașul Satu Mare de Viile Satu Mare și Ardud. Prima porțiune a liniei a fost inaugurată în 8 noiembrie 1900. Tramvaiul pornea de la gara principală, mergea spre piața centrală, trecea podul peste Someș unde, pe drumul ce ducea spre Sătmărel, ajungea până la gara Ferăstrău. Traseul a fost astfel conceput încât să treacă pe lângă cele mai importante instituții de cultură, dar și pe lângă principalele întreprinderi sau instituții publice. El servea atât pentru transportul turiștilor la principalele locații oferite de oraș (baia de aburi, ștrandul, monumentele, teatrul), cât și pentru localnicii care se îndreptau spre locul de muncă[5].

Prima instalație electrică a fost pusă în funcțiune în anul 1891, mai precis la 31 decembrie 1891, seara la ora 19:00, când s-a făcut prima încercare de funcționare a curentului electric în clădirea teatrului. Din 3 ianuarie a început să funcționeze iluminarea

[3] Liviu Gheorghe Erdei, "Dezvoltarea industrială a municipiului Satu Mare între 1867-1900", în *Satu Mare. Studii și comunicări,* nr. XI-XII, 1994, p. 159.

[4] *Ibidem*, p. 175.

[5] Kalocsai Péter, "Începutul transportului public în Satu Mare la turnura secolelor la XIX-lea și al XX-lea", în *Satu Mare. Studii și comunicări,* nr. XXII-XXIV/II, 2005-2007, p. 96.

străzilor principale din centru. În 1 octombrie 1892 s-a introdus pentru prima dată curentul electric la o casă particulară. În 1906, orașul a votat 450 mii de forinți pentru dezvoltarea rețelei electrice. În urma acestui fapt a fost realizată uzina electrică de pe malul Someșului, lângă podul de fier, iar de la fabrica Siemens și Schuckert s-a comandat un generator de 1200 CP[6].

Toate aceste evoluții economice au reprezentat o atracție pentru locuitorii din alte regiuni ale comitatului, dar nu numai, dornici de a-și găsi un loc cu nivel de viață mai ridicat, care să ofere locuri de muncă și un stil de viață mai bun.

Tabelul nr. 2 - Creșterea populației după recensămintele din 1900, 1910*

	Teritoriu-km	*1890-1900 (%)*	*1900-1910 (%)*
Comitatul Satu Mare	**6.104**	**12,4**	**6,2**
Orașul Satu Mare	**183**	**26,7**	**29,8**

*** Sursa: Magyar Stastisztikai Évkönyv, Budapest, 1911.***

Trebuie să menționăm faptul că această creștere demografică se remarcă la nivelul întregului comitat Satu Mare, nu doar la nivelui orașului Satu Mare. Acest fenomen de creștere trebuie pus în legătură cu dezvoltarea economică sesizată în anii 1880, când s-au pus bazele procesului de industrializare. Un alt factor care a contribuit la creșterea demografică a fost și *Legea sănătății publice,* din Ungaria, din 1876, prin care s-a trecut la o mai eficientă organizare a sistemului sanitar. Consecințele acestei politici au fost evidente în scăderea mortalității, mai ales a celei infantile, datorită introducerii vaccinării contra variolei.

Sporirea investițiilor din industrie, creșterea suprafețelor de pământ cultivate, mai ales prin pornirea unei vaste politici de desecare a mlaștinii Ecedea, introducerea, deși deocamdată redusă, a mașinilor în agricultură, obținerea unor recolte mai bune, a avut drept consecință creșterea numărului căsătoriilor și implicit al nașterilor.

2. Populația orașului Satu Mare în funcție de etnie

Tabelul nr. 3 - Populația civilă, în funcție de etnie, din orașul Satu Mare (%)*

	Maghiari	*Germani*	*Slovaci*	*Români*	*Ruteni*	*Altele*
1890	**94,5**	**1,3**	**0,2**	**3,5**	**0,2**	**0,3**
1900	**93,3**	**2,2**	**0,2**	**3,4**	**0,2**	**0,3**
1910	**94,9**	**1,8**	**0,1**	**2,8**	**0,1**	**0,2**

Sursa: Magyar Stastisztikai Évkönyv, Budapest, 1911.

[6] Borovszky Samu (Ed.), *Szatmárnémeti király város (Satu Mare oraș regal)*, Budapest, Légrády Testvérek Könyvnyomdája, f. a., p. 14.

Potrivit datelor cuprinse în recensămintele oficiale organizate de autoritățile maghiare de la sfârșitul secolului al XIX-lea - începutul secolului al XX-lea, din punct de vedere etnic, populația orașului Satu Mare era preponderent maghiară. Procentele arată că peste 90% dintre locuitori se declară ca având această etnie. Ea este urmată, la o distanță foarte mare de persoanele care se declară români și care reprezintă în jur de 3% din totalul populației orașului. Următorul grup etnic este reprezentat de germani, care constituiau aproximativ 2 procente din locuitorii acestui centru urban. Este necesar să atragem atenția asupra faptului că nici o persoană nu s-a declarat ca fiind evreu. Iar dacă privim informațiile cuprinse de aceleași recensăminte, dar la capitolul confesiuni, observăm că numărul celor care aparțin acestei religii este destul de mare, el urmând o evoluție sinuoasă de la un deceniu la altul. Cunoscând realitățile social-politice ale perioadei și coroborând datele celor două capitole ale recensămintelor, se poate afirma că populația evreiască din orașul Satu Mare se declară ca aparținând grupului etnic maghiar, având religia izraelită. Acest lucru este valabil nu numai pentru orașul Satu Mare, ci și pentru întregul comitat Satu Mare.

3. Populația orașului Satu Mare în funcție de confesiune

Alături de populația cu religie izraelită, în orașul Satu Mare coexistau și creștini, împărțiți în mai multe confesiuni ale acestei religii. Cea mai numeroasă comunitate era cea calvină, al cărei număr evoluează între 52,9% în 1870 și 38,5% în 1910. Membrii acestei comunități erau locuitorii maghiari. Un alt număr destul de ridicat este reprezentat de credincioșii romano-catolici, al căror procent varia în jur de 20%. Din punct de vedere etnic, membrii acestei comunități erau maghiari și germani. Greco-catolicii, potrivit datelor recensămintelor de la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea, cunosc și ei o evoluție sinuoasă. În perioada cuprinsă între 1870 și 1890, procentul lor scade de la 18,07% la 17,4%, ca apoi să crească ușor, ajungând în 1910 la 20%. Din punct de vedere etnic, membrii acestei comunități sunt locuitorii români, ruteni și, în proporție mai mică, maghiari ai orașului Satu Mare. Numărul evangheliștilor, ortodocșilor și a unitarienilor este foarte mic, procentul lor nedepășind 1%.

Tabelul nr. 4 - Populația din orașul Satu Mare, în funcție de confesiune (%)*

	Romano-catolici	*Greco-catolici*	*Calvini*	*Evangheliști*	*Ortodocși*	*Unitarieni*	*Izraeliți*	*Alții*
1870	**21,4**	**18,07**	**52,99**	**0,35**	**0,14**	**0,0**	**7,4**	**0,0**
1890	**19,0**	**17,4**	**46,5**	**0,5**	**0,1**	**0,0**	**16,5**	**0,0**
1900	**19,6**	**17,6**	**42,1**	**0,5**	**0,2**	**0,0**	**20,0**	**0,0**
1910	**20,1**	**20,0**	**38,5**	**0,7**	**0,1**	**0,0**	**20,6**	**0,0**

****Sursa: Magyar Stastisztikai Évkönyv, Budapest, 1911.***

4. Populația orașului Satu Mare în funcție de starea civilă și de vârstă

Tabelul nr. 5 - Starea civilă a populației din orașul Satu Mare (%)*

	Necăsătoriți	*Căsătoriți*	*Văduvi*	*Divorțați*
1890	**55,6**	**36,4**	**7,7**	**0,2**
1900	**58,8**	**34,7**	**6,7**	**0,3**
1910	**59,0**	**34,7**	**6,0**	**0,3**

**** Sursa: Magyar Stastisztikai Évkönyv, Budapest, 1911.***

Din punct de vedere al stării civile, orașul Satu Mare este dominat de populația care și-a declarat statutul de necăsătorit. Procentul ei depășește 55%, potrivit datelor recensământului din 1890, și ajunge la 59% în anul 1910, an în care a fost organizat și pentru zona Sătmarului ultimul recensământ de către autoritățile maghiare. Această realitate se explică prin faptul că industrialiarea orașului Satu Mare, apariția de noi fabrici și uzine, dezvoltarea comerțului și a sistemului de transporturi au atras în oraș un număr ridicat de persoane venite din zona rurală a comitatului, dar și din alte regiuni din Ungaria sau Transilvania. Speranța acestora era de a găsi un loc de muncă, de a începe o viață cu un nivel de trai mai ridicat. Mulți dintre ei erau veniți de la sate, unde, de asemenea, se remarcă o natalitate crescută în această perioadă, și unde împărțirea treptată a loturilor de pământ între membrii familiei fac ca mărimea acestora să nu mai asigure condiții de viață la nivelul dorit. Astfel, mulți dintre ei încep să migreze spre zona urbană, să renunțe la munca în agricultură, reorientându-se spre activități în domeniul industrial. Vârsta celor care decid să migreze spre zona urbană este, în general, tânără, cei mai mulți fiind necăsătoriți, pentru că era ceva mai ușor să începi o viață nouă, total diferită de cea din mediul rural dacă nu erai responsabil și de întreținerea unei familii.

Tabelul nr. 6 - Vârsta populației din orașul Satu Mare (%)*

	Sub 6 ani	*6-11*	*12-14*	*15-19*	*20-39*	*40-59*	*Peste 60 ani*	*Vârstă necunoscută*
1890	**13,6**	**11,9**	**6,5**	**11,3**	**30,8**	**18,3**	**7,5**	**0,1**
1900	**14,1**	**12,7**	**7,3**	**12,2**	**28,7**	**17,6**	**7,4**	**0,0**
1910	**12,9**	**11,8**	**7,8**	**13,8**	**30,2**	**17,4**	**6,6**	**0,0**

****Sursa: Magyar Stastisztikai Évkönyv, Budapest, 1911.***

Argumentația de mai sus este susținută și de informațiile privind vârsta populației orașului Satu Mare. Se observă că predominantă era grupa de vârstă cuprinsă între 20 și 39 de ani, vârsta la care oamenii încep viața pe cont propriu, desprinzându-se treptat de familia parentală. Urmează apoi grupul celor cuprinși între 40 și 59 de ani și abia pe locul trei sunt copii mai mici de șase ani.

5. Nivelul de instruire al populației din orașul Satu Mare

Tabelul nr. 7 - Numărul locuitorilor care știu să citească din orașul Satu Mare la 1900 și 1910*

Oraș	*1900 (%)*	*1910 (%)*
Satu Mare	**65,8%**	**70,6%**
Oradea	**68,1**	**75,4**
Arad	**63,6**	**69,6**
Timișoara	**69,0**	**72,8**

****Sursa: Magyar Stastisztikai Évkönyv, Budapest, 1901, 1911.***

Un aspect interesant îl reprezintă instrucția, educația populației orașului Satu Mare. Potrivit datelor recensămintelor de la 1900 și 1910, numărul celor care știu să scrie și să citească este destul de mare, în 1900, el fiind de peste 65%, pentru ca în 1910 el să depășească 70%. Această evoluție ascendentă a numărului persoanelor instruite se remarcă nu numai la nivelul regiunii orașului Satu Mare, ci și la nivelul întregului comitat. În 1900, dintre locuitorii Sătmarului, știau să scrie și să citească 39,4%, pentru ca în 1910, numărul lor să crească la 45,9% din totalul populației. Explicația constă în aceea că începe să crească interesul în ceea ce privește educația și mai ales în dobândirea cunoștințelor elementare de scris și citit. Mai trebuie să menționăm că crește și numărul școlilor elementare din zona rurală, iar în zona urbană apar și apoi se dezvoltă, sprijinite de Biserică sau de autoritățile civile, numeroase școli de nivel superior. Astfel că în orașul Satu Mare, la sfârșitul secolului al XIX-lea – începutul secolului al XX-lea, funcționau gimnaziul reformat, gimnaziul superior romano-catolic și, tot sub patronatul Episcopiei Romano-Catolice de Satu Mare, s-au deschis și școala pentru educarea fetelor ofițerilor din oraș și liceul pedagogic. Alături de acestea mai exista și o școală civilă pentru fete. Treptat, tot în această perioadă, își deschid porțile și o serie de școli de meserii sau școli comerciale.

Pe de altă parte, dezvoltarea industriei, a comerțului, a sistemului de transporturi a determinat și apariția unor locuri de muncă care presupuneau un anumit nivel de cunoștințe, fapt pentru care în aceste domenii au fost atrase acele persoane care răspundeau criteriilor necesare, mai precis care știau cel puțin să scrie și să citească. Aceasta ar putea fi o altă explicație pentru procentele destul de ridicate ale celor care știau să scrie și să citească din orașul Satu Mare.

Așa cum am afirmat și în rândurile de mai sus, nivelul de alfabetizare din zona aflată în atenția noastră este relativ ridicat. În 1900 peste jumătate din populația orașului, mai precis 65,8% știa să scrie și să citească. Procentul crește treptat, ajungându-se ca în 1910, la următorul recensământ organizat de către autorități, el să fie de 70,6%.

Comparând situația din Satu Mare cu alte orașe cu același statul politico-administativ: Oradea, Arad și Timișoara, observăm că situația orașului Satu Mare nu este cu mult diferită. Cel mai mare nivel de alfabetizare a fost înregistat în Timișoara (69% în 1900 și 72,8% în 1910). Urmează apoi Oradea cu 68,1% în 1900 și 72,8% în 1910. Procentul populației care știe să scrie și să citească din orașul Arad era mai mic față de cel al orașului Satu Mare (63,6% în 1900 și 69,6% în 1910). O explicație posibilă pentru această realitate poate fii aceea că, deși Aradul reprezenta, pentru perioada aflată

în atenția noastră, unul dintre orașele cele mai industrializate din dubla monarhie, el a atras, pentru început, un procent mai mare de forță de muncă interesată în munca „necalificată", și nu în profesiile care cereau un anumit grad de școlarizare.

Situația remarcată în Timișoara și Oradea se explică și prin intensa dezvoltare economică pe care cele două orașe o cunosc la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea. Pe acest fundal al avântului economic apar și se dezvoltă o serie de școli și gimnazii în care numeroși tineri încep sau își continuă studiile. Pentru Oradea un rol important în viața culturală și educațională îl joacă și cele două Episcopii Catolice (Romano-Catolică și Greco-Catolică, aceasta din urmă înființată în 1777) care își au aici sediul și care s-au implicat în sistemul educațional din oraș.

6. Domeniile de activitate ale populației din orașul Satu Mare

Tabelul nr. 8 - Repartizarea populației pe ocupații la recensământul din 1900*

Plase și orașe	*Agricultură și gradinărit*		*Alte ramuri ale prod. prim.*		*Minerit și industrie*	
	Cu venit	*Întreținut*	*Cu venit*	*Întreținut*	*Cu venit*	*Întreținut*
Satu Mare-oraș	**2.189**	**345**	**214**	**231**	**1**	**1**

****Sursa: Iosif I. Adam, I. Pușcaș, Izvoare de demografie istorică, sec. XIX–1914, Transilvania, vol. II, Direcția Generală a Arhivelor Statului, București, 1987.***

	Industrie		*Comerț și credit*	
	Cu venit	*Întreținut*	*Cu venit*	*Întreținut*
Satu Mare-oraș	**3.552**	**4.659**	**1.114**	**2.036**

****Sursa: Iosif I. Adam, I. Pușcaș, Izvoare de demografie istorică, sec. XIX–1914, Transilvania, vol. II, Direcția Generală a Arhivelor Statului, București, 1987.***

	Transporturi		*Servicii publice și liber profesioniști*		*Armată*	
	Cu venit	*Întreținut*	*Cu venit*	*Întreținut*	*Cu venit*	*Întreținut*
Satu Mare-oraș	**461**	**1.231**	**962**	**1.675**	**703**	**103**

****Sursa: Iosif I. Adam, I. Pușcaș, Izvoare de demografie istorică, sec. XIX–1914, Transilvania, vol. II, Direcția Generală a Arhivelor Statului, București, 1987.***

	Zilieri		*Servitori casnici*		*Alte ocupații necunoscute*	
	Cu venit	*Întreținut*	*Cu venit*	*Întreținut*	*Cu venit*	*Întreținut*
Satu Mare-oraș	**282**	**329**	**1.435**	**58**	**633**	**1.587**

****Sursa: Iosif I. Adam, I. Pușcaș, Izvoare de demografie istorică, sec. XIX–1914, Transilvania, vol. II, Direcția Generală a Arhivelor Statului, București, 1987.***

Din tabelele de mai sus se observă faptul că cea mai mare parte a populației din orașul Satu Mare activa în domeniul industriei, urmată apoi de categoria celor care se ocupau de agricultură și grădinărit. Numărul celor care reprezentau grupul servitorilor casnici depășește pe cel al persoanelor care munceau în domeniul comețului și al sistemului bancar. Cel mai mic număr îl reprezintă cei care activau în domeniul mineritului și al industriei miniere, orașul Satu Mare nefiind așezat într-o zonă bogată în zăcăminte miniere, așa cum este de exemplu orașul Baia Mare, care în perioada aflată în atenția noastră făcea parte tot din comitatul Satu Mare și se afla într-o zonă minieră puternic dezvoltată.

Trebuie să precizăm faptul că fabricile mici existente în orașul Satu Mare aveau un domeniu de activitate strâns legat cu sectorul agricol sau de construcții, ele fiind reprezentate de mori sau fabrici de confecționare a cărămizilor și a cimentului. Dezvoltarea acestora din urmă a fost strâns legată și de începutul construirii pe suprafața orașului a mai multor clădiri din cărămidă și a înlocuirii pavajului din lemn al orașului, cu unul din piatră. Abia în 1896 a apărut prima mare fabrică din oraș care prelucra lemnul adus din zona Țării Oașului, ea fiind dotată cu un fierăstrău care funcționa pe baza puterii aburilor[7].

Tabelul nr. 9 - Clasificarea pe ramuri industriale a firmelor existente la 1900 în comitatul și orașul Satu Mare

Tipul industriei	*Numărul întreprinderilor din comitatul Satu Mare*	*Numărul întreprinderilor din orașul Satu Mare*
Industria prelucrării metalelor	**818**	**87**
Industria mijloacelor de transport	**331**	**43**
Industria prelucrării pietrei	**192**	**19**
Industria prelucrării lemnului	**510**	**117**
Industria textilă-țesături	**154**	**21**
Industria textilă-confecții	**2.482**	**927**
Industria fabricării hârtiei	**14**	**7**
Industria alimentară	**762**	**88**
Industria chimică	**42**	**4**
Industria construcțiilor	**712**	**95**
Industria hotelieră (restaurante, hanuri, hoteluri)	**743**	**110**

Observăm că pe teritoriul orașului funcționau 927 de firme care aveau ca obiect de activitate confecțiile, urmează apoi firmele de prelucrare a lemnului și cele din domeniul construcțiilor și industriei hoteliere. Având în vedere faptul că orașul Satu Mare este amplasat într-o zonă de câmpie, nu foarte bogată în zăcăminte ale subsolului, la

[7] Anders E. B. Blomqvist, *Economic Nationalizing in the Ethnic Borderlands of Hungary and Romania. Inclusion, Exclusion and Annihilation in Szatmár/Satu Mare*, 1867-1944, Stockholm studies in history 104, Stockholm, 2014, p. 148.

intersecția unor drumuri importante, ramurile industriale dezvoltate aici se bazează pe resursele oferite de regiune și pe cerințele pieței de aici.

Cu toate acestea, la începutul secolului al XX-lea, în Satu Mare apar două fabrici mari, care se vor dezvolta rapid și care vor atrage o impresionantă forță de muncă. Este vorba despre uzina UNIO și fabrica Princz. Aceasta din urmă ia ființă în 1906. În perioada de început, domeniul său de activitate era reprezentat de reparatul locomotivelor de cale ferată, a mașinilor agricole și de moară, producându-se apoi vase emailate și articole de bucătărie, profilul său modificându-se complet la mijlocul secolului al XX-lea. Apărută în 1911, uzina UNIO avea producția de bază concentrată pe lucrări de tâmplărie și comerț forestier. De-a lungul timpului activitatea sa se diversifică, reprofilându-se pe metalurgie.

Păstrând ca puncte de comparații orașele Oradea, Arad și Timișoara, precizăm faptul că și în aceste zone urbane, la cumpăna secolelor al XIX-lea și al XX-lea, se remarcă un avânt economic. În Timișoara, în această perioadă încep o serie de investiții foarte mari, apărând numeroase întreprinderi: două fabrici de spirt, o turnătorie de fier, o fabrică de chibrituri, o fabrică de cărămizi, o fabrică de gaz, o fabrică de lanțuri, una de pălării și una de ciocolată. Dezvoltarea căilor ferate permite orașului să fie mai bine legat de centrul și vestul Europei. Observăm că, la fel ca și în orașul Satu Mare, cu unele excepții, predominante sunt ramurile care se bazează pe dezvoltarea construcțiilor din oraș sau fac parte din categoria industriei ușoare. În Oradea, viața economică a fost caracterizată de înflorirea ramurilor neagricole: meșteșugurile și comerțul, comercianții constituind cea mai activă categorie socială din oraș. În Arad, dacă la început industria s-a bazat pe prelucrarea materiei prime oferite de agricultură, precum în Satu Mare, până la sfârșitul secolului al XIX-lea se face pasul spre marea industrie. În 1892 se deschide fabrica de vagoane „Weitzer I", care a aplasat Aradul în primele locuri ale orașelor industriale din dubla monarhie. Mai trebuie să precizăm faptul că în perioada de final de secol XIX, în Arad funcționau 25 de fabrici care absorbeau o parte importantă a forței de muncă[8].

7. Emigrarea în America

La sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea, emigrarea spre America a fost un fenomen general european. Populația din Transilvania l-a cunoscut încă din evul mediu, când românii din această regiune au trecut la sud și est de arcul carpatic pentru a scăpa de condițiile mai grele din Ardeal. Putem afirma cu certitudine faptul că dimensiunile emigrării au fost relativ modeste până la sfârșitul secolului al XIX-lea. Autoritățile maghiare, nu de puține ori, au tras semnalul de alarmă asupra numărului mare de muncitori agricoli și mici meseriași care au emigrat, încă din anii 1880, din comitatele secuiești și cele din partea de sud a provinciei[9]. Aproape în exclusivitate, emigranții din acei ani se îndreptau spre România.

Se consideră că principala cauză a emigrării în masă din Europa, la sfârșitul secolului al XIX-lea, a constituit-o "explozia" demografică înregistrată pe acest continent în perioada de timp amintită. Consecința directă a acestei creșteri demografice a fost reducerea suprafeței loturilor de pământ și formarea unui surplus al forței de muncă rurală care nu a putut fi absorbit în întregime în mediul urban aflat în curs de industrializare.

---

[8] Corneliu Pădurean, *Populația comitatului Arad în secolul al XIX-lea*, Ed. Universității „Aurel Vlaicu", Arad, 2003, p. 283.

[9] Borovszky Samu (Ed.), *op. cit.*, p. 66.

Desigur, în monarhia austro-ungară, alături de cauze demografice şi economice, asuprirea naţională practicată de guvernele de la Budapesta şi Viena a amplificat fenomenul[10].

Începând din anul 1899, autorităţile locale au început să culeagă date despre emigranţi, publicându-le ulterior într-un volum statistic. Datele menţionate indică anumite laturi importante ale emigrării, ca de pildă contingentul celor emigraţi defalcaţi pe ani şi pe judeţe, direcţia emigrărilor, însumând totodată şi faptele referitoare la procesul invers, adică imigrarea. Dar, aşa cum rezultă din acest volum de statistică, datele publicate nu pot fi considerate ca exhaustive, din cauză că până în anul 1904 ele erau adunate pe baza unor sondaje ale autorităţilor locale, întreprinse în localităţi urbane şi rurale. După 1904 însă, la baza statisticii oficiale au stat datele furnizate de autorităţile însărcinate cu întocmirea paşapoartelor şi, astfel, adunarea datelor a fost aşezată pe temelii mai sigure. Dar, nici în acest fel, nu puteau să cuprindă, nici după 1904, numărul celor plecaţi fără forme legale. Tot atât de regretabil este şi faptul că din statistici nu rezultă cu destulă rigurozitate ocupaţia tuturor emigranţilor, întrucât datele nu sunt diferenţiate în suficientă măsură după acest criteriu, iar cercetarea aspectelor sociale ale problemei este îngreunată. Totuşi considerăm că statistica oficială a emigranţilor ne indică direcţiile de evoluţie a problemei în cauză[11].

Tabelul nr.10 - Numărul emigranţilor din comitatul Satu Mare în America (1899-1913)*

	1899	*1900*	*1901*	*1902*	*1903*	*1904*	*1905*	*1906*	*1907*	*1908*	*1909*	*1910*	*1911*	*1912*	*1913*
Comitat	**51**	**153**	**344**	**777**	**1.381**	**817**	**2.752**	**3.751**	**3.577**	**897**	**2.608**	**2.055**	**1.372**	**3.380**	**4.363**
Oraş	**0**	**2**	**5**	**5**	**3**	**86**	**207**	**210**	**261**	**62**	**108**	**106**	**95**	**225**	**396**

Sursa: Magyar Stastisztikai Évkönyv, Budapest, 1900, 1901, 1902. 1903, 1904, 1905, 1906, 1907, 1908, 1909, 1910, 1911, 1912, 1913, 1914.

Pentru oraşul Satu Mare, numărul emigranţilor spre America începe să crească începând din anul 1905, însă el cunoaşte o evoluţie cu suişuri şi coborâşuri determinată fie de realităţile socio-economice din regiune, fie de cele din America. Se remarcă faptul că între 1905-1907, numărul emigranţilor plecaţi din oraş depăşeşte 200 de persoane, pentru ca în 1908 el să scadă la 62, iar în anii următori să crească treptat, până în 1911, când iar scade la 95 de persoane, urmând ca apoi să crească brusc, ajungând la aproape 400 de persoane în 1913.

[10] Ioan Bolovan, "Contribuţii privind situaţia demografică a Transilvaniei în 1850–1910", în Dan Berindei (Coord.), *Istoria României, Pagini Transilvane*, Fundaţia Culturală Română, Cluj Napoca, 1994, p. 291.

[11] Ioan Bolovan, *Transilvania în epocile modernă şi contemporană. Studii de demografie istorică*, Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 2002, p. 56.

Graficul emigranților plecați din orașul Satu Mare cunoaște aceeași evoluție cu cel al persoanelor plecate din comitat sau din întreaga Transilvanie. Scăderea bruscă a numărului celor care au plecat peste ocean în anul 1908 este pusă în legătură cu marea criză a oțelului din 1907 din Statele Unite ale Americii. Însă, după rezolvarea situației din această ramură economică, numărul emigranților începe să crească treptat.

8. Concluzii

Atât orașul Satu Mare, cât și întreg comitatul înregistrează o creștere demografică evidentă, care se explică prin următorii factori care au contribuit la evoluția creșterii și descreșterii populației:

- Economia, pentru că reducerea mortalității reprezintă și un rezultat al îmbunătățirii dietei și a creșterii producției de mâncare;
- Progresele din medicină, îmbunătățirea condițiilor de viață și a igienei personale au avut ca rezultat creșterea duratei de viață și, evident, și o creștere demografică;
- Perioadele de foamete și epidemiile, fenomene care au provocat o rată mare a mortalității.

Comunitatea orașului Satu Mare este dominată de populație maghiară, de confesiune calvină și romano-catolică. Urmează apoi românii, greco-catolici sau ortodocși, și germanii romano-catolici sau evanghelici. Interesant este faptul că populația orașului este una tânără, indiferent de etnie sau confesiune, cu un număr mare de persoane care știau cel puțin să scrie și să citească. Explicația constă fie în aceea că pe tot cuprinsul comitatului a crescut numărul școlilor confesionale în care aveau acces la învățătură tot mai mulți copii, fie în aceea că industrializarea orașului a determinat apariția unor locuri de muncă care necesitau un minim nivel de alfabetizare, motiv pentru care, în oraș s-au stabilit cei care răspundeau acestor cerințe. Migrarea din zona rurală spre cea urbană reprezintă o altă explicație pentru creșterea numărului populației orașului, dar și pentru predominanța grupei de vârstă de 20-39 de ani. Tinerii care nu mai puteau fi absorbiți în cadrul forței de muncă din agricultură s-au îndreptat înspre zonele industrializate, în căutarea unor locuri de muncă și a unui nivel de viață mai ridicat, față de cel oferit în lumea satului. Spre sfârșitul secolului al XIX-lea - începutul secolului al XX-lea apare și aici un alt fenomen care avea dimensiuni ample, cuprinzând de fapt întreaga Europă, și anume emigrarea spre statele de peste Oceanul Atlantic. Numărul celor care aleg să plece în acele regiuni variază în funcție de condițiile social-economice și politice din țările de origine, dar din cele spre care se îndreaptă.

În linii generale, putem afirma că evoluția populației din orașul Satu Mare urmează cursul evoluției demografice din întregul comitat Satu Mare, dar și din Ungaria sau Transilvania. În mod natural, aspectele politice, sociale, economice își pun puternic amprenta asupra fenomenelor demografice din orașul aflat în atenția noastră, determinând modificările înregistrate în cadrul recensămintelor organizate la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea.

Paula Virag
Muzeul Județean Satu Mare
Satu Mare, RO
pcvirag@gmail.com

DATE CU PRIVIRE LA ȘCOALA PRIMARĂ ROMANO-CATOLICĂ DE FETE DIN SATU MARE: 1842 - 1948

Radu DAVID

Abstract: *The school's establishment is connected to the settlement in Satu Mare of the nuns of "St. Vincent of Paul" order in 1842. Hám János, the Roman-Catholic bishop was responsible with bringing the nuns to Satu Mare. From the very beginning of his activity as a bishop, one of his purposes was to establish a school for girls. The nuns had as a headquarters in the city, the monastery built around the church related to the order. The land, which was crossed by a branch of river Somes during the Middle Ages and the beginning of the Modern Age, had been given as a present from the city to the bishop. This area was exposed to repeated floods until the dykes were built in the XVIII century, and was not a very attractive one. The area was finally reclaimed, but with huge costs, during 1836-1842, the complex composed by the monastery and the church was built. The complex was referred to as "Zarda" (or reclusive place) by the inhabitants of Satu Mare. During the fall of 1842 the nuns of St. Vincent order set up the first educational institution for girls in the town of Satu Mare, and also Satu Mare county, institution named as "The Elementary (Primary) Roman-Catholic Girls' School". The school functioned in the convent's building, where there was also a hostel for the girls who did not live in town. Initially, the school system comprised four years of study, and after passing of the Eötvös József Law in 1868, the system with six primary classes was introduced (Satu Mare was part of the Austro-Hungarian Empire). The school was initially conceived for officers and noble men daughters, but after a very short period of time pupils from other social categories were accepted. The poor and orphan students were accommodated in the hostel for free, receiving all the necessary things from St. Vincent congregation. Although it was a Roman-Catholic institution, pupils of other religions were admitted too, so that the school continued to be along the years a multi ethnical and multi confessional school. To demonstrate the idea mentioned above, we could give as an example the Jewish pupils, who (during certain school years) outnumbered the Roman-Catholic ones. This phenomenon only happened until the Jew Primary School for Girls was founded in 1892.The school continued to function even after Satu Mare was part of Romania (again) in April 1919, and continued*

to be a Roman-Catholic institution. St. Vincent's congregation founded a real scholastic complex around the monastery, in Satu Mare. There were also several schools founded: a pedagogical school that prepared the girls to become teachers (1857), a kindergarten , a civil school (1890), that was the equivalent of the secondary school from the Romanian school system, a pedagogical school for kindergarten teachers (1892), a superior pedagogical school that prepared students to become teachers for the civil schools (1894) and a high school for girls (1918). After the communists took total control and king Mihai was banned from the country, at the end of 1947, a set of massive changes appeared in all the domains, including the educational system. On the 3rd of August 1947, the 175 decree regarding the reform within the educational system was published in "Monitorul Oficial". The new law cancelled all private and confessional schools, so that after 106 years after being founded, moreover the "Roman-Catholic School for Girls of the Merciful Sisters from St. Vincent of Paul Order" from Satu Mare was being cancelled. So were all the other similar schools. The students were transferred to a Hungarian public school (they formed the primary classes from the Hungarian Girls High School), and the nuns lost their right of teaching.

Keywords: *Satu Mare, The Roman-Catholic Primary School, the Religious Order of nuns: "St. Vincent", bishop Ham Janos, girls' education.*

1. Întemeierea şcolii

Întemeierea şcolii este legată de stabilirea la Satu Mare în anul 1842 a călugăriţelor din Congregaţia Surorilor de Caritate Sfântul Vincenţiu de Paul[1]. Acest ordin de călugăriţe a fost înfiinţat de către preotul catolic francez Vincent de Paul în prima parte a secolului al XVII-lea şi avea ca misiune ajutorarea celor nevoiaşi, săraci sau orfani[2]. În Franţa au fost cunoscute la început sub denumirea de „surorile gri", datorită culorii tunicilor purtate. O altă caracteristică era pălăria în formă de cornet. Cu timpul, şi-au schimbat culoarea hainelor în negru. Începând cu secolul al XIX-lea, congregaţia se extinde în toată Europa. În toate ţările în care au activat, Surorile Carităţii au fost implicate în cantine sociale, închisori, spitale, orfelinate şi au înfiinţat şcoli. La începutul secolului al XIX-lea erau prezente la Zams în Tirol şi în scurt timp la Gumpendorf, o suburbie a Vienei.

De aducerea lor la Satu Mare a fost responsabil episcopul romano-catolic Hám János, care şi-a propus încă de la debutul activităţii sale ca episcop întemeierea unei şcoli pentru fete. Astfel, într-o scrisoare adresată Capitlului, datată pe 28 noiembrie 1828, acesta spunea: „Intenţionez, între multe altele, să instalez călugăriţe în această

[1] Sursele cele mai detaliate cu privire la întemeierea şcolii sunt: Franciscus Keszler, *Memoria servi Dei Joannis Hám episcopi olim Szathmarensis 1827-1857*, Szathmárini, Typis Pázmány-Sajtó, 1893, p. 70-83; Irsik Ferencz, *Hám János. A szent emlékü Szatmári püspök*, Szatmár-Németi, Typis Pázmány-Sajtó, 1903, p. 70-83; *A szatmári irgalmas-nénék congregátiojának megalakulása és müködése a jelenben*, Szatmár-Németi, Nyomatott a Pázmany-Sajtóban, 1912, p. 6-14; Popovics M. Ancilla, *A Szatmárnémeti Szent Erzsébet leánygimnazium, Évkönyve az 1941-1942*, Szatmárnémeti, Szatmári Egyházmegye, „Pátria" Könyvnyomdai, 1942, p. 7-10.

[2] Detalii despre istoria ordinului la Popovics Ancilla, *op. cit.*, p. 5-6.

veche reşedinţă, în care locuiesc acum şi care estimez că va fi foarte potrivită acestui scop, pentru buna educaţie a persoanelor de celălalt sex, mânat nu atât de spiritul vremii, cât de conformitatea cu doctrina religiei creştine."[3] Cu toate că făcea referire la doctrina creştină, e plauzibil să afirmăm că decizia sa ar fi putut fi influenţată de spiritul timpului, de acel „iluminism provincial", care a contribuit decisiv la modernizarea societăţii „de jos în sus". De altfel, toată activitatea sa din domeniul social, atât de bine cunoscută, poate fi circumscrisă acestor reflexe ale unui iluminism întârziat, din care biserica romano-catolică a preluat ceea ce se potrivea cu rolul şi misiunea sa. Un alt personaj-cheie a fost episcopul armatei imperiale Michael Leonhard, rezident la Viena, care dorea să înfiinţeze institute educative pentru fiicele de ofiţeri, considerând cazărmile ca fiind nepotrivite pentru formarea acestora. Acesta primise o donaţie de 80 000 florini din partea unui anonim şi dorea să folosească banii în acest sens. Legătura între cei doi episcopi a fost realizată de către Gonzeczky János, preot militar aparţinând diecezei sătmărene, aflat la Viena. Înţelegerea între cei doi a fost parafată printr-un schimb de scrisori la finele anului 1836[4].

În anul 1837 s-a luat legătura cu Congregaţia Surorilor de Caritate Sfântul Vincenţiu de Paul de la Viena – Gumpendorf, care au fost de acord să acorde ajutor diecezei sătmărene. Din comitatul Satu Mare au fost selectate patru fete, care timp de cinci ani au primit o calificare în domeniul îngrijirii bolnavilor şi o diplomă de învăţătoare. În urma decesului uneia dintre acestea, doar trei s-au întors la Satu Mare, la finalul lunii august 1842, însoţite de şapte surori germane din Gumpendorf, dintre care Strasser Xaveria a rămas definitiv aici şi a îndeplinit mult timp rolul de stareţă (prioresă)[5].

Surorile au avut ca sediu central în oraş mănăstirea ridicată în jurul bisericii ordinului. Terenul, traversat în Evul Mediu şi la începutul Epocii Moderne de un braţ al Someşului, a fost dăruit de către oraş episcopului Hám János. Această zonă, expusă inundaţiilor repetate ale râului, până la ridicarea digurilor de apărare în secolul al XVIII-lea, nu era una foarte atractivă. Cu foarte mari cheltuieli, zona a fost asanată, iar între 1836 – 1842 a fost ridicat complexul format din mănăstire şi biserică, cunoscut de către sătmăreni ca şi „Zárda" (sau „claustru")[6]. Mănăstirea are două aripi (de nord şi de sud), ambele în forma literei L, care flanchează biserica. Cele două aripi ale mănăstirii au parter şi două etaje. Cheltuielile cu construcţia acestui complex de clădiri au fost estimate la 200 000 de florini. Din cauza unor erori de execuţie şi a terenului umed, imediat după 1842 au fost necesare lucrări de reparaţii şi consolidare, care au făcut ca inaugurarea oficială a complexului să aibă loc doar în 1846[7]. În apropiere a fost ridicat spitalul de săraci[8], întreţinut de aceeaşi Episcopie romano-catolică, prin ordinul Misericordienilor, dar în cadrul căruia bolnavii erau îngrijiţi şi de călugăriţele din ordinul Sf. Vincenţiu.

---

[3] Apud Franciscus Keszler, *op. cit.*, p. 84. Mulţumesc şi pe această cale colegei Cristina Horotan pentru traducerea textelor din latină.

[4] *Ibidem*, pp. 74-75.

[5] În 1864 era încă la la conducerea Congregaţiei Surorilor Carităţii Sfântul Vincenţiu de Paul de la Satu Mare. Cf. *Schematismus Cleri Almae Dioecesis Szathmárinensis ad Annum Jesu Christi 1864*, Szathmárini, 1864, p. 259.

[6] La ridicarea acestui complex de clădiri şi-a adus contribuţia şi oraşul Satu Mare, care a donat: terenul, materiale de construcţie şi 10 000 de florini. Cf. Franciscus Keszler, *op. cit.*, pp. 75-78; Irsik Ferencz, *op. cit.*, pp. 63-64.

[7] Franciscus Keszler, *op. cit.*, p. 81; *A szatmári irgalmas-nénék..*, p. 11.

[8] A funcţionat ca secţie de boli psihice a Spitalului Judeţean Satu Mare, până la recenta retrocedare a clădirii.

Pentru buna funcţionare a institutelor Surorilor Carităţii, episcopul sătmărean a instituit din propria contribuţie un fond, care avea valoare iniţială de 60 000 florini. Fondul urma să fie administrat de Capitlul episcopal. Acest fond urma să fie alimentat şi de urmaşii săi în scaunul episcopal, dar şi din diverse donaţii. Printre cei care au contribuit la acest fond s-a numărat şi împăratul Franz Joseph, care a donat 5 000 de florini după ce a scăpat cu viaţă din atentatul din februarie 1853. Ulterior a mai donat 10 000 florini[9]. După moartea episcopului, Congregaţiei i-au fost lăsate, conform dispoziţiilor testamentare bunurile şi moşiile din Supurul de Sus şi de Jos, Mindszent, Szakács şi Botiz[10]. Dintr-un document din anul 1860 constatăm că aceste proprietăţi aduceau Congregaţiei venituri care le suplimentau pe cele asigurate de fondurile episcopale. Spre exemplu, moşia Supur contribuia cu 1260 de florini, sumă destinată integral şcolarizării fiicelor de militari. Pădurea şi terenurile agricole din Botiz aduceau 200 de florini anual[11]. Cu aceeaşi sumă contribuia şi oraşul Satu Mare, la care se adăugau 24 de stânjeni de lemne pentru foc[12]. Cele mai consistente erau însă veniturile din fondul instituit de episcopul Michael Leonhard, care în 1860 consta în 76 000 de florini, fondul Hám János cu 24 000 florini şi din diverse alte fonduri şi donaţii. Capitalul Congregaţiei Surorilor de Caritate Sfântul Vincenţiu de Paul de la Satu Mare se ridica la suma de 155 193 florini pe anul 1860[13]. Orfelinatul de la biserica Sf. Hildegarda, precum şi azilul de bătrâni, aflat de asemenea în îngrijirea Surorilor Carităţii dispuneau de un fond cu valoarea de 37 286 florini[14], din care 30 246 proveneau de la fundaţia Hám János, 2927 reprezentau donaţii de la credincioşii greco-catolici, 1183 erau donaţie a reformaţilor sătmăreni, iar 297 de la greco-catolicii din oraş. Diferenţa provenea din donaţii anonime[15]. După cum lesne se poate constata, existau fonduri suficiente pentru desfăşurarea activităţilor educative.

2. Funcţionarea şcolii

Şcoala şi-a deschis cursurile în toamna anului 1842. Stareţă era Strasser Xaveria. Superior al institutelor Surorilor Carităţii a fost numit canonicul Antonius Mayer-

[9] Franciscus Keszler, *op. cit.*, p. 81.

[10] *Ibidem*, p. 82.

[11] „Litterae Encyclicae 1860.Status fiscorum dioecesanorum 1860", publicată în *Collectio Litterarum Encyclicarum, Decretorum Reverendissimi almae Dioecesis Szathnarinensis Ordinariatus ab Anno Domini 1859 usq. Finem a. 1866*, Budae, Typis Martini Bagó, Anno Domini MDCCCLIX, p. 23.

[12] Această contribuţie a fost promisă de Consiliul oraşului prin scrisoarea din 24 februarie 1837, adresată episcopului Hám János. Franciscus Keszler, *op. cit.*, pp. 75-78; Irsik Ferencz, *op. cit.*, p. 63.

[13] *Litterae Encyclicae 1860...*, p. 23.

[14] *Ibidem*, p. 26.

[15] Pentru a înţelege ce însemnau aceste sume în epocă vom da câteva exemple de salarii şi preţuri. Precizăm că în septembrie 1857, autorităţile vieneze au decis introducerea unei monede unice în imperiu-florinul austriac. Celelalte monede aflate în circulaţie au fost retrase anul următor. Un pretor avea un venit de circa 1200 de florini anual, adjuncţii acestuia 7-800 de florini, iar funcţionarii de tipul secretarilor de pretură câştigau circa 350-400 florini anual. În 1860 episcopul ortodox Andrei Şaguna avea un salariu de 8000 de florini. Mitropolitul unit de la Blaj primea din partea statului un venit de 15 000 florini anual, iar canonicii săi 1000-1200 florini. Reşedinţa episcopală ortodoxă de la Sibiu costase 20 000 florini, iar clădirea Institutului Teologic (de pe aceeaşi stradă), 28 000. La Sânpetru, lângă Braşov, o casă ţărănească de zid a fost cumpărată cu 248 florini, pentru a fi transformată în şcoală, iar o alta având şi livadă, din satul Cara (Cluj), a fost achiziţionată cu 780 florini în acelaşi scop. Cf. Paul Brusanowski, **Învăţământul confesional ortodox român din Transilvania între anii 1848-1918. Între exigenţele statului centralist şi principiile autonomiei bisericeşti**, vol. I, Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană, 2010, p. 92 şi nota 418.

hold, iar director spiritual Ioan Laza[16]. Mayerhold era canonicul episcopiei responsabil cu muzica bisericească, iar Ioan Laza funcţionase ca profesor de gramatică la gimnaziul romano-catolic de băieţi[17]. În actul de numire a lui Ioan Laza, episcopul Hám János îşi exprimă încrederea în capacităţile de organizator ale acestuia şi îl sfătuieşte să coopereze cu Mayerhold pentru succesul institutelor Surorilor Caritătii:

„Iubit fiu în Cristos!

Laud zelul pe care l-a depus până acum Domnia Voastră cu privire la coordonarea Institutului Surorilor de Caritate şi în sfârşit <vă> numesc prin prezenta Director Spiritual al pomenitului Institut, fără a mă îndoi că Domnia Voastră va reuşi prin strădanie neobosită să îndrepte către bine Institutul şi progresul spiritual al fecioarelor consacrate, încredinţate conducerii sale. De altfel, dăruiesc Domniei Voastre Jurisdicţia necesară, şi cu atât mai mult resursele obişnuite anexate acestui Institut cu multă bunăvoinţă.

Cu această ocazie, mai consemnez că, spre a satisface cu respect obiceiul acceptat în această congregaţie şi actele fundaţionale ale Ilustrului Episcop Militar Michael Leonhard, l-am desemnat şi l-am numit ca superior al Institutului pe nou-numitul Canonic A. Mayerhold, cu care, observă şi simte Domnia Voastră, că este în interesul şi de datoria <voastră> să menţineţi vie cunoaşterea reciprocă, şi adunându-vă, să vă sfătuiţi împreună cu încredere şi gând curat unul faţă de celălalt, să cooperaţi pentru scopul comun.

Sper ca Bunul Dumnezeu să adauge pioaselor străduinţe şi eforturi har şi binecuvântare."[18]

În lipsa surselor documentare este foarte dificil să reconstituim modul în care a funcţionat şcoala în primii săi ani de existenţă. Legislaţia şcolară care se aplica pe teritoriul Ungariei, la data înfiinţării şcolii, era a doua *Ratio Educationis* elaborată în anul 1806[19]. Aceasta ar fi permis ca şcoala Surorilor Milostive de la Satu Mare să fie o „şcoală capitală" cu patru clase. Predarea trebuia realizată în limba maghiară. În anul 1845, Consiliul Locumtenetial al Ungariei a adoptat o nouă lege a învăţământului elementar numită *Systema Scholarum Elementarium*[20]. Aceasta prevedea organizarea învăţământului elementar în două cicluri, cel inferior de doi ani şi cel superior de trei ani. Toţi copiii trebuiau să urmeze ciclul inferior. Ciclul superior trebuia organizat în şcolile din oraşele mai mari. După revoluţia de la 1848 - 1849, statul austriac a instituit aşa-numitul regim neoabsolutist (până în 1860). În această perioadă şcolile din imperiu au fost organizate după *Constituţia politică a şcolilor germane* (elaborată în 1805)[21]. Conform acesteia, şcolile capitale aveau patru clase. În practică, această prevedere s-a aplicat doar pentru şcolile din capitalele provinciilor. În celelalte oraşe mai mari şcolile capitale au funcţionat cu trei clase. Absolvenţii acestora se puteau înscrie la gimnaziu

[16] Irsik Ferencz, *op. cit.*, p. 68.

[17] În această calitate îl regăsim şi în şematismele episcopale din 1838 şi 1840. *Schematismus Venerabilis Cleri Almae Dioecesis Szathmáriensis pro Annuo Jesu Christi 1838*, Agria, Typis Lycei Archi-Episcopalis, p. 11 şi *Schematismus Venerabilis Cleri Almae Dioecesis Szathmáriensis pro Annuo Jesu Christi 1840*, Viennae, Typis Congregationis Mechitaristicae, p. 11.

[18] Arhivele Episcopiei Romano-Catolice de Satu Mare (în continuare, ARC-SM), fond *Protocollum*, cutia 76, doc. 628/2 septembrie 1842.

[19] O prezentare a acesteia la Paul Brusanowski, *op. cit.*, p. 58-60.

[20] *Ibidem*, p. 61-62.

[21] *Ibidem*, p. 43-45.

(cu durata de şase ani) sau în şcoala reală (un liceu tehnic cu durata studiilor de doi - trei ani). Limba germană a devenit oficială în toate provinciile, în timpul regimului neoabsolutist, în consecinţă a avut un statut special şi în şcoli.

Din puţinele informaţii pe care le deţinem despre începuturile şcolii rezultă că aceasta ar fi funcţionat iniţial cu doar două clase[22]. În primul an de funcţionare numărul total al elevelor se pare că se ridica la 165[23]. Dintre acestea 40 erau „fiice de nobili"[24]. Acestora li se alăturau şi 35 de fiice de militari, a căror educaţie era susţinută prin fondul creat de episcopul Leonhard[25]. Fetele din aceste două categorii erau cazate în internatul din „Claustru". Acestea au învăţat, cel puţin în primii ani, în clase separate de elevele provenite din oraş şi din împrejurimi. Tot în internat erau adăpostite elevele orfane, a căror şcolarizare era suportată din fondurile ordinului[26]. Învăţătoare erau călugăriţele. Pe lângă scris, citit şi aritmetică fetele studiau limba franceză, desfăşurau activităţi de lucru manual, desen, erau învăţate să cânte (pian, chitară, vocal) şi să danseze[27]. Se pare că şcoala a avut un mare succes, deoarece în 1844 directorul spunea că *„...deşi clădirea şcolii este mare, nu este suficient de încăpătoare"*[28]. Înţelegem mai bine condiţiile în care se desfăşurau cursurile la acea vreme, deficitul de materiale didactice, dacă menţionăm donaţia baronesei Vécsey, care a cumpărat de la Viena un aparat de liniat caietele elevelor, fapt considerat excepţional şi demn de amintit de către directoarea şcolii un secol mai târziu[29]. În timpul revoluţiei de la 1848 - 1849, în mănăstire a fost organizat un spital militar, fapt care a afectat procesul educativ, numeroase eleve retrăgându-se de la şcoală[30].

În 1868 este elaborată o nouă lege a învăţământului (*Legea Eötvös József*, după numele iniţiatorului său), care avea rolul organizării sistemului educaţional din Ungaria, la un an de la realizarea pactului dualist austro-ungar. Învăţământul elementar de şase clase devenea obligatoriu pentru toţi copiii cu vârsta între 6-12 ani. Din anul şcolar 1868-1869 dispunem de date mai bogate cu privire la istoria şcolii[31]. Până în anul şcolar 1871-1872 în şcoală au existat doar clasele I – IV, din anul şcolar următor făcându-şi apariţia şi clasele a V-a şi a VI-a[32]. Din anul şcolar 1872-1873 este înfiinţată şi o clasă pregătitoare destinată elevelor care nu frecventaseră grădiniţa. Aceasta a fost

---

[22] Popovics M. Ancilla, *op. cit.*, p. 9.

[23] *Ibidem.*

[24] *Ibidem.*

[25] Franciscus Keszler, *op. cit.*, p. 82.

[26] În anul şcolar 1911-1912 în internat existau 34 fiice de militari şi 10 orfane, dovadă a faptului că vechea menire a şcolii nu fusese abandonată. Cf. *A szatmári irgalmas-nénék* .., p. 17.

[27] Popovics M. Ancilla, *op. cit.*, p. 9.

[28] Apud *Ibidem.*

[29] *Ibidem.*

[30] *Ibidem.*

[31] La Arhivele Naţionale ale României, Biroul Judeţean Satu Mare (în continuare: BJAN-SM), fond Şcoala Elementară Romano-Catolică de Fete (în continuare, *Şcoala de Fete)*, inv. nr. 372, se păstrează 55 de registre matricole ale şcolii, care acoperă intervalul 1868-1948. Credem că apariţia registrelor matricole începând cu anul şcolar 1868-1869 nu este întâmplătoare, având legătură directă cu adoptarea acestei legi a învăţământului.

[32] BJAN-SM, Şcoala de Fete, Registrul matricol nr. 1. Acest registru matricol acoperă anii şcolari începând cu 1868-1869 şi până în 1873-1874. Nu este un registru tipizat, toate înscrisurile fiind realizate „de mână". Situaţia şcolară a elevelor este încheiată pentru fiecare lună de şcoală. Nu există date cu privire la părinţi, domiciliu, data şi locul naşterii elevelor.

menţinută până în anul şcolar 1881-1882. Din 1874-1875 sunt menţionate clasele de eleve „externe" sau paralele"[33]. Între 1877-1878 şi 1885-1886 elevele externe au fost împărţite în „externe mici" (clasele I-a – a III-a) şi „externe mari" (clasele a IV-a - a VI-a). Din anul şcolar 1886-1887, prin „externe mici" se înţelegeau clasele I – IV şi prin „externe mari" clasele V – VII. Deci, pentru această formă de şcolarizare, s-a mai adăugat un an de studiu. Din anul şcolar 1890-1891 elevele externe au fost separate pe clase individualizate. Din 1894-1895 şi până în anul şcolar 1939-1940 pentru elevele externe s-au organizat doar clasele I – IV. Elevelor externe le erau asociate şi elevele particulare, care se pregăteau în privat şi susţineau un examen în şcolile publice. Acestea achitau o taxă de examen[34].

Elevele din internat[35] erau incluse în clasele de „interne", considerate şi clasele principale, motiv pentru care erau şi „clase de aplicaţie" (de practică pedagogică) pentru Şcoala Normală Romano-Catolică de Învăţătoare, înfiinţată de Surorile Carităţii în 1857, în chiar anul decesului marelui lor protector, episcopul Hám János.

Vârsta elevelor era destul de eterogenă. De exemplu, în clasa I-a din anul şcolar 1868-1869 erau înscrise eleve cu vârste cuprinse între 6 şi 10 ani, iar în clasa a II-a între 10 şi 12 ani.

În anul şcolar 1872-1873 (primul în care există toate clasele elementare, inclusiv clasa pregătitoare) se studiau următoarele materii:

- Clasa pregătitoare: Limba Maghiară (citire, fonetică, caligrafie); Matematică; Religie; Lucru de mână.
- Clasa I: Limba Maghiară (citire, fonetică, caligrafie); Limba germană (citire); Matematică; Religie; Lucru de mână.
- Clasa a II-a: Limba Maghiară (citire, fonetică, caligrafie); Limba germană (citire); Matematică; Geografie; Ştiinţele naturii; Religie; Lucru de mână.
- Clasa a III-a: Limba Maghiară (citire, fonetică, caligrafie); Limba germană (citire); Matematică; Geografie; Istorie; Ştiinţele naturii; Religie; Lucru de mână.
- Clasa a IV-a: Limba Maghiară (citire, caligrafie, gramatică); Limba germană (citire); Matematică; Geografie; Istorie; Ştiinţele naturii; Religie; Gospodărie; Lucru de mână.
- Clasa a V-a: Limba Maghiară (citire, caligrafie, gramatică); Limba germană (citire); Matematică; Geografie; Istoria patriei; Istorie universală; Ştiinţele naturii; Etică; Religie; Gospodărie; Lucru de mână.
- Clasa a VI-a: Religie şi cunoştinţe biblice; Istoria religiilor; Limba maghiară (gramatică şi sintaxă; compunere); Limba germană (citire şi gramatică); Geografie; Istoria patriei; Istorie universală; Ştiinţele naturii; Ştiinţele mediului; Matematică; Ştiinţe economice; Constituţie; Limba franceză; Lucru de mână.

[33] BJAN-SM, Şcoala de Fete, Registrul matricol nr. 2. Aceste clase erau înregistrate separat în registrele matricole, deseori figurând în registre separate. Ele apar când cu denumirea de „externát" (externe), când cu cea de „párhuzamos" (paralele).

[34] Între 3 şi 6 florini în 1877-1878. *Ibidem.*

[35] În realitate în această categorie au fost incluse şi eleve din oraş, care nu erau cazate în internatul şcolii.

În toţi anii de studiu elevele primeau aprecieri şi pentru purtare, sârguinţă şi atenţie. Pentru notarea elevelor se utilizau calificative precum: „Excelent", „Foarte bine", „Bine", „Suficient", „Insuficient".

Călugăriţele învăţătoare erau de regulă specializate pe un nivel de clasă. La clasele foarte numeroase existau şi învăţătoare ajutătoare. Conform unui raport[36] elaborat de către canonicul superior şi de directorul şcolii Páskuj Lajos, la 23 martie 1878, în şcoală predau călugăriţe ce absolviseră Şcoala Normală Romano – Catolică de Învăţătoare din Satu Mare (patronată de aceeaşi Congregaţie Sf. Vincenţiu). În acelaşi raport sunt prezentate informaţii importante despre funcţionarea şcolii. Aflăm că studiile erau gratuite (conform legii din 1868 dealtfel), plătindu-se doar o taxă anuală de înscriere de un florin pentru clasa I şi doi florini pentru celelalte clase, elevele sărace fiind scutite. Dacă taxele de înscriere nu acopereau cheltuielile cu funcţionarea şcolii, ordinul Sf. Vincenţiu acoperea diferenţa din fondurile proprii. Şcoala primea din partea oraşului 350 de florini şi 24 de metri cubi lemne de foc anual, conform vechii înţelegeri cu episcopul Hám János. Instituţia utiliza şase săli de clasă situate în mănăstire. Sala clasei I avea 97 metri pătraţi, cea a clasei a II-a – 45, a clasei a III-a – 91, a clasei a IV-a – 45, a clasei a V-a – 45 şi a clasei a VI-a – 43. Nu exista sală de gimnastică şi nici material didactic pentru activităţi sportive, pentru exerciţii fizice fiind utilizată curtea şcolii. Clădirea dispunea de o bibliotecă pentru învăţătoare cu doar 78 de volume. În schimb, exista material didactic suficient pentru toate disciplinele şi manuale pentru toate elevele. În anul şcolar 1877 – 1878 se cheltuiseră 230 de florini pentru a se asigura cărţi elevelor sărace şi alţi 200 de florini pentru haine şi burse.

Pentru o înţelegere mai amplă şi mai corectă a contextului în care funcţiona şcoala, trebuie să precizăm că în a doua jumătate a secolului al XIX-lea episcopia sătmăreană a făcut un efort important pentru a susţine şcolile primare. Teritoriul diecezei era împărţit în 12 districte şcolare. Într-un raport[37] întocmit de inspectorii şcolari ai episcopiei, pentru anul şcolar 1881 – 1882, se precizează că existau 124 de şcoli primare romano – catolice (majoritatea mixte), din care 8 erau şcoli pentru fete şi două grădiniţe (una la Satu Mare şi alta la Ujgorod, ambele întreţinute de călugăriţele din ordinul Sf. Vincenţiu). În acel an şcolar, pe teritoriul diecezei existase un total de 13 215 elevi cu vârsta cuprinsă între 6 şi 12 ani. Dintre aceştia frecventaseră şcoala 10 774 (81,08 %). Procentul se îmbunătăţise faţă de anul şcolar 1879-1880, când din 14 953 elevi de vârstă şcolară, frecventaseră cursurile 11 167 (74,02 %). În anul şcolar 1882-1883, din totalul de 14 242 copii, au urmat cursurile şcolilor 12 292 (86,30 %)[38]. În anul şcolar 1881 – 1882 din cele 6514 fete, cu vârsta pentru şcoala primară, frecventaseră cursurile şcolii 5303 (81,40 %). Din cei 6701 băieţi au umblat la şcoală 5441 (81,19 %). Se observă procentaje de incluziune şcolară sensibil egale între băieţi şi fete. Un rol determinant în înfiinţarea şcolilor de fete l-au avut călugăriţele din ordinul Sf. Vincenţiu, care în afara şcolilor de toate gradele întemeiate la Satu Mare, Sighet, Oradea, Cluj etc. au întemeiat şi şcoli primare în localităţi mai mici precum Ardud, Baia Sprie, Carei etc.

În primii ani de după Marea Unire din 1918[39] nu s-au înregistrat schimbări

[36] BJAN-SM, fond *Episcopia Romano-Catolică Satu Mare: Învăţământ* (în continuare, Învăţământ), inv. nr. 9, Dos. nr. 68, f. 4-5.

[37] BJAN-SM, Învăţământ, Dos. nr. 70, f. 18 v.-19.

[38] BJAN-SM, Învăţământ, Dos. nr. 71, f. 3 v.

[39] Practic armata română a eliberat întreg judeţul Satu Mare doar în 20 aprilie 1919, urmând apoi in-

fundamentale în modul de organizare şi funcţionare a şcolii. Decretul 5297 din 11.12.1920 stabilea principiile de funcţionare a şcolilor particulare confesionale din regatul României. Se stipula ca şi în aceste şcoli să se utilizeze programele analitice în vigoare pentru şcolile de stat. Decretul permitea predarea în limbile minorităţilor, excepţie făcând limba română, istoria românilor şi geografia României[40]. Decretul a rămas în vigoare până la votarea legii privind învăţământul particular în 1925. Până în 1923 s-a permis utilizarea manualelor tipărite în Ungaria, după care acestea au trebuit înlocuite cu manuale româneşti[41].

În Şcoala Primară Romano-Catolică de Fete din Satu Mare, limba română se introduce ca obiect de studiu doar în anul şcolar 1921 - 1922 şi numai pentru clasele a III-a şi a IV-a, eleve interne şi externe[42]. Tot atunci apar înscrisurile bilingve în registrele matricole şi o ştampilă bilingvă a şcolii. După adoptarea *Legii asupra învăţământului particular din 1925* este introdus anul şcolar cu trei trimestre, şi sistemul românesc de notare cu note de la 1 - 10 (din anul şcolar 1926 - 1927, după ce în anul anterior calificativele din sistemul maghiar de notare au fost echivalate cu notele româneşti). Conform articolului 39 din acest act legislativ „Oricare ar fi limba de predare a unei şcoli particulare, limba română, istoria românilor şi geografia României se vor preda în limba română în toate şcolile de orice grad şi categorie, începând din clasa a III-a primară, în numărul de ore stabilit prin regulament. Aceste materii nu se pot preda decât de către profesorii calificaţi şi care cunosc limba română."[43] După cum se poate observa mai sus, şcoala a introdus studiul limbii române încă din 1921, conformându-se ulterior şi pentru celelalte materii vizate.

În anul şcolar 1930 - 1931 se studiau următoarele materii[44]:

- Clasa I: Limba română (scriere, citire, exerciţii de intuiţie); Limba maghiară (scriere, citire, exerciţii de intuiţie); Matematică; Celelalte ştiinţe - Religie; Dexterităţi (Caligrafie; Desen; Exerciţii corporale şi jocuri); Lucru de mână.
- Clasa a II-a: Limba română (scriere şi exerciţii gramaticale, citire, exerciţii de memorie şi liberă reproducere, exerciţii de intuiţie); Limba maghiară (scriere şi exerciţii gramaticale, citire, exerciţii de memorie şi liberă reproducere, exerciţii de intuiţie); Matematică; Celelalte ştiinţe (Religie; Istorie; Geografie); Dexterităţi (Caligrafie; Desen; Muzică; Exerciţii corporale şi jocuri); Lucru de mână.
- Clasa a III-a: Limba română (scriere şi exerciţii gramaticale, citire, exerciţii de memorie şi liberă reproducere, exerciţii de compunere); Limba maghiară (scriere şi exerciţii gramaticale, citire, exerciţii de memorie şi liberă reproducere, exerciţii de compunere); Matematică; Celelalte ştiinţe (Religie; Istorie;

staurarea autorităţilor civile. Vezi în acest sens Viorel Ciubotă, *Lupta românilor sătmăreni pentru unire (1918-1919)*, Satu Mare, Ed. Muzeului Sătmărean, 2004, p. 276.

[40] Ioan Viman, Învăţământul secundar din părţile sătmărene *în perioada interbelică*, Satu Mare, Ed. Muzeului Sătmărean, 2007, p. 334.

[41] *Ibidem*, pp. 332-333.

[42] BJAN-SM, Şcoala de Fete, Registrul matricol nr. 26 pentru elevele externe şi Registrul matricol nr. 27 pentru elevele interne.

[43] *Legea asupra învăţământului particular din 1925*, text disponibil la http://adatbank.transindex.ro/inchtm.php?akod=113#top ,ultima accesare: 14 august 2016.

[44] Vezi în acest sens BJAN-SM, Şcoala de Fete, Registrul matricol nr. 33.

Geografie; Ştiinţe fizico - naturale); Dexterităţi (Caligrafie; Desen; Muzică; Exerciţii corporale şi jocuri); Lucru de mână.

- Clasa a IV-a: Limba română (scriere şi exerciţii gramaticale, citire, exerciţii de memorie şi liberă reproducere, exerciţii de compunere); Limba maghiară (scriere şi exerciţii gramaticale, citire, exerciţii de memorie şi liberă reproducere, exerciţii de compunere); Matematică; Celelalte ştiinţe (Religie; Istorie; Geografie; Ştiinţe fizico - naturale); Dexterităţi (Caligrafie; Desen; Muzică; Exerciţii corporale şi jocuri); Lucru de mână.
- Clasa a V-a: Limba română (scriere şi exerciţii gramaticale, citire, exerciţii de memorie şi liberă reproducere, exerciţii de compunere); Limba maghiară (scriere şi exerciţii gramaticale, citire, exerciţii de memorie şi liberă reproducere, exerciţii de compunere); Matematică; Celelalte ştiinţe (Religie; Istorie; Geografie; Ştiinţe fizico - naturale; Învăţământ civic); Dexterităţi (Caligrafie; Desen; Muzică; Exerciţii corporale şi jocuri gimnastice; lucrări practice agricole); Lucru de mână.
- Clasa a VI-a: Limba română (scriere şi exerciţii gramaticale, citire, exerciţii de memorie şi liberă reproducere, exerciţii de compunere); Limba maghiară (scriere şi exerciţii gramaticale, citire, exerciţii de memorie şi liberă reproducere, exerciţii de compunere); Matematică; Celelalte ştiinţe (Religie; Istorie; Geografie; Ştiinţe fizico - naturale; Învăţământ civic); Dexterităţi (Caligrafie; Desen; Muzică; Exerciţii corporale şi jocuri gimnastice; lucrări practice agricole); Lucru de mână.

Se poate observa o organizare a materiilor într-un mod similar ca structură ariilor curriculare de astăzi. De altfel, mediile se încheiau atât pe materii, cât şi pe „arie curriculară". Se acordau medii şi la „frecvenţă" şi „purtare".

Conform *Legii pentru învăţământul primar al Statului* din 1924, învăţământul primar de 7 clase era gratuit şi obligatoriu. Este interesant că şcoala prezentată aici a păstrat un timp îndelungat sistemul maghiar cu 6 clase elementare. Clasa a VII-a a fost introdusă abia din anul şcolar 1935 – 1936. Se studiau aceleaşi materii ca şi în clasele a V-a şi a VI-a, în plus fiind doar Igiena[45].

Pe tot parcursul perioadei interbelice s-a păstrat sistemul dual cu clase interne şi externe (unde erau incluse şi elevele particulare). Acestea chiar aveau ştampile şi directori diferiţi, ceea ce sugerează o funcţionare autonomă a celor două tipuri de şcoli primare. În timp ce clasele interne urmau şase ani de studiu (şapte din 1935 – 1936 cum am văzut anterior), pentru elevele claselor externe se organizau doar patru ani de studii. Deseori am constatat că elevele externe urmau clasele superioare în clasele de interne. Spre exemplu, în anul şcolar 1933 - 1934, din cele 14 eleve înscrise în clasa a V-a, patru proveneau de la „externe"[46]. Clasele interne erau în acelaşi timp şi clase de aplicaţie pentru Şcoala Normală, rol pe care îl jucaseră şi în trecut.

Şcoala primară se încheia cu un examen de absolvire (examen de capacitate). La Arhivele Naţionale, Biroul Judeţean Satu Mare, am identificat un proces verbal, care conţine situaţia examenului de absolvire de la finalul anului şcolar 1938 - 1939[47]. Exa-

[45] BJAN-SM, Şcoala de Fete, Registrul matricol nr. 43.

[46] BJAN-SM, Şcoala de Fete, Registrul matricol nr. 39, f. 46, f. 46 v., f. 49 v., şi f. 50.

[47] BJAN-SM, Şcoala de Fete, Registrul matricol nr. 48, doc. „Tabelul elevilor prezentaţi la examenul

menul s-a ţinut în localul Şcolii Primare Episcopale Romano- Catolice de Băieţi din Satu Mare în 20 iunie 1939. Comisia a fost formată din Gyulai M. Hilarina (învăţătoarea clasei), Szendre Francisc, Şerbu Gabriela şi alte trei cadre didactice[48]. Preşedinţii comisiei de examen au fost Gavril Stănescu şi Gheorghe Mărcuş. Materiile la care s-a susţinut examen au fost organizate pe domenii:

- Educaţia sănătăţii (Anatomie; Igienă; Sport şi gimnastică);
- Educaţia minţii – cu subdomeniile Educaţie ştiinţifică (Geografie; Ştiinţe naturale; Ştiinţe fizico-chimice; Matematică – oral şi scris); Educaţie practică (Lucru de mână; Practica agricolă); Literatură (Istorie; Limba română – oral şi scris);
- Educaţie artistică (Lectură teatru; Muzică; Desen; Caligrafie);
- Educaţie morală şi religioasă (Datoriile omului; Religie).

La examen s-au prezentat toate cele 8 eleve absolvente ale clasei a VII-a. Toate elevele au promovat examenul de capacitate. Media cea mai mică a fost 7,15, iar cea mai mare 9,67. Patru eleve au obţinut medii cuprinse între 7 – 7,99; două eleve între 8 şi 8,99, alte două eleve obţinând medii peste 9. Rezultatele pot fi considerate ca fiind bune, mai ales că elevele erau de etnie maghiară şi se poate presupune că limba română o învăţaseră în şcoală şi nu în familie.

Un alt document interesant este bugetul de venituri şi cheltuieli al Şcolii de Aplicaţie pe anul şcolar 1939 – 1940[49]. Situaţia a fost întocmită de comitetul şcolar. Veniturile erau constituite din 15 000 lei primiţi din partea oraşului, 36 000 lei primiţi de la Episcopia Romano- Catolică, care achita salariile personalului didactic, reprezentat de trei învăţătoare (călugăriţe) şi 3600 lei proveniţi din taxele de înscriere achitate de către eleve. Rezultă un total de 54 600 lei[50]. Cheltuielile erau în sumă egală cu veniturile[51] fiind compuse din: salarii (36 000), reparaţii (2000), mobilier (2300), salariul servitorului (3000), cheltuieli de cancelarie (1500), cheltuieli mărunte – mături, cârpe (1000), iluminat şi încălzit trei săli de clasă (5000), transportul şi tăiatul lemnelor (1800), abonamente la reviste (500) şi cheltuieli neprevăzute (1500).

După Arbitrajul de la Viena a urmat reincluderea oraşului Satu Mare între graniţele Ungariei. Anul şcolar 1940 – 1941 a început cu întârziere, pe 15 octombrie pentru elevele externe şi la 1 decembrie pentru interne[52]. Se introduce sistemul de învăţământ maghiar. Clasele de eleve interne studiază acum doar patru ani, având posibilitatea de a-şi continua educaţia în cadrul şcolii civile (echivalenta gimnaziului din sistemul educaţional românesc). Clasele de externe cuprind elevele din afara internatului şi elevele particulare. Acestea aveau posibilitatea de a studia opt ani în cadrul şcolii. Limba română este eliminată dintre disciplinele de studiu. Şcoala a continuat să funcţioneze şi în dificilul an şcolar 1944 – 1945, având însă un număr de eleve redus cu o treime faţă de anul şcolar anterior (202 faţă de 304). Bombardamentele din toamna anului 1944 au

---

pentru absolvirea învăţământului primar al statului".

[48] Semnături doar parţial descifrabile.

[49] BJAN-SM, Şcoala de Fete, Registrul matricol nr. 50, doc. „Bugetul de venituri şi cheltuieli pe anul financiar 1939-1940 al Şcoalei Primare de Aplicaţie Romano-Catolică de Fete".

[50] În tabel este trecută greşit suma de 54 000 lei.

[51] Şi aici este calculată greşit suma de 34 000 lei.

[52] BJAN-SM, Şcoala de Fete„ Registrul matricol nr. 52, f. 1 (pentru „externe") şi Registrul matricol nr. 53 (pentru elevele „interne").

afectat şi clădirea în care funcţiona şcoala. Într-un raport din 19 noiembrie 1945 Mayer Valentina, directoarea şcolii, menţionează reparaţiile realizate şi costul acestora. Au fost realizate lucrări de zidărie în valoare de 240 000 lei, dulgherie - 50 000 lei, tinichigerie - 600 000 lei, tâmplărie - 150 000 lei, sticlărie - 216 000 lei şi lăcătuşerie - 25 000 lei[53].

După instalarea guvernului Petru Groza, la 6 martie 1945, pe data de 9 martie autorităţile sovietice acceptă restabilirea administraţiei româneşti în Ardealul de nord-vest[54]. Din toamna anului 1945 în şcoală se revine la programele analitice româneşti şi la sistemul de notare cu note de la 1 la 10. În ultimii trei ani de existenţă a şcolii sunt menţinute doar clasele de interne (I – IV), menţinerea claselor de externe nefiind atestată documentar. Doar în anul şcolar 1946 - 1947 am identificat şase eleve particulare, care şi-au susţinut examenele în şcoală (acestea erau pentru clasele V - VIII).

Materiile studiate în ultimul an de existenţă a şcolii (1947 - 1948) erau[55]:

- Clasa I: Limba maghiară (Citire, Lecturi şi recitări frumoase - teatru şcolar); Respectul bunurilor publice; Religie; Matematică; Deprinderi igienice; Sport - gimnastică; Desen; Muzică; Scriere frumoasă (i.e. Caligrafie); Lucru manual; Practică agricolă.
- Clasa a II-a: Limba maghiară (Citire, Gramatică şi compunere, Lecturi şi recitări frumoase - teatru şcolar); Datoriile omului şi cetăţeanului; Respectul bunurilor publice; Religie; Matematică; Ştiinţe naturale şi agricole; Geografie; Deprinderi igienice; Sport - gimnastică; Desen; Muzică; Scriere frumoasă (i.e. Caligrafie); Lucru manual; Practică agricolă.
- Clasa a III-a: Limba română (Citire, Gramatică şi compunere, Lecturi şi recitări frumoase - teatru şcolar); Limba maghiară (Citire, Gramatică şi compunere, Lecturi şi recitări frumoase - teatru şcolar); Istorie; Datoriile omului şi cetăţeanului; Respectul bunurilor publice; Religie; Matematică; Ştiinţe naturale şi agricole; Geografie; Anatomia; Deprinderi igienice; Fizica şi chimia; Sport - gimnastică; Desen; Muzică; Scriere frumoasă (i.e. Caligrafie); Lucru manual; Practică agricolă.
- Clasa a IV-a: aceleaşi materii ca şi în clasa a III-a. La finalul clasei a IV-a se susţineau un examen oral la majoritatea materiilor şi examene scrise la Limba română (gramatică şi compunere), Limba maghiară ((gramatică şi compunere) şi matematică.

La fel ca în perioada interbelică, limba română se studia doar din clasa a III-a. Se observă introducerea încă din clasa I, a unor materii cu pronunţat caracter ideologic – „Respectul bunurilor publice" (cele private nu mai meritau acelaşi respect), iar din clasa a III-a „Datoriile omului şi cetăţeanului" (este evident accentul pe „datorii" şi nu pe „drepturi").

---

[53] Muhi Csilla, Várady Lajos, *A múltat be kell vallani... Szatmár egyházmegye papjainak visszaemlékezései a második világháború helyi eseményeire és más háborús dokumentumok*, Szatmárnémeti, Profundis, 2006, p. 120.

[54] Cu privire la situaţia Sătmarului între octombrie 1944-martie 1945 de văzut: Claudiu Porumbăcean, „Situaţia politico-administrativă şi reinstaurarea administraţiei româneşti în judeţul Satu Mare (25 octombrie 1944 - 9 martie 1945)", în *Satu Mare. Studii şi Comunicări*, XI-XII, 1994 - 1995, pp. 269-282; Idem, *Realităţi administrativ-politice şi social economice în nord-vestul Transilvaniei: octombrie 1944 - decembrie 1947*, Cluj-Napoca, Ed. Argonaut, 2007.

[55] BJAN-SM, Şcoala de Fete, Registrul matricol nr. 55.

Schimbările politice de după Al Doilea Război Mondial vor afecta și sistemul educațional din România, ca dealtfel toate sistemele educaționale din statelele „lagărului socialist". Atâta timp cât li s-a mai permis, călugărițele din ordinul „Sf. Vincențiu" și-au continuat netulburate misiunea pentru care își dedicaseră viața: educarea fetelor, indiferent de religia și situația lor socială.

Tabelul nr. 1 - Evoluția numărului elevelor[56]

Anul școlar	*Clasa*										*Total înscrise*
	Clasele de „interne"/de aplicație (practică pedagogică)								*Clasele „externe" (clasele paralele) și elevele „particulare"*		
	Pregătitoare	*I*	*II*	*III*	*IV*	*V*	*VI*	*VII*	*Externe mici (I - III/IV)*	*Externe mari (IV/V - VI/VII)*	
1868 - 1869		**130**	**90**	**36**	**24**	-	-	-	-	-	**280**
1869 - 1870		**127**	**81**	**38**	**18**	-	-	-	-	-	**264**
1870 - 1871		**124**	**77**	**50**	**17**	-	-	-	-	-	**268**
1871 - 1872		**133**	**97**	**54**	**18**	-	-	-	-	-	**302**
1872 - 1873	**68**	**60**	**52**	**51**	**25**	**24**	**15**	-	-	-	**295**
1873 - 1874	-	**54**	**61**	**56**		**25**		-			**196**
1874 - 1875	**63**	**62**	**89**	**25**	**25**	**25**	**25**	-	**23**		**312**
1875 - 1876	**61**	**73**	**71**	**39**	**28**	**15**	**4**	-	**44**		**335**
1876 - 1877	**118**	**92**	**75**	**53**	**35**	**20**	**18**	-	**55**		**411**
1877 - 1878	**81**	**85**	**75**	**62**	**20**	**19**	**15**	-	**35**	**27**	**419**
1878 - 1879	**83**	**100**	**84**	**63**	**34**	**23**	**10**	-	**34**	**29**	**460**
1879 - 1880	**109**	**80**	**88**	**50**	**43**	**28**	**16**	-	**29**	**29**	**472**
1880 - 1881	**70**	**83**	**73**	**69**	**35**	**30**	**21**	-	**18**	**20**	**419**
1881 - 1882	**77**	**79**	**82**	**55**	**50**	**41**	**24**	-	**24**	**22**	**454**
1882 - 1883	-	**169**	**96**	**72**	**51**	**33**	**23**	-	**22**	**21**	**487**
1883 - 1884	-	**172**	**105**	**72**	**65**	**33**	**23**	-	**33**	**27**	**530**
1884 - 1885	-	**186**	**107**	**72**	**46**	**34**	**17**	-	**34**	**24**	**520**
1885 - 1886		**159**	**112**	**74**	**43**	**34**	**31**	-	**28**	**32**	**513**
1886 - 1887	-	**170**	**102**	**85**	**41**	**38**	**29**	-	**43**	**33**	**541**
1887 - 1888	-	**155**	**84**	**74**	**49**	**35**	**29**	-	**64**	**23**	**513**
1888 - 1889	-	**155**	**78**	**59**	**47**	**48**	**23**	-	**46**	**32**	**488**
1889 - 1890[57]	-	**162**	**90**	**79**	**43**	**29**	**29**	-	**47**	**36**	**515**

[56] Datele le-am extras din cele 55 de registre matricole ale școlii aflate la BJAN-SM, Școala de Fete.

1890 - 1891	-	134	73	70	45	30	17	-	49	418
1891 - 1892	-	183	76	86	42	34	19	-	Nu există date	440
1892 - 1893	-	132	44	54	35	27	24	-	Nu există date	316
1893 - 1894	-	122	69	56	46	31	15	-	Nu există date	339
1894 - 1895	-	105	62	68	48	30	19	-	36 (existau doar clasele a II-a, a III-a și a IV-a)	368
1895 - 1896	-	107	49	59	44	18	17	-	42 (în clasele I – IV)	336
1896 - 1897	-	90	54	47	48	22	13	-	37 (în clasele I – IV)	311
1897 - 1898	-	94	58	53	44	24	16	-	83 (în clasele I – IV)	372
1898 - 1899	-	102	86	61	58	22	23	-	42 (în clasele II – IV)	394
1899 - 1900	-	120	68	63	54	30	21	-	36 (în clasele I – IV)	392
1900 - 1901	-	112	69	63	51	28	20	-	34 (în clasele I – IV)	377
1901 - 1902	-	121	78	74	56	26	13	-	30 (în clasele I – IV)	398
1902 - 1903	-	72	85	70	51	25	15	-	60 (în clasele I – IV)	378
1903 - 1904	-	70	69	67	42	24	8	-	31 (în clasele I – IV)	311
1904 - 1905	-	65	79	72	67	19	18	-	39 (în clasele I – IV)	359
1905 - 1906	-	59	71	79	58	28	14	-	49 (în clasele I – IV)	358
1906 - 1907	-	82	74	74	70	29	16	-	42 (în clasele I – IV)	387
1907 - 1908	-	66	81	60	62	23	12	-	59 (în clasele I – IV)	363
1908 – 1909	-	74	69	69	50	21	11	-	53 (în clasele I – IV)	347
1909 - 1910	-	70	71	71	57	27	11	-	68 (în clasele I – IV)	375

[57] Dintr-o eroare de arhivare, Registrul matricol al Școlii Primare Romano-Catolice de Fete, care cuprinde anii școlari: 1899-1890, 1890-1891, 1891-1892, 1892-1893 și 1893-1894, a fost inclus în Fondul Gimnaziului romano-catolic de fete din Satu Mare, de la BJAN-SM, inv. nr. 371 (în continuare, Gimnaziul de fete). Acesta este numerotat ca Registrul matricol nr. 1.

1910 - 1911	-	65	65	60	51	28	11	-	66 (în clasele I – IV)	346
1911 - 1912	-	60	60	63	48	27	12	-	74 (în clasele I – IV)	344
1912 - 1913	-	65	64	60	53	22	12	-	80 (în clasele I – IV)	350
1913 - 1914	-	63	60	67	48	25	12	-	77 (în clasele I – IV)	362
1914 - 1915	-	67	61	68	51	24	12	-	76 (în clasele I – IV)	359
1915 - 1916	-	81	65	75	59	17	11	-	97 (în clasele I – IV)	405
1916 - 1917	-	78	75	78	59	26	10	-	104 (în clasele I – IV)	430
1917 - 1918	-	78	70	84	66	21	16	-	112 (în clasele I – IV)	447
1918 - 1919	-	73	80	73	74	30	5	-	116 (în clasele I – IV)	451
1919 - 1920	-	165	157	151	108	33	30	-	193 (în clasele I – IV)	837
1920 - 1921	-	83	81	79	57	27	8	-	177 (în clasele I – IV)	512
1921 - 1922	-	73	66	68	53	11	6	-	187 (în clasele I – IV)	464
1922 - 1923	-	64	50	63	55	14	6	-	169 (în clasele I – IV)	421
1923 - 1924	-	27	34	35	56	23	9	-	145 (în clasele I – IV)	329
1924 - 1925	-	20	25	35	30	11	6	-	129 (în clasele I – IV)	256
1925 - 1926	-	15	19	21	27	16	9	-	71 (în clasele I – IV)	176
1926 - 1927	-	34	17	18	17	16	9	-	94 (în clasele I – IV)	205
1927 - 1928	-	44	20	17	12	13	5	-	Nu există date	111 ?
1928 - 1929	-	54	33	17	15	8	8	-	Nu există date	135 ?
1929 - 1930	-	28	26	20	20	11	4	-	168 (în clasele I – IV)	277
1930 - 1931	-	30	24	25	19	23	9	-	181 (în clasele I – IV)	311
1931 - 1932	-	28	21	15	23	16	12	-	161 (în clasele I – IV)	276
1932 - 1933	-	30	25	18	17	28	8	-	135 (în clasele I – IV)	261

1933 - 1934	-	**23**	**27**	**23**	**17**	**14**	**12**	-	**145 (în clasele I - IV)**	**261**
1934 - 1935	-	**19**	**23**	**25**	**17**	**20**	**9**	-	**131 (în clasele I - IV)**	**243**
1935 - 1936	-	**22**	**20**	**21**	**22**	**16**	**12**	**3**	**130 (în clasele I - IV)**	**243**
1936 - 1937	-	**29**	**19**	**22**	**20**	**19**	**9**	**4**	**133 (în clasele I - IV)**	**255**
1937 - 1938	-	**26**	**19**	**20**	**23**	**18**	**14**	**7**	**120 (în clasele I - IV)**	**247**
1938 - 1939	-	**28**	**19**	**16**	**15**	**11**	**11**	**8**	**107 (în clasele I - V)**	**215**
1939 - 1940	-	**26**	**22**	**20**	**18**	**14**	**12**	**6**	**118 (în clasele I - IV)**	**236**
1940 - 1941	-	**74**	**52**	**57**	**43**	-	-	-	**110 (în clasele I - V şi a VIII-a)**	**336**
1941 - 1942	-	**49**	**65**	**41**	**47**	-	-	-	**133 (în clasele I - VII)**	**202**
1942 - 1943	-	**39**	**55**	**49**	**41**	-	-	-	**96 (în clasele I - VIII)**	**240**
1943 - 1944		**44**	**41**	**45**	**42**	-	-	-	**132 (în clasele I - VIII)**	**304**
1944 - 1945	-	**23**	**33**	**37**	**45**				**64 (în clasele I - VIII)**	**202**
1945 - 1946	-	**48**	**42**	**44**	**43**	-	-	-	**Nu există date**	**177**
1946 - 1947	-	**45**	**46**	**44**	**40**	-	-	-	**6 (în clasele V - VIII)**	**181**
1947 - 1948	-	**48**	**42**	**44**	**40**	-	-	-	**Nu există date**	**174**

În tabelul de mai sus se poate remarca cu uşurinţă creşterea graduală a numărului de eleve înscrise la şcoală până spre 1890. Excepţie face anul 1873-1874, când numărul de eleve scade drastic: doar 196 faţă de 295 în anul şcolar anterior. Această scădere bruscă trebuie pusă pe seama epidemiei de holeră din anii 1872-1873[58], care, probabil, a speriat multe familii ce au decis că este mai sigur ca fiicele lor să rămână acasă. De altfel, din anul şcolar 1874-1875, tendinţa de creştere a numărului de eleve revine. Din 1890 până spre anii Primului Război Mondial se observă o scădere a numărului total de eleve faţă de intervalul anterior. Acest fapt se datorează scăderii ponderii elevelor evreice în şcoală. Dacă în 1883 – 1884 acestea reprezentau 42,72 %, în 1887-1888: 38, 47 %, iar în 1889-1890: 35,92 %, în anul şcolar 1893-1894 mai reprezentau doar 15,63 %, pentru ca în 1895-1896 procentul lor să se reducă la 8,03 %[59]. Această diminuare a ponderii elevelor de etnie

[58] Despre acest subiect: Ioan Bolovan, *Transilvania între revoluţia de la 1848 şi Unirea din 1918*, Cluj-Napoca, Fundaţia Culturală Română, Centrul de Studii Transilvane, 2010, p. 142-143.

[59] Vezi în acest sens tabelul cu religia/confesiunea elevelor.

evreiască s-a datorat deschiderii unei şcoli primare evreieşti pentru fete în anul 1892[60]. Elevele evreice care s-au mai înscris la şcoala romano-catolică în deceniile următoare, au făcut-o în general din postura de eleve „particulare". Creşterea bruscă a numărului de eleve însrise la şcoală în anii de după încheirea războiului (1919-1920 şi mai puţin 1920 -1921) poate fi pusă pe seama dorinţei unora de a recupera ani de şcoală pierduţi datorită dificultăţilor din anii de conflict. Se observă dealtfel şi creşterea numărului de eleve „externe"/„particulare" în perioada Primului Război Mondial şi în anii de după încheierea acestuia. O nouă scădere a numărului de eleve se înregistrează în perioada interbelică, şcoala nemaifiind căutată nici de elevele de etnie română, datorită deschiderii şcolilor de stat cu predare în limba română în oraşul Satu Mare (mai exact „românizarea" celor deja existente). Acest fapt se poate observa şi din tabelul cu religia/confesiunea elevelor, unde pentru deceniile trei şi patru ale secolului XX, elevele de confesiune greco-catolică sunt aproape absente. Aceeaşi tendinţă de scădere a numărului total de eleve se observă şi pentru anii celei de-a doua conflagraţii mondiale şi în perioada postbelică. Este interesant că în acest interval revin elevele de confesiune greco-catolică (28,27 % în 1941-1942) şi 28,24 % în 1945-1946). Această tendinţă o explicăm prin faptul că acestea se considerau mai în siguranţă la „măicuţe" decât în şcolile de stat, unde erau mai expuse discriminărilor şi tendinţelor de maghiarizare.

Se observă abandonul şcolar masiv la trecerea de la o clasă la alta. De exemplu în clasa I în anul şcolar 1868-1869 au fost înscrise 130 eleve. Anul următor au rămas 80, în clasa a III-a – 50, iar în clasa a IV-a (în 1871-1872) doar 18 mai erau în şcoală. Din cele 60 de eleve existente în clasa I în anul şcolar 1872-1873, doar 15 mai erau înscrise în clasa a VI-a, în anul şcolar 1877-1878. Numeroase eleve urmau doar clasele I şi a II-a. Foarte multe renunţau după finalul clasei a IV-a. Acest fapt se datora mentalităţii timpului, majoritatea familiilor considerând că pentru o fată este suficientă o primă treaptă de şcolarizare, însuşirea cititului, a scrisului şi a aritmeticii elementare. Situaţia rămâne identică până în deceniile patru şi cinci ale secolului XX, când rata de abandon a şcolii se reduce semnificativ, ajungându-se ca până la 50% din elevele înscrise în clasa I să absolve învăţământul obligatoriu.

De asemenea, exista un abandon şcolar masiv în timpul anului şcolar. Datele înregistrate în registrele matricole nu sunt constante în acest sens, dar pentru unii ani se poate studia amploarea acestui fenomen. Spre exemplu, în anul şcolar 1868-1869, din totalul de 280 de eleve înscrise au renunţat la şcoală 39 de eleve (13,92 % din total), cele mai multe în această situaţie fiind în anul I (22 de eleve, din care una decedată). În anul şcolar următor, din totalul de 264 eleve înscrise, 19 au abandonat şcoala (7,19 %). În anul şcolar 1885-1886, din 453 eleve înscrise în clasele principale, au absolvit anul şcolar doar 302 eleve (au renunţat la şcoală 33,34 % dintre eleve).

O altă observaţie care se impune este cea a numărului mare de eleve înscrise în clasa I din 1868 până în anul şcolar 1871-1872. De la începutul anului şcolar următor numărul acestora scade brusc. Motivul este introducerea clasei pregătitoare, pentru elevele care nu urmaseră grădiniţa[61]. De la începutul anului şcolar 1882-1883 se renunţă la clasa pregătitoare, dar elevele sunt împărţite în două clase: I A şi I B. Chiar şi aşa, după

[60] Stern Mór, *Evreii sătmăreni*, trad. Felicia Grigorescu, Satu Mare, Ed. Muzeului Sătmărean, 2013, p. 67.
[61] Pentru a ajunge la această concluzie am urmărit numele copilelor înscrise la grădiniţă, în clasa pregătitoare şi în clasa I.

standardele zilelor noastre în aceste clase era un număr foarte mare de eleve[62]. De aceea existau şi învăţătoare „de sprijin"; practic, la clasele foarte numeroase, funcţionau două învăţătoare, de regulă una cu experienţă şi una începătoare[63].

Din anul şcolar 1923-1924 apar în şcoală câţiva băieţi. Doi în clasa I, tot doi în clasa a II-a şi unul în clasa a III-a. În anul şcolar următor existau în total şase băieţi, iar în anul şcolar 1925-1926 erau tot şase băieţi. Aceştia proveneau din familii sărmane şi primeau cazare şi masă în internat în schimbul ajutorului acordat la slujbele religioase şi la diverse treburi gospodăreşti[64].

Din anul şcolar 1940-1941 şi până în 1944-1945 se revine treptat la sistemul de învăţământ maghiar. Sunt foarte numeroase clasele „externe" şi elevele particulare. Printre elevele private erau acceptate multe care absolveau unul, doi sau chiar trei ani de şcoală într-un singur an şcolar. În această situaţie erau multe călugăriţe. Spre exemplu, în anul şcolar 1941-1942, din totalul de 133 eleve externe şi particulare, 24 erau călugăriţe. Una dintre acestea, născută în anul 1910, reuşeşte performanţa de a parcurge patru ani de şcoală (clasele III-VI) într-unul singur. În anul şcolar următor sunt înscrise ca eleve particulare şapte călugăriţe, iar în 1943-1944, nu mai puţin de 24.

În ultimii trei ani de funcţionare a şcolii activitatea didactică s-a concentrat la clasele de aplicaţie, clasele externe dispărând cu totul, iar elevele particulare fiind extrem de reduse numeric.

Tabelul nr. 2 - Confesiunea religioasă a elevelor[65]

Anul şcolar	*Confesiunea*					*Total (100 %)*
	Romano-catolică	*Greco-catolică*	*Reformată*	*Izraelită*	*Alta/ neprecizată*	
1868 - 1869	**181 (64,64 %)**	**43 (15,35 %)**	**14 (5 %)**	**40 (14, 28 %**	**2 (0,71 %)**	**280**
1872 - 1873	**206 (69,83 %)**	**27 (9,15 %)**	**15 (5,08 %)**	**47 (15,93 %)**	-	**295**
1880 - 1881	**198 (47,25 %)**	**63 (15,03 %)**	**23 (5,48 %)**	**112 (26.73 %)**	**23 (5,48 %)**	**419**
1883 - 1884	**210 (39, 69 %)**	**77 (14,55 %)**	**16 (3,02 %)**	**226 (42,72 %)**	**1 (0,18 %)**	**529**
1887 - 1888	**220 (42,96 %)**	**77 (15,03 %)**	**18 (3,51 %)**	**197 (38,47 %)**	**1 (0,19 %)**	**512**
1889 - 1890[66]	**220 (42,71 %)**	**86 (16,69 %)**	**24 (4,66 %)**	**185 (35,92 %)**	-	**515**

[62] Fapt reclamat şi de inspectorul eparhial Novák Antal în 1886. Apud Popovics M. Ancilla, *op. cit.*, p. 13.

[63] De exemplu la clasa a IV-a (51 de eleve), în anul şcolar 1882-1883, au funcţionat două învăţătoare. Învăţătoarea principală era Pollák Márta cu vârsta de 64 de ani şi 40 de ani experienţă la catedră, iar învăţătoare de sprijin/ajutătoare era Deér Anea de 25 de ani şi cu 4 ani experienţă didactică. BJAN-SM, Învăţământ, Dos. nr. 73, f. 1-4.

[64] Popovics M. Ancilla, *op. cit.*, p. 17.

[65] Datele le-am cules din registrele matricole utilizate şi pentru studierea evoluţiei numărului elevelor şcolii.

[66] Vezi nota 57.

1893 - 1894	191 (56,34 %)	80 (23,59 %)	15 (4,42 %)	53 (15,63 %)	-	339
1895 - 1896	217 (64,58 %)	71 (21,13 %)	21 (6,25 %)	27 (8,03 %)	-	336
1897 - 1898	216 (59,83 %)	87 (24,09 %)	24 (6,64 %)	34 (9,41 %)	11 (3,04 %)	361
1899 - 1900	251 (64,03 %)	86 (21,93 %)	20 (5,10 %)	35 (8,92 %)	-	392
1902 - 1903	278 (73,54 %)	76 (20,10 %)	20 (5,29 %)	4 (1,05 %)	-	378
1904 - 1905	259 (72,14 %)	81 (22,56 %)	11 (3,06 %)	8 (2,22 %)	-	359
1910 - 1911	223 (64,82 %)	85 (24,70 %)	17 (4,94 %)	19 (5,52 %)	-	344
1915 - 1916	241 (59,50 %)	116 (28,64 %)	31 (7,65 %)	12 (2,96 %)	5 (1,23 %)	405
1920 - 1921	255 (49,80 %)	104 (20,31 %)	89 (17,38 %)	55 (10,74 %)	9 (1,75 %)	512
1925 - 1926	173 (98,29 %)	-	2 (1,13 %)	-	1 (0,56 %)	176
1930 - 1931	214 (68,81 %)	-	95 (30,54 %)	2 (0,64 %)	-	311
1935 - 1936	179 (73,66 %)	7 (2,88 %)	56 (23,04 %)	1 (0,41 %)	-	243
1940 - 1941	211 (62,79 %)	95 (28,27 %)	20 (5,95 %)	9 (2,67 %)	-	336
1945 - 1946	122 (68,92 %)	50 (28,24 %)	2 (1,12 %)	-	3 (1,69 %)	177

Am ales pentru analiza noastră 20 de ani din istoria şcolii. Pentru început am selectat ani mai apropiaţi, deoarece am urmărit să surprindem schimbările cu o mai mare finețe, pentru ca ulterior (începând din 1910-1911) să operăm cu intervale de cinci ani.

Se observă cu uşurinţă că elevele de confesiune romano-catolică au cel puţin majoritate relativă, cu excepţia anului 1883-1884, când sunt depăşite de elevele de religie izraelită. Acestea din urmă au fost foarte numeroase în deceniul nouă al secolului al XIX-lea, până la înfiinţarea şcolii primare evreieşti pentru fete în 1892, după care ponderea lor se diminuează drastic. Elevele evreice au beneficiat de o atmosferă de toleranţă în cadrul şcolii, nefiind obligate să ia parte la serviciul religios catolic. Iată ce spune un istoric interbelic al comunităţii evreieşti: „Începând cu anul 1880 şcoala comunităţii era frecventată numai de elevi băieţi, în timp ce fetiţele au învăţat în şcoala de fete a mănăstirii maicilor ordinului milostiv romano-catolic, unde însă nu beneficiau de învăţământ religios. Pentru că numărul fetelor eleve evreice s-a mărit continuu, şcoala mănăstirii devenind neîncăpătoare, a apărut necesitatea înfiinţării unei şcoli evreieşti pentru fete. În 1890 comunitatea a hotărât ridicarea unei astfel de şcoli, dar

acest proiect s-a putut realiza numai în 1892..."[67] Elevele romano-catolice vor avea majoritatea absolută în continuare, excepţie făcând primii ani de după Primul Război Mondial, când în şcoală se înscriu numeroase fete care din pricina contextului nefavorabil nu frecventaseră nicio formă de învăţământ. În perioada interbelică şi a celui de al doilea conflict mondial, instituţia era cu adevărat o şcoală catolică.

Interesantă este evoluţia numărului de eleve de confesiune greco-catolică. După ce până spre 1890 (timp de mai bine de două decenii) ponderea acestora s-a stabilizat în jur de 15%, ulterior a început să crească, depăşind 20 %. Acest fapt s-a datorat atât părăsirii şcolii de către elevele evreice (rămâneau astfel mai multe locuri), cât şi schimbării atitudinii comunităţii greco-catolice (majoritar românească) faţă de educaţia fetelor. Elevele greco-catolice dispar practic din şcoală după 1925, deoarece, aşa cum vom arăta în secţiunea dedicată etniei elevelor, erau obligate să se înscrie în şcoli cu predare în limba lor maternă (pentru a se evita procesul de maghiarizare). Ele revin în şcoală în perioada celui de-al Doilea Război Mondial şi în anii de după acesta.

O prezenţă interesantă o reprezintă elevele de confesiune calvină şi augustană (le-am cuprins împreună sub denumirea generică de „confesiune reformată"). După ce o lungă perioadă procentul lor a variat în jur de 5 %, în perioada interbelică a crescut ajungând la peste 30 % în anul şcolar 1930-1931. Este drept că în acest an şcolar sunt doar 16 eleve reformate în clasele de interne/de aplicaţie. Restul de 79 sunt printre elevele externe. Ponderea lor scade din nou în timpul războiului. În stadiul actual al cercetărilor nu avem o explicaţie documentată pentru această variaţie.

În lumina acestor date vedem o şcoală romano-catolică extrem de deschisă faţă de eleve de alte religii şi confesiuni şi care nu a a încercat să le impună acestora credinţa romană. Condiţiile istorice şi evoluţia diverselor comunităţi confesionale au făcut ca numărul şi ponderea elevelor să înregistreze variaţii substanţiale de-a lungul deceniilor. Aceeaşi istorie va pune capăt existenţei învăţământului confesional în România. 1946- 1947 este ultimul an în care este consemnată religia/confesiunea tuturor elevelor. În anul următor aceasta mai este menţionată doar la elevele de clasa a IV-a.

3. Originea etnică a elevelor

Nu am întocmit un studiu sistematic cu privire la originea etnică a elevelor acestei şcoli, deoarece datele existente sunt insuficiente. Registrele matricole din perioadele 1868 – 1921 şi 1940 – 1948 nu menţionează clar etnia, ci limba maternă. În aceste condiţii la majoritatea elevelor este consemnată ca limbă maternă maghiara. Pentru a interpreta datele existente se poate apela la religie/confesiune şi la numele elevelor.

Se poate afirma la modul general, că majoritatea elevelor de confesiune romano-catolică erau de etnie maghiară. Printre ele există însă destule de etnie germană (şvabă) şi slovacă, fapt evidenţiat de numele lor. Este cunoscută problema maghiarizării şvabilor sătmăreni, dar trecerea limbii maghiare ca limbă maternă în cazul acestora, mai ales în urmă cu 150 de ani, rămâne o opţiune discutabilă. Elevele de confesiune greco-catolică erau în majoritate de etnie română şi ucraineană, fără a uita de cele care aparţineau de biserica greco- catolică maghiară. Şi pentru elevele romînce este consemnată ca limbă maternă maghiara. Vom analiza situaţia din câţiva ani şcolari, luaţi la întâmplare.

[67] Stern Mór, *op. cit.*, p. 67.

Astfel, conform registrului matricol pentru anul şcolar 1889-1890, din cele 162 de eleve înscrise în anul I, 161 ar avea ca limbă maternă maghiara şi doar una singură germana[68]. Ori, 35 dintre eleve erau de confesiune greco-catolică, şase dintre ele având nume româneşti indubitabile (păstrăm grafia numelor din registrul matricol): Griga Anna, Márosan Juli, Papp Valeria (fiica preotului greco-catolic Andrei din Tătăreşti), Tatar Juli, Kozma Juli şi Lemeny Papp Lukreczia (fiica preotului greco-catolic Ioan din Turţ)[69]. Desigur, există şi alte nume care ar indica apartenenţa la etnia română, dar considerăm că aceste exemple sunt suficiente.

Ca urmare a legilor învăţământului din 1924 şi 1925, elevele romînce nu au mai avut dreptul să se înscrie în şcoli confesionale/particulare ale minorităţilor[70]. Elevele evreice aveau dreptul să se înscrie fie în şcolile confesionale proprii, fie în şcolile de stat cu predare în limba română. „Acum nu se mai puteau înscrie la o şcoală ungurească, fiindcă erau evrei, nu unguri"[71]. Acest fapt a făcut ca din anul şcolar 1925-1926 aceste eleve să se transfere din şcoală. Faptul este vizibil atât prin scăderea drastică a numărului elevelor şcolii în acest an şcolar (176 faţă de 256 anul anterior), cât şi prin dispariţia elevelor izraelite şi greco-catolice[72]. Această situaţie s-a menţinut întreaga perioadă interbelică.

În perioada celui de-al Doilea Război Mondial elevele de confesiune greco-catolică revin în şcoală. Pentru aproape toate, limba maternă este considerată maghiara. De exemplu, în anul şcolar 1940-1941 în clasa I de „interne" erau înscrise 74 de eleve, din care 35 erau greco-catolice. Cel puţin Orha Mária, Szurdukan Erzebet, Somkután Mária, Somkután Rozalia, Toma Magdolna, Tufan Magdolna pot fi considerate de etnie română, fără dubiu. În clasa a II-a erau înscrise 52 de eleve, din care 16 erau de confesiune greco – catolică. Doar pentru una este indicată limba română ca fiindu-i limbă maternă. Pentru celelalte eleve, ca limbă maternă este trecută maghiara. Considerăm însă că nume precum: Argyelán Margit, Józsiban Rozalia, Papp Anna, Marina Mária, Pintye Anna, Száva Mária, Tarczá Anna, reflectă apartenenţa la etnia română. În plus, la aproape toate elevele de confesiune greco-catolică este menţionată ca „limbă străină cunoscută" – limba română[73].

În primul an şcolar de după încheirea războiului (1945-1946)[74], limba maternă nu este trecută, dar există eleve de etnie română, fapt indicat atât de existenţa a 50 de eleve de confesiune greco-catolică, cât şi de numele şi prenumele specifice. În ultimul an de funcţionare a şcolii, în registrul matricol nu mai este consemnată nici limba maternă şi nici religia. Apare în schimb cetăţenia elevelor. Urmărind numele şi prenumele elevelor constatăm prezenţa în continuare a elevelor de naţionalitate română[75].

---

[68] BJAN-SM, *Gimnaziul de fete*, Registrul matricol nr. 1, f. 29, tabel sintetic cu situaţia şcolară.

[69] BJAN-SM, *Gimnaziul de fete*, Griga Anna, Márosan Juli şi Papp Valeria la fila 3, Tatar Juli la fila 4, iar Kozma Juli şi Lemeny Papp Lukreczia la fila 7.

[70] *Legea asupra învăţământului particular din 1925*, art. 35: „În aceste şcoli nu se vor primi însă decât elevi a căror limbă maternă este aceeaşi cu limba de predare a şcolii."

[71] Lucian Boia, *Cum s-a românizat România*, Bucureşti, Ed. Humanitas, 2015, p. 70.

[72] Vezi în acest sens tabelul cu „Confesiunea religioasă a elevelor" din prezentul studiu.

[73] BJAN-SM, Şcoala de Fete, Registrul matricol nr. 53, passim.

[74] BJAN-SM, Şcoala de Fete, Registrul matricol nr. 54.

[75] Blaga Magdalena, Dobrán Irina, Falup Ileana, Horotan Terezia, Şerban Margareta, Verdeş Ileana etc. doar în clasa I-a. BJAN-SM, Şcoala de Fete, Registrul matricol nr. 55.

Este interesantă prezenţa elevelor de etnie română şi evreiască în această şcoală, chiar şi în perioade istorice când au existat alte opţiuni pentru şcolarizarea fetelor, precum 1920-1925 sau 1945-1948. Considerăm că seriozitatea şi calitatea educaţiei din şcoală au fost factorul determinant în atragerea unui mare număr de eleve de etnii şi confesiuni diverse, într-o instituţie educativă a cultului romano-catolic cu predare în maghiară.

4. Desfiinţarea şcolii

În peste un secol de funcţionare, şcoala a educat mii de eleve din comitatul Satu Mare şi din afara acestuia. Deşi scopul său iniţial a fost acela de a oferi educaţie fiicelor de ofiţeri şi de nobili, în scurt timp de la înfiinţare au fost acceptate eleve de diverse condiţii sociale[76] şi confesiuni religioase. Pe toată durata existenţei sale această şcoală a fost un reper de seriozitate şi exigenţă, calităţi rămase legendare printre sătmărenii în vârstă, care au fost contemporani cu ultimii săi ani de funcţionare.

După preluarea totală a puterii de stat de către comunişti, odată cu alungarea din ţară a regelui Mihai, la sfârşitul anului 1947, aceştia au operat schimbări masive în toate domeniile, schimbări care au vizat şi sistemul de învăţământ. La 3 august 1948, era publicat în „Monitorul Oficial" decretul 175 pentru reforma învăţământului[77]. Acesta „aducea schimbări de structură în şcoala de toate gradele, era inspirat după legislaţia sovietică în domeniu şi avea la temelie spiritul luptei de clasă"[78]. Dintre obiectivele şcolii menţionăm „educarea tineretului în spiritul democraţiei populare" şi „pregătirea cadrelor medii şi superioare de specialişti, pe baze ştiinţifice, care să corespundă nevoilor consolidării democraţiei populare şi constituirii societăţii socialiste." Aceste deziderate se vor regăsi apoi, cu minime diferenţe de formulare, în mai toate documentele programatice ale regimului comunist cu privire la sistemul de învăţământ. Noua lege desfiinţa şcolile particulare şi confesionale, astfel că după 106 ani de la înfiinţare Şcoala Primară Romano-Catolică de Fete a Surorilor Milostive din Ordinul Sfântul Vincenţiu de Paul de la Satu Mare îşi înceta activitatea. Elevele au fost transferate la o şcoală maghiară de stat (au format clasele primare de la Liceul Maghiar de Fete), iar călugăriţele şi-au pierdut dreptul de a preda.

Radu David
Colegiul Naţional „Ioan Slavici" Satu Mare
Satu Mare, RO
raduholod@yahoo.com

[76] Spre exemplu, în anul şcolar 1889-1890, doar în clasa I principală/interne (162 eleve în total) am numărat pentru taţii elevelor peste 50 de profesii. În clasa a VI-a (29 de eleve) am contabilizat peste 15 profesii.

[77] Singura lucrare post 1989 care tratează *in extenso*, această problematică, inclusiv legislaţia: Florin Diac, *O istorie a învăţământului românesc modern, 1944-1989*, vol. II, Bucureşti, Ed. Oscar Print, 2004.

[78] Nicoleta Ionescu-Gură, *Stalinizarea României. Republica Populară Română 1948-1950: transformări instituţionale*, Bucureşti, Ed. All, 2005, p. 324.

Complexul „Zárda" care a adăpostit mănăstirea, internatul și Școala Primară Romano – Catolică de Fete.

Sursa imaginii: https://hu-hu.facebook.com/pages/Szatmárnémeti-anno/ (accesat la 12.02.2015).

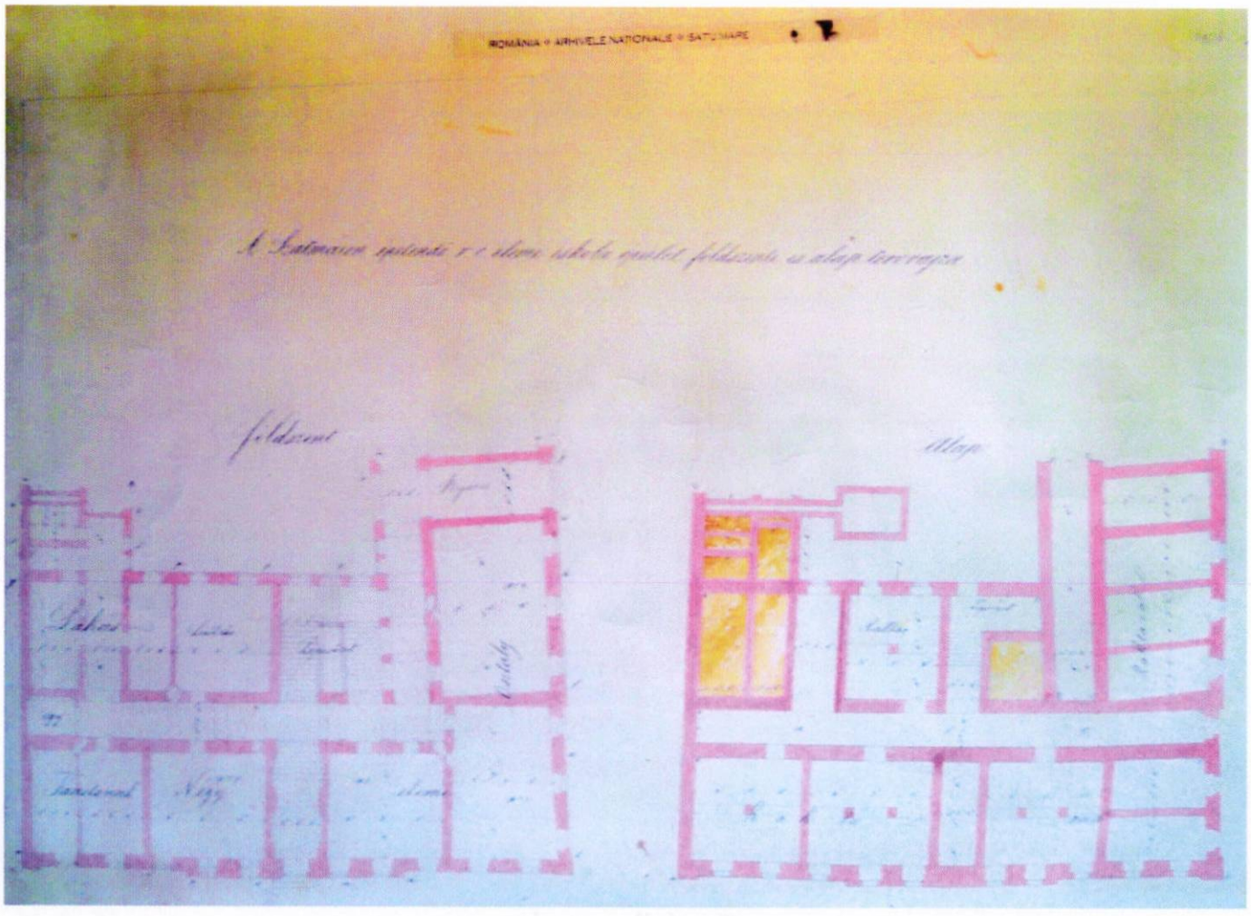

Plan al aripii complexului „Zárda" care adăpostea școala primară. Autor necunoscut – 1845.
Sursa imaginii: BJSAN-SM, fond: Colecția de documente a Muzeului Județean Satu Mare, inv. nr. 139, doc. 240.

Sală de clasă din „Zárda".
Sursa imaginii: https://hu-hu.facebook.com/pages/Szatmárnémeti-anno/ (accesat la 12.02.2015).

„Zárda" – capelă.
Sursa imaginii: https://hu-hu.facebook.com/pages/Szatmárnémeti-anno/ (accesat la 12.02.2015).

Internatul din „Zárda" – dormitor.
Sursa imaginii: https://hu-hu.facebook.com/pages/Szatmárnémeti-anno/
(accesat la 12.02.2015).

„Zárda"- sala de mese.
Sursa imaginii: https://hu-hu.facebook.com/pages/Szatmárnémeti-anno/
(accesat la 12.02.2015).

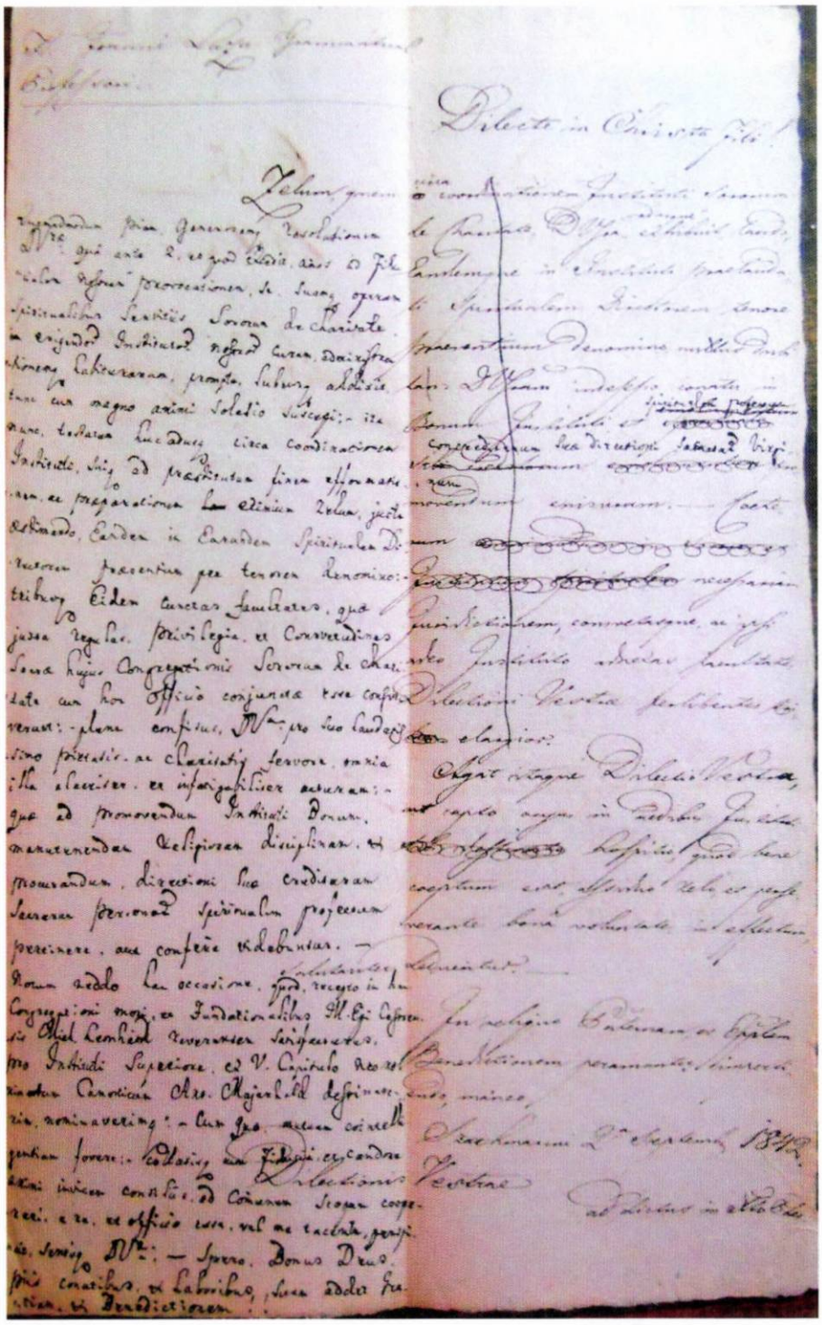

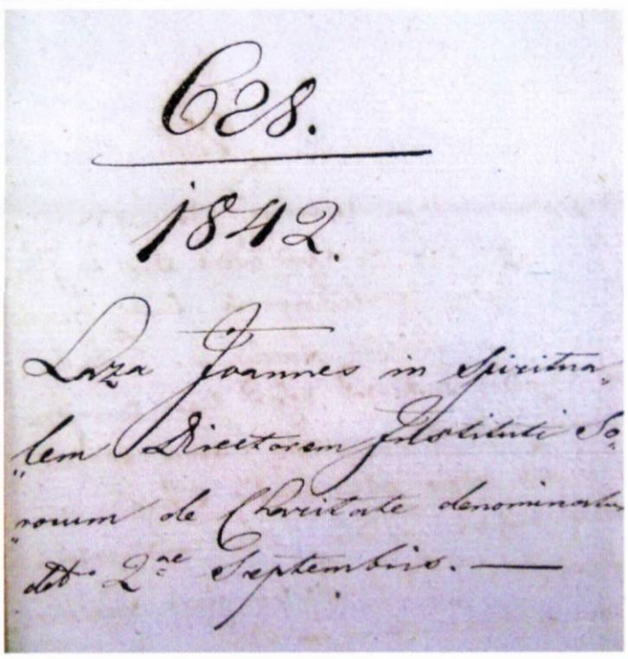

Ciorna actului prin care episcopul Hám János îl numea pe Ioan Laza director spiritual al institutului surorilor vincentine de la Satu Mare – 2 septembrie 1842 (latină).

Sursa: ARC-SM, fond Protocollum, cutia 76, doc. 628/1842.

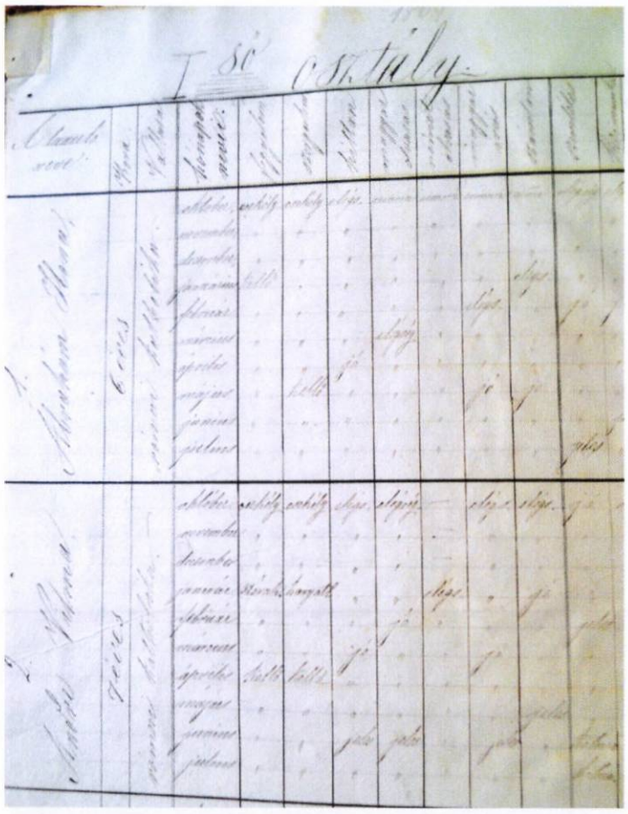

Pagină din primul registru matricol păstrat al Școlii Primare Romano – Catolice de Fete din Satu Mare (1868 – 1869).

BJAN-SM, Școala de Fete, Registrul matricol nr. 1.

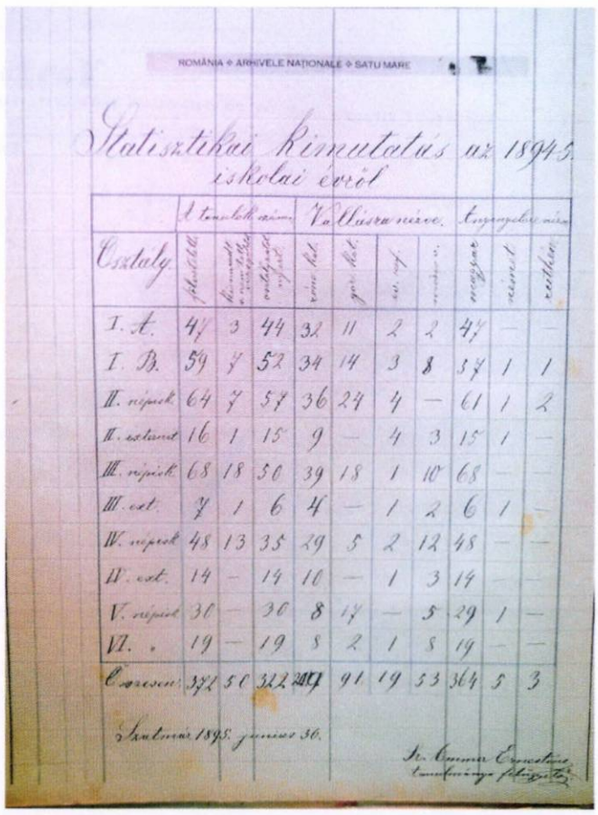

Pagină de registru matricol al Școlii Primare Romano – Catolice de Fete din Satu Mare (situația statistică pe anul școlar 1894 – 1895).

BJAN-SM, Școala de Fete, Registrul matricol nr. 5.

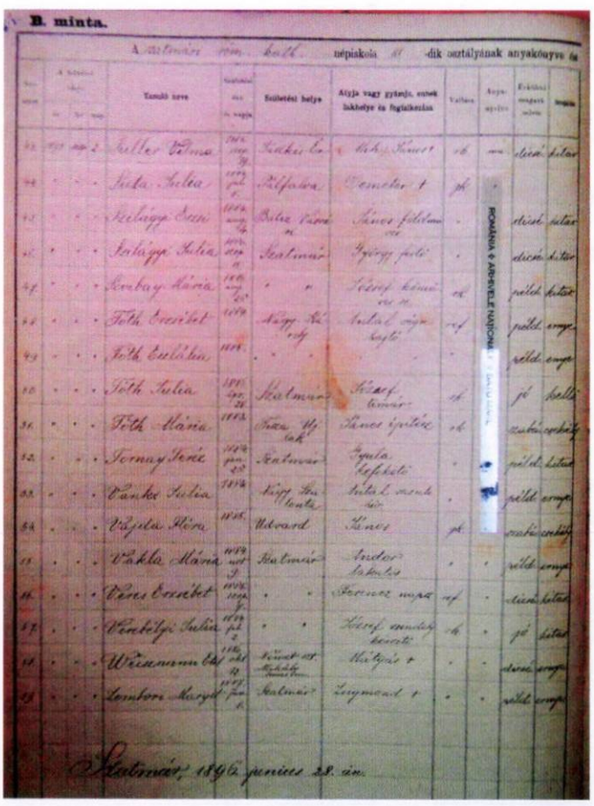

Pagină de registru matricol al Școlii Primare Romano-Catolice de Fete din Satu Mare.

BJAN-SM, Școala de Fete, Registrul matricol nr. 5.

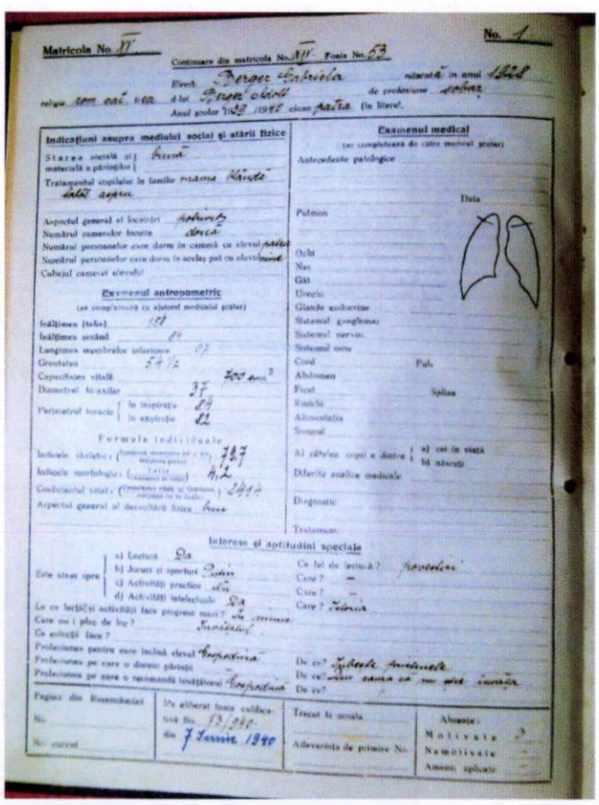

Pagină de registru matricol al Școlii Primare Romano-Catolice de Fete din Satu Mare (anul școlar 1939 – 1940) – datele personale ale elevei.

BJAN-SM, Școala de Fete, Registrul matricol nr. 51.

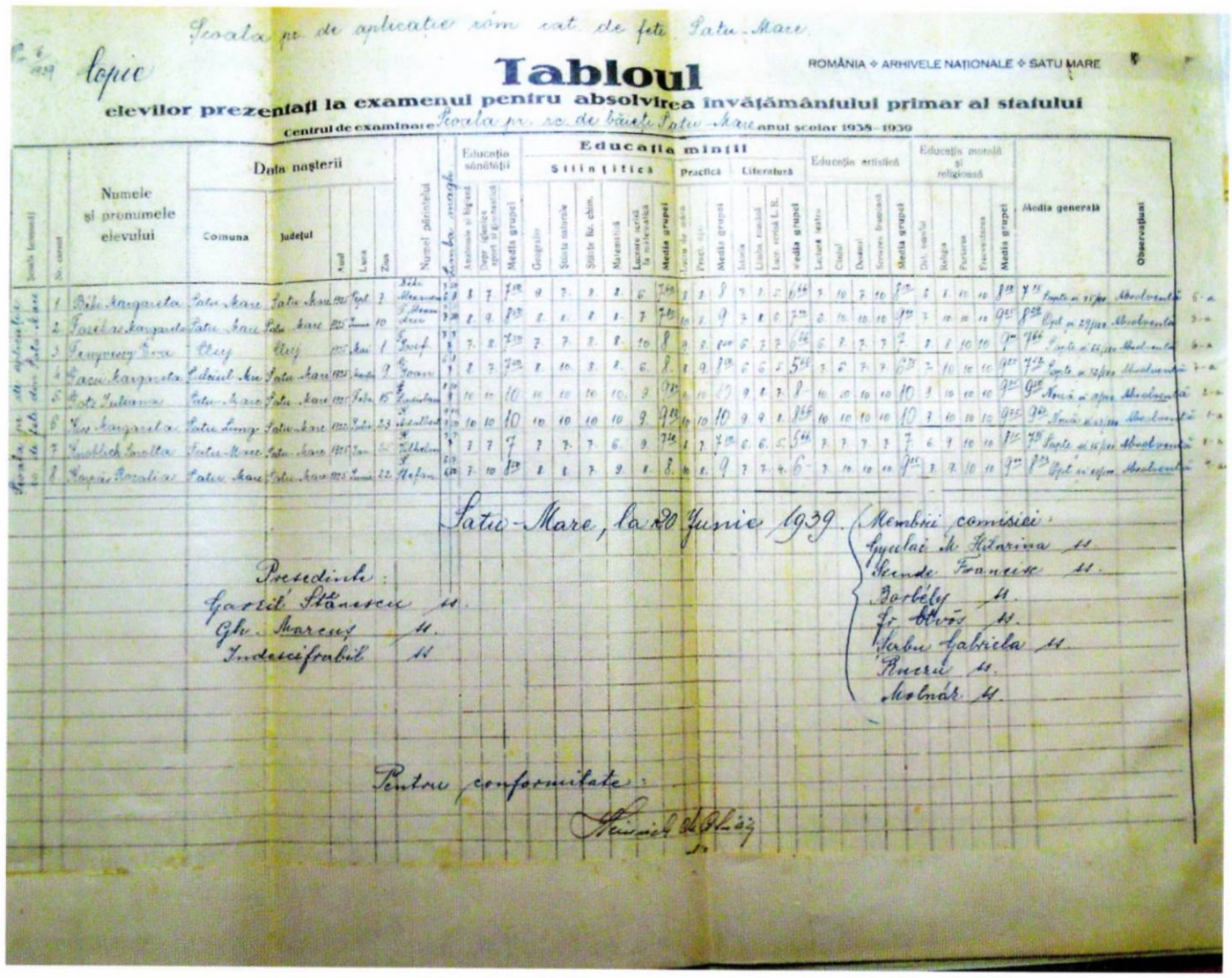

Şcoala pr. de aplicaţie röm. cat. de fete Satu-Mare.

Copie

ROMÂNIA ✧ ARHIVELE NAŢIONALE ✧ SATU MARE

Tabloul

elevilor prezentaţi la examenul pentru absolvirea învăţământului primar al statului

Centrul de examinare Şcoala pr. rom. de fete Satu-Mare anul şcolar 1938–1939

Satu-Mare, la 20 Iunie 1939.

Preşedinte:
Garoit Stănescu
Gh. Marcu
Indescifrabil

Membrii comisiei:
Gyulai M. Hilarina
Szende Francisc
Borbély
Fr. Bíró
Herbu Gabriela
Bucur
Molnár

Pentru conformitate:
Director

Rezultatele la examenul de capacitate din anul 1939.
BJAN-SM, Şcoala de Fete, Registrul matricol nr. 48.

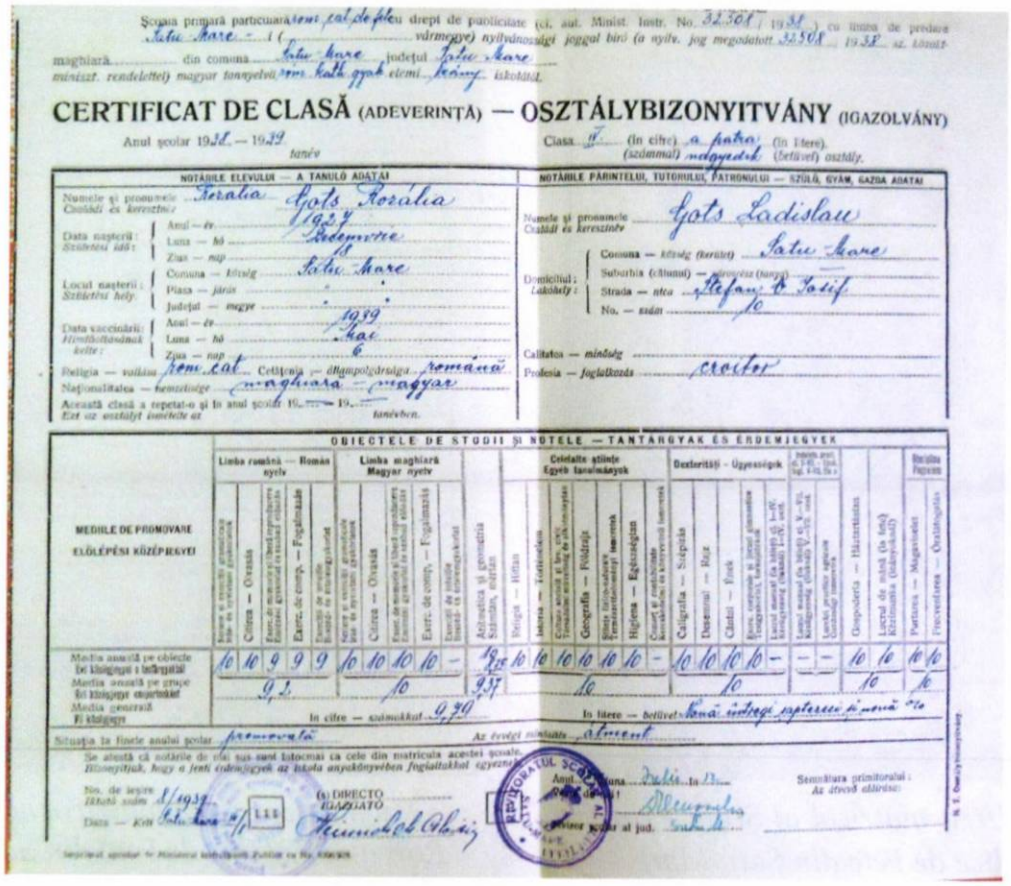

Şcoala primară particulară rom. cat. de fete cu drept de publicitate (cl. aut. Minist. Instr. No. 32.301 / 1938) cu limba de predare maghiară ... din comuna Satu-Mare judeţul Satu-Mare ministr. rendelettel) magyar tannyelvü rom. kath. gyak. elemi leány iskoláról.

CERTIFICAT DE CLASĂ (ADEVERINŢĂ) — OSZTÁLYBIZONYITVÁNY (IGAZOLVÁNY)

Anul şcolar 1938 — 1939 tanév

Clasa V (în cifre) a patra (în litere) (számmal) negyedik (betüvel) osztály.

NOTELE ELEVULUI — A TANULÓ ADATAI

Numele şi prenumele Cunátdi és keresztnév: Goţs Roralia

Data naşterii: Születési idő: Anul — év 1927 Luna — hó Septemvrie Ziua — nap 13

Locul naşterii: Születési hely: Comuna — község Satu Mare Plasa — járás Judeţul — megye

Data vaccinării: Himlőoltásának kelte: Anul — év 1939 Luna — hó Mai Ziua — nap 6

Religia — vallása rom. cat. Cetăţenia — állampolgársága româna Naţionalitatea — nemzetisége magyarsa — magyar

Această clasă a repetat-o şi în anul şcolar 19.. — 19.. Ezt az osztályt ismételte at tanévben.

NOTELE PĂRINTELUI, TUTORELUI, PATRONULUI — SZÜLŐ, GYÁM, GAZDA ADATAI

Numele şi prenumele Cunátdi és keresztnév Goţs Ladislau

Domiciliul: Lakóhely: Comuna — község (kerület) Satu-Mare Suburbia (cătunul) — városrész (barrio) Strada — utca Ştefan V. Iosif No. — szám 10

Calitatea — minőség Profesia — foglalkozás crotor

OBIECTELE DE STUDII ŞI NOTELE — TANTARGYAK ÉS ÉRDEMJEGYEK

MEDIILE DE PROMOVARE ELŐLÉPÉSI KÖZÉPJEGYEI	Limba română — Román nyelv				Limba maghiară — Magyar nyelv				Aritmetica şi geometria Számtan, mértan	Cunoştinţe Egyéb tanulmányok					Deprinderi — Ügyességek							Religia Hittan
	Scrisul şi cursivă gramatica fără de cursivă gramatica Írás és olvasás gramatika nélkül	Cetirea — Olvasás	Expr. de cuvinte, cetire — Fogalmazás	Dictări de texte Írásbeli és olvasmányok	Scrisul şi cursivă gramatica fără de cursivă gramatica Írás és olvasás gramatika nélkül	Cetirea — Olvasás	Expr. de cuvinte, cetire — Fogalmazás	Dictări de texte Írásbeli és olvasmányok		Religia — Hittan	Istoria — Történelem	Cunoştinţe civice şi de drept Polgári és jogismeret	Geografia — Földrajz	Ştiinţe fizico-chimice, ştiinţe naturale Természettudományi ismeretek	Igiena — Egészségtan	Cunoştinţe casnice Háztartási ismeretek	Caligrafia — Szépírás	Desenul — Rajz	Cântul — Ének	Lucru manual (la fetiţe) şi lucru de grădină Kézimunka (leányok) és kertészkedés	Lucru manual (la băieţi) şi lucru pentru agricultură Kézimunka (fiúknak) és földmívelés	Gospodăria — Háztartástan	Lucrul de mână (la fete) Kézimunka (leányoknak)	Purtarea — Magatartás	Frecvenţa — Óralátogatás
Media anuală pe obiecte Az összegyüjtött	10	10	9	9	9	10	10	10	10	–	10	10	10	10	10	10	–	10	10	10	10	–	–	–	10	10	10	10
Media anuală pe grupe Az összegyüjtött	9,5				10				9,57	10					10			10							10		10	
Media generală Az összegyüjtött	9,70																											

In cifre — számokkal In litere — betüvel

Situaţia la finele anului şcolar promovată Az évégi minősítés átment

Se atestă că notările de mai sus sunt întocmai ca cele din matricula acestei şcoale. Bizonyítjuk, hogy a fenti érdemjegyek az iskola anyakönyvében foglaltakkal egyeznek.

Anul — Kelt 1939 Luna — hó Iulie Ziua — nap 31

No. de ieşire Iktató szám 1/1939

Data — Kelt Satu-Mare 31/7

(s) DIRECTO IGAZGATÓ

Semnătura primitorului: Az átvevő aláírása:

Foaie matricolă pe anul şcolar 1938 – 1939.
BJAN-SM, Şcoala de Fete, Registrul matricol nr. 48.

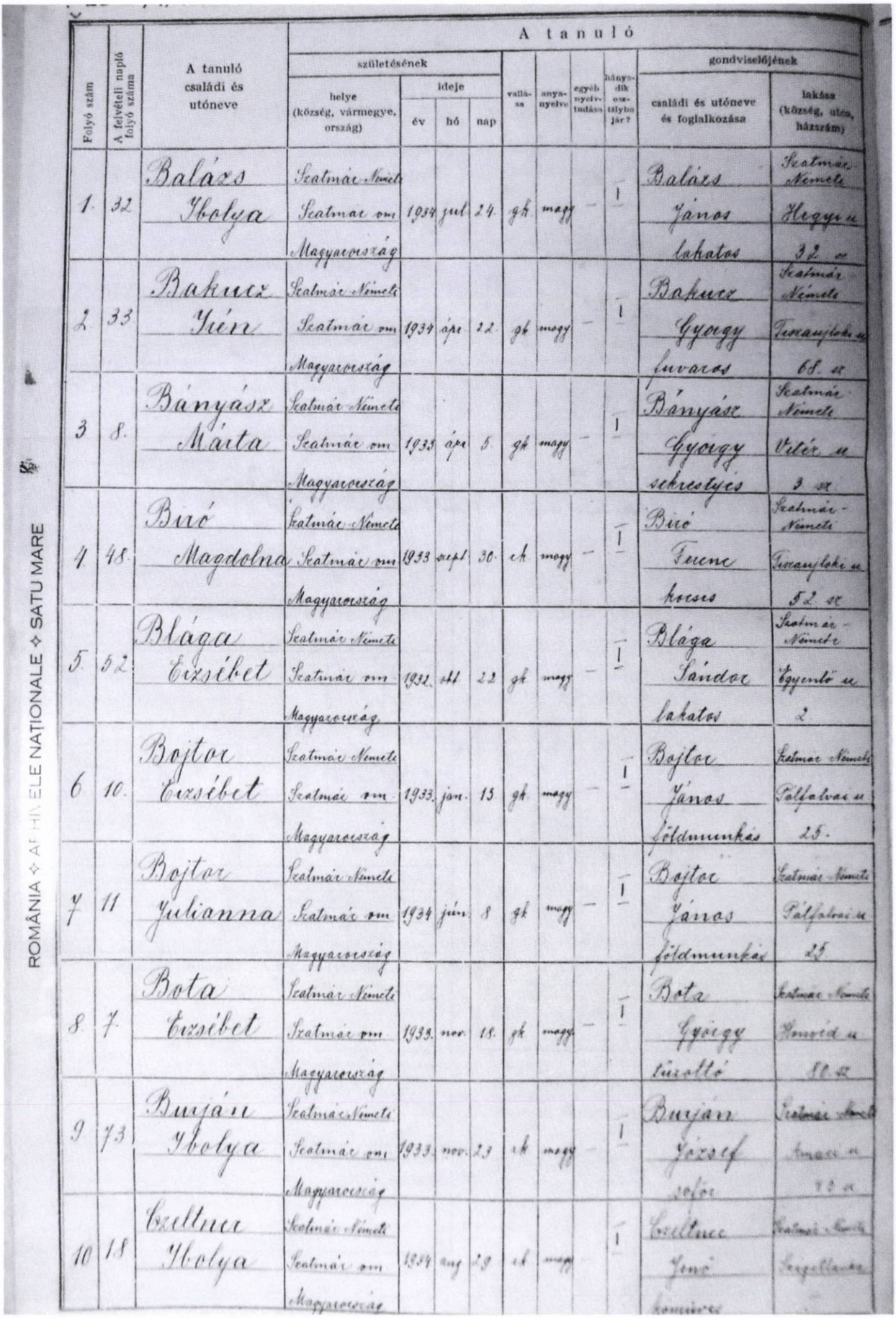

ROMÂNIA ✧ ARHIVELE NAȚIONALE ✧ SATU MARE

Folyó szám	A felvételi napló folyó száma	A tanuló családi és utóneve	A tanuló: születésének helye (község, vármegye, ország)	ideje év	hó	nap	vallása	anyanyelve	egyéb nyelvtudása	hányadik osztályba jár?	gondviselőjének: családi és utóneve és foglalkozása	lakása (község, utca, házszám)
1.	32	Balázs Ibolya	Szatmár-Németi Szatmár om Magyarország	1934	jul	24.	gk	magy	–	I	Balázs János lakatos	Szatmár-Németi Hegyi u 32 sz
2.	33	Bakucz Irén	Szatmár-Németi Szatmár om Magyarország	1934	ápr	22.	gk	magy	–	I	Bakucz György fuvaros	Szatmár-Németi Tiszaujloki u 68. sz
3	8.	Bányász Márta	Szatmár-Németi Szatmár om Magyarország	1933	ápr	5.	gk	magy	–	I	Bányász György sekrestyés	Szatmár-Németi Vitér u 3 sz
4.	48.	Biró Magdolna	Szatmár-Németi Szatmár om Magyarország	1933	szept	30.	ck	magy	–	I	Biró Ferenc korcsos	Szatmár-Németi Tiszaujloki u 52 sz
5.	52.	Blága Erzsébet	Szatmár-Németi Szatmár om Magyarország	1932.	okt	22	gk	magy	–	I	Blága Sándor lakatos	Szatmár-Németi Egyenlő u 2
6	10.	Bojtor Erzsébet	Szatmár-Németi Szatmár om Magyarország	1933.	jan.	13	gk	magy	–	I	Bojtor János földmunkás	Szatmár-Németi Pálfalvai u 25.
7	11	Bojtor Julianna	Szatmár-Németi Szatmár om Magyarország	1934	jún.	8	gk	magy	–	I	Bojtor János földmunkás	Szatmár-Németi Pálfalvai u 25
8.	7.	Bota Erzsébet	Szatmár-Németi Szatmár om Magyarország	1933.	nov.	18.	gk	magy	–	I	Bota György tüzoltó	Szatmár-Németi Honvéd u 80 sz
9	73	Burján Ibolya	Szatmár-Németi Szatmár om Magyarország	1933.	nov.	23	ck	magy	–	I	Burján József sofőr	Szatmár-Németi Amaci u 43 sz
10	18	Czeltner Ibolya	Szatmár-Németi Szatmár om Magyarország	1934	aug	29	ck	magy	–	I	Czeltner Jenő kőmüves	Szatmár-Németi Szigetlanka

Pagină de registru matricol (an școlar 1940 – 1941).
BJAN-SM, Școala de Fete, Registrul matricol nr. 53.

ROMÂNIA ✧ ARHIVELE NAȚIONALE ✧ SATU MARE

Continuarea partidei Nr ...... din matricula anului ...... , pagina ...... Pagina 85. oldal
...... évi anyakönyv ...... oldalán levő ...... sz. rész folytatása

Matricula Nr. XVII sz. Anyakönyv

Anul școlar 1947 /1948 iskolai év
Numărul matricular 85 Anyakönyvi szám

Elev / Tanuló: Bócsi Jolanda-Jolán, născut în ziua / született nap 21, luna / hónap sept.-szept., anul / év 1939
Comuna: Dara, satul / falu, județul / megye Satu-Mare
Cetățenie / Állampolgársága: română-román, fiica lui / apja Bócsi Iuliu-Gyula, și a / anyja Gál Jolanda-Jolán
Profesiune / Foglalkozása: agricultor-föld., domic. / lakhelye Satu-Mare, Str. Eötvös, 80., a fost înscris în școală în / beiratkozott az iskolába
4, luna / hónap Szept.-Sept., anul / év 1947, pe baza / minek alapján promovării - előmenetele
Clasa / Osztály II. (în litere / betűvel) doua-második

Obiectele de studii / Tantárgyak	Nota anuală pe obiecte / Évi jegy tantárgyanként	Nota pe obiecte la examen / Vizsgai jegy tantárgyanként	Media generală pe obiecte / Általános középjegy tantárgyanként	Media generală (în cifre și litere) / Általános osztályzat (számmal és betűvel)
Citire română — Román olvasás	9·66	9	9·33	Nyolcegész nyolcvankilenc század
Gram. și comp. română / Román nyelvt. és fogalm.	8	8	8	
Citire maghiară — Magyar olvasás	9·66	9	9·33	
Gram. și compunere maghiară / Magyar nyelvt. és fogalm.	8	9	8·50	
Lecturi, recitări frumoase, teatru școlar / Olvasmányok, szavalatok, iskolai szinház	9	—	9	
Istoria — Történelem	—	—	—	
Datoriile omului și cetățeanului / Az ember és állampolgár kötelességei	8	8	8	
Respectul bunurilor publice / Közjavak megbecsülése	10	—	10	
Religie — Vallás	10	10	10	
Matematica — Mennyiségtan	8	8	8	
Șt. Naturale și Agricole / Természetrajz és gazdaságtan	8	9	8·59	
Fizica și Chimia — Fizika és kémia	—	—	—	
Geografia — Földrajz	8·33	8	8·16	
Anatomia și Higiena — Test- és egészségtan	9	9	9	
Deprinderi higienice / Egészségügyi szokások	9	—	9	
Sport-Gimnastică — Sport-Torna	9	—	9	
Desenul — Rajz	9·66	—	9·66	
Scriere frumoasă — Szépírás	9	—	9	
Lucrul manual — Kézimunka	10	—	10	
Pr. agricolă — Gazdasági gyakorlatok	10	—	10	
Gospodăria — Háztartástan	—	—	—	
Muzica — Ének	9	—	9	
Purtarea — Magaviselet	10	—	10	8·89
Frecvența — Óralátogatás	10	—	10	

Situația la finele anului / Helyzete az iskola év végén: Promovată 8·89. Haladó
Clasificat / Osztályozva 18 între / -iknek a 41 elevi promovați / haladó tanuló közül
Director, / Igazgató: [signature]
 Elib. Adev. Nr. / Kiadott igazolvány sz. — Dupl. Nr. / Másodlat sz.
Elib. Certif. Nr. / Kiadott bizonyítvány sz. — Dupl. Nr. / Másodlat sz.

Cum este îngrijit copilul în familie / Hogyan gondozzák a gyermeket a családban: f. bine - nagyon jól
Alimentația — Táplálkozása: potrivită - megfelelő

Examenul Antroprometric — Testmérési vizsgálat
1948. I. 16.
Înălțimea (talia) în Septembrie / Magassága (termete) szept.-ben 130 cm, în Mai / májusban 131 cm
Greutatea în Sept. / Súlya szept.-ben 30 kg, în Mai / májusban 30·5 kg
Aspectul general al desvoltării fizice / Testi fejlődésének általános képe

Examenul medical — Orvosi vizsgálat
Data / Idő — Diagnostic / Diagnózis — Tratament / Kezelés

Aspectul psihologic — Lélektani jellemkép

Inteligența / Intelligenciája	normal - rendes	Sârguința / Szorgalma	mult - sok	Sociabilit. / Társaságkedvelés	[illegible]
		Putere de muncă / Munkaereje	potrivită - megfelelő		
Sensibilitatea / Érzékenysége	mediocră - közepes			Spiritul de inițiativă / Kezdeményező szelleme	insuficient - elégtelen
		Felul de a reacționa (repede sau încet) / Visszahatási módja (gyors vagy lassú)	repede - gyors		

Mediile gen. ale anilor precedenți — Előző évi ált. osztályzatai

Anul — Év	1946/47	1947/48	194	194	194	194	194	194
Cl. - Oszt.	I.	II.						
Media / Ált. oszt.	8·77	8·89						

Aptitudini educative — Különleges hajlamok
Ce obiecte de înv. îi plac / Mely tantárgyakat kedveli
Ce preocupări are / Mivel foglalatoskodik
Talente deosebite / Különleges tehetsége
Aptitudini pentru profesiuni practice / Gyakorlati foglalkozások iránti hajlamai
Aptitudini pentru școlile teoretice / Elméleti iskolák iránti hajlamai
Învățăt. clasei, / Osztály tanító:

Mutat la școala Nr. ...... din ...... / Elköltözött a ...... községi ...... sz. iskolába
Adeverința de permutare Nr. ...... din ...... / Átköltözködési igazolvány sz. ...... ideje
Această partidă se continuă în matricula anului ...... pagina ...... / Ez a rész az ...... évi anyakönyv ...... oldalán folytatódik.

Pagină de registru matricol (an școlar 1947 – 1948).
BJAN-SM, Școala de Fete, Registrul matricol nr. 55.

IOAN GH. OPREA ŞI AUREL GHITTA, DOI PROFESORI DE LA LICEUL „MIHAIL EMINESCU" DIN SATU MARE

Viorel CÂMPEAN
Ovidiu T. POP

ABSTRACT: *This study highlights the importance of the greco-catholic Gymnasium from Beius, of the Royal Catholic High school from Satu Mare and of the "Mihail Eminescu" High school from Satu Mare, schools that have prepared a great number of intellectuals from Ardeal. The professors who teach Romanian language and literature, Ioan Gh. Oprea and Aurel Ghitta are two teachers at "Mihai Eminescu" High school from Satu Mare, both involved in the cultural life of the community. They were for a short amount of time presidents of the "Mihail Eminescu" Lecture Society. This society has played a distinguished part in the life of its members. Through actions organized by the society, the members could learn and acknowledge the Romanian language and literature.*

KEYWORDS: *Satu Mare, professor Ioan Gh. Oprea, professor Aurel Ghitta, Greek Catholic Gymnasium Beiuş, National College "Mihai Eminescu" Satu Mare, Reading Society "Mihail Eminescu"*

După împlinirea idealului naţional, Marea Unire, învăţământul liceal în limba română din Satu Mare, sprijinit pe entuziasmul naţional, a prins parcă aripi. Fostul Liceu Catolic Regesc a devenit Liceul „Mihail Eminescu", prima instituţie şcolară românească purtătoare a numelui poetului naţional. După cum se ştie, în timpul profesoratului lui Petru Bran, cel care înfiinţase catedra de limba română de la Liceul Catolic Regesc din Satu Mare, a funcţionat, cu bune rezultate o societate de lectură. Având în minte demersurile înaintaşului lor, profesorii sătmăreni, având propria experienţă din societăţile frecventate de ei, au înfiinţat din nou o societate de lectură, denumită tot „Mihail Eminescu".

Demersul de recuperare a valorilor interbelice eminesciene a început în anul 2009 când a apărut o carte dedicată profesorilor de matematică de la această

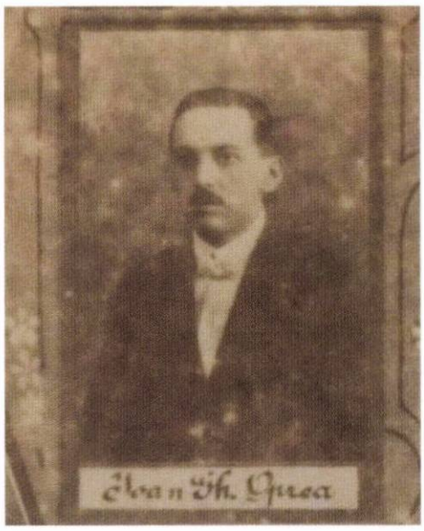

instituție, precum și o monografie a Colegiului[1]. În 2012 cei trei autori au realizat o ediție îmbunătățită a monografiei[2].

Profesorilor merituoși din perioada interbelică le este dedicată o serie de *„Caiete eminesciene"*; celor șapte caiete destinate unor profesori, reproduse mai jos în ordinea numerotării[3], le-a urmat un caiet cu memorii ale unui elev din aceeași perioadă[4]. În această formulă am mai realizat câteva articole dedicate unor profesori eminescieni[5].

În materialul de față ne-am propus să vorbim despre alți doi dintre profesorii din perioada interbelică, Ioan Gh. Oprea și Aurel Ghitta. Întâmplarea a făcut ca în ciclul liceal să fie câțiva ani colegi la Gimnaziul greco-catolic din Beiuș și, de asemenea, să fie legați și cu activitatea culturală de la Liceul „Mihail Eminescu", deși în ani diferiți.

Ioan Gh. Oprea s-a născut la 24 aprilie 1890, în comuna Niradon, județul Săbâlciului [Nyiradony, comitatul Szabolcs, Ungaria], în familia preotului greco-catolic Ioan Oprea și a Anei Buda. Părinții săi erau sătmăreni. Tatăl său, Ioan Oprea s-a născut în 10 (19) ianuarie 1863 la Ciumești (Sanislău după alte surse). A absolvit liceul la Beiuș în 1885, fiind coleg de clasă cu viitorul vicar al Maramureșului, Ilarie Boroș și cu alți viitori preoți greco-catolici precum Ioan Cinca, Alexandru Mihuțiu și Victor Szeremi. A urmat apoi teologia la Satu Mare. S-a căsătorit în 1 august 1889 la Hodișa cu Ana Buda, fiică de preot, rămasă orfană. Nașii celor doi miri au fost preotul greco-catolic Ludovic Mărcuș cu soția Cornelia. A fost hirotonit în 17 noiembrie 1889. A început preoția prin a fi capelan în Nyir Adoni (azi în Ungaria) până în 1892 când a trecut ca administrator parohial în Miniad (Arad). După aceea a slujit la Beliu. Din 1895 până în 1 septembrie 1927 a

---

[1] Gheorghe Cosma, Ovidiu T. Pop, *Profesorii de matematică ai Colegiului Național „Mihai Eminescu" Satu Mare. 1919-2009*, Satu Mare, Ed. Citadela, 2009; Gheorghe Cosma, Rozalia Cosma, Ovidiu T. Pop, *Colegiul Național „Mihai Eminescu" Satu Mare. 150 de ani de învățământ liceal în limba română*, Satu Mare, Ed. Citadela, 2009.

[2] Ovidiu T. Pop, Rozalia Cosma, Gheorghe Cosma, *Colegiul Național „Mihai Eminescu" – file de istorie*, Satu Mare, Ed. Citadela, 2012.

[3] Viorel Câmpean, Aurel Pop, Ovidiu Pop, *Vasile Scurtu, zece ani în serviciul Sătmarului*, Satu Mare, Ed. Citadela, 2012; Viorel Câmpean, Marta Cordea, Ovidiu T. Pop, *Francisc Groza, un intelectual dedicat învățământului și culturii sătmărene*, Satu Mare, Ed. Citadela, 2012; Denisa Mădălina Maxim, *Terențiu Olariu: personalitate a școlii românești interbelice*, Satu Mare, Ed. Citadela, 2013; Ovidiu T. Pop, *Omul, Profesorul și Matematicianul Alexandru Pop*, Satu Mare, Ed. Citadela, 2013; Viorel Câmpean; Ovidiu T. Pop, *Pictorul, profesorul și omul Ioan Conțiu*, Satu Mare, Ed. Citadela, 2014; Marius Horșia, *Petru Bran și învățământul românesc din ținutul Sătmarului*, Satu Mare, Ed. Citadela, 2015; Ovidiu T. Pop, *Profesor dr. Eugen Seleș*, Satu Mare, Ed. Citadela, 2015.

[4] Vasile Țânțaș, *Un secol de viață – amintirile unui eminescian sătmărean*, Satu Mare, Ed. Citadela, 2016.

[5] Viorel Câmpean, Ovidiu T. Pop, *Theodor Vladimirescu, un merituos profesor la Liceul „Mihai Eminescu" din Satu Mare*, în cadrul Simpozionului „150 de ani de învățământ românesc", Colegiul Național „Ion Luca Caragiale", Ploiești, 3 noiembrie 2014, p. 239-433; *Profesorii de la Liceul „Mihai Eminescu" – Colegiul Național „Mihai Eminescu"din Satu Mare, care au obținut titlul de doctor*, an VI, nr. 4-7 (42-45), aprilie-iulie 2012, Satu Mare, Ed. Citadela, p. 41-45.

slujit la Presaca, dată la care se pare că s-a pensionat. În 1895 avea 475 de enoriași, în localitate mai trăind 50 de ortodocși și 7 israeliți. După un deceniu de slujire, împreună cu credincioșii a reușit să vadă împlinit un mare vis, ridicarea bisericii de zid cu hramul „Sfinții Arhangheli Mihail și Gavriil". Din 1927 până în martie 1928 a funcționat ca administrator parohial la Terebești. În 1934 se număra printre preoții pensionari ai diecezei[6].

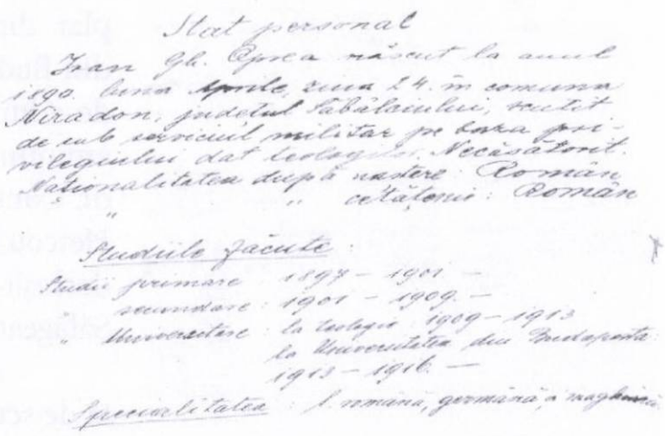
Stat personal
Ioan Gh. Oprea născut la anul 1890 luna aprilie, ziua 24. în comuna Niradon, județul Sabălaiului, scutit de sub serviciul militar pe baza privilegiului dat teologilor. Necăsătorit.
Naționalitatea după naștere: Român
" " cetățenie: Român
Studiile făcute:
Studii primare: 1897 – 1901 –
secundare: 1901 – 1909 –
Universitare: la teologie 1909 – 1913
la Universitatea din Budapesta 1913 – 1916 –
Specialitatea: l. română, germană, a maghiară

Profesorul Ioan Gh. Oprea a fost scutit de serviciul militar pe baza privilegiului dat teologilor. La data venirii între cadrele Liceului „Mihail Eminescu" era necăsătorit[7]. Studiile primare le-a urmat între anii 1897-1901, probabil în Prisaca, unde tatăl său era paroh.

Începând din a III-a clasă gimnazială a studiat la Beiuș. În acel prim an a fost coleg, printre alții, cu viitorii preoți Alexandru Gera (greco-catolic) și Melentie Șora (ortodox); în acest an a fost scutit de un sfert din taxa de școlarizare[8]. În a IV-a clasă gimnazială i-a avut colegi pe Alexandru Gera, Sabin Goron, Melentie Șora[9]. În clasa a V-a i-au fost colegi Alexandru Gera, Sabin Goron, Iuliu Mărcuș, Augustin Ossian, George Văleanu, Melentie Șora și Aurel Gitta, în acest an având scutire întreagă de stipendiu, în sumă de 300 de coroane[10]. În clasa a VI-a i-a avut colegi pe Alexandru Gera, Aurel Gitta, Sabin Goron, Iuliu Mărcuș, George Văleanu și Melentie Șora[11]. În penultima clasă liceală colegi au fost aceiași Alexandru Gera, Aurel Gitta, Sabin Goron, Iuliu Mărcuș, George Văleanu și Melentie Șora[12].

A deținut în clasa a VII-a funcția de bibliotecar al Societății de lectură „Samuil Vulcan", pentru ca în anul terminal să aibă onoarea de a ocupa o funcție și mai înaltă, notar al ședințelor. S-a remarcat în studierea limbii române, la finalul ultimului an șco-

---

[6] *Schematismus historicus Venerabilis Cleri Dioecesis Magno-Varadinensis G.R.C. pro anno jubilari 1900 a restaurata autem sacra cum sancta romana ecclesia unione anno 200*, Magno-Varadini, Typis Samuelis Berger jun., 1900, p. 316-317; Constantin Pavel, Școalele din Beiuș. 1828-1928. Cu o privire asupra trecutului Românilor din Bihor, Beiuș, 1928, p. 189; http://nyiradony.gorogkatolikus.hu/egyhazkosseg.htm; http://nyiradony.gorogkatolikus.hu/parokusok.htm; *Vestitorul*, Oradea, an VIII, nr. 1, 1 ianuarie 1932, p. 5; *Schematismus Venerabilis Cleri Dioecesis Magno-Varadinensis Gr. R. Cath. Pro anno MDCCCXCV*, Magno-Varadini [Oradea], Typis Samuelis Berger 895, p. 79; Șematismul Veneratului Cler al Diecezei Române Unite de Oradea-Mare pe anul 1934, Oradea, Tipografia „Scrisul Românesc", 1934, p. 38, 81; Arhiva Colegiului Național „Mihai Eminescu" Satu Mare (în continuare, ACNME-SM), *Stat personal*.

[7] ACNME - *Stat personal*.

[8] *Programa Gimnaziului Superior Gr. Cat. și a Școalelor Elementare din Beinși [Beiuș] pre anul școlastic 1903-1904*, Beiuș, 1904, p. 55, 110-111.

[9] *Ibidem,1904-1905*, Beiuș, 1905, p. 104-105.

[10] *Ibidem, 1905-1906*, Beiuș, 1906, p. 79, 126-127.

[11] *Anuarul Gimnaziului Superior Greco-Catolic și Școalelor Elementare Greco-Catolice din Beiuș pe anul școlastic 1906-1907*, Beiuș, 1907, p. 131-132.

[12] *Ibidem, 1907-1908*, Beiuș, 1908, p. 51, 65, 142-143.

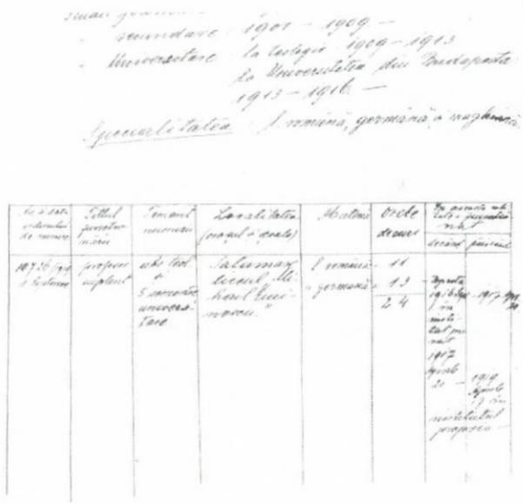

lar urmat la Beiuș primind ca premiu un exemplar din *Almanahul Societății „Petru Maior"* din Budapesta. Între profesorii care i-au predat de-a lungul celor șase ani petrecuți la Beiuș, îi amintim pe: dr. Florian Stan, Nicolae Fabian, dr. Constantin Pavel, la limba română, dr. Petru Hetcou la limba germană, iar limba maghiară a deslușit-o prin intermediul profesorilor Camil Sălăgean și dr. Petru Hetcou.

A beneficiat și în clasa a VII-a gimnazială de scutirea taxei de 300 de coroane, beneficiind de o bursă din Fundația „Pavel". Diriginte al clasei lui Ioan Gh. Oprea au fost, rând pe rând, profesorii Camil Sălăgean (III-IV), dr. Florian Stan (V-VI) și Ioan Iepure (VII-VIII).

A absolvit liceul la Beiuș în 1909. A fost coleg în clasa terminală cu cel care avea să devină episcop ortodox, Aurelian Mager, cu viitorii preoți greco-catolici Vasile Popan, Nicolae Câmpian și Iuliu Mărcuș, cu Melentie Șora (preot ortodox), cu viitorul profesor de la „Mihail Eminescu", Aurel Ghitta[13].

Și-a început studiile teologice la Seminarul din Oradea, în aceeași clasă cu viitorii preoți greco-catolici: George Bonea, Nicolae Câmpian, Mihail Gherman, Iuliu Mărcuș[14].

A urmat apoi Facultatea de Litere și Filosofie la Universitatea din Budapesta, între anii 1913-1916[15], având specialitatea în limbile română, germană și maghiară.

A activat la Budapesta în perioada „1916 Sept-1917 Apr. 1 în sistem privat 1917 Aprilie 21-1919 Aprilie 17 în institutul propriu"[16]. A fost numit ca profesor suplinitor la Liceul „Mihail Eminescu" din Satu Mare prin ordinul 10726 din 1 septembrie 1919, și a profesat doar un an, în perioada 1919-1920.

În primul anuar al liceului, la pagina 10, poziția 12 din ***Corpul profesoral*** *(Împărțirea studiilor dela 16 Mai 1920.)*, scrie: „**Ion Gh. Oprea**, Profesor suplinitor, Ani de funcțiune 1, Obiectul propus (Clasa și orele pe săptămână) Limba română cl. VII-VIII. 6, Limba germană cl. III-VIII. 14, Total de pe săptamână 20, Observări Dirigintele clasei VII. Președintele societății de lectură a elevilor"[17].

Ion Gh. Oprea Profesor suplinitor	1	Limba română cl. VII—VIII. 6 „ germană „ III—VIII. 14	20	Dirigentele clasei VII. Președintele societății de lectură a elevilor.

În clasa la care era diriginte au fost înscriși 38 de elevi, la care se adăugau trei particulari. Am remarcat dintre elevi numele unor viitori preoți greco-catolici care

[13] *Ibidem, 1908-1909*, Beiuș, 1909, pp. 51, 65, 122-123; Constantin Pavel, *op. cit.* pp. 261-262.

[14] *Schematismus Venerabilis Cleri Magno-Varadinensis Graeci-Ritus Catholicorum ad annum Jesu Christi 1909, a restaurata autem sacra cum sancta romana ecclesia unione anno 209*, Nagyvárad [Oradea], Typis „Carmen" – Kolozsvár, 1909, p. 285.

[15] Cornel Sigmirean, *Istoria formării intelectualității românești din Transilvania și Banat în epoca modernă*, Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană, 2000, p. 586.

[16] ANCME-SM, *Stat personal.*

[17] *Anuarul Liceului „Mihail Eminescu" din Satu-Mare, pe anul școlar 1919–1920*, Satu Mare, Tipografia „Satu-Mare", 1920, p. 10.

aveau să slujească în judeţul Satu Mare precum Victor Brânduşan, Cornel Lepădat, Silviu Sălăgian, Augustin Soran şi Liviu Trufaşiu[18].

Dar iată cum este reflectată activitatea Societăţii de lectură în paginile întâiului anuar tipărit după ce instituţia a primit numele poetului naţional:

„Societatea de lectură «Mihail Eminescu», a elevilor cursului superior al liceului, a fost înfiinţată din îndemnul şi cu sprijinul corpului profesoral, la 27 Octombrie 1919.

Activitatea ei a fost rodnică pe terenul şezătorilor literare, din cari membrii trăgeau nepreţuite foloase: cunoaşterea mai amănunţită a frumoasei noastre limbi, atât de oropsite pe vremuri în părţile acestea, unde maghiarizarea înainta cu îndărătnicie şi familiarizarea cu figurile cele mai de seamă ale literaturii noastre.

Nu s'a scăpat nici odată ocazia ca, prin şezători festive, să se contribute la intemeerea unei vieţi româneşti în Satu-Mare, cuib până mai ieri al asupritorilor. Astfel, prima aniversare a zilei sfinte de Decembrie s'a serbat, cu toată măreţia cuvenită, prin o reprezentaţie teatrală cu piesa «Pe-aicea nu se trece» şi alte producţii artistice, care neau ridicat în faţa străinilor. Ziua de glorificare a «Regelui tuturor Românilor», moartea apostolului-poet Vlahuţă, ziua numelui lui Eminescu, ziua de 10 Mai au fost tot atâtea prilejuri de manifestaţie românească, impreunate cu frumoase încercări artistice.

Vacanţele şcolare au dat posibilitatea multor membri de a cunoaşte tărâmurile Someşane şi viaţa neamului nostru de aici: iar poporul a avut prilejul de asculta limba curat românească la micile reprezentaţii teatrale date de aceştia. Societatea şi-a înjghebat şi o bibliotecă, des cercetată de membri, de câteva sute de volume. În întregime ea constă din donaţii, printre care trebue să amintim cu recunoştinţă pe aceea a «Bibliotecei Populare» din Buzău de peste două sute volume. În viitor, nădăjduim ca vremurile normale să ajute la desvoltarea acestui modest început.

Deşi nu s'a avut în vedere scopul material, totuş societatea a realizat, din cotizaţiile membrilor şi din veniturile serbarilor date, o avere de 7016 coroane, care este destinată exclusiv cumpărării cărţilor de literatură română şi abonării la diferite reviste culturale"[19].

La *Activitatea culturală a corpului profesoral* scrie: „**Dl. Profesor Ion Gh. Oprea** a vorbit, la o şezătoare a Casinei, despre «Poezia lui Şt. O. Iosif», şi a publicat un «Manual de conversaţie româno-maghiară»"[20].

Dl. Profesor Ion G. Oprea a vorbit, la o şezatoare a Casinei, despre „Poezia lui St. O. Iosif", şi a publicat un „Manual de conversaţie româno-maghiară."

Manualul în cauză, în fapt o broşură de 35 de pagini, era realizat pe seama „conpatrioţilor de limbă maghiară", dar suntem siguri că el venea şi în sprijinul elevilor români. Volumaşul conţine 17 lecţii de conversaţie precum şi 10 pagini de gramatică. Lucrarea a ieşit de sub teascurile Tipografiei „Satu- Mare" în anul 1920.

Şi în cazul lui **Aurel Ghitta** vorbim despre o familie preoţească, cu chiar mai mulţi strămoşi slujitori ai altarelor. Bunicul lui Aurel, Antoniu Gitta (1834-1912), s-a

[18] *Ibidem*, p. 20-21.
[19] *Ibidem*, p. 13-14.
[20] *Ibidem*, p. 12.

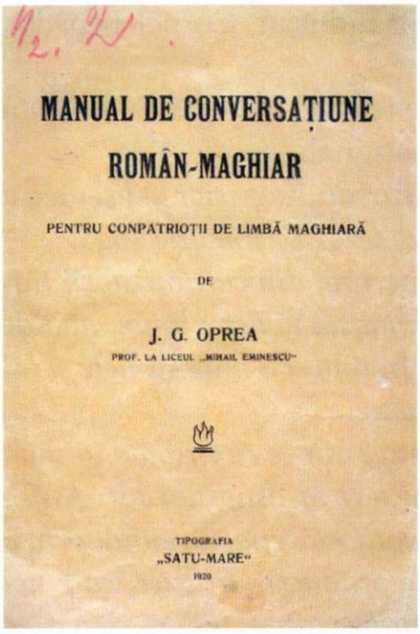

născut în comitatul Satu Mare, la Tămaia, la 20 iulie 1834, în familia țăranilor Paul Gitta (n. 1802) și Maria. După ce a absolvit liceul la Beiuș și Seminarul teologic din Oradea, a fost hirotonit în 1860. A slujit mai întâi în parohiile arădene Șimand, Bocsig și Sintea. Din 1871 a fost paroh în Sărsig (jud. Bihor), iar în 1882 se întoarce către locurile natale, preluând parohia Valea Vinului, unde va sluji credincioșii cu devotament până la repausare. Încă de la înființarea despărțământului local al „Astrei" a participat activ la realizarea obiectivelor acestei instituții culturale. A deținut funcția de vice-arhidiacon al Someșului, iar din 1903 a fost asesor consistorial[21].

Tatăl lui Aurel, Corneliu Gitta (1862-1922) s-a născut la Șimand (Arad), din părinții Antoniu și Ana Leucuția. A absolvit liceul la Beiuș în 1880. Încă elev fiind, a donat bani pentru ostașii români răniți în Războiul de Independență. Teologia a terminat-o la Satu Mare în 1884. S-a căsătorit cu Elisabeta Kökönyesdi, originară de asemenea dintr-o familie preoțească. A fost hirotonit în anul 1887. Începe misiunea preoțească prin administrarea parohiei Sarcău, apoi din 1890, vreme de doi ani, a fost administrator în Virtiș. În 1891 s-a născut fiul Aurel, a cărei biografie și carieră o vom urmări în cele ce urmează. Din 1907 până la săvârșirea din viață a fost paroh la Tătărești, remarcându-se prin patriotismul său. A fost membru activ al Despărțământului Sătmar al „Astrei". În 13 noiembrie 1918 a fost ales în cadrul Consiliului Național Român cercual Ardud. A trecut la cele veșnice în data de 1 noiembrie 1922[22].

Aurel Simion Ghitta s-a născut deci în Virtiș la 16 februarie 1891. A urmat școala primară între anii 1897-1901 la Bicău, unde unchiul său, Victor Gitta, era preot. Cantor-învățător către finalul secolului al XIX-lea la Bicău era Andrei Soran jun., originar dintr-o familie învățătorească. Clasele gimnaziale le-a urmat la Liceul Evanghelic din Reghin. Apoi, după cum am văzut din prezentarea biografiei colegului său de la Liceul „Mihail Eminescu", Ioan Gh. Oprea, studiile liceale le urmează în Beiuș. În primii doi ani de liceu Aurel Ghitta a fost scutit integral de plata taxei de școlarizare dar și de cea de cazare la internat[23]. În clasele a VII-a și a VIII-a a avut scutire la jumătate din taxa de școlarizare și scutire în întregime de la cazare în internat (doar în clasa a VII-a)[24].

---

[21] Viorel Câmpean, *Oameni și locuri din Sătmar*, vol. I, Satu Mare, Ed. Citadela, 2010, p. 106-109.

[22] Viorel Câmpean, Voicu Șichet, *200 de ani de la zidirea Bisericii din Tătărești. Omagiu slujitorilor și credincioșilor săi*, Baia Mare, Ed. Marist, 2014, p. 42-44; Constantin Pavel, *op. cit.*, p. 187; Viorel Faur, "Listele bihorene de subscripții pentru ajutorarea ostașilor români răniți în Războiul de Independență (1877-1878)", în *Crisia*, Oradea, 1977, p. 384; Nicolae Josan, *Adeziunea populară la mișcarea memorandistă (1892-1895. Mărturii documentare*, București, 1996, p. 284; *Transilvania*, nr. 4. jubilar, iulie-august, 1911, p. 526; Șematismul Veneratului Cler al Diecezei Române Unite de Oradea-Mare pe anul 1934, Oradea, Tipografia „Scrisul Românesc", 1934, p. 222.

[23] *Programa Gimnaziului Superior Gr. Cat. și a Școalelor Elementare din Beinși [Beiuș] pre anul școlastic 1905-1906*, Beiuș, 1906, pp. 74, 79; *Anuarul Gimnaziului Superior Greco-Catolic și Școalelor Elementari Greco-Catolice din Beiuș pe anul școlastic 1906-1907*, Beiuș, Nyomatott Süssmann L. könyvnyomdájában, 1907, p. 26, 29.

[24] *Anuarul Gimnaziului Superior Gr.-Cat. și al Școalelor elementare din Beiuș pe anul școlar 1907-1908*, Beiuș, Nyomatott Süssmann L. könyvnyomdájában, 1908, p. 47, 51; *Ibidem*, *1908-1909*, Beiuș, 1909, p. 42.

Între 1909-1913 a urmat cursurile Facultăţii de Litere şi Filosofie a Universităţii din Cluj. Examenul fundamental (germano-maghiară) l-a susţinut în data de 20 mai 1913. Vorbea foarte bine limbile română, germană, franceză şi maghiară, iar limba italiană o vorbea „puţin".

Stagiul militar l-a efectuat ca soldat combatant infanterist, dobândind gradul de locotenent în rezervă. A fost mobilizat începând cu 1 august 1914, până în noiembrie 1918 făcând parte din armata austro-ungară. Din 1 iunie 1919 până la 1 octombrie 1919 a făcut parte din armata română. După război şi-a completat studiile, anul universitar 1920/1921 urmându-l la Facultatea de Litere a Universităţii din Paris[25].

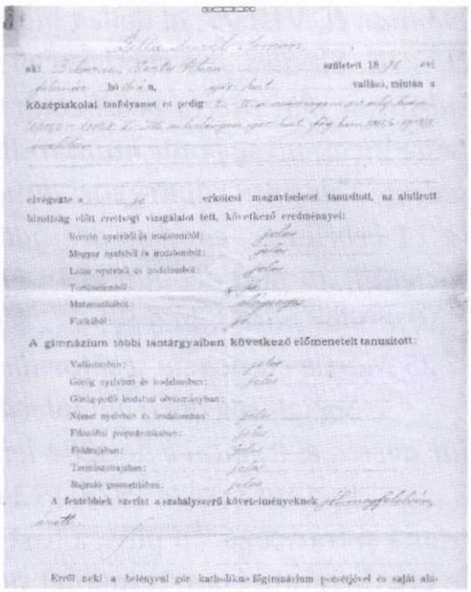

Testimonium maturitantis al lui Gitta Aurel Simion, eliberat de Gimnaziul Greco-Catolic din Beiuş

A venit la Liceul „Mihail Eminescu" începând cu 1 septembrie 1921. Jurământul oficial l-a depus în faţa inspectorului Simion Gocan la data de 22 februarie 1922, în sala profesorală a instituţiei. Poate că este important să mai precizăm că în oraşul Satu Mare mai activa în aceeaşi perioadă un membru al familiei, dr. Cornel Ghitta, care, începând cu 15 martie 1927 a fost numit advocat al Statului pentru judeţul Satu Mare[26].

În primul an a predat limbile franceză, germană, deţinând însă şi funcţiile de secretar al liceului şi prefect de studii. A conferenţiat la „Casina Română" despre cultura franceză. A fost dirigintele clasei a VI-a. Printre numele elevilor din această clasă remarcăm pe cele ale lui Eugen Başti şi Ioan Fernea, viitori preoţi greco-catolici[27].

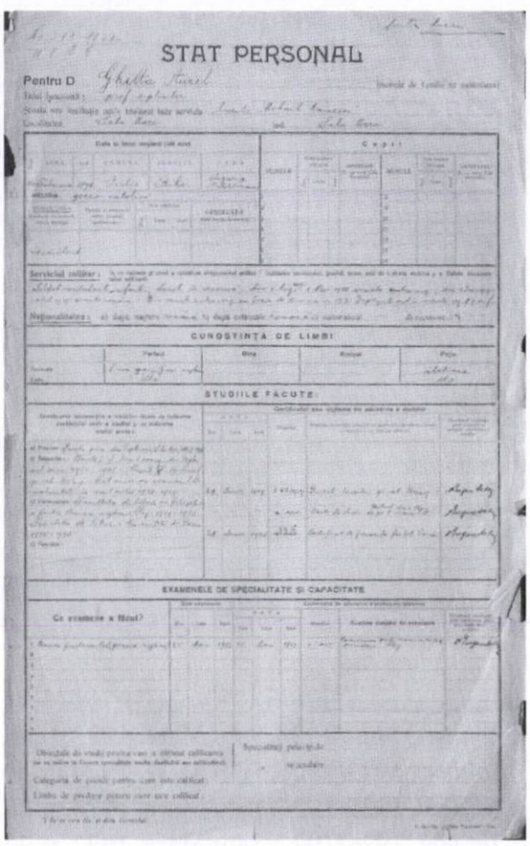

În al doilea an şcolar va ajunge, pentru o scurtă perioadă de timp conducător al Societăţii de lectură.

Dar iată un scurt rezumat al activităţii societăţii în anul şcolar 1922/1923: „*«Societatea de lectură M. Eminescu» a elevilor noştri s'a constituit pentru anul şcolar 1922/23 la 28 Octomvrie 1922, luând conducerea interimală directorul liceului. Comitetul s'a compus din elevii: 1. preşedinte Tolu Ioan cl. VIII., 2. vicepreşedinte Iosif Mihalca cl. VII., 3. prim-secretar Gheorghe Miculaş cl. VIII., 4. al doilea secretar Voisa Ştefan cl. VII., 5. cassier Iagăr Gavrilă cl. VII., 6. prim-bibliotecar Atanasie*

[25] ACNME-SM, *Stat personal,* Nr. 341-922.

[26] *Satu Mare*, Satu Mare, an IX, nr. 14, 3 aprilie 1927, p. 3.

[27] *Anuarul al III-lea al Liceului de Stat „Mihail Eminescu" din Satu Mare pe anul şcolar 1921/1922*, Satu Mare, Tipografia Iosif Simon, 1922, p. 13, 15, 29.

Demian cl. VIII., 7. al doilea bibliotecar Aurel Groza cl. VI. și 8. controlor Corodi Gavrilă cl. VIII. S'a ales și o comisie cenzurătoare. Profesorii Aurel Ghitta și Vasile Herman au substituit mai târziu pe director în agendele de conducător al societății. Activitatea de peste un an nu se poate numi rodnică, întrucât pe lângă ședința de constituire numai cinci ședințe s'au ținut, dintre cari două festive, una la 21 Nov., ziua patronului liceului și una la 11 Februarie, când s'a aranjat și un bal al cărui venit curat a fost 5100 lei. Membrii societății au mai debutat la 15 Oct., cu ocazia serbărilor aranjate cu prilejul încoronării suveranilor noștri, la 6 Febr. (24 Ian. vechiu), ziua comemorării unirii principatelor, la 4 și 25 Martie cu ocazia șezătorilor culturale dela liceu și la serbările de ziua 10/23 Maiu.

Societatea are o bibliotecă, care azi, după selecțiunea făcută, numără 372 volume, iar averea ei în bani e de 4204 lei. Îi stau la dispoziție mai multa reviste literare[28]*".*

În anul școlar 1923/1924 a avut 25 de ore pe săptămână, predând limbile germană și franceză. În plus, a fost și dirigintele clasei a III-a. Între cei 73 de elevi cărora le era diriginte i-am remarcat pe viitorul avocat Emil Demian, pe viitorul ziarist Ioan Borișteac și pe cei care aveau să devină preoți greco-catolici, Augustin Egreanu și Vasile Jula[29].

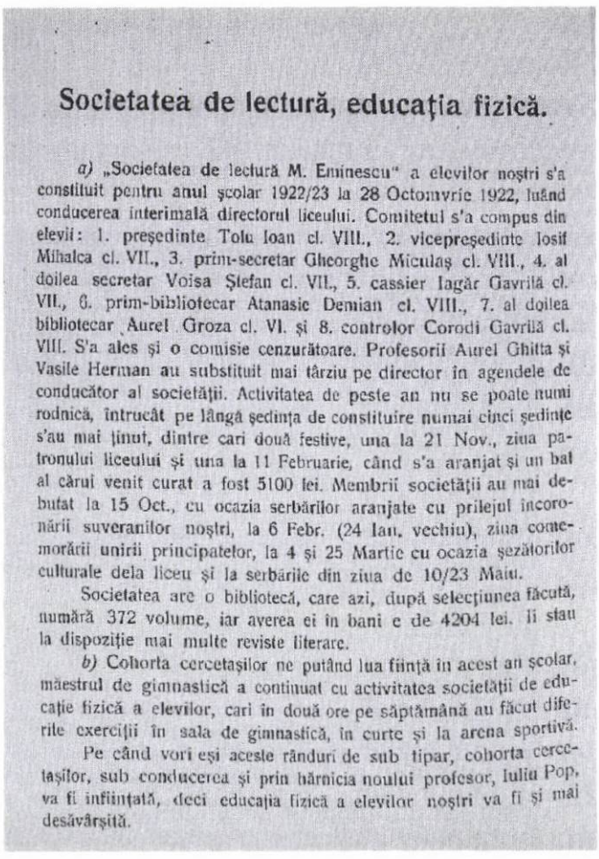

Societatea de lectură, educația fizică.

a) „Societatea de lectură M. Eminescu" a elevilor noștri s'a constituit pentru anul școlar 1922/23 la 28 Octomvrie 1922, luând conducerea interimală directorul liceului. Comitetul s'a compus din elevii: 1. președinte Tolu Ioan cl. VIII., 2. vicepreședinte Iosif Mihalca cl. VII., 3. prim-secretar Gheorghe Miculaș cl. VIII., 4. al doilea secretar Voisa Ștefan cl. VII., 5. cassier Iagăr Gavrilă cl. VII., 6. prim-bibliotecar Atanasie Demian cl. VIII., 7. al doilea bibliotecar Aurel Groza cl. VI. și 8. controlor Corodi Gavrilă cl. VIII. S'a ales și o comisie cenzurătoare. Profesorii Aurel Ghitta și Vasile Herman au substituit mai târziu pe director în agendele de conducător al societății. Activitatea de peste an nu se poate numi rodnică, întrucât pe lângă ședința de constituire numai cinci ședințe s'au mai ținut, dintre cari două festive, una la 21 Nov., ziua patronului liceului și una la 11 Februarie, când s'a aranjat și un bal al cărui venit curat a fost 5100 lei. Membrii societății au mai debutat la 15 Oct., cu ocazia serbărilor aranjate cu prilejul încoronării suveranilor noștri, la 6 Febr. (24 Ian. vechiu), ziua comemorării unirii principatelor, la 4 și 25 Martie cu ocazia șezătorilor culturale dela liceu și la serbările din ziua de 10/23 Maiu.

Societatea are o bibliotecă, care azi, după selecțiunea făcută, numără 372 volume, iar averea ei în bani e de 4204 lei. Îi stau la dispoziție mai multe reviste literare.

b) Cohorta cercetașilor ne putând lua ființă în acest an școlar, măestrul de gimnastică a continuat cu activitatea societății de educație fizică a elevilor, cari în două ore pe săptămână au făcut diferite exerciții în sala de gimnastică, în curte și la arena sportivă.

Pe când vor ești aceste rânduri de sub tipar, cohorta cercetașilor, sub conducerea și prin hărnicia noului profesor, Iuliu Pop, va fi înființată, deci educația fizică a elevilor noștri va fi și mai desăvârșită.

În anul școlar următor, 1924/1925 lipsește din rândul cadrelor școlii. Apoi, în anul școlar 1925/1926 îl găsim doar la catedra de limba germană, patru ore pe săptămână[30]. În anul 1926/1927 are din nou cursuri, atât de limba germană cât și de franceză[31]. În 1927/1928 nu predă. În schimb în anul școlar 1928/1929 predă limbile germană și franceză, 8 ore pe săptămână[32].

În anul școlar 1930/1931 predă doar trei ore de limba franceză[33]. În anul școlar 1931/1932 nu a predat, dar a ținut o conferință sub auspiciile „Astrei", intitulată *Opera lui Goethe*[34].

Anul următor nu predă, în schimb începând cu data de 24 octombrie 1932 este numit la conducerea internatului liceului[35].

În anul școlar 1933/1934 predă din nou limba franceză, 9 ore săptămânal, păstrându-și și funcția de director al internatului[36].

---

[28] *Ibidem, 1922/1923*, Satu Mare, 1923, p. 64.
[29] *Ibidem, 1923/1924*, Satu Mare, 1924, p. 30-31.
[30] *Ibidem, 1925/1926*, Satu Mare, 1926, p. 17, 20.
[31] *Ibidem, 1926/1927*, Satu Mare, 1927, p. 12.
[32] *Ibidem, 1928/1929*, Satu Mare, 1929, p. 11, 13.
[33] *Anuarul al XII-lea al Liceului de Stat „Mihail Eminescu" din Satu Mare pe anul 1930/1931*, Satu Mare, Tipografia Gloria Română S.A., 1931, p. 12, 14.
[34] *Ibidem, 1931/1932*, Satu Mare, 1932, p. 8.
[35] *Ibidem, 1932/1933*, Satu Mare, 1933, p. 50.
[36] *Ibidem, 1933/1934*, Satu Mare, 1934, p. 12, 16, 54.

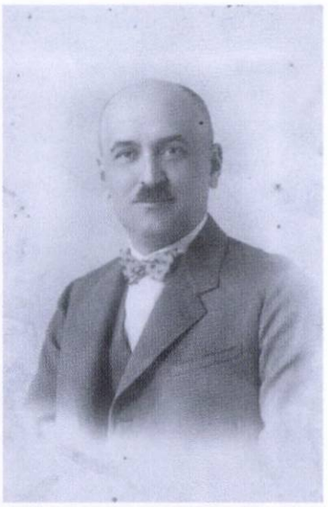

Tot 9 ore de franceză predă şi în anul 1934/1935, ca o completare la funcţia deţinută la internat[37].

În anul şcolar 1935/1936 a deţinut doar funcţia de director al internatului, 100 de elevi fiind în grija sa şi a pedagogului Octavian Ruleanu[38]. În aceeaşi formulă îi găsim şi în următorul an şcolar[39]. A rămas în funcţia de director al internatului până în 12 octombrie 1937. A fost înlocuit de către prof. Silviu Tămaş. Pedagogi în acest an au fost Octavian Ruleanu şi absolventul de teologie Grigore Riţiu[40].

Un important eveniment a avut loc în viaţa Liceului „Mihai Eminescu" la 22 iunie 1924, dezvelirea bustului patronului instituţiei, realizat de către profesorul Ioan Conţiu. Au ţinut discursuri protopopul Dragoş, deputat la acel moment, care i-a îndemnat pe tineri să se adape la „isvorul de lumină şi patriotism al marelui Eminescu", directorul Eugen Seleş, care a întărit acelaşi îndemn „pentru înflorirea Neamului dela Nistru până la Tisa". A urmat punctul culminant al evenimentului, când a fost trasă pânza, „făcând să apară frumosul bust înconjurat de flori. Momentul acela a fost atât de înălţător, încât ochii tuturor au fost năpădiţi de lacrimi! Ţi se părea că în atmosferă pluteşte spiritul marelui gânditor şi cântăreţ al Neamului!". Profesorul Aurel Ghitta a citit o telegramă prin care inspectorul şef Simion Gocan comunica faptul că sufleteşte este prezent la sărbătoare. Apoi, primarul Augustin Ferenţiu, „cu simpaticu-i fel de a vorbi" a vorbit despre importanţa monumentului şi a depus o coroană de flori. Lumea s-a îndepărtat apoi spre case, „cu sufletul înălţat în sfere", iar „În liceu, ca un simbol al luminei româneşti, a rămas bustul lui Eminescu, ca să insufle elevilor dragostea de ţară şi de cultură pentru vecii vecilor"[41].

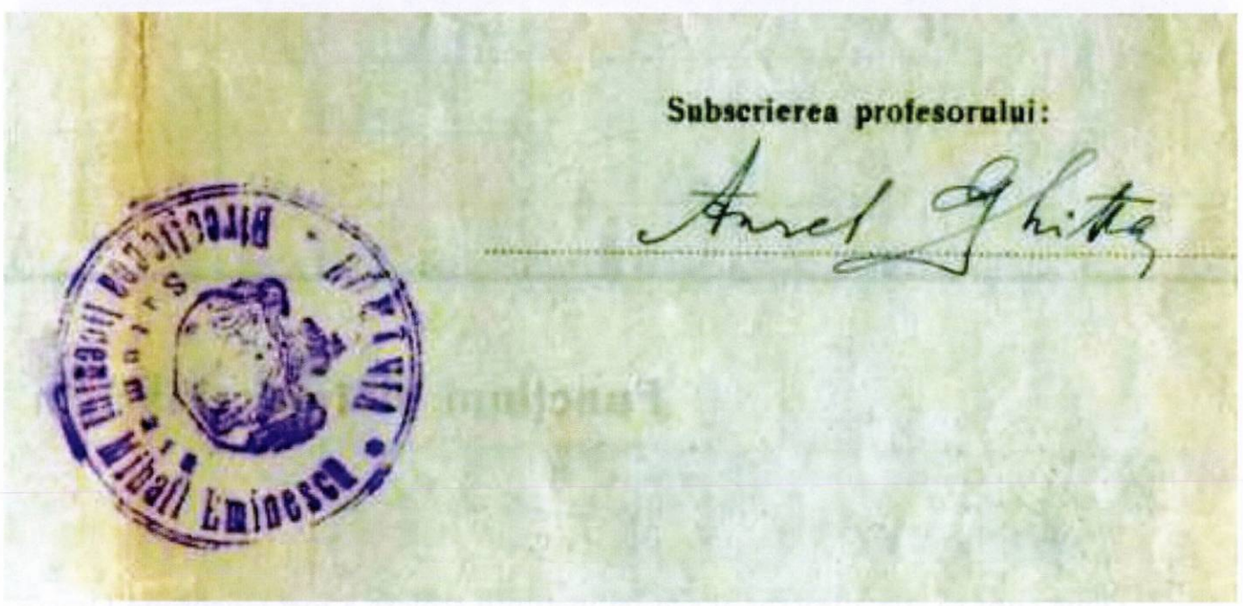

Din 1 septembrie 1925 îl găsim la Şcoala Superioară de Comerţ din Satu Mare, unde, predând limbile franceză şi germană, de asemenea a avut o activitate bogată. Spre

[37] *Ibidem*, *1934/1935*, Satu Mare, 1935, p. 12, 16, 49.
[38] *Ibidem*, *1935/1936*, Satu Mare,1936, p. 52.
[39] *Ibidem*, *1936/1937*, Satu Mare, 1937, p. 54.
[40] *Ibidem*, *1937/1938*, Satu Mare, 1938, p. 52.
[41] *Satu Mare*, an VI, nr. 47, 25 iunie 1924, p. 1.

exemplu, a condus cercetăşia şi a fost responsabil al bibliotecii[42], fiind în acelaşi timp şi contabilul instituţiei. După obiceiul epocii, a ţinut conferinţe. Astfel, la Cercul Francez a vorbit despre *La Fontaine* **şi Voltaire**, la Baia Mare despre *Rostul şcolilor comerciale* iar la Şcoala Superioară de Comerţ din Satu Mare despre *Mihai Viteazul* şi despre *Republica Cehoslovacă*. Şi aici a existat o harnică societate de lectură, sub conducerea dirtectorului Gheorghe Dragoş şi a profesorilor Aurel Ghitta, Ioan Grecu şi Ioan Conţiu, organizându-se serbări în localităţile: Amaţi, Ruşeni, Doba, Halmeu, Sătmărel, Carei, Seini, Borleşti, Baia Mare, etc. Centuria de la această şcoală se numea „Columbus" şi împreună cu celelalte centurii din cohorta „Someşul" a organizat o frumoasă serbare în ziua de 22 mai 1927[43].

După cum se ştie, director al acestei instituţii şcolare a fost Gheorghe Dragoş, iar printre profesorii care au predat îi găsim pe: Tereh Géza, Ioan Conţiu, Aurel Simtion, Ioan Grecu sau Iosif Schneider, câţiva dintre ei fiind colegi cu Aurel Ghitta şi la Liceul „Mihail Eminescu".

[42] Ioan Viman, *Învăţământul secundar din părţile sătmărene îm perioada interbelică: 1919-1940*, Satu Mare, Ed. Muzeului Sătmărean, 2007, p. 292.

[43] *Anuarul Şcoalei Superioare de Comerţ din Satu Mare. Anul IV şi V pe anii şcolari 1926-1927 şi 1927-1928*, Satu Mare, 1928, p. 19, 25, 30-31, 37.

Profesorii în conferință

Din acelaşi ultim anuar tipărit la Liceul „Mihail Eminescu" în perioada interbelică aflăm că în 1937 profesorul Aurel Ghitta încertase din viaţă: „La 13 Oct., cu ocazia îmormântării regretatului prof. A. Ghitta, fost director al internatului, vorbeşte directorul [dr. Eugen Seleş][44]".

Viaţa şi activitatea celor doi vrednici profesori ar merita în continuare studiate, amândoi constituindu-se ca modele pentru cadrele didactice din Colegiul Naţional „Mihai Eminescu".

Viorel Câmpean,
Biblioteca Judeţeană Satu Mare,
Satu Mare, RO
viorel_campean@yahoo.com

Ovidiu T. Pop,
Colegiul Naţional „Mihai Eminescu"
Satu Mare, RO
ovidiutiberiu@yahoo.com

[44] *Anuarul al XIX-lea al Liceului de Stat „Mihail Eminescu" din Satu Mare pe anul 1937/1938*, Satu Mare, Tipografia Hirsch, 1938, p. 5.

PRESA SĂTMĂREANĂ DESPRE INTRAREA ROMÂNIEI ÎN PRIMUL RĂZBOI MONDIAL[1]

Greta PETER

Abstract: *During the First World War, there were three more important towns in Satu Mare County. The most important and also the biggest one was Satu Mare, followed by Carei and Baia Mare. The town of residence was Carei. Among other activities there was also journalism in these three towns, as newspapers and magazines were printed. All the magazines and newspapers were written in Hungarian, even if 54% of the population was Romanian. For the purpose of our study we focused our attention on the following publications: Szatmári Hirlap and Szamos (which came out in Satu Mare), Nagybánya és Vidéke (Baia Mare), and Nagykároly és Vidéke (Carei). Szamos was the only publication that used to come out daily, during the year of 1961. This paper had been printed ceaselessly since 1868. Szatmári Hirlap was a catholic paper that appeared twice a week. All the other papers used to appear weekly in 1916. The newspapers from Satu Mare, especially Szamos, were mostly interested in the news that came from Bucharest or from other capital cities, news that referred to Romania's attitude towards the war. The attitude of the Romanian soldiers from the Austro- Hungarian army was also one of the papers' preoccupations. The patriotism and devotion of certain Romanian soldiers and officers towards the two-headed monarchy are also emphasized. There were many propaganda articles referring with kindness to the Romanian people from Transilvania, but at the same time these articles remained neutral when talking about the Romanian people that lived beyond the Carpathians. The moment Romania entered the war, denigrator articles about Romania and the Romanian people from the extra- Carpathian territory appear in all the papers studied by us. These articles are also intended against the leaders of the Romanians from Transylvania, leaders who do not express their loyalty towards the Austro-Hungarian monarchy. We notice the demeaning articles against Vasile Lucaciu, the most popular leader of the Romanians from Sartu Mare County. As it is well known, he refused any compromise and he settled in Romania at the end of 1914. After Romania's en-*

[1] Lucrarea, realizată sub coordonarea prof. Radu David, a fost premiată în cadrul Concursului Național de Referate și Comunicări ale elevilor de liceu, 2016.

tering the war the Hungarian press from Satu Mare continues to have a benevolent attitude towards the Romanians from Transylvania, and especially towards the people from Satu Mare. This thing was happening due to the declarations of loyalty to the monarchy, declarations repeatedly made by the political and church leaders of the Romanians from Transylvania, Banat, Crisana, and Maramures. This subject is a delicate one and it is usually avoided by historians. We think that it's easy to make accusations today, as we now know the course the historical events. But these personalities couldn't have foreseen the future, and probably wishing to avoid massive persecution of the Romanians from Austro-Hungary, they chose to obey the authorities. Once the prospect of the Unification was more and more clear , and the collapse of the Austro-Hungarian Empire was a matter of days, the political and the clerical leaders of the monarchy changed the topics of their speech, feeling relieved of the pressure imposed by the Hungarian authorities and by censorship, they started to express their adhesion to the national politics of the groups created in the fall and the winter of 1918, but also to the Great National Gathering from Alba Iulia on the 1st of December 1918, event that led to the unification of the territories inhabited by the Romanians from the former Empire with Romania. These facts prove that the messages, leaflets and declarations of loyalty to the country and dynasty, all of them being conceived during the war, were written under pressure. The Romanian political leaders had been demanded to devise such documents with the purpose of making the ordinary people more docile, knowing the fact that the political leaders' attitude has a certain influence on the people from the cities but also on the people already gone on the battlefield.

Keywords: *Satu Mare, papers, romanians, hungarians, war propaganda, World War I*

1. Presa sătmăreană la începutul secolului al XX-lea şi în anii Primului Război Mondial

Conform recensământului din 1910, populaţia comitatului Satu Mare era de 361.324 locuitori. Reşedinţa comitatului era la Carei (16.078 locuitori în 1910)[2], dar oraşul cel mai mare şi mai dezvoltat din punct de vedere economic şi edilitar era Satu Mare. Paralel cu dezvoltarea economică, a avut loc şi o adevărată „explozie demografică", populaţia oraşului triplându-se în mai puţin de un secol. Câteva date, credem, sunt edificatoare: în 1815 oraşul avea 9.928 locuitori, în 1850 - 13.325 locuitori, în 1869 - 18.353 locuitori, în 1890 - 20.736 locuitori, în 1910 - 34.892 locuitori[3]. Desigur că această creştere demografică nu poate fi pusă pe seama sporului natural al populaţiei, ci pe seama sporului migratoriu specific zonelor aflate într-o perioadă de accentuată dezvoltare economică. Al treilea oraş ca importanţă economică şi demografică al comitatului era Baia Mare (12.877 locuitori în 1910).

[2] Datele demografice pentru recensământul din 1910 la: Traian Rotariu (coord.), *Recensământul din 1910: Tramsilvania*, Bucureşti, Ed. Staff, 1999.

[3] Doru Radosav, *Ghid de oraş. Satu Mare*, Bucureşti, Ed. Sport-Turism, 1984, p. 29.

În aceste trei oraşe exista şi activitate publicistică, fiind editate ziare şi reviste. Toate acestea erau în limba maghiară, deşi 54% din populaţia comitatului era românească. În anii Primului Război Mondial în cele trei oraşe apăreau mai multe ziare. Ne-am concentrat atenţia asupra publicaţiilor *Szatmári Hirlap* şi *Szamos* (care apăreau la Satu Mare), *Nagybánya és Vidéke* (Baia Mare) şi *Nagykároly és Vidéke* (Carei). În anul 1916 singurul cu apariţie cotidiană era *Szamos*. Acesta apărea neîntrerupt din 1868. *Szatmári Hirlap* era un bisăptămânal catolic. Toate celelalte aveau o apariţie săptămânală în 1916.

2. Informaţiile despre război în ziarele sătmărene

Ziarele sătmărene acordă o importanţă deosebită ştirilor despre război, fiind puublicate ştiri despre toate fronturile. De asemenea este urmărită atitudinea soldaţilor români din armata austro-ungară. Sunt subliniate atitudinile patriotice şi devotamentul unor soldaţi şi ofiţeri români faţă de monarhia bicefală. Spre exemplu, în *Szamos* este prezentată o scrisoare a locotenentului-major Dumitru Flontaş, către un anume Thurner Albert. Despre Dumitru Flontaş ni se spune că în civilie era funcţionar la Satu Mare şi, de asemenea, membru în Asociaţia Pompierilor Civili din Satu Mare. Autorul articolului are doar cuvinte de laudă despre acesta: „Dumitru Flontaş, funcţionar la noi în oraş, s-a înrolat în armată la începutul războiului şi de atunci a luptat vitejeşte pentru ţară în bătăliile de pe frontul de sud. Soldaţii săi sunt oameni viteji şi fără frică"[4]. În continuare este citat eroul articolului: „Vreau să îţi spun că sunt bine, doar nemernicii aceştia de munţi, zăpada şi frigul acesta de nesuportat, mă deranjează. Mă bucur dacă mai dăm de inamici că aşa ne mai încălzim şi noi". Menţionăm că sătmărenii au fost mobilizaţi în două regimente, Regimentul 5 de linie Satu Mare şi Regimentul 12 de honvezi Satu Mare, ambele unităţi luptând în Galiţia, iar din 1916, pe frontul italian[5].

Desigur că articolul are un rol propagandistic, chiar dacă personajul este real, având rolul de a atrage pe românii din Austro-Ungaria şi în particular pe românii sătmăreni alături de cauza Puterilor Centrale. Odată cu izbucnirea războiului, era firesc ca autorităţile politice şi militare maghiare să-şi manifeste îngrijorarea faţă de modul în care vor răspunde românii la „chemarea patriei". Reacţia românilor la ordinul de mobilizare a fost surprinzător de bună. Pentru oamenii de rând a avut un rol important „mitul bunului împărat" şi educaţia de tip patriarhal, care predica supunerea faţă de autorităţi. Intelectualii au ascultat de manifestul „Către fiii neamului român", publicat în ziarul *Românul* de o parte a liderilor Partidului Naţional Român în frunte cu Theodor Mihali şi Alexandru Vaida-Voevod, urmat de circularele celor doi mitropoliţi şi ale episcopilor greco-catolici şi ortodocşi, care îi îndemnau pe români să răspundă la mobilizare şi să manifeste ascultare faţă de autorităţi[6]. Articolul din *Szamos* venea în siajul acestora. Alţi lideri ai românilor ardeleni, precum Vasile Lucaciu şi Octavian Goga s-au opus acestei iniţiative, având o atitudine intransigentă.

3. Presa sătmăreană despre ultimele zile de neutralitate ale României

Ziarele sătmărene, şi în special *Szamos*-ul, urmăreau cu atenţie ştirile ce veneau dinspre Bucureşti sau cele care veneau din alte capitale, dar făceau referire la atitudinea

[4] *Szamos*, Satu Mare, anul XLVIII, nr. 39, 8 februarie 1916.
[5] Ioan I. Şerban, "Românii în armata austro-ungară în anii Primului Război Mondial", în *Annales Universitatis Apulensis, Series Historica*, nr. 2-3, 1998-1999, p. 206.
[6] *Ibidem*, p. 204.

României faţă de război. La 17 august 1916, *Szamos* îşi informa cititorii despre manevrele pe care le realiza armată rusă, care sugerau trecerea trupelor ruseşti în Dobrogea. Soldaţii ruşi discutau despre trecerea Dunării ca despre ceva foarte apropiat[7]. La pagina următoare, în articolul „Situaţia României", este citat un editorial semnat de Constantin Mille, la 16 august, care considera că prim-ministrul Brătianu nu luase încă o decizie cu privire la implicarea României în conflict[8].

În ziua următoare, acelaşi cotidian, în grupajul „România ţinută în şah"[9], reproduce mai multe materiale de presă referitoare la România. Este rezumat un articol din *Kőlnische Zeitung*, care citează un diplomat american aflat la Bucureşti, conform căruia guvernul român este conştient că batalioanele germane, bulgare şi turceşti ar putea ajunge în cinci zile la Bucureşti, în caz de intrare a României în război de partea Antantei. Proasta aprovizionare cu muniţie şi armament a armatei române, precum şi eşecurile înregistrate de armata rusă pe frontul de est, care nu ar putea veni în ajutorul României, ar descuraja o apropiere a României de Antanta. Este menţionată şi atitudinea anti-rusă a regelui României. Este citat şi un articol pro-antantist din ziarul L`Indépendence Roumaine, care în esenţă conchidea: „cu neutraliatea nu vom obţine nimic." *Universul* din 17 august repoduce un articol din ziarul italian *Ordine*, în care se spunea că „ceasul României a sosit", făcându-se o comparaţie cu atitudinea Italiei cu un an în urmă, care, după mai multe ezitări, intrase în război de partea Antantei, tot într-un moment dificil pentru armatele ruseşti. Concluzia ziarului italian era că „la Bucureşti se pregăteşte ceva".

În 19 august, acelaşi *Szamos* are un nou grupaj de ştiri consistent cu privire la România, sub titlul „Semne de întrebare cu privire la România"[10]. Sunt reproduse cuvintele omului politic conservator Take Ionescu, dintr-un interviu acordat ziarului britanic *Daily Telegraph*: „Pentru România a bătut ceasul. Intervenţia noastră va scurta războiul. Singura problemă o reprezintă aprovizionarea cu materiale de război din partea Antantei, dar acest lucru nu trebuie să întârzie acţiunile noastre." Conform ziarului *Steagul*, „Poporul român este îngrozit să audă ca va trebui să lupte alături de soldaţii ruşi."

În 20 august, *Szamos* consacră un spaţiu tipografic consistent situaţiei din România[11]. Acest nou grupaj este preluat după ziarul budapestan (de limbă germană) *Pester Lloyd*, care realizase o revistă a presei româneşti. Pentru început este reprodus, în rezumat, un articol din *Ziua*, în care se discută despre indecizia lui Brătianu şi despre starea de confuzie ce ar domina cercurile guvernamentale de la Bucureşti, descurajate să intre în conflict de situaţia militară dificilă a Antantei. Conform ziarului citat: „încă mai sunt speranţe ca Brătianu să rămână neutru". În schimb ziarul *Steagul* scria: „Nu este un secret, de acum încolo, că guvernul are intenţia de a participa la război. Nu se ştie încă când şi cum?" Este amintit şi un articol apărut în ziarul *Bund* din Berna, care scria pe 19 august, că la Galaţi este criză de poduse alimentare şi că muncitorii protestează pe străzi împotriva războiului. Pe baza unui material apărut în presa de la Stockholm, intitulat „Aşteptarea României", cotidianul *Szamos* concluziona pe 27 august 1916: „Implicarea României în război nu este încă sigură"[12].

---

[7] *Szamos*, Satu Mare, anul XLVIII, nr. 215, 17 august 1916.
[8] *Ibidem*.
[9] *Szamos*, Satu Mare, anul XLVIII, nr. 216, 18 august 1916.
[10] *Szamos*, Satu Mare, anul XLVIII, nr. 217, 19 august 1916.
[11] *Szamos*, Satu Mare, anul XLVIII, nr. 218, 20 august 1916.
[12] *Szamos*, Satu Mare, anul XLVIII, , nr. 224, 27 august 1916.

Se poate observa că prin aceste grupaje de ştiri despre România, preluate din diferite surse, ziarul *Szamos* încerca să-şi ţină la curent cititorii cu informaţii brute, necomentate, adeseori contradictorii, prezentate aşa cum fuseseră acestea elaborate în redacţiile diferitelor ziare şi agenţii de presă. Celelalte ziare sătmărene publică rar informaţii despre război şi cu atât mai puţin despre România.

4. Ziarele sătmărene despre intrarea României în război

Primul dintre ziarele sătmărene care publică informaţia intrării României în război de partea Antantei a fost tot *Szamos*, care în numărul din 29 august 1916 dedică două pagini, din cele patru câte număra, acestei problematici[13]. Sunt preluate informaţii din toată presa europeană. În zilele următoare primele două pagini ale cotidianului sătmărean sunt dedicate aceluiaşi subiect.

În 5 septembrie, *Szamos* redă un articol din *Le Petit Parisien*, conform căruia Bucureştiul ar fi fost puternic bombardat de zeppelinele germane. Conform ziarului din capitala Franţei, distrugerile ar fi fost masive şi în Bucureşti s-ar fi instalat panica. Cotidianul sătmărean citează în această problemă şi ziare bucureştene, conform cărora distrugerile ar fi fost minore[14].

În numărul din 6 septembrie sunt prezentate dezbaterile Parlamentului maghiar şi interpelările aduse miniştrilor consideraţi responsabili de pierderea Ardealului[15]. Sunt înregistrate mai ales criticile aduse prim-ministrului Tisza István de către Andrássy Gyula, Apponyi Albert şi Károlyi Mihály, care acuzau guvernul de ignorarea graniţei cu România, care a rămas descoperită, devenind o pradă uşoară pentru armata română. Károlyi Mihály îl acuza pe primul-ministru şi de modul defectuos în care s-a realizat retragerea populaţiei civile din estul şi sudul Transilvaniei, în timpul ofensivei româneşti. Desigur, omul politic ţinea seama că erau de faţă şi numeroşi reprezentanţi ai refugiaţilor din Ardeal, posibili viitori votanţi pentru partidul său.

Săptămânalul *Nagykároly és Vidéke* îşi informează cititorii despre intrarea României în război abia în numărul din 6 septembrie 1916, în cel din 30 august, probabil deja tipărit din vreme pentru tipar, neexistând nici măcar o notiţă informativă despre eveniment. "Informează" este prea mult spus, deoarece articolul de primă pagină intitulat simplu „România" este de fapt un editorial cu accente critice semnat de dr. Széman István.[16] Acesta consideră că România se face vinovată de trădare faţă de naţiunea maghiară: „România a făcut cel mai josnic lucru. ... Nu avem cuvintele potrivite să descriem această trădare. ... Credem în binefacerea lui Dumnezeu, care va face ca România să plătească fapta sa oribilă. ... Istoria se întoarce, iar acest lucru pare că îl uită România." Săptămânalul careian va continua să publice acest gen de materiale, unele de-a dreptul jignitoare la adresa românilor de dincolo de Carpaţi. Astfel, în numărul din 20 decembrie 1916, în articolul „Budapesta – Bucureşti", autorul acestuia pretinde că ar fi auzit nişte prizonieri români cântând „Nici n-am fost în Budapesta, dar am pierdut Bucureştiul"[17]. Acesta explică cu un aer de superioritate: „Săracul român este în esenţa sa un biet ţăran. Până şi în aceste momente face haz de necaz. Aceşti ţărani nu

[13] *Szamos*, Satu Mare, anul XLVIII, nr. 225, 29 august 1916.
[14] *Szamos*, Satu Mare, anul XLVIII, nr. 231, 5 septembrie 1916.
[15] *Szamos*, Satu Mare, anul XLVIII, nr. 232, 6 septembrie 1916.
[16] *Nagykároly és Vidéke*, Carei, anul XXXII, nr. 36, 6 septembrie 1916.
[17] *Nagykároly és Vidéke*, Carei, anul XXXII, nr. 52, 20 decembrie 1916.

s-au luptat cu sârg pentru că știau că oricum s-ar termina, ei nu ar avea nimic de câștigat. Brătianu și prietenii săi au fost fără conștiință. Urmându-și doar interesele proprii, ei au intrat într-un război care nu folosește poporului. Totuși Brătianu ar merita o statuie din partea noastră, deoarece, prin eroarea sa, el a rezolvat problemele noastre cu România, care este acum îngenuncheată."

Szamos urmărește în continuare operațiunile militare de pe toate fronturile, dar mai cu seamă cele din Transilvania și contraofensiva germano-bulgaro-turcă din sud. Ca de obicei, sunt citate mai multe surse. Nu este neglijată situația internă din România, mai ales după succesul contraofensivei Puterilor Centrale. În numărul din 16 septembrie 1916 sunt prezentate informații provenite de la Sofia, sub titlul „Mari tulburări în România"[18]. Conform acestui articol, numeroși soldați români și-au atacat superiorii, iar numeroși rezerviști ar fi refuzat să se prezinte la încorporare. Posturile de poliție ar fi în alertă maximă, datorită haosului din orașe, în special din București. În București și Galați ar fi fost agresați numeroși ofițeri ruși, iar în Brăila, Constanța și Galați ordinea publică mai poate fi menținută doar cu ajutorul armatei. Liderii socialiști ar fi fost arestați, iar populația l-ar vrea în postura de prim-ministru pe Petre P. Carp, care ar fi singurul capabil să evite dezastrul României. Este menționat și un nou atac al zeppelinelor germane asupra Bucureștilor. Caracterul propagandistic al articolului nu poate trece neobservat, cu toate că nu se poate nega existență unei stări de tensiune în România, după înfrângerea de la Turtucaia, eșecul manevrei de la Flămânda și începutul retragerii din Transilvania[19]. Nu putem să nu observăm că bulgarii „propuneau" și un nou prim-ministru al României, în persoana lui Petre P. Carp, om politic conservator, cunoscut pentru sentimentele sale filo-germane.

Bisăptămânalul catolic *Szatmári Hirlap* publică un articol cu caracter pseudoștiințific în numărul său din 17 septembrie 1916[20]. În materialul intitulat „Român e totuna cu valah?" autorul susține că denumirea de "român" a fost însușită fraudulos, numele corect al poporului fiind cel de „rumân", adică slugă. Sunt aduse ca argumente împotriva latinității românilor scrierile lui Roesler și Hunfalvy Pál.

În 22, 23 și 24 septembrie 1916, *Szamos* insistă asupra eliberării Transilvaniei și respingerii armatei române la sud de Carpați, neuitând a sublinia eroismul soldaților maghiari în aceste lupte[21]. O nouă relatare despre situația de la București este preluată din presa rusă, via Stockholm, în articolul „Reorganizarea Bucureștiului", din 29 septembrie 1916[22]. Se arată că orașul este practic sub controlul armatei, comandantul militar al orașului dând ordine de închidere a localurilor publice „care sunt locuri unde se răspândesc vorbe mincinoase." Se zvonea că poliția a întocmit liste cu numele persoanelor care trebuiau să părăsească capitala, printre care s-ar fi numărat și publicistul de orientare socialistă Constantin Mille, proprietarul ziarelor de stânga *Adevărul* și *Dimineața*, pe care de altfel le va închide, până în 1919, în urma refugierii sale la Iași.

---

[18] *Szamos*, Satu Mare, anul XLVIII, nr. 241, 16 septembrie 1916.

[19] Glenn E. Torrey, *România în Primul Război Mondial*, trad. din limba engleză de Dan Criste, București, Editura Meteor Publishing, 2014, p. 89-90 și 124-125.

[20] *Szatmári Hirlap*, Satu Mare, anul XXV, nr. 74, 17 septembrie 1916.

[21] *Szamos*, Satu Mare, anul XLVIII, nr. 246, 22 septembrie 1916; *Szamos*, Satu Mare, anul XLVIII, nr. 247, 23 septembrie 1916; *Szamos*, Satu Mare, anul XLVIII, nr. 248, 24 septembrie 1916.

[22] *Szamos*, Satu Mare, anul XLVIII, nr. 252, 29 septembrie 1916.

La 1 septembrie ziarul *Szamos* publică un interviu cu protopopul greco-catolic de Baia Mare, Breban, în care acesta îl atacă vehement pe Vasile Lucaciu, cerând excluderea lui din preoție. Lucaciu este numit „trădător de țară"[23]. În numărul său din 15 octombrie 1916 *Szamos* publică un alt articol denigrator la adresa lui Vasile Lucaciu[24]. Articolul are forma unui interviu cu credincioșii din parohia acestuia din Șișești (în prezent în Maramureș), care îl acuză că la plecarea pe front a feciorilor le-ar fi zis: „Mai bine să nu veniți nici unul viu acasă, decât să vă comportați ca niște câini fricoși în lupta pentru apărarea țării". De asemenea, oamenii l-ar acuza că ar fi fugit ca un laș la București, unde este „îngrășat" pe banii parohiei și ai rușilor. Nu era primul articol denigrator la adresa liderului memorandist, atât de obișnuit cu tracasările autorităților maghiare și chiar cu atmosfera din pușcăriile dublei monarhii.

5. Atitudinea presei maghiare față de românii sătmăreni

Dacă românii din Regatul României și unii lideri politici ai românilor ardeleni sunt atacați și denigrați în presa locală, oarecum alta este atitudinea față de românii din comitatul Satu Mare, „românii noștri", după cum se exprimă la un moment dat ziarul *Nagybánya és Vidéke*[25].

Încă din 5 septembrie 1916, cotidianul *Szamos* înregistrează cu o deosebită satisfacție declarația de credință față de statul austro-ungar a vicarului greco-catolic de Sătmar, Romulus Marchiș[26]. Acesta ar fi trimis ziarului următoarea declarație: „Intelectualii români din Sătmar au fost șocați când au luat la cunoștință despre declarația de război a României. ... Oricine este dușmanul țării noastre iubite, este și dușmanul nostru. Noi rămânem fideli față de conducători, luptăm împreună dacă va fi cazul pentru țara noastră sfântă."

Aceeași temă o abordează și săptămânalul *Nagykároly és Vidéke,* în numărul său din 20 septembrie 1916. Articolul „Loialitatea românilor din Satu Mare" descrie o întâlnire desfășurată la Carei, pe 18 septembrie, a liderilor comunității românești din arhidiaconatul Sătmarului, convocați de arhidiaconul Romulus Marchiș[27]. La întâlnire ar fi participat zeci de persoane, preoți, învățători, lideri ai comunității românești. Vicarul Marchiș ar fi spus: „România a declarat război Monarhiei noastre, în care, totuși, trăiesc și mii de români, în pace și liniște cu celelalte națiuni. Această acțiune a României ne-a uimit enorm pe noi, românii din Ungaria, deoarece nu ne-am imaginat că România poate fi aliată cu Rusia. ... Românii din Ungaria au trăit alături de secole de națiunea maghiară și întotdeauna s-au înțeles bine. Nimeni, niciodată nu s-a simțit exclus. S-ar putea să fi fost mici tensiuni între români și maghiari în trecut, ca între orice națiuni, dar românii nu s-au întors niciodată împotriva țării."

În același spirit, cotidianul *Szamos* din 6 septembrie 1916 prezintă discursul deputatului român Ștefan Cicio Pop, din Parlamentul Ungariei, care afirmă loialitatea națiunii române față de „patrie și împărat"[28]. Discursul acestuia venea în toiul dezbaterilor despre intrarea României în război, deputatul român dorind să prevină

[23] *Szamos*, Satu Mare, anul XLVIII, nr. 228, 1 septembrie 1916.
[24] *Szamos*, Satu Mare, anul XLVIII, nr. 266, 15 octombrie 1916.
[25] *Nagybánya és Vidéke,* Baia Mare, anul XLII, nr. 39, 24 septembrie 1916.
[26] *Szamos*, Satu Mare, anul XLVIII, nr. 231, 5 septembrie 1916.
[27] *Nagykároly* és *Vidéke,* Carei, anul XXXII, nr. 38, 20 septembrie 1916.
[28] *Szamos*, Satu Mare, anul XLVIII, nr. 232, 6 septembrie 1916.

represalii la adresa românilor din cadrul Austro-Ungariei. La 24 septembrie, același ziar, înregistrează cu satisfacție declarația de credință a liderilor comunității românești din districtul Ardud, prezentată de preotul Corneliu Ghitta[29].

La aceeași dată, hebdomadarul *Nagybánya és Vidéke,* în articolul „Românii noștri și războiul", apreciază loialitatea românilor ardeleni față de dubla monarhie[30]. „Peste tot pe pământul maghiar, unde trăiesc și români, există relații bune între cele două naționalități. Acest aspect s-a intensificat pe durata războiului. Românii noștri din Ungaria sunt mult mai cultivați și mai gospodari decât cei din România, care își duc viața în robie cerșind pe drumuri. Cum puteau ei crede că românii noștri se vor adăposti sub aripa lor?" Este prezentat apoi mesajul de credință al românilor din Baia Mare și Baia Sprie, pentru prim-ministrul Ungariei Tisza István. În continuare este redată o poezie (preluată dintr-o publicație orădeană), despre care se afirmă că este scrisă de un român, Ioan Pele (Pele János). În versurile acesteia se vorbește despre sentimentele rănite ale „românilor unguri", din cauza trădării României. Redactorul ziarului recomandă: „Românii ar face bine să înrămeze această poezie, să o pună pe perete și să o învețe ca pe Tatăl Nostru! Ea ar trebui dusă în școli pentru ca să aibă copiii posibilitatea să o învețe." Era un articol de pură propagandă, care avea menirea de a-i flata pe românii transilvăneni și a preveni mișcări ale acestora împotriva statului, dezertări și revolte ale soldaților.

6. Concluzii

Dintre toate aceste ziare, cel mai informat cu privire la mersul războiului era cotidianul *Szamos.* Acest lucru apare oarecum ca firesc datorită apariției sale zilnice. Celelalte ziare, datorită apariției săptămânale, înregistrează știrile cu întârziere. De multe ori, parcurgându-le paginile, cititorul rămâne cu impresia unei lumi atemporale, suspendată înafara marilor evenimente ale timpului, preocupată doar de probleme locale. Micile drame ale oamenilor, programul teatrului orășenesc, conferințele meșteșugarilor și negustorilor, prețurile din târguri țin capul de afiș în aceste mici publicații provinciale. Se întâmplă ca informațiile despre conflict să fie expediate sub forma unor știri pe scurt în pagina a doua sau chiar a treia. Uneori chiar lipsesc.

Alta este situația la *Szamos.* De regulă primele două pagini sunt dedicate știrilor despre război sau unor informații ce au legătură cu acesta. Datele erau preluate de la agenții de presă și din ziare străine, deseori fiind reproduse în rezumat articole din mari publicații elvețiene, suedeze, olandeze. Se observă interesul pentru preluarea informațiilor din țări neutre. Sunt preluate și materiale din publicațiile germane, italiene, britanice, franceze, germane, dar și din ziarele importante vieneze și budapestane, precum *Pesti Hirlap* și *Pester Lloyd.* Cititorul putea astfel să-și formeze propria opinie cu privire la mersul evenimentelor, doarece erau citate informații din ambele tabere.

Pe lângă aceste informații „brute", există comunicate de presă oficiale, articole de opinie, interviuri cu soldați, poezii patriotice. Acest gen de materiale este majoritar în celelalte publicații sătmărene, fiind bine reprezentat și în *Szamos.* În nici unul din ziare nu am întâlnit fotografii, hărți, caricaturi, cu referire la război sau alte subiecte.

Atitudinea României este urmărită cu atenție de-a lungul anilor de neutralitate. Sunt preluate materiale din ziarele bucureștene și sunt prezentate opiniile diplomaților

[29] *Szamos*, Satu Mare, anul XLVIII, nr. 248, 24 septembrie 1916.
[30] *Nagybánya és Vidéke,* Baia Mare, anul XLII, nr. 39, 24 septembrie 1916.

cu privire la calea ce o va urma România. De asemenea este urmărită atitudinea soldaţilor români din armata austro-ungară. Sunt numeroase articolele de propagandă, binevoitoare la adresa românilor transilvăneni şi oarecum neutre faţă de românii de dincolo de Carpaţi, până la momentul intrării României în război. După această dată, în toate ziarele studiate apar articole denigratoare la adresa românilor extracarpatici şi a României, dar şi a liderilor românilor transilvăneni, care nu îşi manifestaseră loialitatea faţă de coroana austro-ungară. Se remarcă articolele vitriolante la adresa lui Vasile Lucaciu, care, aşa cum se ştie, a refuzat compromisul şi s-a stabilit în România, la finalul anului 1914 (la fel a procedat şi Octavian Goga).

După intrarea României în război, presa maghiară sătmăreană continuă să aibă o atitudine binevoitoare faţă de românii transilvăneni în general şi sătmăreni în special. Acest lucru se datora declaraţiilor de loialitate faţă de dubla monarhie, făcute de liderii politici şi ecleziastici ai românilor din Transilvania, Banat, Crişana şi Maramureş[31], repetate la nivel local de liderii comunităţii româneşti din Sătmar. Acest subiect este unul delicat şi de regulă evitat de către istorici. În fond, activitatea patriotică a lui Ştefan Cicio Pop este binecunoscută. La nici un an după ce a devenit deputat de Şiria, în parlamentul de la Budapesta, a fost condamnat la trei luni de puşcărie pentru două articole publicate în „Libertatea" şi care contraveneau politicii austro-ungare privind naţiunea română din Ardeal[32]. Activitatea naţională a lui Romulus Marchiş, vicar/arhidiacon greco-catolic de Sătmar (cu reşedinţa la Carei) şi în special lupta sa de a salva şcolile româneşti şi limba română în parohiile alocate episcopiei greco-catolice maghiare de Hajdúdorog (înfiinţată în 1912) este recunoscută de istoriografia română[33].

În perspectiva înfăptuirii României Mari, când prăbuşirea monarhiei austro-ungare era o chestiune de zile, liderii politici şi ecleziastici ai românilor din dubla monarhie şi-au modificat discursul, simţindu-se eliberaţi de presiunile autorităţilor maghiare şi de cenzură, exprimându-şi adeziunea la politica naţională a organismelor create în toamna şi iarna anului 1918, precum şi la istoricul act al Marii Adunări Naţionale de la Alba-Iulia din 1 decembrie 1918. Acest lucru, demonstrează faptul că mesajele, manifestele şi declaraţiile de fidelitate faţă de patrie şi dinastie, formulate în timpul războiului, au fost redactate sub presiunea momentului, liderilor politici români fiindu-le solicitată emiterea acestor acte cu scopul docilizării oamenilor de rând, considerându-se probabil că atitudinea liderilor naţionali va influenţa atitudinea locuitorilor provinciei, precum şi a celor plecaţi pe front[34].

Greta Peter
Elevă Colegiul Naţional „Ioan Slavici" Satu Mare
Satu Mare, RO
gretapeter99@yahoo.com

[31] Alexandru Dărăban, "Discursul pro-dinastic şi loialist al unor ierarhi şi politicieni ardeleni în momentul intrării României în Primul Război Mondial", în *ASTRA Salvensis. Revistă de istorie şi cultură*, an II, nr. 3, 2014, pp. 82-87.

[32] Stelian Neagoe, *Oameni politici români*, Bucureşti, Ed. Machiavelli, 2007, p. 175-178.

[33] Viorel Ciubotă, *Vicariatul naţional român din Carei (1918-1919)*, Satu Mare, Ed. Muzeului Sătmărean, 1997.

[34] Alexandru Dărăban, *op. cit.*, p. 87.

XLVIII. évfolyam. Szatmár, 1916. február 8., kedd 39 szám.

SZAMOS

POLITIKAI NAPILAP.

ELŐFIZETÉSI DIJAK:
Egy évre helyben 14 K 40 f Vidéken . . 16 K — f
Fél évre „ 7 „ 20 f „ . . 8 „ — f
Negyedévre „ 3 „ 60 f „ . . 4 „ 20 f
Egy hónapra „ 1 „ 20 f „ . . 1 „ 40 f

Felelős szerkesztő: BÉRES SÁNDOR.
Kiadó és laptulajdonos: a „Szabadsajtó" könyvnyomda-részvénytársaság részv.-tára. SZÁTHMÁR-NÉMETI.

Hirdetési díjak Szatmáron előre fizetendők. Nyilttér sora 30 fillér.
Szerkesztőség és kiadóhivatal: RÁKÓCZI-UTCA 20. SZ.
Telefon-számok: Szerkesztőség és kiadóhivatal: 2[illegible]
Felelős szerkesztő lakása . . 2[illegible]

A birálat.

Tisza István gróf miniszterelnök mindjárt az első napon szót kért a kivételes hatalom gyakorlásáról szóló kormány jelentés birálatához s ezzel a legjobb szolgálatot tette az országnak. Mert a birálatot előrelátható volt visszaterelte abba az egyedül helyes irányba, amelyből nyomban az első lépéssel mellékvágányra tévedt s amelynek következetes mellőzése azzal a veszedelemmel fenyegetne, hogy a háborus tapasztalatok okos számonvétele és lehető értékesítése helyett egyik és másik ellentét kiélezésével csak rontanánk közállspotainkon s igy közvetve kockáztatnók azokat a nagy érdekeket, amelyek ebben a pillanatban összes erőink megfeszitett és zavartalan együttműködéséhez fűződnek.

Már jó idő óta lappang bennünk a hajlandóság, hogy a háborával járó gazdasági és élelmezési nehézségek okait ne ott keressük és találjuk meg, ahol azok valóban rejlenek, hanem hogy azokért egymást, a társadalom, a gazdasági élet egyik vagy másik osztályát tegyük felelőssé. A legfőbb ideje volt tehát annak a nyomatéknak, mellyel a miniszterelnök ennek a hajlandóságnak az igaztalanságára s egyben nyilvánvaló veszedelmeire rámutatott. Akár a bankok, akár a termelők, akár pedig a közvetitő kereskedelem egyoldalu elitélése nemcsak abban van ártalmunkra, hogy belső nehézségeink számát szaporitjuk, de legalább ugyanolyan mérvben azzal is, hogy az ellentétek látszatával bátoritjuk s ujabb reményekre jogositjuk már-már végkép elcsüggedt ellenségeinket.

Vannak nehézségeink, ezt senki sem tagadja, de ezek javarészt önként származtak a háboruból, amely minden téren megsokszorosodott igényeket támaszt velünk szemben. És származtak másrészt az időjárás viszontagságaiból, amelyek a termelést olyan mértékben csökkentették, hogy a köteles előrelátás önmegtagadást és takarékosságot parancsolt ránk. Amikor azonban az ország mind e nehézségeket katonáink hősiességéhez teljesen méltó fegyelmezett magatartásával küzdötte le, valóban az égbekiáltó bünnel határos, hogy a kézzel fogható vis major helyett bünbakokat állitsunk s az ezek ellen szitott keserüséggel kedvetlenitsük el a könnyenhivőkben az eddig tapasztalt és a jövőben ép annyira szükséges áldozatkészséget.

Az ország megnyugtatásában és a kivételes hatalom kezeléséről folyó vita egészséges kialakulásában okvetlenül döntő szerepet fog játszani annak a módja is, ahogyan a miniszterelnök a kormányra háruló nagy felelősségről szólott. Nem vindikált sem a maga, sem a hatóságok számára csalhatatlanságot, ám ha a háboru előreláthatatlan meglepetései folytán itt-ott történhettek is hibák, viszont bizonyos, hogy a kivételes hatalom rendeltetésének megfelelően érvényesült: az állam biztonsága megkapta mindazt, amire szüksége volt, de azért a társadalom érdekei, a lakosság szabadsága és a nemzet közszabadsága is teljes védelemben részesültek.

Már pedig a lényeg ebben van. Amit nem csupán azért konstatálunk, hogy általa igazolva lássa mindenki a kormány jogcimét, melyen a ráruházott rendkivüli hatalom kezelésére nézve felmentést kér az országgyüléstől. Ezért is, de emellett még azért is, mert igazságosan meg kell állapitanuk, hogy a rendkivüli hatalom, ilyetén eredményeiben dicséretesen együttműködött a parlament is, amely hazafias önmérsékletével pártkülömbség nélkül mindig az ország nagy érdekeit tartotta szem előtt. És mert ebből a jövőre nézve le akarjuk vonni azt a biztató következtetést, hogy akik idáig annyi bölcsességnek adták jelét, törvényhozóinkat a pillanatnyi föllobbanások vagy pártos tekintetek ezentul sem fogják citériteni hazafias kötelességeik teljesitésétől.

A világháboru hirei.

Hőfer altábornagy jelentése.

Budapest, febr. 7. Hivatalos jelentés:

A helyzet mindenüt változatlan.

Hőfer altábornagy.

Német főhadiszállás jelentése

Berlin, február 7. A nagy főhadiszállás jelenti:

Nyugati hadszintér:

A labassei csatorna és Arras között valamint a Sommetől délre heves harcok voltak.

Lens városra az ellenség utóbbi napokban ismét élénken tüzelt.

Az Argonneokban a franciák a 225-ös (La Fille Morte) magaslattól északkeletre robbantottak és megszállották a robbantási tölcsért, de ellentámadásunkkal azonnal elüztük őket onnan.

Keleti hadszintér:

Az oroszok sikertelenül támadták meg a Szczara keleti partján a baranowici—ljachowitschi-i vasut mentén a február hatodikára virradó éjjel tőlük elfoglalt orosz tábori őrsállást.

Az ellenség érzékeny veszteségek mellett visszavonulni volt kénytelen.

Widsytől délnyugatra egy orosz repülőgép, amelynek vezetője eltévedt, kezünkre került.

A balkáni hadszintér:

Nincs ujság.

A legfőbb hadvezetőség.

A balkán harcokból.

Lugano, febr. 7.

A Secolo c. lap irja:

Doiran előtt ágyudörgés hallatszik.

—

Berlin, febr. 7.

Az Echo de Paris c. francia lap jelenti:

A szerb—bolgár határ felé nagy francia lovascsapatok felderitő utra indultak, hogy pontosan megállapitsák a bolgár előőrsök állását.

—

Lugano, febr. 7.

A Secolo cimü lap jelenti Athénből:

Az ántánt Szalonikiba még folyton szállitja a nehéz ágyukat.

Hogyan kapitulált Nikita?

Stokholm, febr. 7.

A Dagblat c. lapban a montenegrói frontról visszatért Soerenson egyetemi tanár a következő élményeit irja le:

A Lovcsen eleste után Nikita fegyverszünetet kért. E kérelmét elutasitották. Nikita a katonai és polgári hatóságokkal Podgoricába utazott.

Cettinje elestekor a montenegrói király kettős parlamentairrel katonai főparancsnokságunkhoz Ferenc József király cimére nyiltlevelet küldött, amelyben békét kért és királyunk lovagiasságára appellált.

Soerensen megjegyzi, hogy Nikita jött rá először arra, hogy az ántánt ügye elveszett.

Oroszország felbomlása.

Szófia, febr. 7.

A Narod Prava c. lap „Oroszország felbomlása cimen vezércikket közöl az orosz állapotokról.

A cikk szerint a cár minden ellenőrzés nélkül uralkodik és a kamarilla ismét munkába van.

A hivatalnokok lopnak és szaroinak, a nép pedig a legnagyobb nyomorban sinlődik. Oroszország bomlása általanossá lett és gyorsan elharapódzott, ami a békekötés kérdését siettetí.

—

Ara 6 fillér. **Lapunk mai száma 4 oldal.** **Ara 6 fillér.**

Szamos, Satu Mare, anul XLVIII, nr. 39, 8 februarie 1916.
Sursa: www.hungaricana.hu

XLVIII. évfolyam. Szatmár, 1916 augusztus 29., kedd 225. szám

SZAMOS

POLITIKAI NAPILAP.

ELŐFIZETÉSI DIJAK: Egy évre helyben 14 K 40 f Vidéken . . 18 K — f
Fél évre „ 7 „ 20 f „ . . 9 „ — f
Negyedévre „ 3 „ 60 f „ . . 4 „ 50 f
Egy hónapra „ 1 „ 20 f „ . . 1 „ 60 f

Felelős szerkesztő: DÉNES SÁNDOR.
Kiadó és laptulajdonos: a „Szabadsajtó” könyvnyomda és lapkiadó részv. társ. SZATMÁR-NÉMETI.

Hirdetési dijak Szatmáron előre fizetendők. Nyilttér sora 30 fillér.
Szerkesztőség és kiadóhivatal: RÁKÓCZI-UTCA 24. sz.
Telefon-számok: Szerkesztőség és kiadóhivatal 37.
Felelős szerkesztő lakása . . 239.

Románia hadat üzent a monarchiának.

Bécs, augusztus 28.

Tegnap éjszaka a román követ megjelent a külügyminiszteriumban és jegyzéket nyujtott át, mely szerint Románia Ausztria—Magyarországgal huszonhetedikén este kilenc órától kezdve hadiállapotban levőnek tekinti magát.

Berlin, aug. 28.

A román kormány tegnap este Ausztria—Magyarországnak hadat üzent. A szövetségtanács azonnal ülésre hivatott össze.

Brassó, aug. 28.

Romániából tegnap óta érkeznek az ott lakó német és magyar—osztrák menekülők. Mindannyian azt mondják, hogy a hadüzenet meglepetés, mert a háborus párti románok sem remélték a hadüzenetnek ilyen gyors bekövetkeztét. Oroszország olyan nyomást gyakorolt Romániára, hogy ez nem térhetett ki többé.

Bécs, aug. 28.

A szövetséges államok kormányai teljesen felkészültek, ugyszintén Bulgária és Törökország is teljesen felkészült Románia ellen.

Német diplomáciai forrásból hirlik, hogy *Németország legközelebb megüzeni a háborut Romániának.*

Budapest, aug. 28.

Gróf *Andrássy* Gyula a román hadüzenet hirére a következő kijelentést tette;

— ***Románia hadüzenetétől ne féljünk! Erdély a természettől is védve van. Magyarország Erdély nélkül nincs és el nem képzelhető. Minden embernek ki kell állania, hogy Románia csufárulását megbüntessük.***

— ***Kormányunk és hadvezetőségünk régóta számolt a veszély lehetőségével. Reméljük, nem álltunk készületlenül. Mi magyarok tudjuk, hogy létünkért harcolunk. Meg lehet, hogy Romániát ezen gyors fellépésére a bolgároknak a macedoniai fronton való előrenyomulása késztette. Nem akarják bevárni, hogy a bolgárok egész hadereje felszabaduljon. Remélem, számításuk nem sokat használ nekik. Románia merész kockajátékot játszik, mert stratégiai helyzete a lehető legroszabb. A román parasztság sőme irtózik a háborutól. Számitani lehet arra is, hogy a szégyenérzet és becsületérzés sem veszett ki a román nép lelkéből és harcikedvüket apasztani fogja az az érzés, hogy indokolatlan rablótámadást intéztek egy szövetségesük ellen. Mi olyan helyzetben vagyunk, hogy küzdeni fogunk a végsőkig, mert amit tőlünk elvenni akarnak, legbecsesebb kincsünk, amely nélkül létezni nem tudunk.***

Brassó, aug. 28.

A német és magyar-osztrák hivatalos funkcionáriusok már szombaton este elhagyták Romániát. A levéltárakat több napja szállitják Magyarországba.

Bécs, aug. 28.

Maurocordato román követ nem Buriánnak, hanem egy magasállásu külügyminiszteri tisztviselőnek nyujtotta át a hadüzenetet. A jegyzékkel egy tisztviselő azonnal Schönbrunnba utazott.

Bukarest, aug. 28.

A hivatalos lap közli:

A legutóbbi miniszterlanács kétszáz millió lei ujabb hitelt engedélyezett a hadügyminiszternek.

Iliescu tábornokot kinevezték a román hadsereg vezérkari főnökévé. Az egész országban kihirdették a hadiállapotot.

Bukarest, aug. 28.

Busche német követ értesitést kapott, hogy az orosz csapatok már szombaton a román Dobrudzsa területén állottak. A román vezérkart az orosz főhadiszálláson Coanda tábornok fogja képviselni.

Bukarest, aug. 28.

A Libertatea irja:

A románok frontja, a Kárpátok, a Duna és Uj-Dobrudzsa határa, 1400 kilométert tesz ki. Frontunk védelmére 1.400,000 emberre volna szükségünk. Sajnos, ennek csak felével rendelkezünk. Reánk nézve most az a fontos, hogy Sarrail legyőzze a bolgárokat, másodszor pedig, hogy Oroszország legalább 500,000 embert, helyesebben 10 hadtestet bocsásson rendelkezésünkre.

Bukarest, aug. 28.

A Dreptatea szerint Besszarábiában orosz csapateltolások észlelhetők, amelyeket az oroszok a bolgárok ellen fognak felhasználni.

Amsterdam, aug. 28.

A román király tegnapelőtt a német és osztrák-magyar követeket előbb külön-külön, azután együttesen hosszas kihallgatáson fogadta.

Kolozsvár, aug. 28.

Vasárnap késő este érkezett meg a román hadüzenet hire, amire nagy tömeg gyült össze és tüntetve bejárta a várost. Leirhatatlan lelkesedést keltett a hadüzenet, mert végre alkalom nyilik, hogy Magyarország leszámolhasson az ősi ellenséggel.

Budapest, augusztus 28.

Az Est jelenti Bukarestből:

Már a szombati nap igen mozgalmas volt. Sejtették Bukarestben, hogy a döntés közel van.

A Dimineaca lenyomatta a Kievszkaja Misi c. orosz lap jelentését, hogy beavatott orosz politikai körök szerint e hét végére várják Románia végleges állásfoglalását. A szerződés aláirása van csupán hátra, aminek megtörténte után bekövetkezik a hadüzenet.

A Novoje Vremja néhány nap előtt jelentette, hogy a döntés legközelebbre várható. Ezen hirek következtében az izgatottság mindinkább fokozódott. Tatrinov orosz katonai attasé szombaton reggel visszaérkezett Bukarestbe Alexejew tábornok főhadiszállásáról és érintkezésbe lépett az oroszbarátokkal. Iliescu tábornok hosszasan tanácskozott Cottescuval, a román államvasutak igazgatójával.

Pétervár, aug. 28.

A Birsevija Vjedomoszti közli Marghiloman és Filipescu nyilatkozatát. Marghiloman kijelentette, hogy Romániának három ut között volt választása, csatlakozni a központiakhoz, vagy az ántánthoz, vagy semlegesnek maradni. Eddig semlegesek vagyunk, amiért egyik hadviselőtél sincs velünk megelégedve. Véleményem az, hogy mindaddig semlegesek mara-

Ára 6 fillér. Lapunk mai száma 4 oldal. Ára 6 fillér.

Szamos, Satu Mare, anul XLVIII, nr. 225, 29 august 1916.
Sursa: www.hungaricana.hu

Légi támadás Észak-Dobrudzsában.

Berlin, szept. 18.

(Wolff-jelentés). Hydroplánjaink 16-án Észak-Dobrudzsában a vasuti telepeket és ellenséges hadoszlopokat sikeresen bombázták. Tubeánál a nyilt tengeren az ellenséges hydroplánrajt bombázták és egyet eltaláltak, majd sértetlenül visszatértek.

A német főhadiszállás jelentése

Berlin, szept. 18. A nagy főhadiszállás jelenti :

A harcok nyugaton és keleten tovább tartanak.

Nyugati hadszintér :

Rupprecht bajor trónörökös, vezértábornagy arcvonala :

A hatalmas Somme-csata azon 25 kilométeres arcvonalon, amely Thiepvaltól a Vermandonvillerstől délre eső területig terjed, rendkivül elkeseredett harcokra vezetett, amelyek a Sommetől északra a mi javunkra dőltek el. A folyótól délre pedig Barleux és Vermandowillers között a földdel teljesen egyenlővé lett állásrészeinknek, valamint Berny és Dodnecourt falvaknak feladásával végződtek. Bátor csapataink ragyogó bizonyságát szolgáltatták rendithetetlen kitartásuknak és áldozatkészségüknek. Különösen kitünt Bouchawesnestől délre a 13-ik wesfáliai gyalogezred.

Repülőink erős ellenséges repülőrajokkal szembeszálltak és eredményes harcokban öt repülőgépet lelőttek.

A német trónörökös arcvonala :

A Maas területen időnkint élénk tüzérharcok folytak. Fleurytől keletre előretörő osztagokat visszafordulásra kényszeritettünk.

Keleti harctér:

Lipót bajor herceg vezértábornagy arcvonala :

Lucktól nyugatra hatásos zárótüzünkkel az ellenséget megakadályoztuk abban, hogy robamállásaikból Marwitz tábornok csapatai ellen ujból előretörjön. Csak Szelwowtól északra volt képes gyengébb támadást inditani, amelyet könnyen visszavertünk. Sok ezer orosz hullája boritja a szeptember tizenhetidiki csatateret. — A Szereth és a Stripa között az oroszoknak Eben tábornok csoportja ellen megismételt támadásai az előző napi támadásokhoz hasonlóképen nagy veszteségük mellett teljes kudarcukkal végződtek.

Károly Ferenc József főherceg lovassági tábornagy arcvonala :

Török csapatok szövetséges bajtársaik támogatása mellett a Zlota Lipától nyugatra nehéz harcokban sikerrel állták meg helyüket a tülerőben levő ellenség támadásaival szemben. Az állásaikba benyomult ellenséges osztagokat ismét kivetették. A Gerok tábornok parancsnoksága alatt álló német csapatok a Narajowka mindkét oldalán támadásba mentek át, amellyel szemben az oroszok nem tudtak helytállani. A tegnapelőtt elveszett terület legnagyobb része ismét birtokunkban van.

Az ellenség eliskinive igen véres veszteségeitől, több mint háromezerötszáz embert vesztett foglyokban. Ezenkivül tizenhat géppuskáját elvettük.

A Kárpátokban az oroszok támadásait visszavertük.

Erdélyben Hátszegtől délkeletre uj, reánk nézve kedvező harcok vannak folyamatban. Többek között hét ágyut zsákmányoltunk.

A balkáni hadszintér :

Mackensen vezértábornagy csoportja :

A megveri orosszokat és románokat, kik a szövetséges csapatoktól Giidösve három napon át visszavonultak, a Rasova—Cobadinu—tuzlai általános vonalon előre elkészitett állásban ujonnan odavont csapatokkal vették fel a harcot. Német ezredeink a Duna-menten Rasovától délre már egészen az ellenséges tüzerségig hatoltak és őt ágyut zsákmányoltak és ellentámadásokat visszavertek.

A macedoniai front :

Az ellenségnek a Plesta tótól és a Vardar közti arcvonalon inditott több elszigetelt támadása eredménytelen maradt.

Ludendorf, első főszállásmester.

A nyugati frontról.

Genf, szept. 18.

A Le Journal haditudósitója jelenti :

A Somme melletti harcok a legborzalmasabbak voltak, amiket az ember elképzelhet. Courcellette helységben vad, szinte állati küzdelem folyt le az angolok és bajorok közt. Késekkel és browningokkal harcoltak egymás ellen, vagy puszta kézzel fojtogatták egymást. A haditudósitók szerint a lőszerfogyasztás eddig még nem ismert méreteket ért el.

Események a tengeren.

Budapest, szept. 18. Hivatalos jelentés :

A tizenhetedikéről tizennyolcadikára virradó éjjel egyik tengeri repülőrajunk a mostrei vasuti állomás telepeit ujból nehéz és könnyü bombákkal bombázta. Az állomásépületben számos találatot értünk el. Dacára az ellenség leghevesebb tüzelésének, légi járműveink sértetlenül vonultak be.

A hajóhadparancsnokság.

A szatmármegyei románság hüségnyilatkozata.

— A „Szamos" eredeti tudósitása. —

Nagykároly, szept. 18.

A szatmármegyei románság sem maradhatott el a veltünk érző és valünk harcoló magyar románok ama milliói kösül, akik Románia árulása és betörése óta nap nap után megragadtak minden alkalmat, hogy lelkes szavakkal is tanuságot tegyenek Magyarország iránt érzett hüségükről.

Szatmárvármegye románjait a mai napra hivta össze *Marchis* Romulus vármegyei főesperes Nagykárolyba, hogy megjelenve *Csaba* Adorján főispán előtt élő szóval kifejezést adjanak hegyományos, tántorithatatlan királyhüségüknek és törhetetlen hazaszeretetüknek.

Tudott és várt dolog volt ez a hüségnyilatkozat, mégis örvendetesen szép volt, bizonysága annak, hogy Szatmár megyében együtt, egy célért dolgozott eddig és harcol ezután bármilyen anyanyelvü társadalom.

A vármegye hatalmas tanácskozó termében a magyar király képe, a magyar kormány képviselője előtt elhangzott uj román hüség eskü záloga a diadalmas, nyugodt jövendőnek.

Délelőtt 11 órakor vonultak fel *Marchis* Romulus főesperes vezetése alatt a szatmármegyei románság képviselői a vármegyeház nagytermébe.

A főesperesen kivül részt vettek a deputációban :

Papp József nyug. táblabiró, Achim György bankigazgató, dr. Barbul I. Károly ügyvéd, Koltó Demeter főkönyvelő, dr. Drágos Theofil ügyvéd;

Ossián Pánofil szamosközi esperes, Bogdán András nagykárolyi kerületi esperes, Papp Elek, Papp János, Mihálka János, Marosán György, Csordás Mihály, Stanczu György, Szilágyi György esperes-parochusok;

Ajakij János, Abrudán Kornél, Szakáli János, Papp Demeter, Marosán Aurél, Ardeleán László, Anderkó Viktor, Campián Emánuel, Ciontc Dömc, Botta Mihály, Sinka György, Poppán Vazul, Papp Sándor, German Tivadar, Papp Mihály, Fet Joachim, Gregár Joachim, Máthé Gracián, Fassiedán István, Selagián Flórián lelkészek;

Giniti Mihály, Nagy Tivadar, Magdás Anarián, Niksza Ambrus, Sturza János, Márkus Mihály, Anderko Sándor tanitók;

Fábián Béla nagykárolyi egyházgondnok, Szabó János községi biró, Papp István magánzó, Páll György, Oláh Mihály, Kurtyán Mihály, Donka Demeter, Simonka Trajan, Karbunár Corjolán, Erdei János, Donka Gábor, Vida János birtokosok, Sinka József, Kosárka György, Marg Demeter, Márián János, Sopronyi László, Sinka György, Zsurzsa György, Arany János és Vanka Valentin iparosok.

A megjelentek hatalmas éljenzéssel fogadták a terembe belépő főispánt, aki előtt *Marchis* Romulus főesperes a következő hüségnyilatkozatot olvasta fel:

Méltóságos Főispán Ur!

Szatmárvármegye tekintélyes számu románságának képviselői vármegyénk minden román lakta vidékéről összegyült küldöttségben, ezen határnkra kényszeritett világháboru forgatagában, egyedül hazafias szent kötelességünktől buzdittatva, immáron másodizben jelenünk meg Méltóságod vármegyénk főnöke, mint a magas államkormány képviselője előtt.

Két évi lankadatlan, kitartó hősi küzdelem után a minden oldalról ránk törő ellenség ellen, határnk ellenségeinek száma nemhogy fogyott volna, hanem megfepetésszerüen egy ujabbal szaporodott.

A szomszédos Románia hadat üzent Monarchiánknak, amelyben a dicsőséges Habsburg dinasztia alatt több millió román él hüségben, egyetértésben, összetartásban és örvendetes fejlődésben a monarchia többi nemzetiségével együtt.

Megdöbbentőleg hatott reánk magyarországi románokra ezen hadüzenet, mert lehetetlennak tartottuk, hogy Románia az Orosz birodalommal szövetkezhessék, amely leginkább veszélyezteti a román fajnak existenciáját, mert hisz éppen Románia történelme tanuskodik Oroszország hálátlansága és perfidiájáról.

A magyarországi románság, a történelem megcáfolhatlan tanubizonysága szerint, több mint egy évezreden át a haza igaz, hü fiaival együtt, mindig testvéri szeretet és egyetértésben védte a haza drága szent földjét minden ellenségével szemben. Soha elnyomott fajnak nem tekintette magát Szt. István első királyunk koronájának népei között. Ezt vele a lovagias magyar nemzet sohasem éreztette. Avagy másülönben miként volna megmagyarázható azon határtalan hősi elszántság, azon odaadó rajongó hüség és szeretet, azon haláltmegvető vitézség, mit ezen rémes világháboruban eddig tanusitott a hazai román nép, érét, életét, vagyonát, mindenét áldozva a haza védelmére?

Állithatja-e valaki tehát, hogy a magyarországi román népnek felszabaditásra van szüksége? Nem volna ez a lojális magyar nemzetnek rut megrágalmazása? Ilyen eszmével mi sohasem azonositottuk magunkat!

Párt politikai diferenciák lehettek a multban a magyarság és a hazai románság között. Lehetett a politikai rendszer ellen való küzdelme is a románságnak, miként az a többi hazai politikai pártok között is oly sokszor, elég éles módon nyilatkozott meg: de hazaellenes, vagy kifelé gravitáló

Szamos, Satu Mare, anul XLVIII, nr. 243, 19 septembrie 1916.
Sursa: www.hungaricana.hu

XXXII. evfolyam. Nagykároly, 1916. szeptember 6. 36 szám.

916 IX 8

NAGYKÁROLY ÉS VIDÉKE

TÁRSADALMI HETILAP.

Nagykároly város hivatalos hirdetéseinek közlönye.

Megjelenik minden szerdán.

Előfizetési árak:
Egész évre . . . . . 8·— kor.
Fél évre . . . . . 4·— „
Negyedévre . . . . . 2·— „
Egyes szám . . . . . —·20 „
Tanítóknak egész évre . . 6·— „

Főszerkesztő: Dr. Adler Adolf
Felelős szerkesztő: Rédei Károly.
Laptulajdonos és kiadó: a „Nagykárolyi Petőfi-nyomda Részvénytársaság".

Szerkesztőség: Kossuth-utcza 3. — Telefon 7
Kiadóhivatal: Széchenyi-utcza 37. — Telefon 76
Bérmentetlen leveleket előttünk ismeretlenül nem fogadunk el.
Hirdetések jutányos áron közöltetnek.
Nyilttér sora 50 fill. Kéziratok nem adatnak vissza.

Románia.

Románia a legszégyenteljesebb bün utjára lépett. A hálátlanság, a hütlenség, alattomos gyilkosra való orvtámadás büne nehezedik arra a nemzetre, amelynek haladását, fejlődését nemcsak jóindulattal néztük, de támogattuk, hogy a hatalmasabb szomszéd védőszárnyai alatt izmosodjék meg karja, amely most a gyilkos tört szegzi legnagyobb jótevője, ezer éves hazánk testének. Nincs is megfelelő szavunk ennek a gyalázatnak méltó megbélyegzésére . . . csak az Irás örök igazságaira mutatunk . . . hogy „a bün szegényekké teszi a népeket" — s „aki jóért rosszal fizet, a gonosz nem távozik annak házától." — Hiszünk tehát az isteni Gondviselésben, hogy Romániának ez az erkölcsi eltévelyedése nagy ábrándjainak szerte foszlását s teljes megalázását szüli majd s még azok is megvetik, akiknek megfizetett bérencévé vált egy gonosz merénylet végrehajtására.

„Hüséget kiván a jó sors, a balsors követeli azt" — mondotta egykor Seneca s az ókori kulturából táplálkozó ujabb haladására annyira büszke román — a kulturának legértékesebb pillérjét, az erkölcsöt rugta most félre, nem gondolva arra, hogy nélküle még büszke épülete mihamar össze omolhatik.

Igazságunk fölemelő tudatában, férfias nyugalommal fogadjuk ezt az orvtámadást s készek vagyunk szenvedni, türni, nélkülözni, amíg hazánk, a keblén melengedett kigyót meg nem fojtja s ezzel kivivja magának a diadalmas békét, amelyről épen a kivánatos Erdély nagy szülötte, Jósika báró oly szépen énekelt:

„A békét, amelyben a magyar csendes tüzhelye körül szabadon fogja élvezni gazdag hazájának áldásait . . . A boldog békét s nem sir nyugalmát, nem a rettegés némaságát vagy az elszegényedés csüggedt tétlenségét . . . Békét, mely él és életet lehel, mely munkál . . . Békét, mely sebeket gyógyit, s nem sebeket ver, a szeretet békéjét s nem a boszu ravatalát! Békét, amelyben az egész világnak látnia kell, hogy a magyar népet, melyet oly bőszülten támadott, szeretni is lehet, de megbecsülni mindenkinek kell!"

Ez a meggyőződés éltet ma mindenu magyart s a jövő borongó képei közül Erdély bérceinek lábánál a nagy román temető is kibontakozik előttünk. Példa rá az északi orosz temető.

A történelem mindig megujul s benne a népek végzete . . . Románia ezt elfeledte.

Dr. Szémán István.

Adakozzunk a háboruban megvakult szegény katonák javára.

Szinház-Mozgó Nagykároly, Városi Szinház.

Csütörtökön, 7-én
A NAGY LESZÁMOLÁS.
Moziszkecs.

Pénteken, 8-án
Pesti cselédek
Moziszkecs.

Szombaton, 9-én
Klabriászparti
Bohózat.

Nemzetünk megujulása.

— Szentbeszéd háborus időben. —

A tiszavidéki evang. egyházmegyei Gyámintézet istentiszteletén a nyiregyházi evang. templomban 1916. évi augusztus hó 3-án tartotta:

RÉDEI KÁROLY,
nagykárolyi evang. lelkész, főgimn. vallástanár.

II.

Azt mondja továbbá az apostol felolvasott szentigénkben: *„És felöltözzétek amaz uj embert"*. És vajjon mire van szüksége magyar népünknek, nemzetünknek, hogy *„uj emberré"* váljék? Mindenekelőtt és főként ***mély, igazi vallásosságra.*** Egyik nagy irónk azt mondja, hogy *„a vallás s a vallásosság az, melyből a nemzetek lelkét mintegy tükörből legtisztábban megismerhetjük."* (Szabó Károly „A magyar ősvallásról.) A mi magyar nemzetünk vallásos nép volt mindenha. Egykori krónikáink s még inkább nemzeti nyelvünk egyes szavai és kifejezései bizonyitják, hogy pogány őseink is vallásos nép voltak. S amint nemzeti istenök helyett a keresztyénség Istene előtt hajtották meg fejeiket és térdeiket, szivök s lelkök egész buzgóságával és hűségével imádták. Krisztus lett lelkök egyedüli vezére és ők vitézi a Megváltónak, akit becsületes magyar hűséggel követtek. Majd az ujkor hajnalán, midőn Luther és Kálvin a merő külsőséggé s puszta szertartássá lesülyesztett krisztusi fönséges vallást őseredeti tisztaságában visszaállitva ragyogtatták ismét a világ előtt, magyar nemzetünk is ujjongó örömmel fogadta azt. Ihletett ajakkal zengte a reformáció gyönyörű énekeit. Mohó vággyal olvasta a magyar nyelvre lefordított bibliát. Ám a hosszú 200 éven át tartó rettenetes üldöztetés viharra a nemzet nagy részét visszaterelte ismét a régi akolba. A reformáció áldását azonban magyar nemzetünk is érzi minden téren, érzi azt a más vallás és egyház is. Bölcsen mondja a nagy Eötvös: *„Midőn az egyházi reformáció eredeti feladatához vitte vissza a vallást, ezáltal nemcsak a keresztyénségnek általában, hanem magának a katholikus egyháznak is lényegesen hasznára vált."*

Magyar népünk vallásos nemzet volt mindenha. És ha olykor-olykor elfelejtkezett és megfeledkezett is Istenről, a nemzet életének sorsdöntő óráiban megtért ismét az Úrhoz. A háború előtt is — a hosszas béke idején — mintha ellanyhult volna az Isten imádása és buzgó tisztelete, ám a világháború vihara ujra felélesztette azt s szent lángjának áldó fénye túlragyogja a világtüzvész vérvörös világosságát. *„Nagyon komoly órákat élünk át a csatak véráztatta földén,* — irja az egyik katona a harcterről — *oh de az Ur teljesiti kegyelmes igéretét: „Ne félj, mert én veled vagyok; ne csüggedj, mert én vagyok Istened!* . . . Igy éreznek és gondolkoznak ezerek meg ezerek ott künn a csatatéreken és itthon a hazában. Csodálatos, — hála érte a kegyelem Istenének! — hogy mennyire különbözünk e téren is ellenségeinktől. Franciaországban a hitetlenség uralkodik. Ott a kereszteket, a keresztyénség e szent jelvényét, melyek azelőtt a törvényszékek termeit ékesitették s mintegy szent hellyé avatták, eltávolitották. Az Isten nevét a tankönyvekből kitörölték. Mig azelőtt a francia ércpénzre e szavakat vésték: *„Isten védje Franciaországot!"* — nemrég e felirást mellőzték, büszkén, elbizakodottan hirdetve, hogy Franciaország maga is meg tudja védeni önmagát. — Oroszországban meg a vakhit, a lelki sötétségben élő és tévelygő né-

Nagykároly es Vidéke, Carei, anul XXXII, nr. 36, 6 septembrie 1916.
Sursa: www.hungaricana.hu

XXXII. évfolyam. Nagykároly, 1916. szeptember 20. 38. szám.

NAGYKÁROLY ÉS VIDÉKE

TÁRSADALMI HETILAP

Nagykároly város hivatalos hirdetéseinek közlönye.

Megjelenik minden szerdán.

Előfizetési árak: Egész évre 8·— kor. Fél évre 4·— „ Negyedévre 2·— „ Egyes szám —·20 „ Tanítóknak egész évre 6·— „

Főszerkesztő: Dr. Adler Adolf. Felelős szerkesztő: Rédei Károly.

Laptulajdonos és kiadó: a „Nagykárolyi Petőfi-nyomda Részvénytársaság".

Szerkesztőség: Kossuth-utcza 3. — Telefon 7. Kiadóhivatal: Széchenyi-utcza 37. — Telefon 76.

Bérmentetlen leveleket elöttünk ismeretlentől nem fogadunk el.

Hirdetések jutányos áron közöltetnek.

Nyilttér sora 50 fill. Kéziratok nem adatnak vissza.

A szatmármegyei románság hüségnyilatkozata.

Marchis Romulus, szatmár vármegyei főesperes, a következő meghivót intézte a vármegyebeli görög katholikus lelkészekhez:

Felhivás!

A világháboru uj fázisa hazafias kötelességünkké leszi a szatmárvármegyei románságnak, hogy hagyományos tántorithatlan királyhüségünk és törhetlen hazaszeretetünknek, illetékes helyen, miként az elmult évben ugy most is, élő szóval fefejezést adjunk.

Jelenjünk meg e végből minél nagyobb számban f. hó 18-án hétfőn délelőtt 11 órakor Nagykárolyban vármegyénk főispánja előtt! (Gyülekezési hely „Magyar király" szálló).

Mindent a hazáért!

Nagykároly, 1916. szept. 12.

Marchis Romulus s. k.
szatmárvármegyei főesperes.

Ezen meghivás folytán egy 66 tagból álló küldöttség, ebben 5 esperes, ezeken kivül 7 lelkész és tanár jelent meg f. hó 18-án hétfőn délelőtt Csaba Adorján vármegyénk főispánja előtt s ezek nevében Marchis Romulus főesperes a következő beszédet intézte a főispánhoz:

Méltóságos Főispán Ur!

Szatmárvármegye tekintélyes számu románságának képviselői, vármegyénk minden román lakta vidékéről összegyült küldöttségben, ezen hazánkra kényszeritett világháboru forgatagában, egyedül hazafias szent kötelességünktől buzditatva és inditatva, immáron másodizben jelenünk meg Méltóságod, vármegyénk főnöke, mint a magas államkormány képviselője előtt.

Két évi lankadatlan, kitartó hősi küzdelem után a minden oldalról ránk törő ellenség ellen, hazánk ellenségének száma nemhogy fogyott volna, hanem meglepetésszerüen egy ujabba megszaporodott.

A szomszédos Románia hadat üzent Monarchiánknak, amelyben a dicsőséges Habsburg dinasztia alatt több millió román él hüségben, egyetértésben, összetartásban és örvendetes fejlődésben a monarchia többi nemzetiségével együtt.

Megdöbbentőleg hatott reánk magyarországi románokra ezen hadüzenet, mert lehetetlennek tartottuk, hogy Románia az Orosz birodalommal szövetkezhessék, amely leginkább veszélyezteti a román fajnak existenciáját, mert hisz éppen Románia történelme tanuskodik Oroszország hálátlanságáról és perfidiájáról.

A magyarországi románság a történelem megcáfolhatlan tanubizonysága szerint, több mint egy évezreden át a haza igaz hü fiaival együtt, mindig testvéri szeretet és egyetértésben védte e haza drága szent földét minden ellenségével szemben. Soha elnyomott fajnak nem tekintette magát sz. István első királyunk koronájának népei között. Ezt vele a lovagias magyar nemzet sohasem érezteti. Avagy máskülönben miként volna megmagyarázható azon határtalan hősi elszántság, azon odaadó rajongó hüség és szeretet, azon halált megvető vitézség, mit ezen rémes világháboruban eddig tanusitott a hazai román nép, vérét, életét, vagyonát, mindenét áldozva a haza védelmére?

Állithatja-e valaki tehát, hogy a magyarországi román népnek felszabaditásra van szüksége? Nem volna ez a lojális magyar nemzetnek rut megrágalmazása? Ilyen eszmével mi sohasem azonositottuk magunkat!.

Párt politikai diferenciák lehettek a multban a magyarság és a hazai románság között. Lehetett a politikai rendszer ellen való küzdelme is a románságnak, miként az a többi hazai politikai pártok között is oly sokszor, még éles módon nyilatkozott meg, de hazaellenes, vagy kifelé gravitáló tendenciái a hazai román népnek soha sem voltak, mert ilyesmi érzületéhez és lojalitásához soha sem tért.

Ez oknál fogva a romániai hadüzet által teremtett uj helyzet éppen semmit sem változtat a hazai románság felfogásán. Csak azzal a határtalan rajongó szeretettel, tántorithatlan hüséggel ragaszkodunk dicsőségesen uralkodó felséges apostoli királyunkhoz, csak az az igazi, őszinte, törhetlen lángoló hazaszeretet dagasztja keblünket, mint a multban, mely arra sarkal és lelkesit, hogy készek legyünk a jövendőben is mindig állandóan és kitartóan életünket, vagyonunkat, mindenünket feláldozni hazánkért, sikra szállva szeretett hazánk területi épségének megvédésében bármilyen ellene törő ellenséggel szemben is.

Tudja, érzi ezt a hazai románság, hogy most e nehéz történelmi időkben még fokozottabb módon kell együtt éreznünk, összetartanunk és szeretettel együtt működnünk a haza szent ügyében; de tudja és érzi ezt a magyarság is, nem is kételkedik a hazai románság hüsége és ragaszkodásában, ugy hogy az szinte feleslegesnek látszanék hangoztatnunk és kifejeznünk; éppen azért mi, egyenjogosságunk tudatában és érzetében, annyi vér és vagyon áldozat után, csak azt kérjük és várjuk közös hazánk fiai és magyar testvéreinktől, hogy oly őszinte szeretettel legyenek irántunk, mint a milyet mi is tanusitunk hazánk összes fiai iránt, kikkel egy testvériességben élünk, együtt küzdünk, együtt vérzünk a haza szent földének védelmében.

Igy aztán bizalommal merünk nézni hazánk egy szebb, boldogabb jövője elé, hogy annyi véres küzdelem és áldozat után, a Mindenható megfogja adni hazánknak és vitéz szövetségeseinek a diadalmas győzelmet, hogy élvezhessük majd a dicsőséges, áldásthozó és tartós, várva várt béke gyümölcseit, egymást kölcsönösen megértve és megbecsülve szeretett hazánk felvirágozása és jólétére.

Ezek után kérjük Méltóságos Főispán urat kegyeskedjék a szatmárvármegyei románság tántorithatlan és változhatlan király hüsége, valamint törhetetlen, őszinte hazaszeretete biztositékának zálogául érzelmeink jelen önkéntes kifejezésének megnyilvanulását fogadni és azt a Ofelsége apostoli királyunk és legkegyelmesebb Urunk trónjának zsámolya elé juttatni!

Éljen a király! Éljen a haza!

Kelt Nagykárolyban, vármegyénk székhelyén 1916. szeptember hó 18-án

Csaba Adorján vármegyénk főispánja következőkép válaszolt a beszédre:

Amidőn ez alkalommal van szerencsém Szatmárvármegye román lakosságának köldöttségét fogadni, köszönetemet fejezem ki az ékes szavakban tolmácsolt király és haza iránti

Nagykároly es Vidéke, Carei, anul XXXII, nr. 38, 20 septembrie 1916.
Sursa: www.hungaricana.hu

XXV. évfolyam. Szatmár-Németi, 1916. szeptember 17. 74. szám.

SZATMÁRI HIRLAP

(HETI SZEMLE)

POLITIKAI ÉS TÁRSADALMI LAP

ELŐFIZETÉSI ÁRAK:
Egész évre 10 K — f. | Negyedévre — 2 K 50 f.
Félévre — 5 „ — „ | Egyes szám ára 6 fillér.
Tanitóknak és kézmüiparosoknak egy évre 8 korona.
Amerikai Egyesült-Államokba — egész évre 3 dollár.

Felelős szerkesztő:
BODNÁR GÁSPÁR.
Szerkesztőség *Arany János-utca 44.* ide kell küldeni minden a lap szellemi részét illető közleményeket, leveleket.
Laptulajdonos
A SZATMÁR-EGYHÁZMEGYEI IRODALMI KÖR.

A kiadóhivatalt illető összes küldemények, pénzek, hirdetések stb. **Pintér József** kiadóhivatali főnök címére Egyházmegyei Alapitványi Pénztár küldendők
Pályázati hirdetések egyszeri közlése 5 korona
Nyilttér sora 40 fillér.
Megjelenik minden héten kétszer: **szerdán és vasárnap**

Választás után.

(— ?. —) Nem akarta a függetlenségi párt, nem a munkapárti vezetőség; kikiáltották antisemitának, klerikálisnak, szabadkőmüvesnek, és igy lett Nagy Vincejdr. Szatmár-Németi országgyülési képviselője.

A választás elején lapunk kijelentette, hogy a komolytalan eseményekkel nem kiván foglalkozni, nem is tettük; most azonban az események után volna egy kis mondani valónk.

Illesse az első szó a győztest. Nagy tisztesség Szatmár város képviselőjének lenni, buktak azért országos hirü emberek, s ha a rendkivüli idők az ölébe sodorták ezt a szép gyümölcsöt, el ne felejtse soha, hogy a nagy tisztességgel nagy teher is jár. Olyan idők fognak következni, mikor teljes erejét kell sorompóba állitani, nem az egyes emberek, nem csoportok, hanem az egész város egyetemes érdekében. Meg kell hallani még a suttogást is, ha a közérdeket szolgálja, de hallatlanná kell tenni az orditást is, ha a törtetők torkából jön a hang. Hogy igy fog tenni, — mi ezt a bizalmat jó szivvel előlegezzük neki!

A hivatalos függetlenségi párt bukásának csak örvendeni tudunk. Nem lehet szó itt a függetlenségi elvek bukásáról, — hiszen függetlenségi képviselőt választottak — hanem szó lehet a kapkodó, avatatlan, önhitt pártvezérek bukásáról. Osztott koncnak nézték ezt a mandátumot. Az érdemek, az arravalóság, mind nem jöttek számitásba s egy kétségbeesett zavar lett, mikor egyikük „szerényen“ de határozottan belefogodzott a megkivánt mandátumba.

Ezek az urak lebecsülték Szatmár város méltóságát, mikor *a választóikat elszárták annak a lehetőségétől, hogy városunkhoz méltó jelöltre adják szavazatukat*, játszottak elveik komolyságával, mikor szavaló munkapártinak kinálták fel javaikat, és férfiatlanok voltak, midőn ezen ajánlkozást visszavonták attól az embertől, akit az egész város képviselőjének óhajtott.

A választók megadták nekik a feleletet, s most már ne hiányozzék belőlük az önérzet, átadni a vezetést olyanok kezébe, akik akarnak és tudnak is vezetni, — ámde Szatmárhoz méltóan!

Ne felejtkezzünk meg a hivatalos munkapártról sem! Ezek az urak is azt hitték, hogy az ő kisded egyéni érdekeik fogják szabályozni a választók akaratát. Az ő szempontjuk sem volt más, mint számitás, hogy *az általános választáskor melyiket lesz könnyebb kiemelni a nyeregből.* Ilyen szempontból adták át a hivatalos lapot, a suba alatti támogást annak a jelöltnek, aki első politikai szárnybontogatásánál mindjárt a legelső magyar emberrel ütötte össze a bokáját. Csunya dolog az egyik nap „a jelölt érdekében“ nem irni referádát a programmbeszédről, s azután a számitás kisded ravaszságával akarnok politikát folytatni. *Máskor talán megkérdeznék a párt tagjait, hogy adott esetben milyen szolgálatba állithatják a párt hivatalos sajtóját, — és nem kompromitálnák a párt tagjait nevetséges állásfoglalásokkal.* Erre is feleltek a munkapárti választók!

A politikai morálnak nem kis mértékét adták a városi bérház fehérkötős vakondokai sem, akik nem átallották a klerikálzmus hangza-

Pöstyénben.

Irta: Dr. WALTER GYULA.

Pöstyén, 1916. augusztus.*

Ahol a szeszélyesen kigyózó Vág szelid emelkedésü halmok által szegélyezett regényes, történelmi emlékekben különösen gazdag völgye tágas síkasággá, termékeny rónává szélesül; a Csejthe, Beczkó, Temetvény várak düledező romjai lábánál terül el a hét század óta ismeretes *Pöstyén* és a mellette huzódó 18 holdnyi szigeten fakadnak azok a nagy gyógyerejü, világhirü források, amelyek az enemü — jóllehet nem nagy számu — ásványvizek között joggal tarthatnak igényt az elsőség pálmájára.

Kénforrások tudvalevőleg ritkábban fordulnak elő Európában. Leggazdagabb e tekintetben Svájc. Forrásai azonban tulnyomólag hideg vizüek. A szíléziai források nem hidegek ugyan, de alacsony hőfokuak. Németországban nevezetes az Aachen-Burtscheidi forrás, amelynek melege 75° C. A Bécs melletti Baden vizének hőfoka 35° C. A Warasdié Horvátországban 58° C.

Hazánkban Pöstyénen kivül Budapesten, Trencsénteplicben és Méhádiában találhatók különböző hőfoku kénforrások.

Legmelegebb a pöstyéni. Hőfoka 67° C. Pöstyén megbecsülhetetlen kincse, mérhetlen áldása azonban nem annyira a viz, mint az a vajszerü, finom, fénylő iszap, amely a forrásokban lerakódik és 3—4-szer nagyobb mennyiségü rádiumot foglal magában, mint a viz, amelynek rádiumtartalma óránként és literenként 8400. Volt-egységig emelkedik.

A fürdő hire nem uj keletü. A legkiválóbb szaktekintélyek már századokkal ezelőtt ismerték és méltányolták jelentőségét, vizének titokzatos erejét és az iszap bámulatos hatását.

Wernherr György orvosnak 1551-ben hangoztatott véleménye szerint Pöstyén forrásai „páratlan hatásuk“ tekintetéből magasan tulszárnyalják Magyarország összes hasonló ásványvizeit.

Viszhangoztatják nézetét Aesculáp mindazon tudós tanitványai, akik Pöstyén forrásainak alkotó elemeit kutatták, hatását tanulmányozták és eredményeit megfigyelésük tárgyává tették.

Mindnyájan megegyeznek abban, hogy Pöstyént — mint Mosetig irja — „nem lehet és nem szabad más forrásokkal egyenértékünek tekinteni.“ „Óriási a különbség — folytatja — Pöstyén és más meleg források között.“

Minden, bárminő alapos indokolás által támogatott szakvéleményénél, minden hangzatos dicséretnél és lelkesült magasztalásnál ékesszólóbb bizonyitékok azonban azok az „emléktárgyak“, melyek az Irmafürdő egyik földszinti folyosójának diszes üvegszekrényeiben vannak felhalmozva.

Azok a betegek, akik akár a természeti erők, akár a külső hatások befolyása következtében tagjaik korlátlan használatában akadályozva levén, különféle segédeszközök igénybevételére voltak utalva, szerencsés felgyógyulásuk után — nem ritkán megható sorok kiséretében — ott hagyták azokat a fürdőben, hogy mások reményét táplálják, türelmét fokozzák, bizalmát acélozzák.

Jóllehet hét század óta célpontjai már Pöstyén forrásai a szenvedő emberiség sürü zarándoklásainak, alig tódult oda valaha több és sulyosabb beteg, mint a jelenleg duló borzalmas háboru folyamán, amelynek gyilkoló eszközei gyötrelmes sérüléseket, kinzó sebeket, vérfagyasztó roncsolásokat okoznak.

Viszont, talán sohasem fakadt e habokból több enyhülés; talán sohasem csillapitották azok égetőbb fájdalmakat; talán sohasem árasztottak bőségesebb áldásokat, mint ma! Szinte hatványozott hévvel csókolgatják a szorongatott haza hőslelkü védőinek elektelenitett kezeit. Melegebben nyaldossák megnyomoritott végtagjait. Forróbban simulnak töréseket szenvedett bordáihoz. Tüzesebben lehelik titkos erejüket a lobos izületek fájó sejtjeibe.

A vértengereket alkotó siralmas harcterek 3000 sebesültje mellett körülbelül ugyanannyi polgári beteg keres ez idő szerint enyhületet, gyógyulást az áldásos habokban és élvezi azon korszerü berendezések jótékony előnyeit, amelyeket az alapos szakértelem, a gazdag tapasztalat, a széles látókörü vállalkozás és a minden legesekélyebbre kiterjedő gondosság létesitett.

A nagy kényelem, az előkelő izlés, a pazar fény, amely az épületek — különösen a remek „Thermia“ — falai között található,

* Tárgyhalmaz késleltette e jeles cikk közlését. Szerk.

Szatmári Hirlap, Satu Mare, anul XXV, nr. 74, 17 septembrie 1916.
Sursa: www.hungaricana.hu

Nagybánya, 1916. Szeptember 24. — 39. szám. XLII. évfolyam.

NAGYBÁNYA ÉS VIDÉKE

TÁRSADALMI HETILAP.

A NAGYBÁNYAI GAZDASÁGI EGYESÜLET HIVATALOS KÖZLÖNYE

MEGJELENIK MINDEN V[A]

Előfizetési árak: Egész évre 8 K. Félévre 4 K. Negyedévre 2 K. Egyes szám 20 fillér.

Felelős szerkesztő és laptulajdonos RÉVÉSZ JÁNOS

Főmunkatárs és h. szerk. RÉVAI KÁROL.

Főhivatal: [illegible] alatt. [illegible]ÁNYA.

A mi románjaink és a háboru.

Mindenütt, ahol magyar földön románok élnek, testvéries egyetértést tapasztaltunk magyarok és románok közt. Ez az egyetértés különösen most tünt ki nagyszerüen, a háboru ideje alatt, amikor is egymásután kerültek nyilvánosságra a hűségnyilatkozatok.

Az értelmiség és a földmüvelő nép egyaránt sietett hűségnyilatkozatával bebizonyitani ragaszkodását a magyar haza rögéhez és az uralkodóházhoz s nem hallottuk hirét sem annak, hogy valahol az országban bármi csekély kirivó hang zavarta volna meg a hazafias együttérzést.

Jóleső érzéssel állapitjuk meg ezt a tényt s reményt meritünk belőle arra is, hogy az Erdélybe besurrant ellenséges hadsereget rettenes csalódás s ennek nyomán rémitő katasztrófa éri.

De hisz ez nem is lehet másképen! A mi románjaink magasabb kulturával rendelkeznek és közgazdaságilag is messze fölötte állanak romániai fajrokonaiknak, kik bizony még mindig szolgaságban élnek s kik kezükben koldusbottal tengetik életöket.

Hogyan gondolhatták oda át Romániában, hogy a mi románjaink az ő szárnyaik alá vágyakoznak?

Egy pár beteges képzelődésü nagyravágyó ember kürtölte tele a világot elnyomatással, szolgasággal, amit a mi románjaink most lépten-nyomon megcáfolnak és visszautasitanak.

E kis elmefuttatást abból az alkalomból irjuk most, hogy egyik nagyváradi ujságban *egy román ember magyar verset irt.*

Jó lesz ezt a verset eltenni örök emlékül!

Üveg alá, keretbe foglalja ezt a pár sort minden román hazafi s tegye oda háza falára, mint ahogyan a „házi áldást" szokták. Hadd maradjon késő nemzedékeknek tanulságul és büszkeségül. Vigyék be az iskolákba, hadd tanulják meg a gyermekek is és ünnepélyes alkalmakkor szavalják el a „Hazádnak rendületlenül" imádságunkkal együtt.

A „Nagyváradi Napló" verse igy hangzik:

Román-magyarok üzenete.

Azt hittük eddig: testvérek élnek
Az aldunai Kárpátok alatt,
Kik előtt szent a rokon-sér kapcsa,
S nem szemétdombra dobott rongy cafat.
Most látjuk, hogy csak koncra éhezett, csuf,
Sötétlelkü Kainok voltatok.
El véletek! Irtózva tagadunk meg
Mi román magyarok.

Emelt fővel vallottuk eddig azt,
Hogy bölcsőnkben román szó altatott.
Mert tisztelet és becsület emeltek
A román névnek eddig kalapot.
De gyalázatot, szégyent hoztatok rá,
Kik őreiként hivalkodtatok.
S ökölbe szorult kézzel pirulunk most
Mi román magyarok.

Zsarnokság ...
Gazul szabad népekre törtetek.
A történelem legsötétebb lapja
Undorral irja hitvány tettetek.
Árulás, gazság lobogóival
A végzet elé csak rohanjatok!
Ti trónt! De bitót ácsoltunk a cárnak
Mi román magyarok!

És számolunk még, ó reszkessetek!
Az olcsó vigság könnybe, jajba ful.
Reátok és a cári csorda hadra
Bosszunk lesujt még irgalmatlanul.
A szégyen foltját, a gyalázat mocskát,
Amit ti a nevünkre hoztatok:
Le fogjuk mosni tüzzel, vérrel, vassal,
Mi román magyarok!

Pelle János.

Innen a Rozsály aljáról üdvözöljük a román költőt, meleg szivvel, magyar szeretettel!

Bányászatunk.

Mint már emlitettük, Jakab Dénes bányakapitány jelentése olyan részletekre kiterjedő nagy mü, melyből legfelebb mutatványokat hozhatunk, a maga egészében különben a jelentés messze tulszárnyalja lapunk megszokott kereteit.

Most a szén- és kisfémbányászatra vonatkozóan akarunk egyetmást rövid ismertetésül közzétenni.

Az idevonatkozó részlet igy hangzik:

A szénbányászat egy uj bányaművel gyarapodott, Reicher Henrik nagyváradi mérnök Almamezőn, Nagyvárad környékén, a Jászóvári praemontrei kananokrend földbirtokán, a földtulajdonos renddel kötött szerződés alapján még 1913. év október havában szénre kezdett kutatni. Kutatását szénkibuváson kezdte, később

Emlékek.

— Irta: Révai Károly. —

Mintha sas vágná karmait szivembe,
Mikor az ujság hireket jelent be,
Hogy Székelyföldön, dulnak banditák;
Jaj! Ha nem félném a jóságos Istent,
Megkáromolnék mindenkit fent és lent;
Ily büntetést, miért szabott reánk!

Gelence! Rólad szomoru hir járja!
Fölégetett a zsiványok dandárja,
Legyilkolt nőket, aggot, gyermeket.
Nem kellett hozzá semmi nagy vitézség!
A Doberdón volt mind a férfi népség,
Vagy a tiroli havasok felett.

Él-e „kied" még Héjja András gazda?
Portáján éltem hetekig dugaszba
A nagy „korella"-járvány idején.
Jár-e a malma ahajt lenn a végen,
Mely azért zugott akkor oly kevélyen,
Mert papnak készült a legszebb legény.

Jut-e eszébe: hetvenhármat irtak,
Hogy neki vágtunk a kökösi hidnak,
Velünk tartott Bodor Ferenc uram,
A tisztelendő szintén — Barcsa Endre, —
Ki mindnyájunkkal koccintgatott rendre;
Bár rút volt, de a szive szinarany!

Most — hire jár — hogy Gelencének vége,
„Kietek es" a temető ölébe
Kerültek mind a zsiványok miatt!
Csak én élek még messze, messze távol
S irom e pár sort könyem hullásával
Egy Zazarparti nagy kőház alatt.

Évek sorában — tudom — még sok év lesz,
Mig a „Feketeügy" selymes vizéhez
Megtörten, aggva egykor eljutok;
De mennem kell, hogy a székely barázda,
Az én kihulló könyeimtől ázva
Hirdesse majd, hogy tietek vagyok!

Mende—mondák.

Amit Napoleon se mert megtenni. Tudvalevő dolog, hogy I. Napoleon Talmát, a hirneves szinészt nemcsak mint művészt becsülte nagyra, hanem mint embert is kitüntette bizalmával és barátságával. Annál feltünőbb, hogy a nagy uralkodónak nem volt bátorsága kegyenczét megfelelő kitüntetésben részesiteni. Erről az ügyről Napoleon Szent Ilona szigetén a következő érdekes kijelentést tette:

— Miután intézményeim rendelkezései szerint, mindennemü kiváló érdem egyenlő elbirálás alá esik, azzal a szándékkal foglalkoztam, hogy Talmát kitüntetem a becsület-rend keresztjével, de ebben mindig meggátolt szokásaink megokolatlan szeszélye és előitéleteink nevetséges volta. Egyelőre tehát olyan kisérletet tettem, amelyről jogosan föltételezhettem, hogy rám nézve semmiféle következménnyel sem jár, ugyanis kitüntettem Crescentini tenoristát a vaskorona-renddel, ez utóbbi mint olasz érdemjel, olasz művésznek jutott, következésképpen jogosan föltételezhettem, hogy nem kompromittálhatja kormányomat és meg leszek kimélve az ostoba, gunyos élcektől.

Csalódtam, mert az énekes kitüntetését mindenhol rosszalással fogadták. Olyan hatalmas nálunk a közvélemény és olyan buták az előitéletek, hogy ép, aki királyi koronákat osztogattam tetszésem szerint, aki előtt mindenki meghajolt, nem birtam annyi hatalommal, hogy egyszerü vörös szalagocskát juttathassak annak, aki arra nagy művészetével méltán rászolgált.

*

Eltiltott nevetés. Fred C. Neuent különös büntetésre itélték az orvosok, mert hirtelen bekövetkezhető halál elkerülése céljából eltiltották a nevetéstől. A szomoru nevetési tilalom előzménye igy történt: Fred Neuen, aki épitőlakatos volt New-Yorkban a „Hudson Terminál" épületén dolgozott, mely mint a többi felhőkarcoló, számtalan emelettel birt. Egy na-

Nagybánya és Vidéke, Baia Mare, anul XLII, nr. 39, 24 septembrie 1916.
Sursa: www.hungaricana.hu

ACTIVITATEA ORGANIZAȚIEI PARTIDULUI NAȚIONAL ROMÂN DIN JUDEȚUL SATU MARE ÎN PERIOADA 1920-1926

Marin POP

Abstract: *We continue our study dedicated work of the National and National Peasants Party in the county Satu Mare, with the aftermath of the parliamentary elections in 1920 until 1926, when the National Party was in opposition. During this period the parliamentary elections took place in 1922, organized won the National Liberal Party, in power, election contested vehemently by the leaders of National Party. They also held a series of partial parliamentary elections. All electoral campaigns have generated strong passions, political grouping and re-groupings of forces. The National Party Organization of Satu Mare held political monopoly until the year 1919, when the liberal organization is set up, the first and strongest in Transylvania and Banat. Since that time, had a strong political contender, especially in the period from 1922 to 1926, when the National Liberal Party was in power.*

Keywords: *the National Party organization of Satu Mare county, the Liberal National Party, parliamentary elections, electoral campaign, proeminent political.*

Continuăm studiul nostru dedicat activității Partidului Național și Național Țărănesc din județul Satu Mare[1], cu perioada de după alegerile parlamentare din anul 1920, până în anul 1926, când Partidul Național se află în opoziție. În această perioadă, la guvernare s-a aflat Partidul Poporului, condus de generalul Averescu (13 martie 1920 - 16 decembrie 1921), urmat de un guvern condus de Take Ionescu, care a durat doar câteva săptămâni (17 decembrie 1921 – 19 ianuarie 1922) și „marea guvernare liberală", condusă de Ion I.C. Brătianu (19 ianuarie 1922 – 29 martie 1926)[2].

[1] Vezi Marin Pop, „Participarea organizației Partidului Național Român din județul Satu-Mare, la primele două alegeri parlamentare de după Marea Unire (noiembrie 1919 și iunie 1920)", în *Satu Mare. Studii și comunicări. Seria Istorie-Etnografie-Artă*, XXV/II, Satu Mare, 2008, p. 137-147.

[2] Stelian Neagoe, *Istoria guvernelor României de la începuturi – 1859 până în zilele noastre – 1995*, Bucu-

După desfăşurarea alegerilor parlamentare generale din iunie 1920, pe data de 23 iunie 1920 are loc prima şedinţă a noului Parlament. La Cameră, lucrările au fost deschise la orele 8, sub preşedinţia lui Vasile Lucaciu. O discuţie contradictorie s-a ivit în problema admiterii sau respingerii deputaţilor supleanţi, adică a deputaţilor de pe altă listă, atunci când lista care cuprindea un ales în mai multe judeţe era în întregime aleasă. Guvernul s-a opus admiterii şi a cerut organizarea de noi alegeri, deşi autorul legii electorale, George Mârzescu, a susţinut înlăturarea balotajelor[3].

Parlamentarii Opoziţiei din cadrul Federaţiei şi cei ai P.N.R., în număr de 120, s-au întrunit pentru o consfătuire, sub preşedinţia lui Nicolae Iorga. Acesta a dat citire răspunsului Opoziţiei la Mesajul Regal, care a fost îndelung aplaudat. Iuliu Maniu, preşedintele P.N.R., a exprimat mulţumiri Blocului şi lui N. Iorga pentru „strălucitul răspuns la mesagiu", iar la cererea celor prezenţi acesta urma să fie citit în Cameră de către N. Iorga.

Iuliu Maniu şi Al. Vaida-Voevod au propus ca fiecare partid să desemneze câte un reprezentant care să ia cuvântul pe marginea Mesajului Tronului, tratând fiecare câte una din problemele financiare, agrară, a decretelor-legi şi modul cum s-au desfăşurat alegerile parlamentare.

Nicolae Iorga a subliniat faptul că va cere, în numele Opoziţiei, două şedinţe zilnice ale Parlamentului, una dimineaţa, rezervată discuţiei la Mesaj şi cealaltă după-amiaza, rezervată exclusiv discutării proiectelor de lege ale guvernului, pentru a înceta bănuiala că Opoziţia îngreunează lucrările Camerei. De asemenea, tot el urma să ceară prelungirea sesiunii parlamentare pe toată durata verii[4]. Iorga solicita cele expuse mai sus pentru că Opoziţia parlamentară era acuzată că zădărniceşte activitatea guvernului[5].

Având în vedere faptul că urmau o serie de alegeri parlamentare parţiale, conducerea P.N.R. transmite un comunicat de presă, prin care anunţă că în conformitate cu declaraţiile lui Iuliu Maniu din data de 16 iulie 1921, parlamentarii P.N.R nu vor participa la lucrările Parlamentului. În consecinţă, se spune în comunicat, P.N.R. nu va participa la „alegerile suplinitoare (parţiale - n.n.) pentru aceste camere şi renunţă să numească oficial candidaţi"[6].

Deşi a refuzat să desemneze candidaţii oficiali la alegerile parlamentare din circumscripţiile electorale Crasna, judeţul Sălaj şi Oaş, judeţul Sătmar totuşi a dat voie organizaţiilor judeţene să depună candidaturi.

Până la alegerile parlamentare generale din anul 1922, au mai avut loc alegeri parţiale şi în circumscripţia Oaş, judeţul Sătmar. La rândul lor, alegerile parţiale au generat mari pasiuni politice, fiindcă reprezentau un semnal pentru noile alegeri parlamentare generale.

Înainte de a se stabili candidaţii partidelor, fruntaşul politic Ioan Petringenar, care se retrase din cursa electorală de la Crasna, a trimis ministrului de Interne, Constantin Argetianu, următoarea telegramă: „Dacă este interesul partidului (de guvernământ -n.n.) ca alegerea de la Ţara Oaşului să n-ajungă soartia celei de la Crasna atunci

---

reşti, Ed. Machiavelli, 1995, p. 84-88.

[3] *Patria*, nr. 135, 25 iunie 1920, p. 3.

[4] Idem, nr. 142, 3 iulie 1920, p. 1.

[5] Gheorghe I. Florescu, "Poziţia partidelor politice faţă de Partidul Poporului în anii 1920-1921", în *Carpica*, VII, Bacău, 1975, p. 169.

[6] *Patria*, nr. 180, 16 august 1921, p. 1.

numai prin candidatura independentă a mea va putea fi asigurată reuşita majorităţii după experienţa făcută în circumscripţie. Rog răspuns telegrafic să nu păţesc ca la Beiuş şi Crasna"[7]. Aşadar, Ioan Petrinjenariu, cunoscut ca un protejat al generalului Traian Moşoiu, arestat mai târziu pentru escrocherii, îşi oferea serviciile guvernanţilor, ca nu cumva candidatul lor să păţească la fel ca la Crasna şi să fie „iepuraşul de câmp" al candidatului averescan.

În şedinţa Camerei Deputaţilor din data de 19 iulie 1921, mandatul de deputat al circumscripţiei electorale Oaş-Ugocea a fost declarat vacant, prin numirea ca prefect al judeţului Alba a deputatului Ioan Victor Vancea. Prin Decret Regal s-au stabilit zilele de alegeri, respectiv 18 şi 19 septembrie 1921[8].

Din partea P.N.R. candida Andrei Doboşi[9]. La alegerile din iunie 1920, el l-a avut contracandidat pe Ioan Victor Vancea, noul prefect de Alba. Se zvonea că Vancea a fost ajutat să câştige mandatul de către stareţul mănăstirii Bixad, în calitate de preşedinte al circumscripţiei electorale. Stareţul ar fi furat 240 de voturi cu care a câştigat Vancea, după care s-a sinucis[10]. Împotriva acestor alegeri, în momentul validării mandatelor, s-a introdus o contestaţie la Cameră, care însă a fost respinsă.

Din partea P.N.L. candida la aceste alegeri parţiale Sever Steţiu. Dar la liberali mai era un pretendent, şi anume I. Dragoş, cel care l-a adus pe Vintilă Brătianu în situaţia neplăcută de a fi învins la Şomcuta Mare, tot în cadrul unor alegeri parţiale. Candidatul guvernului averescan era fostul fruntaş politic al P.N.R., Ioan Suciu, trecut la Partidul Poporului. S-au mai înscris în cursa electorală Gheorghe Ionescu, cu program ţărănist, şi Iacob Grama, tot cu program al Partidului Poporului. Candidaturile ultimilor doi au fost însă respinse[11].

În vederea câştigării alegerilor de către candidatul guvernamental Ioan Suciu, fost ministru de Resort în cadrul Consiliului Dirigent, se pune în mişcare întreg aparatul administrativ, în frunte cu Petru Groza, ministrul Ardealului.

În ziua de 29 august 1921 s-a întrunit Comitetul Electoral Central al judeţului Satu Mare, care a ales în unanimitate ca preşedinte al circumscripţiei electorale pe dr. Mihai Pop. Peste 4 zile, însă, prefectul Băltescu, ştiind că acesta „este un om cinstit şi deci va refuza să se facă unealta vinovată a tuturor abuzurilor ce se pun la cale de guvern", a ordonat să se facă o nouă alegere, anulând-o în mod arbitrar pe prima. La această nouă convocare nu au participat „decât câţiva membri cari sub presiunea dlui prefect" au ales ca preşedinte al biroului electoral de circumscripţie pe un funcţionar local.

Pe lângă candidatul oficial al guvernului, Ioan Suciu, în cursa electorală, din partea Partidului Poporului, s-a mai înscris şeful de cabinet al lui Octavian Prie, Ferşigan. El a fost ameninţat de Petru Groza cu închisoarea dacă nu se retrage din cursa electorală[12]. Acesta s-a şi retras, deoarece nu apare pe listele cu rezultatele obţinute.

Având în vedere ingerinţele guvernului, care dorea cu orice preţ să câştige

[7] Direcţia Arhivelor Naţionale Istorice Centrale (în continuare, DANIC), fond *M.A.I.*, dos. 17/1921, f. 14.

[8] DANIC, *M.A.I.*, dos. 18/1921, f. 1-4.

[9] Ziarul *Patria* tipărea greşit numele, susţinând că este vorba despre Ioan Doboşi, nepotul lui Andrei Doboşi. Vezi o schiţă biografică a celor doi fruntaşi politici sătmăreni în Claudiu Porumbăcean, Bujor Dulgău, *Oameni din Sătmar*, Satu Mare, Ed. Solstiţiu, 2000, p. 82- 84.

[10] *Patria*, nr. 165, 29 iulie 1921, p. 3.

[11] DANIC, *M.A.I.*, dos. 18/1921, f. 10; *Patria*, nr. 165, 29 iulie 1921, p. 3.

[12] *Patria*, nr. 199, 7 septembrie 1921, p. 3.

alegerile, rezultatul lor era previzibil. Aşadar, Ioan Suciu câştigă aceste alegeri, obţinând 2.721 voturi, fiind urmat de Andrei Doboşi, care a întrunit 1.714 voturi şi Sabin Steţiu, independent, cu doar 320 voturi[13].

Conducerea centrală a P.N.R. subliniază că Andrei Doboşi nu a fost candidatul oficial al partidului, deoarece partidul se retrase din Parlament pe data de 16 iulie 1921, însă a dat voie organizaţiei judeţene să-şi fixeze candidatul pe care îl dorea şi să participe la alegeri. Cu toate că nu era candidat oficial, precum era cel al Partidului Poporului, guvernul era acuzat de numeroase ilegalităţi şi teroare, care, se spune în ziarul „Patria", oficiosul P.N.R., nu a mai fost întâlnită de pe vremea guvernului maghiar al lui Tisza. Sunt invocate o serie de ilegalităţi. Astfel, adunările convocate de către Andrei Doboşi n-au fost admise decât în 3-4 comune. În celelalte au fost oprite sau dizolvate de către jandarmi, pe motivul că s-a decretat stare de asediu. În schimb, cele convocate de candidatul guvernului s-au ţinut peste tot.

Au fost destituiţi, şantajaţi şi repuşi în funcţie o serie de funcţionari publici cum a fost cazul notarului şi primarului din Batarci, iar notarul din Turţ a fost înlocuit cu notarul Goja. Acesta din urmă era acuzat că în toamna anului 1918 a protestat împotriva Unirii şi că a făcut parte din directoratul comunist. Notarul din Gherţa Mică a fost destituit şi înlocuit tot cu Goja. Aceste destituiri şi ameninţări veneau din partea prefectului Băltescu, care l-a destituit şi pe subprefect, pe motiv că nu reuşise să fie ales ca preşedinte al Biroului Central Electoral din circumscripţia Oaş.

S-au făcut, apoi, o serie de promisiuni de Oficii. Pretorului Pop Aladar i s-a promis funcţia de primpretor la Oraşul Nou a funcţionarului ungur Peretz, care refuzase să depună jurământul către statul român şi era gata să plece în Ungaria.

În campania electorală au fost mobilizaţi toţi funcţionarii publici, „degradând astfel în modul cel mai ruşinos de slujbaşii statului la rolul de agenţi electorali". Funcţionarii de la Consilieratul Agricol au fost mobilizaţi, la rândul lor, şi împărţiţi la secţiile de votare. Ei stăteau între alegători şi le arătau deciziile Consilieratului Agricol referitor la arendările forţate din diferite comune, ameninţându-i pe alegători că dacă nu vor vota cu candidatul guvernului „toate decisele acele nu se vor mai aplica şi chiar pământul care l-au căpătat li se va lua înapoi". Le mai arătau legea agrară semnată de către primul ministru Al. Averescu, spunându-le că dacă va veni Al. Vaida Voevod înapoi ca prim ministru le va lua pământul[14].

Abuzurile guvernului în campania electorală din circumscripţia Oaş, reies şi din două telegrame care ar fi fost trimise de corespondenţii ziarului „Patria". Astfel, într-o telegramă datată 17 septembrie 1921 se afirmă următoarele: „În circumscripţia Oaşului, alegerea se face cu concursul public al jandarmilor dlui Averescu. Adunările partidului naţional sunt împrăştiate de jandarmi, ei înconjoară casele alegătorilor şi a preoţilor ca împănaţii de pe vremea lui Tisza". În a doua telegramă datată 18 septembrie, se spune că este vorba de casa protopopului Damian din Negreşti, care a fost înconjurată de jandarmi, în timp ce populaţia s-a adunat să asculte discursul candidatului P.N.R.[15].

Aşadar, în acest mod au decurs alegerile parţiale din circumscripţia electora-

[13] DANIC, *M.A.I.*, dos. 18/1921, f. 12-13 şi 15-16.
[14] *Patria*, nr. 212, 12 septembrie 1921, p. 1.
[15] Idem, nr. 211, 21 septembrie 1921, p. 2.

lă a Oașului. Ele au dovedit faptul că județul Sătmar rămânea, în continuare, un fief electoral important al P.N.R., că doar cu intervenția directă a guvernului și aparatului administrativ local se puteau câștiga mandate de deputați sau senatori.

Din punct de vedere politic, anul 1922 debuta cu o luptă acerbă între partidele politice pentru succesiunea la guvernare. Partidele și-au dezvăluit strategia și tactica lor de luptă și potențele.

Guvernul condus de Take Ionescu era privit ca unul cu caracter provizoriu, soarta lui atârnând de votul Parlamentului din 17 ianuarie 1922. În preajma acestui eveniment, viața politică s-a precipitat, partidele politice vehiculând o gamă variată de soluții. P.N.R. stăruia pentru un guvern de coaliție[16].

După demisia lui Take Ionescu, regele Ferdinand l-a însărcinat cu formarea guvernului pe I.I.C. Brătianu, în seara zilei de 18 ianuarie 1922, orele 19. Constantin Argetoianu notează, referitor la acest eveniment, că regele Ferdinand, „veleitarul și-a pus însă toate scrupulele în sertar, a chemat pe Ionel Brătianu și l-a însărcinat cu formarea noului Minister, dându-i bineînțeles și aprobarea pentru dizolvarea Palamentului"[17].

Conform uzuanțelor, prin Decret Regal se convoacă noi alegeri. Pentru Transilvania sunt stabilite zilele de 6 și 7 martie 1922, la Cameră, iar pentru Senat zilele de 9 și 10 martie. Noul Parlament urma să fie convocat în data de 27 martie 1922[18].

În acest context politic agitat, Partidul Național Român a organizat o mare întrunire la Cluj, pe data de 27 ianuarie 1922, la care au participat reprezentanții tuturor județelor din Transilvania și Banat. Deși fuseseră convocați doar cei amintiți, s-a înregistrat o numeroasă prezență. Localul ziarului „Patria", în care s-a ținut adunarea, s-a dovedit a fi neîncăpător, după cum se afirmă în oficiosul P.N.R.

În Rezoluția adoptată cu această ocazie se protestează împotriva aducerii la putere a P.N.L., „fără nici o indicație parlamentară", partid care la alegerile din 1920 „abia dacă a putut să-și aleagă cu ajutorul guvernului averescan opt parlamentari". Se protestează împotriva „perpetuării sistemului de guverne personale, venite la cârmă cu încălcarea parlamentarismului", pentru ca apoi, „prin puterea statului să-și câștige partizani și majorități parlamentare". Se protestează, în special, împotriva infiltrării liberalilor în Transilvania și Banat, unde partidul liberal nu avea „nici o legătură sufletească cu opinia publică". P.N.R. pretindea respectarea hotărârilor de la Alba Iulia și protesta împotriva măsurilor legislative și guvernamentale care au nesocotit aceste hotărâri. De asemenea, se protesta împotriva convocării unei Adunări Naționale cu caracter de Constituantă și încredințarea alegerilor, în acest sens, unui singur partid. P.N.R. se hotăra să ducă „lupta cea mai îndârjită" împotriva noului guvern liberal, pentru instaurarea unei democrații adevărate. Se aproba activitatea de până atunci a Comitetului Executiv, a deputaților și senatorilor partidului, aducându-li-se mulțumiri.

Dintre fruntașii politici ai P.N.R. a mai luat cuvântul Vaida Voevod, care a vorbit despre lupta între frați și despre datoriile partidului. Discursul său a fost îndreptat

---

[16] Mihail Rusenescu, Ioan Saizu, *Viața politică în România. 1922-1928*, București, Ed. Politică, 1979, p. 138-139.

[17] Constantin Argetoianu, *Memorii. Pentru cei de mâine. Amintiri din vremea celor de ieri*, vol. VI, București, Ed. Machiaveli, 1995, p. 298.

[18] *Gazeta oficială a județului* Sălaj, nr. 3, 19 ianuarie 1922.

împotriva partidului generalului Averescu și a celui liberal[19].

Trebuie să recunoaștem că liderii P.N.R. dau dovadă de un anume conservatorism și naivitate atunci când cred că pot să rămână singurii decidenți politici în Transilvania și Banat. Democrația presupune și concurență politică la nivelul întregii țări. Forța economică a unui partid și dorința de afirmare în politica de vârf a țării din partea unor noi sau mai vechi oameni politici locali – vor schimba regula jocului, P.N.L. penetrând noile provincii și organizându-și filiale proprii.

Prima filială a P.N.L. din Transilvania a fost înființată chiar în județul Sătmar, în anul 1919. Ea a fost înființată la Baia Mare, inițiator fiind fruntașul politic Teofil Dragoș[20]. Oficial, organizația P.N.L. Satu Mare a intrat în cursa electorală doar la alegerile parlamentare generale din martie 1922, când partidul a ajuns, din nou, la guvernare.

Odată campania electorală începută, sunt reclamate o serie de abuzuri ale administrației liberale. Ziarul „Patria" a deschis o rubrică specială în care publica toate abuzurile guvernului liberal în campania electorală, pe baza informațiilor primite din județele transilvănene. Astfel, se reclama destituirea sau transferul următorilor funcționari publici sătmăreni: George Popovici, primarul orașului Baia Mare, care a fost transferat ca assesor al sedriei orfanale din Careii Mari; N. Chișu, primpretor al plășii Baia Mare, transferat tot la Carei; Anton Turcu, fost primar al orașului Baia Mare a fost transferat ca subnotar județean la pretura Careii Mari; G. Șuta, primnotar din județul Solnoc Dobâca a fost transferat ca primpretor la Carei. De asemenea, din județul Sătmar erau reclamate o serie de ilegalități ale administrației. Prefectul județului Teofil Dragoș era acuzat că a interzis adunările Opoziției de la Baia Mare și Șomcuta. Tot despre el se afirmă că nu avea dreptul să ocupe funcția de prefect, deoarece în anul 1918, prin sentința nr. 165 a fost condamnat la 30 de zile de închisoare pentru delictul de speculă [21].

Cu toate abuzurile autorităților locale din Ardeal și Banat, reclamate de fruntașii politici ai P.N.R., aceștia încercau să-și facă cunoscută oferta electorală. De asemenea, încercau mobilizarea alegătorilor pentru ziua votării.

Într-un articol intitulat „Către alegători", conducerea P.N.R. anunța alegătorii că, împreună cu conducerile județene, au stabilit listele definitive de candidaturi pentru alegerile parlamentare. Alături de vechii luptători de dinainte de 1918, se spune în articol, „s-au înșiruit o ceată întreagă de tineri, ridicați din nesecata rezervă de cinste și suflet drept al țărănimii noastre". Se cere alegătorilor să voteze lista P.N.R., atacându-se, în același timp, liberalii, dar și averescanii din Ardeal. Despre averescani se spune că „nu iau lupta împotriva liberalilor, decât de formă; pe averescani i-au adus la putere liberalii iar acum sunt înțeleși să ducă cea mai straşnică luptă împotriva partidului național". Liberalii erau catalogați ca un partid al clasei celei mai bogate din România[22].

Încercând să dezbine unitatea partidului, pe tema confesională, liberalii declarau că P.N.R. este un partid al uniților, al greco-catolicilor. În acest sens, ei publică la București broșura lui Constantin Manea intitulată „Democrația denaturată",

[19] *Patria*, nr. 20, 29 ianuarie 1922, p. 1-3.

[20] Vezi, pe larg, Claudiu Porumbăcean, Viorel Câmpean, *Din viața politică sătmăreană (I). PNL Satu Mare. Tradiție și contemporaneitate*, Cluj-Napoca, Ed. Argonaut, 2011, p. 50.

[21] *Patria*, nr. 24, 3 februarie 1922, p. 1.

[22] *Patria*, nr. 28, 9 februarie 1922, p. 1

în care se afirmă că P.N.R. este un partid al uniţilor[23].

Campania electorală din anul 1922 a reprezentat o acerbă bătălie politică între P.N.L şi P.N.R. Guvernul liberal dorea cu orice preţ să obţină majoritatea parlamentară absolută, având în vedere că era declarată Constituantă.

În judeţul Sătmar, la Camera Deputaţilor, din partea P.N.R. candidau următorii fruntaşi politici: Gheorghe P. Văleanu, fost deputat, candida în circumscripţia electorală Careii Mari; Augustin Mircea, fost deputat, candida la Ardud; Alexandru Breban, protopop, la Oaş-Ugocea; Voicu Niţescu la Cărăşeu şi Aurel Nilvan, fost deputat, candida în circumscripţia Şomcuta Mare. La Senat, unde votau doar persoanele care au împlinit vârsta de 40 ani, candidau Gheorghe Mureşan, protopop, la circumscripţia Careii Mari, Alexa Pocol, fost senator, candida la Baia Mare, iar Andrei Doboşi, avocat, fost deputat, candida în circumscripţia electorală Satu Mare [24].

La nivel naţional, alegerile parlamentare pentru Camera Deputaţilor s-au soldat cu victoria P.N.L., care a obţinut 222 mandate. El a fost urmat de P.Ţ. cu 40 de mandate şi de P.N.R. cu 26 mandate[25].

În judeţul Satu Mare, la alegerile pentru Cameră s-au înregistrat numeroase respingeri de candidaturi şi astfel au câştigat candidaţii guvernamentali. În circumscripţia electorală Şomcuta Mare, Ioan Tibil, candidatul guvernamental a obţinut 3.208 voturi şi mandatul de deputat, Emil Panaitescu a obţinut 1.803 voturi, iar candidatul P.N.R., Aurel Nilvan, doar 615 voturi. În circumscripţia Baia Mare au candidat Take Ionescu şi Al. Torok. Cel din urmă s-a retras din cursa electorală, în semn de respect pentru marele om politic şi diplomat român, care a fost susţinut de toate partidele politice pentru a obţine mandatul. La Cărăşeu, din 5 candidaturi, 4 au fost respinse de guvernul liberal (printre ei, Gheorghe Pop, Zoltan Boroş şi maior Alex. Totescu) şi astfel mandatul de deputat a fost atribuit, conform art. 46 din legea electorală din Transilvania, candidatului guvernamental Ion Alex. Vasilescu, ca unic candidat. La Ardud, din 5 candidaturi, 3 au fost respinse (Iuliu Bălăban, Vasiliu Costin şi Nistor Zoltan). În aceste condiţii, Ioan Şuta a obţinut 2.286 voturi şi mandatul de deputat, iar Augustin Mircea a obţinut 1.261 voturi. În circumscripţia electorală Satu Mare, la fel au fost respinse 3 candidaturi (Carol Kós, Aurel Popp şi Ludovic Béltery) din cele cinci exprimate. Astfel, candidatul Mihai Popp a obţinut 2.413 voturi şi mandatul de deputat, iar Ştefan Cherecheş 2.182 voturi. La Careii Mari, din cele 6 candidaturi, 5 au fost respinse (Gheorghe Nyegran, Cornel Abrudan, Ludovic Czumbel, Gheorghe P. Văleanu şi Cornel Pop) şi astfel candidatul Ion Alexandru Vasilescu a fost declarat ales, la fel ca la Cărăşeu. În fine, în circumscripţia Oaş-Ugocea, din cele patru candidaturi exprimate, trei au fost respinse (Ioan Florea, Alexandru Breban şi Iacob Gherman), fiind declarat ales candidatul guvernamental Aurel Dragoş[26].

La alegerile pentru Senat, care au avut loc în zilele de 9 şi 10 martie 1922, la fel ca la Cameră, au existat numeroase respingeri de candidaturi. Astfel, în circumscripţia Careii Mari a fost repinsă candidatura lui Ioan Secheli, rămânând în cursa electorală candidatul guvernamental Robert Hamon şi protopopul Gheorghe Mureşan, candi-

[23] *Ibidem.*

[24] *Patria*, nr. 27, 8 februarie 1922.

[25] Ioan Scurtu, "Alegerile parlamentare din martie 1922", în *Analele Universităţii Bucureşti. Istorie. Filosofie. Drept*, XXIII, 1974, p. 93.

[26] *Desbaterile Adunării Deputaţilor*, şedinţa din 28 martie 1922, p. 45.

datul P.N.R. S-au înregistrat un număr de 3.093 voturi exprimate, din care 18 au fost anulate. Robert Hamon a obținut 2.504 voturi și mandatul de deputat, iar Gheorghe Mureșan 1.024 voturi. În momentul validării mandatului în plenul Parlamentului, raportorul Iuliu Moldovan arată că la dosarul alegerii existau două contestații. Prima era depusă de I. Finkelstein, care susținea că a fost pus în imposibilitatte de a-și depune candidatura, „deoarece nu i s-a pus la dispoziție listele electorale spre a putea completa declarația de candidatură cu numele exact al depunătorilor candidaturii", iar cea de a doua era depusă de Augustin Mircea, fruntaș P.N.R., care afirmă că „s-ar fi violat secretul votului în favoarea candidatului ales". Cercetând dosarul alegerii, Secțiunea IV de validare constată că aceasta „s-a efectuat în regulă, contestațiile ivite fiind neîntemeiate" și propune senatorilor să valideze mandatul lui Robert Hamon.

În circumscripția electorală Baia Mare, pentru un mandat de senator și-au depus candidatura 3 fruntași politici: Aurel Nistor, Alexiu Pocol și Carol Szabad. Din cele 4.620 voturi exprimate, candidatul liberal Aurel Nistor a obținut 2.918 voturi, candidatul P.N.R., Alexiu Pocol 1.360, iar Carol Szabad doar 297 voturi. La dosarul alegerii exista o contestație înaintată de senatorul P.N.R. Mihail Gropșian, în care se afirma că a fost încălcat art. 56 din legea electorală pentru Transilvania, prin faptul că s-a întrerupt votarea de la ora 6 după amiază până a doua zi dimineața, timp în care, după cum a constatat și președintele secției de votare respective, în noaptea de 9 spre 10 martie buletinele albe ale candidatului P.N.R., Alexiu Pocol au fost înlocuite cu cele roșii ale candidatului guvernamental, Aurel Nistor. Contestația a fost respinsă.

În circumscripția electorală Satu Mare, au candidat Ioan C. Mihail (PNL), Ludovic Beltek, Andrei Doboși (PNR) și Geza Harcsar. Declarația lui Geza Harcsar a fost respinsă pe motiv că nu are 25 alegători, iar Beltek și Doboși s-ar fi retras „prin declarațiuni autentificate". În aceste condiții, Ioan C. Mihail, candidatul guvernamental, a fost declarat ales, conform art. 46 din legea electorală[27].

În urma numeroaselor abuzuri din campania electorală, a respingerii de candidaturi și a „furtului de urne"[28], reproșat de conducerea P.N.R., președintele partidului Iuliu Maniu a înaintat un memoriu de protest regelui Ferdinand, pe data de 12 martie 1922. El sublinia că guvernul liberal „nu s-a sfiit de a se folosi de toate mijloacele imaginabile pentru a teroriza și corupe alegătorii". Acuza guvernul că a dat ordonanțe „ilegale și în directă contrazicere" cu decretul-lege adoptat de guvern. De asemenea, că guvernul a dat „directive" tuturor președinților de birouri electorale pentru a respinge candidaturile P.N.R. și întreruperea alegerilor pentru o noapte. Prin aceste măsuri guvernul a dat „în mod intenționat" ocazia „la fraude și crime, încurajând în aceasta organele sale". Acuza transferurile ilegale a sute de funcționari publici care nu au făcut jocul puterii. De asemenea, că a dezlănțuit „cea mai sălbatecă vânătoare de suflete cu bani și băuturi, arestări și bătăi fără număr, arestarea unor candidați, împiedecarea propagandei electorale". În acest context, guvernul liberal a respins candidaturile P.N.R. în 27 circumscripții electorale din Ardeal și Banat, avantajând tot atâția candidați liberali, dintre care 7 erau miniștri, ce au rămas fără contracandidați și au fost declarați aleși, conform articolului 46 din legea electorală pentru Ardeal și Banat, lege după care s-au

[27] *Desbaterile Senatului*, ședința din 31 martie 1922, p. 10-11.

[28] Nicolae Iorga, *O viață de om așa cum a fost*, vol IV, București, Ed. Minerva, 1981, p. 45; El subliniază că liberalii au câștigat alegerile parlamentare din martie 1922, „numai întrebuințând mijloace de brutală violență, mergând până la acel «furt al urnelor»".

desfăşurat dincoace de Carpaţi şi alegerile din 1922. Respingerea candidaţilor P.N.R. s-a făcut „fără bază legală şi în mod absolut arbitrar", consideră Iuliu Maniu. În aceste condiţii, din 90 de circumscripţii electorale cu majoritate românească şi încă 5 balotaje la care au ajuns candidaţii P.N.R., partidul a obţinut numai 26 mandate de deputaţi, „contrar opiniei publice, în mod clar manifestată, şi contrar rezultatului real al voturilor exprimate"[29].

Ziarul „Epoca" scria, în coloanele sale, că memoriul înaintat de Iuliu Maniu regelui Ferdinand a produs o profundă impresie în toate cercurile politice. Se vehicula ideea anulării alegerilor şi organizarea de noi alegeri până la Paşti. În schimb, liberalii afirmau că după alegeri îi vor lua pe ardeleni în partidul lor „foarte ieften". Ziarul „Adevărul" scria că memoriul lui Iuliu Maniu era „un eveniment politic de o gravitate", care nu putea rămâne fără urmări. Păreri asemănătoare le găsim publicate în ziarele „Steagul", „Aurora" şi „Românul"[30].

Guvernul liberal recunoaşte, indirect, o serie de ilegalităţi comise în timpul campaniei electorale. Astfel, în şedinţa Consiliului de Miniştri se ia hotărârea reorganizării alegerilor în 10 circumscripţii electorale, în zilele de 27 şi 28 mai 1922.

La Şomcuta Mare, candidatul P.N.R. Aurel Dobrescu conducea cu 49 de voturi. Însă, în 3 secţii de votare alegerile au fost amânate cu 8 zile, aceasta fiind considerată a fi o metodă „cunoscută pentru a lua mandatul din mâna celui reuşit". La Cărăşeu, Voicu Niţescu a întrunit majoritatea voturilor şi a intrat în turul doi cu candidatul liberal Crăciun. La Zărneşti reuşise candidatul liberal. La Arad, Sfântu Gheorghe, Şereda Ciucului au fost aleşi fruntaşi politici maghiari, iar în circumscripţia Modoş un şvab. Astfel, din 12 circumscripţii unde avuseră loc alegeri până la acea dată, liberalii câştigaseră două mandate, P.N.R. tot două, ungurii trei mandate, şvabii două mandate. În trei circumscripţii s-a ajuns la balotaj (în două dintre ele majoritatea voturilor era obţinută de candidaţii P.N.R.), iar dintr-o circumscripţie nu se primise rezultatul alegerii[31].

La Şomcuta Mare, Aurel Dobrescu a obţinut 2.514 voturi, faţă de candidatul liberal Ioan Tibil, care a întrunit 2.426. Candidatul P.N.R. era declarat ales dacă nu s-ar fi ivit incidentul de la secţia de votare Mireşul Mare, unde şeful secţiei de jandarmi era vărul prefectului liberal al judeţului Satu-Mare, Teofil Dragoş. Incidentul a fost provocat pentru amânarea alegerilor. În cele din urmă, Aurel Dobrescu a fost învins prin fraudarea alegerilor de către liberali, la secţia Mireşul Mare[32].

Pe data de 22 iunie 1922, la Roma trecea în eternitate marele om politic şi diplomat român, Take Ionescu. În aceste condiţii, au fost organizate noi alegeri în circumscripţia electorală Baia Mare, unde marele om politic fusese ales. Din partea P.N.R. candida fruntaşul politic Ioan Coltor. Liberalii îl propun şi susţin pe prefectul liberal în funcţie, Teofil Dragoş, care era acuzat că se impune „şi agită cu deplinele puteri ale unui prefect". Astfel, întregul aparat administrativ îi stă la dispoziţie. Se deplasa prin sate împreună cu pretorii şi primpretorii. Profita de funcţia de prefect, împărţind pământ ţăranilor, în baza legii de reformă agrară din anul 1921, în localităţile circumscripţiei electorale unde candida. De asemenea, singur a fixat 3 zile

[29] Arhiva Consiliului Naţional pentru Studierea Arhivelor Securităţii (în continuare, ACNSAS), fond *Documentar*, dos. 10.165, f. 1.

[30] *Patria*, nr. 57, 16 martie 1922, p.1.

[31] *Patria*, nr. 115, 31 mai 1922, p. 3.

[32] *Patria*, nr. 116, 1 iunie 1922, p. 3 şi nr. 118, 4 iunie, p. 5.

pentru desfășurarea alegerilor și componența birourilor electorale[33]. Alegerile au fost câștigate de candidatul guvernului liberal, Teofil Dragoș, care a obținut cu 600 de voturi mai mult decât Ioan Coltor. La Baia Mare, din aproximativ 10.000 de alegători au participat doar 3.000 [34].

În vara anului 1925, pe data de 25 august au fost organizate la nivelul întregii țări alegeri pentru înființarea Camerelor de Agricultură, în conformitate cu noua lege votată de către Parlament la sfârșitul sesiunii din anul 1925. Constituirea noilor Camere de agricultură avea o mare importanță și din punct de vedere politic, deoarece ele aveau dreptul, conform proiectului de lege electorală, să trimită în Parlament, la nivel național, un număr de 6 senatori.

Partidul Național, cu toate că avea rezerve asupra legalității cu care se vor desfășura alegerile și a lacunelor organizării lor, hotărește ca organizațiile sale din țară să participe.

Ținându-se cont de pactul politic opozițional pe care îl avea cu Partidul Țărănesc, conducerea Partidului Național recomandă organizațiilor sale să colaboreze cu organizațiile locale țărăniste și să depună liste comune. Semnul electoral al alianței electorale național-țărăniste era coasa și secera. Organizațiile locale erau informate că acolo unde nu se ajungea la un acord comun în privința semnului electoral, din diferite motive, îl vor stabili împreună, sau dacă nu, „la nevoe" să susțină liste proprii[35].

Victoria coaliției P.N.-P.Ț. la alegerile pentru Camerele de Agricultură au dovedit forța politică a celor două partide și influența lor în rândul electoratului. De asemenea, faptul că liberalii s-au erodat la guvernare. Indicația electoratului era clară: după ieșirea liberalilor de la guvernare se aștepta un guvern P.N.-P.Ț.

Cele două partide aflate în opoziție au făcut front comun și la alegerile comunale din februarie 1926.

Deși se găseau la sfârșit de mandat, liberalii anunță, pe neașteptate, organizarea alegerilor comunale în zilele de 18-19 februarie 1926[36].

În acest context politic, Delegațiile Permanente ale P.N. și P.Ț. s-au întâlnit, în seara zilei de 28 ianuarie 1926, acasă la Iuliu Maniu și au hotărât să ducă o luptă comună în alegeri. Acordul a fost semnat a doua zi, 29 ianuarie 1926. La el au aderat și averescanii și astfel s-a creat un front comun al opoziției parlamentare.

Pe data de 30 ianuarie 1926, delegații partidelor național (Mihai Popovici și Dumitrescu-Brăila), țărănesc (Eduard Mirto și Virgil Madgearu) și averescan (Octavian Goga și I. Petrovici) s-au întâlnit și au discutat condițiile susținerii unei singure liste în alegerile comunale. S-au stabilit mijloacele și tactica electorală. S-au întocmit instrucțiunile care să fie date organizațiilor județene. S-a dat un comunicat presei, în care cele 3 partide se angajează să abroge legea administrativă, înlocuind-o cu alta nouă, să anuleze rezultatele alegerilor, „cari constituesc o provocațiune a țării" și să pedepsească ilegalitățile care se vor săvârși în alegeri. Recomandă tuturor organizațiilor județene „să-și dea toate silințele" și să întocmească liste comune. S-a înființat o comisie formată din Constantin Argetoianu și George G. Mironescu (P.N.), V. Madgearu și E. Mirto (P.Ț.), Trancu-Iași și Cudalbu (P.P.) pentru a superviza aplicarea în practică a acordului.

---

[33] *Patria*, nr. 273, 16 decembrie 1922, p. 1 și nr. 278, 16 decembrie 1922, p. 3.

[34] *Patria*, nr. 277, 22 decembrie 1922, p. 1.

[35] *Patria*, nr. 163, 30 iulie 1925, p. 1.

[36] Ioan Scurtu, *Istoria Partidului Național Țărănesc*, București, Ed. Enciclopedică, 1994, p. 40.

Semnul electoral în alegeri era un singur punct[37].

Campania electorală nu a fost lipsită de incidente. Din Baia Mare, Sighet, Turda, Târnava Mică etc. erau transmise presei o serie de abuzuri ale guvernului liberal faţă de reprezentanţii opoziţiei unite[38].

În Ardeal şi Banat, liberalii au făcut, din nou, pact cu minorităţile etnice, câştigând alegerile în majoritatea oraşelor unde minorităţile aveau mai mult de 50%. Însă, din 8 oraşe cu majoritate românească între 50 şi 80%, Opoziţia unită a învins în 6, plus alte oraşe[39].

Pe data de 27 martie 1926, guvernul condus de Ion I.C. Brătianu şi-a depus mandatul, după 4 ani de guvernare.

Înainte de a-şi depune mandatul a adoptat o nouă lege electorală asupra căreia insistăm datorită importanţei pe care a avut-o în continuare, până la instaurarea regimului personal autoritar al regelui Carol al II-lea.

Proiectul legii electorale a fost depus la Cameră pe data de 6 martie 1926. Dezbaterile au fost aprinse şi au durat aproape 3 săptămâni. Abia pe data de 24 martie a fost votată la Cameră, cu 136 voturi pentru şi 3 împotrivă, iar la Senat, a doua zi, pe data de 25 martie 1926, cu 98 de voturi pentru şi 5 împotrivă.

Legea aducea schimbări importante, în primul rând în ceea ce priveşte repartizarea numărului de mandate pentru formarea majorităţii guvernamentale. De asemenea, pentru Transilvania şi Banat, până la apariţia legii din 1926, alegerile din noiembrie 1919, iunie 1920 şi martie 1922 s-au desfăşurat în conformitate cu legea electorală adoptată de Marele Sfat Naţional al Transilvaniei în cadrul sesiunii parlamentare din iulie-august 1919 şi sancţionată de regele Ferdinand. Era diferită faţă de legea din Vechiul Regat. În Transilvania şi Banat se vota uninominal, în două tururi de scrutin, în cazul în care nici un candidat dintr-o circumscripie electorală nu întrunea majoritate absolută de voturi. Legea electorală din 1926 aducea votul pe listă, ceea ce putem afirma că era un sistem de vot mai puţin corect faţă de cel din Transilvania. Nu mai aducea faţă în faţă persoane, ci liste de partide.

În ceea ce priveşte repartizarea mandatelor, conform articolului 90, litera b, al noii legi electorale, gruparea politică ce întrunea cel mai mare număr de voturi pe ţară, dar nu mai puţin de 40%, era declarată grupare majoritară, iar celelalte minoritare. Conform articolului 92, din numărul total de voturi se deduceau mandatele atribuite grupărilor politice minoritare, în circumscripţiile unde au obţinut majoritate absolută. Apoi, gruparea politică ce obţinea minim 40% din numărul total de voturi valabil exprimate primea jumătate din numărul total de mandate. Cealaltă jumătate se împărţea între toate grupările, inclusiv cea majoritară, care mai primise 50%, proporţional, în funcţie de procentajul obţinut.

---

[37] *Patria*, nr. 23, 30 ianuarie 1926, p. 1.

[38] *Patria*, nr. 26, 5 februarie 1926, p. 2.

[39] *Patria*, nr. 41, 23 februarie 1926, p. 1; Iată rezultatul alegerilor în oraşele ardelene şi în Capitala ţării: Bucureşti: opoziţie – 16.728 voturi, guvern – 7.328; Cluj: opoziţia – 5.787, guvern + unguri - 3.604; Timişoara: opoziţia – 9.497, guvern – 3.597; Oradea: opoziţie – 4.402, guvern – 4.360; Alba Iulia: opoziţia – 1.335, guvern – 225; Aiud: opoziţia – 191, guvern – 127; Gherla: opoziţia – 880, guvern – 201; Lugoj: opoziţia – 2.647, guvern – 571; Baia Mare: opoziţia – 1.690, guvern – 1.490; Arad: opoziţia - 6.324, guvern – 6.409; Făgăraş: opoziţia – 700, guvern – 360 voturi; La Ibaşfalău a fost aleasă tot lista opoziţiei unite. La Turda s-a ajuns la balotaj.

În cazul în care nici o grupare nu întrunea 40% din numărul total de voturi, mandatele se împărțeau proporțional, în funcție de procentele obținute de fiecare partid. Pragul electoral a fost fixat la minim 2% din voturi pe țară[40].

Existau cazuri, la fel ca la alegerile parlamentare precedente, în care un candidat de deputat sau senator obținea mandatul în mai multe circumscripții electorale. În conformitate cu articolul 124 al noii legi el avea obligația ca în termen de 10 zile de la verificarea mandatelor să opteze pentru unul dintre ele. De asemenea, în cazul în care un mandat rămânea vacant din diferite motive (demisie, deces, etc.), electoratul urma să fie convocat în maxim două luni de la vacantarea mandatului[41].

În concluzie, putem afirma că noua lege electorală reprezenta un regres, atât pentru P.N., în special pentru Transilvania și Banat, dar și pentru electoratul care nu mai alegea persoana, ci o listă de partid. În ceea ce privește „zestrea guvernamentală" sau „prima" cum i s-a mai spus, deși la vremea respectivă P.N. a contestat-o vehement, după preluarea puterii de către P.N.Ț. ea nu a fost schimbată.

Legea a fost contestată la vremea respectivă nu numai de partidele politice din Opoziție, care o considerau de inspirație musoliniană, ci și de opinia publică. Pamfil Șeicaru îl cita pe Maurice Duverger, care spunea despre scrutinul pe listă și reprezentarea proporțională că „favorizează dominația partidului și corespund, de alt fel foarte bine, structurii colective a partidelor comuniste sau fasciste". La fel și Pamfil Șeicaru insista asupra faptului că legea era inspirată de cea fascistă și că, deși a fost contestată de P.N. și P.Ț., nu au schimbat-o în momentul în care au ajuns la guvernare[42].

Înainte de a se prezenta la Palat pentru a depune mandatul guvernului liberal, Ion I. C. Brătianu s-a prezentat la Cameră și la Senat, unde a dat citire decretului de dizolvare a Parlamentului. De a doua zi, 28 martie, au început consultările șefilor de partide, care s-au prezentat, pe rând, în audiență la Rege. Astfel, au fost primiți Nicolae Iorga, Alexandru Averescu și Ion Mihalache. Regele Ferdinand le-a cerut să realizeze un guvern de concentrare națională, iar dacă nu era posibil, să prezinte fiecare partid câte o listă ministerială[43]. Conform indicațiilor electoratului, cele mai mari șanse pentru a prelua puterea o aveau P.N. și P.Ț.

Pe data de 29 martie 1926, generalul Averescu a propus P.N. și P.Ț. fuziunea „fără condiții" sub președinția sa, la fel ca și guvernul ce urma să fie alcătuit. Propunerea a fost respinsă categoric de șefii celor două partide. În aceeași zi, fruntașul politic Vasile Goldiș i-a prezentat lui Iuliu Maniu un memoriu, în numele colaboratorilor săi politici apropiați, I. Lupaș și I. Lapedatu. El îi aducea la cunoștință că dacă înțelegerea cu țărăniștii se va face vor rămâne în cadrul P.N., pe care îl vor sprijini „fie în opoziție, fie la guvern". Dar, dacă înțelegerea nu se realiza, își rezervau dreptul de a da concurs noului guvern. Tot pe data de 29 martie au avut loc negocieri între P.N. și P.Ț. pentru încheierea unui acord de guvernare național-țărănist, sub președinția lui Iuliu Maniu. Se pare că țărăniștii au renunțat la conducerea Ministerului de Interne

[40] Serviciul Județean Cluj al Arhivelor Naționale (în continuare, SJAN-CJ), *Fond Personal Valeriu Braniște*, inv. nr. 2, dos. 253, f. 9 (aici se găsește Legea electorală din anul 1926, aparținând fostei biblioteci a lui Valeriu Braniște).

[41] *Ibidem*, f. 10.

[42] Pamfil Șeicaru, *Istoria partidelor național, țărănist și național țărănist*, vol. II, Madrid, Ed. Carpații, 1963, p. 71.

[43] *Patria*, nr. 70, 30 martie 1926, p. 1.

şi la împărţirea egală a posturilor de prefecţi. Ţărăniştii urmau să desemneze prefecţi în 31 judeţe, iar P.N. în 41. Iuliu Maniu a insistat ca mai întâi să fie prezentate liste separate, deoarece, dacă regele dorea, într-o oră se putea constitui o listă comună, bazată pe acordul dintre P.N. şi P.Ţ.[44].

Într-o primă variantă, Nicolae Iorga a prezentat regelui o listă ministerială[45], dar regele Ferdinand îi cere o listă comună a naţionalilor şi ţărăniştilor, ceea ce s-a şi întâmplat în aceeaşi zi. Dar, tot N. Iorga menţionează că lista nu era completă, ceea ce ar fi creat suspiciuni regelui că în spate s-ar fi ascuns nominalizări ca a lui C. Stere, pe care-l considera „primejdios, cu planuri ascunse"[46].

În audienţa pe care i-a oferit-o generalului Averescu, regele sublinia că doreşte un guvern format din cele 3 partide de opoziţie: P.N., P.P. şi P.Ţ.[47].

Însă, în noaptea de 29 spre 30 martie 1926, denumită de conducerea P.N. „noaptea trădării", între orele 10 şi 11, erau văzuţi că intrau la Cotroceni patriarhul Miron Cristea, împreună cu fostul ministru liberal Al. Constantinescu. Se presupunea că ei ar fi făcut presiuni asupra regelui, în numele lui Ion I. C. Brătianu, să nu-l numească premier pe Iuliu Maniu, ci pe Alexandru Averescu. În dimineaţa zilei de 30 martie, la orele 8, generalul Averescu intra, „pe uşa din dos", la Cotroceni. La ora 9 era văzut că sosea Vasile Goldiş în frac, iar la orele 10 cabinetul Averescu depunea jurământul. În acest mod, „voinţa naţiunei, exprimată prin partide constituţionale, era la picioarele lui Brătianu"[48].

Noul guvern condus de generalul Averescu a dizolvat Parlamentul şi a organizat noi alegeri, care au fost fixate pentru data de 25 mai 1926 la Cameră, 28 mai la Senat şi 10 iunie la cea de senatori ai consiliilor comunale şi judeţene. Noul Parlament era convocat la Bucureşti pentru data de 25 iunie 1926.

În acest context, în sânul organizaţiei Partidului Naţional din judeţul Satu Mare se ivesc puternice divergenţe, care vor duce la sciziuni importante şi plecări din partid. Totul se pare că a pornit de la vizita pe care noul prefect averescan, Dr. Ilie Barbul, a efectuat-o la Baia Mare, în luna mai 1926. El a adus în discuţie ideea de a muta sediul Prefecturii judeţului de la Baia Mare la Satu Mare şi posibilitatea ca Baia Sprie, Ferneziu şi Tăuţii de Sus să redevină localităţi de sine stătătoare.

Organizaţia Partidului Naţional a luat poziţie faţă de această iniţiativă. În cadrul unei şedinţe furtunoase a organizaţiei locale din Baia Mare, avocatul Dr. Manu Gheorghe, profesorul Coza de la Liceul „Gheorghe Şincai", medicul Alexandru Dumbrăviceanu şi Dr. Inocenţiu Pokol l-au atacat dur pe protopopul Alexandru Breban, preşedintele organizaţiei PNR din Baia Mare, pentru atitudinea sa oscilantă şi nesigură. A izbucnit un adevărat scandal, care a dus la alegerea unei

[44] Ioan Scurtu, *op.cit*, p. 42; *Patria*, nr. 71, 31 martie 1926, p. 1; nr. 72, 1 aprilie 1926, p. 1.

[45] Iată lista ministerială a Partidului Naţional prezentată Regelui de Nicolae Iorga: Iuliu Maniu, preşedinţia Consiliului de Miniştri, fără portofoliu; Alexandru Vaida Voevod, la Interne; Constantin Argetoianu, la Externe; Stelian Popescu, la Justiţie; Oromolu, la Finanţe; Mihai Popovici, la Industrie şi Comerţ; G.G. Mironescu, la Instrucţie Publică; Generalul Mircescu, la Război; Demetrescu- Brăila, la Sănătate; G. Taşcă, la Muncă; Vasile Goldiş, Artele şi Cultele; Lucasievici, la Agricultură; D.R. Ioanitescu, Comunicaţiile; Butureanu, Lucrările Publice; I. Pelivan, ministrul Basarabiei; Caramfil şi Voicu Niţescu, subsecretari de stat la Interne şi P. Ţoni, subsecretar de stat la Agricultură (*Patria*, nr. 71, 31 martie 1926, p. 1).

[46] Nicolae Iorga, *op.cit.*, p. 100-101.

[47] *Patria*, nr. 72, 1 aprilie 1926, p. 1.

[48] *Voinţa Banatului*, nr. 19, 19 mai 1926, p. 1.

noi conduceri a organizației locale din Baia Mare, în frunte cu Alexiu Pocol, fost senator. În funcția de vicepreședinte a fost ales preotul Alexandru Mihalca, secretar Alexandru Manu, casier profesorul Iepure[49].

Fuziunea Partidului Național cu Partidul Țărănesc, la 10 octombrie 1926, prin care se constituia cel mai mare partid de mase din România interbelică, modul cum s-a realizat fuziunea la nivel local și evoluția organizației sătmărene a Partidului Național Țărănesc, va face obiectul unui studiu viitor.

În concluzie, credem că organizația P.N.R. din Satu Mare a avut de suferit în perioada cuprinsă studiului nostru, datorită pătrunderii tot mai accentuate a partidelor din Vechiul Regat, în special a P.N.L., care va guverna România în perioada 1922-1926. Față de alte județe transilvănene cu tradiție, precum Sălajul, Alba, Someșul, Clujul, etc., P.N.R. pierde întâietatea în județul Satu-Mare, în detrimentul P.N.L., a cărei organizație politică devine tot mai puternică, în special după accederea partidului la guvernare. Totuși, organizația rămâne puternică, în această perioadă activând în cadrul ei o serie de fruntași politici cu state vechi în cadrul partidului, precum Alexiu Pocol, protopopul Alexandru Breban, canonicul Gheorghe Mureșan, Andrei Doboși, Coriolan Bohățel, Augustin Mircea etc. După crearea P.N.Ț., din cauza divergențelor și a rezultatelor obținute, conducerea organizației va fi preluată de la nivel central de către fruntașul politic ardelean, Mihai Popovici.

Marin Pop
Muzeul Județean de Istorie și Artă Zalău
Zalău, RO
marinpop07@yahoo.com

[49] Robert C. Tökölyi, *Alexiu Pocol. Viața și activitatea (1872-1935)*, Baia Mare, Biblioteca Județeană "Petre Dulfu", 2012, p. 84-85.

POLITIKAI PÁRTOK ÉS VÁLASZTÁSI CSALÁSOK A KÉT VILÁGHÁBORÚ KÖZÖTTI ROMÁNIÁBAN

TOTH Szilárd

ABSTRACT: *The Romanian parliamentary elections were highly animated during the interwar period, especially due to the countless methods and possibilities of vitiation of the results. Each political party had at its disposal such instruments and methods, but they were most effectively used by the governing party at the time, due to the fact, that it was directly responsible for organizing the elections. We may witness a permanent governmental pressure (censorship, curfew, and use of the army, the police and the gendarmerie in order to prevent access to the ballot boxes for the opposition's electors or to intimidate them or arrest the representatives of the opposition, the use of large quantities of alcohol to influence the voters, and so on). These methods created a remarkable fluctuation at given elections in the number of votes (and parliamentarians) of those governing parties that on other occasions fell into opposition. This is why Mattei Dogan characterized this interwar Romania democracy a "mimed democracy". In such an electoral context it is very interesting to analyze which of these parties used better the methods of vitiation of the results.*

KEYWORDS: *parliamentary elections, electioneering, electoral fraud, mimed democracy, National Liberal Party, National Peasant Party, People's Party, Hungarian minority, Hungarian Party.*

A két világháború közötti romániai parlamenti választások elemzése egy nagyon izgalmas oldalát tárják fel Románia történelmének, mivel a demokráciának egy nagyon érdekes formáját észlelhetjük, amit Mattei Dogan szociológus határozott meg a legjobban „mímelt demokrácia" néven. Ez annak köszönhető, hogy a király előbb kinevezte az új miniszterelnököt és miután megalakult az új kormány, ez szervezte meg a választásokat és (egy kivétellel), mindig sikerült elsöprő parlamenti többséget „gyártania" maga számára. A kivételt képező 1937-es választásokon is nyert a választásokat szervező kormánypárt (Nemzeti Liberális Párt), azonban nem sikerült abszolút többséget elérnie. Az abszolút többséget a legtöbbször csak nagymértékű választási csalásokkal sikerült megvalósítani,

azonban az érintett pártok különböző mértékben éltek ezzel a *lehetőséggel*. E tanulmány célja elemezni e választási csalások ritmikusságát és megmagyarázni e folyamatot.

A két világháború közötti romániai választási rendszer és „szokásjog" lehetővé tette, hogy a politikai pártok és különösen a kormánypárt alaposan „befolyásolhassa" a választások eredményeit. Rengeteg olyan eszközzel és módszerrel rendelkeztek, amellyel megváltoztathatták a választások eredményeit és éltek is ezekkel. Ennek következtében minden parlamenti ülésszak kezdetén elkerülhetetlenek voltak az ellenzék és a kormánypárt közti éles szóváltások a választási csalásokat illetően. A Központi Választási Bizottság jegyzőkönyvei tele vannak a különböző politikai pártok tiltakozásaival. Több történész, politológus, szociológus is foglalkozott e probléma elemzésével[1], de talán aki a legjobban meghatározta ezt a „jelenséget", az Mattei Dogan a *Dansul electoral în România interbelică*[2] [A két világháború közötti romániai választási tánc] című tanulmányában. A tanulmány címe nagyon találó. A romániai politikai gyakorlat, mint már említettem, a következő volt: a király kinevezte az új miniszterelnököt, az új kormány megrendezte a választásokat és ezután ült össze a parlament. Természetesen, minden kormány úgy „szervezte meg" a választásokat, hogy megszerezze az elsöprő többséget. Ennek köszönhető, hogy a fontosabb politikai pártok választási eredményei és parlamenti képviselete nagyon hullámzó, a pártok „táncolnak" a romániai politikai skálán. Egyik legjellemzőbb példa a Nemzeti Liberális Párt esete, amikor az 1920-as választásoknál, ellenzékben lévén, csak 6,8%-ot szerzett, de 1922-ben, amikor kormányon volt, már 60,3%-ot, majd 1926-ban (ellenzékben) visszaesett 7,3%-ra, 1927-ben (kormányon) újra felugrott 61,7%-ra, hogy 1928-ra újra visszaessen 6%-ra.[3] A két másik nagy román párt (a Nemzeti Parasztpárt és a Néppárt) is, amely kormányzásra jutott e periódusban, Mattei Dogan kifejezését használva, hasonlóan „táncolgatott".

***1. A három kormánypárt választási eredményei az országos szinten leadott szavazatokból, 1920-1937, (%)*[4]**

	Nemzeti Liberális Párt (PNL)	*Nemzeti Parasztpárt (PNT)*	*Néppárt (PP)*
1920	**6,80**	**23,00**	**42,40**
1922	**60,30**	**14,50**	**6,50**
1926	**7,34**	**27,73**	**52,90**
1927	**61,39**	**22,09**	**1,90**
1928	**6,55**	**77,76**	**2,50**
1931	**47,80**	**14,90**	**4,80**
1932	**13,60**	**40,30**	**2,10**
1933	**50,99**	**13,92**	**1,60**
1937	**36,40**	**20,40**	**0,80**

[1] Mattei Dogan, Keith Hitchins, Ioan Scurtu, Sorin Radu, stb.

[2] Dogan, Mattei: *Dansul electoral în România interbelică* [A két világháború közötti romániai választási tánc]. In: *Revista de cercetări sociale* [Társadalomtudományi folyóirat] 4/1995. 3-23.

[3] Toth Szilárd: *Partidul Maghiar și problema minorității maghiare în Parlamentul României în perioada interbelică* [Az Országos Magyar Párt és a magyar kisebbség kérdése a román parlamentben a két világháború között]. Cluj-Napoca, Argonaut, 2008, 40. és Mattei Dogan, *i.m.* 6-7.

[4] Toth Szilárd: „A választási csalások ritmikussága a két világháború közötti Romániában". In: *Ritmus és ismétlés. Interdiszciplináris párbeszéd 3.* Szerk. Veress Károly. Kolozsvár, Bolyai Társaság – Egyetemi Műhely Kiadó, 2015, 222.

2. Grafikon a három kormánypárt választási eredményei az országos szinten leadott szavazatokból, 1920-1937 (Nemzeti Liberális Párt – PNL, Nemzeti Parasztpárt – PNT, Néppárt – PP).

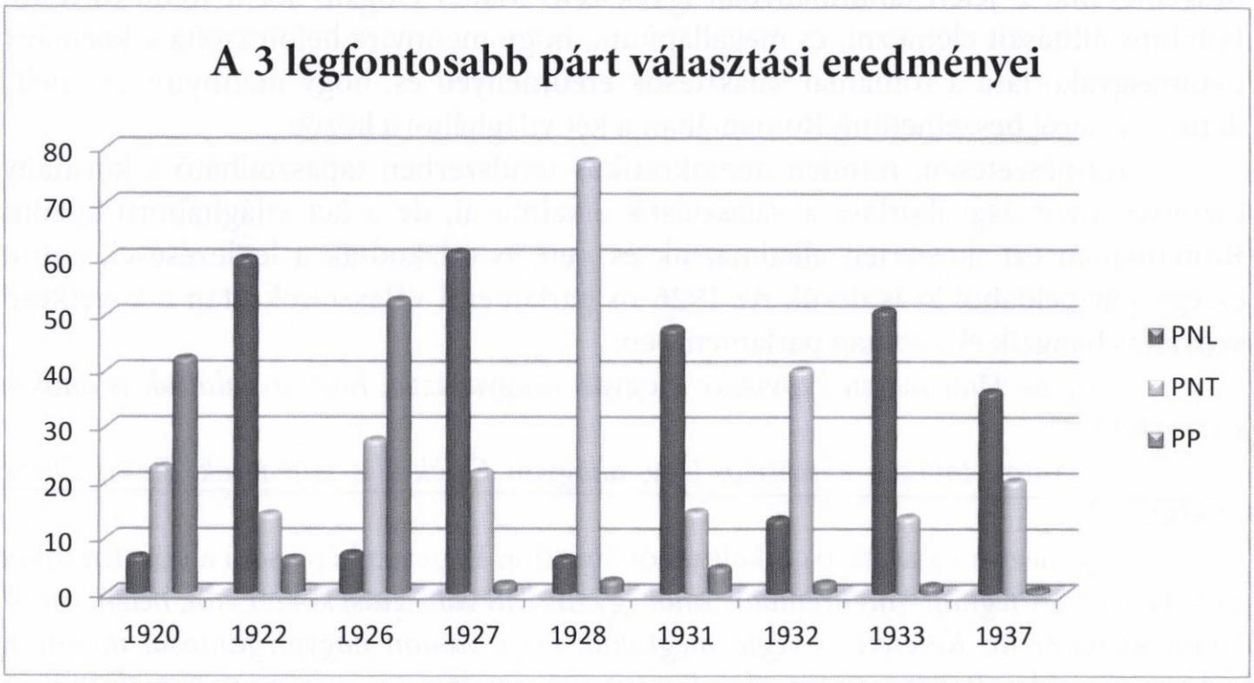

A kormánypárt győzelmét elősegítette az 1926-os választási törvény is, amely választási „prémiumot" biztosított annak a pártnak, amelyik megszerezte a szavazatoknak legalább 40%-át. Azokban a választási körzetekben, ahol egy párt megszerezte a szavazatoknak legalább a felét, megkapta az illető körzetekre kiosztott mandátumoknak a megszerzett szavazataikkal járó arányát. A megmaradt mandátumokat (azokat is, amely körzetekben senki sem szerezte meg az abszolút többséget) összesítették és ezeknek az 50%-át megkapta az a párt, amelyik megszerezte a szavazatoknak legalább 40%-át, a másik 50%-ot pedig elosztották a megszerzett szavazatokkal arányosan. A választási küszöb 2% volt, amely párt nem érte el ezt az arányt, nem részesült az „osztozkodásból", de ha valamely körzetben megszerezte a szavazatok abszolút többségét, az illető körzetben neki járó mandátumokat megkapta. Ilyen körülmények között az a párt, amelyik megszerezte a szavazatoknak legalább a 40%-át, megszerezhette a parlamenti helyeknek a 70–90%-át.[5]

A román történészek túlnyomó többsége a két világháború közötti román politikai rendszert a demokrácia kiteljesedésével jellemzi, kihangsúlyozva, hogy ekkor lett Románia egy modern állam. Az újabb generációk közül többen már kritikusabban állnak hozzá e problémához, mint például Sorin Radu, aki két könyvében is alaposan elemzi a romániai szavazókat befolyásoló módszereket és lehetőségeket, nem ódzkodva attól, hogy kihangsúlyozza a nagymértékű analfabetizmust is, aminek következtében a szavazók nagy tömegei nem rendelkeztek politikai kultúrával és könnyen befolyásolhatóak voltak. Alapos elemzése ellenére azonban nem érthetek egyet a következtetéseivel, mivel azt állítja, hogy annak ellenére, hogy a kormánynak a szavazókra kifejtett nyomásgyakorlása nagy volt, mégsem befolyásolta döntően a román képviseleti demokráciát.[6] És, sajnos, a román történészek túlnyomó többsége

[5] *Uo.* 223.

[6] Radu, Sorin: *Electoratul din România în anii democrației parlamentare (1919-1937)* [A romániai választók

még mindig ezen az álláspontón van. Ezzel ellentétben Mattei Dogan[7] és Keith Hitchins[8] azt állítja, hogy az 1866-1947 közötti Romániában egy „mímelt demokráciáról" beszélhetünk. E jelen tanulmányban igyekszem Mattei Dogan, Sorin Radu és Keith Hitchins állításait elemezni, és megállapítani, hogy mennyire befolyásolta a kormány nyomásgyakorlása a romániai választások eredményeit és, hogy mennyire „mímelt" demokráciáról beszélhetünk Romániában a két világháború között.

Természetesen, minden demokratikus rendszerben tapasztalható a kormány bizonyos nyomásgyakorlása a választások alkalmával, de a két világháború közötti Romániában ezt mesterien alkalmazták és nem is ódzkodtak a leplezésével, amint ez egy pár példából ki is derül. Az 1926-os parlamenti választások után a következő szóváltás hangzik el a román parlamentben:

„Grigore Diaconescu képviselő: Hogyan magyarázza, hogy a halottak is önökre szavaztak?

Dr. Anton Ionescu képviselő: Úgy, ahogyan Önökre is szavaztak. Ez az Önök módszere."[9]

Ugyanazon választások alkalmából Spiridon Popescu képviselő a következőket nyilatkozta: *„A tegnap Mugureniban, ahol egy tutovai választási körzet van, belém futott Galin szenátor úr. Keresett és végül megtalált, hogy valami nagyon fontosat mondjon nekem: «Spiridon Popescu uram - kezdi a tutovai szenátor úr - maga egy komoly ember. Most mi vagyunk a hatalmon, a választásokat mi szervezzük, és maga is érti, hogy a maga jelenléte itt most fölösleges.» Majd hozzáteszi: «Amikor önök lesznek a hatalmon, akkor önök szervezik a választásokat és akkor én nem fogok beleavatkozni az önök választásaiba.»"*[10]

Érdemes felfigyelni Gheorghe Cuza képviselő parlamenti felszólalására is: *„Uraim, ma nem ennek vagy annak a pártnak a tetteiről van szó, hanem egy választási csalási rendszer folyamatos fenntartásáról függetlenül attól, hogy milyen párt van az ország élén ..."*[11]

Amint látjuk, nem is nagyon igyekeznek „véka alá rejteni" a tényeket. E nyomásgyakorlás a kormány részéről, kisebb-nagyobb árnyalati különbséggel annak függvényében, hogy melyik párt volt hatalmon, tapasztalható volt az egész két világháború közötti romániai politikai életben, elemzésem célja, hogy a csalások méreteit mérjem fel. A különböző illegális módszerek alkalmazása nagy leleményességre vall: hamis szavazócédulák alkalmazása; az ellenzéki szavazók szavazásának a meggátolása a hadsereg és a csendőrség segítségével; karantén bevezetése bizonyos falvakban; stb. Nem csoda tehát, hogy ilyen körülmények között, „normális" választásnak számított az olyan, amelyen „csak" egy pár halálos áldozat és egy pár száz, esetleg pár ezer sebesült volt elkönyvelhető a különböző pártok támogatói és a rendfenntartó erők közötti

---

a parlamenti demokrácia korában (1866-1937)]. Iaşi, Institutul European, 2004; és Uő: *Modernizarea sistemului electoral din România (1866-1937)* [A romániai választási rendszer modernizálása (1866-1937)]. Iaşi, Ed. Institutul European, 2005.

[7] Mattei Dogan, *i.m.* 3-23.

[8] Hitchins, Keith: *România 1866-1947*. Bucuresti, Humanitas, 2004.

[9] *Monitorul Oficial. Partea a II-a. Desbaterile Adunării Deputaţilor* [Hivatalos Közlöny. II. rész. A Képviselőház Vitái], 1926. április 11, 1916.

[10] *Uo.* 1926. február 7, 1678.

[11] *Uo.* 1931. augusztus 13, 1987.

összecsapások következtében. Voltak, természetesen, „tisztább" és „csendesebb" választások is, de ekkor is akadtak bőven incidensek. De lássuk akkor a kormány nyomásgyakorlásának a különböző módszereit, amelyeket így rendszerezném:

1. az első hely biztosítása a szavazócédulán a kormánypárt jelöltje számára
2. a politikai ellenfél kampányának a megakadályozása
3. a szavazók megvesztegetése-leitatása
4. a szavazók megfélemlítése és/vagy a szavazók fizikai bántalmazása a rendőrség/csendőrség segítségével, vagy nélküle
5. az ellenzéki szavazók *távoltartása az urnáktól* és a saját szavazóknak a *szavazóközpontba való szállítása*
6. hamis szavazócédulák tömeges használata

De lássunk egy pár példát. Az első helynek a szavazócédulán való biztosítása első látásra röhejesnek tűnhet, mert ez nem jelentene helyzetbeli előnyt. Azonban nem szabad elfelejtenünk, hogy a romániai szavazók nagy része analfabéta, vagy félanalfabéta volt és nem rendelkezett semmilyen politikai kultúrával. Arra szavazott, aki megvesztegette, leitatta, megfélemlítette, vagy arra, aki a lista élén van, mivel, az ő gondolatmenete szerint, az lehet a legfontosabb ember a jelöltek közül (ha felkerült a lista élére). Ugyanebbe a gondolatmenetbe tartozott az is, hogy: *természetes, hogy a kormányra szavazunk* – mondták gyakran a parasztok – *ugyanis a király nevezte ki a miniszterelnököt, és a király tán csak tudja, hogy ki a legmegfelelőbb ember az állam vezetésére.* Ennek érdekében a politikai pártok kész közelharcot vívtak a jelölések beadásának a pillanatában, mivel ezek sorrendje szabta meg a szavazólistán levő sorrendjüket. Lássunk egy példát: *„Amikor kinyitották a törvényszék ajtaját, hogy a jelöltek beadhassák a dossziéjukat, Roman Iosif ügyvéd (a Nemzeti Parasztpárt jelöltje) futásnak eredt, hogy elsőként leadhassa a dossziéját, de a második ajtónál a rendőrparancsnok elállta az útját. Mivel azonban a tömeg nyomulását a rendőrparancsnok nem tudta fenntartani, át kellett engednie őket. Addig azonban egy pár civil a rendőrparancsnok segítségére sietett és lefogta Roman Iosif ügyvédet, hogy ezalatt a saját jelöltjük (liberális) elsőként adhassa be a dossziéját"* – írja a rendőrség jelentése.[12] Amint látható, a rendőrfőnök büszkén be is számol a tettéről a rendőrség jegyzőkönyvében, hogy a felettesei előtt bizonyíthassa a sikeresen végrehajtott „feladatát", és megkaphassa méltó jutalmát!

Ami a politikai ellenfél kampányának az akadályozását illeti, ezt is rendszeresen felsőbb, minisztériumi utasításra tették a prefektusok a rendőrség, a csendőrség, néha a hadsereg vagy civilek segítségével. Az 1927-es választásokon a Hunyad megyei Harón dr. Martonossy György dévai ügyvédet, az Országos Magyar Párt jelöltjét, nem engedte be a helységbe Iovan Mica, a csendőrség parancsnoka.[13] Az Országos Magyar Párt marosvásárhelyi vezetői arra panaszkodtak, hogy a rendőrség a helyi rendőrparancsnok utasítására több ízben is, 1927. június 25-én és július 3-án letépték a párt választási plakátjait.[14]

---

[12] Iancu, Ciprian: „Campanie electorală ca-n 1936 – 1937" [Választási kampány mint 1936-1937-ben]. In: *Replica Hunedoara*, 2008 nov. 29, http://www.replicahd.ro/replica_db/index.php?pagerun=2&title=campanie_electorala_ca_n_1936_1937&more=1&c=1&tb=1&pb=1 (2015. február 15.)

[13] Arhivele Naţionale Istorice Centrale Bucureşti [Bukaresti Központi Nemzeti Történelmi Levéltár], Fond Comisia Centrală Electorală [Központi Választási Bizottság fond], dos. 8/ 1927, f. 86.

[14] Direcţia Judeţeană a Arhivelor Naţionale Cluj [A Nemzeti Levéltárak Kolozs Megyei Igazgatósága], Fond Partidul Maghiar din România [Országos Magyar Párt fond], fasc. 8, f. 35.

De történtek ezeknél sokkal súlyosabb dolgok is, amint azok Mihai Negură képviselő nyilatkozatából (1932. augusztus 13.) kiderülnek: *„A megyében (Vaslui) levő összes községben súlyosan megvertek sok állampolgárt... Amikor a nemzeti-parasztpártiak nem tudták egyszerű verőlegényekkel meggátolni a mi propagandánkat, akkor egy halom csendőrt hoztak. Odatették a verőlegényeket, hogy szétszórják a mi embereinket, és ha ezeknek nem sikerült, akkor közbeléptek a csendőrök, ezek szétverték és letartóztatták az embereinket... Visszavezették az 1926-os úttorlaszos rendszert."*[15]

Amint látható, nem csak, hogy nem ódzkodtak a polgárok fizikai bántalmazásától, de miután megverték őket, még le is tartóztatták, sokszor csendháborításért meg is büntették az ellenzék szimpatizánsait. Ami a szavazók megvesztegetését illeti, ez volt talán az egyik legnépszerűbb módszer úgy a szavazók, mint az őket megvesztegető hatóságok soraiban (kellemesebb volt a verésnél a szavazók számára és kevésbé volt fárasztó a hatóságok számára). A megvesztegetés eszköze leggyakrabban az alkohol volt, a maga különféle formáiban és koncentrációiban.[16] Az ellenzék padjairól rendszeresen ilyen panaszok hangzanak el: *„Tanacunál két hordó bort adtak a szavazóknak."*[17] *„... A Codăeşti-i választókörzetben 760 liter bort osztottak szét, bort amivel leitatták a parasztpárti szavazókat..."*[18]

Hogy hány embert lehetett leitatni 760 liter borral egy nem túlságosan jól táplálkozó moldvai közösségben (az 1907-es román parasztfelkelés is a nem messze levő Flămânzi = Éhesek, Koplalók nevű községből indult el), azt az olvasó számításaira és fantáziájára bízom...

1936. február 18-án részleges parlamenti választásokat rendeztek egy megüresedett képviselőhelyért Hunyad megyében. Egy Zorgoni Petru nevezetű egyén, Demszus községben összegyűjtött egy 30-40 fős csoportot a Nemzeti Parasztpárt híveiből, saját lakásán leitatta őket, majd ezek kirontottak az utcára és elkezdtek kiabálni, hogy „éljen a kerék" (a Nemzeti Parasztpárt választási szimbóluma). Erre megjelent egy csoport liberális szimpatizáns, akik elkezdtek kiabálni, hogy „éljen a bot" (a függőleges vonal a Nemzeti Liberális Párt választási szimbóluma volt). A kiabálásokból ütlegelések lettek és végül kövekkel hajigáltak egymás után, amíg be nem törték az adóhivatal ablakát. Ekkor Zorgoni Petru, ahelyett, hogy lecsillapította volna a verekedőket, hazament, elővette a revolverét és két lövést eresztett a levegőbe, anélkül, hogy valakit eltaláljon – írják a csendőrség jelentésében.[19]

Ami a szavazók megfélemlítését illeti, az előbbi esetekben is találhattunk példákat rá, de sokkal durvább jelenetek is voltak: *„A választások előtti nap, éjjel 12 órakor, a falut bejárta a pópa egy csapat verőlegénnyel, azt mondva a lakósoknak: aki be mer lépni a városba, az halál fia.*[20] *Ugyanezek a verőlegények éjjel fél egykor betörték a mi jelöltünknek az ajtaját ... a falu lakósai, ezt látva, megrémülve hazarohantak megvédeni családjaikat és gyerekeiket."*[21]

---

[15] *Monitorul Oficial. Partea a II-a. Desbaterile Adunării Deputaţilor* [Hivatalos Közlöny. II. rész, A Képviselőház Vitái],1932. augusztus 13 , 1784.

[16] Mattei Dogan, *i.m.* 20-22.

[17] *Monitorul Oficial* ...,1932. augusztus 13., 1784.

[18] *Uo.*1931. augusztus 13,1986.

[19] Ciprian Iancu, *i.m.*

[20] A város két kilométerre volt, ott volt a szavazóközpont, és oda kellett menniük szavazni.

[21] *Monitorul Oficial* ...,1932. augusztus 13, 1784.

Vagy egy másik esetben az egyik jelölt panaszkodott, hogy: „... *kövekkel támadtak meg, amikor a szavazóiroda felé mentem ... a kocsimba menekültem és elrejtőzködtem és amikor megjöttek a csendőrök, hogy lássák, ki a tettes, vagy 30 ember fegyverlövésekkel válaszolt.*"[22]

Megjegyzendő azonban, hogy az utóbbi két jelenet 1932-ből származik, amikor a Vasgárda és más szélsőjobboldali szervezetek befolyása egyre erősödött és, sajnálatos módon, nagy támogatásban részesültek az ortodox egyház papjai részéről is. A húszas évekre nem voltak annyira jellemzőek az ilyen jelenetek, de nem hiányoztak.

Ha a megvesztegetés és a megfélemlítés nem volt elégséges, akkor a legegyszerűbb volt nem engedni szavazni az ellenzék szavazóit, és a saját szavazókat beszállítani a szavazóközpontba. Mindezt a hadsereg, a rendőrség, a csendőrség vagy kormánypárti civilek segítségével hajtották végre.[23]

Az 1927-es választások alkalmával a Dicsőszentmárton melletti öt magyar többségű faluban (Gálfalva, Ádámos, Dombó, Szőkefalva, Királyfalva) karantént létesítettek a hatóságok egy állítólagos pestisjárvány miatt. Gyárfás Elemér (az Országos Magyar Párt képviselőjelöltje) és Hans Hedric (a Német Nemzeti Párt jelöltje) elmentek panaszkodni a nagyszebeni (liberális) prefektushoz, aki semmibe vette a tiltakozásukat. Távozásuk közben azonban Folea Emil, a Nemzeti Liberális Párt jelöltje (aki jelen volt a beszélgetésen) azt mondta a tiltakozóknak, hogy ez az öt falu lakossága csak akkor mehet el szavazni, ha Gyárfás Elemér és Hans Hedric visszavonják a jelölésüket és írásban garantálják, hogy e falvak lakósága a Nemzeti Liberális Pártra fog szavazni.[24] Mindkét jelölt felháborodással hallgatta az ajánlatot, amit természetesen visszautasítottak. És ugyanolyan *természetesen*, a liberálisok nyerték a választásokat a körzetben (országos szinten pedig 61,7%-al), és Gyárfás Elemérből sem lett dicsőszentmártoni szenátor, csak a csíki győzelmének köszönhetően jutott be a Szenátusba egyedüli magyar szenátorként.

A karantént más alkalmakkor kiegészítette a Mihai Negură képviselő által korábban említett „úttorlaszos rendszer", amikor egyes országutak bizonyos szakaszait a csendőrség vagy a hadsereg lezárta és nem engedte a szavazókat, hogy eljuthassanak a szomszéd településen levő szavazóirodába. Erre több utalás is van. Alexandu Vaida-Voievod a „Patria"-ban például így tiltakozik: „*Amikor a Corvinok földjén a kordont már nem tudta tartani, a román csendőr sortüzet adott testvéreire. A halottakat nyolcvan-száz lépésnyi távolságról lőtték le. A román csendőr román vérrel pirosította be Nagyrománia földjét. Azért, hogy győzzön Szele, Barabás, Tornya, Bethlen gróf, Jósika báró, Teleki gróf és Goga többségének többi megmentője.*"[25]

Mikó Imre pedig így emlékszik az 1937-es választásokra: „*A december 20-i képviselőválasztás ismét a liberális párt hagyományainak jegyében folyt le. A*

---

[22] *Uo.*1932. augusztus 13, 1785.

[23] Mattei Dogan, *i.m.* 3-23, Mikó Imre: *Huszonkét év. Az erdélyi magyarság politikai története 1918. dec. 1-től 1940. aug. 30-ig* [Douăzeci şi doi de ani. Istoria politică a maghiarilor din Transilvania între 1 decembrie 1918 şi 30 august 1940]. Budapest, Studium Kiadó, 1941; Sorin Radu: *Electoratul din România în anii democraţiei parlamentare (1919-1937)* [A romániai választók a parlamenti demokrácia korában (1866-1937)]. Iaşi, Institutul European, 2004.146-319.

[24] Direcţia Judeţeană a Arhivelor Naţionale Cluj [A Nemzeti Levéltárak Kolozs Megyei Igazgatósága], Fond Partidul Maghiar din România [Országos Magyar Párt fond], fasc. 8, f. 92.

[25] Mikó Imre, *i.m.* 61.

Magyar Párt jelöltjeit letartóztatták, gyűléseket nem engedélyeztek, egész községeket zártak le a szavazás előtti napokban járvány címén, a Magyar Párt bizalmi embereit nem engedték az urnák közelébe, az ellenszegülőket megverték, a leadott szavazatokat pedig ellopták és liberális szavazatokkal cserélték ki. A legsúlyosabb összeütközés a maros-tordamegyei Nyárádmagyarós határában történt. Több község mintegy nyolcszáz magyar választója indult el a hajnali órákban a felsőorosziban levő választási körzeti központba szavazni. Nyárádmagyarós közelében a Perényiből Perenivé románosodott mikházi jegyző nyolc csendőrrel megállásra szólította fel a tömeget és délelőtt 11 óráig tartotta őket. Akkor odaérkezett szekéren a deményházi plébános, akit a jegyző átengedett a rajvonalon. A tömeg azt hitte, hogy nekik is szabad az út s a szekér után indult. Erre a jegyző tüzet vezényelt és vadászfegyverével ő lőtt elsőnek. Tizenegy székely ember összeesett. Kettő a helyszínen meghalt, holttestüket a csendőrség titokban elszállította és temetésükre senkit sem engedtek. A többieket a marosvásárhelyi állami kórházban helyezték el. Egy közülük meghalt, többen munkaképtelenné váltak. A választás után megindult az eljárás a tettesek ellen, de már a vizsgálóbíró megszüntető végzést hozott, amit a táblai vádtanács is jóváhagyott s maga a semmitőszék is a gyilkosoknak adott igazat. A vizsgálat megállapította, hogy a csendőrök önvédelemből használtak fegyvert, a jegyző puskáját pedig kicserélték, s az új fegyverről pedig megállapítást nyert, hogy el sem sütötték."[26]

Amint látható, a kormány emberei nem csak román vérrel öntözték *Decebal földjét,* az azonban igaz, hogy különbséget tettek a kormánnyal valamilyen megállapodást kötött (választási kartell, stb.), és az ellenzéki választók között. Ennek köszönhető, hogy az 1926-es, liberálisok által szervezett helyhatósági választások alkalmával és az 1926-os Néppárt által szervezett parlamenti választások alkalmával, az Országos Magyar Párt kedvezőbb körülmények között szervezhette meg a saját választási kampányát, mivel a prefektusok parancsot kaptak a kormánytól, hogy ne akadályozzák az Országos Magyar Párt tevékenységét.[27] De a lényeg az, hogy az „úttorlaszos rendszer" minden kormánypárt alkalmazta, méghozzá nagyon eredményesen.

Hogy miként „könnyítette" a kormány a saját szavazóinak a dolgát, az kiderül a következő esetből. Az 1936-os részleges választások alkalmával Romulus Miocu prefektus, liberális képviselőjelölt táviratban kérte a Belügyminisztériumtól, hogy a CFR-nél (Román Állami Vasútak) lépjen közbe a szavazók szállítása céljából: Alsóvácáról 1000 szavazó szállításának a biztosítását kérte a bertenfalvi szavazóirodához és vissza. A lugosi vonattal Dobrára 800 szavazó szállításának a biztosítását. A karánsebesi vonatra kérte további 8-10 vagon hozzácsatolását a várhelyi (Sarmizegetusa) szavazók számára és további 6 vagon hozzácsatolását a 2704-es számú vonathoz.[28]

Ez utóbbi *utaztatásos módszer* egyik alapja volt a rengeteg hamis szavazat beszerzésének. Egyébkén e módszerrel kapcsolatosan legendává vált egy valamivel

---

[26] *Uo.* 195.

[27] Lásd például Tancred Constantinescu miniszternek a prefektusokhoz küldött körtáviratát, amelyben felszólítja őket, hogy ne akadályozzák az Országos Magyar Párt tevékenységét: *Minorităţile naţionale din România 1925-1931. Documente* [Románia nemzeti kisebbségei 1925-1931. Dokumentumok]. II. kötet. Szerk. Ioan Scurtu – Ioan Dornea. Bucureşti, Ed. Arhivele Naţionale ale României, 1996. 117-118.

[28] Ciprian Iancu, *i.m.*

korábbi, XIX. századi bukaresti eset. E jellemző és nagyon tragikomikus példa a választási csalásokra 1895-ben zajlott le Bukarestben: A Clemenţa iskolában felállított szavazóirodában a kormány a katonákkal többször is szavaztatott, mindig más-más ruhába öltöztetve őket. Egy őrmester szavazott, kiment, majd egy pár perc múlva újra bejött szavazni, most már egy másik kabátot viselve, majd harmadszor, egy kalappal a fején, negyedszer kicserélve a kalapot egy kucsmára és így tovább ... Bejön hetedszer is, amire a szavazóiroda elnöke, Pompiliu Florian, megelégelte a mókát és ráripakodott, hogy most már elég legyen, szavazott már hétszer, ha nyolcadszor is megjelenik, akkor letartóztatja![29] E gyakorlat a két világháború közötti Romániában is virágzott, amikor még a halottak is szavaztak, amint már egy korábbi parlamenti szóváltás segítségével ezt bemutattam.

Egy másik nagyon jó példa erre az 1927-es választások alkalmával megtörtént marosújvári eset. A marosújvári választókerületben az Országos Magyar Párt becslése szerint a Nemzeti Liberális Párt 500-600 szavazatot lopott el a magyar szavazóktól. A szavaztok megszámolásánál a bizottság elnöke nem volt hajlandó megmutatni a szavazócédulákat a bizottság többi tagjának is ellenőrzés céljából, felháborodva azon, hogy meg merik kérdőjelezni a tisztességét. Amikor már vagy 100 szavazatot számolt össze az elnök egymásután a liberálisok javára egy olyan körzetben, ahol a Nemzeti Parasztpárt és az Országos Magyar Párt megbízható és stabil szavazóbázissal rendelkezett, és e két párt az elnök állítása szerint még egy szavazatot sem kapott, a Nemzeti Parasztpárt képviselője megpróbálta kitépni elnök kezéből az egyik szavazócédulát, hogy meggyőződhessen, valóban a liberálisoknak szól-e a szavazat. Az elnök nem engedte el a szavazócédulát és ez ennek következtében ez elszakadt. Erre az elnök rögtön letartóztatta a Nemzeti Parasztpárt képviselőjét a szavazócédula elszakítása miatt. Erre Lörinczi Béla és Nagy Béla, az Országos Magyar Párt képviselői, tiltakoztak ez ellen és őket is letartóztatta. Mindhárman a fogdában töltötték le a szavazatok megszámlálásáig tartó hátralevő időt, úgy hogy nem volt ki zavarhassa a liberális elnök számlálását.[30] Természetesen, a Nemzeti Liberális Párt túlnyomó többséggel megnyerte a választásokat e körzetben.

Ugyanezen választások alkalmával a nem messze levő Torockón, Stamatide elnök még a szavazások előtt letartóztatta az ellenzék képviselőit és Dédán is eltávolították az Országos Magyar Párt és a Román Nemzeti Parasztpárt képviselőit a szavazatok megszámlálásától.[31] Csak „mellékesen" megemlítendő, hogy az 1927-es parlamenti választásokat a Nemzeti Liberális Párt szervezte és elsöprő fölénnyel (61,7%-al) meg is nyerte ezeket.

Amint látható, a két világháború közötti Romániában nem nagyon beszélhetünk egy valós képviseleti demokráciáról, inkább a Mattei Dogan és Keith Hitchins által olyan jól megfogalmazott „mímelt demokráciáról", mivel

[29] Ion, Raluca: „Obiceiurile românilor la alegeri, din trecut până în prezent: pomană şi cafteală" [A románok szokásai a választások alkalmával, a kezdetektől napjainkig: alamizsna és verés]. In *9AM*, 2008. nov. 28, http://www.9am.ro/stiri-revista-presei/Social/112408/Obiceiurile-romanilor-la-alegeri-din-trecut-pana-in-prezent-pomana-si-cafteala.html (2015. február 15.)

[30] Direcţia Judeţeană a Arhivelor Naţionale Cluj [A Nemzeti Levéltárak Kolozs Megyei Igazgatósága], Fond Partidul Maghiar din România [Országos Magyar Párt fond], fasc. 8, f. 73.

[31] *Uo.*

az egész választási rendszer és az íratlan választási szokások egy demokrácia-mímelést eredményeztek. Felmerül azonban a kérdés, hogy minden kormánypárt ugyanolyan arányban élt-e a választási rendszer és a választási hagyományok által biztosított *lehetőségekkel*? E választási csalások méretének a meghatározása nem egy könnyű feladat. Mattei Dogan elég jól vázolta a választási csalások arányait, azonban szükségesnek találtam eredményeinek a felülvizsgálását. A választási csalások méreteinek a megállapításához első sorban figyelembe kell vennünk, hogy a szóban forgó pártok milyen eredményeket értek el akkor, amikor ellenzékben voltak és nem élvezhették a kormányzással járó *nyomásgyakorlási lehetőségeket*. Itt észrevehető, hogy a Nemzeti Parasztpárt jóval nagyobb eredményeket ért el amikor ellenzékben volt, mint a versenytársai: 23% (1920), 14,5% (1922), 27,73% (1926), 22,09% (1927), 14,9% (1931), 13,92% (1933), 20,4% (1937). Ez egy 19,48%-os átlagot jelent. Ezzel ellentétben a Nemzeti Liberális Párt eredményei, amikor ellenzékben volt: 6,8% (1920), 7,34% (1926), 6,55% (1928), 13,6% (1932). Ez egy 8,57%-os átlagot jelent, még felét sem a Nemzeti Parasztpárt ellenzéki eredményeinek. Még szembetűnőbbek a Néppárt által elért eredmények: 6,5% (1922), 1,9% (1927), 2,5% (1928), 4,8% (1931), 2,1% (1932), 1,6% (1933), 0,8% (1937). Ez mindössze 2,88%-ot jelent! Megjegyzendő, hogy mindhárom párt kormánypárt volt legalább kétszer a szóban forgó periódusban, amikor 50–60%-os eredményekkel nyerték a választásokat!

Miért fontos elemezni e három párt ellenzékben elért eredményeit? Ez mutatja, hogy melyikük rendelkezett stabilabb és megrendíthetetlenebb szavazóbázissal, akiket sem vesztegetéssel, sem veréssel nem lehetet meggyőzni, hogy más pártra szavazzanak. Ennek alapján kiderül, hogy a Nemzeti Parasztpárt rendelkezett a legnagyobb stabil szavazóbázissal, míg a Néppárt szavazóbázisa szinte elhanyagolandó. A választási csalás méretei közti különbséget mutatja továbbá az Országos Magyar Párt által elért eredmények is. Az Országos Magyar Párt rendelkezett a legstabilabb szavazóbázissal az összes két világháború közötti romániai párt közül, mivel etnikai alapon szervezkedett és nem voltak (vagy legalábbis ezek elenyésző erővel rendelkeztek) direkt konkurensei, akik elcsábíthatták volna a szavazóit. Az Országos Magyar Párt választási eredményei alátámasztják a korábbi megállapításaimat: a Nemzeti Parasztpárt rendelkezett a három nagy román párt közül a legstabilabb szavazóbázissal és ez élt legkevésbé az illegális eszközökkel.[32] Egyébként a két világháború közötti Romániában ki kell emelnünk három választást, amelyek nem olvadnak bele a klasszikus sablonba: 1928, 1932, 1937.

Elemezve a Központi Választási Bizottság jegyzőkönyveit kiderül, hogy az 1928-as választások voltak talán a legtisztességesebbek. Mindenképp ezen a választáson volt a legkevesebb incidens, a legkevesebb halott és sebesült, ezen a választáson tapasztalhatjuk a legkevesebb panaszbeadványt az ellenzéki pártok részéről. Elemezve a Központi Választási Bizottság jegyzőkönyveit, kiderül, hogy

[32] Toth Szilárd: „The Romanian Electoral System, „Electoral Traditions" and the Chances of the National Hungarian Party in Parliamentary Elections in the Interwar Romania". In: *State and Minority in Transylvania, 1918-1989. Studies on the History of the Hungarian Comunity. Atlantic Studies on Society in Change*. No. 142. Ed. Romsics Ignác – Hunyadi Attila Gábor. New York, Columbia University Press, 2012. 60-84.

a 71 romániai megyéből 21-ben egyáltalán nem voltak incidensek.[33] Továbbá sok megyében csak jelentéktelen incidensekről van tudomásunk. Ez nem jelenti, hogy a kormánypárt nem gyakorolt nyomást a szavazókra, csak nem akkorát, mint más választások alkalmával. Mindezekből arra a következtetésre jutok, hogy 1928-ban volt a legkevesebb kihágás a kormánypárt részéről. Az érdekesség az, hogy pont ezen a választáson tapasztaljuk a kormánypárt legjobb eredményét a két világháború között: 77,76%. E magas eredmény nagymértékű csalásra enged gyanakodni, de az incidensek alacsony mértéke pont az ellenkezőjére utal. A magyarázat a következő: egy hosszas liberális kormányzás után, amikor Ferdinánd királyra is úgy tekintett a romániai politikai elit, mint a liberálisok bábjára, 1927-ben meghalt Ion I. C. Bratianu, a liberálisok legkarizmatikusabb államférfija, ugyanakkor meghalt a báb is, Ferdinánd király. 1928-ban feloldották a statáriumot is, amelynek segítségével a liberálisok kordában tartották az ország lakosságát. Mindez liberális-ellenes protest-szavazathoz vezetett, egy általános eufórikus hangulatban (országos tüntetések, felvonulások a Nemzeti Parasztpárt oldalán), egy általános reménykeltő hangulatban, ugyanis a Nemzeti Parasztpárt eddig nem volt kormányon és „tiszta" volt.

A másik az 1932-es választás, amikor a Nemzeti Parasztpárt másodszor kerül kormányra. Már nincs az az eufórikus hangulat, nincs 77,76%-os győzelem, csak „sovány" 40,3%-os, de éppen elegendő a parlamenti többséghez, ugyanis az 1926-os választási törvény választási „prémiumot" biztosított annak a pártnak, amelyik megszerezte a szavazatoknak legalább 40%-át, biztosítva neki a nyugodt kormányzáshoz szükséges parlamenti többséget. A győzelem csak egy hajszálon múlott, az ellenzéki pártok egyébként alaposan meg is kérdőjelezték a Nemzeti Parasztpárt győzelmét, de a Központi Választási Bizottság jegyzőkönyveit nem tanúskodnak súlyos kihágásokról. Mondhatjuk tehát, hogy ez is, a körülményeket figyelembe véve, egy „tisztességes választás" volt.

A harmadik az 1937-es választás, amikor a két világháború között először és utoljára a kormánypártnak nem sikerült elérnie a szükséges 40%-ot: a Nemzeti Liberális Párt mindössze 36,4%-ot gyűjtött össze. Ha azt vesszük figyelembe, hogy ez az egyedüli választás, amelyen a kormánypártnak a rendelkezésére álló nyomásgyakorló eszközök ellenére sem sikerült megszereznie a szükséges 40%-ot, azt mondhatnánk, hogy ez volt a korszak legtisztességesebb választása. De azért mégsem volt az, mert a szélsőjobboldali pártok által kifejtett terrorkampány (verések, gyilkosságok) alaposan befolyásolták a végeredményt. Mindenképp, a végeredmény sokkal közelebb állt a valósághoz, mint a többi választásé (kivéve az 1928-ast és az 1932-öst).

Mindezeket figyelembe véve, a szóban forgó három nagy román párt stabil szavazóbázisa körülbelül ilyen eredményeket mutat:

[33] A következő megyékben egyáltalán nem voltak incidensek: Argeş, Brassó, Brăila, Cahul, Câmpulung, Covurlui, Dorohoi, Falciu, Fogaras, Hotin, Hunyad, Ilfov, Mehedinţi, Muscel, Naszód, Romanaţi, Szilágy, Soroca, Storojineţ, Teleorman és Torda. Lásd a választások lefolyását ellenőrző bizottság jegyzőkönyveit: Arhivele Naţionale Istorice Centrale Bucureşti [Bukaresti Központi Nemzeti Történelmi Levéltár], Fond Parlament [Parlament fond], 2212/ 1928, II. kötet, f. 112-260.

3. A három kormánypárt «stabil szavazóbázisa» az országos szinten leadott szavazatokból, 1920-1937, (%)[34]

	Nemzeti Liberális Párt (PNL)	*Nemzeti Parasztpárt (PNT)*	*Néppárt (PP)*
1920	**24,0**	**42,0**	**7,0**
1922	**24,0**	**42,0**	**7,0**
1926	**24,0**	**42,0**	**7,0**
1927	**24,0**	**42,0**	**2,5**
1928	**19,0**	**45,0**	**2,5**
1931	**19,0**	**42,0**	**2,0**
1932	**19,0**	**40,0**	**2,0**
1933	**19,0**	**34,0**	**2,0**
1937	**19,0**	**32,0**	**2,0**

4. A három kormánypárt valószínűsíthető stabil szavazóbázisa az országos szinten leadott szavazatokból, 1920-1937 – grafikon. (Nemzeti Liberális Párt – PNL, Nemzeti Parasztpárt – PNT, Néppárt – PP)

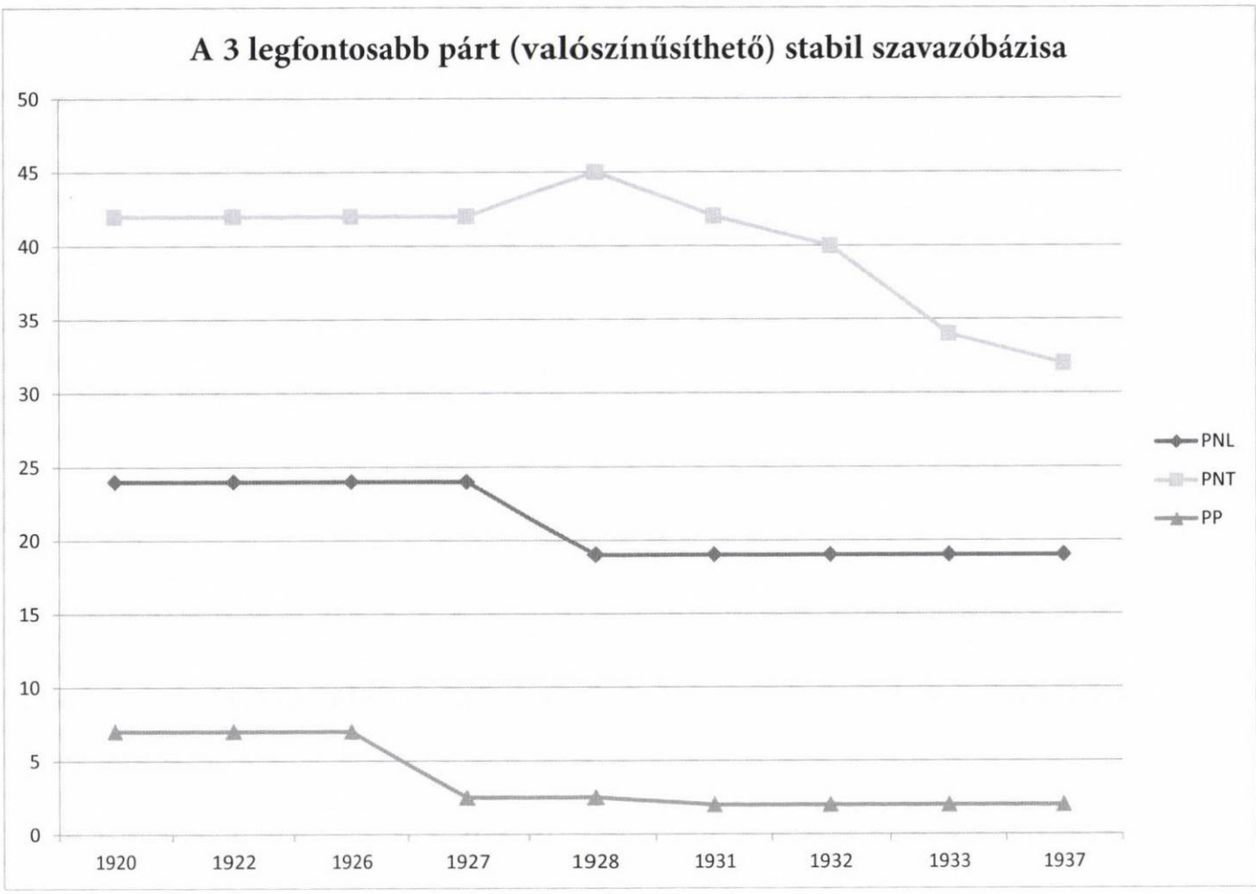

A végeredményekből levonva a stabil szavazóbázist, nagyjából kialakul a *fiktív és utazó szavazók* tömege is:

[34] Toth Szilárd: *A választási csalások ritmikussága...* 228-229.

5. A három kormánypárt «fiktív és utazó szavazóinak» az aránya az országos szinten leadott szavazatokból, 1920-1937, (%)[35]

	Nemzeti Liberális Párt (PNL)	*Nemzeti Parasztpárt (PNT)*	*Néppárt (PP)*
1920	-	-	**35,4**
1922	**36,0**	-	-
1926	-	-	**36**
1927	**37,7**	-	-
1928	-	**32,0**	-
1931	**28,8**	-	-
1932	-	**0,3**	-
1933	**32,0**	-	-
1937	**17,6**	-	-

6. A három kormánypárt «fiktív és utazó szavazóinak» az aránya az országos szinten leadott szavazatokból, 1920-1937, a Mattei Dogan számításai alapján - grafikon. (Nemzeti Liberális Párt - PNL, Nemzeti Parasztpárt - PNT, Néppárt - PP)

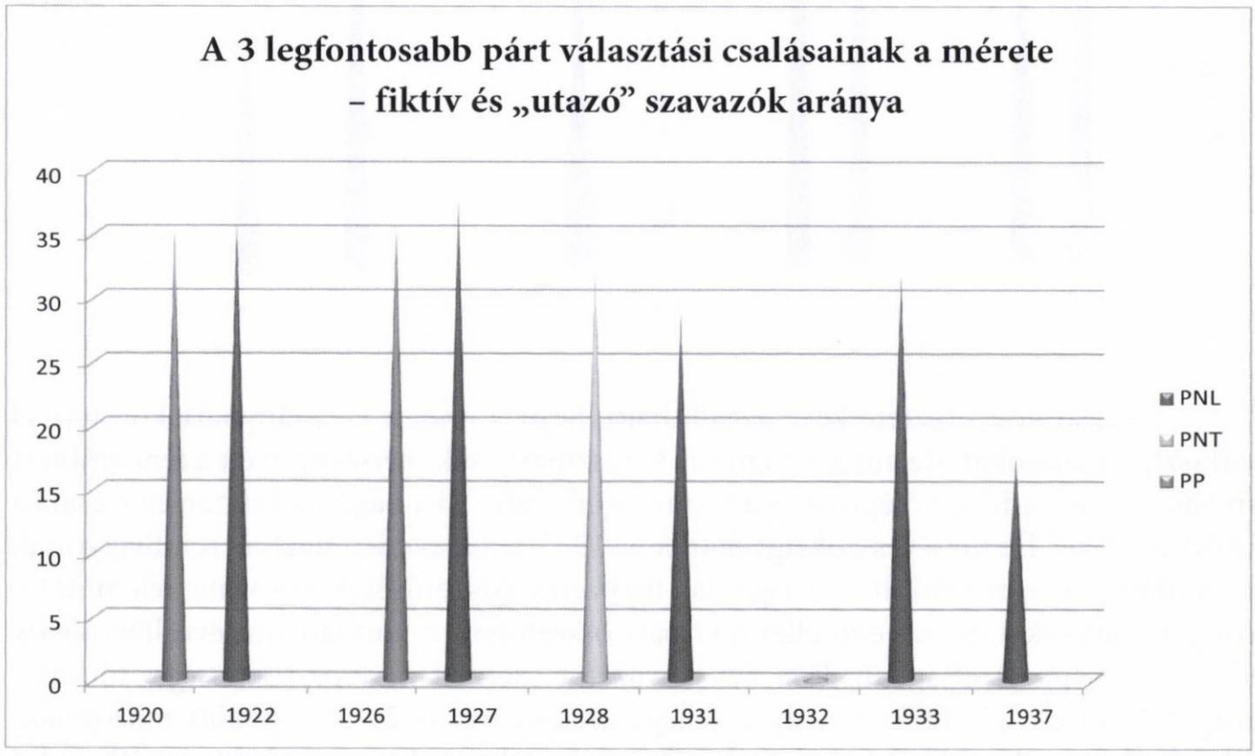

Azonban fenti táblázat kimutatásait megkockáztatnám árnyalni egy kicsit, az 1928-as általános eufórikus hangulat következtében elért eredménnyel. 1928-ban, amint már korábban is említettem, egy általános eufórikus hangulat volt (meghalt Ion I. C. Brătianu, a liberálisok legkarizmatikusabb államférfija, ugyanakkor meghalt a báb is, Ferdinánd király, feloldották a statáriumot és végre szabad volt tüntetni a liberálisok ellen) és ez olyan körülményeket biztosított egy „tiszta"[36] Nemzeti Parasztpárt számára, amilyeneket semmilyen párt sem élvezett a két világháború közötti periódusban. Mindezeket figyelembe véve, azt merészelném állítani, hogy a Nemzeti Parasztpárt 1928-as 32%-nyi *fiktív és utazó szavazója* jóval kevesebb volt, akár felére is lehetne csökkenteni ennek az arányát. Ez mindenképp további kutatásokat igényel.

[35] *Uo.* 230.

[36] A Nemzeti Parasztpárt eddig nem volt kormányon és „tiszta" volt a szavazók szemében.

7. A három kormánypárt fiktív és utazó szavazóinak az aránya az országos szinten leadott szavazatokból, 1920-1937, „B" verzió – grafikon. (Nemzeti Liberális Párt – PNL, Nemzeti Parasztpárt – PNT, Néppárt – PP)

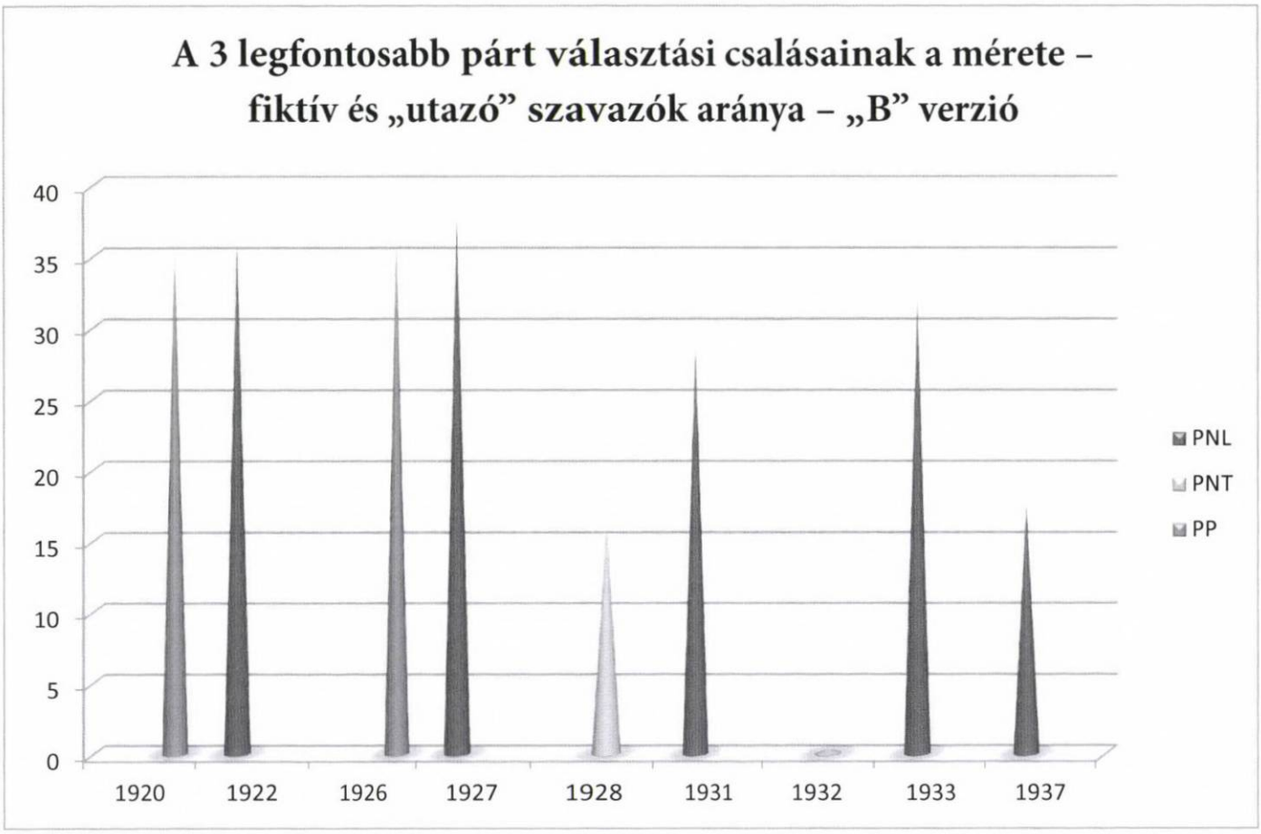

Végső következtetésként az állítható, hogy minden kormánypárt követett el választási csalásokat, de amíg a Nemzeti Parasztpárt csak *mérsékelten* élt a fent említett módszerekkel, addig a Néppárt és a Nemzeti Liberális Párt nagymértékben élt e csalási módszerekkel. Ha nem vesszük figyelembe az 1937-es választást, amelyik rendhagyónak tekinthető (megerősödött a Vasgárda, fegyveres összetűzések sorozata félemlítette meg a szavazókat és minden ellenzéki párt összefogott a kormányon levő liberálisok ellen), a Néppárt átlagban 36%-nyi szavazatot szerzett *kevésbé tisztességes* módon, míg a Nemzeti Liberális Párt ilyen jellegű *eredményei* is 29-38% között mozognak! Mindenképp a legtöbbet az Alexadru Averescu tábornok vezette Néppárt (Partidul Poporului) nyert belőle, mivel a kb. 7%-os stabil szavazóbázisát meghatszorozta e módszerek által. Gyakorlatban a Nemzeti Liberális Párt volt a fő haszonélvezője e rendszernek, mert az elemzett kilenc választás alkalmával ötször voltak kormányon és ebből négyszer sikerült elsöprő többséget biztosítaniuk maguknak a parlamentben. A rendszer fő vesztesei a kisebb pártok, a kisebbségi pártok és az ellenzékbe került volt kormánypártok voltak. De ez utóbbiakat nem kell annyira sajnálni ...

Toth Szilárd
Universitatea "Babeş-Bolyai", Facultatea de Istorie şi Filosofie
Cluj-Napoca, RO
tszilard22@yahoo.com

MONOGRAFII SANITARE ÎN PERIOADA INTERBELICĂ– SURSE ALE ISTORIEI LOCALE

Diana KINCES

ABSTRACT: *The sanitary monographies written in 1938 occurred as a result of the same year health campaign, being organized and conducted by the Ministry of Health and Social Works and entitled "Sanitary offensive". These monographies had a standard format with 7 chapters and an appendix that contains data about geography, topography, vegetation, climate, demography, household hygienic and sanitary condition, organization and sanitary infrastructure and other elements defining the locality. All information contained in these monographies represent genuine sources for the realization of an exhaustive local history and gives a snapshot of the situation of villages in the interwar period succeeding due to these monographic approaches to bring new historiographical contributions for local history, recent history, the history of the everyday life.*

KEYWORDS: *sanitary monographies, 1938, local history, Dimitrie Gusti, Satu Mare*

Istoriografia pozitivistă din secolul al XIX-lea, care a codificat regulile şi metodele cercetării istorice spre a-i conferi un statut ştiinţific indiscutabil, au lăsat la o parte aceste cercetări, mai mult, le-au lăsat pe seama societăţilor savante, a erudiţilor locali sau amatorilor şi culegătorilor de fapte istorice mărunte şi de povestioare anecdotice. Evoluţiile istoriografiilor în secolul al XX-lea, mai ales în cea de-a doua jumătate a sa, au restituit în bună parte rolul monografiei locale.

Se vorbeşte tot mai mult în ultimele decenii de istorie locală, istorie recentă, istorie imediată, istorie orală, microistorie sau de "alltagsgeschichte", (istoria cotidianului şi a vieţii de zi cu zi). Studiile de istorie locală, asimilate abordărilor monografice, se sprijină pe investigaţii aprofundate, la scară mică şi au o tradiţie relativ importantă. Există astăzi un număr însemnat de studii monografice săteşti sau comunale, ca şi numeroase studii monografice dedicate oraşelor sau unor problematici restrânse, ca monografiile de parohii, monografii ale unor ocupaţii şi meşteşuguri etc. Studiul monografic local oferă avantajul unei poziţii concrete şi descriptive, iar

zona circumscrisă cercetării poate fi studiată precis și exhaustiv, în singularitatea sa[1].

Bazele cercetărilor monografice din România au fost puse de Dimitrie Gusti și Școala inițiată de el. Echipele Școlii Sociologice de la București și echipele studențești regale, coordonate de Fundația Culturală Regală „Principele Carol" au cercetat și analizat situația existentă în satele românești cu scopul modernizării acestora, acționând în patru direcții: sănătate, muncă, minte și suflet[2]. Cercetările monografice (sociologice), pluridisciplinare, ulterioare, bazate pe concepția lui Dimitrie Gusti aveau menirea de a radiografia societatea, astfel încât să ofere procesului legislativ o bază științifică, iar actului de guvernare remedii documentate. Acțiunea avea și scop educativ, încercând să influențeze tineretul în a continua și dezvolta intervenția social-culturală a echipelor monografice, contribuind, în timp, la raționalizarea muncii, cu efect pozitiv asupra condițiilor de viață.

Deși realizate pentru a preîntâmpina apariția bolilor și a epidemiilor, monografiile sanitare din perioada interbelică constituie surse prețioase de documentare, oferind informații valoroase din diferite domenii ale vieții sociale, redate cu fidelitate din perspectiva unor specialiști în domeniul sanitar, dar care au folosit toate modurile și sursele avute la dispoziție pentru a realiza o bază de date valoroasă încă din momentul creării ei, și în special valoroasă din punct de vedere istoric pentru noi, azi.

La sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea, România dispunea de legi și regulamente sanitare în pas cu restul țărilor europene, dar care, din păcate, nu erau aplicate corespunzător, fiind astfel necesar să se tragă un semnal de alarmă pentru ca autoritățile să ia măsurile necesare în vederea îmbunătățirii situației sanitare. Îngrijorarea era cu atât mai mare cu cât țara era bântuită de numeroase epidemii (tifos exantematic, holeră, dizenterie, paludism, ftizie pulmonară, angină difterică) și alte cazuri de îmbolnăviri de cauze medico-sociale (pelagră, tuberculoză pulmonară, alcoolism etc.). Principala lege sanitară a fost cea din 1874, care a fost ulterior modificată de mai multe ori și completată cu diverse regulamente sanitare până la apariția noii legi din 1910, creație a profesorului Ion Cantacuzino. În anul 1930 a fost adoptată în Parlamentul României o nouă lege sanitară. Această lege urmărea crearea în paralel cu rețeaua medicală destinată îngrijirii bolnavilor, a unei rețele igienico-sanitare deservite de un corp medical și de cadre auxiliare care beneficiau de o formație specială, întemeiată pe studiul aprofundat al disciplinelor teoretice și al tehnicilor menite să asigure primatul profilaxiei în toate sectoarele sănătății publice.

Campania sanitară din 1938 a fost inspirată de preocuparea Regelui Carol al II-lea al României, care a realizat că sănătatea este un bun important al populației și trebuie păstrată și îmbunătățită. Campania a avut o durată de 2 luni, de la începutul lunii august până la sfârșitul lunii septembrie și a fost organizată și efectuată de Ministerul Sănătății și Lucrărilor Sociale sub titlul „Ofensiva Sanitară", beneficiind de ajutorul autorităților locale. Campania a avut 6 obiective și anume:

- executarea evidențelor sanitare;
- aplicarea integrală a măsurilor de igienă colectivă prin realizarea măsurilor

[1] Toader Nicoară, *Istorie locală și surse orale*, http://hiphi.ubbcluj.ro/studii/Public/File/cursuri/suporturi_conversie/Istorie_locala.pdf.

[2] Zoltán Rostás, *Fundația Culturală Regală "Principele Carol" sau mișcarea echipelor studențești voluntare* http://www.cooperativag.ro/fundatia-culturala-regala-principele-carol-sau-miscarea-echipelor-studentesti-voluntare/.

de igienă a satelor și orașelor, asanarea micilor depozite de apă, curățarea locuințelor și gospodăriilor particulare, ameliorarea alimentării cu apă și eliminarea eficace a deșeurilor;
- aplicarea de măsuri pentru igiena individuală (reguli de igienă corporală, alimentară și măsuri de deparazitare);
- măsuri pentru combaterea bolilor contagioase (imunizări, dezinfectarea locuințelor);
- măsuri pentru combaterea bolilor medico-sociale;
- măsuri de propagandă (conferințe referitoare la igiena corporală, igiena satului, alimentație și îngrijirea copilului)[3].

Campania s-a desfășurat atât în mediul urban, cât și în mediul rural. Pentru organizarea acestei acțiuni autoritățile au folosit, pe lângă personal medical angajat în serviciile de sănătate, și stagiari, rezidenți și interni din spitale. Unii dintre ei au fost angajați temporar, doar pentru aceste activități. S-au folosit, de asemenea, asistente, moașe și așa-numiții agenți sanitari. Fiecare echipă era compusă din 2 medici și cel puțin încă 2 persoane auxiliare[4]. Medicii erau obligați să susțină și prelegeri, la sfârșitul zilei, despre teme de sănătate publică. Au avut loc, în felul acesta, mai mult de 9.100 de conferințe despre salubrizare, igienă și alte probleme de sănătate publică. Personalul medical a fost organizat în 429 de echipe. În plus, față de personalul medical, s-a folosit și un număr de 144.706 alte persoane (preoți, profesori, polițiști, personal administrativ etc.). În total, 152.497 de persoane și-au adus contribuția la această campanie, pe întreg teritoriul României. Campania nu a fost dusă doar la nivel de individ, ci s-au avut în vedere și gospodăriile, fântânile, latrinele, grajdurile etc. La vremea aceea existau peste 4,2 milioane de gospodării în toată țara, dintre care mai mult de 85% se găseau în zona rurală. Aproape 74% din totalul gospodăriilor au fost vizitate în timpul celor 2 luni de campanie, dintre care jumătate au fost curățate și 6% au fost dezinfectate. O importantă parte a acestei campanii a fost examinarea persoanelor și descoperirea și tratarea bolilor lor. Au fost examinați aproape 7.770.000 de indivizi, s-au efectuat peste 42 de mii de examene radiologice, s-au analizat peste 77 de mii de probe de sânge și s-au făcut peste 360 de mii de injecții[5].

Un rezultat deosebit al acestei campanii a fost și întocmirea monografiilor sanitare ale localităților. Aceste monografii aveau un format standard, tipizat, cu 7 capitole și un apendix și cuprindeau date despre geografie, topografie, vegetație, climă, demografie, starea igienico-sanitară a gospodăriilor, organizare și infrastructură sanitară și multe alte elemente definitorii pentru localitatea respectivă[6]. (vezi Anexa)

La nivelul fiecărui județ a fost realizat un program comun și o tehnică potrivită implementării campaniei. La realizarea acesteia au participat medicii primari,

[3] Biroul Județean al Arhivelor Naționale Satu Mare (în continuare, BJAN-SM), Fond *Prefectura județului Satu Mare* (în continuare, *Prefectura SM*), Dos. nr. 38/1938, f. 164 – 165.
[4] *Ibidem.*
[5] Florin Gabriel Leașu, *Campanii sanitare în România în prima jumătate a secolului XX* (rezumat teză de doctorat), Brașov, 2014, p. 19.
[6] Serviciul Județean Sălaj al Arhivelor Naționale (în continuare, SJAN-SJ), Fond *Prefectura județului* Sălaj (în continuare, *Prefectura SJ*), *Monografii sanitare pe anul 1938*, inv. 1 - 214/1938.

având sprijinul Prefecturii, care a stabilit resursele umane și materiale necesare derulării campaniei, în afara celor venite de la Ministerul Sănătății. Au existat fișe familiale tipărite după modelul stabilit de minister pentru anchetele sociale. În unele județe au fost alese în primul rând comunele cu cel mai mic grad de dezvoltare, atât edilitară, cât și economică sau culturală. În celelalte comune ancheta s-a derulat cu sprijinul și sub îndrumarea medicilor locali. Implicarea primăriilor s-a manifestat și în suportul, total sau parțial, al meselor membrilor echipei, iar dispensarele au susținut campania cu împărțirea medicamentelor din rezervele proprii și punerea la dispoziția echipelor a instrumentarului necesar.

Pentru județul Satu Mare, programul comun și tehnica potrivită implementării campaniei au fost stabilite la întâlnirea medicilor primari de județ, din Inspectoratul General Sanitar și de Ocrotire Cluj. Medicul primar al județului Satu Mare, dr. Dumbrăvicean Alexandru a colaborat cu Prefectura pentru a stabili resursele umane și materiale necesare derulării campaniei, în afara celor venite de la Ministerul Sănătății. Au fost numiți 7 medici stagiari militari și interni de spitale și medici secundari, care au fost împărțiți în 4 echipe. Fiecare echipă avea câte o soră de ocrotire și câte un agent sanitar[7]. Cele 4 echipe au fost repartizate astfel:

- Echipa nr. 1 - plasa Șomcuta Mare și Ardud: dr. Sichet Traian, dr. Togănel Dionisie, agent sanitar Ioan Cavași și sora de ocrotire Pișcoran Paula – 48 localități
- Echipa nr. 2 – plasa Copalnic Mănăștur și plasa Oaș și Seini: dr. Neamțu Ilie, dr. Văsculescu Traian, agentul sanitar Gheorghe Bălaj și sora de ocrotire Monge Paulina – 45 localități
- Echipa nr. 3 – plasa Baia Mare și plasa Ugocea: dr. Nistor Nicolae, dr. Păcurariu Arteniza, agentul sanitar Vasile Hatos și sora de ocrotire Radu Emilia – 30 localități
- Echipa nr. 4 – plasa Satu Mare și plasa Baia Mare: dr. Dodul Nina, agentul sanitar Petre Rogoz și sora de ocrotire Aurelia Gavrilescu – 42 localități[8].

Ordinea satelor care trebuiau verificate a fost stabilită de medicul șef al județului, în fiecare plasă începând cu satele cele mai îndepărtate și care aveau cele mai multe probleme. Cele 4 echipe de medici au verificat în total 165 de localități în lunile august și septembrie 1938.

Deși această campanie era adresată în primul rând comunităților rurale, ministerul sănătății și inspectoratele teritoriale sanitare au transmis indicații privind rezolvarea problemelor existente și în comunitățile urbane. Principalele probleme din orașe erau: aprovizionarea cu apă și canalizarea, transportul deșeurilor, fixarea și extinderea zonelor în interiorul cărora nu se puteau ține animale domestice, aprovizionarea cu lapte în condiții igienice (înființarea uzinelor de pasteurizare), controlul localurilor publice și a comerțului ambulant[9].

De asemenea, au fost implicate în această campanie toate instituțiile sanitare din județ: Serviciul Sanitar al municipiului Satu Mare, Spitalul de Stat, Ambulatoriul Policlinic și Laboratorul de Igienă Satu Mare, Spitalele de Stat din Ardud, Baia Mare și Șomcuta[10]. Pentru

[7] BJAN-SM, *Prefectura SM*, Dos. nr. 38/1938, f. 13.
[8] *Ibidem*, f. 25 și f. 123 - 135.
[9] *Ibidem*, f. 53.
[10] *Ibidem*, f. 48.

reuşita acestei campanii fiecare centru de plasă trebuia să ofere echipei de medici mijloace de transport pentru deplasarea în sate, un spaţiu destinat consultaţiilor (şcoala sau o sală a primăriei), un jandarm sau un gardian public[11]. Spaţiile destinate consultaţiilor au fost dotate cu o masă, 2 - 3 scaune, 2 - 3 laviţe lungi pentru sala de aşteptare, 1 lavoar, 1 lighean şi 1cană de apă, 12 prosoape, 2 - 3 pahare, var, lemne, petrol etc.[12] Trenul-baie şi aparatul de investigare radiologică mobil au funcţionat după un program prestabilit, ca să ajungă în toate comunele din judeţ, care dispuneau de linii late de cale ferată. Inspectoratul General Sanitar şi de Ocrotire din Cluj asigura în fiecare tren 1 agent sanitar, 2 oameni de serviciu şi 1 bărbier. Trebuia păstrată o evidenţă zilnică a îmbăierilor efectuate şi a numărului de ore de funcţionare[13].

La sfârşitul campaniei toate aceste date au fost folosite pentru completarea tabelelor statistice şi pentru redactarea raportului final care includea şi fotografii surprinse pe parcursul campaniei. Documentele centralizate, rapoartele finale trebuiau realizate în 3 exemplare şi trimise Ministerului Sănătăţii şi Inspectoratului Sanitar Cluj, unul rămânând în arhiva serviciului judeţean Satu Mare. Spre deosebire de judeţul Sălaj, unde rezultatele acestei campanii au fost foarte minuţios întocmite şi astăzi aceste monografii sanitare pot fi regăsite la Arhivele Naţionale din Zalău, în judeţul Satu Mare nu s-au păstrat astfel de tabele sau rapoarte finale centralizate, nu am găsit nici monografiile sanitare ale localităţilor, doar un raport final al serviciului sanitar al circumscripţiei urbane Baia Sprie, redactat de dr. Lenche Grosz[14].

Cu toate acestea, în campania sanitară din 1938 s-au obţinut rezultate notabile. Au fost examinaţi aproape un sfert din numărul locuitorilor; s-au efectuat investigaţii de laborator; au fost pacienţi examinaţi radioscopic sau radiologic. Medicii echipelor au prescris reţete şi pentru mulţi dintre pacienţi au distribuit gratuit medicamente, au făcut pansamente pentru plăgi netratate, au administrat injecţii potrivite pentru bolile infecţioase, respectiv sifilis. Echipele au dispus şi au realizat dezinfecţia caselor cu pacienţi contagioşi, au deparazitat şi au extins igiena corporală şi asupra locuitorilor necontaminaţi (trenurile-băi).

Cartografierea sanitară a tuturor acestor probleme a asigurat nu doar o foarte bună cunoaştere a situaţiei din teritoriu, posibilitatea de concepere a unor programe de educaţie sanitară sau acţiuni profilactice coerente la nivelul întregii ţări, ci şi o modalitate de a familiariza autorităţile cu punctele sensibile ale sistemului sanitar şi, astfel, posibilitatea de a lua măsuri adecvate în caz de epidemii.

Toate aceste date colectate cu sârguinţă în doar două luni de campanie constituie pentru istorici adevărate surse pentru realizarea unor istorii locale exhaustive şi oferă un instantaneu al situaţiei satelor din perioada interbelică, reuşind, datorită acestor abordări monografice sprijinite pe investigaţii aprofundate, să aducă noi contribuţii istoriografice pentru istoria locală, istoria recentă, istoria cotidianului şi a vieţii de zi cu zi.

Diana Kinces
Muzeul Judeţean Satu Mare
Satu Mare, RO
dianasabou@yahoo.com

[11] *Ibidem*, f. 14.
[12] *Ibidem*, f. 20.
[13] *Ibidem*, f. 51 – 52.
[14] *Ibidem*, f. 186 - 187.

Anexa 1

Capitolul I. Geografia localităților

1. așezarea geografică, altitudinea, latitudinea și longitudinea; hotarele politice și subdiviziuni; suprafața; distanțe; căi ferate; căi pe apă, drumuri, etc.;
2. topografia (descrierea dealurilor, văilor, câmpiei etc.);
3. geologia (stratul superficial, stratul de fundație, fenomene particulare);
4. hidrografia (râuri, lacuri, bălți, cursul râurilor și variațiunea acestora, mapa de apă subterană etc.);
5. vegetația (pădure, plante, plante acvatice);
6. suprafața terenurilor ce se cultivă cu porumb, grâu, vii, livezi, zarzavat etc.;
7. fauna;
8. numărul și natura industriilor;
9. întrebuințarea forței motrice a apei (diguri, uzine, turbine, canale, irigații etc.);
10. lucrări de utilitate publică (străzi, parcuri, iluminatul străzilor, gaz aerian, electricitate).

Capitolul II. Climatul

1. temperatura (curba tipică lunară);
2. umiditatea (curba lunară);
3. precipitații atmosferice (ploi, distribuția sezonieră);
4. zăpadă, gheață, ceață;
5. vânturi;
6. lumina solară (numărul orelor de soare pe zi și pe anotimpuri);

Capitolul III. Populația

1. populația (detalii asupra recensământului din anii anteriori, metoda de a estima);
2. clasificarea populației (sex, stare civilă și grupe de vârstă);
3. densitatea populației (în subdiviziunile administrative, pe case, familii etc.);
4. rase și naționalități;
5. religia;
6. educația (analfabetism, frecvența școlară, publicații locale etc.);
7. organizarea administrativă locală;
8. ocupația locuitorilor;
9. starea economică (proprietari de pământ și case, ore de lucru, pauperism, costul unei zile de lucru etc.);
10. femeile și copiii la lucru în industrie sau în munci agricole, munca femeii gravide.

Capitolul IV. Geniu sanitar

1. alimentarea cu apă;
2. drenaje și canalizări;
3. înlăturarea excrețiilor umane;
4. colectarea, depozitarea și întrebuințarea bălegarului;
5. colectarea, depozitarea și întrebuințarea gunoaielor;
6. cimitirele umane;
7. colectarea cadavrelor de animale (cimitire de animale);
8. starea din punct de vedere sanitar a clădirilor (edificii publice, fabrici, hoteluri, hanuri, etc.);

9. salubritatea localurilor de şcoală (starea clădirilor, cubajele, iluminatul natural, încălzirea, curtea, latrina etc.);
10. măsuri de profilaxie (anti larvare de dezinsectizare, deratizare, deparazitare etc.);
11. diferite alte probleme de geniu sanitar (băi publice, starea sanitară a punctelor terminale a căilor de comunicaţie etc.).

Capitolul V. Administraţia sanitară

1. organizarea serviciului sanitar de stat (medici oficiali, îndatoriri şi puteri administrative, organizarea lucrului, eficacitatea, propuneri etc.);
2. moaşe, surori de ocrotire sau de caritate, agenţi sanitari, agenţi veterinari etc. (numărul şi pregătirea lor profesională);
3. spitale, dispensare, case de ocrotire, laboratoare etc. Au local propriu sau închiriat?;
4. medici particulari (numărul lor, felul cum îşi exercită profesiunea);
5. ocrotiri sociale de stat;
6. asociaţiuni particulare de ocrotire socială. Ce subvenţii primesc de la stat?

Capitolul VI. Analiza economică a bugetului

1. Cheltuielile administrative ale comunei. Bugetul comunei e deficitar sau nu?;
2. Impozitele încasate. Împrumuturile comunei;
3. Bugetul serviciilor de sănătate publică;
4. Analiza bugetului de sănătate publică;
5. Costul sănătăţii publice per capita;
6. Numele şi prenumele persoanelor de unde s-au obţinut informaţii;
7. Prin ce mijloace s-au cules toate datele statistice din această lucrare?

Capitolul VII. Biometrie

Tabel nr. I- Clasificarea populaţiei (numărul indivizilor pe sex, grupe de vârstă şi stare civilă; situaţia de la 1 ianuarie 1938);
Tabel nr. II- Clasificarea populaţiei după religie şi naţionalitate la 1 ianuarie 1938;
Tabel nr. III- Mişcarea populaţiei pe 10 ani (1928-1937);
Tabel nr. IV- Mortalitatea infantilă pe 10 ani (1928-1937);
Tabel nr. V- Mortalitatea generală pe 10 ani (1928- 1937);
Tabel nr. VI- Decesele pe cauze, pe 10 ani (1928-1937);
Tabel nr. VII- Numărul cazurilor de boli contagioase şi maladii sociale pe 10 ani (1928-1937);
Tabel nr. VIII- Rezultatul ultimelor recrutări a tinerilor pentru serviciul militar, pe anii 1934-1937;
Tabel nr. IX- Apa de băut (nr. fântânilor, calitatea apei, cum sunt îngrijite fântânile etc.);
Tabel nr. X- Felul locuinţelor (detalii despre pereţi, încăperi, acoperiş, sobe, latrina etc.).

IONIȚĂ G. ANDRON. *AMINTIRI DIN TIMPUL OCUPAȚIEI HORTHYSTO-FASCISTE SEPTEMBRIE 1940-OCTOMBRIE 1944*

Claudiu PORUMBĂCEAN
Mihaela SĂLCEANU

Abstract: *Ioniță George Andron (1917-1989) is the biggest artist photographer that Satu Mare gave to this country, a tireless scholar and ethnographer, appreciated by the most important Romanian historians and ethnographer personalities. In the spring of 2016 the Satu Mare County Museum took the entire Collection created by Ioniță G. Andron in the period 1933-1989 (documentary and photography archive). In the manuscripts collection there is a material typewritten by Ioniță G. Andron entitled Memories from the time of the horthyst-fascist occupation (sept. 1940 – oct. 1944). As revealed by the title of the document, the author recounts in details the events that preceded the Vienna Arbitration from August 30, 1940, and the period that followed, until the liberation of the Oașului Country from the Hungarian occupation. Also, there are recounted events experienced by the author, on the native lands in Racșa, but also from the period when he studied in Cluj Napoca. We decided to present integrally this manuscript (with very small spelling changes) in order to not break the flow of the text, but especially due to the way in which Ioniță G. Andron considered to recount the events, this being maybe also the reason for which this material was never published in full form.*

Keywords: *Ioniță G. Andron, Vienna Arbitration Act, Racșa, Oașului Country, Cluj Napoca, Satu Mare*

La începutul anului 2015, conducerea Muzeului Județean și a Consiliului Județean Satu Mare și-a manifestat interesul pentru achiziționarea Colecției Ioniță G. Andron, colecție unicat, de un interes deosebit atât pentru Muzeu, cât și pentru întreg județul Satu Mare, îndeosebi pentru Țara Oașului. În data de 26 februarie 2015, după mai multe discuții prealabile cu proprietarii colecției și a factorilor de decizie din conducerea Muzeului și a Consiliului Județean Satu Mare, m-am deplasat la Brașov pentru

a vedea care este starea reală a clișeelor fotografice, a cataloagelor, a manuscriselor și a întregii arhive personale care a aparținut artistului fotograf Ioniță G. Andron și pentru a mă întâlni cu urmașii acestuia, succesorii legali ai artistului, Ioan George Andron și Angela Romana Ivănoiu, ambii domiciliați în Brașov. S-a ajuns la un acord între cele două părți, preluarea urmând a fi făcută în două etape. În iunie 2015 s-a achiziționat arhiva documentară creată de Ioniță G. Andron, în care se regăsesc manuscrise, însemnări, corespondență, dar și documente personale ale autorului, toate fiind minuțios prelucrate și inventariate. În primăvara anului 2016 Muzeul Județean Satu Mare a preluat și arhiva fotografică realizată de Ioniță G. Andron în perioada 1933-1989, ce cuprinde colecția de clișee și filme, un total de 92.712 de clișee, cataloage foto pentru clișee și cataloage foto pentru filme înguste și late.

1. Cine a fost Ioniță G. Andron?

Ioniță George Andron este, indiscutabil, cel mai mare artist fotograf pe care Sătmarul l-a dat acestei țări, un neobosit etnograf și cărturar, apreciat de cele mai importante personalități ale istoriei și etnografiei românești[1]. Născut la 20 aprilie 1917 în satul Racșa, este fiul preotului Ioan Andron și al învățătoarei Ghizela Andron, care a creat prima colecție de artă populară oșenească și i-a transmis fiului său această mare pasiune. Absolvent al Liceului „Mihai Eminescu" din Satu Mare, licențiat în Drept la Cernăuți și Teologie greco-catolică la Cluj, Ioniță G. Andron este primul etnograf al Țării Oașului, fiind cel care a pus bazele unui muzeu al acestei zone și autor al mai multor lucrări de specialitate fotografică, istorică și etnografică din Oaș. Personalități importante ale culturii românești (Petru Comarnescu, Liviu Ciulei, Dan Hăulică, Constantin C. Giurescu, Paul Miron, G. Istrate, Gabriel Strempel ș.a.) îi trec pragul și ajung să-i admire fotografiile. Colaborează cu toți cercetătorii care vin în zonă și cărora le oferă imagini pentru a-și ilustra cărțile (Ioan Velcea, T. Bănățeanu, Gh. Focșa, C. C. Giurescu, G. Călinescu ș.a.). Întreaga viață și-a dedicat-o Țării Oașului, lăsând în urma sa un patrimoniu inegalabil din punct de vedere istoric și etnografic. A încetat din viață la 23 aprilie 1989 și este înmormântat alături de tatăl său în fața bisericii din Racșa.

Arhiva documentară creată de Ioniță G. Andron este una impresionantă, fiind grupată pe mai multe categorii. Prima serie este reprezentată de colecția de manuscrise formată din 29 de unități arhivistice de o valoare excepțională. Urmează apoi partea alocată corespondenței cu 26 de volume structurate tematic și cronologic, dar și valoroase documente de familie și însemnări ale artistului cu caracter istoric, etnografic sau juridic, toate grupate deosebit de meticulos. Această colecție documentară este minuți-

[1] Despre biografia lui Ioniță G. Andron vezi: Viorel Câmpean, *Oameni și locuri din Sătmar,* vol. I, Satu Mare, Ed. Citadela, 2008, p. 238-239; Remus Vârnav (coord.), *In memoriam Ioniță G. Andron*, Negrești-Oaș, Muzeul Țării Oașului, 2011. Din acest volum amintim studiile semnate Ioan George Andron, „Despre Ioniță G. Andron și familia sa", p. 35-63; „M-am făcut răspunzător în fața neamului de a fixa pe peliculă libertatea", un interviu cu Ioniță G. Andron realizat în anul 1985 de Ovidiu Ghita și Ovidiu Pecican pentru revista *Echinox* din Cluj Napoca, nr. 5-6, republicat *In memoriam Ioniță G. Andron*, Negrești-Oaș, Muzeul Țării Oașului, 2011, p. 64-68; Daniela Bălu, Nicolae Bura, Viorel Ciubotă, Adela Dobrescu, Natalia Lazăr, Maria Lobonț Pușcaș, Ioan Viman, *Negrești Oaș trecut și prezent,* Cluj Napoca, Ed. Fundației pentru Studii Europene, 2012, p. 222-223; Vezi *Raze de lună* ediție specială, număr dedicat comemorării a 25 de ani de la moartea lui Ioniță G. Andron, cu articole semnate de Remus Vârnav, Viorel Câmpean, Ioan George Andron, Ștefan Haiduc ș.a.

os prezentată de Remus Vârnav într-un excelent studiu, în momentul în care arhiva în cauză se afla în custodia Muzeului Ţării Oaşului cu intenţia achiziţionării sale, fapt neconcretizat la acea dată[2]. În colecţia de manuscrise am găsit un material dactilografiat de Ioniţă G. Andron[3] intitulat ***Amintiri din timpul ocupaţiei hortisto-fasciste (sept. 1940 - oct. 1944)***, la care sunt ataşate şapte fotografii care vin să susţină cele afirmate de autor în acest manuscris[4]. După cum reiese din titlul documentului, autorul relatează cu lux de amănunte desfăşurarea evenimentelor premergătoare Arbitrajului de la Viena din 30 august 1940 şi în perioada următoare, până la eliberarea Ţării Oaşului de sub ocupaţia maghiară[5]. De asemenea sunt relatate întâmplări trăite de autor, atât pe meleagurile Racşei natale, dar şi în perioada cât s-a aflat la studii teologice în Cluj Napoca. Chiar dacă o parte din manuscris a fost publicat fragmentat în două lucrări postume[6], sunt şi informaţii inedite, mai ales referitoare la evenimentele din martie 1944 petrecute la Cluj. De altfel, intenţia cu care a gândit aceste pagini memorialistice, denotă umanitatea extraordinară a autorului, *sine ira et studio*, după cum reiese şi din citatul următor[7]:

„O fac cu strângere de inimă şi dacă aş întrezări fie chiar şi o umbră de răzbunare din partea acelora care eventual ar citi aceste rânduri - împotriva maghiarilor - le-aş arde de pe acum. Le scriu numai şi numai pentru a nu se uita, încadrându-mă în vechea vorbă a neamului meu, că „Românul iartă dar nu uită", venindu-mi în minte cuvintele marelui nostru şi totodată unul dintre titanii umanismului românesc Nicolae Iorga, care, în acel crud şi dureros septembrie 1940, în zilele imediat următoare ocupării Ardealului de Nord, când încă sângele martirilor nu se răcise, când încă fumegau locaşurile de închinare şi gospodăriile incendiate de către „cuceritori" scria în finalul unui articol:

„Statul Român va face ce crede. Din partea noastă nu avem decât un sfat, a nu se clinti un fir de păr din capul unui cetăţean maghiar al României. E cea mai teribilă pedeapsă ce putem da chinuitorilor şi asasinilor".

Ioniţă G. Andron a structurat materialul documentar în mai multe capitole. După o scurtă introducere în care aminteşte de opera generalului Georgescu Pion, care a sădit cu 10.000 de puieţi de brad numele lui Mihai Eminescu pe Dealul Comja, autorul prezintă starea de spirit existentă în zonă în preajma evenimentelor din august 1940 şi speranţa localnicilor că Ţara Oaşului va rămâne în teritoriul României. Descrie apoi, în amănunt, intrarea armatei horthyste dinspre Mujdeni spre Oraşu Nou, fapt surprins cu aparatul său de fotografiat, urmând imediat instalarea noii administraţii, sediul plasei fiind mutat de la Negreşti la Oraşu Nou.

Un alt capitol intitulat *Racşa vatră de neam,* prezintă drama românilor din Racşa, care trăiau cu speranţa că tot ceea ce se întâmplă este ceva vremelnic, aş-

---

[2] Remus Vârnav, „Arhiva scrisă de Ioniţă G. Andron (1917-1989). Despre manuscrise, proiecte culturale şi corespondenţă", în Remus Vârnav (coord.), *op. cit.*, p. 69-136.

[3] Până în prezent nu am reuşit să datăm exact manuscrisul.

[4] Muzeul Judeţean Satu Mare, Secţia Etnografie (în continuare, MJSM), *Colecţia Ioniţă G. Andron*, nr. inv. 35.631, 38 file.

[5] Nu insistăm asupra Arbitrajului de la Viena din 30 august 1940, subiectul fiind tratat în foarte multe lucrări de specialitate, atât la modul general, cât şi particular, cu studii de caz elocvente.

[6] Ioniţă G. Andron, *Racşa. Vatră de neam românesc,* Baia Mare, Ed. Gutinul, 1996, p. 59-90; Ioniţă G. Andron, *Racşa. Oameni şi locuri*, Baia Mare, Ed. Gutinul, 1996, p. 103-106.

[7] MJSM, *Colecţia Ioniţă G. Andron*, nr. inv. 35.631, f. 13.

teptând revenirea la patria mamă. Familia Andron a fost în dese ori șicanată, chiar arestată, de noile autorități, mai ales din cauza faptului că Ioan Andron, tatăl său, era preot greco-catolic în Racșa, cu o influență foarte ridicată în rândul localnicilor.

Poate cel mai interesant pasaj din această lucrare memorialistică este cel referitor la evenimentele trăite la Cluj în perioada studenției la Academia Teologică Română Unită. Ioniță G. Andron a fost studentul acestei instituții începând cu anul universitar 1940/1941, iar până la atacurile din martie 1944 asupra studenților români de la Academia Teologică, a fost martorul mai multor incidente asemănătoare, descrise amănunțit în acest material.

Din cauza acestor evenimente, Ioniță G. Andron, împreună cu fratele său Mircea, se reîntorc pe meleagurile natale, relatându-i tatălui său cele petrecute la Cluj. În text sunt reproduse mai multe scrisori din corespondența sa, care vin să argumenteze cele susținute de Andron.

În continuare, Ioniță G. Andron se referă la alte momente cruciale din istoria comunității, precum deportarea evreilor, actul de la 23 august, perioada detenției din Penitenciarul din Satu Mare, domiciliul forțat sau eliberarea Țării Oașului.

Din aceste considerente, am decis să prezentăm integral acest manuscris (cu foarte mici intervenții de ortografie) pentru a nu rupe cursivitatea textului, dar mai ales datorită modului în care Ioniță G. Andron consideră să relateze cele întâmplate, acest fapt fiind poate și motivul pentru care acest material nu a apărut niciodată în formă completă.

Redăm în continuare textul integral al manuscrisului semnat de Ioniță G. Andron, cu mențiunea că anexele realizate de Ioniță G. Andron vor fi incluse în text și nu la final, în momentul la care se face referire la ele.

Introducere

Nu pot intra în subiectul propus fără a mă opri puțin nu atât asupra vâltoarei în care s-a găsit România în anii 1938-1940, cât mai ales asupra vâltoarei sufletelor familiei părintelui Andron Ioan din Racșa, mai ales în vara anului 1940, cea mai zbuciumată din viața ei.

Trăiam și noi înalta tensiune a țării, simțind parcă cum se apropie tăvălugul războiului.

Din primăvara lui 1938, Țara Oașului era zonă militară, ea constând de fapt - în caz de un atac din partea Ungariei – într-o importantă linie de apărare având poziție bună ca o adevărată fortificație naturală, prelungită de sub dealurile care coboară spre valea Someșului, pe la apus de Seini, cu linia de cazemate, care trecea peste câmpia someșană pe sub Codru, spre Oradea.

În această perioadă, și anume în vara lui 1939, s-au sădit în poiana Comja peste zece mii de puieți de brazi care, dispuși în litere enorme, formau numele marelui nostru poet Eminescu, la centenarul nașterii sale[8].

Inițiativa a avut-o marele și inimosul general Georgescu Pion, care își avea cartierul la Seini.

Generalul Pion cu întreaga sa familie a fost și la noi în Racșa de Paști, în primăvara

[8] Vezi pe larg, Claudiu Porumbăcean, "Generalul Georgescu Pion – ctitorul monumentului Mihai Eminescu de pe dealul Comja lângă Seini", în *Acta Musei Porolossensis*, seria Istorie-Etnografie, Ed. Porolissum a Muzeului Județean de Istorie și Artă Zalău, nr. XXXVI, 2014, p. 269-279.

Fotografia nr. 1. Monumentul Mihai Eminescu de pe Dealul Comja

lui 1939, avându-l fotografiat într-un grup de răcșeni.

Monumentul EMINESCU era vizibil din Seini și de la zeci de km de pe valea Someșului.

În anul 1954, vara, am avut bucuria de a-l însoți pe generalul Georgescu-Pion, de la Seini la Comja, unde dorea să se convingă personal de starea monumentului.

Ajunși la fața locului, am constatat că literele EMIN se puteau distinge perfect, însă nu erau scrise cu brazi, ci cu mesteceni, iar ESCU nu se mai vedea, doar ici și colo câte un ciot de brad.

Ce se întâmplase?

Monumentul a fost distrus de către patrioți-maghiari din Seini, după ocupație. La început au pornit cu mult zor la treabă și au săpat din rădăcină brazii din primele litere EMIN, apoi, poate obosindu-se, brazii care formau restul literelor ESCU i-au tăiat cu securile, dar la tulpină.

Mama natură însă nu a stat pe loc, vântul a adus semințe de mesteacăn - de care erau mulți la câteva sute de metri - și acestea au încolțit, găsind pământ fertil în locul brazilor lor verzi, scriind ei acum cu alb primele litere ale marelui poet al neamului.

*

Casa noastă nu a fost fără ofițeri români - de cele mai multe ori ofițeri superiori - din martie 1938 până în septembrie 1940.

În primele zile ale lui septembrie 1939, după atacul lui Hitler asupra Poloniei, la noi în casă, într-o seară după cina la care au luat parte vreo 7 ofițeri superiori, a fost mare discuție privitor la desfășurarea în continuare a evenimentelor, a războiului. Mai ales căutau să găsească răspuns la o singură întrebare: cine va câștiga războiul? Hitler, sau

democrațiile apusene. Încă U.R.S.S. nu era în conflict. Mi se pare că era un singur ofițer filo-german, dar părerea lui a fost copleșită de majoritatea zdrobitoare a celorlalți.

Nu știu cum de am îndrăznit și eu să-mi spun părerea, care a fost simplă și concisă:

- Germania va câștiga o mulțime de lupte, dar în final va pierde războiul!..părere care a fost găsită nu numai ca foarte interesantă, dar plauzibilă.

Mult am așteptat până s-a adeverit: 9 mai 1945, și mult a costat omenirea!

*

Toată vara lui 1940 am trăit-o în mare tensiune. Revizionismul maghiar fiind tot mai mult sprijinit de puterile Axei Roma - Berlin, lua amploare, dar datorită intereselor pe care le avea Hitler în sud-estul Europei, ca aici să fie pace, pentru ca astfel să poată suge cât mai mult din bogățiile României și în primul rând din petrolul ei, fără de care „mașina de război germană" era la pământ – nu s-a produs conflict armat.

Tratativele care au început la Turnu Severin între delegația română condusă de Valer Pop și cea maghiară condusă de Hóry András nu au dat nici un rezultat.

Aproape nu era seară în care tata și noi frații să nu luăm atlasul și să urmărim pe harta Ardealului, în caz de eventuală cedare de teren, cu schimb de populație, bineînțeles, cam pe unde ar putea fi hotarul.

Făceam ce făceam, oricum trăgeam linii imaginare, Țara Oașului totdeauna o lăsam lipită de trupul patriei.

Și iată-ne spre finele lui august 1940, Puterile Axei au impus formula „Arbitrajului", fără ca noi, România, să fi solicitat așa ceva.

Nu pot uita frământările noastre, ale familiei și ale răcșenilor mai ales, în luna iulie, culminând apoi cu evenimentele de la finele lui august.

Ungurii nu ar fi trebuit să ceară revizuirea tratatului de pace de la Trianon, care nu a făcut altceva decât să fixeze pe hârtie - în parte numai și nu în totalitate cum ar fi trebuit - drepturile noastre asupra teritoriului de vest, ci ar fi trebuit să ceară revizuirea conștiinței celor 100.000 de români prezenți la Alba Iulia la 1 dec.1918, iar pentru că de atunci trecuseră mai bine de 20 de ani, nu numai conștiința acelora, ci și a fiilor, nepoților și strănepoților lor. Oare care for internațional din lume - de buna credință care totdeauna se presupune - ar fi putut să o facă? Niciunul!!

În ziua de 29 august fiind sărbătoare, după terminarea slujbei religioase, în fața bisericii un căpitan dintr-un batalion de vânători de munte cantonat la Racșa, Ionel Podoabă, le-a vorbit câteva cuvinte răcșenilor despre ziua de mâine, când la Viena se va decide soarta Transilvaniei.

Era o zi în care, deși calendaristic se înscria încă în vară, coloritul frunzelor teiului multisecular de lângă biserică precum și a celorlalți arbori din jur, soarele mai puțin călduț, și norii cumuluși care decorau cerul, arătau început de toamnă. Zi superbă pentru fotografii, dar mie nu îmi ardea de fotografiat, începusem să trăiesc din plin tensiunea de mâine. Tatii și mie nu ne convenea orașul fixat pentru arbitraj.

Îmi veniră în minte multe drumuri făcute de Horea la Viena după mult dorita dreptate, cei 300 de ardeleni care au prezentat Memorandum-ul împăratului de la Viena, dar acesta nici nu l-a desfăcut, transpunându-l la Budapesta, pentru „justă"

rezolvare la atâtea și atâtea plângeri îndreptate aici, dar toate în zadar și toate acestea ne făceau să ne punem sincer întrebarea?

- Oare putem noi ardelenii să ne așteptăm la ceva bun de la Viena?

Ne îndoiam!

A sosit și ziua nedorită, ziua pusă - impusă!

Pe undele eterului au sosit și în casa părintelui Andron din Racșa vocile crainicilor: cel de la radio București, sobru, cel de la radio Budapesta ca o toacă, încrezător în arbitrii părtinitori, bazându-se pe mult trâmbițatul lor „drept milenar", ca țară satelit fără multă importanță pentru puterile axei, dar bună de folosit împotriva României și prin ea împotriva sud-estului european, prelungindu-i starea de pace atât timp cât s-a putut, până când Sârbii și Grecii le-au făcut figura.

Eram în așteptarea comunicatului oficial, aflând prima dată la radio Budapesta, de osânda de la Viena.

Eram cu toții în jurul aparatului de radio. Mama ca de obicei ședea pe patul ei lângă noptieră, unde repara ciorapi.

Așa ca și toată suflarea românească și opinia publică mondială - de bună credință - am primit vestea ca o lovitură imparabilă, căzută ca un trăznet din mulțimea norilor care ne aminteau de mult, din ce în ce mai mult, în ultimele luni de zile:

„Sătmarul, Clujul, Tg. Mureș, Sf. Gheorghe din nou ale noastre"! a început crainicul, iar noi am fost la început foarte nedumeriți, crezând că e vorba de un coridor până în Secuime și că în forma aceasta Țara Oașului va rămâne nesmulsă de la sânul Patrie Mame, dar în curând a venit precizarea frontierei noi româno-ungare.

Ni s-au întristat inimile fiindu-ne mai amare decât pelinul, simțindu-le mai grele decât plumbul.

Am luat din nou atlasul și pe aceeași hartă pe care am însemnat atâtea ipoteze ale eventualei noi frontiere, de data aceasta am trasat-o conform comunicatului, văzându-se astfel de a nu mai fi în viitor cetățeni români, ci cetățeni maghiari.

Sărmana mamă. În sensul strict al cuvântului, i-au secat puterile din picioare și a rămas șezând ca paralizată.

Caut să mă transpun în situația grea a Tatii, om la 50 de ani, cu patru copii mari, dar încă numai eu terminasem facultatea de drept, iar frații mei erau elevi. Tata a insistat ca noi copiii – și în mod deosebit se referea la mine – să rămânem, să nu ne îndepărtăm, căci vom vedea ce vom face.

Răcșenii cărora le spuneam ce s-a hotărât la Viena, nu pot crede nici ei. Se adună atâția încât tata pune aparatul de radio în geam pentru a fi ascultat din curte, din spre fântână.

Ocuparea Ardealului de Nord a fost eșalonată în etape, noi căzând în ziua întâia din 6 septembrie, deci mai aveam câteva zile.

În după masa aceleiași zile tata și cu noi cei trei feciori ne-am urcat pe dealul bisericii și de acolo, după ce am făcut cu ochii și cu inima un tur de orizont asupra satului și peste Țara Oașului, amintindu-ne unele întâmplări mai deosebite trăite în satele, dealurile și munții Oașului, întâlniri cu oameni, întâmplări de vânătoare și de excursii, dându-ne seama cât suntem de uniți, strâns uniți cu acești oameni, de aceste locuri și am simțit efectiv, plenar, ca niciodată până atunci, cum am dobândit puteri noi, nebănuite, parcă mai mari decât ale voinicului din poveste, gata de a înfrunta cu fruntea sus, orice încercări vor urma să treacă peste noi, peste neamul nostru.

*

În după masa destul de târzie a zilei de 6 septembrie1940, mi-am luat aparatul de fotografiat și trepiedul, plecând pe dealul bisericii lângă teiul secular, locul meu preferat de studiu și de meditație - vara, bineînțeles -, locul îndrăgit de care mă simțeam atât de atașat, locul în care m-a cuprins vraja Racșei, vraja Țării Oașului.

Armata română s-a retras cu lacrimi în ochi. Ocupanții, făcând pe cuceritorii, călcau pe acest pământ în pas de defilare, dar încă nu ajunseseră aici. Eram, cum am spune cu o vorbă oșenească, „între legi".

La un moment dat am observat pe șoseaua ce coboară de pe dealul Mujdenilor o dâră albă. Erau primele unități ale armatei horthyste care coborau spre Orașu Nou. Mi-am instalat aparatul pe trepied și am făcut într-acolo o fotografie, eu stând în planul prim, îngândurat, trist, cu întrebarea:

- Care-mi va fi soarta, cum mă vor bate valurile vieții?

Dar oricum vor fi acestea, am dorit să rămân strâns unit de oameni și de locurile țării Oașului.

Poate este singurul clișeu din care nu am făcut nici măcar o copie de contact până în anul 1983, când l-am reprodus în cartea manuscris: "Racșa, vatră de neam, leagănul și scutul vieții mele".

În acceptarea cu resemnare a situației date, nu am văzut altceva decât continuarea - după o întrerupere relativ foarte scurtă, de numai două decenii - a luptei acelui suflet transilvan, care mai bine de o mie de ani a tot răbdat, cu licăriri scurte de nădejdi în viitor, dar în același timp sigur că până la urmă dreptatea tot va triumfa.

De-a lungul celor patru ani de ocupație, nu am avut niciodată nici cea mai mică urmă de îndoială că ni se vor întregi din nou hotarele.

*

A doua zi după intrarea primelor detașamente „eliberatoare", în comuna vecină Orașu Nou s-a făcut primirea autorităților noii administrații, căci primele trupe au fost numai de a pregăti, de a „curăți" terenul, pe care va veni grosul, ca să impresioneze. Ni s-a dat să înțelegem că ar fi bine să luăm parte și noi. Tata a hotărât să mergem noi, cei trei feciori cu dânsul, mama și sora să rămână acasă.

Cum zburam noi prin sau pe lângă Orașu Nou când mergeam la vie sau la vânătoare, parcă aveam aripi la picioare, și cât de grei ne erau acum pașii. Parcă zeci de kg de plumb ne atârnau de picioare și fiecare pas era un chin. Parcă și peisajul tomnatic în care ne delectam și îl savuram înainte, în câte o zi senină, cum era și aceasta de atunci, ni se părea altfel.

Mi-au venit în minte cuvintele poetului pătimirii noastre ardelene:

„... și soarele, nu pentru noi răsare"[9]

În centrul comunei, la răspântia celor trei drumuri care se întretaie aici: dinspre Satu Mare, Seini și Negrești, toată suflarea ungurească din comună. Am stat și noi într-o margine.

---

[9] Octavian Goga, "Noi", în *Poezii*, Budapesta, 1905.

Dinspre Satu Mare și-a făcut apariția o formație mică de care de luptă și mai la urmă un camion deschis, din care fluturau zeci de pălării negre cu pene de cocoș. Erau jandarmii, în a căror ținută - ne spunea tata - nu s-a schimbat absolut nimic din timpul monarhiei austro-ungare. Ei au fost cel mai puternic instrument de opresiune a naționalităților, a multor naționalități din conglomeratul monarhiei habsburgice.

Noile autorități și câțiva jandarmi au rămas la Orașu Nou, ceilalți și-au continuat drumul spre Vama-Negrești.

Sediul plasei administrative Oaș era la Negrești, dar a fost schimbat de îndată la Orașu Nou.

Am luat-o și noi spre casă.

Spre Racșa vatră de neam.

Când am părăsit șoseaua și am luat-o pe cărarea bătătorită printre holde, apărându-ne de acum în fața ochilor dealurile și, la poalele lor, Racșa, parcă ne-am simțit alții.

Deși fiecare își aducea gândurile lui, cele mai grele cred că erau ale tatii, care ne purta pe toți la inimă, dar parcă cel mai zbuciumat eram eu, căci mă găseam mai aproape de pragul vieții.

Cale de câteva sute de metri am străbătut hotarul comunei Orașu Nou, apropiindu-ne de hotarul Racșei. Niciunul dintre noi nu scotea o vorbă, fiecare era singur cu gândurile lui, dar când ne-am apropiat și am pășit în hotarul satului - deși până atunci mergeam răsfirați - ne-am pomenit că suntem într-o linie, având-l pe tata la mijloc, frații la stânga lui, iar eu de-a dreapta. Sesizând și el apropierea noastră, fără să scoată nici un cuvânt, la o poruncă lăuntrică, atavică, parcă la un glas venit din colbul istoriei în care s-au filtrat, s-au condensat toate durerile transilvane, ne-am prins cu brațe vânjoase de după cap - gestul fiind inițiat de tata - începând să tropotim o „roată" - dans bărbătesc din Țara Oașului - nemaipomenită.

La început, la primii pași, când am început să izbim glia de sub noi cu o înfocare și o îndârjire de care nu am mai avut nici până atunci și nici de atunci, din ochii fiecăruia dintre noi, câteva lacrimi au stropit cărarea bătătorită, dar acestea au trecut și niciodată nu-mi voi da seama cât a durat: câteva clipe, sau cât istoria noastră de până atunci, ochii ni s-au limpezit, și așa, tropotind, am pășit în hotarul satului nostru - am trecut într-a „nost". Când am încetat, tata a spus cu glas emoționant, cum încă niciodată nu-l auzisem.

- Nu vă temeți feciorii tatii, bine va fi! Neamul nostru nu piere!

Sunt sigur, absolut sigur, că încă nu s-a descoperit medicamentul, tonifiantul - și aproape că mă îndoiesc că se va descoperi cândva - care, indiferent de forma în care s-ar administra, să aivă efectul de a face ca o stare deprimantă - ca cea în care ne găseam - și pe care am trăit-o din clipa când am auzit rostindu-se împotriva noastă osânda de la Viena - să fie anihilată, ștearsă, de niște gesturi, de un ritm de dans oșenesc venit din strămoșii noștii daci, veniți din obârșii. Ne-am simțit și mai legați de acest pământ, de acești oameni care ne-au făcut să ne redobândim încrederea în noi, să revenim la verticala vieții, care parcă începuse să se clatine.

Am simțit că această forță nebănuit de mare de a înfrunta viitorul ne vine de la Racșa, de la răcșeni, de la această vatră de neam, care totodată mi-a fost și scut. Cel mai puternic scut.

Acesta a fost momentul decisiv, care, odată trăit, și hotărârea a fost luată definitiv, de a rămâne alături de răcșeni, alături de oșeni, împărtășind soarta care ne va fi dată.

*

După trecerea a mai bine de 40 de ani de când dreptatea românească - dobândită din nou cu atâta vărsare de sânge – a sfărâmat cel mai odios dictat cunoscut de istorie, impus României la Viena, la 30 august 1940, de către puterile Axei Roma-Berlin, îmi vin în minte câteva trăiri de-ale mele din acea perioadă, pe care aș dori să le aștern pe hârtie.

O fac cu strângere de inimă, și dacă aș întrezări fie chiar și o umbră de răzbunare din partea acelora care eventual ar citi aceste rânduri - împotriva maghiarilor - le-aș arde de pe acum. Le scriu numai și numai pentru a nu se uita, încadrându-mă în vechea vorbă a neamului meu, că „Românul iartă, dar nu uită", venindu-mi în minte cuvintele marelui nostru și totodată unul dintre titanii umanismului românesc, Nicolae Iorga, care, în acel crud și dureros septembrie 1940, în zilele imediat următoare ocupării Ardealului de Nord, când încă sângele martirilor nu se răcise, când încă fumegau locașurile de închinare și gospodăriile incendiate de către „cuceritori", scria în finalul unui articol:

„Statul Român va face ce crede. Din partea noastă nu avem decât un sfat, a nu se clinti un fir de păr din capul unui cetățean maghiar al României. E cea mai teribilă pedeapsă ce putem da chinuitorilor și asasinilor".

Citind recenta lucrare „Teroarea horthysto-fascistă în nord-vestul României, septembrie 1940 - octombrie 1944", Editura Politică, București 1985, în capitolul III: „Maltratări și crime comise de trupele și organizațiile teroriste hothyste pe teritoriul cotropit din nord-vestul României", nu am găsit nici cea mai vagă amintire despre atacul dezlănțuit de către studențimea maghiară din Cluj - poate și din alte orașe ale Ungariei, ca de exemplu cei din Debrețin - sprijiniți de poliție, împotriva seminarului Academiei de Teologie Română Unită din Cluj.

Deoarece în perioada II .1941 – III.1944, și subsemnatul am fost unul dintre studenții acestei academii, voi aminti câteva cazuri la care am luat direct parte.

*

Înainte de a trece la evenimentele la care am luat parte la Cluj, țin să amintesc câteva cazuri întâmplate părinților mei, care erau pe atunci în satul Racșa din Țara Oașului, tata paroh protopop – onorariu, mama învățătoare, director de școală primară, titulară, definitivă, cu toate gradațiile.

Mama a continuat să predea în limba română. A fost schimbată din funcție de către un învățător tinerel, venit din „Anya országg"- patria mamă, cu numele Labos Menyhet. Acesta, deși părea un tânăr nevinovat, nu s-a sfiit să-i impună mamei să nu mai redea în limba română.

Mama i-a citit articolul din Constituția statului maghiar prin care se garanta în școli limba naționalităților conlocuitoare, la care directorul i-a ripostat:

- „Să fim serioși. Constituția este pentru propagandă externă, dar noi avem instrucțiunile noastre pe care le aplicăm".

Într-o zi, tata se găsea în biroul preturii din Orașul Nou - a fost adus din Negrești, unde era înainte sediul plasei Oaș - și discuta românește cu un învățător ungur, dar prieten bun, Puy Géza. Ne făcea plăcere să vorbim cu el, căci ni se părea că vorbește mai frumos românește decât noi, fiind născut și crescut pe valea Streiului, în comuna Pui.

Au fost opriți din conversație de către prietenul lor comun, Perecy Alexandru, acesta interzicându-le de a vorbi românește în birourile preturii.

Desigur că învățătorul i-a ripostat că nu-i e rușine de tata, care nu s-a sfiit niciodată, a vorbit cu ei ungurește și în timpul României.

Am amintit acest caz, pentru a trage concluzia ce se impune: dacă a îndrăznit să oprească un român - prieten, ce opreliști au fost de fapt pentru ceilalți ardeleni.

*

În toamna anului 1940, prin luna noiembrie, părinții mei au fost citați să se prezinte la postul de jandarmerie din Orașul Nou. S-au prezentat, fiind chemați și alți trei învățători români: Iva Gheorge, Răfan - mi se pare Andrei, și Marincaș din Vama. Cei trei învățători au fost poftiți într-un birou alăturat, iar părinților mei li s-a spus să aștepte până când termină cu ceilalți.

Acolo, cei trei învățători au fost supuși unor maltratări teribile. Urletele lor i-au îngrozit pe ai mei, care așteptau să le vină rândul.

După un timp a venit plutonierul „örmeșter" și le-a spus că deocamdată lor nu le face nimic, dar la cel mai mic semn de nesupunere către patria maghiară, urmează și ei. În orice caz, le-au atras atenția că nu au văzut și nu au auzit absolut nimic, deoarece dacă află că au spus eu cuiva, vor păți cel puțin la fel.

*

Am fost admis ca student al Academiei de Teologie Unită din Cluj, începând cu semestrul II al anului școlar 1940-1941. Deși aveam patru ani de drept, nu mi s-a recunoscut nici un trimestru de frecvență și a trebuit să fac patru ani de cursuri.

Decanul Facultății de Drept a Universității a fost înțelegător și mi-a admis înscrierea la doctorat, cu condiția să prezint diploma de licență înaintea ultimului examen.

În această situație, am obținut aprobarea rectoratului Academiei de a putea merge să studiez la biblioteca universității, consultând cursuri și lucrări pe care nu le aveam, în vederea prezentării și susținerii examenelor de doctorat numite „riguroase"/ung. „szigorlat".

Îmi aduc aminte că într-o zi din primăvara anului 1942, pe când mă întorceam de la biblioteca universității - loc atât de îndrăgit de mine pentru studiu, încă din timpul studenției la drept - în Piața Unirii din Cluj era o manifestare antiromânească.

Lume multă, foarte multă și lozinci dintre care am putut reține următoarele:
„Horthy, Csaky, Teleky,
Minden olah menyen ki
Horthy, Csaky, Teleky, tot românul să iasă ...desigur că din țară, afară.
Huszon egy, huszon ketô, hoszon három,
Reszkemek már az aláhok a határon"
Douăzeci și unu, douăzeci și doi, douăzeci și trei, tremură deja valahii la frontieră..."
Oláh mentes hazát követelünk"
/Pretindem patrie fără valahi/

Ca nu cumva să fiu descoperit că-s român, căci atunci numai bine nu putea fi de mine, am făcut stânga-mprejur și după un ocol foarte mare, am ajuns pe o stradă în apropierea seminarului nostru, azi Institutul de Muzică Gh. Dima, dar tocmai atunci manifestanții erau în preajma lui, auzindu-le urletele și aceleași lozinci, respectiv cântece patriotice, mai auzind încă unul pe care-l cântau cu deosebită plăcere, știindu-ne teologi:

„Lesz e nekűnk irány utunk más is,

Bukaresti, Bukaresti ólah katedrális"

Vom avea noi și altă direcție de mers, catedrala valahă din București/

Iarăși am făcut un ocol mare și numai într-un târziu, după masă, am ajuns la seminar, lecuindu-mă pentru o bună bucată de timp de a mai ieși la bibliotecă.

*

Cu o altă ocazie, într-o seară, după înnoptare, am auzit că se apropie de instituția noastă o nouă manifestare șovinistă. Am auzit că geamurile de la parter sunt sparte. Stăteam cu sufletul la gură, temându-ne de o invadare, dar de la un timp huliganii s-au retras.

În dimineața următoare am aflat că pe soclul exterior al instituției era scris cu smoală, cu bidinele mari, cu litere de un metru înălțime, un text pe lungime de cca. 15 m.

„Levegöben azzel a kém fészekel", adică: În aer cu acest cuib de spioni"!

La protestele episcopului nostru, Dr. Iuliu Hossu, acela care a citit proclamația de unire a Transilvaniei cu patria mamă, la 1 decembrie 1918 în Alba Iulia – într-adevăr, s-au luat măsuri ca aceste cuvinte jignitoare să fie șterse, și iată în ce mod: a venit o echipă de zidari, care, cu dălți și cu ciocane au răzuit în așa fel literele, încât a rămas același text de-acum săpat în zidul de mortar, putându-se citi de la distanță mare același text: „Levegöben eyyel a kém fészekel".

Așa ar fi trebuit să rămână până în zilele noastre, pentru că cine ar fi văzut, ar fi și crezut că nu exagerez deloc. Îmi pare rău că nu am o fotografie cu această inscripție.

*

Dacă ar fi fost numai acestea, poate nici nu m-aș fi încumetat să le aștern pe hârtie, dar ele vin în context cu altă manifestare, alte manifestări tipice horthysto-fasciste-huliganice.

3 martie 1944, zi de vineri, prima din luna martie, în paresimi.

Sunt zile în viața omului care nu se uită niciodată, acelea a căror intensitate emoțională se imprimă pentru toată viața în eul nostru. Dintre astfel de zile din viața mea nu o pot uita pe cea de mai sus, mai precis două zile, aceleia adăugându-se și cea de 4 martie a aceluiași an.

După cină, încă înainte de rugăciunea de seară, mă aflam în capela seminarului.

Am auzit că se apropie dinspre centrul Clujului cu urlete, un torent de huligani - puțin zis -, care scandau cam aceleași lozinci ca și cele amintite, iar când au ajuns la seminar, au spart geamurile de la parter cu pietre și cu bâte, după câte îmi dădeam seama.

Am crezut că se vor mulțumi cu atât - ca și altă dată - și se vor retrage, dar m-am înșelat.

Am auzit bubuituri - lovituri puternice care nu puteau fi altceva [decât] forțarea porții masive de stejar, cu ceva „berbeci" improvizați, respectiv pregătiți din timp.

De la o vreme, poarta a cedat și am auzit năvălirea lor în incinta instituției.

Între timp, colegii, prevăzând și această eventualitate - că până la urmă poarta va ceda - s-au baricadat la etajul I. Dulapuri, noptiere, paturi, bănci, pupitre din sălile de cursuri, îngrămădite alandala una peste alta, formau prima linie de rezistență.

Năvalnicul șuvoi, după ce a făcut zob mobilierul și bucătăria de la parter, de unde rectorul, portarul, administratorul și bucătarii s-au refugiat la etaj, s-a repezit pe scări în sus, trezindu-se în fața primei baricade unde s-au oprit, încercând să o treacă, dar fără rezultat, colegii apărând o rezistență serioasă.

Și-au făcut apariția în fruntea huliganilor niște polițiști, făcându-și loc, la ivirea cărora rezistența colegilor a încetat, crezând că vor interveni oamenii de la ordinea publică și vor opri atacul, dar s-au înșelat amarnic: ei au deschis drumul celorlalți, care au tăbărât, unii colegi s-au refugiat, ascunzându-se care pe unde au putut în spălătoare, în sălile de baie, în dormitoare etc., chiar și în pod. Cei care au format ariergarda au fost loviți cu rângi și ciomege, apărându-se și ei cum și cu ce au putut, rănind și ei pe unii atacanți.

La un moment dat, s-a deschis ușa capelei, iar eu am crezut că mi-a sosit și mie ceasul, dar nu eu am fost prigonitul, ci profesorul de dogmatică Gavril Iagăr, grav rănit, care s-a așezat în bancă înaintea mea rostind cu voce înăbușită:

- M-au omorât ticăloșii..., suspinând de durere.

Nu îmi e cu putință să descriu zgomotul, vuietul, vacarmul, urletele îngrozitoare, de atac ale unora, apoi de durere și ale unora și ale altora dintre răniți.

Când au observat colegii că năvălitorii trec de rezistență, au înjghebat, sau mai bine zis ar fi dorit să înjghebeze alta la etajul II, dar a fost prea târziu s-o fi putut face trainică.

Au dislocat de la locurile lor dulapurile, și când urcau pe scări atacatorii le răsturnau asupra lor. Unele s-au oprit la curba scărilor, altele, alunecând peste primele, au izbit geamul, i-au spart nu numai sticla, dar și ramele, alunecând la etajul II și făcându-se praf în curte, unde au lăsat o privire jalnică. În dulapuri erau, în afară de haine și albiturile de schimb, de-ale mâncării, primite de acasă din jertfa părinților, ulei, smântână, miere de albine etc., care s-au amestecat într-un haos de nedescris unele cu altele.

După cum am aflat ulterior, fratele meu s-a refugiat pe acoperișul clădirii, în exterior, crezând că acolo nu va fi descoperit. Nu a fost, dar era să-l coste viața, deoarece a alunecat, și numai o întâmplare norocoasă l-a salvat de la moarte sigură, anume, în alunecare, vârful ghetei întâlnind burlanul, s-a oprit, altfel de la acoperiș fiind cca. 20 m, nu multe șanse de scăpare ar fi avut.

Un alt coleg s-a refugiat în pod, deasupra sălii festive, dar tavanul acesteia a cedat și a alunecat în jos, dar întinzând instinctiv mâinile nu a căzut și l-au recuperat alți colegi.

Unul s-a refugiat în sala festivă și s-a ascuns sub un pian. Au pătruns și în sala festivă, făcând praf și pianul, dar pe el - minune - nu l-au descoperit, dar numai el știe prin ce clipe groaznice a trecut.

Singura încăpere în care nu au intrat a fost capela în care mă găseam eu și mai pe urmă profesorul Iagăr.

După ce și-au făcut plăcerea inimii lor, s-au retras, lăsând instituția noastră într-un hal pe care nici nu încerc să îl descriu.

Cei foarte grav răniți dintre colegi au fost duși la clinică și s-a întâmplat ca unul dintre ei să ajungă în același salon cu unul din tabăra adversă. Pentru a scăpa de noi maltratări, așa cum a fost, s-a refugiat la o familie de români din apropiere.

Dintre colegi, cel mai grav au fost răniți Coriolan Căpâlna - azi preot în Vezendiu - care ar putea confirma - și sunt sigur că ar completa cele relatate de mine, precum și colegul Ceuca Gavril, azi inginer în București.

Pe coridor, pe jos, pe pereți, bălți de sânge țâșnit din rănile celor răniți grav.

Noaptea, nu cred că unul dintre noi, cei 110 studenți teologi, să fi închis ochii. Am priveghiat.

În ziua următoare, 4. III. 1944, dacă nu vedeam cu propriii mei ochi, nu aș fi crezut că ar putea fi o dezordine mai mare[10].

Eu aveam la mine cea mai mare parte dintre clișeele fotografice la care țineam mai mult, pentru a le avea la îndemână în cazul unor colaborări, așa cum a fost la început, în luna aprilie 1941 de Paști, când mi-a apărut articolul "Paștele în Țara Oașului", și după aceea altele, despre Crăciun, Rusalii, Oierit, drumeții prin Maramureș etc. în „Tribuna Ardealului", singura publicație românească pentru tot Ardealul ocupat.

Și de data aceasta am avut noroc: dulapul fraților Andron fiind situat mai departe de coridor, de scări, și fiind într-un grup de patru, și nu de câte două ca și multe altele, nu a mai putut fi tras în graba mare la baricadă, așa că marea mea comoară am găsit-o intactă și m-am legat să nu mă mai despart de ea, orice s-ar întâmpla.

Pe la orele 10.00 a.m. a venit la instituție episcopul nostru, Iuliu Hossu, fiind însoțit de mai mulți ofițeri superiori din Wermacht, care au văzut la fața locului urmarea atacului banditesc.

Ne-a comunicat că în asemenea condiții nu mai putem continua studiile aici, să mergem acasă, să ne pregătim și vom fi chemați când să ne prezentăm la sesiunea de examene. Unii colegi au și început să plece, cei mai mulți dintre ei fiind din părțile Bistriței și Năsăudului, iar mulți dintre ei au fost depistați că-s români, prinși și bătuți.

Deoarece trenul cu care intenționam noi să părăsim Clujul - personalul Cluj - Baia Mare, pe valea Someșului - avea plecarea după masă pe la orele 17.00, m-am înțeles cu fratele meu Mircea să nu ieșim pe poarta principală, ci prin dos, prin curtea seminarului.

Fratele meu și-a făcut rost de niște haine ponosite și nimeni nu l-ar fi cunoscut că doar ar fi teolog. Eu nu mi-am putut procura un astfel de costum, dar pentru a nu fi descoperit că fac parte din neamul celor urmăriți, mi-am ridicat reverenda până la subțiori, îmbrăcând apoi paltonul negru, lung, deci eram în civil canonic. Astfel îmbrăcați și având asupra mea într-o mică valijoară clișeele amintite, am traversat curtea seminarului și cu ajutorul unei scări de lemn am trecut peste gardul înalt de scânduri, cam de 3 metri, coborând de cealaltă parte, iar din curte, prin niște coridoare întunecoase și întortocheate am ajuns direct în strada Horea (de azi), pe care am traversat-o luând-o pe niște străzi înguste, ieșind în strada Horea care ducea spre gară. Fratele meu s-a urcat într-o căruță trasă de un cal, iar eu mergeam pe trotuar cam în același pas cu mârțoaga. Când am ajuns dincolo de Facultatea de Filologie (pe atunci Liceul de Fete „Marianum") am observat că-s flancat de doi tineri, probabil studenți, care au continuat să meargă în același ritm cu mine. Văzându-i numai pe ei doi, nu m-am prea neliniștit, mai ales că-l știam și

[10] Istoricul Ottmar Trașcă de la Institutul de Istorie al Academiei din Cluj Napoca, reputat specialist al acestei perioade istorice, ne-a relatat într-o discuție referitoare la subiectul prezentat că a găsit confirmarea evenimentelor din martie 1944 de la Cluj-Napoca în arhivele Serviciilor secrete maghiare de la Budapesta.

pe fratele meu aproape și care, desigur, urmărește toate mișcările. Dar apropiindu-mă de gară și privind puțin îndărăt pentru a mă convinge de prezența fratelui meu, am observat că în spatele meu mai sunt trei inși, deci eram cât se poate de bine păzit de cinci. M-au întrebat că unde merg, răspunzându-le tot în limba lor, au continuat să se țină de mine.

Când am intrat în holul gării, fratele meu, așa cum ne-am înțeles încă înainte de a pleca, s-a dus la un ghișeu, întrebând dacă e de serviciu Tasnády Márton, o rudenie de a noastră din partea mamii.

Eram cu ochii spre ghișeu de unde așteptam - să zic așa - mântuirea, mai ales că drăgălașii mei de însoțitori au început să mă lovească cu picioarele. În această situație mi-am zis că deocamdată e de răbdat.

Norocul a fost de partea noastră: Márton era de serviciu. A deschis geamul de la ghișeu și mi-a făcut semn să intru. Nu am stat nici o secundă și sărind printre asupritorii care nu se așteptau la o asemenea figură, am mers grăbit spre ușa ghișeului. Márton mi-a deschis pe dinăuntru, iar după ce am intrat a încuiat ușa. Deocamdată am respirat ușurat.

Când a fost aproape ora plecării trenului, care era garat chiar la linia I, deci chiar la marginea peronului, am ieșit din birou direct pe peron, eu înainte, fratele meu și Márton în urma mea.

Dacă le-am făcut figura înainte cu câteva minute „ocrotitorilor" mei, de data aceasta mi-au făcut-o ei mie.

Erau postați toți cinci pe peron, în fața vagonului spre care mă îndreptam, cam cu 2-3 metri mai înspre clădirea gării.

"Acum îi acum", mi-am zis în sinea mea, și din clipa aceea am simțit că plutesc, parcă aș fi fost dematerializat, făcându-mi în câteva fracțiuni de secundă un plan: salvarea mea și a clișeelor.

M-am gândit să-mi urmez drumul neșovăitor înainte, încercând să trec prin zidul viu, trecând printre al doilea și al treilea de la stânga mea, astfel să îmi rămână de partea stângă doi, iar de partea dreaptă trei. Valijoara cu comoara mea o aveam în mâna stângă, dreapta lăsându-mi liberă pentru orice eventualitate.

Am înaintat cu pași hotărâți, dar fără să fug, fără să mă grăbesc.

Nu știu cum am intrat între cei doi stâlpi vii, dar aceștia, după ce i-am atins cu corpul, au căzut ambii, iar eu cu o săritură de tigru am zburat, făcând o traiectorie, aterizând pe treapta mai de sus a vagonului care avea ușa deschisă.

În timp ce zburam, am auzit vocea profundă de bariton a fratelui meu, care a strigat în limba asupritorilor:

Ne báncs!!!

În clipa următoare aterizării mele, am făcut stânga-mprejur, fiind de acum gata, hotărât a mă împotrivi încercărilor lor de a se urca în vagon la mine, dar în clipa aceea trenul a pornit și urmăritorii noștri - unul dintre ei având în mână un pumnal groaznic - rămânând năuciți. Fratele meu a prins trenul din mers.

Pe culoarul vagonului ne-am îmbrățișat și am lăcrimat cu Mircea, nu numai ca doi frați, dar și ca doi români, cunoscând că prigonirea vine împotriva neamului nostru. În tren nu erau mulți călători, am găsit chiar un compartiment gol în care am intrat, dar încă nu eram liniștiți, la fiecare oprire iscodeam: oare nu cumva prigonitorii ne urmăresc, ieșindu-ne înainte?

De-abia după ce ne-am îndepărtat de gara Dej ne-am mai liniștit și l-am întrebat pe fratele meu:

- De ce ai strigat: "Ne báncs!" în gara Clujului? iar răspunsul său m-a cutremurat.

- Dacă nu aș fi strigat, poate că nu mai eram împreună! Unul dintre urmăritori, care nu căzuse la pământ, a voit să-ți înfigă pumnalul în spate, dar în clipa când a auzit strigătul meu pe limba lui, a ezitat o clipă, moment în care ai sărit în vagon.

Iată deci că încă odată în viață, în ceas de supremă cumpănă, nu ne-a ocolit norocul.

Oare al cui a fost acest noroc? Al neamului meu sau al meu?

Prin mine, pentru Neamul meu, îndrăznesc să afirm și iată de ce:

Dacă îi reușea prigonitorului să-și înfigă pumnalul în spatele meu, poate aș fi rămas mort în gara Clujului și sângele meu s-ar fi vărsat peste clișeele mele cu cea mai mare încărcătură istorică și nimeni, niciodată nu ar fi știut că chipurile urmașilor Sfetnicilor lui Decebal au ajuns până în contemporaneitate. Ele acum ilustrează în Cartea Neamului, Istoria Românilor, „continuitatea daco-romanilor în spațiul carpatic", așa cum a notat marele nostru istoric Const. C. Giurescu sub fotografia grupului de bătrâni din satul Racșa Țara Oașului, publicată în „Istoria Românilor din cele mai vechi timpuri până astăzi", Editura Albatros, 1971.

*

Am ajuns acasă duminică pe la amiază, când tata tocmai cobora de la biserică. Văzându-ne sosiți pe neașteptate, ba poate nici fețele noastre nu erau prea vesele, ne-a întrebat cam neliniștit:

- Ce-i cu voi, dragii Tatii?

I-am răspuns eu laconic, doar atât:

- Noaptea Sfântului Bartolomeu! iar el, făcându-și cruce a zis încet, mai mult pentru sine:

- Doamne, oare cât va mai trebui să răbdăm?

I-am relatat apoi pe larg cum s-au întâmplat lucrurile, îngrozindu-se de cele auzite.

*

Și pentru ca să fiu pe deplin crezut, voi spicui din corespondența mea avută cu colegii în zilele imediat următoare, scrisori pe care le păstrez de atunci cu sfințenie, fără a fi bănuit măcar - sau poate totuși am intuit – că peste curgerea timpului ele vor deveni adevărate documente. Acestea, coroborate cu amintirile mele, le vor face și mai fidedemne.

Citez în extras din scrisoarea primită de la colegul meu de an Alexandru Pop, care era administratorul internatului românesc de băieți de pe lângă Episcopie. Iată ce cuprinde scrisoarea acestuia, datată 9.III.1944.

„... Cum ai ajuns acasă, este prima întrebare. Până la gară am auzit că era s-o încasezi. Sper că de la gară nu v-au atacat pe tren. Noi, cei rămași aici am fost supuși unor vânători ne mai pomenite în acest oraș, cel puțin de când știu contemporanii. Între mulți care au făcut cunoștință cu metodele medievale, am fost și eu.

Duminică la ora 11.30 venind de la biserică, în civil/cravatat/, în fața prefecturii am fost oprit de un grup de studenți cu vorba:

"Moga olah vagy magyar?" Ce era să zic? Le-am răspuns pe limba lor de ce mă întreabă și ce vor de la mine?

Natural, din felul răspunsului au văzut că sunt român. M-au luat în brațe doi, unul din spate și m-au tras pe o stradă lăturalnică, fostă Alecsandri. Altul, al patrulea a mers cu zece pași mai înainte și a deschis prima poartă la nr.2 - și le-a spus "Gyertek be vele!"

Eu, văzându-mi aproape sfârșitul cât se poate de tragic – căci dacă reușeau să mă tragă în curte mă lăsau lat - am început să urlu ca un disperat:

"Segitcsék!" Dar nimeni nu venea, ci se adunau satisfăcuți că vor „beli un olohău". Ajuns la poartă am pus tot ce-mi mai rămânea și nu m-am lăsat, nu m-au putut duce în curte, atunci, văzând că se apropie o doamnă ceva mai respectabilă - și eu urlam a moarte deși încercau să-mi prindă gura să nu pot zbiera, au început a-mi căra la pumni în cap, credeam că amețesc, dar totuși am rezistat, atunci au urmat picioare în burtă, câteva le-am parat, dar nici acestea nu m-au doborât la pământ. A urmat o ultimă lovitură care, dacă le reușea, îmi era fatală, căci rămâneam fără dinți în gură. Cu toată forța mi-a repezit un pumn spre gură, însă - semn că m-am mișcat ceva, n-a nimerit ținta, că m-a pocnit în sinusul bărbiei încât mi-a zdrobit gingia de jos și mușchiul ligament al buzei de jos, cu gingia ruptă de tot și un dinte era să-l pierd însă acum s-a întărit din nou. Din cauza ultimei concluzii, de duminecă am cam răbdat foamea, greu pot mânca, mai mult lichide... Pe 15 martie se aude că pregătesc ceva mai grozav așa că eu voi pleca de aici prin 12-13 până după 15 martie. Au fost mulți care au suferit... ss. Alexandru Pop."

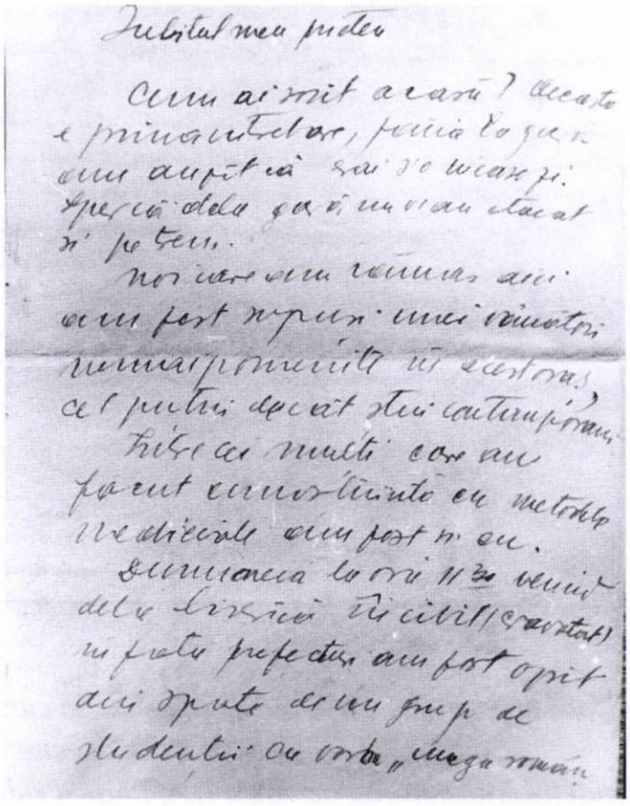

Fotografia nr.2. Fragment din scrisoarea semnată de Alexandru Pop

Colegul Pop Alexandru avea dreptul terminat ca și mine și eram buni prieteni. După eliberare a fost jurisconsult la Huedin în timpul raionului, apoi de la reforma administrativă din 1968 a ocupat funcția de consilier juridic la Consiliul Popular al județului Cluj, până la pensionare. Astăzi trăiește în Florești, Cluj, str. Avram Iancu, nr. 236.

Spicuiri din scrisoarea primită de la colegul nostru Iosif Covaci, pe care l-am rugat să-mi trimită cu cineva un pachet cu haine la o cunoștință.

„8.III.1944. Dragă Ioniță și Mircea... Nu am putut trimite pachetul deoarece manifestațiile se țin lanț, sau mai bine zis urmăririle. Tata nu-l poate trimite pachetul deoarece e expus să mai primească o bătaie, așa cum a primit sâmbătă seara când a venit după noi. Voi cum ați ajuns acasă?

Am auzit că mai mulți teologi au fost bătuți la gară. Dacă ați scăpat bine îi mulțumiți lui D-zeu că ați scăpat cu atât. Sperăm că acum lucrurile se vor liniști că acum e a șasea zi de când se țin lanț bătăile ... ss. Iosif Covaci.

*

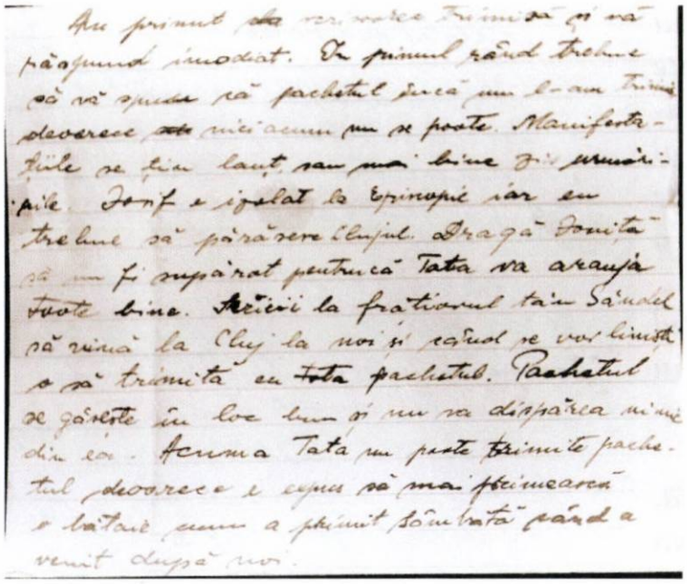

Fotografia nr. 3. Fragment din scrisoarea semnată de Iosif Covaci

După eliberare, într-o perioadă, colegul Covaci a ajuns directorul administrativ al Filarmonicei din Cluj.

Spicuiri din scrisoarea colegului Salviu Cupcea datată 7.III.1944.

„Tot mereu eram îngrijorați de soarta voastră. Mai ales când am auzit că te-au insultat și pe tine la gară. Au făcut încă multe. Ceuca / un coleg de-al nostru, n.n. / e la spital. Alții mulți bătuți și-i urmăresc acum și pe cei mai mari. Preasfințitul a fost insultat și scuipat în față. Ceilalți de la episcopie toți tremură. Eu am evadat spre casă. Am fost de nedescris: civil murdar, după cum au știut să mă machieze cuscrii. Studenții români au fost dați afară de la cursuri...

Colegul Salviu Cupcea mi-a devenit cumnat și a fost preot în comuna Strâmtura, județul Maramureș, pe valea Izei, unde a ridicat o biserică nouă, o adevărată catedrală".

Spicuiri din scrisoarea colegului Covaci Iosif datată Cluj la 11.III.1944.

„...Fratele meu a plecat la țară, iar eu am rămas pe loc, fiind cantor, așa că n-am ce face decât să stau la episcopie sau să plec pe unde apuc... Până în prezent sunt întreg, mulțumesc lui Dumnezeu. Dar nu știu că diseară sau mâine voi mai fi. Rugați-vă pentru noi, care sunteți în siguranță acum... ss. Iosif"

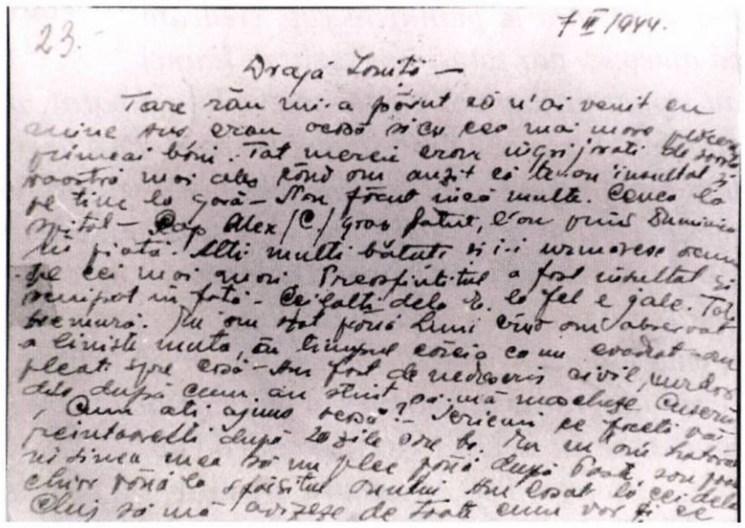

Fotografia nr. 4. Fragment din scrisoarea semnată de Salviu Cupcea

Spicuiri din scrisoarea colegului Vasile Naghi datată Bistrița, 9.III.1944:

„... Dragă Ioniță, cum ai scăpat? bătut sau nebătut? Eu am încasat tocmai destule ca să nu le pot număra și foarte potrivit de ziua mea de naștere... Eu m-am

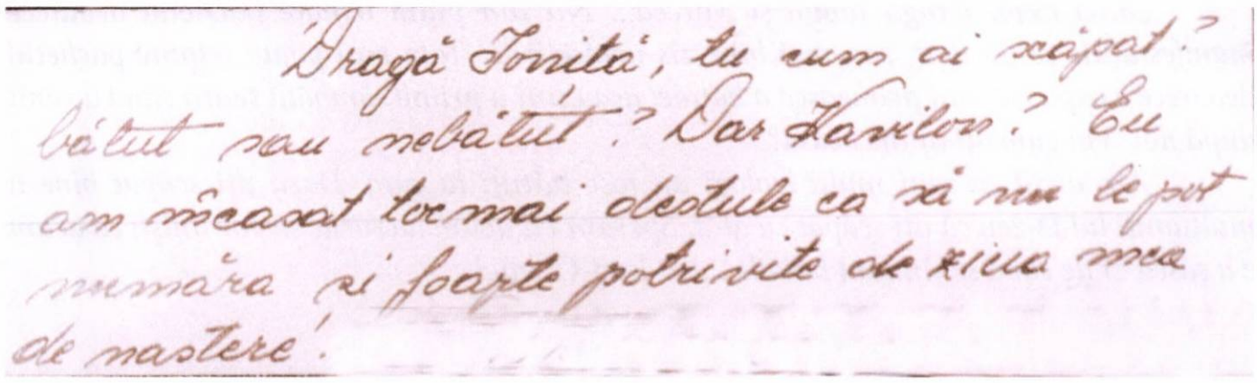

Fotografia nr. 5. Fragment din scrisoarea semnată de Vasile Naghi

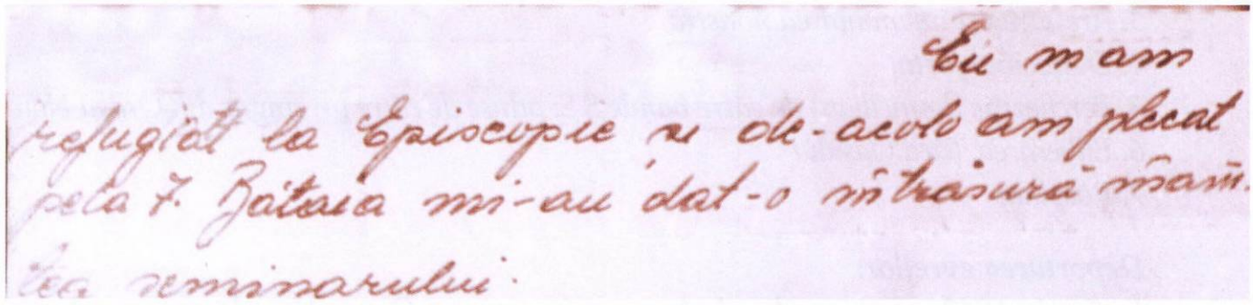

Fotografia nr. 6. Fragment din scrisoarea semnată de Vasile Naghi

refugiat la episcopie și de acolo am plecat pe la 7. Bătaia mi-au dat-o în trăsură, în fața seminarului. Te rog să-mi comunici noutăți. Pe unde sunt ceilalți colegi, cum au scăpat? ss. Vasile Naghi.

Colegul meu de mai sus a ajuns preot în Bistrița.

Din scrisoarea colegului Septimiu Grapini, datată Șant, 10.III.1944.

„...După câte am auzit, după plecarea noastră, sâmbătă seara, s-a repetat aceeași poveste. A fost devastat seminarul ortodox și casa lui Hațieganu, iar directorul băncii „Albina" ziua în amiaza mare a fost bătut în piață, până la sânge. De altfel și radio București le-a anunțat pe toate, cred că și tu le-ai auzit".

Septimiu Grapini a fost un lung șir de ani directorul școlii generale din Șanț, jud. Bistrița Năsăud, azi pensionar tot în aceeași localitate.

Spicuiri din a treia scrisoare primită de la colegul Iosif Covaci din Cluj, la data de 18.III.1944.

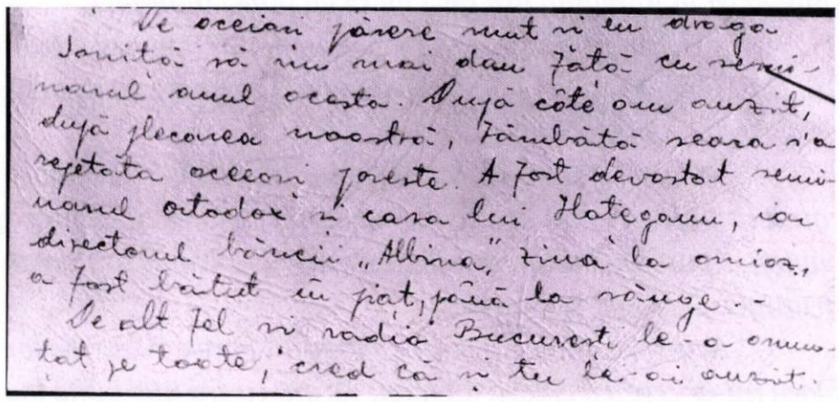

Fotografia nr. 7. Fragment din scrisoarea semnată de Septimiu Grapini

„... În ceea ce privește situația după exodul nostru de aici, țin să vă comunic că aceeași situație a durat până după 15 martie. Au trecut la studenți, la țărani, la servitoare, așa că nimeni nu a fost cruțat. Eram urmăriți la tot pasul. Deși eram în civil, adică cu haine deschise, cu cravată ș.c.l. totuși nu eram în siguranță... Am stat la episcopie împreună cu Crișan Oltean și Plăian. Părintele Chindriș și-a tăiat barba, nu-l mai poți recunoaște și pe deasupra e îmbrăcat în haine deschise cu cioareci de la țară. Păr. Chișiu la fel și-a tăiat barba și și-a cumpărat haine gri. Printre altele să știți că făptașii au fost identificați ...dar pedeapsa nu a urmat încă..., poate nici nu va urma".

Pentru a fi deplin crezut, în partea finală voi anexa fotocopii în extras din scrisorile pe care le-am citat mai sus, originalele găsindu-se în arhiva subsemnatului[11].

Din primăvară și până în toamnă, la eliberarea definitivă/ 25oct.1944/, voi încerca să amintesc câteva momente mai semnificative și anume:

1. Deportarea evreilor

2. 23 august 1944 la Racșa

[11] Anexele la care face referire Ioniță G. Andron sunt incluse ca fotografii în textul reprodus de noi.

3. Arestarea și întemnițarea noastră
4. Domiciliul forțat
5. Percheziție domiciliară de către bande S.S. aduse de către un ungur din Orașu Nou
6. Eliberarea Țării Oașului
7. Răsplata

Deportarea evreilor:

Încă prin 1942 era un medic tânăr evreu în comuna Orașu Nou de care aparținea Racșa. De câte ori venea în sat, fiind foarte bine primit de noi, îi făcea o deosebită plăcere să stea de vorbă cu tata, căruia cu o ocazie i s-a destăinuit cu lacrimi în ochi, arătându-se foarte îngrijorat de soarta evreilor din Ungaria și Germania. Tata a căutat să-l încurajeze, căci nu-i venea a crede că în plin veac XX ar fi posibil așa ceva, dar toate temerile lui s-au adeverit, ba au fost și întrecute. De fapt, el a fost ridicat nu peste mult și nu i-am mai auzit de veste.

În primele zile ale lunii mai 1944 am făcut o drumeție de trei zile de la Racșa la Negrești, Certeze, Huta, Moișeni și Bixad. Pentru prima dată de când aveam aparat foto am prins o primăvară întreagă, de la îmbobocire până la explozia florală. A fost o încântare a sufletului și a inimii, păcat că a fost umbrită de o scenă văzută cu ochii mei în după masa zilei de 3 mai 1944, când mă întorceam acasă de la Bixad. Jandarmii stăpânirii, ajutați de alți buni patrioți, adunau evreii din Bixad, de la copii de sân până la bătrânii neputincioși, paralizați. Nu-mi venea a crede ochilor că se poate întâmpla așa ceva în țara în care trăiam și ceva îmi spunea că în România așa ceva nu se va putea întâmpla.

Știu că am ajuns acasă foarte amărât, dar nici părinții mei nu au avut o veste mai bună. Și membrii celor 2-3 familii de evrei din Racșa au fost duși la postul de jandarmi cu pene de cocoș din Orașu Nou.

Pe fostul nostru vecin, Seelfreund Samuil, l-au ridicat încă înainte, pe motiv că ar fi comunist. Eu nu eram acasă, dar mi-a spus mama că tocmai atunci scotea pâinea coaptă din cuptor, a pus două pâini în ranița mea și le-a trimis la Ilonka, soția lui, să-i fie de drum. De drumul cel fără de întoarcere...

Acum i-a venit rândul lui Ilonka și la cele 7 fete ale lor, cu care am crescut împreună. Dacă mi-ar cere azi cineva un nume de om cu cea mai bună inimă pe care am cunoscut-o, cred că nu aș ezita nici o clipă să-i rostesc numele, o întruchipare de bunătate și gingășie. Și-a sărutat pereții exteriori ai casei când a plecat, ca un presentiment straniu a ceea ce s-a și întâmplat.

23 august 1944 la Racșa

- Nu închideți aparatele de radio. În curând vom transmite un comunicat important pentru țară!

-Oare care sufet de român din Transilvania nu a tresărit la auzul anunțului crainicului de la Radio România?

-Pe undele eterului așteptam cu sufletul la gură comunicatul, care nu a întârziat și din care am reținut:

„România rupe legăturile cu Germania, încheie armistițiu cu Uniunea Sovietică, denunță valabilitatea arbitrajului de la Viena pe care-l consideră nul și neavenit..."

Entuziasmul nostru a fost de nedescris. Simțeam că trăim istoria, dar nu o puteam urni să alunece mai repede – pe calea ei mult întortocheată - așa cum am fi dorit noi.

Ne-am dat seama că se apropie „spartul târgului", dar bănuiam că vor mai urma pentru noi zile grele, mai ales pentru noi, care eram cei mai îndreptățiți de fruntariile de atunci ale României.

Iată în continuare cum vorbesc scurtele mele notițe de atunci:

„25 august. Jandarmii cu pene de cocoș ne duc aparatul de radio și armele, stabilindu-ne domiciliul forțat. Duminecă și marți 29 august rămân fără Sf. Liturghie. Nu e voie să mergem nici la biserică".

În robia Sătmarului

1 septembrie ora 9 seara. Arestați tata și noi cei trei frați, escortați la postul de jandarmi Orașu Nou. Dimineața, între baionete, escortați la gara de aici cu trenul la Satu Mare. Închiși în celula 64, un număr de 24 români. Aproape toți intelectuali români arestați.

Am și lista celor 26 de români, între care și preoți bătrâni din Țara Oașului.

Sâmbătă, 2 septembrie 1944, când au sunat sirenele dând alarma pentru atac aerian, am fost duși cu toții în subsolul penitenciarului Satu Mare, unde tata s-a întâlnit cu foști colegi de liceu de la Beiuș și de la teologie. Eram câteva sute din tot județul Satu Mare. A fost cea mai mare întrunire a românilor din partea de nord-vest a țării. Pe fețele tuturor, chiar în acele vremuri grele se putea citi un optimism, reținut desigur, ca să nu dăm de bănuit nimănui, bucuria la gândul spre viitorul apropiat. Și ca norocul nostru, cât timp am fost întemnițați, Sătmarul nu a fost bombardat, dar îndată ce am fost „lăsați la vatră", nu a scăpat[12].

Domiciliul forțat

Am fost eliberați cu condiția să respectăm strict condițiile domiciliului forțat.

Într-o seară, pe la mijlocul lunei octombrie, ne-am pomenit acasă cu trei SS-iști înarmați până în dinți, aduși la noi de către un binevoitor maghiar din Orașu Nou, pe motiv că noi am avea arme. Au declarat categoric: dacă găsesc o armă, ne împușcă pe toți. Tata mi-a făcut semn discret și eu am înțeles să o întind. Era noapte întunecată, fără lună și înnorat. Am trecut prin grădina parohiei sărind peste Valea Satului și trecând pe la diac / Ciorba Ion / i-am spus să fie atent ce se întâmplă la noi și să-i spună tatii că eu am mers la ultima casă din sat, la curatorul Iacobu Tomii.

Percheziția domiciliară ce a urmat a fost amănunțită. Cu acea ocazie, mi-au luat toată aparatura foto care era pusă parcă la îndemâna lor într-un sertar, căci noi așteptam trupele eliberatoare. Puteam să le îndosim foarte bine, așa cum am făcut cu aparatul și anexele sale / foto / ale medicului din Orașu Nou, maghiar, care ni le-a încredințat.

După terminarea perchiziției - alegându-se cu aparatele mele - părinții și frații mei au venit și ei la aceeași familie de răcșeni cinstiți și ospitalieri, în margine de sat, unde peste câteva zile a venit și familia medicului maghiar din Orașu Nou.

Eliberarea Țării Oașului

Fila de calendar arăta ziua de 23 octombrie 1944. Seara, în cadrul radio-jurnalului, în comunicatul Marelui Stat Major al Armatei privitor la situația frontului, între altele, crainicul a anunțat:

„- A fost eliberată țara Oașului...", veste pe care deși o știam, căci am trăit-o pe viu, ne-a făcut totuși să lăcrimăm de bucurie, iar mama s-a grăbit să se așeze exact în același loc - pe patul ei lângă noptieră - unde stătea când a auzit osânda de la Viena.

"Unde am auzit vestea cea tristă, acolo vreau să aud și cea mai mare bucurie pe care am avut-o de atunci" - ne-a spus mama.

---

[12] Ioniță G. Andron se referă la bombardamentele aviației sovietice asupra Sătmarului din septembrie 1944 care au distrus o bună parte din oraș.

Răsplata

La câteva zile, s-a prezentat la noi medicul din Orașu Nou care nu a avut cuvinte de mulțumită față de tata pentru cele cca. zece zile cât au fost împreună refugiați, găsind adăpost, hrană și odihnă - așa cum s-a putut - la o casă de oșeni din Racșa. Nu voi uita niciodată cum a voit să-i sărute mâna Tatii, dar a respins hotărât acest gest. I-am predat aparatul de fotografiat Leica cu toate accesoriile și celula fotoelectrică, invidiindu-l că pe ale lui le-am salvat, iar a noastre s-au dus, cu bunăvoia unui maghiar care ne-a turnat.

„După [...]", dar totuși pentru a fi mai siguri, mi-am dus toată colecția de clișee și cataloage foto în podul cu otavă la vecina de peste Valea Satului, Nuța lui Ion, unde am stat câteva săptămâni până când am crezut că s-au limpezit lucrurile. Și astăzi se văd pe ele urme ale acelor zile, fiind începute de șoareci.

Peste câteva zile a venit din nou la noi medicul maghiar din Orașu Nou, aducând cadou Tatii o armă de vânătoare, dar acesta nu a primit-o. La insistențele medicului care spunea că el nici așa nu o duce acasă, a acceptat-o pentru fratele mai mic.

Și acum urmează recunoștința:

La câteva zile se prezintă doi ostași sovietici de la Comandatura Orașului Satu Mare și ne somează să predăm arma de vânătoare cu două țevi, marca și seria cutare. Fără nici o discuție le-am predat arma.

Aceasta a fost ultima zvâcnire a răului, ultima sete de răzbunare a unui fiu al nobilei nații ungare față de niște valahi făcători de bine.

Șerpi încălziți la sân.

Am avut noroc că rușii nu ne-au făcut nici un rău, ba deși am fost denunțați că ascultăm radio, ne-au dat să înțelegem ca să îndosim aparatul, că dacă vine cineva după el și-l găsesc, le facem și lor rău.

În vara anului 1943, autoritățile de ocupație au dispus să se ridice și de la biserica din Racșa un clopot.

Celelalte clopote, chiar când vesteau bucurii, dangătul lor parcă era mai reținut, ca o durere încă nevindecată după fratele lor.

În anul acesta, răcșenii au cumpărat un clopot nou care s-a sfințit și s-a așezat în locul celui răpit cu 42 de ani în urmă.

Termin cu cuvintele pe care le-am scris pe ultima filă a albumului cu clopotul / transport, sfințire și ridicare la loc / donat bisericii din satul meu:

„Să dea bunul Dumnezeu ca glasul lui să nu vestească niciodată nici război, nici robie, nici vremuri de bejenie, ci de-a pururi dangătul lui să răsune voios peste satul Racșa, peste Țara Oașului, peste Țara Românească, peste tot pământul, numai PACE, PRIETENIE, BUCURIE".

Claudiu Porumbăcean
Muzeul Județean Satu Mare
Universitatea de Vest „Vasile Goldiș" din Arad
Satu Mare, RO
claudiupp@yahoo.com

Mihaela Sălceanu
Muzeul Județean Satu Mare
Satu Mare, RO
ela_1975@yahoo.com

ASPECTE ALE „UNIFICĂRII" BISERICII ORTODOXE ROMÂNE CU BISERICA GRECO - CATOLICĂ DIN JUDEȚUL SATU MARE

Daniela BĂLU

Abstract: *The collection of Satu Mare County Museum documents provides important information about the way they conducted the "unification" process of the Romanian Orthodox Church and Greek - Catholic Church, lately by Act 358 of December 1, 1948. Valued differently by the representatives of both faiths, the difficulty to achieve this extensive process was visible even after nearly 20 years of regulation as readily apparent from statistics and regular briefings prepared by Orthodox priests in parishes from Satu Mare County. Among these documents we will look in particular on those developed by Archimandrite dr. Paul Augustin, Diocesan Vicar of the Diocese of Romanian Orthodox from Oradea, former Greek Catholic priest, ,returned' to Orthodoxy after 1948, the one who was appointed to coordinate the Commandment of „unification" between the two churches.*

Keywords: *Romanian Orthodox Church, Greek-Catholic Church, documents, collection of Satu Mare County Museum.*

Colecția de documente a Muzeului Județean Satu Mare oferă informații importante despre modalitatea în care a fost realizat procesul de „Unificare" dintre Biserica Ortodoxă Română și Biserica Română Unită, desființată prin legea 358 din 1 decembrie 1948, menită să ratifice „Unificarea religioasă" hotărâtă la Cluj la data de 1 octombrie 1948, precum și actul sinodal din 21 octombrie 1948, prin care se proclama revenirea credincioșilor greco-catolici la Biserica Ortodoxă Română[1].

Valorizat diferit de reprezentanții celor două culte, dificultatea realizării acestui amplu proces a fost vizibilă chiar și după aproape 20 de ani de la legiferare, așa cum

[1] Codruța Știrban, Marcel Știrban, *Din istoria Bisericii Române Unite*, Satu Mare, Ed. Muzeului Sătmărean, 2000, p. 139-145; Mircea Păcurariu, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române*, vol. III, București, Ed.Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, 1981, p. 477 - 478; Îndrumătorul pastoral al Bisericii Ortodoxe Române pe anul 1951, București, p. LXVI - LXVI.

lesne reiese din statisticile și informările periodice întocmite de preoții din parohiile sătmărene. Dintre aceste documente vom face referire în special la cele elaborate de **Arhim. dr. Augustin Paul**, fost preot greco-catolic „revenit" la ortodoxie după anul 1948, numit de către Episcopul Valerian Zaharia, în anul 1956, Vicar Eparhial al Episcopiei Ortodoxe Române a Oradiei[2] și coordonator al Comandamentului de „Unificare" dintre cele două biserici. În această calitate Arhim. dr. Augustin Paul a elaborat numeroase statistici și rapoarte în care a centralizat minuțios informații despre noua structură a Episcopiei, organizarea canonică și administrativă, situația parohiilor, preoților și credincioșilor, date grupate tematic în categorii numite generic „revenite" – „reveniți", „nerevenite" – „nereveniți", „vechi ortodoxe "– „vechi ortodocși"[3].

Indiferent de anul în care au fost întocmite rapoartele, se remarcă repetabilitatea unor opinii formulate de Arhim. dr. Augustin Paul, prin care face o evaluare a procesului „Unificării", apreciind permanent necesară consolidarea acestuia, oferind soluții concrete în acest sens, exprimându-și nemulțumirile sau realizările, insistând mereu asupra dificultății realizării „Unificării bisericești".

La data de 15 iulie 1959 Vicarul Eparhial dr. Augustin Paul făcea cunoscută *Situația „Unificării" în Eparhia Română a Oradiei*, prezentând structura sa organizatorică, precum și numărul preoților din parohii, folosind frecvent afirmația „la 21 octombrie 1948 existau"[4], deși este cât se poate de clar că la acea dată încă nu se realizase-ră „de facto" trecerea parohiilor greco-catolice în subordinea Bisericii ortodoxe. Datele pe care le-a centralizat, **în anul 1959, luna iulie**[5], oferă o imagine detaliată a numărului protopopiatelor, parohiilor și preoților din Episcopia Ortodoxă a Oradiei, inclusiv numărul preoților greco-catolici demisionați din cler după anul 1948.

Totalul parohiilor revenite: 379.
Totalul filiilor revenite: 198.
Totalul parohiilor vechi ortodoxe: 248.
Totalul filiilor vechi ortodoxe: 111.
Totalul parohiilor revenite ocupate de preoți reveniți: 258.
Totalul filiilor revenite ocupate de preoți reveniți: 70.
Totalul parohiilor revenite ocupate de preoți vechi ortodocși: 117.
Totalul filiilor revenite ocupate de preoți vechi ortodocși: 21.
Totalul parohiilor vechi ortodoxe ocupate de preoți reveniți:16.
Totalul filiilor vechi ortodoxe ocupate de preoți reveniți: 6.
Totalul protopopiatelor din eparhie[6]: 17.

Precizăm că cele 17 protopopiate se aflau la Aleșd, Beiuș, Lunca-Vascăului, Marghita, Oradea, Salonta, Săcuieni, Șimleu Silvaniei, Cehu Silvaniei, Baia Mare, Carei, Negrești, Satu Mare, Sighet, Tășnad, Jibou, Zalău.

---

[2] http://www.eparhiaortodoxaoradea.ro/centrul-eparhial/istoricul-episcopiei-oradiei, 10.09.2016. Augustin Paul a fost administrator parohial la Halmeu și preot la Batarci, Valea Seacă și Bocicău, județul Satu Mare.

[3] Muzeul Județean Satu Mare, *Colecția de documente*, (în continuare MJSM), dosar *Situația greco-catolicilor din parohiile Eparhiei Ortodoxe Oradea. Evidența pe protopopiate*, nr. inv. 65.963, file nenumerotate (în continuare f.nn.).

[4] MJSM, *Situația "Unificării" în Eparhia Română a Oradiei* (în continuare *Situația "Unificării"...*), semnată Vicar Eparhial Arhim. Dr. Paul Augustin, 1959, f. nn.

[5] *Ibidem.*

[6] *Ibidem.*

Din aceste protopopiate erau ocupate de protopopi vechi ortodocşi: 11.

Ocupate de protopopi reveniţi: 6.

Totalul preoţilor reveniţi la început apoi demisionaţi din cler: 16.

Totalul preoţilor nereveniţi existenţi în Eparhie, care ocupau funcţii în diferite întreprinderi de stat: 96.

Totalul preoţilor reveniţi în anul 1958: 5.

Totalul credincioşilor reveniţi: 457.239.

Totalul credincioşilor vechi ortodocşi: 360.280.

Totalul general al credincioşilor din Eparhie[7]: 817.519.

Din cele 17 protopopiate aflate sub jurisdicţia Episcopiei Ortodoxe Române a Oradiei, situaţia „Unificării" în protopopiatele Satu Mare, Baia Mare, Carei, Negreşti, Tăşnad, era următoarea:

Protopopiatul Satu Mare, „la 21 octombrie 1948, existau"[8]:

- 27 de parohii şi 20 de filii revenite
- 7 parohii vechi ortodoxe.

În 21 de parohii şi 18 filii revenite funcţionau preoţi reveniţi. În 6 parohii **şi 2 filii revenite funcţionau** preoţi vechi orotodocşi. În 1 parohie veche ortodoxă funcţiona 1 preot revenit.

În anul 1958 a reintrat în cler preotul Emil Pintea, revenit în 1948, apoi demisionat. Pe teritoriul Protopopiatului existau 17 preoţi nereveniţi.

Totalul „sufletelor" revenite: 37.000.

Totalul sufletelor vechi ortodoxe[9]: 2.000.

Protopopiatul Baia Mare, **în** „21 octombrie 1948 existau":

- 56 parohii şi 38 de filii revenite
- 12 parohii şi 3 filii vechi ortodoxe.

În 48 de parohii şi 31 de filii revenite funcţionau preoţi reveniţi. În 9 parohii şi 4 filii revenite funcţionau preoţi vechi ortodocşi. Pe teritoriul Protopopiatului existau 26 de preoţi nereveniţi. Preoţi reveniţi şi apoi demisionaţi din cler:16.

Totalul sufletelor revenite: 69.687.

Totalul vechilor ortodocşi[10]: 16.295.

Protopopiatul Carei „la 21 octombrie 1948 existau":

- 23 parohii şi 4 filii revenite
- 4 parohii vechi ortodoxe.

În 17 parohii revenite funcţionau preoţi reveniţi. În 4 parohii revenite funcţionau preoţi vechi ortodocşi. În teritoriul Protopopiatului existau 7 preoţi nereveniţi.

Totalul sufletelor revenite: 22.818.

Totalul sufletelor vechi ortodoxe[11]: 2.343.

Protopopiatul Negreşti, „la 21 octombrie 1948 existau":

- 23 parohii şi 10 filii revenite române
- 2 parohii revenite rutene
- 6 parohii vechi ortodoxe (contopite în cele revenite).

---

[7] *Ibidem.*
[8] *Ibidem.*
[9] *Ibidem.*
[10] *Ibidem.*
[11] *Ibidem.*

În 9 parohii revenite şi 1 filie funcţionau preoţi reveniţi. În 13 parohii revenite funcţionau preoţi vechi ortodocşi (3 erau vacante). Pe teritoriul protopopiatului exista 1 preot nerevenit.

Totalul sufletelor revenite: 43.233.

Totalul sufletelor vechi ortodoxe[12]: 3.125.

Protopopiatul Tăşnad, „la 21 octombrie 1948 existau":

– 25 de parohii şi 9 filii revenite

– 1 parohie veche ortodoxă.

În 18 parohii revenite funcţionau preoţi reveniţi. În 4 parohii revenite funcţionau preoţi vechi ortodocşi.

Pe teritoriul Protopopiatului existau 3 preoţi nereveniţi.

În anul 1958 a revenit preotul Rezei Gheorghe.

Totalul sufletelor revenite: 36.310.

Totalul sufletelor vechi ortodoxe[13]: 52.

Datele centralizate de Arhim. dr. Augustin Paul confirmă o dată în plus faptul că după data de 21 octombrie 1948 Episcopia Ortodoxă Română a Oradiei era cea mai mare din Transilvania, având în componenţa sa toţi credincioşii români ortodocşi, toţi rutenii ortodocşi din regiunile Crişana şi Maramureş, precum şi o parte a credincioşilor din fosta Dieceză greco-catolică Cluj-Gherla.

O altă statistică întocmită de Arhim. dr. Augustin Paul în anul 1967, oferă date inclusiv despre structura organizatorică pe care cele două Biserici, ortodoxă şi greco-catolică, au avut-o până în toamna anului 1948, deci înainte de „Unificare", când existau:

– „două Episcopii ortodoxe: a Oradiei şi a Maramureşului[14] (cu sediul la Sighet – n.n.);

– două Episcopii greco-catolice: a Oradiei şi a Maramureşului sau a Băii Mari;

– un „Vicariat rutean greco-catolic"[15] (la Sighetu Marmaţiei, de acesta aparţinând inclusiv parohii din Bucovina – n.n.).

După „Unificarea" din 1948 toate au fost reunite sub jurisdicţia Episcopiei Ortodoxe Române a Oradiei. "S-a ajuns astfel ca Eparhia să aibă un număr de 811.072 credincioşi, dintre care 573.780 proveneau din rândul fostei Biserici greco – catolice din Mitropolia Blajului, restul de 237.292 fiind vechi ortodocşi"[16]. Numărul parohiilor revenite (foste greco-catolice) era de 359, cărora li se adăugau 228 de parohii vechi ortodoxe. Filii revenite erau 240 şi 112 vechi ortodoxe, deci un total de 587 de parohii şi 352 de filii.

Dintre parohiile revenite un număr de 119 aveau preoţi vechi ortodocşi, iar dintre filii 51. Mulţi preoţi proveneau din eparhiile de dincolo de Carpaţi, o parte apreciabilă fiind monahi, unii având „o pregătire teologică superioară, alţii foarte modestă".[17]

Episcopia Ortodoxă a Oradiei avea în jurisdicţie inclusiv parohiile şi filiile din

---

[12] *Ibidem.*

[13] *Ibidem.*

[14] MJSM, nr. inv. 65.963, *Notă privind problema "Unificării" în Eparhia Ortodoxă Română a Oradiei* (în continuare *Notă privind...*), semnată Arhim.dr. Augustin Paul, f. nn.

[15] *Ibidem.*

[16] *Ibidem.*

[17] *Ibidem.*

județele Satu Mare, Maramureș, Sălaj și Bihor, chiar din prima adunare eparhială ce a avut loc la data de 15 mai 1949, comisia constituită pentru reorganizarea administrativă a Eparhiei cerând preoților ca în județele nou încorporate, Satu Mare, Maramureș, Sălaj, să promoveze „sentimentul de iubire și frățietate dintre preoții reveniți și credincioși [...]"[18], precum și „inimoasă chemare [...] pentru a consolida și desăvârși lucrarea de unificare și înfrățire în credință".[19]

Numărul foarte mare al foștilor credincioși greco-catolici din Episcopia Orotodoxă a Oradiei l-a determinat pe Arhim. dr. Augustin Paul, chiar și la 19 ani după „Unificare", să considere că acest proces consituia „încă o mare problemă, cu reale opreliști"[20], fiind necesară o intensificare a eforturilor menite să consolideze „Unificarea" dintre cele două biserici, greco-catolică și ortodoxă. Vicarul Eparhial afirma în *Nota privind problema „Unificării" în Eparhia Ortodoxă Română a Oradiei,* întocmită în anul 1967: „atât de mare fiind numărul credincioșilor reveniți din cuprinsul Eparhiei, atât de mare numărul preoților reveniți, atât de mare numărul parohiilor și al filiilor revenite, oricine își poate da seama că din pricina aceasta problema „Unificării" în eparhia aceasta prezintă o importanță covârșitoare, ea reclamând noi și noi eforturi, continui strădanii și neîncetată muncă din partea tuturor. Și, deși în acești 19 ani de „Unificare" s-au făcut multe și multe lucruri bune s-au realizat în sprijinul consolidării și desăvârșirii ei, totuși rămân încă multe de făcut și în viitor[21].

Una din problemele vădite ale procesului de unificare, dintre biserica greco-catolică și cea ortodoxă, a fost **înlocuirea elementelor** liturgice specifice cultului greco-catolic cu cele ortodoxe. Credincioșii, în special cei vârstnici, au impiedicat acest demers în repetate rânduri, fapt semnalat în informările periodice trimise de protopopi și preoți către Episcopia Ortodoxă de Oradea. De asemenea, scoaterea statuilor din fostele biserici greco-catolice sau renunțarea la „vechile cântări", s-a **făcut cu mare dificultate,** preoții subliniind faptul că în "parohiile revenite se păstrează tot vechiul ritual al cântărilor în ceea ce privește melodia cântărilor. Totuși se observă o năzuință din partea preoților ortodocși din parohiile revenite de a introduce ritualul ortodox".[22]

Prin *Nota* întocmită în anul 1967, Arhim. dr. Augustin Paul face referire și la aceste aspecte, de o covârșitoare importanță pentru credincioșii greco-catolici, apreciind progresele care s-au făcut în decursul anilor, concomitent punând accentul și pe dificultatea schimbării identității confesionale: „introducerea terminologiei ortodoxe în toate unitățile din eparhie, fără nicio excepție, este desigur o realizare pozitivă dar aceasta încă nu înseamnă totul: trebuie să se ajungă la schimbarea și a mentalității și a convingerilor credincioșilor pentru că oricât am vrea să fim de optimiști, o conștiință religioasă formată cu multă grijă și asiduitate, timp de peste 250 de ani, nu dispare fără urme în numai 19 ani (s.n. - sublinierea noastră). Lucrul acesta nu este desigur ușor de înfăptuit, dar nici imposibil, dacă în acest scop și de

[18] Silviu-Iulian Sana, *Contribuții la istoria Eparhiei greco-catolice de Oradea și Baia Mare în perioada comunistă. Raportul Vicarului ortodox dr. Augustin Paul din anul 1957*, în *ACTA MVSEI APVLENSIS* (APVLUM), XLIX, series *Historia & Patrimonium*, Alba Iulia, 2012, p. 308.

[19] *Ibidem.*

[20] AMJSM, dosar nr. inv. 65.963, *Notă privind...*, f.nn.

[21] *Ibidem.*

[22] *Ibidem*, *Situația foștilor credincioși reveniți la ortodoxie*, datată 7 august 1961.

aici înainte îşi vor pune tot interesul şi toată râvna toţi cărora le revine sarcina de a osteni în ogorul „Unificării", cauza sfântă şi atât de importantă nu numai pentru Biserica noastră ortodoxă strămoşească, dar şi pentru Stat".[23]

În *Nota privind problema "Unificării" în Eparhia Ortodoxă Română a Oradiei,* Arhim. dr. Augustin Paul, Vicarul Eparhial, face referire şi la oraşul Satu Mare, mai exact la ceremonia de sfinţire a Catedralei greco-catolice „Sf. Arhangheli Mihail şi Gavril", ce a avut loc la data de 7 noiembrie 1937 (Augustin Paul datează greşit evenimentul, plasându-l în anul 1939): „vorbind despre „Unificare" să nu se uite niciun moment că grosul credincioşilor fostei Mitropolii greco-catolice a Blajului au constituit-o tocmai credincioşii astăzi reîntorşi în sânul Bisericii Ortodoxe din cuprinsul Eparhiei Oradiei! Plecând de la această realitate şi de la faptul că aceşti credincioşi erau cei mai zeloşi din toţi credincioşii fostei Mitropolii, răposatul mitropolit al Blajului Dr. Alexandru Nicolescu, cu ocazia sfinţirii Catedralei greco-catolice din Satu Mare, a spus între altele în cuvântarea sa rostită în faţa miilor de credincioşi veniţi la această solemnitate: «Voi, credincioşii greco-catolici români din aceste părţi ale Transilvaniei formaţi nu numai grosul credincioşilor Mitropoliei de Alba Iulia şi Făgăraş, ci şi coroana şi podoaba ei cea mai aleasă!» [24]

Pentru a consolida procesul „Unificării", Arhim. dr. Augustin Paul recomandă să fie puse la dispoziţia credincioşilor „reveniţi", din Eparhia Oradiei, „un număr cât mai mare de Calendare de perete, măcar 120.000 anual, precum şi retipărirea Cărţii de rugăciuni, astăzi complet epuizată (n.n. – în 1967), foarte cerută de credincioşi şi chiar de cei reveniţi, măcar în 30 – 40.000 de exemplare". Arhimandritul dr. Augustin Paul îşi încheia *Nota privind problema „Unificării" în Eparhia Ortodoxă Română a Oradiei,* exprimându-şi nădejdea că „noul şi tânărul Mitropolit al Ardealului, Dr. Nicolae Mladin, va pune la inimă cauza sfântă a „Unificării" şi prin prestigiul şi autoritatea de care se bucură ne va veni în ajutor şi în această privinţă."[25]

În calitatea sa de Vicar Eparhial şi mai ales de coordonator al Comandamentului de „Unificare" dintre cele două biserici, Arhim. dr. Augustin Paul a acordat o atenţie deosebită mişcării petiţionare a credincioşilor greco-catolici, ce a avut loc în vara anului 1956, fapt reflectat şi în *Raportul* pe care l-a trimis Departamentului Cultelor din R.P.R. la data de 14 octombrie 1957, semnalând problemele „reîntregirii" bisericeşti[26] şi făcând referire inclusiv la mişcarea petiţionară din anul 1956. Credincioşii din protopopiatele Satu Mare, Negreşti Oaş, Baia Mare, Cehu Silvaniei, Săcuieni, Şimleu, Zalău, au întocmit liste de semnături cerând reînfiinţarea Bisericii greco-catolice, şi-au mărturisit public credinţa greco-catolică sau au colaborat cu Biserica Romano-Catolică[27]. Aceste manifestări nu doar că erau interzise prin lege, ci presupuneau măsuri extrem de dure luate de organele comuniste împotriva celor ce îndrăzneau să-şi exprime credinţa, prin dovezi certe de supravieţuire.

---

[23] MJSM, nr. inv. 65.963, *Notă privind...*, f. nn.

[24] *Ibidem.* Mitropolitul Blajului Dr. Vasile Suciu, afirma despre credincioşii sătmăreni greco-catolici: „voi sunteţi elita Mitropoliei mele", cf. Daniela Bălu, *Biserica greco-catolică. Organizare ecleziastică. Transformări structurale în anii arbitrajului de la Viena*, în *Satu Mare. Studii şi comunicări*, XXV, Satu Mare, Ed. Muzeului Sătmărean, 2008, p. 249.

[25] MJSM, dosar nr. inv. 65.963, *Notă privind...*, f. nn.

[26] Silviu Iulian Sana, *op.cit.*, p. 307-324.

[27] Silviu Iulian Sana, *op.cit.*, p. 313.

Liste de semnături au fost întocmite și în raionul Satu Mare, în protopopiatul Satu Mare s-au strâns cele mai multe semnături, apoi în Negrești Oaș și Baia Mare, credincioșii greco-catolici manifestând diferite alte forme de rezistență, dintre care s-au evidențiat: utilizarea elementelor liturgice specifice cultului greco-catolic, formulele ecteniilor „Doamne îndură-Te...", „Spirit Sfânt", "Mărire".., devoțiunile „Calea Crucii", „Rozariul", considerate de credincioșii greco-catolici drept „legea lor".

Debutul mișcării petiționare a avut loc chiar în județul Satu Mare, în satul Trip, comuna Bixad, de unde o delegație de săteni s-a deplasat la Ministerul Cultelor, în perioada 15-20 aprilie 1956, solicitând legalizarea Bisericii Române Unite[28].

Un alt grup de 14 credincioși sătmăreni trimiteau către Președinția Consiliului de Miniștri și Ministerul Cultelor din București, la data de 12.VIII.1956, următoarea solicitare: „subsemnații, credincioși din Satu Mare având în vedere garantarea libertății religioase din R.P.R. și îndeosebi a bisericilor: romano-catolice, reformate, evanghelice și Unitare, pe când religia și credința noastră greco-catolică este desființată și împiedicată de a o mărturisi, cerem cu încredere și tărie, de la Înaltul Guvern, punerea în libertate a bisericii greco-catolice, a episcopilor și preoților ei.

Dorim să avem preoți greco-catolici care să se îngrijească de mântuirea sufletelor noastre. Respectăm și ne supunem tuturor legilor și ne afirmăm loialitate față de guvern și orânduirea din R.P.R.

În speranța aprobării cererii noastre, Vă salutăm cu respect"[29].

Redăm în cele ce urmează tabelul cu numărul semnăturilor și localitățile în care au fost adunate[30]:

Nr. crt.	*Comuna*	*Raionul*	*Regiunea*	*Nr. semnăturilor*
1	Orașul Satu Mare I	Satu Mare	Baia Mare	60
2	Sat Românești, com. Mediesu Aurit	Satu Mare	Baia Mare	88
3	Satu Mare	"	"	98
4	Petea	"	"	86
5	Decebal	"	"	132
6	Doba	"	"	445
7	Românești	"	"	119
8	Mesteacăn	"	"	74
9	Biserica Ruteană Sf. Nicolae, Satu Mare	"	"	82
10	Hodișa	"	"	174
11	Satu Mare IV	"	"	108
12	Botiz	"	"	159

[28] Ovidiu Bozgan, *Mișcarea petiționară greco-catolică din 1956*, în http:ebooks.unibuc.ro/istorie/religie/miscarea/petitionara/greco/htm, 14.06.2016, p. 2.

[29] MJSM, nr. inv. 65.963, f. nn.

[30] *Ibidem.*

13	Botiz	„	„	105
14	Botiz	„	„	121
15	Botiz	„	„	96
16	Botiz	„	„	73
17	Botiz	„	„	136
18	Botiz	„	„	125
19	Botiz	„	„	99
20	Satu Mare	„	„	596
21	Peleș, com. Lazuri	„	„	110
22	Rușeni, com. Hrip	„	„	81
23	Hrip		„	79
24	Bătarci	Negrești	Baia Mare	517
25	Medieșu Aurit	Satu Mare	Baia Mare	481
26	Preotul parohiei Amați	„	„	1
27	Micula	„	„	23
28	Porumbești	„	„	32
29	Cucu	„	„	25
30	Cidreag	„	„	23
31	Pișcari	„	„	654
32	Terebești	„	„	381
33	Halmeu	„	„	72
34	Satu Mare II	„	„	595
35	Iojib	„	„	156
36	Mărtinești	„	„	170
37	Băbășești	„	„	350
38	Iojib	„	„	120
39	Bercu	„	„	65
40	Cărășeu	„	„	110
41	Potău	„	„	170
42	Odoreu	„	„	110
43	Dara	„	„	30
44	Vetiș	„	„	307
45	Bușag	Șomcuta Mare	„	303
46	Mădăras	Satu Mare	„	378
47	Medișa	„	„	110
48	Tătărești	„	„	538
49.	Necopoi	„	„	382
				TOTAL: 9. 344

50	Drăguşeni, par. ruteană	Oaş-Negreşti	Baia Mare	112
51	Of.Parohial Rutean Livada (pr.verbal 2)	„	„	65
52	Of.Parohial Rutean Livada (pr.verbal 1,3) filiala Ferma Nicolae	„	„	36
53	Idem, (pr.verbal 4) filiala Dumbrava	„	„	29
54	Idem (pr.verbal 5) filia Adrian	„	„	15
55	Idem (pr.verbal 6) filia Agriş	„	„	6
56	Târşolţ	„	„	554
57	Păşunea Mare (Livada)	„	„	116
58	Trip	„	„	242
59	Gherţa Mică	„	„	398
60	Boineşti	„	„	189
61	Turulung	„	„	38
62	Oaş-Negreşti	„	„	162
63	Bixad	„	„	128
64	Călineşti	„	„	300
				TOTAL: 2.390
65	Parohia Băiţa cu filiile Nistru şi Ulmoasa	Şomcuta Mare	Baia Mare	101
66	Bozînta Mare	„	„	201
67	Pomi	„	„	231
				TOTAL: 533
68	Boghiş	Satu Mare	Baia Mare	244
69	Dumbrava	Oaş-Negreşti	„	90
70	Dumbrava	„	„	45
71	Dumbrava	„	„	90
72	Dumbrava	„	„	91
				TOTAL: 316
73	Craidorolţ	Carei	Baia Mare	491

TOTAL GENERAL: 13.318.

Desigur, cele 13.318 de semnături pot fi considerate puţine dacă numărul lor este raportat la numărul total al credincioşilor, însă trebuie avut în vedere pericolul major la care s-au expus cei ce au semnat listele prin care cereau reînfiinţarea Bisercii greco-catolice, în vara anului 1956, într-o perioadă de maximă opresiune a autorităţilor comuniste, a Securităţii, fiind îndeobşte cunoscute măsurile represive exercitate de

acestea: persecuții, arestări, deportări, muncă forțată la Canalul Dunăre - Marea Neagră, condamnări la moarte. Prin urmare, exprimarea publică a dorinței de revenire la greco-catolicism o putem aprecia drept un act de mare curaj, ce dovedea devotamentul față de valorile cultului în care au crezut și trăit credincioșii greco-catolici.

Arhim. Dr. Augustin Paul, fost preot greco – catolic ce s-a implicat activ în realizarea „Unificării bisericești", un deziderat în care, de altfel, credea și înainte de 1948 dar pe care îl vedea înfăptuit sub protectoratul Romei, a avut tocmai el misiunea de a contribui la „Unificare", considerând-o drept o „sarcină grea", „o cauză Sfântă"[31], un amplu proces de reîntregire despre care a scris numeroase rapoarte ce vin azi în sprijinul cercetătorilor. Fondul documentar deținut de Muzeul Județean Satu Mare reflectă legăturile dintre Arhim. Dr. Augustin Paul și viața bisericească a județului Satu Mare (el fiind și absolvent al Liceului de Stat „Mihai Eminescu")[32], conținând și numeroase scrisori pe care le-a trimis din parohiile sătmărene în care slujea, intenția noastră de „restitutio" documentar făcând parte dintr-un proiect viitor.

Daniela Bălu
Muzeul Județean Satu Mare
Satu Mare, RO
danielamuzeu@yahoo.com

[31] MJSM, nr. inv. 65.963, *Notă privind...*, f. nn.
[32] Viorel Câmpean, *Oameni și locuri din Sătmar*, vol. III, Satu Mare, Ed. Citadela, 2015, p. 411.

ECOURILE REVOLUȚIEI MAGHIARE DIN 1956 ÎN ROMÂNIA ȘI LA SATU MARE

Norbert LŐRINCZ

ABSTRACT: *The current article will present the pilot study of a scientific research proposed for a prolonged period of time therefore this pilot study will mainly focus on the more broad and generalized aspects of the Hungarian revolution and its influences abroad in order to commemorate the 60th year anniversary of the1956 uprising that eventually led to a revolution in a desperate attempt by the revolutionists to introduce crucial groundbreaking reforms to improve the quality of life in the Hungarian society. The events of Budapest in the autumn of 1956 will forever change the evolutionary path that the USSR will take from here. Often the revolution in Hungary is entitled as the first domino which fell within the Eastern Bloc. However there were signs already in 1953 on the 17th of June with the East Berlin uprising. This has shown the world that the USSR is not as intact and politically stable as Moscow would want it to be. Let us not forget that not long after the end of Second World War Tito has already chosen a "third way" for his Yugoslavia, which already infuriated the Kremlin in the early 50's. The revolutionary attempt in Hungary was therefore a sign of weakness in Moscow's eyes and was only a matter of time until it will be utterly defeated with the intervention of numerous soviet infantry divisions coupled of course with heavy armor battalions. The threat of a potential "spillover" effect was feared in the neighboring Romania as well, therefore it was no surprise that the Romanian Communist leadership was willing to cooperate in the defeat of the Hungarian Revolution in order to stabilize its borders and to maintain control over its population negating the possibility of them (the population) to see the events in Budapest as a precedent one which they should also attempt to follow. Still despite their best efforts there were still glimpses of unrest in Transylvania and not only during the days of the revolution which were stopped dead in their tracks by the Romanian Secret Services. This was also the case in the small town of Satu Mare where during the revolution not much happened, however only in the period of 1956-1965 it has become clear how many people were arrested and sentenced with the pretext of "potential" cooperative with the Hungarian Revolution of 1956. Most of the cases these were just fabricated accusations but there were a handful of Romanian and Hungarians alike who well and truly wanted to cause*

unrest and express their solidarity with their Hungarian neighbors, voicing their unease with the Romanian Communist Regime led by Gheorge Gheorghiu-Dej.

Keywords: *revolution, counterrevolution, Cold War, Warsaw Pact, propaganda, intervention, aftermath, revelations, arrests and political persecutions*

1. Tematica cercetării

Lucrarea de față reprezintă o sinteză a unui plan de cercetare științifică, propus pentru o perioadă de mai mulți ani.

Revoluția din Ungaria, desfășurată în anul 1956, reprezintă un moment culminant și determinant în modelarea perioadei comuniste și în evoluția acesteia, imprimând schimbarea ideologică care va urma după evenimentele de la Budapesta. România este profund afectată de acest eveniment, deoarece, fiind o țară vecină a Ungariei, cu o populație semnificativă de etnie maghiară, exista riscul ca informațiile primite de peste graniță pe diverse căi să intensifice sentimentul revoluționar și pe teritoriul național al României. Astfel, lucrarea va analiza obiectiv evenimentele desfășurate în timpul revoluției pe teritoriul României, specificul acestora în Transilvania și, ca studiu de caz, reacția populației sătmărene privind evenimentele din Ungaria. Lucrarea va coborî treptat de pe planul internațional (în contextul Războiului Rece), pe cel regional (Transilvania), sfârșindu-se cu reacția populației în subregiunea sau microregiunea, județul și, în special, în orașul Satu Mare. Revoltele, uneori simbolice și alteori mai aprinse, sau solidarizarea populației, atât a celei de etnie maghiară, cât și a celei de etnie română din Cluj, Timișoara și chiar din afara Transilvaniei – din Iași și București – sunt bine cunoscute, revolta simbolică a studenților din Cluj fiind prima reacție de solidarizare cu evenimentele din Ungaria. Lucrarea prezentă utilizează surse precum periodicele din Biblioteca Județeană din Satu Mare pentru perioada octombrie-noiembrie 1956, și documente de arhivă. Încercăm astfel să prezentăm o viziune cât mai nuanțată și obiectivă asupra percepției și a mentalității populației sătmărene în legătură cu revoluția din Ungaria.

2. Introducere – contextul internațional

Revoluția din Ungaria din anul 1956 a fost considerată de multe ori prima piesă de domino căzută, cea care a semnalat slăbiciunile interne ale blocului răsăritean sovietic. După stalinismul care a inspirat teamă mulți ani, noul conducător ideologic și politic din blocul estic, Nikita Hrușciov, a condamnat stalinismul și cultul personalității lui Stalin, ajungând astfel la prima perioadă de destindere în socialism după 1945, anul în care a început simbolic *Războiul Rece*.

Așadar, după instaurarea comunismului în Europa Centrală și Răsăriteană, vom asista treptat la tensiuni generate firesc între cele două blocuri aflate în confruntare ideologică, care vor dura până în anul 1989, evitându-se confruntarea directă, militară, între cele două super puteri. Istoriografia Războiului Rece este extrem de bogată în evenimente de tensiune maximă sau „crize", care pe parcurs au marcat confruntarea dintre cele două tabere, deși, conform teoriilor relațiilor internaționale, perioada care se încadrează între anii 1945 - 1989 face parte din ceea ce astăzi noi istoricii o numim „sistemul bipolar" – mult mai stabil decât lumea „multipolară", sau globalizată în care trăim la ora actuală.

Amenințarea crizelor, unele dintre ele chiar nucleare (Cuba, 1962) și războaiele „proxy" garantau că nu va exista niciodată o confruntare directă între URSS și SUA. Au existat însă tensiuni diplomatice și chiar războaie regionale (Coreea, Vietnam, Afganistan) pentru limitarea răspândirii ideologice a comunismului și a democrației, cele două super puteri fiind decise să evite cu orice preț să piardă teren[1].

Prima criză care a marcat începutul tensiunilor diplomatice și politice, chiar militare, între cele două blocuri a fost blocada Berlinului. Blocada a devenit o realitate cruntă în 24 iunie 1948, atunci când Uniunea Sovietică a blocat accesul rutier și feroviar al Statelor Unite în Berlinul de Vest, refuzând aprovizionarea americană a orașului aflat sub controlul Aliaților[2]. Soluția impusă de americani și de aliați era o pură demonstrație de forță, aceștia apelând la transportul aerian. Blocada s-a sfârșit în anul următor, pe data de 11 mai, devenind unul dintre cele mai lungi astfel de evenimente din istoria recentă și marcând tensiunea între foștii aliați care, ce-i drept, nu cu mult timp în urmă erau angajați într-o alianță antagonistă pe parcursul războiului împotriva Germaniei Naziste. După război alianța a fost brusc suspendată, odată cu apariția „Cortinei de Fier", care a împărțit Europa și chiar lumea în „două tabere" ideologice.

În anul 1950 va deveni clară pentru toată lumea lupta pentru influență între cele două superputeri, atunci când în data de 25 iunie izbucnește războiul pentru controlul peninsulei Coreea. Războiul regional implica în mod evident interesele majore ale SUA și URSS. Vor urma evenimente similare de tensiune în perioada Războiului Rece, unele sub formă de războaie regionale sau „proxy wars", sau, așa cum vom vedea, sub forma unor revoluții sau a unor încercări revoluționare de a schimba sistemul totalitar comunist, de a-l face mai acceptabil, mai destins și mai „liberalizat" pentru cetățenii de pe partea estică a Cortinei de Fier. Așadar, evenimentele din anii 50 au condus treptat spre revoluțiile izbucnite în 1956.

3. Revoluția din Ungaria și consecințele acesteia în România și la Satu Mare

Crizele Războiului Rece, respectiv revoltele au devenit evidente în 1953, atunci când a avut loc prima rebeliune a unei populații aflate sub jugul sistemului totalitar stalinist. Revolta din Berlinul de Est a produs zeci de victime, însă putem afirma că cele mai cunoscute astfel de evenimente în istoriografia Războiului Rece sunt cele din Polonia, respectiv din Ungaria. Evenimentele nefaste au dovedit că sistemul imaginat de sovietici, acel scut simbolic construit de Moscova, avea vulnerabilitățile sale dacă poporul uneia dintre țările socialiste se confrunta cu greutățile zilnice impuse de sistemul totalitar[3].

Revolta din Polonia și revoluția din Ungaria desfășurate în același an (1956) vor avea efecte vaste asupra gândirii ideologice referitoare la „construirea socialismului". România va urmări cu îngrijorare evenimentele petrecute în Ungaria, din mai multe motive. Gh. Gheorghiu Dej se va implica semnificativ, facilitând arestarea lui Nagy Imre, sprijinind intervenția forțelor sovietice în Ungaria și înlăturarea „terorii albe", în plin efect în Budapesta din cauza evenimentelor revoluționare de pe străzile capitalei[4].

---

[1] Martin McCouley, *Rusia, America și războiul rece, 1949-1991*, Iași, Ed. Polirom, 1999, p. 16, 37.

[2] Melvyn Leffer; David Painter, *Origins of the Cold War - An International History, Second Edition*, London - New York, Ed. Routledge, 2005, p. 125.

[3] Stephen Fischer – Galați, *Europa de Est și Războiul Rece: percepții și perspective*, Iași, Ed. Institutul European, 1996, p. 32.

[4] Lipcsey Ildikó, Trad. de A. Dani, T. Szappanos, Ed. P. Csermely, *Romania and Transylvania in the 20th*

Bucureștiul s-a temut de un eventual efect „*spillover*" pe teritoriul României, cauzat de mai mulți factori: nemulțumirea poporului român față de nivelul de trai, etnia maghiară pasibilă de solidarizare cu evenimentele din Ungaria, faptul că Dej nu acceptase încă eșecul tipului „stalinist" de socialism și destinderea de tip Hrușciov, negarea și înlăturarea compromisurilor dintre intelectualitate și populație (proletariatul). „Stalinismul" etern vizionat de renumitul politolog Vladimir Tismăneanu, care a crezut că nu se va mai petrece nici-o schimbare radicală în ideologia comunistă, astfel Tismăneanu nu a fost deloc încântat de noua paradigmă proclamată de însuși Hrușciov la cel de al XX-lea Congres de Partid. Astfel, reacția de teamă a conducerii comuniste și a Partidului Muncitoresc Român era de înțeles și avea un obiectiv clar: să înlăture orice tentativă de revoluție de pe teritoriul național al României, fiindcă pentru Gheorghe Gheorghiu Dej orice liberalizare părea un compromis față de popor, care ar fi putut fi interpretat drept un semn de slăbiciune a sistemului totalitar de tip stalinist implementat în România[5].

Revoluția din Ungaria a durat practic 13 zile, începând din 23 octombrie până în 10 noiembrie, aproape două săptămâni care urmau să schimbe istoriografia și percepția despre perioada Războiului Rece. Evenimentele revoluționare sunt bine cunoscute. Este cert că începuturile revoluției au fost urmărite cu atenție și în România, care avea să joace un rol important în gestionarea acestui eveniment de instabilitate supremă pentru Europa Centrală și Răsăriteană, desigur din punct de vedere sovietic.

Așadar, în toamna anului 1956, populația din Ungaria, primul *domino* din blocul socialist, s-a răsculat împotriva regimului comunist al lui Rákosi și Gerő. Revoluția, chiar dacă a fost înfrântă, a avut o importanță deosebită, deși uneori minimalizată în comparație cu cealaltă criză desfășurată tot în același an, și anume criza Canalului de Suez, care a atras atenția lumii și a Statelor Unite[6]. Evenimentele din Ungaria s-au precipitat încă din primăvara anului 1956, atunci când în Cercul Petőfi, respectiv în Uniunea Scriitorilor și, nu în ultimul rând, în presă (ne referim aici la ziarul „Irodalmi Ujság") au început să apară observații critice, din ce în ce mai vehemente la adresa regimului Rákosi-Gerő. Aceste grupări erau esențiale pentru societatea maghiară din perioada ante revoluționară. Astfel, cerințele lor au avut un efect puternic asupra „proletariatului" de rând. Pentru prologul revoluției, motto-ul acestor grupări era următorul: „Vrem la guvern pe Imre Nagy".[7]

Imre Nagy a fost prim-ministru încă din 1954, semnalându-și clar intenția de a destinde regimul socialist maghiar prin diferite reforme. Încercările sale au fost repede înlăturate însă de către nomenclatura stalinistă[8]. Cum menționasem anterior, în data de 23 octombrie 1956, la Budapesta s-a organizat o întâlnire a tineretului maghiar, în majoritate format din studenți, pentru a comemora și a exprima solidaritatea cu evenimentele petrecute în Polonia, la Poznan, unde, după confruntări violente între populația civilă și forțele de securitate, fosta conducere de tip stalinist a fost înlăturată.

Century, Budapest, 2004, p. 82.

[5] Bottoni Stefano, „*1956 Romániában – Eseménytörténet és Értelmezési Keretek*", p. 14: https://www.academia.edu/188524/Az_1956-is_forradalom_%C3%A9s_a_rom%C3%A1niai_magyars%C3%A1g_1956-1959 , accesat la data de: 30.06.2016.

[6] Spencer Tucker, "*Cold War – A Student Encyclopedia, Volume I: A – D*", California – Oxford, Ed. ABC CLIO, 2008, p. 34.

[7] "Revoluția Maghiară din 1956 și implicațiile ei în România", în *Baza de Date Transindex* (în continuare, *Transindex*): http://adatbank.transindex.ro/html/alcim_pdf2168.pdf, accesat la data de: 25.07.2016.

[8] *Ibidem*.

În locul acesteia s-a instalat „socialistul reformator" şi anti-stalinistul Wladislaw Gomulka[9], reabilitat după ani buni de închisoare[10].

Ciocnirile armate aveau să aibă loc imediat, tinerii doritori de schimbare fiind repede numiţi de către conducerea comunistă maghiară „huligani", instigatori împotriva păcii. Vestea schimbului de foc armat de la Studioul de Radio din Budapesta s-a extins rapid în toată capitală şi mai apoi şi în provincie, respectiv în ţările vecine, în special acolo unde era prezentă minoritatea maghiară. Ziarele locale au raportat evenimentele de la Budapesta sub jugul cenzurii, acest act revoluţionar fiind intitulat şi marcat ca drept o „contrarevoluţie" şi o încercară sumbră instigată de Occident sau de serviciile secrete occidentale pentru a înlătura pacea din ţările comuniste. Sătmărenii au fost şi ei printre primii care au avut contact cu vestea revoluţiei aflată în plină desfăşurare în Ungaria.

Ştirea revoluţiei s-a răspândit ca fulgerul: deşi poliţiile politice au făcut tot posibilul ca aceste informaţii să permită accesul minim al „proletariatului de rând", informatorii, respectiv radiouri precum Europa Liberă sau Vocea Americii, au asigurat transmiterea urgentă a informaţiilor către blocul estic privind „prima piesă de domino" căzută[11]. Dintr-o dată, în „Cortina de Fier" s-a format o breşă, iar lumea a aşteptat nerăbdătoare să vadă cum va reacţiona celălalt mare actor internaţional, Statele Unite ale Americii, dacă va profita sau nu de acest moment de instabilitate într-o ţară socialistă aflată în inima Europei centrale.

Cerinţele revoluţiei erau măreţe şi ambiţioase. Chiar înaintea de începerea ei, în data de 21 octombrie, studenţii au început să le formuleze, acestea ajungând până la izbucnirea revoluţiei, la 23 octombrie, într-o oarecare versiune finală.

Punctele formulate *ad hoc* erau următoarele[12]:

1. Retragerea trupelor sovietice de pe teritoriul Ungariei („Ruszkik haza!-Ruşii acasă!");
2. Alegeri noi în Partidul Muncitoresc Maghiar;
3. Formarea unui nou guvern în frunte cu Imre Nagy;
4. Tratative publice în legătura cu cazul lui Farkas Mihály, condamnarea şi judecarea publică a lui Rákosi;
5. Drept de vot universal, secret, sistem multipartid, adunare naţională nouă, drept la grevă generală;
6. Renegocierea tratatelor bilaterale cu Uniunea Sovietică şi Iugoslavia pe principiul de neimplicare în politica internă[13];
7. Reorientarea economiei maghiare conform cerinţelor naţionale prin implicarea experţilor economişti locali;
8. Acces public la informaţiile privind tratatele economice internaţionale;
9. Regândirea completă a industriei locale conform cerinţelor naţionale;

[9] Bárdi Nándor – Bottoni Stefano (szerk.), *Az 1956-os Forradalom és a Romániai Magyarság (1956-1959)*, Csíkszereda, Pro-Print Könyvkiadó, 2006, p. 108.
[10] *Ibidem*, p. 154.
[11] Johanna Granville, *The First Domino – International Decision Making during the Hungarian Crisis of 1956*, Texas A&M University Press College Station, 2004, p. 164.
[12] Traducerea autorului.
[13] Respectarea suveranităţii Naţionale.

10. Importul să se bazeze pe principii noi;
11. Sistem judiciar *neutru*;
12. Dreptul la libertatea de exprimare.
13. Statuia lui Stalin să fie îndepărtată și înlocuită cu un monument istoric comemorând revoluția maghiară din 1848;
14. Un nou Drapel Național, ostașii maghiari să aibă uniforme noi conform tradiției militare maghiare, 15 Martie să devină ziua națională a Ungariei, iar 6 Octombrie zi de doliu național;
15. Solidaritate cu poporul polonez;
16. În data de 27 octombrie să se convoace o adunare națională a studenților, unde se vor stabili cerințele și aceste puncte în forma lor finală[14].

Cele 16 puncte menționate mai sus au suferit modificări radicale în zilele revoluției, existând și o listă de numai 10 sau chiar 17 puncte. Totodată, aceste puncte simbolizează încă un lucru. Dacă analizăm cu atenție punctul 1 de exemplu, putem remarca că este în contradicție cu punctul nr. 6, un fapt reprezentativ pentru perioada aceea haotică când tineretul maghiar doritor de schimbare și-a formulat ideile, sperând ca acestea să fie acceptate și să aducă reformele mult așteptate și dorite. Aceste reforme, credeau ei atunci, doar Nagy Imre le putea îndeplini. Ele reprezentau idei mărețe care treptat vor căpăta un sfârșit tragic. Este cert că, aflând aceste cerințe,populația maghiară din România, dar nu doar ei, ci și tinerii studenți români din Cluj, București sau Iași au visat pentru scurt timp că pot efectua schimbări majore, bazându-se pe acest protest/revoluție împotriva jugului comunist de tip stalinist[15].

Este important de menționat faptul că în perioada de 20-29 octombrie delegația de partid, respectiv guvernul condus de Gh. Gheorghiu-Dej vizitează Iugoslavia[16]. La 23 octombrie și conducerea românească va afla despre declanșarea revoluției din Ungaria. Evenimentele se vor desfășura în ritm alert. Dintr-odată lumea a intrat într-o criză majoră a perioadei Războiului Rece. 1956 a fost un an care a rămas în istorie ca anul în care Criza Canalului de Suez și cea din Ungaria au marcat *criza dual*ă, care a arătat lumii că destinderea proclamată de Hrușciov are totuși incidentele și limitele ei[17]. În 24 octombrie va deveni evident că Plenara CC a Partidului celor ce Muncesc din Ungaria va reorganiza Biroul Politic și Secretariatul așa cum, de obicei, se întâmplă în perioada unei revoluții. În acest context Gerő Ernő a fost reconfirmat în funcția de prim-secretar al partidului, iar Imre Nagy a fost numit noul prim-ministru al Ungariei[18]. Dar încă din data de 25 octombrie vom avea o schimbare de situație: în locul lui Gerő va fi numit, nu întâmplător, Kádár János, care va fi

---

[14] Piffkó András, *Az 1956-os Magyar Forradalom és Szabadságharc Követelései és Programja*, München, Kiadja Németországi Magyar Kulturális és Szociális Alapítvány, 1976, p. 3-60. Accesibil și în format electronic: http://mek.oszk.hu/10000/10009/10009.pdf;accesat la data de:15.06.2016.

[15] Johanna Granville, *If hope is Sin, Then We Are All Guilty Romanian Students Reactions to the Hungarian Revolution and Soviet Intervention, 1956-1958,* Center For Russian and East European Studies, University of Pittsburgh, 2008, pp. 16, 32.

[16] Corneliu Mihai Lungu,Mihai Retegan, *1956 Explozia – Percepții române, iugoslave și sovietice asupra evenimentelor din Polonia și Ungaria,* București, Ed. Univers Enciclopedic, 1996, p. 46.

[17] Martin McCauley, *op.cit*, p. 132.

[18] Corneliu Mihai Lungu, Mihai Retegan, *op. cit*, p. 47.

desigur şi viitorul urmaş în funcţie al lui Imre Nagy[19].

De asemenea, este foarte important de menţionat faptul că încă din 23 octombrie, la ora 21:00, în Moscova, la Kremlin, au avut loc discuţii vehemente despre o eventuală intervenţie militară bruscă în Ungaria pentru a înăbuşi revoluţia[20]. Nu mai puţin adevărat este faptul că sovieticii erau pregătiţi să se confrunte cu astfel de crize, având experienţa evenimentelor petrecute în 1953 în Berlinul de Est, acolo unde a avut loc prima revoltă vizibilă a Războiului Rece. Iuri Andropov, ambasadorul sovietic de la Budapesta, a recomandat în 1956 conducerii de la Kremlin să iniţializeze în ţările sovietice din Europa central - răsăriteană amplasarea unui comandament de corp militar special, capabil să înăbuşe pe viitor proteste similare cu cele din Berlinul de Est[21]. Aşadar, Andropov recomanda încă din 1953 ca URSS-ul să fie pregătit să se confrunte cu astfel de crize.

În cazul Ungariei, acest lucru se putea realiza fără mari probleme. Este de remarcat faptul că pe teritoriul acestei ţări trupele sovietice staţionau în permanenţă încă de la începutul anului 1947. Până în 1955, la retragerea trupelor sovietice din Austria şi proclamarea neutralităţii acestei ţări, Ungaria avea rolul de a asigura tranziţia acestor trupe pe teritoriul Austriei. După 1955, Ungaria a devenit bastionul de apărare a graniţei sovietice, iar multe dintre diviziile militare sovietice prezente până atunci pe teritoriul Austriei, ca de exemplu cea de a 17-a divizie mecanizată, vor fi mutate la Szombathely, în Veszprém. A mai fost transferată o divizie a forţelor aeriene sovietice, iar la Debrecen se va instala o divizie de aeronave de tip bombardier[22]. Aceste trei divizii alcătuiau comandamentul Armatei Centrale Sovietice, staţionat în Baden, Austria[23]. Odată cu proclamarea neutralităţii Austriei şi semnarea Tratatului de la Varşovia, în anul 1955, staţionarea trupelor sovietice şi creşterea numărului acestora în Ungaria va deveni un fenomen permanent şi obişnuit pentru populaţia maghiară.

Intervenţia armatei sovietice nu a întârziat să se producă în 26 octombrie, la doar 3 zile după declanşarea revoluţiei propriu-zise în Ungaria. Dar, sub presiunea revoluţionară ungară, Moscova a fost nevoită pe moment să facă o retragere tactică, acceptându-l pe Imre Nagy ca nou premier al Ungariei. Intervenţia nu a fost un succes total, fiindcă revoluţia nu a fost nimicită după primele evenimente militare. Obiectivul principal nu era însă anihilarea totală, ci măsurarea „voinţei" revoluţionarilor de a duce la bun sfârşit „schimbarea". Mai mult decât atât, pe data de 1 noiembrie, se solicită conducerii sovietice să-şi retragă trupele din Ungari, însă fără succes. Armata continuă să rămână pe teritoriul ţării, aşteptând noi ordine de la Kremlin, în timp ce se reorganizează pentru un nou asalt asupra capitalei. Între timp, Hruşciov şi Malenkov se întâlnesc cu conducătorii partidelor din Polonia, Cehoslovacia, România, Bulgaria, cărora li s-a comunicat soarta revoluţiei ungare, şi anume aceea a anihilării. O ultimă încercare al lui Imre Nagy va veni pe data de 2 noiembrie, atunci când va negocia cu Andropov, ambasadorul sovietic de la Budapesta, pentru a-l convinge să susţină la Moscova retragerea trupelor sovietice. Mai mult de atât, a cerut neutralita-

[19] *Ibidem.*

[20] Ed. Horváth Miklós, *Tizenhárom nap amely... - Tanulmányok az 1956-os forradalom és szabadságharc történetéből*, Budapest, Hadtörténeti Intézet és Múzeum, 2003, p. 37.

[21] *Ibidem*, p. 96.

[22] *Ibidem.*

[23] *Ibidem.*

tea Ungariei după modelul Austriei, care însemna retragerea din pactul sau Tratatul de la Varșovia[24]. În aceste zile Kádár, desigur cu sprijin sovietic, anunță dizolvarea partidului actual și crearea unui nou partid: Partidul Muncitoresc Socialist Ungar, în fruntea căruia se afla nimeni altul decât el însuși.

Pe data de 4 noiembrie, trupele sovietice au reintrat pe teritoriul Ungariei cu întăriri serioase, de data aceasta ne mai fiind vorba de o simplă încercare de a calma spiritele. Sovieticii au decis înăbușirea totală a revoluției cu forțe terestre de peste 150.000 de soldați de infanterie și peste 6.000 de blindate. Grupurile de revoluționari maghiari erau înarmate inadecvat pentru a confrunta o astfel de ofensivă sovietică. Ele nu au avut nici-o șansă de a impune o rezistență semnificativă, iar liderii revoluției au fugit treptat de pe teritoriul Ungariei[25]. Totuși, forțele revoluționare au continuat să reziste până în data de 10 noiembrie, suferind desigur pierderi semnificative. Toate speranțele de a primi ajutor din partea Americii sau a Occidentului au fost înăbușite odată cu instalarea regimului lui Kádár, cel care s-a grăbit să numească încercarea lui Nagy drept o „contrarevoluție" și a declarat deschis că cere ajutorul Moscovei pentru a soluționa situația din Ungaria. Odată cu arestarea lui Imre Nagy, în 22 noiembrie, și cu mutarea lui forțată în azilul de la Snagov (pe teritoriul României), a devenit evident că revoluția ungară a eșuat.

Poziția oficială a Partidului Comunist Român (PCR) față de evenimentele din Ungaria a fost de la bun început foarte negativă. În România se vorbea în permanență despre o „contrarevoluție", despre huliganism sau despre „bandele de teroriști" care doreau instaurarea unui regim capitalist și, nu în ultimul rând, reiterarea „terorii fascisto - horthiste" în vecinătatea României[26]. Desigur, propaganda română nu a ezitat să hiperbolizeze cerințele revoluției ungare. De exemplu, se vorbea despre o eventuală răpire a Ardealului și alte informații eronate, intenționat răspândite de către aparatul de propagandă comunist care, prin intermediul ziarelor locale, aveau scopul de a stârni ura față de evenimentele din Ungaria și a diminua dorința de solidarizare a românilor cu vecinii maghiari.

Totuși, unii intelectuali români din acea perioadă - ce-i drept dintre emigrați - precum Grigore Gafencu, fost ministru de externe al României, fondatorul Ligii Românilor Liberi de la New York, au avut reacții pozitive față de evenimentele din Ungaria. Gafencu a avut o poziție remarcabilă, marcând importanța acestui eveniment istoric care avea să schimbe cursul dezvoltării ulterioare a taberei socialiste din Est.[27]

Gafencu avea să afirme următoarele despre revoluția maghiară: *„Insurecția de la Budapesta, mai mult decât evenimentele din Polonia, a demonstrat imposibilitatea unei concilieri între țările captive și ocupația sovietică... Miza acestei lupte este nu numai soarta țării noastre, ci a Europei întregi, soarta lumii libere"*[28].

În societatea românească exista, dacă o putem numi astfel, o tradiție bine înrădăcinată a rezistenței anticomuniste, manifestate mai ales între 1946-1948. Dar în toamna anului 1956, societatea românească nu era pregătită psihic să se alăture tenta-

[24] Corneliu Mihai Lungu, Mihai Retegan, *op. cit.*, p. 48.
[25] *Ibidem.*
[26] *Transindex*, p. 412.
[27] *Ibidem.*
[28] "Grigore Gafencu și revoluția din Ungaria – 1956. Pagini de jurnal", în *Analele Sighet, Vol. 8 - Fluxurile și refluxurile stalinismului*, Fundația Academia Civică, 2000, pp. 722–735.

tivelor de revoluție declanșată prima dată cu trei ani înainte în Berlinul de Est în 1953, reluată de polonezi în 1956, continuată și finalizată de apoi de unguri. În România, contrar cu situația din Ungaria, partidul comunist și-a consolidat puterea, iar Securitatea a menținut cu o mână de fier controlul asupra populației, reușind astfel de la bun început să minimalizeze orice tentativă de solidarizare cu Revoluția din Ungaria.

Ecourile mișcării s-au manifestat sub cele mai diferite înfățișări, în mod surprinzător, în aproape toate regiunile țării, nu numai în zonele locuite și de maghiari. Categoric, cel mai rapid au reacționat marile centre universitare din România: Timișoara, Cluj, București, Brașov și Iași. De asemenea, în Satu Mare, populația s-a solidarizat cu evenimentele din Ungaria, dar într-o manieră mult mai "pașnică", temându-se de represiunile securității. De exemplu, istoricul Ioana Boca, în cercetările sale, precizează că numărul românilor condamnați (doar în zilele revoluției și la începutul următorului an) pentru acțiuni legate de evenimentele din Ungaria, se ridică la peste 130 de persoane, aceste condamnări având loc în Cluj, Timișoara, Iași, Brașov și București[29].

La Cluj, în centrul universitar Victor Babeș, încă din primele zile au apărut inscripții și foi volante. S-a inițiat chiar o ieșire în stradă împreună cu studenții de la Universitatea Bolyai, ieșire care până la urmă nu a avut loc datorită informațiilor falsificate potrivit cărora studenții maghiari ar avea alte scopuri pentru organizarea acestui protest („răpirea Ardealului..."). S-a ținut însă la 24 octombrie 1956 o ședință studențească la Institutul de Arte Plastice, în urma căreia au fost arestați și condamnați doi studenți din anul VI. La Universitatea Bolyai și la Institutul Teologic Protestant studenții s-au manifestat purtând panglici de doliu și ieșind la Cimitirul Házsongárdi de Ziua Morților (1 noiembrie), motiv pentru care, mai târziu, au fost condamnați 35 studenți și cadre didactice tinere în mai multe loturi[30]. Este interesant de remarcat și ceea ce scrie Szilágyi Domokos[31]. Poet de origine sătmăreană, în scrisoarea adresată familiei sale, Szilágyi Domokos a precizat următoarele: „*...Máskülönben a temetőben is több volt halottak napján a szekus, mint a gyászoló-...Pe de altă parte la cimitir au fost mai mulți securiști decât persoane îndoliate de Ziua Morților.*"[32] La sfârșitul anului 1956 a fost arestat un grup de studenți și tinere cadre didactice de la Universitatea Victor Babeș și Institutul de Medicină, în frunte cu asistentul Raoul Volcinschi, care a fost condamnat la muncă silnică pe viață[33]. Un număr relativ mare de manifestări spontane s-au putut înregistra și în mediu rural, despre care relatează rapoartele trimise la București de către Comitetele regionale ale PMR.

În timpul revoluției Ungare, am avut de-a face cu o serie de evenimente spontane, ca o consecință a evenimentelor de peste graniță, mai ales în comunele care aparțineau de Cluj și în fosta Regiune Autonomă Maghiară cum ar fi: Bonțida, Șintere, Valea Medrii, Băișoara, Niriș, Reteag, Ciceiu Mihăiești, Nimigea, Someșul Rece, Muncel, Vălișoara, Tilău[34]. Ieșiri publice și „vociferări" au fost semnalate așadar și la Târgu Mureș, respectiv în zona Secuiască la 28 octombrie, un caz unic înregistrându-se la Fântânele,

[29] *Transindex*, p. 413.
[30] *Ibidem*, p. 413-414.
[31] Szilágyi Domokos (1938 – 1976), poet. Școala generală și-a efectuat-o în Satu Mare, iar în anul 1956 era student la Cluj, la Facultatea de Litere.
[32] Bárdi Nándor, *op. cit*, p. 186.
[33] *Ibidem*.
[34] Corneliu Mihai Lungu, Mihai Retegan, *op. cit.*, p. 129.

unde a ajuns vestea dărâmării statuii lui Stalin[35]. Au existat așadar și cazuri speciale pe parcursul revoluției, dar adevăratele consecințe în România vor urma în perioada anilor 1956-1965. Mișcări de mari proporții au avut loc precum: „Comitetul Național de Eliberare condus de Ioan Faliboga la Târgu Mureș, soldat cu trei condamnări la moarte, lotul preotului Kálmán Sass din Valea Lui Mihai soldat din nou cu 3 condamnări la moarte. În Țara Oașului avem gruparea poreclită de Securitatea, lotul „telefoniștii" sau „lotul Popescu zis Guvernatorul". Această grupare își propunea să deterioreze liniile telefonice și de cale ferată ale Armatei Roșii, pentru a intervenția pe teritoriul Ungariei. Drept consecință, 21 de cetățeni români și maghiari au fost condamnați în total doar din acest lot, iar liderul grupării a primit pedeapsa de muncă silnică pe viață.

Tot în anul 1956, în armata română, în perioada revoluției ungare, s-au constatat nu mai puțin de 644 cazuri suspicioase, majoritatea minore, cu excepția unuia ieșit din comun. Este cazul locotenentului Teodor Mărgineanu de la unitatea de tancuri Prundul Bârgăului, care a inițiat pornirea unității spre Gherla ca să elibereze deținuții și să se alăture revoluției cu armament militar. După ce a fost capturat, locotenentul a fost repede condamnat la moarte și executat la Gherla[36]. Efortul lui Teodor Mărgineanu era unic în armată română, un gest nobil, dar, din păcate, zadarnic. Cert este că, fără ajutor internațional, revoluția din Ungaria nu avea șanse de succes. Iluziile care așteptau o posibilă intervenție americană în sprijinul revoluției și al noului guvern Nagy erau aproape ireale, astfel că aceste teorii au avut viață scurtă. Comunitatea internațională era mai preocupată în acele zile de evenimentele în desfășurare la canalul Suez. Revoluția maghiară a primit de fapt o singură dovadă de solidaritate. „Lumea liberă" solidariza cu eforturile maghiare împotriva URSS-ului, dar mai mult decât atât nu s-a putut realiza. Spaima și posibilitatea declanșării unui al treilea război mondial erau reale. Astfel, orice fel de intervenție din partea Occidentului era doar la nivel de propagandă, susținută în primul rând pe posturile de radio: Europa Liberă, respectiv Vocea Americii[37]. Se poate afirma că revoluția maghiară nu merita riscul declanșării unui război între Occident și URSS, și, din fericire pentru ambele tabere, Războiul Rece a continuat să rămână „rece".

Pentru pedepsirea orice fel de simpatizare cu în sânge a revoluția din Ungaria, Securitatea din România a trecut la acțiuni de represalii fără precedent. Potrivit unor date din rapoartele lor, doar în perioada octombrie 1956 – decembrie 1962 au fost arestate în România peste 28.000 persoane, dintre care între ianuarie 1957 – mai 1959 au fost pronunțate 9.978 condamnări, ceea ce reprezintă un număr masiv de victime. Dacă în general nu este vorba despre o perioadă foarte lungă de închisoare sau muncă silnică, s-au primit în schimb amenzi de până la 25.000 de lei, fapt ce reprezenta o pedeapsă financiară dură[38].

După enumerarea acestor acțiuni de solidarizare, trebuie să ne oprim asupra unui aspect sinistru care va urma în perioada următoare revoluției. În România anilor 1956-1960 a început o lichidare a oricărei împotriviri „fără deosebire de naționalitate". Astfel, utilizând Securitatea, regimul lui Dej va încerca să anihileze orice „contrarevoluționar" rămas nepedepsit pentru acțiunile sale pe perioada revoluției din

[35] Corneliu Mihai Lungu, Mihai Retegan, *op. cit.*, p. 130.

[36] Cornelia Ghinea: "Un caz de revoltă anticomunistă in armată", *în Analele Sighet*, Vol. 8, București, Fundația Academia Civică, 2000, p. 714–721.

[37] Johanna Granville, *op. cit*, p. 45.

[38] Bottoni Stefano, *op. cit.*, p. 46.

Ungaria sau chiar după. Chiar dacă după 1956 nu toate cazurile de arest erau în legătură strânsă cu revoluția din Ungaria, aparatul de partid a folosit acest pretext pentru a-și lichida toți adversarii virtuali[39].

Așa s-a întâmplat și în județul, respectiv în orașul Satu Mare, unde pe parcursul revoluției s-au înregistrat foarte puține acțiuni de solidarizare, cel puțin vizibil. Este cert că după înăbușirea revoluției, din ce în ce mai mulți sătmăreni au căzut victime represiunii regimului Dej și au fost condamnați drept „colaboratori" sau „simpatizanți" ai revoluției.

În continuare vom prezenta, pe scurt, biografia fiecărui sătmărean care a avut de suferit în perioada 1956-1965. Vom menționa și persoanele din județul Satu Mare de azi, respectiv zona regiunii noastre înconjurătoare, care au fost deportate sau condamnate la închisoare. Enumerarea se va face în ordine alfabetică:

Balogh Albert: Născut în localitatea Dumbrava, județul Satu Mare, 15 septembrie 1929. Era agricultor în 1956, a fost arestat în 8 August 1957, fiind condamnat la moarte pentru instigare în timpul revoluției, primind ca sentință pedeapsa cu moartea, pe data de 11 iulie 1958. După doi ani de la finalul revoluției a fost executat.[40]

Berki József: Născut în localitatea Hideaga (Pusztahidegkút), în 5 martie 1917, a fost arestat în 15 Mai 1957. Conform Codului Penal, paragrafului 209, a fost condamnat la 20 de ani de muncă silnică de către tribunalul militar din Cluj pentru tentative de sabotare a ordinii publice pe perioada revoluției din Ungaria. A fost eliberat în data de la 14 aprilie 1964 și a decedat la 30 iulie 1983, la Satu Mare[41].

Botos László: Născut la Satu Mare, în 19 noiembrie 1919. În perioada arestării era lăcătuș – tehnician. A fost arestat pentru instigare împotriva ordinii publice. Conform Codului Penal, paragraful 209, tribunalul militar de la Cluj l-a condamnat la 7 ani de închisoare. A fost eliberat în 5 octombrie 1962, reîntorcându-se în Satu Mare[42].

Botos Valéria – grupul „telefoniștii". Născută la localitatea Negrești-Oaș (în maghiară: Avasfelsőfalu), 3 mai 1936. Înaintea arestării, era operator telefonist la Baia Mare. Tribunalul Militar din Cluj a condamnat-o împreună cu așa-zisul „Guvernator", Popescu Ioan, la 2 ani de închisoare. Și-a ispășit sentința la Cluj, respectiv Miercurea Ciuc. A fost eliberată în 1959, când s-a reîntors la Satu Mare, angajându-se la primărie și mai apoi la o firmă de construcții[43].

Dallos Lajos: Născut la Acâș, la 20 aprilie 1909, agricultor. A fost arestat pe data de 19 ianuarie 1958, acuzat pentru instigare în timpul revoluției. Conform Codului Penal, Tribunalul Militar de la Cluj l-a condamnat la 6 ani de închisoare. A fost eliberat în 19 ianuarie 1963[44].

Deák Albert: - Grupul Botos, Născut la Satu Mare, pe 16 septembrie 1919. A fost

[39] Cristina Popa (Ed.), *Arhivele Securității*, București, Ed. Nemira, 2004, p. 161-162.

[40] Dávid Gyula (Ed.), "1956-1965 között romániai politikai perekben meghurcoltak és elítéltek", p. 87, în *Baza de date Transindex*: http://adatbank.transindex.ro/html/alcim_pdf2163.pdf, accesat la data de: 25.07.2016.

[41] Dávid Gyula (Ed.), *op. cit*, p. 101.

[42] *Ibidem*, p. 113.

[43] *Ibidem*.

[44] *Ibidem*, p. 127.

arestat în 1958. Nu suntem în posesia mai multor informații legate de această persoană[45].

Demeter Mihály: Născut la Vama, județul Satu Mare, la 31 august 1934. În timpul revoluției era agricultor în satul lui natal. A fost arestat pe data de 22 noiembrie 1957, fiind condamnat la 18 ani de închisoare la Satu Mare cu acuzația de participare la „organizarea protestelor anticomuniste". A fost eliberat în 29 iulie 1964[46].

Demeter Sándor - Grupul Botos. Născut la Vama, pe 18 aprilie 1930. Arestat la Vama în 25 noiembrie 1957, tribunalul militar de la Cluj l-a condamnat la 12 ani de închisoare „în condiții grele". A fost eliberat din pușcărie la data de 27 iunie 1964[47].

Erdélyi Mihály: Născut la Satu Mare, în 23 octombrie 1918. A fost arestat cu mult timp după revoluție, în 12 septembrie 1961. Acuzat de colectarea și păstrarea unor cărți interzise cu scopul de a le difuza populației, a fost condamnat de tribunalul militar din Cluj conform Codului Penal 209, paragraful 1, la 2 ani și 6 luni de închisoare. A fost eliberat în 16 ianuarie 1963[48].

Fábián Elemér: Născut în Satu Mare, la 15 noiembrie 1942, inginer horticultor la Seini. A fost arestat în 2 noiembrie 1961, fiind interogat la Baia Mare, la sediul Securității. Tribunalul militar din Cluj l-a condamnat la 4 ani de închisoare, pe care i-a ispășit la Gherla, Jilava și Brăila. După eliberare s-a întors la Agriș, unde a lucrat la cooperativa de acolo. În scurt timp s-a mutat în oraș și a început să lucreze la Teatrul de Nord. Este fondatorul ansamblului folcloric sătmărean[49].

Fischer Lajos István: Născut Carei, în 6 noiembrie 1922. Când a fost arestat, la 3 noiembrie 1959, era directorul școlii de la Andrid. Datorită relațiilor sale bune cu „gruparea de la Andrid" (numele codificat dat de Securitate simpatizanților/colaboratorilor cu revoluția din Ungaria de acolo), a fost condamnat la 4 ani de închisoare de către Tribunalul Militar din Cluj. A fost eliberat în 1963, decedând la scurt timp. Sacrificiul său a fost onorat post-mortem, în 1996, când i s-a acordat medalia comemorativă a revoluției din 1956[50].

Hajdu Jenő: Născut în Craidorolț, la 7 noiembrie 1924. A fost arestat în 6 decembrie 1958 și condamnat la 10 ani de închisoare, fiind eliberat în 1964[51].

Lovas Lajos: Născut la Petrești în 9 noiembrie 1921. A fost arestat în 15 octombrie 1958, fiind condamnat la 12 ani de muncă silnică de către tribunalul militar din Cluj. A fost eliberat în 1964.[52]

Madácsi István: Născut la Ghenci, în 18 octombrie 1936. A fost arestat în anul 1959 și condamnat la 4 ani de închisoare de către Tribunalul Militar din Cluj, fiind dus și în Delta Dunării la muncă silnică. După eliberarea din 1 februarie 1963, s-a întors în Carei, unde a lucrat ca și contabil șef[53].

Mali Géza: Născut la Vama, în 9 octombrie 1933. Era croitor atunci când a fost arestat, în 1957. Acuzația era că a plănuit un complot împotriva regimului comunist

[45] *Ibidem*, p. 130
[46] *Ibidem*, p. 131.
[47] *Ibidem*, p. 132.
[48] *Ibidem*, p. 141.
[49] *Ibidem*, p. 145.
[50] *Ibidem*, p. 155.
[51] *Ibidem*, p. 176.
[52] *Ibidem*, p. 228.
[53] *Ibidem*, p. 233.

din România. Ca verdict, tribunalul militar din Cluj i-a dat o sentință de 8 ani de închisoare[54].

Medve Ferenc: Născut la Rățești, pe data de 3 august 1922, agricultor. Arestat pe perioada revoluției, a fost acuzat de instigare la revoltă împotriva regimului comunist din România. A primit 3 ani de închisoare, fiind eliberat pe data de 18 octombrie 1962[55].

Nagy István - Gruparea Botos. Născut în localitatea Negrești-Oaș, pe data de 25 ianuarie 1929, a fost arestat în 13 februarie 1958 și condamnat la 10 ani de muncă silnică. A fost eliberat la data de 27 iulie 1964.[56]

Papp Antal:Mișcarea Bethania, grupul de la Oradea. Născut la Agriș, pe data de 12 decembrie 1914, era președintele colectivului din satul natal atunci când a fost arestat, în 28 mai 1958. A fost condamnat de către Tribunalul Militar de la Timișoara, primind, conform Codului Penal articolul 209, paragraful 1, o condamnare de 20 de ani de închisoare. A fost eliberat în 27 iunie 1964 și s-a reîntors în Agriș să lucreze în colectiv. A decedat în data de 22 ianuarie 2004.[57]

Papp Gyula: Născut la Apateu, în 25 mai 1924. A fost arestat pentru prima dată în 1954, pentru răspândirea unor pliante ilegale și condamnat la un an de închisoare. În 1958, pe data de 6 decembrie, a fost arestat din nou fiind acuzat de instigare în perioada revoluției din Ungaria. A fost condamnat la 7 ani de închisoare de către Tribunalul Militar din Cluj. A fost eliberat în 16 aprilie 1964, reîntorcându-se în Satu Mare[58].

Páskándi Géza - Al doilea grup Bolyai (Bolyai 2. csoport). Scriitorul sătmărean s-a născut la Viile Satu Mare, în 18 mai 1933. A fost arestat în 1957 (18 martie), când era student în anul III la Universitatea Bolyai din Cluj. A fost frecvent interogat la sediul Securității din Cluj, iar după aceste interogări a primit o sentință de 6 ani de închisoare de către Tribunalul Militar din Cluj. Primii ani de închisoare i-a petrecut la Gherla, apoi, din 1959, în Delta Dunării. În același an a fost mutat la Brăila. În final a fost transferat la o tabără de muncă la Salcia. Ultima destinație al lui Páskándi a fost la Grădina Luciu-Giurgeni, unde va și rămâne până la eliberarea lui din 1963. În prima fază a fost „sfătuit" să accepte un domiciliu obligatoriu în București, unde a lucrat într-un depozit de cărți, iar apoi a devenit scriitor. În 1968 s-a mutat la Cluj. Între 1971-1974 a fost angajat al editurii Kriterion. În 1974 s-a mutat în Ungaria, unde a devenit editor la editura Kortárs. A decedat la Budapesta, în 19 mai 1995[59].

Pinkovai Kálmán: Născut la Ciuperceni, pe data de 10 mai 1922. Pinkovai era agricultor în timpul revoluției din Ungaria. Arestat la data de 15 octombrie 1959, a fost condamnat la 3 ani de închisoare de către Tribunalul Militar din Cluj. A fost eliberat în 12 octombrie 1965[60].

Poltz Ernő József: Născut la Satu Mare, pe data de 24 iulie 1925. De meserie lăcătuș, a fost arestat la data de 2 aprilie 1957. Era acuzat că a proliferat injurii la adresa statului comunist român, apelând și la amenințări cu revoluția din Ungaria. A fost condamnat la 6 ani și 3 luni de închisoare. A fost eliberat de la Ostrov în 1960[61].

---

[54] *Ibidem*, p. 235.
[55] *Ibidem*, p. 239.
[56] *Ibidem*, p. 251.
[57] *Ibidem*, p. 272.
[58] *Ibidem*, p. 273.
[59] *Ibidem*, p. 275.
[60] *Ibidem*, p. 280.
[61] *Ibidem*.

Rácz Károly László: Născut la Satu Mare, pe data de 5 ianuarie 1932. A fost arestat în 25 aprilie 1959 și condamnat la 5 ani de închisoare. A fost eliberat în 1963. A decedat la Satu Mare pe data de 20 martie 1978[62].

Rácz Sándor – Gruparea „telefoniștilor". S-a născut la Satu Mare, în 1 noiembrie 1925. A fost arestat în 14 martie 1957, fiind acuzat de instigare la violență în timpul revoluției ungare. A fost condamnat la 20 de ani de închisoare și eliberat în 29 iulie 1964. S-a reîntors la Satu Mare[63].

Reszegei István: Născut la Carei, pe data de 18 iunie 1924. În timpul revoluției era tâmplar. A fost arestat la Satu Mare în 29 decembrie 1956, cu acuzația de instigare la violență. Tribunalul de la Oradea l-a condamnat la 2 ani și 6 luni de pușcărie, într-o instituție specială pentru a ameliora atitudinea și comportamentul cetățenilor. În 26 iunie a fost eliberat de la Gherla, dar sentința sa s-a prelungit și a fost trimis cu domiciliu obligatoriu la Răchita. După ce a fost eliberat și de aici s-a reîntors în Carei[64].

Román Ferenc József: Născut la Satu Mare pe data de 4 octombrie 1912. A fost arestat în 15 octombrie 1959 și a fost condamnat la 5 ani de închisoare. După îndeplinirea sentinței s-a întors la Satu Mare[65].

Ruff Mihály: Născut la Tășnad pe data de 27 septembrie 1943, a fost arestat în 30 mai 1960 și condamnat la 6 ani de închisoare de către Tribunalul Militar din Cluj. A fost eliberat în 3 august 1963. S-a întors la Tășnad unde a lucrat la fabrica de mobilă[66].

Sándor Gábor: Născut la Vama pe data de 28 iunie 1935. În timpul revoluției avea meseria de croitor și aparținea grupării intitulată de Securitate „Botoș". Pentru acțiunile sale a fost condamnat la 6 ani și 6 luni de pușcărie de către Tribunalul Militar din Cluj. A fost eliberat de la Jilava în 24 iunie 1964 și s-a reîntors în Satu Mare[67].

Somlyai János: Născut la Livada, în 3 aprilie 1933, făcea parte tot din gruparea „Botoș" și, în timpul revoluției, era șofer. A fost arestat la Baia Mare în 5 decembrie 1957, pentru deranjarea ordinii publice. La Tribunalul Militar din Cluj, conform Codului Penal articolul 209, paragraful 1, a primit o sentință de 12 ani de închisoare „grea". A fost însă eliberat din Gherla în 13 aprilie 1964[68].

Szabad István: Născut la Micula, în 15 decembrie 1926, a fost arestat la Satu Mare în 10 august 1957, fiind acuzat că a încercat să organizeze o „contrarevoluție" pe meleagurile Sătmarului. Drept consecință a primit o pedeapsă de 17 ani de închisoare și muncă silnică. A decedat în 25 iunie 1964[69].

Szabó Ibolya sau *„doamna Prujinschi - Pruzsinszkyné"* făcea partea din gruparea „teologilor reformați". S-a Născut la Craidorolț în 25 mai 1940. În momentul arestării, la 13 martie 1959, era elevă în Satu Mare. A fost condamnată la 4 ani de închisoare. A fost dusă la închisorile speciale de femei de la Miercurea Ciuc, respectiv de la Arad, de unde a fost eliberată în 27 septembrie 1962. În 1969 a absolvit Facultatea de Medicină din Cluj și a început să lucreze ca medic pediatru la

[62] *Ibidem*, p. 284.
[63] *Ibidem*.
[64] *Ibidem*, p. 287.
[65] *Ibidem*, p. 288.
[66] *Ibidem*.
[67] *Ibidem*, p. 291.
[68] *Ibidem*, p. 299.
[69] *Ibidem*, p. 302.

Satu Mare. În 1980, împreună cu familia, a decis să se mute în Ungaria, aproape de localitatea Gödön[70].

Szilágyi István: Născut la Acâș, în 25 decembrie 1916. În timpul revoluției era agricultor. A fost arestat în satul natal la 10 decembrie 1958. A fost acuzat de instigarea populației din Acâș în perioada revoluției și, drept urmare, de deranjare a liniștii publice. A fost condamnat la 6 ani de închisoare de către Tribunalul Militar din Cluj, fiind deținut în închisoarea din Satu Mare. A fost eliberat în 8 decembrie 1963[71].

Tankóczi Gyula: Născut la Satu Mare (30 martie 1930). În timpul revoluției era tâmplar. A fost arestat în 5 martie 1959, în Satu Mare. A fost acuzat de instigare la revoltă, primind o condamnare de 4 ani de închisoare la Gherla. A fost eliberat în 15 ianuarie 1963, când s-a întors la Satu Mare[72].

Tomoioaga I. Nechita: Făcea parte din gruparea celebră a „telefoniștilor". S-a născut la Moisei, județul Maramureș, în 2 octombrie 1922. În timpul revoluției era muncitor la Satu Mare și a fost acuzat de instigarea spiritelor și de accentuarea sentimentului revoluționar la Satu Mare. Ca urmare, Tribunalul Militar de la Cluj l-a condamnat la 8 ani de închisoare. După eliberare,în 3 august 1964, s-a mutat definitiv la Satu Mare[73].

Velicsek András Gusztáv: Făcea parte din gruparea sub numele de cod „Nagy Sámuel". Ca și Nechita, nici Velicsek nu are origini sătmărene, dar în timpul revoluției a activat pe teritoriul Sătmarului. Velicsek s-a născut în județul Timiș, pe data de 19 octombrie 1919, iar în timpul revoluției era inginer silvicultor. În 25 februarie 1958 a fost arestat la Satu Mare, fiind acuzat de complot terorist împotriva regimului comunist a lui Kádár prin încercare de asasinare a lui. Kádár János vizitase Târgul Mureș după revoluție, pentru a mulțumi regimului condus de Dej pentru „ajutorul frățesc" acordat în zilele grele ale „contrarevoluției" maghiare de la Budapesta. Ca urmare, Velicsek a fost condamnat la 10 ani de închisoare de către Tribunalul Militar din Cluj. La data de 2 august 1964 a fost eliberat de la Gherla, optând să lucreze în Satu Mare ca și inginer silvicultor în economia colectivizată. A decedat în 2 ianuarie 1992[74].

Visky Ferenc: A aparținut mișcării "Bethania" și făcea parte din „gruparea de la Oradea". Preotul Visky s-a născut la Agriș, în județul Satu Mare, în 1 iulie 1918. În perioada revoluției era preot reformat. Arestarea sa a avut loc în 28 mai 1958. A fost condamnat la 22 de ani de închisoare, conform Codului Penal, al articolului 209, paragraful 1. Soția și cei 7 copii ai săi au fost deportați în Bărăgan, ca urmare unei sentințe acordate de a Ministerul Afacerilor Interne. Au trăit acolo, cu domiciliu obligatoriu, până în 29 iunie 1963. Preotul a fost eliberat din închisoarea de la Gherla în anul 1964. După 1989 a activat în cadrul diferitelor publicații, încercând să dovedească și să arate lumii suferința prin care au trecut cetățenii care îndrăzneau să se opună sistemului comunist din România. S-a retras din activitate în Oradea, unde a decedat în 5 octombrie 2005[75].

După cum reiese și din această listă a arestărilor și condamnărilor, se poate trage concluzia că, după 1956, indiferent dacă cetățenii din Satu Mare au fost implicați în revoluția din Ungaria sau nu, foarte puțini au scăpat de persecuțiile aspre ale Securității.

---

[70] *Ibidem*, p. 305.
[71] *Ibidem*, p. 317.
[72] *Ibidem*, p. 325.
[73] *Ibidem*, p. 328.
[74] *Ibidem*, p. 340.
[75] *Ibidem*, p. 344.

Satu Mare, ca și alte mari orașe sau județe cu o populație maghiară semnificativă, a fost monitorizat cu rigurozitate, pentru a stopa orice fel de protest deschis împotriva Partidului Comunist Român și a regimului Dej. Orice gest de solidarizare cu revoluția din Ungaria era considerat de către partidul comunist român ca fiind ostil. Sursele disponibile de la Arhivele Naționale din Satu Mare referitoare la această perioadă sunt limitate[76]. Presa locală contemporană nu este reprezentativă din punct de vedere științific, din cauza propagandei și a cenzurii de stat. Astfel, documentele trebuie analizate prin prisma cerințelor comuniste pe care trebuiau să le îndeplinească așteptările de manipulare a conducerii de partid. Acestea însă pot fi ilustrative pentru perioada comunistă, în care sistemul totalitar și-a pus amprenta pe presa locală și pe libertatea de exprimare, devenind un instrument de propagandă pentru a condamna evenimentele din Ungaria, pentru a minimaliza acțiunile de solidarizare în rândul sătmărenilor.

Concluzionând, trebuie să accentuăm în primul rând importanța unei dezbateri pe această tematică și la Satu Mare, la nivel local și pentru că în acest an se împlinesc 60 de ani de la izbucnirea revoluției din Ungaria. Comemorarea acestui eveniment istoric trebuie să aibă loc, pentru a onora victimele care și-au pierdut viața, devenind pierderi colaterale ale represiunii sovietice. Luptând inițial doar pentru niște reforme care vizau îmbunătățirea nivelul de trai, revoluționarii au ajuns treptat la idei fundamentale, precum instaurarea sistemului politic pluripartit, organizarea alegerilor libere și, nu în ultimul rând, implementarea democrației. Acest eveniment nu trece neobservat în istoriografia Războiului Rece, deoarece, după revoluția din Ungaria, vom asista la o destindere a socialismului ungar, odată cu numirea lui János Kádár în funcția de Secretar General al PSMU în locul lui Imre Nagy. Aceste momente istorice vor aduce schimbări nu doar în politica internă a Ungariei, dar și în cea a României, influențând decizii de politică internă și externă pentru o perioadă mult mai extinsă decât cea a revoluției, între anii 1956-1965, până la sfârșitul regimului comunist condus de Gheorghe Gheorghiu-Dej.

Lőrincz Norbert
Muzeul Județean Satu Mare
Satu Mare, RO
lorinczn9@gmail.com

[76] Biroul Județean Satu Mare al Arhivelor Naționale, Fond *Raionul de Partid Satu Mare - Comitetul Raional și Secția de Propagandă Comitetul Județean P.C.R Satu Mare,* inv. nr. 2, 11/1956, dos. nr. 7, f. 129.

ETNOGRAFIE

RADIOGRAFIA TERENULUI ETNOGRAFIC ȘI POVEȘTILE IDENTITĂȚII: NOI DESPRE NOI, CODRENII

Camelia BURGHELE

ABSTRACT: *The current study brings into light the necessity of terrain investigations, systematic gathering of detailed information and the interpretation of those in order to form folkloric archives, and immaterial cultural references. Photographing or "picturing" the collective cultural memories and identifying "live treasures" in general which have remained a traditional rural way of life till this day in our contemporary times of heavily "urbanized" and industrialized modern world. The assumption of our cultural identity in the context of globalization and uniformization has become one of the main subjects and focuses of anthropologic researches. A trend in ethnographical urgency has made vast claims that traditional communities who are imposed to processes of assimilation are feared to witness their irreversible transformation of their day to day lives and inherently their cultural customs. All the benchmarks that emergency ethnology has managed to achieve both on the fields of terrain researches and in the fields of observation, of the ethnographical dynamics, both of these milestones were realizable thanks to two major projects. The first project was conducted in 2012, in the small village of Aluniș – Sălaj County, situated on the Someș river bank. The village of Aluniș focuses on advertising its allegiance to the ethnographical area of Codru, a very ethnographically colorful geographical region. The second major project was initiated in the summer of 2014 in numerous codrenești villages, covering all the regions of the research area in three different counties, Codru of Sălaj County, Satu Mare County and last but not least Maramureș County. Both projects were coordinated in tight cooperation between the Centru de Cultură și Artă al județului Sălaj (The Centre of Culture and Art of Sălaj County) and the University of Bucharest. Therefore a big step has been made forward in order to one day realize the publication of a study that will focus strictly on the monography of the Codru region, the cultural region that spreads out on three different counties: Satu Mare, Maramureș and Sălaj. The innovative aspect of the current study was realized with the implementation of new anthropological research principals such as: interculturalism, multicultural environment, identity versus alterity, identity mechanisms, globalization, urbanization, cultural mutations.*

Keywords: *Codru region, emergency ethology, traditional community, ceremonial ritual, local identity.*

Într-o lume cosmopolită, grăbită şi cu o maximă apetenţă pentru mediul virtual, a fi etnograf de teren pare a fi ceva total desuet, aproape anacronic, mult diferit de meseriile informatizate ale viitorului. La prima vedere, etnograful studiază tot ceea ce este învechit, prăfuit, depăşit. „Culege" obiecte vechi de prin podurile caselor, se interesează de tradiţii de mult uitate sau stă de vorbă cu bătrâni care abia îşi mai amintesc vremurile tinereţii lor.

Taberele de cercetare etnografică derulate în ultimii ani sub coordonarea Centrului de Cultură şi Arte al judeţului Sălaj demonstrează însă că lucrurile trebuie mult nuanţate.

Am mai scris şi cu alte ocazii că civilizaţia urbană aduce cu ea o serie de structuri care alterează mult viaţa satului, prin promovarea unui model cultural urban bazat pe globalizare, computerizare, standardizare, cu pierderea reperelor identitare specifice. În tot acest nou context socio-cultural, dispar martorii vizuali, participanţii direcţi, actorii principali, prin dispariţia generaţiei vârstnice. De aici porneşte necesitatea investigaţiilor de teren, a culegerii, sistematizării şi interpretării datelor, formarea unor arhive de folclor şi repere din cultura imaterială, „fotografierea" memoriei culturale colective, identificarea „tezaurelor vii" şi, în general, radiografierea „la zi" a tot ceea ce a mai rămas „rural", ţărănesc, vechi, într-o lume „urbană", modernă, industrializată.

De aceea construirea, conturarea şi asumarea identităţii culturale au devenit, în contextul globalizării şi uniformizării culturale specifice ultimelor decenii, unul dintre subiectele predilecte ale cercetării antropologice. Etnologia de urgenţă reclamă studiul comunităţilor tradiţionale într-un regim impus de ample procese de asimilare culturală sau de transformări ireversibile ale vieţii cotidiene şi a obiceiurilor culturale.

Dacă ar fi să creionăm o abordare teoretică explicativă, credem că ar trebui să pornim de la tiparele mentalitare – diferite pentru societatea tradiţională şi pentru cea modernă – precum şi de la modificarea receptării culturale a nunţii în societate, la momente diferite.

În fapt, ne întrebăm dacă trecutul mai este perceput sub semnul modelului sau s-a petrecut o abdicare de la acest tipar şi asistăm la construirea unui alt fel de asumare a realităţii, proprie omului societăţii de consum, în care valorile financiare par a fi esenţiale; desigur, trebuie să fim realişti: ele au contat întotdeauna, şi mărturiile chiar ale martorilor noştri din aceste sate confirmă că în alegerea soţului/soţiei cantitatea şi calitatea zestrei ocupa un loc important şi în societatea tradiţională. Faţă de perioada comunităţii rurale însă, acum, în satul urbanizat, componenta financiară a întemeierii unei familii pare a se impune radical, primordial, aşa cum reiese din limbajul lipsit de echivoc, dar şi de eleganţă, uneori chiar voit dur, incisiv, cinic, al informatorilor.

Toate aceste repere toretice ce ţin deopotrivă de etnologia de urgenţă, de etnografia de teren sau de dinamica mentalităţilor au putut fi experimentate „live" pe parcursul a două proiecte ambiţioase derulate, unul în vara anului 2012, în satul Aluniş - Sălaj, pe malul Someşului, un sat care îşi reclamă apartenenţa la zona etnografică

Codru şi altul, în vara anului 2014, în mai multe sate codreneşti (acoperind Codrul sălăjean, maramureşean şi sătmărean), ambele sub coordonarea Centrului de Cultură şi Artă al judeţului Sălaj în colaborare cu prestigioasa Universitate din Bucureşti. S-a făcut, cu ocazia aceasta, încă un pas înainte în studierea etnografică a satelor codreneşti, în perspectiva editării viitoare a unei dorite şi mult-aşteptate monografii a zonei Codrului, areal cultural ce subsumează teritorii din trei judeţe: Satu Mare, Maramureş şi Sălaj. Originalitatea proiectelor s-a datorat mai ales metodologiei moderne aplicate, dar şi punctelor de vedere antropologice impuse în racordarea bibliografiei cu cele mai noi principii de cercetare: intrerculturalitate, mediu multicultural, identitate versus alteritate, mecanisme identitare, globalizare, urbanizare, mutaţii culturale.

Membrii echipei de cercetare formată din studenţi, masteranzi şi cadre universitare, coordonaţi cu maximă pricepere de dr. Narcisa Ştiucă şi dr. Corina Mihăescu, au avut ocazia să „fotografieze" ţăranul sălăjean contemporan la el acasă: au văzut puţinele locuri unde se mai face pâine (pentru că cei mai mulţi ţărani o cumpără de la brutărie), au gustat mâncarea tradiţională, au văzut stadiul precar al meşteşugurilor locale sau au putut asculta ultimele relatări despre nunţile şi înmormântările specifice locului, care acum se fac „cu catering", încercând, astfel, să contureze un specific local codrenesc.

Se cuvine să mai adăugăm şi faptul că Centrul de Cultură şi Arte al judeţului Sălaj este titularul unei tabere de etnografie anuale, gândită ca o *şcoală de vară a etnografiei de teren*, unică, în această formulă instituţionalizată, în România, după ştiinţa noastră. Astfel, pe parcursul unei săptămâni, studenţi şi masteranzi de la universităţile din Cluj-Napoca, Bucureşti sau Craiova sunt coordonaţi într-o cercetare aplicată de teren de lectori avizaţi care le demonstrează ce înseamnă, concret, *a fi etnograf*. Cu certitudine, studenţii sunt câştigaţi din punct de vedere profesional (şi nu numai: munca în echipă, pitorescul satelor ardeleneşti, distracţia din fiecare seară, schimbul firesc de idei contează, cu siguranţă, la fel de mult), dar cel mai câştigat este satul sălăjean, cel care beneficiază de atente radiografii şi aduceri la zi anuale, conturând o arhivă dintre cele mai preţioase, care se va situa, în curând, printre cele mai bogate şi actuale din ţară şi care va fi un important reper pentru etnografii de mâine.

Despre metodele de abordare a terenului aplicate în cercetarea concretă vorbeşte cel mai avizat Narcisa Ştiucă: „Fiind considerată cheia de boltă a întregului eşafodaj etnografic, observaţia este responsabilă de succesul cercetării, de aceea părintele etnologiei moderne, Marcel Mauss impunea în *Manual de etnografie* (1947) două exigenţe importante: să fie precisă şi completă. Pentru aceasta, el avertiza asupra atitudinii pe care cercetătorul tânăr trebuie s-o aibă în relaţie cu civilizaţiile studiate şi formula profesoral: «Să nu *crezi* că ştii doar pentru că ai văzut; să nu faci nicio judecată morală; să nu te miri; să nu te înfurii; să locuieşti în societatea indigenă; caută cu atenţie mărturii!»"[1]. Observarea trebuie să fie călăuzită de şase întrebări care constituie de fapt scheletul descrierii etnografice: unde, de ce, când, cum, pentru ce şi cine a făcut un anumit lucru[2]. Numai astfel o anchetă corectă poate să conducă la o clasificare pe măsură şi la o colectare de date care s-o însoţească pe cea de obiecte, dându-le acestora valoare de mărturii ale civilizaţiei din care au fost extrase. Subliniind importanţa

[1] Marcel Mauss, *Manual de etnografie*, Iaşi, Ed. Institului European, 2003, p. 25.
[2] *Ibidem*, p. 36.

studierii tehnicilor (industriilor) generale şi speciale, Mauss îşi convingea discipolii astfel: „Tehnicile se vor defini ca acte tradiţionale, grupate în vederea obţinerii unui efect mecanic, fizic sau chimic, sau actele cunoscute sub acest nume /.../ perspectiva asupra industriei şi meseriilor va permite o descriere vie a societăţii".[3]

O altă dilemă a cercetătorului care face astăzi teren se referă la tematica spre care se va orienta observaţia şi la cea a studiului în sine: cotidianul sau festivul? Ocupaţiile dominante sau meseriile mărunte? În primul deceniu al veacului trecut, atunci când inaugura cursul de folclor de la Universitatea din Bucureşti, Ovid Densusianu distingea „două categorii de producţiuni: cele care stau în strânsă legătură cu viaţa practică (credinţe, obiceiuri, supersiţii) şi cele /.../ de ordine ideală pentru că se raportă la sfera superioară de gândire şi simţire a omului simplu, la partea poetică a vieţii lui (basme, tradiţii, legende, poezii)." Cele dintâi, aprecia savantul, sunt „cele mai expuse pieirii" întrucât sunt supravieţuiri ale vieţii arhaice. Alături de acestea relatările despre traiul de fiecare zi, reţinerea şi interpretarea evenimentelor mărunte, descrierea operaţiilor de rutină sunt documente orale de mare însemnătate întrucât dau seamă de modul de viaţă şi de gândire, de felul în care omul rural se raportează la natură şi la societate şi, prin urmare, pot sluji înţelegerii profilului lui psiho-social.

Călăuziţi de aceste idei, am orientat cercetarea din satele codreneşti în vara anului 2014 spre identificarea unor persoane care, întâi de toate, să ne ajute să înţelegem rosturile şi ritmurile cotidiene şi mai apoi pe cele care marchează existenţa individuală şi comunitară în mod ceremonial. Opţiunea noastră a mai fost motivată atât de faptul că, de-a lungul timpului, în zonă s-au realizat înregistrări şi arhivări ale manifestărilor cutumiare, cât şi de acela că literatura etnografică – deloc generoasă în ultimul timp – este lacunară în informaţii privind meserii „prozaice" precum fierăritul şi potcovăritul, împletitul nuielelor, sobăritul, tâmplăria şi dulgheria, în vreme ce creşterea animalelor şi cultivarea pământului sunt tratate uniformizant şi arhaizant, cu un vădit dezinteres pentru progresul tehnicilor şi mai ales pentru experienţa individuală locală"[4].

Despre „ţintele" proiectelor şi finalităţile urmărite lămureşte Corina Mihăescu: „Experimentul a presupus documentare, cunoaştere, intuiţie obiectivă, descriere şi explicaţie.

Şederea în sat, locuirea efectivă la săteni a schimbat unghiul şi intenţia privirii şi analizei - de la observaţia exterioară ne-am îndreptat către privirea lucrurilor şi a fenomenelor din interiorul lor, prin participarea la toate manifestările de viaţă ale sătenilor (...).

Înţelegem şi explicăm astfel experimentul Aluniş ca pe o sumă de observaţii lăuntrice, participative, ca pe o cunoaştere ştiinţifică directă şi explicativă, ca pe o descriere a conţinuturilor unei comunităţi.

Prin ancheta directă de teren am încercat să cunoaştem şi să explicăm istoria locală, realitatea socială, cultura unui grup etnic, mărcile identitare ale acestuia, specificitatea folclorică, obiceiurile şi tradiţiile satului, practicile cotidiene, modelele etnice, semne, simboluri, conduite, valori şi idei colective, mentalitate populară colectivă şi individuală (...).

---

[3] *Ibidem*, p. 44.

[4] Narcsa Ştiucă, „Noi perspective etnologice sau despre fascinaţia lucrurilor mărunte", în *A fi etnograf în România secolului XXI*, supliment al revistei *Caiete Silvane*, Zalău, 2015, p. 5 – 7.

În trecerea generațiilor, structura dinamică are următoarea compunere: în cultura populară se adaugă noi trăsături și modele culturale complexe, după cum, pe de altă parte, se renunță la unele trăsături, modele și practici culturale.

Astfel, grupul de studenți și masteranzi a putut să observe la Aluniș împletirea în viața comunității a actualității cu trecutul, motiv pentru care cercetarea s-a axat atât pe depistarea supraviețuirilor - „forme, imagini, sensuri, structuri rituale prezente în sistemul activ al comunității (...) sub presiunea «etnologiei de urgență» al cărui comandament principal este salvarea formelor de expresie a folclorului - în termenul de folclor pe cale de a intra în fondul pasiv"[5] - în termenul de folclor fiind incluse atât cultura spirituală: literatură, muzică, dans, sărbători, obiceiuri, practici tradiționale, de prevenire, combatere și vindecare a bolilor, ritualuri, credințe, reguli de comportament, cât și cultura materială: ocupații, meșteșuguri artistice, tehnici de construcție, alimentație tradițională, dar și structurile, formele și elementele noi, care formează cultura vie, actuală, în tipul de raport existent între tradiție și inovație.

Demersul cercetării de la Aluniș și-a propus identificarea și recuperarea valorilor tradiționale identitare, preocuparea pentru studierea patrimoniului cultural imaterial ce implică, conform definiției cuprinse în Legea nr. 26/2008 privind protejarea patrimoniului cultural imaterial: practici, reprezentări, expresii, cunoștințe, abilități, împreună cu instrumentele, obiectele, artefactele și spațiile culturale asociate acestora, pe care comunitățile, grupurile sau, după caz, indivizii le recunosc ca parte integrantă a patrimoniului lor cultural, expresii culturale tradiționale - forme de manifestare ale creativității umane cu exprimare materială, orală, forme de artă a cuvântului și expresii verbale tradiționale - forme de exprimare muzicală - cântece, dansuri, jocuri populare, forme de expresie sincretică - obiceiuri, ritualuri, sărbători, etnoiatrie, jocuri de copii și jocuri sportive tradiționale, forme ale creației populare în domeniul tehnic, precum și meșteșuguri ori simboluri tradiționale.

Până în momentul de față, terenul Aluniș reprezintă multe foldere, fișiere și imagini cuprinzând obiectele și fenomenele studiate, oamenii întâlniți, anchete configurate nestandardizat, documente scrise, referințe teoretice, surse comparatiste, analize etnografice.

Subiectele urmărite în anchetele de teren au fost mărcile identitare ale comunității studiate, tradițiile culturale concentrate în obiceiurile satului și în specificitatea folclorică, memoria culturală generatoare a identității etnice, legende locale, istorii orale, poveștile vieții, istoria locală, modele comportamentale și morale, descoperirea localului, practici cotidiene, modele tehnice, semne, simboluri, valori și idei colective, conduite și mentalitate colectivă și individuală, deprinderi de muncă, relatări despre funcțiile obiectelor tradiționale, despre activități artistice și hobby-uri, ocupațiile tradiționale și meșteșugurile țărănești, gospodăria țărănească, obiceiuri calendaristice și obiceiuri din ciclul vieții, aspecte zonale de folclor, alimentația tradițională.

În urma acestei cercetări, s-a adunat un bogat material documentar ce va sta la baza studiilor comparative de dinamică și istorie socială, cu finalitate formativă, didactică și științifică.

---

[5] Sabina Ispas, *Repertoriu I. Patrimoniul cultural imaterial din România*, București, CIMEC - Institutul de Memorie Culturală, 2009, p. 1.

Valorificarea informațiilor din teren va reprezenta un fond documentar, o arhivă de date și mărturii despre lumea satului Aluniș, ce se va constitui într-o monografie etnofolclorică realizată cu știința și cu aplicarea tehnicilor de investigare etnologică a unor tineri în anul 2012, „un demers de repertoriere a unor informații care nu vor mai putea fi obținute, după dispariția încă a unei generații, decât, eventual, din cărți".[6]

Ne-au reținut atenția – în acele campanii de teren și în altele, muzeografice – câteva obiective remarcabile, repere pe un traseu turistic care să valorifice potențialul etnografic al zonei și despre care localnicii povestesc lucruri dintre cele mai incitante. Unul dintre acestea este cetatea Cheudului, care a fost cercetată de arheologii medievişti și istoricii contemporani, dar destinul său istoric este dublat de unul popular, cu aură de legendă. Situată pe malul Someșului, la capătul satului Cheud, pe un povârniș abrupt împădurit, cetatea configurează în memoria localnicilor un spațiu misterios: aici au fost văzuți șerpi imenși, aici se presupune că a fost îngropată o comoară (în retragerea grabnică a localnicilor în fața cotropitorilor de diferite neamuri) dar, mai ales, de aici a sărit haiducul Pintea, cu calul său nădrăvan, până pe celălalt mal al Someșului, la Aluniș.

Pe locul cunoscut sub numele de „Cetatea Pintii", călugării benedictini care au primit drept de vamă a sării pe râul Someș au construit, în secolul al XIII-lea, o mănăstire. În cea de a doua jumătate a secolului al XIV-lea, în apropierea mănăstirii a fost construită o cetate de lemn și pământ, ale cărei ruine sunt vizibile și astăzi. Prima mențiune documentară datează din 1383[7], când este menționat un *castrum Aranyas* - denumire maghiară care înseamnă *auriu*, după felul în care razele soarelui cădeau pe zidurile cetății (se spune), conferindu-i culoarea aurie (după cum numele satului a fost *Aranyosvár*). Unele surse susțin că *Cetatea Aurie* și-a primit numele după *pârâul care poartă aur*, de la poalele cetății.

Poveștile sătenilor susțin că, la trecerea lui Pintea pe aici, după mult discutata sa săritură peste Someș, cetatea era încă, în picioare:

Este un zâd acolo, aceie îi cetatea lu Pintea viteazu, tăt așe o știu... zâcea că o zburat cu calu, Pintea, dincolo de Someș, i să văd acolo copitele; o zburat dincolo, în dealu celălalt, la Benesat; așe era închipuit, așe era de viteaz. O vrut să o strâce, da nu o putut, că o fost clădită cu var nestins, cu pietre mari. Niciodată nu o fost ea gata, numa ne uitam că este un fel de cuptor su ea, ne puteam băga acolo dacă ne prindea ploaia. O fost pă vremea turcilor, o vrut să puie mâna pă putere și atunci, cu iobăjimea, o vrut Pintea să deie la popor, la oaminii săraci și o trecut p-aici, de i-o rămas aici urmele; acolo probabil o vrut să își facă cetatea, să o ghete, numa nu o putut. Pintea însamnă că l-o iubit poporu, pântru că o fost contra turcilor și tătarilor, era cu poporu[8].

Aura de legendă a cetății este augumentată și de prezența unui uriaș în zonă, care ar fi locuit chiar în cetate, înainte de Pintea:

Așe u-am știut și noi și părinții noști. Umblam cu marhăle pă acolo și zâcea că mulți o vrut și ieie piatră d-acolo, da nime nu o putut, că îi zidită așe de bine că nu o putut lua. Aicea, la Piatra năzdravănă i să cunosc copitele, cum o sărit de la Aluniș

[6] Camelia Burghele, *Repere de cultură tradițională sălăjeană*, Zalău, Bibliotheca Musei Porolissensis VIII, 2006, p. 23.

[7] Dan Culic, *Peregrinări arheologice*, http://www.caietesilvane.ro/articole/2973/Peregrinari-arheologice.html.

[8] Vilma Fărcaș, Cheud, Sălaj.

până aici.... așe auzeam și noi. Zâcea că o vinit uriașu ala și o luat plugarii cu plugu în șurțu dă dinainte și o zâs: - Lasă că voi îți lucra aicea pământu. Zâcea că acolo o șezut în cetatea asta, unde îi zidu ala, acolo o șezut uriașu ala. Auzeam de Pintea că o sărit din dealu ala în iestalalt, la Piatra năzdravănă, și i să cunosc copitele și culcușu cânelui, să vedea acolo, când umblam cu vacile îi vedeam și culcușu câinelui. Era tare viteaz și avea on cal tare bun, dacă o putut sări păstă Someș[9].

Profilul moral a lui Pintea, vremelnicul locuitor al cetății de la Cheud, este conturat de ipostaza sa de om sărac și asuprit, dar cu suflet mare; el este personajul central al unor pilde de moralitate, iar cetatea în care s-a ascuns ca să nu fie prins de dușmani a rămas o ruină care stârnește teama copiilor:

I se spunea cetatea lui Pintea. Se spunea că Pintea se ascunde la cetate, că era căutat și stătea aici; era sclugă, lucra la o familie, și se spunea că cu aceleași haine să culca, se scula, niciodată nu-l vedea gazda dezbrăcat și îi tot zâcea femeia să își deie jos cămașa, să i-o spele, da el nu vroia; și îi dădea de mâncare într-o farfurie de lemn cu o lingură de lemn, da pă care nu i-o spăla, pentru că era sclugă, și să nu i-o spele, ca pă farfurie să rămână resturi de mâncare și să îi pună din ce în ce mai puțin. Și într-o noapte, femeia l-o urmărit să vadă când să dăzbracă, și pielea îi era toată acoperită cu solzi: solzii ăia îl apărau pă iel, de-aia era așe de puteric.

Și când era căutat, avea un cal și cu calu ala a lui - era *un cal năzdrăvan - sărea de pe Piatra năzdravănă până la cetate, dincoace de Someș și i se văd urmele copitei și culcușu câinelui. El lua de la bogați și împărțea săracilor și pentru că femeia care l-o ținut nu l-o plătit cum o trebuit, când s-o întors odată cu bani, o zâs: - Aduceți-mi farfuria din care mi-ați dat mâncare. Aia v-o umplu cu bani. Dacă mi-ați fi dat dintr-o farfurie mai mare, v-aș fi dat mai mulți bani!*

Acolo s-ar fi ascuns Pintea, să nu fie prins. Totdeauna cetatea asta o fost o ruină; probabil că în urmă cu sute de ani o fost locuită, dar, în orice caz, când eram copii, ne era frică să merjem acolo, că vedeam tăt felul de fantome, de strigoi; mergeam după ciuperci și nu meream câte unu singur, ce mai mulți, că ne era frică. Nu ne duceam câte unu singur, să nu ne atace cineva...[10].

Dincolo de realitățile istorice, cetatea era un loc cu multe povești:

Pintea o venit aici, la cetate. De la Aluniș, care e dincolo de Someș, unde e Piatra lui Pintea, o sărit dincoace de Someș, până la cetate. Tot la Aluniș, pe malul stâng al Someșului, se mai văd urmele copitelor calului lui Pintea.

Se vorbea că ar fi ceva comoară, cineva a și săpat aici...

Aici a fost vechea vatră a satului, prima; e aici, sub cetate într-un loc la care îi spune Icleje - după iclesia, biserică - și pe urmă s-a mutat în Poderei și apoi s-a mutat acolo unde e acuma satul. Ca să ajungi aici, se trece pe lângă Coastă, apoi Între ape, apoi prin Răstoacă, apoi prin Crenguță; acolo, peste drum e Dealu cetății și în fața lui e celălalt deal, îi zice Hij. Alunișu e peste Someș și aici e cetatea, la poalele căreia a fost prima vatră a satului. Multă vreme cetatea asta a fost folosită ca punct de observație împortiva popoarelor migratoare, că e cel mai înalt punct din zonă și se pare că a fost și vamă.

Se spune că ar fi fost aici șerpi uriași; bunica mea spunea că fratele ei o venit cu un car cu boi până aici și o văzut aici o grămadă imensă de șerpi care făceau mărgea, că

[9] Rozalie Fărcaș, Cheud, Sălaj.
[10] Lenuța Fărcaș, Cheud, Sălaj.

erau în perioada de împerechere şi cineva ar fi dat cu o piatră în ei şi atunci un şarpe s-a luat după iei şi i-a urmărit şi şarpele fluiera. Şi, cu adevărat, aici era şerpărie mare[11].

„Piatra Pintii" de la Aluniş întregeşte poveştile şi legendele ţesute în jurul Someşului şi a cetăţii din Cheud. De fapt, după cum ne relatează Grigorie Croitoru, toponimul corect, în memoria alunişenilor, este „Piatra cea Căscată»: *aşa numesc localnicii locul, nu „Piatra Pintii» sau „Piatra lui Pintea»*. De partea cealaltă a Someşului, la Cheud, piatra este atribuită direct haiducului Pintea, după cum ne-au spus nouă cheudanii. O poveste a locului, povestită de Maria şi Grigorie Croitoru şi auzită de la bătrânii satului, relatează că:

Dacă urci pă Valea Ciorgăului, sub Făgişte, se află o piatră mare, care are o deşchizătură ca o gură. Pietrei celeia i să zâce Piatra cea Căscată. Bătrânii zâceau că, pă când iereau iei copchii, puteai intra prin deşchizătura ceea şi să meri pântr-o grotă până dai de o gaură în jos ca o gură de fântână. Nime n-o cutezat să intre, mai ales că să vorovea că acolo cântă dracu cu ceatăra. Dacă tropoteai deasupra Pietrei Căscate, suna a gol. Pă piatra asta iereau nişte semne care semănau cu nişte potcoave de cal. Zâceau bătrânii că alea ar fi potcoavele calului lui Pintea Viteazu, haiducul. Tot bătrânii măi povesteau că haiducul Pintea ar fi fost urmărit de poteră pă la Cetatea Chioarului. Era gata să-l prindă. Dacă-l prindeau, ştrangul era al lui, da o avut noroc cu calu. Vezi, Doamne, că avea un cal năzdrăvan. Calu o fugit cu iel până pă Dealu Mare, care-i aproape de Chioar. De-acolo, di pă Dealu Mare o sărit cu calu lui năzdrăvan păstă pădure şi păstă Someş până pă piatra asta. Cum s-o lăsat pă piatră, o tăt rămas forma potcoavelor. *Aşe o scăpat de urmăritori. Poate că s-o băgat pă gura Pietrei Căscate şi s-o ascuns. Bătrânii mai zâc că grota de sub deal trece pă sub Someş până la aşa-zisa Cetate a lui Pintea din dealurile Cheudului.* De altfel, o parte din poveştile din Aluniş au fost valorificate literar în romanul „Petrecerea vampirilor», Editura Inspirescu, Satu Mare, 2014, scris de Maria Croitoru, iar o altă parte în volumul „Nume de oameni, nume de animale, nume de locuri în satul Aluniş», Editura Caiete Silvane, Zalău, 2005, p. 240-241.

Cu certitudine, cea mai completă şi complexă descriere etnografică a satului Aluniş o datorăm tot Mariei şi lui Grigorie Croitoru: „Satul, pe care sătenii mai vârstnici şi o parte a locuitorilor satelor învecinate, îl numesc şi astăzi Săplac, unul dintre numele lui mai vechi, este aşezat în partea stângă a Someşului. Teritorial, face parte din judeţul Sălaj, situându-se în extremitatea nordică a judeţului. Se învecinează la est cu râul Someş, în apropiere fiind renumitele „Strâmtori ale Ţicăului", la vest cu satele Noţig şi Horoatul Cehului, la sud cu satul Inău, iar la nord cu satul Benesat, care este şi centrul de comună din care face parte.

Satul este o aşezare înşirată de-a lungul drumului, cu puţine uliţe şi ulicioare înguste. Din vechime, au ajuns până la noi următoarele denumiri ale părţilor satului: Uliţa Mare, care constituie centrul satului, Pipirig – partea dinspre sud până în capătul satului, spre Inău, Hlube – uliţa ce porneşte de la podul cel mare şi merge spre apus şi Zona – partea dinspre nord ce se îndreaptă spre Benesat. La acestea se adaugă câteva ulicioare, pe care sunt aşezate puţine case, de o parte şi de alta: Bereg, După Vale, După Sat.

Satul se compunea – şi se compune – din gospodării împrejmuite cu garduri,

[11] Elena Cordoş, Cheud, Sălaj.

dispuse în lungul uliţelor şi ulicioarelor înguste. „Ogrăzile", arate sau plantate cu pomi fructiferi, se întindeau în prelungirea gospodăriilor, fiind despărţite între ele de „miezunie" sau „mejdă" – o „şurincă" de pământ îngustă pe care creşte iarba. Aproape fiecare gospodărie mai avea şi o „ogrăzea", în care se cultivau zarzavaturi.

Ocupaţiile tradiţionale ale alunişenilor au fost şi sunt agricultura, pomicultura şi creşterea animalelor.

În ce priveşte agricultura se poate menţiona că alunişenii semănau următoarele culturi: grâu, orz, ovăz, puţină secară, porumb, trifoi şi lucernă (semănate prin grâu şi orz), „bichină", plantă furajeră şi bună pentru „tomnirea pământului", precum şi floarea-soarelui. Fiecare gospodar mai semăna cânepă şi cultiva cartofi, cânepa fiind plantă folosită de toţi în industria casnică, iar cartoful constituia alimentul de bază în fiecare casă.

Pomicultura nu ocupa un loc deosebit. Ţăranii aveau suprafeţe plantate cu pomi fructiferi, îndeosebi pruni, meri, peri, nuci, duzi, plasate în grădinile din preajma caselor sau pe dealuri.

Alături de agricultură, creşterea animalelor a constituit ocupaţie de bază. Se creşteau în Aluniş vaci, boi, bivoli, cai, oi, capre şi porci. Animalele rămâneau întregul an în vatra şi hotarul satului şi erau păşunate pe terenuri diferite. Oile se păşunau întotdeauna în turme sătești „păzite" de „păcurari" angajaţi de proprietarii de oi. Nu se făcea păstorit transhumant. Un moment important al calendarului pastoral era „măsurişul", care se organiza în fiecare an.

Amintim că alunişenii se mai ocupau şi cu albinăritul, vânătoarea şi pescuitul.

Dintre meşteşugurile ţărăneşti amintim pe cele practicate de femei, în cadrul industriei casnice, în fiecare gospodărie, şi pe cele practicate de bărbaţi, specializaţi în prelucrarea lemnului, extragerea şi prelucrarea pietrei de construcţie din carierele de pe dealul Ciocârlău, confecţionarea cărămizii, lucrări de zidărie, fierărie, cizmărie, croitorie, zugravi etc. A fost o perioadă când piatra de construcţie era la mare căutare. Se mai văd şi astăzi fundaţii de casă din piatră cioplită cu măiestrie, stâlpi de gard, cruci, monumente funerare lucrate artistic. Veneau după piatră de construcţie în Aluniş şi după meşteri din toate satele vecine şi chiar din localitaţi mai îndepărtate: Cehu Silvaniei şi sate din Zona Codrului.

Gospodăria ţărănească era organizată ţinând seamă de anumiţi factori: spaţiul destinat construcţiilor, destinaţia fiecărei construcţii din gospodărie, reglementările administrative, tradiţie etc. În mod obişnuit, o gospodărie ţărănească din Aluniş era alcătuită din casa de locuit şi anexele gospodăreşti. Dacă în trecut, majoritatea caselor erau mici, acoperite cu paie sau stuf, începând de prin anii 1955 – 1960, satul şi-a schimbat complet înfăţişarea. Electrificarea satului în 1967 a făcut posibilă pătrunderea civilizaţiei în casele frumoase ale ţăranilor, dar şi transformarea omului şi a mentalităţii lui.

Principalele instituţii din sat au fost şi sunt şcoala, căminul cultural şi biserica"[12].

Aducem o completare, amintind că satul Aluniş – şi de fapt întreaga zonă – este un notabil rezervor de folclor şi obiceiuri tradiţionale, bine conservate în memoria colectivă, iar unele aflate încă în procesul praxisului efectiv; recent, am semnalat un set de *chiuituri* pe care le-am folosit într-un material mai amplu şi care vorbesc despre

[12] Maria şi Grigorie Croitoru, *Satul Aluniş. Prezentare generală*, în *Etnologia 4G*, supliment al revistei *Caiete Silvane*, Zalău, 2012, p. 9 – 12.

producțiile folclorice ale comunității din anii de început ai secolului trecut, pe care le redăm aici pentru frumusețea vorbelor:
„*Chiuituri dela joc din com. Aluniș*:

Am o mândră ca și-o cruce
Și la lucru n›o pociu duce,
Dimineața-i roua mare
Și se udă pe picioare.
Peste zi soarele-i cald,
Se pălește pe obraz.
Când îi colea la ujină,
O mușcă țânțari de mână.
Mândra mea care mă teme,
M'ar pândi dar n'are vreme.
Ziua nu poate de lucru,
Noaptea i se cântă pruncu.
Am o mândră ca o straiță,
Joacă n' picioare su laiță
Și eu mare cât un nap,
Joc în picioare su pat.
Cum nu-i mândra mea cuminte
Că nu-i place a ținea vite,
Numai poale 'mpăturate,
La papuci călcâie 'nalte.
Frunză verde de cireși
Are mândra opt cămeși.
Trei sunt supte, patru sparte,
Una-abea se ține 'n spate.
De-i fata cât de micuță,
0 ie 'n brațe și-o ațuță.
Peste-un an ești cu drăguță,
Peste doi cu nevăstuță.
Doamne bate pe mândra,
Cum bate vântu frunza
Și pe față și pe dos,
Până ce-o doboară jos.
De-ar fi mândra mea cu minte,
Dac' oi muri să mă cânte.
Da mândrele ,nebunesc,
Mă cântă și eu trăiesc.
Da mândrele-au ,nebunit,
Mă cântă și n'am murit.
Dela noi a treia casă
Este o fată și-o nevastă.
Eu mă duc în butul fetii
Și sărut gura nevestii.
Cu nevasta mă iubesc,
Pe fată o celuiesc.
Lasă-ină maică pe voaie,
Nu-mi lega pe cap nevoaie.
Las' să șed cu cine-mi place,
Cu hâda sală nu mi face.
De-ai fi lele Sâmbăta
Ruje ca Dumineca.
Dumineca ruje 'naltă,
Lunea fasole brumată.

Nu departe de Cheud, la Benesat, statuia din piatră a Maicii Domnului de la Benesat vorbește, pe de o parte, despre credința oamenilor locului și despre nevoia dialogului cu divinitatea – prin intermediul Maicii Domnului, în acest caz – iar pe de altă parte, despre istoria locului. Paternitatea sculpturii este atribuită, cu rezerve, artistului Ignat Ciocioian, care se pare că ar fi realizat-o în anul 1822. Inițial, statuia a fost amplasată lângă biserica de lemn „Arhanghelii Mihail și Gavril", pe Dealul Bisericii, și considerată ca un ansamblu monumental de o mare valoare istorică, incluzând biserica de lemn, cimitirul cu cruci celtice și maghiare și statuia de piatră.

Acum, statuia, în ciuda declarării sale ca monument istoric, poposește în curtea casei cu nr. 14, la șoseaua asfaltată, unde nu este deloc valorizată și este abia vizibilă după gardul gospodăriei, lângă câteva semne de mormânt. Proprietarul casei și a curții susține că a găsit-o aici la nașterea sa și că nu a putut afla nimic despre originea

[13] Sabin Ghergariu, "Chiuituri din satul Aluniș", în Școala Noastră, *Revistă Pedagogică – Culturală a corpului didactic primar din județul Sălaj*, anul XI, nr 3, martie 1934, Luceafărul, Zalău, p. 116.

ei: *io îs din 60 născut și tăt aci o fost, noi ne-am mutat aici în 1980 și aici le-am găsit și bătrânii care o stat aci o zâs că tăt aci o fost; nu știe nimeni cine le-o pus aici; am întrebat pă mulți bătrâni din sat:* - Mă, nu știți cine le-o pus aci? *nu o știut nimeni. Io am tăt zâs că oi face on gărduț aci, da mi-o zâs că nu pot, că îs monument, da io în odoru mneu fac ce vreau, nu? Mi-o spus o doamnă de la Zalău că îi datoria popii să aibă grijă de statuie, că o fost a bisericii. Ia, aici o fost scris pă iele cine le-o făcut și anul, da amu s-o hurnit, nu să mai vede nimic. Pă orcine am întrebat, nime nu o știut să îmi spună nimic de iele*[14].

Redăm, în continuare, câteva fragmente din înregistrările de teren realizate în perioada mai - septembrie 2014 în satele din zonă, gândite ca un preambul pentru o viitoare monografie a zonei Codru, la care, desigur, vor fi necesare contribuțiile științifice ale tuturor cercetătorilor de specialitate din zonă. Fragmentele au fost selectate astfel încât să vorbească, pe de o parte despre identitatea culturală a zonei așa cum o percep locuitorii de aici și așa cum simplii țărani din satele codrenești și-o asumă, pe de altă parte, au fost selectate fragmente care să ateste obiceiurile și tradițiile locale sau scurte povestiri de viață ale celor chestionați:

Toți îs mândri de originea lor. Toată lumea acceptă că e o zonă mai săracă decât zonele de câmpie, dar toți sînt mândri că sunt codreni. Mândria stă în faptul că este și deal și vale, în zona Codru, poți sămăna orice, noi avem și lemne, și vin, putem cultiva nu la cote maxime dar bune, putem sămăna și cereale, aici orice poți găsi, plus că e o zonă și protejată. Văile îs frumoase, copiii mei când vin acasă, când venim dinspre Bobota, zâc că aici îi Valea Frumoasă...

În conștiința lor, oamenii se înțeleg foarte bine între ei, românii cu maghiarii, corundanii și bogdăndanii, am avut nunți în Corund unde o fost mai mulți oamini din Bogdand. Se cântă la nunți și muzică românească, codrenii știu foarte bine dansa ceardaș și ungurii știu joca și codrenești. Și țâganii la nuntă știu cânta și ceardaș, și codrenește, la fel de bine. Da nu sînt căsătorii mixte. Între Bogdand și Corund, fiecare s-o conservat foarte bine și este o singură căsătorie între cele două sate, dar femeia nici amu nu o fost bine acceptată de socri. Corundu îi românesc și nu să amestecă cu nime. Și îs foarte mândri și de biserica de lemn din sat, de la 1723. Se respectă, da se conservă, fiecare cu satu lui.

Și Chiejdu aparține de Codru, și Ciuta. Ei țin de Codru și știu că îi vine numele de la Culmea Codrului și mai știu că asta este o culme către Maramureș. Și știu că numele vine de la Codru și de la pădure. Și corundanii zic că îs mai mult cam De Sub Codru... Chiejd, Babța, astea îs cam De Sub Codru. Dar toți știu că îs din Țara Codrului și la dansurile lor le zic codrenești. Și costumul popular e costum popular codrenesc. Tăți mărg la târg la Hodod, acolo să întâlneau, în prima zi de luni din lună. Vindeau cozi de sepe ori de coasă și fuse. Îs foarte nealcoși că îs codreni. Dansează de când îs mici, știu dansa foarte bine dansuri codrenești. Îs nealcoși cu zadiile, cu dansurile; bătaia asta, cel puțin la Corund, îi mare motiv de mândrie. Bărbații din Corund dansează un dans foarte greu, să întorc și păstă cap... dansul din Corund îi foarte spectaculos pentru bărbați[15].

[14] Informator care nu a dorit să își dea numele, Benesat, Sălaj.
[15] Aurel Bojan, primarul comunei Bogdand, Corund, Satu Mare.

De aici începe Codru, de la Babța încolo, până la Valea Vinului, și către Sălaj, da numa on pic. De la Babța către Satu Mare și până la Valea Vinului. Să numește așe pântru că îi multă pădure p-aici.

Înainte tăte căsile o fost învălite cu paie. Cu paie de secară, că erau mai lungi. Nu trăbuia să fie băgate în batoză, ci îmblătite cu îmblăcei. Io am văzut la Mihaiu Văsălichii cum le-o îmblătit, cu îmblăcei: niște bote prinse la capăt cu niște curele de piele. Le bătea și le scuturau până când nu mai erau spice și rămâneau paiele lungi, întregi. Și așe le punea pă casă lunji, da să aibă așe, o grosime, păstă tătă casa. Să legau între ele, se lețuiau și pă deasupra erau niște rude mai sâbțâri și le lega cu sârmă crestul. Pă deasupra punea pintenu ala și le lega pă dinlontru cu sârmă, erau legate și așe erau fixate. După ace punea altu rând și iară le lega. Fiecare rând îl lega și stăteau așe, bine legate. Care să pricepea, aveau scule bune și știau. Arătau frumos. Erau meșteri și aici, de făcut căsi. O fost din lemn, din goron ori din cer, din stejar. Erau pă tălpi. Cu fundație de piatră. Tălpile erau puse așe, crestul și apoi să puneau șoși pă capete și deasupra punea cusulău. Și grinzi, și după aceie cornii, și să puneau părețîi. Și deasupra să podea cu scânduri de brad., cu grinzele. Avea două camere, casă și tindă. Cuptorul era mai mult în tindă. Și făcea clacă cu neamurile și vecinii, mai ales când purtam piatră, de la Dealu Clapii. Era piatră bună tare, acolo. Și io u-am scos cu tata și u-am purtat cu caru cu boi. Care s-o însurat, îi făcea loc. Mai durmeau și în poiată. Și io am dormit în poiată multă vrene. Iară vara mai durmeam în șură[16].

Erau poale din pânză și tărcate. Erau cu frunze, cu flori, era cipcă și două dejete în sus era lăsat și trăjea cu mașina de cusut două șire și-apui pântre ele era tărcat. Kimeșa era cu fodră și cu pumnișori, tărcate și pă kept. În poale am umblat mult și io. Păstă poale aveam zadie. La fetele tinere erau bordou, nu țăsută, ce era cumpărată și îi puneam cipcă și să vadă mai fain. Iarna aveam pindileu și sfetere de lână ne făceam. Aveam cojoace. Tata o avut gaci, bătrânii mai avea gaci larji, că așe s-o făcut, dar feciorii nu mai purtau Și aveau cămeși de pânză cu bumbi pă kept și avea on pic de guler, nu-l îndoia, numa așe stătea, drept, nu îndoiet. Așe o fost portu. Bărbații aveau pălărie neagră.

Să joca rumânește, ungurește și ceardaș. Era și on danț des. Să juca și ceardaș, chiar dacă noi am fost rumâni. Da jocam on danț după Codru. Așe le zâcea la jocuri, codrenești: rumânești, ungurești, și des. Așe le-o zâs și părinții mei. Aici îi Țara Codrului, că sîntem aproape de Codru. Da aici nu-i chiar Codru, că Codru îi mai cătă Satu Mare, de la Beltiug încolo, către Stâna, Bicaz, alea îs Codru, Noi sintem aici mai Dă Sub Codru. Atunci era ceatără, contră și gordonă, și erau muzicanți țâgani, ori mai vineau din Derșida, ori din Stâna, mai vineau.

Mereau fetele la călcat de fuioare. Atuncinea o fost multă cânepă. Cânepa o topeai, o băgai în vale, o zdrobeai cu zdrobitorul, trăjeai pân grebăn și-apoi până nu era trasă în grebăn meream și o zdrobeam cu picioarele goale, lângă grebăn. Și mai vineau feciorii... acuma nu să mai duce nime la călcat de fuioare, că nu mai are nimeni cânepă. Tătă lumea avea cânepă. Țăseau femeile mult în război. Torceam până ne usturau jejetele. O culejam cu mâna și să făcea mănunki. O legam și o duceam la vale; era locuri unde era mai multă apă și acolo să punea în apă și luam cu sapa pământ și puneam păstă iea așe, cu pari: doi pari la capăt și la mijloc, și nu o ducă apa. Stătea acolo și o cotam, și la

[16] Teodor Temian, Corund, Satu Mare.

câteva zile când vedeam că să rumpe pozderia meream și o scoteam și o băteam în apă până să limpezea, pă dunga văii, aduceam acasă și o puneam pă lângă garduri și să uște și o zdrobeam cu zdrobitoru și o trăjam pân grebăn. Ieșea câlți, urzala și ala mai lung era fuioru. Ala îl torceam mai bine și urzala nu chiar așe de subțâre și câlții îi torceam mai gros. Și-apui după aceie o ieșit bumbacu și nu o mai pus lumea chiar așe cânepă. Da să țesea tare mult atuncinea[17].

Noi sântem Du Pă Sub Codru. Codru începe de la Bicaz în sus și noi aici sîntem Pă Sub Codru. Așe era și o strâgătură:

Amu zî-ne mai la modru,
Că sîntem Du Pă Su Codru!

De-aci de la noi dinsus îi numa pădure. Babța, Horezu, astea îs Sub Codru și de la Babța și de la Socond și Soconzel încoace îi Codru, pă la Odești și Corund și Bârsauăle amândouă îi tăt Dă Sub Codru. Mai încolo îi Chioar. Supuru și Bobota nu îi în Codru. Și Bogdandu să țâne, până pă la Cehu, Benesat, tăte îs Sub Codru. Alea, Noțig și alea, îs Sub Codru. Și obiceiurile de dansuri nu să potrivesc cu alea din Sălaj. De la vale încolo îi Sălaj ori Someș și mai încolo Barcău, da aciie să trag către Bihor. La noi îs alte danțuri, codrenești.

Să făcea danț la șură și când să făcea câte o casă nouă, ca și bătucească pământu, să făcea acolo. Și io am fost tizeș, nu știu câți ani. Erau câte doi tizeși; să alejeau dintre feciori, care o fost on pic mai răsărit. Și io am fost tizeș. Ei alcăzau țâganii, pă câte o cofă de bucate, ori pă ceva bani. Țâganii erau din Derșida ori din Giorocuta, da mai mult erau de-aci. Erau trii ceatarâși: primă, contră și gordonă. După aceie s-o adus și dobă. Am fost mulți ani tizeș. Ei strânjau plata și dădea câte o mâncare la țâgani, da asta era cam a fetelor. Tizeșii spuneau care fată a face mâncare. Muzicanții erau băgați de la Paști până în câșleji, da în posturi nu să făcea danț[18].

Cam de la 14 ani mereau fetele la danț și când merea prima dată o kema care-va în danț. Pă mine m-o băgat bărbatu-mneu apui după aceie am mai jocat și cu alții. Mereau și maicile acolo și stăteau și voroveau și comentau. Era o șură și tăt meream acolo și îmi tăt spunea maica și stau acolo, nu și mă duc nu știu unde, mă tăt grijea. Ea ședea pă talpă, să mă vadă. Tăt îmi spunea, zâcea că atunci când vine ciurda, tră și fiu acasă. Meream și strânjem pui de mălai, și mai stăm on pic....da mă temeam că m-or sfădi... Altfel o purtat atunci pruncii frică de părinți. În post nu să făcea danț. În rest, să făcea după beserică și țânea până merea ciurda. Poate că feciorii mai rămâneau on pic, da nu mult[19].

Femeile năștеau acasă, numa acasă, nicări altundeva. Vinea moașa, care vinea, la tăte femeile. O fost o moașe bătrână, vinea până să putea scula femeia. Vinea și spăla pruncu, cam o săptămână, și avea grije și de mamă și de prunc. Să plătea cu ceva, da bani nu prea erau atunci și le dădeam lapte, groștior... Pruncu să boteza iute, că dacă era beteag și nu cumva și moară, poate și la săptămâna. Moașa merea la botez cu pruncu și încoace îl aducea nănașe. Merea acasă la popă, acolo îl boteza. Care o fost pericol și moară înainte de botez, i-o închinat moașa, că mureau mult atunci pruncii. Femeile nu ieșeau după ce năștеau, nu mereau la beserică până făceau molitva, la șasă săptămâni.

[17] Valeria Câmpan, Corund, Satu Mare.
[18] Alexandru Domuța, Corund, Satu Mare.
[19] Florica Domuța, Corund, Satu Mare.

Popa le făcea molitva afară din beserică și după aceie mereau în beserică. La prunci li se cam dădea numele după sfinți și după părinți. Când să scălda prima dată pruncu să punea fir de busuioc, și fie fumoasă fata și ban de arjint, și punea flori în ciupă. Și să punea fir roșu la mânuță, și nu să dioată, că să mai diuătea pruncii și să mai spărieau. Aveau tare mulți prunci atunci femeile.

Tătă lumea să ducea la beserică, atunci era plină beserica, amu tineretu îi plecat. Merea și pruncii, și fetele, amu nu mai mărg nici fetele. O, Doamne, atunci, tătă lumea merea la beserică. Bărbații stăteau înainte și dă la jumătate încoace îs femeile. Pruncii aveau băncile lor. În strană ședea preuteasa și în pod ședeau tinerii și deacu.

Soarta îi așe cum o rândulește Dumnezo. Ala de sus ne dă nouă soarta. O fost la vrăjitoare câte una, da nu o ajuns nimica ace. Cum o dă Dumnezău, coată și fii cu ea că așe îi soarta rândulită de Dumnezo. La colindă mereau numa feciorii, mereau la tăte fetele și căpătau pălincă și vin și pancove. Pruncii umblau pă la vecini și le dădeam colaci și mere și nuci. Fetele nu mereau la colindă, îi așteptau pă feciori. La Paști meream la Înviere. Vopseam ouă roșii mai multe, cu coji de ceapă le vopseam, și cu coji de nucă și cumpăram feșteală. Sâmbăta să vopseau, și nu să strâce, că nu era atunci frijider. Să merea cu coșarca la beserică. Să făcea colac în cuptor și să punea carne de porc ori de miel și o litără de vin. Și să punea o ștergură frumoasă cu pene și să punea în coșară și să ducea la beserică și să punea afară, la intrarea în beserică. În fața bisericii să puneau coșerile pă două rânduri și le sfințea popa și dimineața să aduceau acasă și mâncai din coșară ce ai pus. Merea tătă lumea cu coșarcă, cu mâncăruri de tăte ce era[20].

Să sfințeau holdele la Rusalii, cu preot, cu preapori, la cel mai apropiat lan de grâu, unde era grâul mai aproape. Se făcea slujbă. Meream toți care eram în biserică la cea mai apropiată holdă de grâu și se făcea slujbă în hotar. Se împleteau cununi din grâu și să puneau în preapori. Se țineau acolo până anul următor. Ne spunea bunica că nu e voie să arunci pâinea pentru că pe fiecare bob de grâu este chipul lui Isus și nu e voie să aruncăm pâinea. E mare păcat să calci pâinea. Nici cununile de grâu nu să aruncau niciodată. Când eram copil se mergea la seceriș și când terminau de seceriș făceau o cunună care era adusă de două fete și o aduceau în sat cu tot alaiul, la casa omului la care s-au dus la secerat. Și cântau niște cântece de seceriș și trebuia udat grâul și feciorii udau fetele care duceau cununa și cununa. Se făcea totdeauna cunună la seceriș, împetită, mare și fetele și tot alaiul erau udați cu găleți cu apă. Mai târziu se ducea cununa asta la sediul CAP-ului[21].

Am redat informațiile de mai sus, deși unele dintre localitățile citate nu fac parte din actuala formulă administrativă a județului Sălaj; un prim argument este însă acela că ne-am raportat la ceea ce se numește în mod curent „Sălajul istoric", pe de o parte, iar pe de altă parte, satele cercetate din județele Maramureș și Satu Mare fac bloc comun cu satele sălăjene din enclava desenată de râul Someș în Sălaj, configurând, împreună, zona etnografică Codru, atât de productivă pe toate palierele foclorice și etnografice și care a influențat semnificativ și zonele Meseș și Sălaj, ce au stat în atenția cercetării noastre.

Din perspectiva abordării terenului etnografic, am încercat să urmăm sfaturile practice ale teoreticienilor meseriei noastre, observând „viața satului în toate

[20] Mărioara Pop, Băseşti, Maramureş.

[21] Lucia Mureşan, Băseşti, Maramureş.

amănuntele ei, în desfăşurarea ei spontană zi de zi, în toate înţelesurile ei lăuntrice, ascunse pentru omul din afară (...). Simbolurile, riturile, ceremoniile, cultul şi atâtea alte fenomene sociale n-au niciun înţeles dacă le privim numai sub aspectul exterior, ele toate fiind înzestrate cu semnificaţii, nu pot fi deci lămurite ştiinţific decât prin înţelegere"[22]. Multe dintre informaţiile culese din teren, din satele zonei Codru, nu au fost încă transcrise şi exploatate; cu siguranţă, atunci când acest lucru va fi fost săvârşit, profilul etnografic al acestui areal cultural se va contura complex şi provocator.

Camelia Burghele
Muzeul Judeţean de Istorie şi Artă Zalău
Zalău, RO
cameliaburghele@yahoo.com

**Notă: Materialul de faţă a apărut, parţial şi fragmentat, în diferite reviste de specialitate; datorită interesului pentru zona culturală ce stă în atenţia Muzeului Judeţean Satu Mare, am considerat oportună adunarea fragmentelor / observaţiilor şi publicarea lor unitară, sub forma studului de faţă, în anuarul sătmărean.*

[22] François Laplantine, *Descrierea etnografică*, Iaşi, Ed. Polirom, 2000, p. 20.

INDUSTRIA CASNICĂ TEXTILĂ ÎN ZONA DE GRANIȚA ROMÂNO-UCRAINEANĂ

Adela DOBRESCU

Abstract: *Between 2013 and 2015, the Satu Mare County Museum carried out a cross-border project with European funding, "BREAKING THROUGH COOLture - European values and common future". One of the main themes of research was the traditional costume. Understanding the traditional costume importance inside any community is closely linked to the knowledge of the community itself. It was time and it was appropriate such a study, a concrete dialogue with the communities studied, to create a solid foundation for those who want a return to tradition and its authentic values and especially to search for the best solutions to continue to conserve their traditions and national or local identity. The research was conducted in Satu Mare County and the Transcarpathian Region, two neighbor areas that are characterized by a common history and culture, whether we refer to the material or immaterial culture. Ethnographic values in the border area have been lost over time due to massive industrialization in the second half of the twentieth century and the political situation of the two countries. From the many ethnographic areas we selected a few. What is important to note is that these border area is characterized by high ethnic and cultural diversity. The history of the traditional costume is long and complicated. The traditional costume captures, as well as any historical document, the evolution of society as a whole. The conservation and preservation of the traditional costume in museums collections enables us to understand its history, but also the mentality and the creativity of the two neighboring areas. The research traditional costume is closely related to the domestic textile industry, well developed and highly effective, especially in peasant household, in the Romanian-Ukrainian border region.*

Keywords: *textiles, domenstic textile industry, hemp, wool, flax*

Între anii 2013 și 2015, Muzeul Județean Satu Mare a derulat un proiect transfrontalier cu finanțare europeană, „BREAKING THROUGH COOLture - European values and commune future". Una dintre temele principale de cercetare a fost costumul tradițional. Înțelegerea costumului tradițional, a importanței lui în cadrul

unei comunități e strâns legată de cunoașterea comunității în sine. Era oportun un astfel de studiu, un dialog concret cu comunitățile cercetate pentru a crea o bază solidă pentru toți cei care își doresc o reîntoarcere la tradiție și la valorile ei autentice și mai ales pentru a căuta soluțiile cele mai bune pentru continuarea conservării și tezaurizării costumului tradițional ca simbol al identității naționale sau locale.

1. Zone etnografice cercetate

Cercetarea realizată în acest proiect în județul Satu Mare și Regiunea Transcarpatia este caracterizată de un trecut istoric și cultural comun, fie că ne referim la cultura materială sau la cea imaterială. Valorile etnografice ale zonei de graniță s-au pierdut în timp, datorită industrializării masive din a doua jumătate a secolului al XX-lea, dar și a situației politice celor două țări. Din multitudinea zonelor etnografice au fost selectate câteva, cu localitățile și comunitățile cele mai specifice, cu ajutorul cărora am încercat să descifrăm realitățile și mai ales perspectivele conservării tradițiilor și a elementelor identitare. Ceea ce este important de subliniat este că aceste zone de graniță sunt caracterizate de o mare diversitate etnică și culturală.

Situat în partea de nord-vest a României, județul Satu Mare este una din porțile principale ale României, având granițe cu Ungaria și Ucraina. Acesta este divizat în 64 de unități administrativ teritoriale, dintre care reședința de județ municipiul Satu Mare, municipiul Carei, orașele Tășnad, Negresti Oaș, Livada și Ardud, precum și 58 de comune.

Recensământul din octombrie 2011, înregistrarea etniei subliniază că din totalul populației stabile a județului, 190,0 mii persoane (57,7%) s-au declarat români. S-au mai declarat: de etnie maghiară 113,5 mii persoane (34,5%), de etnie romă 17,5 mii persoane (5,3%), de etnie germană 5,0 mii persoane (1,5%), de etnie ucraineană 1,4 mii persoane (0,4%), iar 0,4 mii persoane (0,1%) s-au declarat de alte etnii. Județul Satu Mare este alcătuit din 3 zone etnografice: Oaș, Codru și Zona de câmpie.

Țara Oașului este considerată drept regiunea etnografică cea mai reprezentativă a județului Satu Mare și este amplasată în nord-estul județului, la granița cu Ucraina. Teritoriul Oașului a fost împărțit de-a lungul vremii în două areale administrative: Țara Oașului și Ugocea. Din punct de vedere administrativ cele două zone au funcționat separat aproape 800 de ani: Țara Oașului inclusă Comitatului Sătmar, cu reședința la Satu Mare (Zathmar), iar Ugocea inclusă comitatului Ugocea, cu reședința la Seleușu Mare (în prezent orașul Vinogradov din Ucraina). Cu toate acestea, denumirile de oaș și oșan, ca formule de identitate pentru toți cei ce aparțin acestui ținut, nu au putut fi destrămate de frontiere administrative sau, chiar mai mult, de frontiere statale. Astăzi, Țara Oașului cuprinde și fostul comitat Ugocea (partea românească) și are capitala la Negrești-Oaș.

Zona Codrului își are denumirea de la pădurile de fag și de stejar existente aici până spre sfârșitul secolului trecut; este o zonă de confluență, o zonă de trecere (cum o numesc unii etnografi), cu toate avantajele și dezavantajele pe care le presupune aceasta. Este o zonă etnografică care se întinde pe teritoriul a trei județe: Satu Mare, Maramureș și Sălaj. Fie că vorbim despre arhitectura tradițională sau de interiorul caselor, de textile sau obiecte de podoabă, ori de creația folclorică, zona Codrului este caracterizată de tradiții specifice regiunilor sudice și nordice ale Transilvaniei.

O mare parte din centrul şi vestul judeţului Satu Mare o ocupă *zona etnografică de Câmpie* (Câmpia Someşană), despărţind printr-o fâşie estică Ţara Oaşului de Codru. Zona de câmpie este o zonă etnografică a judeţului Satu Mare care este deosebită prin faptul că e o zonă multiculturală, multietnică. Aici trăiesc maghiari, şvabi, români, ucraineni. Acestă realitate face din zona de câmpie o zonă complexă, o zonă de confluenţă, dinamică şi colorată.

Transcarpatia este una dintre cele mai interesante regiuni, din punct de vedere etnografic, din Ucraina. Delimitarea geografică a Transcarpatiei şi izolarea statală îndelungată de restul teritoriilor ucrainene au contribuit la păstrarea, într-o mare măsură , a culturii tradiţionale, care s-a conservat ajungând până la mijlocul secolului al XX-lea aproape în forma sa originală. Transcarpatia este un spaţiu istorico-etnografic specific, un spaţiu etnic şi politic de graniţă, locuit nu numai de ucraineni, ci şi de maghiari, români, slovaci, germani şi alte naţionalităţi. Toate aceste condiţii determină relevanţa deosebită a cercetării culturii tradiţionale din regiune.

Regiunea Transcarpatia este împărţită din punct de vedere administrativ în 13 raioane, are 609 de aşezări din care 10 oraşe, 20 de comune de tip urban, 579 localităţi. Oraşul Ujgorod, Mukacevo, Beregovo, Hust şi Ciop sunt oraşe subordonate administraţiei regionale, iar oraşele Svaleava, Irşava, Teacevo, Vinogradov şi Rahiv şi sunt subordonate administraţiei raionale. Dintre cele 13 raioane ale regiunii Transcarpatia, raionul Vinogradov se învecinează cu judeţul Satu Mare (România). Capitala administrativă a regiunii este oraşul Ujgorod.

Structura naţională a populaţiei din Transcarpatia este unică nu numai în Ucraina, dar şi în Europa. Aici locuiesc aproximativ 100 de minorităţi, ca de exemplu: ucraineni, ruşi, români magiari, slovaci, germani, evrei etc. Conform recensământului din 2001, în Transcarpatia populaţia românească era de 32.152 de persoane (2,5%,) şi locuiesc în următoarele localităţi: Apşa de Mijloc, Biserica Albă, Plăiuţ şi Dobric din raionul Rahiv, oraşul Solotvyno (Slatina), Dibrova (din 2004 - numită Apşa de Jos), Podişor, Peştera, Băscău, Cărbuneşti, Hlebokii Potik (Strâmtura), Velikii Bouş (Bouţu Mare) şi Malii Bouţ (Bouţu Mic), Topcino din raionul Teaciv.

2. Industria casnică textilă şi portul tradiţional

Istoria costumului tradiţional este una lungă şi complicată. Costumul tradiţional surprinde, la fel de bine ca şi orice document istoric, evoluţia societăţii în ansamblul ei. Costumele populare, îmbrăcămintea tradiţională, au supravieţuit la nivelul satului românesc şi ucrainean cu toate influenţele mediului urban, constituindu-se într-un adevărat tezaur naţional. Conservarea şi tezaurizarea lui în colecţiile muzeelor ne dă posibilitatea de a înţelege istoria proprie, dar şi mentalitatea şi creativitatea celor două popoare vecine. Cercetarea costumului tradiţional este strâns legată de cercetarea industriei casnice textile, foarte bine dezvoltată şi mai ales deosebit de eficientă în cadrul gospodăriei ţărăneşti în regiunea de graniţă româno-ucraineană.

Judeţul Satu Mare şi Regiunea Transcarpatia sunt printre puţinele regiuni în care mai putem vorbi la timpul prezent de o industrie casnică textilă. Această tradiţie, această industrie este încă vie în zona de graniţă România-Ucraina şi, cu toate că a evoluat foarte mult, îşi mai păstrează caracteristica de bază: se desfăşoară în cadrul gospodăriei ţărăneşti, începând cu materia primă şi până la produsul finit. Trebuie să precizăm că activităţile ce ţin de industria casnică textilă reprezintă „activitatea

specifică şi exclusivă a femeii"[1]. Industria casnică textilă se referă în primul rând la îmbrăcăminte (portul popular), dar ea cuprinde toate celelalte ţesături şi împletituri necesare în gospodărie: ţoale, cergi, feţe de perini, ştergare, lepedee dar şi saci sau funii.

Cercetarea realizată în această zonă vine să sublinieze asemănările şi nu diferenţele.

3. Lâna

Trebuie să înţelegem că orice societate arhaică are două cerinţe de bază: hrana şi îmbrăcămintea. Despre a doua cerinţă vom discuta mai pe larg, ţinând seama că ea se îmbină armonios cu ocupaţiile tradiţionale ale ţăranului: creşterea animalelor şi agricultura. Prin urmare materia primă pentru industria casnică textilă este produsul celor două ocupaţii de bază.

În zona de graniţă, fie că vorbim de judeţul Satu Mare fie că vorbim de Regiunea Transcarpatia, creşterea animalelor era o ocupaţie de bază. Fiecare gospodărie deţinea un număr mai mare sau mai mic de oi. În timpul campaniei sale în Ţara Oaşului, Ion Muşlea făcea un sumar inventar al numărului de oi în anumite sate.

„La Racşa sunt vre-o 6000 de oi. La Moişeni am găsit patru stâni cu câte 200 de oi şi capre". [2]

Gheorghe Focşa făcea acelaşi lucru 40 de ani mai târziu şi sublinia în cartea sa că în Cămârzana erau în anul 1968 25 de stâne cu 5.600 oi, faţă de 3.000 câte erau în 1938[3].

Creşterea oilor era o ocupaţie de familie, de la care nu lipseau nici femeile, nici copiii.

„Pe mine nu m-o luat mama la cânepă, pe mine m-o trimis în deal la oi. Io am crescut la oi, io n-am nici-o clasă. Părinţii m-o ţinut la oi până la şaişpe ani. Apoi m-o adus la oraş. Io am fost băiat lângă oi." (Ana Mărcuş, 70 ani, Negreşti-Oaş, judeţul Satu Mare, 2014)

„La noi nu prea erau oi, nu prea creşteau oamenii oi, dar foloseam lâna în casă la ţesut." (Puka Olena Mihilivna, 87 ani,Veleatino, Regiunea Transcarpatia, Ucraina, 2014)

Prin urmare, *lâna* era o materie primă care nu lipsea din nicio gospodărie. Folosirea ei în activităţile legate de industria casnică textilă este una firească.

Primul pas în prelucrarea lânii este *tunsul oilor.* Acesta se face între Sf. Gheorghe şi Sf. Petru[4]. Venirea primăverii, a căldurii, face ca blana oilor să fie de prisos. Acum e timpul înţărcatului şi prin urmare o perioadă bună pentru tuns. Acesta nu se poate face mai devreme, ţinânad seama că miei nu şi-ar recunoaşte mamele.

„Tăt omu s-o gospodărit şi ş-o tuns oile." (Fabian Irina, 85 ani, Negreşti-Oaş, judeţul Satu Mare, 2014)

Tunsul nu era o activitate care să fie luată în joacă. Nu oricine ştia să tundă oaia bine, corect. Era de preferat ca lâna de pe animal, cojocul, să se tundă ca un tot unitar.

„Începeam tunsu de la gât. Da care cum vre o ia, că aceie nu-i cusută cu şurub să n-o poţi tunde. O tundem cu forfeca. După acee o legam bot şi o duceam acasă. Acasă,

---

[1] Lucia Apolzan, *Portul şi industria casnică textilă din Munţii Apuseni,* Bucureşti, Institutul de Ştiinţe Sociale al României, 1944, p. 40.

[2] Ion Muşlea, „Cercetări folklorice în Ţara Oaşului", în *Anuarul Arhivei de folklor*, nr. I, Cluj Napoca, Ed. Cartea Românească, 1932, p. 125.

[3] Gheorghe Focşa, *Ţara Oaşului, Studiu Etnografic, Cultura materială*, vol. II, Bucureşti, Muzeul Satului, 1975, p. 81.

[4] Lucia Apolzan, *op. cit.*, p. 41.

o punem oriunde la un loc uscat. Când avem timp lucram pe ie." (Fabian Irina, 85 ani, Negreşti-Oaş, judeţul Satu Mare, 2014)

Un alt aspect care trebuie subliniat este acela că blana oilor nu produce în întregime aceeaşi calitate. Lâna de pe cap, coadă, picioare şi burtă este mai moale, măruntă şi fină şi are o calitate superioară faţă de restul lânii. În gospodăria ţărănească nimic nu se pierde, prin urmare lâna de o calitate mai slabă este şi ea folosită în industria casnică.

„Cu oile, care să hie lâna bună şi să ţâie lâna de-olaltă, trebuie iarna ţânute bine, cu mâncare. Care nu era, nu era rând nici să le tunzi. Nu să tăie lâna di pi iele. Io ştiu că io tare mult am lucrat cu oi." (Floare Hotcă, 72 ani, Negreşti-Oaş, judeţul Satu Mare 2014)

După tuns, lâna trebuie spălată. *Spălatul lânii* se face cu apă curată, apoi lâna se usucă la soare[5]. În Soconzel (zona Codru) lâna se spăla în ciubere cu apă încălzită la soare. Mai întâi lâna se spăla cu apă călduţă până se duce mizeria.

„Spălam lâna să se ducă mizeiria. Era foarte murdară. Că la noi erau oi din ălea bărci, nu erau din ălea cu lână lungă." (Malvina Madar, 58 ani, Soconzel, judeţul Satu Mare, 2014)

Această activitate de spălarea se făce vara. Atunci era posibilă uscarea lânii la o temperatură constantă.

„Întâie ai muiat-o acasă, cu apă călduţă. Io am luat odată, că lucram la muzeu şi mi-o dat două măji de lână nespălată. Şi era şi de la colectiv, aşe mai slabă şi mai băligosă. Am les pe ce mai băligosă şi ce mai curată şi m-am dus la Talna cu ştreafu şi cu tonuri şi cu lemne. C-o fost şi fată me, celaltă mai bătrână şi soru-me. Şi apoi tete acolo am făcut focu, o-am băgat aculu, o-am spălat. Şi apoi o-am uscat, tăte gardurile le-am umplut. Apoi am scărmănat-o un ptic. Aşa, cu mâna o-am ales. Şi apoi am dus-o la scărmănătoare, aici la vale. O fo nişte unguri. Mni-o scărmănat şi mni-o şi tors." (Fabian Irina, 85 ani, Negreşti-Oaş, judeţul Satu Mare, 2014)

Lâna spălată trebuie scărmănată. *Scărmănatul* face ca firele de lână să se desprindă unele de altele şi se să elimine ultimele rămăşiţe de corpuri străine. În timpul scărmănatului se face alegerea diferitelor categorii de lână, astfel încât la urmă, după pieptănat, să rămână "părul" adică lâna de cea mai bună calitate. Lâna tunsă de pe picioare, de pe spate şi de lângă coadă este mai aspră şi din ea se vor ţese ţoalele şi obiele.

„Lâna o scărmănam cât mai uniform, să nu hie cocoloaşe, şi apoi făceam caierul." (Malvina Madar, 58 ani, Soconzel, judeţul Satu Mare, 2014)

„Lâna am ales-o cu mâna, am scărmănat-o tătă bdine ş-apoi am făcut-o cu perie, cu dinţi de hier." (Floare Finta, 81 ani, Negreşti-Oaş, judeţul Satu Mare, 2014)

Pieptănatul lânii este o operaţiune foarte importantă. Prin pieptănat se vor alege firele cele mai lungi, de cea mai bună calitate: părul. Lâna este pieptănată cu piepteni cu dinţi de fier. Operaţiunea poate continua până la obţinerea calităţii dorite. Firele astfel obţinute sunt puse unele peste altele, până se ajunge la cantitatea dorită. Părul se răsuceşte într-un colac, de mărimea unui caier.

„Apoi, am ales-o, ceie mai subţâră de urzât, şi ceielaltă ai tors-o mai grosuc, de bătut. Apoi o-am răştiat, pe răştitor şi apoi o-am pus pă depănător, să se poată fa ghemuri ş-apoi o pus tiară femeile. S-o ţăsut mai demult uieşe cu perţi, sumane." (Floare Finta, 81 ani, Negreşti-Oaş, judeţul Satu Mare, 2014)

[5] *Ibidem*, p. 43.

„La noi din lână am țesut pocrouț, vuioșe și ițari." (Sabadoș Irina Ivanivna, 73 ani, Veleatino, Regiunea Transcarpatia, Ucraina, 2014)

„După ce se torcea și se țesea pănura se ducea la piuă. Dacă duceam 20 de metri de pănură la piuă, doar jumătatea aduceam înapoi." (Malvina Madar, 58 ani, Soconzel, județul Satu Mare, 2014)

4. Cânepa

În afară de lână în gospodăria țărănească, atunci când vorbim despre industria textilă, cânepa era la mare cinste. Toate sarcinile ce țineau de cultivarea, creșterea, culegerea și prelucrarea cânepii erau puse pe seama femeii.

„Io-s din '42. Așe o știu și pe mama me, tăt o pus cânepă." (Floare Hotcă, 72 ani, Negrești-Oaș, județul Satu Mare, 2014)

Semănatul cânepii era o activitate importantă, însoțită de tot felul de credinte și practici. În întreaga zonă de graniță, ea era semănată în orgadă sau „în hotar" și se gunoia pentru a crește mare și frumoasă.

„Dipt-aceie dacă o fo gunoit s-o făcut forte fainâ. Atunci nu să pune atâta chimicală." (Floare Hotcă, 72 ani, Negrești-Oaș, județul Satu Mare, 2014)

„Cânepa o semănam primavara, afara în hotar și prima cânepă era cea albă." (Puka Olena Mihailivna, 87 ani, Ciorna Tisa, județul Satu Mare, 2014)

„Când semănam cânepă ziceam Tatăl nostru." (Gheorghi Maria Perivna, 65 ani, Veleatino, Regiunea Transcarpatia, Ucraina, 2014)

Culesul cânepii se făcea cu mâna. Se smulgea din pământ și se aduna în mănunchiuri. Ele erau numite „mânuri". Dacă nu era culeasă la timp, cânepa se usca și gospodina ar fi de râsul satului.

„Smulgeau cânepa și făceau mănuși, atâta cât cuprinzi cu mâna, o legau pe trei locuri și îi tăiau rădăcina cu securea la tăietor. " (Malvina Madar, 58 ani, Soconzel, județul Satu Mare,2014)

Mai întâi e culeasă cânepa de vară, care se face pe la sfârșitul lunii iulie. Această cânepă e cea mai prețuită deoarece din ea se obține un fuior mai alb și mai tare. Cânepa de vară este dusă în gospodărie și sprijinită de pereții casei sau ai poieții și este lăsată la uscat, nu mai mult de 3-4 zile.

„Prima cânepă o smulgeau în august. După ce o smulgeau făceau snopi și o muiau la râu, timp de o săptămînă." (Puka Olena Mihailivna, 87 ani, Ciorna Tisa, Regiunea Transcarpatia, Ucraina, 2014)

Cânepa de toamnă sau „cea verde" (Puka Olena Mihailivna, 87 ani, Ciorna Tisa, 2014)se culege la o lună după cea de vară și culesul ei se face mai ușor. Ea se uscă pe locul pe care a fost culeasă. Se fac claie din murunchi, care se pun cu rădăcinile în jos.

„Ai cules întâi ceie albă, așa s-o dzâs. Apoi celaltă care o făcut sămânță, aceie ai lăsat-o până o făcut capu ala. Apoi u-ai scuturat și apoi s-o dus la topchilă." (Floare Hotcă, 72 ani, Negrești-Oaș, județul Satu Mare, 2014)

„Primăvara prin costreie
Vin feciorii să mă ieie;
Mama nu mă vre a da.
Până nu-i torc cânepa;
Ce-a de vară și de toamnă
Să mă-mbreace ca pe-o doamnă."

(inf. Rodica Țânțaș, 15 ani, Negrești-Oaș, 07.01.1978, V. Rogoz, Arhiva Institutului de Folclor și Etnografie Cluj)

După terminarea culesului, cânepa este dusă la *topit*. Topitul cânepii se face la vale în mici ochiuri de apă făcute special pentru acestă activitate sau „în zaton (stăvilar)." (Puka Olena Mihailivna, 87 ani, Ciorna Tisa, Regiunea Transcarpatia, Ucraina, 2014)

„Topchilele erau făcute la vale. Făceau câte o groapă și puneau ptietre pe ie. O țâne acolo până când se pute rumpe." (Floare Hotcă, 72 ani, Negrești-Oaș, județul Satu Mare, 2014)

„La vale punem pari, ptietre și rude să nu ieie apa cînepa și fiecare avea porția lui. O lăsam o săptămână să dospească" (Maria Tot, 56 ani, ValeaSeaca, județul Satu Mare, 2014)

Topitul este supravegheat de femei care aveau grijă ca atunci când ploua să scoată cânepa pe mal ca să nu o ia apa.

Meliţatul urmăreşte sfărâmarea părţii lemnoase a cânepii şi extragerea fibrelor textile curate[6]. Operaţia este una anevoioasă (datorită prafului care se ridică), o femeie reuşind să melițeze în jur de 40 de mânuri pe zi.

Odată melițată, cânepa primește numele de fuior.

„Fiecare om ș-o făcut meliță." (Floare Hotcă, 72 ani, Negrești-Oaș, județul Satu Mare, 2014)

„La femeia care îi rămânea cânepă nezdrobită și o ascundea prin șură, râdea satu de ea, ziceau că-i puturoasă." (Malvina Madar, 58 ani, Soconzel, județul Satu Mare, 2014)

După ce era melițată, cânepa se călca. Călcatul se făce a cu picioarele goale până cânepa devenea moale numai bună de tors.

„Cânepa apoi ai călcat-o, cu picioarele goale." (Floare Hotcă, 72 ani, Negrești-Oaș, județul Satu Mare, 2014)

Cânepa era apoi scuturată și urma datul în perie sau „hecelă" (Malvina Madar, 58 ani, Soconzel, 2014). Peria avea dinți de metal și nu lipsea din nici o gospodărie. Periatul cânepii avea drept scop împărțirea firelor în mai multe calități:

1. fuiorul;
2. câlți;
3. căieruță.

„După ce o trăjem în perie făceam fuior alb și fuior mai negru, hospos ori câlți. Că iera și cîlți albi și câlți negri. " (Maria Tot, 56 ani, ValeaSeaca, județul Satu Mare, 2014)

Fiecare calitate are destinație precisă. Din fuior se torcea urzeala și pânza pentru haine, din câlți se țeseau lipideiele, desagii, sacii, iar din căieruță pânza mai subțire, pentru costumul de sărbătoare.

5. Inul

Alături de cânepă, inul a reprezentat un mare ajutor în indurstria casnică textilă. Inul se cultiva în general la începutul primăverii, aprilie[7] (Florica Zaharia, 2008, p.137).

„Mama cultiva inul primavara, devreme. Fiecare își semana în ogradă." (Popiuk Maria Mihailvna, 70 de ani, Ciorna Tisa, Regiunea Transcarpatia, Ucraina, 2014)

Inul era cules la sfârșitul lui august, la fel ca și cânepa. Plantele erau *„secerate"* și se așezau în mănunchiuri. Toate aceste faze și tot ce ținea de cultivarea, creșterea și prelucrarea inului cădea, de asemenea, în seama femeii.

„După ce îl secerau, îl lăsau pe câmp să-l ploaie până se înmuia, apoi îl îmblăceau." (Popiuk Maria Mihailvna, 70 de ani, Ciorna Tisa, Regiunea Transcarpatia, Ucraina, 2014)

---

[6] *Ibidem*, p. 52.

[7] Florica Zaharia, *Textile tradiționale din Transilvania - Tehnologie și estetică*, Suceava, Complexul Muzeal Bucovina Suceava, 2008, p. 116.

Următoarele faze sunt asemănătoare cu cele de la prelucrarea cânepei: topitul, melițatul, pieptănatul, alesul firelor (cele care se torceau pentru cămăși și cele pentru textilele utilitare).

6. Torsul, răşchiratul, depănatul şi vopsitul

Odată obținute firele, fie ele de cânpă, in sau lână, femeile se puneau pe tors. *Torsul* s-a dezvoltat din răsucirea firului efectuat cu mâna fără nici o unealtă, fiind „un exemplu genial de știință aplicată"[8]. Cea mai arhaică unealtă de tors a fost fusul de piartă, care devine în timp una dintre uneltele casnice cele mai importante. Spre deosebire de lână, cânepa se torcea numai prin răsucirea fibrei în (Z).

Torsul este o activitate practicată aproape exculsiv de către femei și care se întinde de-alungul întregului an. Cu torsul, femeia se obișnuia din copilărie și îl integra în mod natural în universul ei. Torsul capătă dimensiuni mai mari și se transformă în grija de căpetenie a femeii începând cu Postul Crăciunului până în Postul Mare. În această perioadă se toarece mereu, individual în gospodărie sau la șezători.

„În postu Crăciunilui am tors, apoi o dginit feciorii și mi-o aprins caieru' de câlți. Așa de glumă și n-am avut ce face."(Ana Mărcuș, 72 ani, Negrești-Oaș, județul Satu Mare, 2014)

„Merjem cu caieru, frijem picioci, în Postu crăciunului, hierbem mălai, era tare fain în șezătore. Merjem noi, vecinile, așe la-olaltă."."(Ana Mărcuș, 72 ani, Negrești-Oaș, județul Satu Mare, 2014)

„De tors, torceam iarna, la șezători sau în clacă. " (Popiuk Maria Mihailvna, 70 de ani, Ciorna Tisa, Regiunea Transcarpatia, Ucraina, 2014)

„Mama îmi zicea: pe când vi acasă să aduci două fuse pline. Când merjei la alte fete, ca tineri, ai mai fi vorbit, ai mai fi râs, dar îmi aduceam aminte de fus, mire-se lumea de el de fus. Mama îmi zicea: dacă tăt meri acolo nu că ți-a tăt umbla gura, să-ți umble mâinile." (Malvina Madar, 58 ani, Soconzel, județul Satu Mare, 2014)

În Negrești-Oaș fiecare femeie avea furca ei, furca făcută dintr-o „botă de tufă" (Floare Hotcă, 72 ani, Negreștii-Oaș, județul Satu Mare, 2014), doar fusul era realizat de meșteri specializați.

„Ș-acuma mai sânt din ăștia care fac fusă. Ăștia fac și linguri de lemn." (Floare Hotcă, 72 ani, Negreștii-Oaș, județul Satu Mare, 2014)

În Veleatino, femeile puneau fuiorul pe kudelie (furcă) și torceau iarna în șezătoare *„la diferite case, cu băieți , cu muzică."* (Sabadoș Irina Ivanivna, 73 ani, Veleatino, Regiunea Transcarpatia, Ucraina, 2014)

„Mama mă certa că torcem prea puțin, dar băieții îmi furau fusul și nu mi-l dădeau înapoi numa dacă îi sărutam." (Sabadoș Irina Ivanivna, 73 ani, Veleatino, Regiunea Transcarpatia, Ucraina,2014)

„Mama îmi dădea să torc numa câlții să-i torc io, rană avei pe dejetu aiesta mic, că era mai cu hospe și fuioru era lin, frumos. Mama, cu mașina de tors, torcea frumos de ace fină." (Maria Tot, 56 ani, Valea Seacă, județul Satu Mare, 2014)

Femeile torceau toată lâna, cânepa și inul în casă, manual. Mult mai târziu (după 1950) au apărut și mașinile de tors.

---

[8] Șt. Pascu, *Istoria gândirii* științifice *și tehnice românești,* vol, I, București, Ed. Academiei R.S.R., 1982, p. 82-83.

Lâna și cânepa care urmează a fi toarsă se așează în caier și se leagă de furcă. Femeia trage din caier fire, mai groase sau mai subțiri, și le învârte pe fus.

„Iera întâie firul subțâr, urzitura și apoi celelalte cât ai vrut de grosă. Urzâtura ai făcut-o așe normală, să nu să rumpă." (Floare Hotcă, 72 ani, Negrești-Oaș, județul Satu Mare, 2014)

Fusul are o anumită greutate, care determină lungimea firului tors. Acesta nu are voie să fie prea greu pentru că atunci firul se rupe des și fusul scapă din degete; nu avea voie să fie nici prea ușor pentru că atunci învârtitul firului nu se face corect. Femeia toarce firele în funcție de pânza pe care vrea s-o obțină. Când toarce pentru țoale, firul este gros și mai puțin răsucit. Pentru cămăși și pindilee firul este tors mai subțire.

Rășchiratul se făcea cu ajutorul rășchitorului. Acesta se făcea de obicei din lemn de alun și avea lungimea în jur de 80 cm (un cot).

„Atâta-i un cot câtâ-i rășchitoru" (Finta Floare, 81 ani, Negrești-Oaș, județul Satu Mare, 2014)

La capete, rășchitorul are câte o pană după care se așează firele. Rășchiratul trebuie făcut corect pentru a se putea lua ușor sculurile de pe el. Dacă rășchiratul nu se face corect, firele se încrucișează, prin urmare se încâlcesc și trebuie rupte.

Fiertul tortului. Este o etapă obligatorie, deoarece în timpul fiertului firele de cânepă se înmoiae devenind accesibile țesutului. Se pun paie pe fundul unui toc și se așează sculurile rând pe rând. De-asupra se pune iarăși un rând de paie. Peste toate acestea se toarnă apă fierbinte. Apa se scurge din toc printr-o gaură. Apa e din nou încălzită și din nou turnată peste sculuri. Lucrul aesta durează o zi și jumătate. Dacă firele nu s-au albit îndeajuns ele mai sunt frecate încă o dată cu cenușă. La sfârșit, firele trebuie să fie cât mai albe.

„Tortul îl opăream în toc. Apoi puneam cenușă pi el. Apoi l-ai tot înmtors până a aldit. După ce ți s-o părut că-s mândre, le-ai dus la vale, le-ai lăut cu mai multe lăutoare ș-apoi ne-mbătam ș-apoi tâpurem: Țâpure și-mi pare bine/Că mi-s mândre torturile." (Ana Hotcă, 70 ani, Negrești-Oaș, județul Satu Mare, 2014)

Depănatul. Acesta urmează, în mod logic, rășchiratului. Depănatul se face cu vârtelnița și pe categorii de fire, se fac astfel ghemuri pentru urzit și ghemuri pentru bătătură. De pe gheme se fac țevile cu sucala.

Vopsitul se făcea în gospodărie după tehnici vechi moștenite din generație în generație, vopselele se obțineau din plante și aveau calități deosebite. Culorile obținute vegetal în gospodărie erau de durată și mai armonioase. Cu toate acestea în multe sate din zona de graniță „feștitu" lânii se făcea de către femei specializate. În timp s-a pierdut tehnica vopsitului tradițional, cu plante. Femeile vopseau lâna cu „galos." (Ana Hotcă, 70 ani, Negrești-Oaș, 2014)

„Era o femeie anume ce feștea la noi, Știrboaie, o babă." (Ana Hotcă, 70 ani, Negrești-Oaș, județul Satu Mare, 2014)

Doar culoarea neagră mai era obținută din coajă de arin și se vopsea cu ea lâna pentru uioșe.

„Ba lâna neagră o vopse cu scoarță de arin. Aceeie era în uieș. Asta culoare no mers jos de pe uieș, dar astalaltă și din roșu și din verde se lăsa."(Floare Hotcă, 72 ani, Negrești-Oaș, județul Satu Mare, 2014)

Vopsitul cu coajă de arin era preferat pentru firele de lână, deoarece era culoarea mai „fainâ".

„Lâna o feșteam cu feșteală, că și amu mai am să dau la oricine." (Irina Fabian, 85 ani, Negrești-Oaș, județul Satu Mare, 2014)

Torsul și țesutul, precum și confecționarea pieselor de vestimentație sunt ocupații casnice care presupun un instrumentar de lucru adecvat. Astfel, plecând de la torsul fibrelor care avea rostul de a realiza simultan întinderea și răsucirea fibrelor cu fusul și furca de tors și transformarea lor în fire și continuând cu țesutul pe războaie de țesut verticale și orizontale unde se obțineau țesăturile, s-a ajuns la confecționarea unor produse finite într-o gamă foarte variată.

„Am pus tiară în tătă iarna și am țăsut" ."(Floare Hotcă, 72 ani, Negrești-Oaș, județul Satu Mare, 2014)

„Vai de mine ce să fac,
Mi-o căzut bădița drag,
Și n-am pânză să-l îmbrac!
Am o bucată pe sul,
Pusă pi picior la fum!..." [9]

Războiul de țesut sau tiara, cum i se spune în Oaș, este alcătuit din: picioarele din față și picioarele din spate. Ele sunt prinse de cele două „tălpi" laterale ale războiului. Picioarele din spate susțin sulul pe care se năvădește urzeala și vergelele.

De pe sul urzeala trece prin ițe și apoi prin spată. Înainte de a trece prin ițe și prin spată printre firele urzelii se trec doi fuștei. Fuștеii de la ițe sunt prinși de bâta de la ițe cu niște curele. După ce trec prin spată, firele urzelii sunt prinse pe sulul din față, care este prins pe picioarele din față.

„Ai urdzît un fir de tort fin, fin și unu de bumbac." (Irina Fabian, 85 ani, Negrești-Oaș, județul Satu Mare, 2014)

„Mama o avut o grămadă de prunci și trebuia tătă primăvara să să țasă uiește, cioreci. *Așa s-o făcut, ș-apoi iarna torceai cânepă. Era mult cu hainele a lucra atunci."* (Irina Fabian, 85 ani, Negrești-Oaș, județul Satu Mare, 2014)

Țesutul pânzei avea în societățile arhaice semnificații cosmogonice cu puternice influențe asupra destinului oamenilor. Responsabilă de această influență și de toate semnificațiile mistico-simbolice ale țesutului era femeia. Ea toarce firul vieții și țese pânza albă pe care desenează destinul întregii familii. Femeia-creatoare dă naștere copiilor, începe pânză nouă, are forța destinului în mâini și ochi, iar pânza țesută cuprinde în ea tot unviersul cunoscut și necunoscut. Formele care iau naștere pe albul pânzei: flori, frunze, siluete de animale sau oameni sunt produsul acestei forțe.

Pentru femei țesutul era foarte important deoarece era singura modalitate de obținere a îmbrăcămintei și a tuturor țesăturilor necesare într-o gospodărie.

Războiul de țesut se găsea în fiecare gospodărie. Meșterii care făcea războaie erau la mare căutare.

„Iera om care știe să facă stativ, Someșan Văsâi, îi zice. Și Doroș Petre, ei făceu stativile de la început. " (Petru Tot, 56 ani, Valea Seacă, județul Satu Mare, 2014)

„Războiul nostru a fost făcut de un meșter, Verbeșciuk Mikhailo. Era scump un război, costa cât o vacă, de aceea aveau puțini. Mama mea urzea cu beredo (urzitor) și

[9] Gh. Focșa, *Spectacolul nunții din Țara Oașului. Studiu Etnografic*, vol. II, București, Ed. Muzeului Sătmărean, 1999, p. 209.

țesea iarna pânză pentru cămăși, ștergare (rușnek), fețe de masă (skatert), acoperitoare pentru coșul de Paști (paskarek)." (Popiuk Maria Mihailivna, 70 de ani, Ciorna Tisa, Regiunea Transcarpatia, Ucraina, 2014)

Perioada de țesut cea mai lungă și bogată era cea de după terminatul torsului, adică în postul mare.

Urzitul se făcea în funcție de dimensiunile care urma să le aibe țesătura. Pentru lungime se măsura firul de pe ghem cu cotul și se punea semn cu fir roșu (fir etalon) iar pentru lățime etalonul era spata. Urzitul se putea face pe gard, pe pereții casei, pe grape sau pe urzoaie.

În Oaș se urzea pe urzele care erau prinse pe meșter grindă.

„Aveam urzele ș-anume patru. Apoi cu alea am urzit. Apoi o ieșit urzele cu talpă. Care-o fost mnicuță și n-o avut o urdzât pe gard. " (Ana Mărcuș,73 ani, Nagrești-Oaș, județul Satu Mare, 2014)

„Io când am fo mică am urdzât fuior și am bătut cu cânipă. Io așe am purtat pidiliuțu." (Maria Tot, 56 ani, Valea Seacă, județul Satu Mare, 2014)

Urzeala era realizată din fire textile de aceeași culoare și de calitate foarte bună. Pentru desagi sau peretare se urzea și din două culori, în acest caz urzitul era mult mai complicat. După ce se termina cu urzitul se trecea la învelitul sulului din spate operație care putea dura câteva ore. Printre urzeală se așezau vergele ca să nu se încurce firele.

„Aveam urdzâtor prins în grindă, tăt învărteam urdzâtoriu. Una avem gijă de gheme. Dacă greșei un fir pă urdzâtor făcei iapă. Dzâcea că dacă ai făcut iapă nu mai putei urdzî." (Maria Tot, 56 ani, Valea Seacă, județul Satu Mare, 2014)

Următorul pas era cel al realizării ițelor. *Ițele* se făceau cu ajutorul unei scânduri. Urmează *năvăditul* ițelor care înseamnă tracerea fiecărui fir de urzeală printre ițe. La năvădit este nevoie de două femei: una care dă firul din spate, iar alta care îl scoate prin față. Urmează năvăditul prin spată.

Odată pusă „tiara", țeserea pânzei e un lucru ușor. Se țesea după Crăciun.

„După Crăciun, după ce treceu tăte sărbătorile, începem să urdzâm. Urdzem și câte două, tri rânduri o dată, să nu mai tăt îmblăm. Cum gătam punem cela rând. " (Maria Tot, 56 ani, Valea Seacă, județul Satu Mare, 2014)

Femeile țeseau toată iarna valuri întregi de pânză de cânepă, țeseau lână pe care apoi o duceau la piuă, țeseau tot ce era nevoie în gospodărie[10].

Pănura era metrajul țesut din lână și împâslit și de care era mare nevoie în gospodăria țărănească. Din ea se coseau uioșe, gube, veste, cioareci, piese de îmbrăcăminte pentru perioadele reci ale anului. Pănura se țesea în cantități mari, deoarece urma să fie dusă la piuă, iar această tehnologie scădea metrajul la jumătate. Nu era o muncă ușoară, dar era deosebit de necesară. După împâslire, pănura era vopsită și apoi croită. Nu toată pănura se vopsea, deoarece se țesea și pănură colorată care depindea de culoare lânii. Calitatea pănurei depindea în egală măsură de calitatea fibrelor de lână și de procesul de împâslire.

Totuși, când vorbim de cea mai importantă grupă a țesăturilor din gospodăria țărănească, vorbim de pânza din care se confecționa vestimentația și toate celelalte textile utilitare[11]. Pânza de cânepă, căci despre ea e vorba, este cea care avea cea mai

[10] Florica Zaharia, *op. cit.*, p. 157.
[11] *Ibidem*, p. 158.

mare pondere în industria casnică textilă. Se țeseau cantități foarte mari de valuri de pânză, nu de puşine ori mai multe decât era necesar familiei. Datorită acestui lucru, încă se mai găsesc pe teren, în sate, în lădoaie, valuri de pânză de cânepă. Din cânepă se țeseau trei calități de pânză: prima şi anume urzeală de fuior şi bătătură din urzeală, a doua calitate de țesătură din fuior şi bătătură din câlți torşi mai subțire şi a treia calitate țesătură din urzeală şi bătătură din câlți torşi mai gros. Fiecare calitate era destinată unei anumite categorii de textile. Prima calitate era destinată realizării vestimentației de sărbătoare pentru întreaga familie. Tot din această calitate se confecționau fețe de pernă, fețe de masă şi şterguri de cui. Din a doua calitate se țesea îmbrăcămintea de zi cu zi, prosoape de față, fețe de mese de folosință zilnică. A treia calitate era destinată lepedeelor, sormojacurilor (husele pentru paiele de pe pat), sacilor.

După introducerea firelor de bumbac în industria casnică textilă, pânza țesută în casă avea o altă calitate, era mai albă, mai fină, mai moale. Aceste calități au făcut ca pânza de bumbac, la început bătută cu cânepă, mai apoi bumbac în bumbac, să înlocuiască pânza de cânepă în realizarea costumului de sărbătoare, a fețelor de masă de sărbătoare, a şetrgurilor de cui şi a celor de pe coşul de Paşte.

În prezent, în gospodăriile din mediul rural, fie că vorbim de România, fie că vorbim de Ucraina, se mai țese pânză de bumbac din care se confecționază costume tradiționale şi textile de interior cu rol de decor, dar tehnica mult avensată face ca în satele de pe graniță, țesutul să se realizeze astăzi cu ajutorul maşinilor asistate de computer.

Adela Dobrescu
Muzeul Județean Satu Mare
Satu Mare, RO
adeladobrescu@yahoo.com

PATRIMONIUL ARHITECTURII ȚĂRĂNEȘTI DIN FOSTUL COMITAT UGOCEA

Irina Liuba HORVAT
Zoltán TÓTH

Abstract: *The ethnographic values from the Ugocea County are kept at a relatively small scale. The last decades brought an intensive modernization which is obvious in both the Romanian and Ukrainian sides of the border. The specialists identified the same architectural and material typologies in Ukrainian and Romanian villages. The old houses and the households are in a reduced number, but some of them are in a good condition. Most of them are from the end of the 19th century or from the beginning of the 20th century.*

Keywords: *Ugocea, peasant house, ethnographic inheritance, architecture*

Valorile etnografice ale zonei fostului comitat Ugocea se păstrează la scară relativ redusă, modernizarea specifică ultimelor decenii fiind destul de accentuată atât în partea românească, cât și în cea ucraineană. Înainte de a trece la prezentarea concretă a patrimoniului etnografic din fostul comitat Ugocea, am dori să vă atragem atenția asupra semnificațiilor istorice și identitare care sunt specifice culturii tradiționale. Un popor fără trecut este inexistent pentru lumea actuală, iar ansamblul creațiilor populare reflectă cel mai bine acest trecut. Aceasta cu atât mai mult cu cât urmele trecutului se regăsesc în Ugocea pentru mai multe etnii care au conviețuit în aceeași regiune timp de secole.

Principala manifestare a culturii populare rezidă din permanenta preocupare a omului de a-și ușura viața. Nevoia primară a omului a constituit-o în toate timpurile casa de locuit care protejează de capriciile naturii greu controlabile.

Preocuparea omului pentru construirea unui adăpost, un acoperiș care să-l ocrotească de intemperii sau de fiarele salbatice, l-a determinat să găsească cele mai diferite soluții. Depășind faza adăposturilor naturale (peșteri, scorburi etc.), omul a început să construiască mai întâi colibe, apoi case. Conceptele sintactice, programatice și semantice s-au format în cadrul comunităților rurale, în funcție de

condițiile geografico-climatice, istorice și social-economice. Oamenii s-au orientat către materialele avute la îndemână, au inventat și au perfecționat permanent tehnici și tehnologii, au umanizat spațiul.

Construcțiile din mediul rural sunt, prin natura lor, ecologice. Secole de-a rândul s-au folosit în exclusivitate materiale oferite de mediul natural: lemn, lut, piatră, stuf, paie etc. Întrebuințarea lor îndelungată a condus la cunoașterea proprietaților materialelor, la perfecționarea tehnicilor, la găsirea celor mai diverse forme de întrebuințare.

Măiestria de a construi în lemn sau pământ, dezvoltată și amplificată de-a lungul anilor de meșterii de pe aceste meleaguri, multitudinea elementelor de cultură populară tradițională, alături de generoasa prezență a istoriei locale sunt dovezi ce conduc către o aplecare atentă și asupra originalelor creații arhitectonice țărănești de orice fel. Acest lucru poate fi motivat de faptul că domeniul arhitecturii în lemn a cunoscut o vastă cuprindere, mereu îmbogățită de varietate, de invenție, fiind sub comanda factorului economic, iminent supus eroziunii timpului.

Se poate afirma că nici un alt gen de artă nu s-a legat sau implantat mai pregnant în mediul local ca arhitectura țărănească. Esența construcțiilor trebuie căutată în ideea de spațiu, întâlnindu-se în calitățile generale constructive aproape toate modurile de exprimare în planimetrie și a volumelor spațiale. Casa de locuit, grajdurile, hambarele de mare capacitate, șurile, stânele, instalațiile tehnice populare țărănești, bisericile și clopotnițele din lemn, toate îmbină un admirabil echilibru al raporturilor, al formelor geometrice ca: pătratul, cercul, dreptunghiul, conul, piramida sau alte forme prismatice. Se impune admirației fiecăruia atât echilibrul proporțiilor, farmecul rustic al siluetelor caselor, cât și remarcabila încadrare în peisajul local, precum și acel simț practic de organizare și distribuire a componentelor unei gospodării, unele cu ocol întărit, semănând cu o adevărată fortăreață.

Casa țărănească este un adevărat ax fundamental al vieții familiale și sociale, element care rămâne măsura primordială a omului. Casa nu era doar un adăpost. În casă se desfășura viața de familie, ea reprezintă o lume aparte, aici trăiesc părinții, se nasc copii, aici se petrec cele mai importante evenimente din viața unui cuplu.

La ucraineni există credința potrivit căreia casa este asemănătoare cu simbolul copacului vieții având aceleași caracteristici, de exemplu: prispa și fundamentul simbolizau rădăcina copacului, pereții – trunchiul, iar acoperișul – coroana[1].

Interiorul locuinței asigură intimitatea familiei și este organizat în funcție de numărul încăperilor, de situația socială și materială a proprietarului. El reflectă o anumită concepție cu privire la confortul general acceptat de comunitate, la care se adaugă o anumită fantezie și preocupare pentru frumos.

Interiorul casei este spațiul în care femeia dispune de modul de aranjare, de repartizarea mobilierului și a obiectelor de uz, spre deosebire de curte și constructiile economice considerate un spațiu masculin.

Interiorul locuinței uimea prin bogația țesăturilor viu colorate care ocupau pereții, paturile, lavițele, mesele, toate realizate în gospodărie[2]. Cromatica armonioasă și caldă crea o impresie de confort în ciuda spațiului restrâns și a simplității mobilierului.

---

[1] Informator Benzar Nastaca, 83, ani, Ruscova, Maramureș, Cercetarea "Minoritatea ucraineană din nord-vestul României", etapa a III-a, 2003.

[2] Vasyl Kotsan, *Planuvania interieru narodnoho jetla ucrainţiv Zakarpatia XIX- perşoii polovyny XX st.*, în "*Rusin*", nr. 3 (25), 2011, p. 125.

Sistemul arhaic de asamblare a pereţilor prin ingenioase îmbinări de bârne la colţul caselor (coadă de rândunică, prin plătuire şi în cheotori), de mare efect decorativ, proporţiile între pereţi şi acoperişuri ca şi zvelteţea şi decorul crestat al stâlpilor de prispă sunt elemente ce vin să potenţeze valoarea de ansamblu a arhitecturii.

Transformările care s-au petrecut în domeniul arhitecturii, meşteşugurilor şi, cu deosebire, cele din mentalitatea oamenilor sunt enorme. Din ce în ce mai puţine aşezări rurale păstrează aspectul de altădată.

Urmează perioada în care volumele tradiţionale încep să se modifice. Sub influenţa unor factori străini lumii rurale, planurile ţărăneşti sunt contaminate cu trăsături care ţin de noi funcţionalităţi de origine urbană. Aceleaşi mutaţii se întâlnesc şi la construcţiile anexe din complexele gospodăreşti datorită apariţiei unor noi construcţii, unele sub impulsul transculturaţiei acestor locuri, precum şi datorită grupării acestora pe spaţii mai restrânse conform unei noi funcţionalităţi.

Modificarea rapidă şi „deviantă" (atât în Ucraina, cât şi în Satu Mare) a arhitecturii în a doua jumătate a secolului al XX-lea este rezultatul „migraţiei muncii" începută în perioada comunistă şi continuată după căderea regimului totalitar sub alte forme, cu contexte locale particularizate: apariţia caselor palat care marchează o mutaţie fundamentală în comunităţile rurale din zonă, din punctul de vedere al structurării spaţiului gospodăresc şi al sistenului de producţie şi de moştenire, al organizării activităţilor în cadrul grupului domestic.

Modernizarea treptată a satelor din fostul comitat Ugocea, a impus introducerea tot mai rapidă a unor noi elemente constructive. Decorul schimbându-se vizibil, tehnicile şi materialele constructive tradiţionale dispar, făcând loc unor tehnici mai rapide şi ieftine, dar totodată mai „ieftine" şi sub aspect artistic. Cadrul tradiţional se lărgeşte, se produce o dimensionare pe verticală şi pe orizontală a vechilor proporţii, ducând şi la o redistribuire a spaţiului interior conform noilor cerinţe de viaţă.

Regretabil este faptul că în cadrul unor preocupări bune au apărut în zilele noastre unele construcţii bizare, ale căror elemente constructive şi de decor şi-au afişat ostentativ o obârşie populară. Dar, aproape de natură, eforturile ar fi fost uşor încununate de succes dacă s-ar fi îndepărtat unele prejudicii aduse de şablonism sau neajunsurile produse de ornamentaţiile de structură floral, prost stilizate, colorate violent, a căror ilustraţie, de factură de-a dreptul vulgară, coboară aspectul cel puţin parţial al unei aşezări la nivelul cel mai discutabil.

Oricât de mult am iubi ansamblul etnologic originar, suntem conştienţi că progresul a fost permanent şi nimic nu poate opri mersul societăţii înainte. Desigur, pe baza unor programe de cercetare de anvergură, unele case pot fi clasate şi conservate (exemplu Casa de la Turţ, Călineşti, Apa etc.). Aceasta presupune o strategie, specialişti şi o legislaţie favorabilă proprietarilor sau administratorilor de patrimoniu cultural care să-i motiveze în conservarea şi punerea sa în valoare, ceea ce pretinde şi presupune timp, voinţă şi fonduri.

Se pune întrebarea: ce măsuri putem lua pentru salvarea patrimoniului traditional?

La obstacolele timpului şi la dezastrele naturale mai trebuie să adăugăm acţiunea omului care nu are întotdeauna respect faţă de problemele culturale pe care le-a moştenit. Institutiile naţionale şi internaţionale şi-au dezvoltat legi al căror scop este să evite distrugerea rămăşiţelor istorice.

Unul dintre principalele elemente care permit ca zestrea culturală să fie distrusă este ignoranța.

Este foarte dificil să o protejăm dacă aceasta nu este receptată și valorificată de către cei care au sarcina să-și asume păstrarea ei. Acest fapt explică efortul țărilor europene pentru realizarea de inventare și cataloage de cultură. Următorul pas ar fi să le protejeze cu măsuri specifice, asigurându-le păstrarea și garanția că vor fi utilizate de către toți cetățenii. Nefiind conștientizați asupra valorii patrimoniului cultural, oamenii afectează negativ păstrarea resurselor moștenite. Creșterea traficului produce o mare poluare atmosferică ce influențează negativ materialele din care sunt făcute majoritatea clădirilor.

Abandonul este primul pas spre distrugerea patrimoniului cultural.

Restaurările sunt uneori indispensabile pentru păstrarea unor puncte culturale importante. Este foarte important ca planul și execuția acestor intervenții să fie făcute de către specialiștii care cunosc tehnicile și principiile acestei intervenții și, de asemenea, să se lucreze în echipe multidisciplinare (arhitecți, arheologi, istorici, etc.).

Orice intervenție asupra unui obiectiv cultural cere autorizație și supraveghere din partea autorităților. Deși aceasta este o cerință foarte importantă, există multe intervenții care au ajuns să fie făcute împotriva patrimoniului.

Concentrându-ne acum asupra patrimoniului pe care încă îl păstrăm, dorim să atragem atenția asupra câtorva dintre valorile etnografice care merită toată atenția noastră.

Pentru regiunea studiată sunt reprezentative 5 - 6 tipologii de case țărănești construite la începutul secolului al XX-lea. Arhitectura populară la nivelul caselor de locuit este reprezentată prin casele cu o tindă și o cameră, respectiv cu o tindă și două camere, în capătul casei existând o intrare separată, cămara sau, în unele locuri, grajdul. În cazul acestor grupe se diferențiază casele cu târnaț pe lungimea casei, cu târnaț pe două laturi ale casei (pe față și pe lungime), sau cu camera din spate supradimensionată la nivelul târnațului. Casele construite în pantă sunt prevăzute cu pivnițe din piatră spartă cu intrare din față. În nordul fostului comitat Ugocea sunt specifice casele construite din văioage, în timp ce în stânga și în dreapta Tisei domină materialul lemnos (sistem în potici). Din mobilierul rustic se mai păstrează uneori lavița cu brațe (lădoi) și lăzile de zestre. Încăperile au funcții diferite: camera curată și camera de locuit, tinda servind drept bucătărie. De obicei camera curată era în partea din față, adică înspre stradă.

În partea românească a comitatului Ugocea se remarcă o casă din *Cidreag,* construită în jurul anilor 1940. Pe o fundație de piatră se află talpa casei, pe care se ridică pereții din potici. Acoperișul este realizat din tablă (foto 1).

O altă casă mai simplă construită din văioage se află tot în *Cidreag* având în componența sa două camere și o tindă, dar fără târnaț, fiind acoperită cu paie. Tinda se continuă cu un horn deschis care în termeni populari este numit „horn slobod" (foto 2).

O tipologie aparte de casă construită de o familie evreiască este cea de la *Comlăușa,* datând de la sfârșitul secolului al XIX-lea. Fundația și pereții sunt construiți din piatră spartă, iar stâlpii târnațului din văioage. Spre deosebire de restul caselor țărănești, poate cu o influență nobiliară, camerele se întind pe o suprafață mai mare decât în mod obișnuit. Casa este compusă din tindă, în față o cameră, iar în spate o cameră extinsă până la nivelul târnațului terminându-se cu o cămară de dimensiuni mici. Sub camera din față există o pivniță din piatră cu o intrare din cameră și una din

târnaţ. Iniţial, casa a fost acoperită cu şiţă, iar prin anii 1940 - 1950 a fost schimbată cu azbociment (foto 3).

Casa din *Dabolţ* este construită dintr-o mixtură de potici cu voioage prin anii 1950 cu târnaţ în faţă (foto 4).

Un alt tip de casă evreiască construită din voioage se află la *Gherţa Mică* având un plan în formă de „L" cu două camere mari între care şi o bucătărie prevăzută cu un târnaţ (foto 5).

Casa de la *Tămăşeni* are o tipologie simplă cu o singură cameră şi o tindă. Pe lungimea casei se află târnaţul, iar la capete este prevăzută cu două nişe de dimensiunea geamului (foto 6).

La *Tarna Mare* am găsit o casă datând de la începutul secolului al XX-lea, prevăzută cu târnaţ în faţă şi pe lungimea ei. Este construită din potici cu lipitură de pământ (foto7).

Casa din *Turţ* este o casă tipică zonei compusă din două camere şi o tindă cu un târnaţ în formă de „L" în faţa şi pe lungimea ei. Stâlpii târnaţului sunt strunjiţi (foto 8).

Casa din *Turulung* este construită prin anii 1950 din chirpici, iar pe întreaga ei lungime sunt prezenţi nouă stâlpi ciopliţi. Casa este compusă din tindă, două camere, iar în spatele casei se află cămara de alimente (foto 9).

Casele din partea ucraineană a comitatului Ugocea au caracteristici asemănătoare cu cele din partea românească a comitatului. În comuna *Matyfalva* (în ucraineană *Matiiovo,* raionul *Vynohradiv)*[3] există o casă construită în prima jumătate a secolului al XX-lea, formată dintr-o cameră, o tindă şi în spate o cameră extinsă până la nivelul târnaţului. În faţă şi pe lungimea casei există un târnaţ cu stâlpi din văioage formând şapte nişe în formă de geam (foto 10).

Tot în aceeaşi comună ucraineană există o casă din văioagă, construită în anii 1950, cu două camere şi o tindă, cu târnaţ situat pe toată lungimea casei având stâlpii din lemn cioplit. Faţa casei are un fronton în formă de trapez cu două nişe de aerisire (iluminatoare) (foto 11).

În localitatea *Szölösegres* (în ucrineană *Oleşnyk*, raionul Vynohradiv) există o casă construită în anii 1950 din văioagă, în formă de „L", cu camera din faţă extinsă şi înălţată. Este prevăzută cu un târnaţ având stâlpii din văioagă şi formând nişte nişe în formă de geam (foto 12).

Tot din aceeaşi localitate avem o casă construită la începutul secolului al XX-lea, compusă dintr-o cameră, o tindă, în spate o cămară, iar în faţa tindei există un târnaţ care se prelungeşte cu un foişor din lemn (foto 13).

În localitatea *Magyarkomját* (în ucraineană ***Velyki Komyaty***, raionul *Vynohradiv)*[4] există o casă datând din anii 1930, construită din potici cu târnaţ pe lungimea casei, cu două camere şi o tindă. Una din camere are intrare din faţă (foto 14).

În aceeaşi localitate există o casă construită mai recent. Este compusă din camera din faţă, tindă şi camera din spate, extinsă la nivelul târnaţului (foto 15).

În localitatea *Verböc* (în ucraineană ***Verboveţ***[5], raionul *Vynohradiv)* există o

[3] Daniela Bălu, Irina Liuba Horvat, Diana Kinces, Silagy Levente, *Patrimoniu multietnic,* Satu Mare, Ed. Muzeului Sătmărean, 2009, p. 17-18.

[4] http://weukr.com/ru/cities/velyki-komyaty

[5] Serhii Fedaka, *Naseleni punkte i raione.Zakarpatia. Istorechno-geografichnei dovidnek*, Ujgorod, Ed. Poligrafcentr „Lira", 2014, p. 45.

casă țărănească din potici construită la începutul anilor 1940, având aceeași tipologie cu cea anterioară (foto 16).

Tot în aceeași localitate am găsit o casă cu două camere și o tindă și cu un târnaț pe toată lungimea ei (foto 17).

După cum reiese din analiza caselor țărănești din partea românească, dar și din partea ucraineană a comitatului Ugocea, am identificat tipologii asemănătoare și materiale de construcție, în generel, identice.

Tot ca o caracteristică comună a caselor construite în pantă, vă prezentăm trei schițe de case: două din *Szölösgyula* (în ucraineană *Diula, Iulivți,* raionul *Vynohradiv)*[6] și una din *Gherța Mică*.

Irina Liuba Horvat
Muzeul Județean Satu Mare
Satu Mare, RO
hrtvira@mail.ru

Zoltán Tóth
Muzeul Județean Satu Mare
Satu Mare, RO
tezeutz53@gmail.com

**Notă: Cercetare a fost realizată în cadrul proiectului european "Moștenirea culturală ca potențial de dezvoltare transfrontalieră"- Program PHARE CBC România-Ucraina 2006/018-449.01.02.*

[6] *Ibidem*, p. 82.

Anexe:

Cidreag, anii `40

Cidreag, prima jumătate a secolului XX

Comlăușa, sfârșitul secolului al XIX-lea

Dobolț, anii `50

Gherța Mică, anii `50

Tămășeni, prima jumătate a secolului XX

Tarna Mare, începutul secolului XX

Turț, anii `40

Turulung, anii `50

Matyijeve (Mátyfalva), prima jumătate a secolului XX

Matyijeve (Mátyfalva), anii `50

Olesnik (Szőllősegres), anii `50

Olesnik (Szőllősegres), începutul secolului XX

Veliki Komjatij (Magyarkomját), anii `50

Veliki Komjatij (Magyarkomját), anii `50

Verboveț (Verbőc), anii `40

Verboveț (Verbőc), anii `40

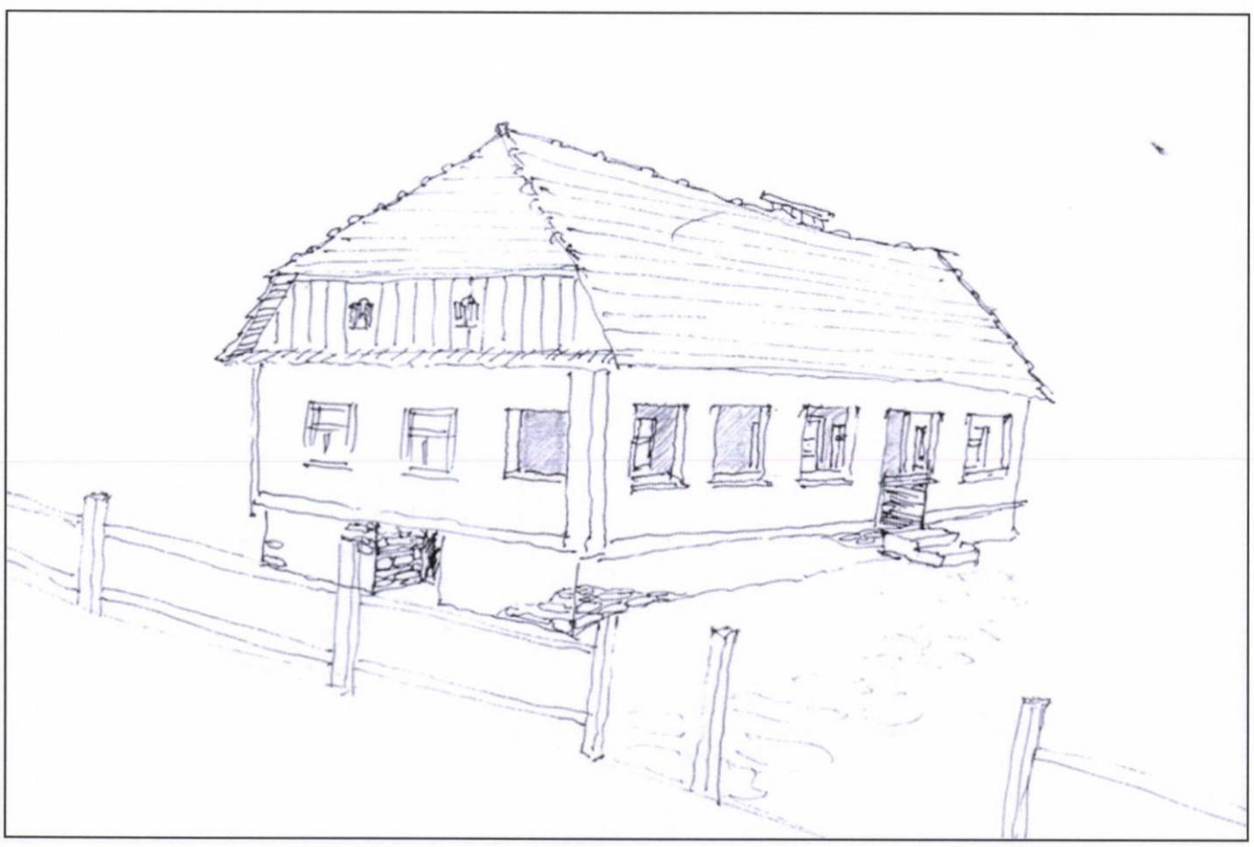

Gyula (Szőllősgyula), anii `40

Gyula (Szőllősgyula), anii `40

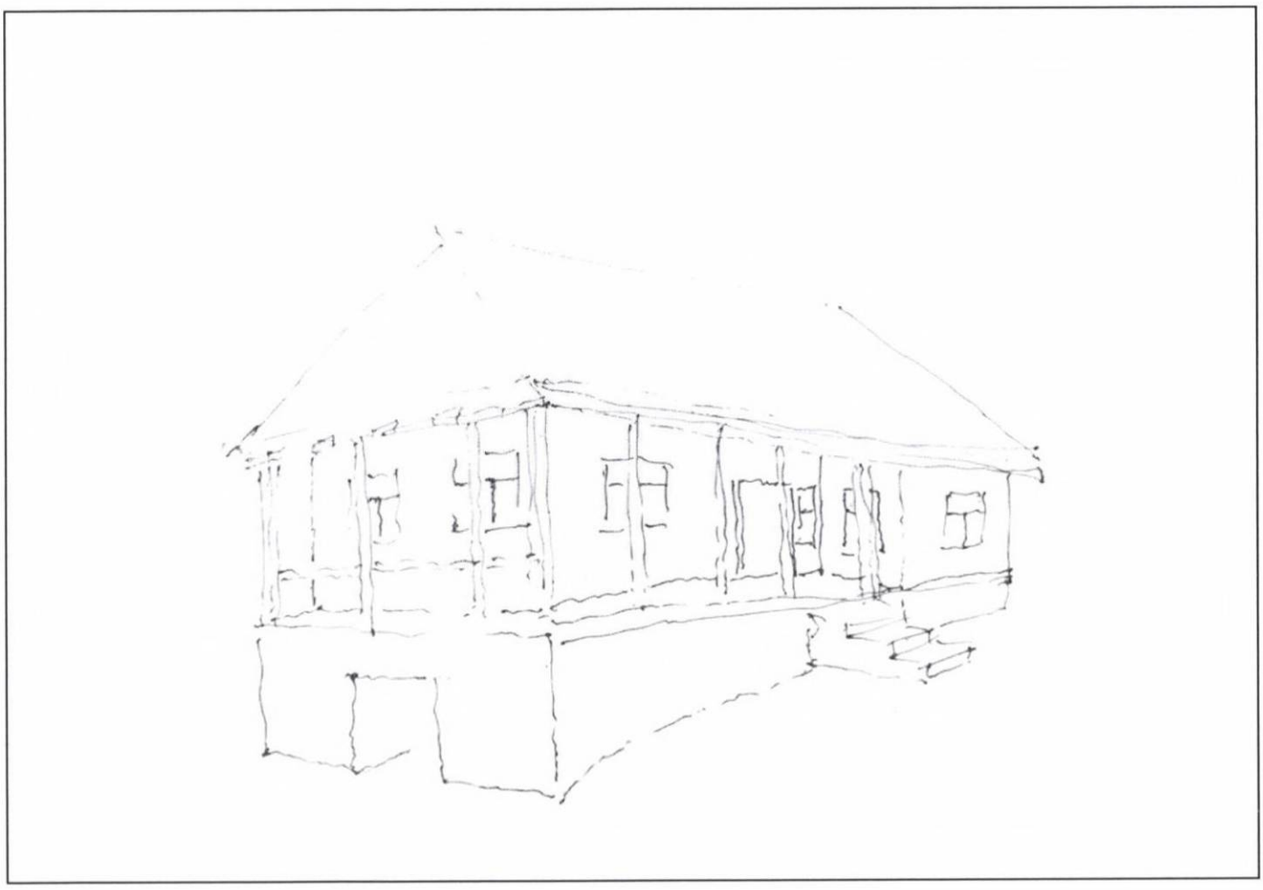

Gherța Mică, anii `40

DESPRE „CASĂ" ŞI „ACASĂ" ÎN ZONA DE GRANIŢĂ ROMÂNO-UCRAINEANĂ

Maria LOBONŢ-PUŞCAŞ

ABSTRACT: *The topic of this research comes from the reality provided by land research as well as by the wish to give a better understanding of the issues related to architecture and rural mentality in the northwest of Transylvania. The term architecture refers to a set of aspects related to house, habitat, space organization, lifestyle, socio-economic and political forms, symbolic and religious manifestations. Architecture creates space and space relationships by communicating through symbolic meanings. As we refer to the Romanian traditional culture, we are submitting to analysis the material and spiritual creation. The rustic architecture - a traditional creation - is where two levels meet, where we find „technical ingenuity and craftsmanship, it is the power to adapt to the weather, to the socio-historical and economic conditions, the concern for comfort, love for beauty of a long series of generations" . The conclusions on the evolution and changes in the traditional rural design are: the dissolutions of the traditional architecture that have as leading cause the economic (due to labour migration), then social, political and mentality developments (we refer here to the communist - totalitarian and egalitarian system and then to the moment of Europeanization). The economic evolution is found in the local design as well as in the changes of mentality. Building a house depends both on the economic situation and on the aspirations and personality of the individual. The house from the area under this study is a symbol, an identity brand as it feeds and emphasizes the social prestige of man (family) in society (to this, we would like to quote a classic proverb that says „Tell me what house you live in and I will tell you who you are").*

KEYWORDS: *house, habitat, mentality, northwest of Transylvania*

Comunităţile rurale pe care le avem în vedere, mai ales cele din Ţara Oaşului şi Maramureş (comunităţi conservatoare şi tradiţionale) au fost supuse unor mutaţii, schimbări de mentalitate ce privesc *casa* şi *acasă*, *locuirea* şi *arhitectura*. Fenomenul de migraţie a forţei de muncă a făcut posibil acest lucru, asigurând condiţiile necesare schimbării de mentalitate. Astfel, s-a realizat transplantarea unui grup cultural în alt

mediu cultural, unde acest grup a „achiziționat" elemente culturale noi, unde a construit un nou mod de viață, ceea ce a dus la schimbarea vechii mentalități.[1] Este interesant de observat că aceste comunități tradiționale au trecut foarte repede peste faza de rezistență a mentalităților la schimbare, de această schimbare fiind afectat și sistemul de valori personale și de grup; s-au schimbat ierarhiile, prioritățile indivizilor: „d'apoi noi sântem plecați de vreo zăce ai dincolo în Franța, ne-am învățat după ii acolo cu binele"[2].

Teodor O. Gheorghiu este și el de părere că una din cauzele care au dus la aceste mutații mentalitare este: „mobilitatea populației locale și implicit contactul cu medii sau modele care devin prestigioase"[3].

Valorile sunt filtrul informațiilor normative și atitudinale și odată schimbate valorile economice, estetice, sociale, apare schimbarea mentalităților, a dorințelor, a aspirațiilor, a obiceiurilor. Un sistem de valori nu poate suferi o schimbare radicală și definitivă, ci doar o „rearanjare a valorilor constitutive"[4], a valorilor „dominante"[5].

Mutații mentalitare au avut loc în România de-a lungul anilor, dar cele mai interesante efecte asupra arhitecturii, a sistemului de locuire, l-au avut cele din perioada postcomunistă, când s-a ajuns să se vorbească despre o „ruptură" a identității românești, casa tradițională fiind un semn identitar.

Casa, locuința, asemeni celorlalte componente ale vieții individului, este supusă schimbării, evoluției. Dar această evoluție nu face altceva decât să submineze substratul spiritual al vieții tradiționale, impunând deseori disoluții.

Vorbind despre modul de locuire, mentalitatea în comunități în care peste 70% din locuitori sunt i(e)migranți în țările Occidentale (Țara Oașului, Maramureș - stânga Tisei) sau în țările fostei URSS (Marmureș – dreapta Tisei), care nu sunt nici acolo, nici aici, pentru care « acasă » înseamnă locuirea timp de o lună în casa din România sau Ucraina, iar restul de unsprezece luni în țara în care muncesc: „am venit în vacanță acasă, să lucrăm un ptic pă casă, ș'apoi om mere înapoi acasă la lucru și-om veni la anu iar, de-om fi sănătoși"[6], vorbim despre schimbare. Experiența migrației este personală, dar și una familială și comunitară. Întreaga comunitate este angrenată în acest fenomen, nu există (cel puțin în Oaș și Maramureș – stânga Tisei) familie care să nu aibă măcar un membru al familiei plecat și întreaga comunitate este supusă schimbărilor.

Civilizația rurală, cea care a perpetuat un mod de locuire aparte, este civilizația care dispare sub ochii noștri. Până în anii 1980-1990 civilizația rurală era caracterizată de un sistem tradițional de locuire original și lipsit de schimbări majore, după această perioadă suntem martorii unui fenomen opus – tot ce ține de locuire este într-o dinamică accentuată.

Locuința obișnuită era, în general, construcție vernaculară, dar mentalitățile curente ale diferitelor grupuri sociale duc la conformarea firească a *locuinței* și a *locuirii* la practicile și la modul de viață nou dobândite.

---

[1] Ciprian Ceobanu, *Mentalități și structuri axiologice. O perspectivă psihologică*, Iași, Ed. Universității „Al. I.Cuza", 2005, p. 59.

[2] Inf. Moiș Gheorghe, 55 ani, Certeze, jud. Satu Mare, 2006.

[3] Teodor O.Gheorghiu, *Locuire și neAșezare*, București, Ed. Paidea, 2002, p. 104.

[4] Ciprian Ceobanu, *op.cit*, p. 131.

[5] Petre Iluț, „Dinamica valorilor sociale", în *Sociologie Românească*, vol. II, nr. 1, Iași, Ed. Polirom, 2004, p. 18.

[6] Inf. Moiș Gheorghe, 55 ani, Certeze, jud. Satu Mare, 2006.

Locuirea include toate acțiunile umane, dar în special pe cele legate de arhitectură, ca rezultat al actului uman de locuire. Dana Vais este de părere că „întoarcerea la originile termenului ne demonstrează că azi conceptul nostru de locuire a sărăcit, a devenit mai pragmatic, mai tehnic, mai gol. A locui e mult mai mult decât a sta și a acționa un timp într-un loc. Locuirea este profund ancorată în comportamentul nostru și în ființa noastră."[7]

Cele mai bune exemple în acest sens pe care ni-l oferă realitatea din teren sunt casele tip „unu" sau „doi" construite începând cu ani 1970. A fost o perioadă de timp, nu foarte lungă, în care multe case din Țara Oașului au fost placate la exterior cu plăci mici din faianță colorate.

Decorurile și motivele obținute cu ajutorul acestor plăci ceramice este asemeni celor prezente pe textile tradiționale din zonă. S-a renunțat destul de repede la această „modă" din motive pragmatice: erau meșteri care au convins localnicii că sub aceste plăcuțe apa odată infiltrată distruge clădirea și cu acest argument au reușit să stopeze fenomenul. Nu știm dacă este sau nu adevărat, cert este că parte din aceste case încă „trăiesc" iar proprietarii lor nu au făcut reparații exterioare de 30-35 ani. Este foarte posibil ca acei meșteri să fi gândit în perspectivă, cunoscând proprietățile acestor plăci și prin stoparea fenomenului să își asigure munca pe viitor abordând alte tehnici de construcție și finisaj : „și noi am vrut să facem așe casa, că era mândru, da o zâs meșteru că intră apa și să strâcă casa și nici ieftin nu era, nu mai știu cât o fost o placă da știu co fost scump și la meșter trebuie să dai destul demult, numa cei cu stare, cu bani făceu așe."[8]

Este evidentă dorința oșenilor de a epata, casa fiind la vremea respectivă (anii regimului comunist) singurul element care putea să le asigure unicitate și posibilitatea de a-și etala bogăția. Oșenii erau oameni cu bani, ei erau singurii care acceptau să muncească prin țară muncile grele dar bine plătite. În folclorul oșenesc este cunoscută țâpuritura „dacă vrei să fi nănaș, dă o fugă la *râtaș*." [9]

Având în vedere că locuințele sunt acele spații asupra cărora se poate acționa, putem spune despre casele din Certeze (și alte localități din Țara Oașului ori Maramureș) că sunt locuite fizic foarte puțin timp, deși în ele se investește (material) foarte mult, proprietarii rămânând atașați locului: „locurile pe care le locuim au un *genius loci*, o particularitate care le face ireductibile la oricare altele. Iar locul pe care l-am locuit inițial este *arche*-ul tuturor locuirilor pe care le vom locui, cadrul primelor noastre habitudini."[10] Locuințele succesive pot fi înmulțite, drumurile te pot duce oricât de departe „dar casa-acasă e una singură, cea la care revii, cu gândul măcar, ori de câte ori alegi să străbați *unicalea* rememorării, cea care duce acasă."[11]

Evoluția socială, economică și cea a *mentalității* localnicilor din zona studiată contribuie la modificarea dimensiunii *locuirii*. Omul din mediul rural percepe noul, modernul, etapizat și stratificat în ceea ce privește viața cotidiană, se confirmă în cazul oșenilor legitatea asimilării mai întâi a elementelor urbane și moderne.

De asemenea, în aspectul exterior al *caselor* au intervenit mai multe schimbări; „și cu casa îi ca și cu muierea, dacă-i îmbrăcată frumos zîce lumea: *o ce femeie*

[7] Dana Vais, *Locuire*, Cluj-Napoca, Ed. Univ. Tehnice, 1997, p.19.
[8] Inf. Neamț Ioan, 76 ani, Călinești Oaș, jud. Satu Mare, 2001.
[9] Inf. Neamț Maria, 63 ani, Călinești Oaș, jud. Satu Mare, 2001.
[10] Dana Vais, *op. cit.*, p. 20.
[11] Irina Petraș, *Despre locuri și locuire*, București, Ed. Ideea europeană, 2005, p. 16.

frumosă, da n-o întrebă nimeni ce-o băgat în burtă..." [12] Pentru locuitorul satelor anilor 2000 este foarte important să reuşească să dea o formă mai desosebită casei pe care o construieşte, să o finiseze (măcar) la exterior pentru a-şi asigura prestigiul în comunitate. În peste 50 % din cazuri casele sunt neterminate în interior, ramân neamenajate şi nelocuite ani la rând; de multe ori, aceste spaţii devin locuri de depozitare. În zona studiată am întâlnit astfel de case care adăposteau fânul strâns peste vară sau lemnele pentru foc.

Etapelor de acceptare a noului le corespund tipurile de case construite şi locuite în ultimii 50 de ani, tipuri de case care până la un moment dat răspund nevoilor şi cerinţelor unei vieţi civilizate celor care le locuiesc fără a oferi spaţii excedentare, dar care, evoluând, ajung să transforme căsenii din stăpâni, în sclavi. Pentru a întreţine o astfel de casă, aproximativ 250 mp spaţiu locuibil, proprietarul are nevoie de suport material considerabil.

Pentru vechea generaţie, profund tradiţionalistă, importul altor mentalităţi este bulversant. Nerespectarea valorilor tradiţionale îi intrigă. Modernismul este identificat cu individualismul, cu absenţa simţului solidarităţii, existent din vechime. „Influenţa mediului este, acum, mai puternică decât cea a familiei şi acest lucru pare extrem de grav generaţiei ancorate în tradiţie, care acordă încredere mult mai mare factorului genetic decât învăţării."[13]

Schimbările mentalitare se produc etapizat şi în interval diferit de timp. În cazul oşenilor, schimbările mentalitare se resimt atât în ceea ce priveşte interiorul, cât şi exteriorul casei, în schimb în cazul ucrainenilor din Maramureş aceste schimbări se resimt, deocamdată, doar la exterior (casa este finisată la exterior, în timp ce la interior este şantier parţial, din 14 încăperi este locuibilă doar una şi bucătăria); „o construit aici unu din copiii mei, am cinci, lucrează în Grecia, tătă lumea mă întreabă ce biserică fără cruce e, nu-i vorbă că şi alţii construiesc în sat, mai ales de-ai noştri."[14]

Constatăm că la momentul actual în mediul rural se menţin construcţiile vechi doar din lipsă de bani (în Ţara Oaşului şi Marmureş); iar toate construcţiile noi copiază, aproape fără excepţie, modele străine locului (prin dimensiune, formă, tehnologie, materiale).

Când vorbim despre schimbările intervenite în interiorul locuinţelor vorbim despre faptul că s-a realizat conformarea firească a locuinţei la modul de viaţă, practicile şi mentalităţile curente ale diferitelor grupuri sociale[15], chiar dacă nu locuiesc foarte mult în aceste case, şi-au asigurat confortul după modelul locuinţelor din străinătate: au camere de baie finisate după ultima modă franţuzească ori italiană, au săli de gimnastică, bucătării foarte bine utilate etc. Spaţiul de locuit este supradimensionat „înainte vreme ne bucuram c'avem unde sta, un acoperiş deasupra capului, trăiem tăţi într-o cameră şesă-opt suflete, amu nu le ajunje două tri camere, le trebe douăzeci, da ce-or fa în iele? Că amu nici coconi mulţi nu fac îs şi plecaţi care

[12] Inf. Ion Şimon, 62 ani, Apşa de Mijloc, Ucraina, 2008.

[13] Carmen Dărăbuş, "Influenţa dinamicii sociale asupra tradiţiei în Ţara Oaşului", în *Memoria ethnologica*, nr. 21 - 22 - 23 * ianuarie - iunie 2007 (An VII), Baia Mare, http://www.cultura-traditionala.ro/?act=memoria_ethnologica/nr_21/art_20, p. 2112, accesat la 25.09.2007.

[14] Inf. Celeniuc Ana, 79 ani, Coştiui, jud. Maramureş, 2008.

[15] Ana Maria Zahariade, *Despre perspectiva antopologică în arhitectură*, http://www.iaim.ro/catedre/istorie_teorie_restaurare/note/ALO/C8.2-antropologie.pdf, accesat la 16.07.2007.

pă unde, stau gole, or juca șorici în iele."[16]

Structura unei localități este determinată de varietatea formelor de locuire, de modul de viață și de sistemul de valori al comunității umane. Locuința este elementul principal care „clădește" satul, și care împreună cu locuitorii îl definește, îi dă formă.

Până acum am vorbit despre mentalitate și locuire gândindu-ne la zonele în care migrația muncii este un fenomen generalizat (Țara Oașului, Maramureș), unde mentalitatea și locuirea au suferit muntații semnificative și unde *casa palat*[17] este elementul de bază al identității „oșenești"[18] (Țara Oașului) și „românești" (Maramureș-Transcarpatia). Aceste tipuri de mutații mentalitare au avut loc și în cazul comunităților mixte din județul Satu Mare (români, ucraineni), a ucrainenilor din Maramureș (din stânga Tisei). Maghiarii din SatuMare și Maramureș, șvabii din Satu Mare, ori țipțerii din Maramureș nu manifestă aceste tendințe de renunțare la modul de locuire tradițional, la arhitectura vernaculară.

În satele șvăbești din județul Satu Mare singurele intervențiile asupra caselor tradiționale la exterior se fac în ceea ce privește schimbarea geamurilor, a ușilor, eventual a culorii tencuielii. O atenție deosebită se acordă detaliilor de finisaj: la interior sunt amenajate băi și bucătării bine utilate. Aceste locuințe sunt marcă identitară a șvabilor. Nici românii și nici maghiarii din zona de câmpie a județului Satu Mare nu sunt departe de această tendință de păstrare și conservare a tipului de locuire tradițional, dar, asemeni șvabilor, intervin în arhitectura locală ținând cont în primul rând de factorul *pragmatism*. Aceștia își măresc, dacă e cazul, casa, atât cât să asigure confortul general al familiei (extinderea la sol sau mansardarea casei): „noi nu suntem ca oșenii să ne facem palat, numa de nelcoșag, nouă ne place să trăim bine, să avem tăt ce ne trebe"[19].

În satele tradiționale, casa, a fost până nu demult, element esențial al microcosmosului gospodăresc, dar în timp această simbolistică dispare. Casa își pierde valorile cosmologice, își pierde din simboluri și funcții, supusă fiind și ea unui proces de transformare a mentalului uman, unele lucruri sunt uitate, altele sunt lăsate uitării intenționat.

Casa se identifică cu stăpânii, cu creatorii, iar comportamentul lor influențează soarta, rostul și importanța casei; tocmai de aceea pentru omul modern, lipsit de semnificații religioase ori spirituale, casa este doar un spațiu de locuit, păstrându-și în principal funcția socială.

În concluzie, *casa*, elementul principal al microcosmosului uman, și *acasă* "axis mundi" în jurul căruia se derulau diferite practici și obiceiuri de familie, sunt două noțiuni care au ajuns să exprime două realități ușor transpuse. Dacă până nu demult *casa* și *acasă* aveau același înțeles, acum *casa* e doar o construcție, o clădire, un edificiu iar *acasă* e acolo unde își trăiesc viața temporar, unde își găsesc liniștea și în cel mai fericit caz dacă au reușit să își ducă diverse obiecte din casa bunicilor, ori piese de port popular, obiecte dragi lor, care îi fac să se simtă ca și *acasă*. Zic, temporar deoarece tot *acasă* se consideră și când vin, în vizită în țara de baștină,

[16] Inf. Ciorba Grigore, 71 ani, Bixad, jud. Satu Mare, 2006.

[17] Alina Creangă-Astaloș, Liuba Horvat, „Prestigiul social în arhitectura contemporană din Oaș", în *Studii și cercetări etnoculturale*, nr. VI, Bistrița Năsăud, 2001, p. 232.

[18] *Ibidem*, p. 242.

[19] Inf. Szilagy Pétér, 58 ani, Odoreu, jud. Satu Mare, 2007.

dar din păcate nu mai *acasă* decât în țara de împrumut. Vedem astfel cum zestrea culturală care și-a pus amprenta asupra individului îl însoțește, dar în același timp se modifică și ea.

Maria Lobonț-Pușcaș
Muzeul Județean Satu Mare
Satu Mare, Ro
lpuscasmara@yahoo.ro

*Notă: acest material a fost publicat în cartea *Locuință, locuire și mentalitate în zona de graniță (nord-vestul Transilvaniei*. Pentru accesibilitate, am hotărât să îl publicăm sub această formă în volumul de față.

Anexe:

Fig. nr. 1. Casă din Certeze (c. 1947), 2014

Fig. nr. 2. Casă în Soconzel, 2016

Fig. nr. 3. Casă în Soconzel, 2016

Fig. nr. 4,.Casă în Apșa de Jos, Ucraina, 2015

Fig. nr. 5. Casă în Apșa de Jos, Ucraina, 2015

Fig. nr. 6. Casă din Certeze, 2016

PORECLA - STUDIU ANTROPOLOGIC

Rareș OLOSUTEANU

ABSTRACT: *The habit of nicknaming in history is almost universally widespread; the great human cultures have known this tradition since their early existence. We have to notice here that the nickname can be attributed by someone or self-assumed. It can be a hilarious name but, in many cases, this can be derived from attributing as a nickname some defining elements of the person's character, from his psycho-intellectual or characterology, qualities, up to: psychologic ones, or ones which reflect the professional qualities of that person. We observe that attributing a nickname to another person is specific for rural, traditional society. It becomes urban by social contagion. Self-assuming of a nickname is specific to urban society, especially to intellectuals or freelance people who, from different purposes, choose a penname or a scene- name. In this study we will insist on the tradition of nicknaming in the traditional Romanian rural society, selection motivated by the fact that here you can still identify elements that belong to the archaic resorts of the European culture. So, in our opinion, the nickname has a psycho-social role, generating a special bind of relation between villagers, an affective reasoning which determines a stronger intimacy and, through the consolidation of relationship between individuals.*

KEYWORDS: *nickname, family, individual, social, kinship*

Obiceiul de a porecli este unul care se pierde mult în străfundurile istoriei și în egală măsură are o răspândire aproape universală, marile culturi ale umanității cunoscând, așa cum am spus, acest obicei încă din zorii existenței lor. Nu credem că este necesar să insistăm asupra acestui aspect, numeroase porecle fiind atribuite unor scriitori celebri ai antichității romane, precum Publius Ovidius Naso (Năsosul – n.n.), Lucius Apuleius Platonicus (Platonicul), Marcus Porcius Cato (Prudentul) etc.

Dicționarul explicativ al limbii române moderne definește porecla astfel: **„PORÉCLĂ,** *porecle,* s. f. **1.** Supranume dat unei persoane în legătură cu o trăsătură caracteristică a fizicului său, a psihicului sau a activității sale. **2.** (Înv. și

reg.) Nume de familie. [Var.: (reg.) **polícră, poríclă** s. f.] - Din sl. **poreklo.**"[1]

Un alt termen uzitat în limbajul popular pentru poreclă, în special în zona Transilvaniei este cel de „ciufală", derivat din verbul „a ciufuli": **CIUFULÍ,** ciufulesc, vb. intranz. - A batjocori; a face pe cineva ridicol: „Că tare mult o ciufulit pă tăte fetele"- Din ciuf „smoc de păr" > ciufuli „a se părui" contaminat cu magh. csúfolni „a ridiculiza, a înşela"[2].

Trebuie să remarcăm aici că în ceea ce priveşte poreclele, din punct de vedere lingvistic acestea pot fi clasificate[3] pe două criterii: morfologic şi semantic. În prima categorie autorul identifică două grupe de porecle, şi anume, simple şi compuse, iar din punct de vedere semantic propune o clasificare în 12 grupe: după aspectul fizic, după însuşiri morale, după acte sau invocaţii privind superstiţiile, de relaţie familială, privind viaţa ostăşească, după ranguri sau titluri şi profesiuni, după starea socială, după fiinţe, după plante, după fenomene climaterice şi termeni geografici, după metale, pietre scumpe şi alte obiecte şi, ultima categorie, defăimătoare.

Trebuie remarcat aici că ciufala sau porecla, acest ultim termen urmând a-l folosi în sens generic pentru tot ceea ce înseamnă un supranume, pot fi atribuite de către cineva sau autoasumate, pe de o parte, din perspectiva celui care produce ciufala, iar pe de altă parte poate fi un nume hilar, de batjocură, dar în numeroase cazuri aceasta poate deriva din atribuirea ca supranume a unor elemente definitorii ale personajului, de la calităţi psihico-intelectuale sau caracterologice, până la unele fiziologice, sau care reflectă calităţile profesionale ale persoanei, şi categoriile probabil ar mai putea fi identificate.

Cred că este cazul să zăbovim puţin aici asupra terminologiei utilizate şi să arătăm că ne raliem aici întru-totul opiniei lui Alexandru Graurcare remarca inutilitatea supraclasificărilor afirmând: „În ultimul timp se face deosebire între poreclă şi supranume, păstrându-se termenul de poreclă pentru denumirile folosite ocazional, pentru celelalte urmând să se folosească cel de supranume. «Dacă porecla dată cuiva de către o persoană este repetată şi de alţii la adresa aceleiaşi persoane, ea devine supranume»[4]. E suficient să fie repetată de o singură persoană, o singură dată, sau trebuie mai multe (câte?) şi de mai multe ori (de câte?)? Un asemenea criteriu nu poate servi la nimic, dar mi se pare că, în general, distincţia e neinteresantă [...][5]crede că se introduc supranumele pentru a evita confuziile între persoane cu acelaşi nume şi prenume. Fără îndoială, poreclele pot servi la aceasta, dar nu e de crezut că ele se nasc din nevoia de a evita confuziile. Oricine cunoaşte cazuri de porecle date şi păstrate fără această nevoie"[6].

Am mai întâlnit în bibliografia de specialitate o încercare de supraclasificare a termenilor pe care, la fel, o apreciem ca fiind formalistă, fără a aduce un plus analizei fenomenului poreclirii, cu atât mai mult cu cât nu este altceva decât o reluare şi evaluare

---

[1] *Dicţionare ale limbii române*, https://dexonline.ro/definitie/porecl%C4%83.

[2] Dorin Ştef, *Dicţionar de regionalisme şi arhaisme din Marmureş*, Baia Mare, Ed. Ethnologică, 2011, apud *Dicţionare ale limbii române*, https://dexonline.ro/definitie/ciufuli.

[3] Aşa cum de altfel a procedat şi N.A. Constantinescu, în introducerea la *Dicţionarul onomastic românesc*,Bucureşti, Ed. Academiei RPR, 1963, pag. L-LIII.

[4] Aureliu Candrea, *Poreclele la români*, Bucureşti, 1895, p. 8, apud Alexandru Graur, *Nume de persoane*, Bucureşti, Ed. Ştiinţifică, 1965, p. 70.

[5] L. Csak, "Supranume cu rol de identificare", în *CL*, VI, 1961, p. 184, apud Alexandru Graur, *op. cit*, p. 70.

[6] Alexandru Graur, *op. cit.*, p. 70.

a conceptelor lui Candrea. Este vorba de lucrarea lui Ştefan Paşca, *Nume de persoane şi nume de animale în Ţara Oltului*[7], care afirmă următoarele: „În studiile antroponomastice şi lingvistice de la noi, nu s-a ţinut seamă de distincţia făcută de Candrea între supranume şi poreclă. De aceea termenul «supranume» nici nu a fost şi nici nu este întrebuinţat, ci e substituit de «poreclă». Necesitatea utilizării termenului «supranume» e dictată de împrejurarea că acesta are o funcţie exclusiv antroponomastică, pe când porecla indică o funcţie semantică. Porecla se dă ca o batjocură unui individ, incidental, supranumele născut din porecle şi calificative sunt legate indisolubil de numele indivizilor, devenind chiar ereditare. Socotim deci necesară întrebuinţarea acestui termen în studiile de antroponomastică."[8]

În ceea ce priveşte obiceiul de a ciufuli şi a fi ciufulit se remarcă la o primă observaţie faptul că, în ţara noastră, şi probabil şi în alte locuri, atribuirea unei porecle de către o altă persoană este specifică mediului rural, tradiţional, şi devenit urban prin contagiune, iar autoasumarea unei proecle este specifică mediului urban, în special categoriilor sociale de intelectuali sau de liber-profesionişti (scriitori, artişti plastici, cântăreţi, actori etc. care din varii motive, pe care nu le vom analiza aici, îşi crează aşa-zise nume de scenă sau pseudonime).

Ceea ce ne interesează pe noi în mod special în studiul de faţă este obiceiul poreclitului în mediul rural tradiţional românesc, alegere motivată de faptul că aici mai pot fi identificate elemente ce ţin de resorturile arhaice ale culturii europene.

Obiceiul poreclitului în satele româneşti este atât de larg răspândit, încât nu cred că greşesc dacă spun că nu există niciun sat, indiferent cât de mic ar fi, în care oamenii să nu-şi atribuie porecle. Mai mult, în majoritatea cazurilor, în relaţiile sociale informale, porecla tinde să joace un rol prioritar, în raport cu numele şi prenumele. Bunăoară, dacă întrebi de cineva într-un sat, ai şanse mari ca, invocând numele şi prenumele oficiale, interlocutorul să spună că nu ştie de acest consătean, iar dacă întrebi de porecla acestuia să îl găseşti cu cea mai mare uşurinţă. Eu însumi, fiind originar dintr-un sat care astăzi este puternic urbanizat, m-am confruntat cu situaţii în care, chiar şi acum când scriu, nu ştiu sau trebuie să fac eforturi de memorie pentru a-mi aminti nunele lor de familie şi uneori chiar şi prenumele unor consăteni, însă îi recunosc cu uşurinţă după poreclă.

Înclin să cred că porecla şi practica poreclitului este un obicei precreştin şi ţine de organizarea prestatală a comunităţilor româneşti, posibil preluat din perioada ocupaţiei romane sau, de ce nu, cu un substrat ancestral pre-roman, de sorginte tribală indo-europeană. Premisele ipotezei noastre rezidă în aceea că: 1. era utilizat în lumea romană, prin aceasta dovedindu-şi vechimea şi 2. prenumele sunt în general creştine, de sfinţi şi derivate a acestora (ex. Vasile, Ion, Maria, Ana, Nicolae, Gheorghe, Elena, Constantin etc.) indicând o suprastratificare de factură creştină, la fel cum numele (de familie) are conotaţii birocratice impuse de sistemele administrative statale care au preluat în atribuirea numelor o serie de denumiri formale, multe dintre acestea nefăcând altceva decât să facă trimitere la originea profesională sau spaţială a familiei de apartenenţă ori, în special în Moldova, reprezentând filiaţia maternă (ex. Oltean,

[7] Ştefan Paşca, *Nume de persoane şi nume de animale în Ţara Oltului*, Bucureşti, Monitorul oficial şi imprimeriile statului, 1936., p. 43.
[8] Ştefan Paşca, *op. cit.*, p. 44.

Mureşan, Ardelean, Sălăjan, Apahidean, Corpodean, Jucan, Croitoru, Amariei, Airinei etc.). În această din urmă situaţie, cea a numelor de familie, este aproape evidentă modernitatea lor, cu atât mai mult cu cât unele nume sunt evident la origine porecle, probabil oficializate de administraţie în lipsa unor alternative. Aşa se explică existenţa unor nume de familie de-a dreptul hilare în onomastica românească precum Câcău şi Ciocan, larg răspândite în zona Oaşului bunăoară sau care reflectă defecte fiziologice cum ar fi Şchiop, Surdu, Chelu etc.

În plus, spre deosebire de nume şi prenume, porecla are un puternic caracter oral, în satele româneşti există expresia „cum îi zice cuiva" care face referire directă la porecla, ciufala persoanei, utilizarea verbului a zice (în contrapondere cu celelalte verbe utilizate a se numi, a fi chemat etc.) trimiţând direct la forma orală, informală a numelui celui vizat spre deosebire de cea oficială, scrisă. Oralitatea poreclei este un element care ne trimite spre perioadele prestatale ale organizării vieţii civile din aceste părţi, când oamenii se identificau după formele de organizare familială şi de clan.

De altfel şi Alexandru Graur remarca[9] că deşi, la origine, în onomastica romană cognomenul sau porecla erau obligatorii datorită faptului că numele de la naştere, prenumele utilizate erau în număr de 18 (10 mai frecvente), iar numele de familie, ce semnifica apartenenţa la gintă era acelaşi în cazul unei familii, fapt ce putea duce la situaţii în care doi indivizi să poarte acelaşi prenume şi nume şi în consecinţă era nevoie de un al treilea care să individualizeze fiecare persoană. Aşadar remarcă Alexandru Graur: „La început acest al treilea nume va fi fost individual, pierind odată cu cel care-l purta, dar cu timpul el devine fix şi se transmite din tată-n fiu[10]."

Aşa cum am văzut, studiile efecutate până acum, în marea lor majoritate de filologi au reliefat o serie de caracteristici, clasificări şi derivaţii ale poreclelor, punând preponderent accentul pe morfologia şi semantica poreclelor, aspect important pentru studierea acestui fenomen, dar care, în opinia noastră, nu reflectă suficient mentalitatea şi rolul pe care îl joacă porecla în viaţa cotidiană.

O caracteristică importantă a poreclei este dată de caracterul ei informal, spre deosebire de prenume şi nume care au caracter administrativ oficial, utilizarea numelui de familie, după epoca romană fiind o practică abandonată şi reluată în epoca modernă (potrivit lui Ştefan Paşca[11] în Transilvania utilizarea oficială a numelor de familie a fost impusă de împăratul Iosif al II-lea /1741-1790) . Cel care a observat foarte bine acest lucru este Ştefan Paşca în lucrarea sa dedicată numelor în Ţara Oltului: „Distingem de la început două sisteme profund deosebite unul de celălalt: 1 - un sistem oficial, reprezentat de documentele istorice, inclusiv actele oficiale contemporane, sistem uzitat în viaţa administrativă, în şcoală, armată etc., impus şi susţinut de necesităţi juridice – altădată, - iar mai târziu şi până astăzi menţinut de codul civil; 2 - un sistem popular, aşa cum apare în graiul nucleelor sociale, în discuţia privitoare la indivizi sau la un grup de indivizi, în afară de viaţa oficială. Cele două sisteme prezintă o egală importanţă istorică. Devenite de mult tradiţionale, deşi independente, ele se influenţează reciproc"[12].

De regulă cei care definesc porecla şi actul poreclitului tratează fenomenul ca pe un gest prin care o persoană este ridiculizată sau ciufulită ori prin care i se atribuie

[9] Alexandru Graur, *op. cit.*, p. 38.
[10] Idem, p. 40.
[11] Ştefan Paşca, *op.cit.*, p. 63.
[12] *Ibidem*, p. 61.

denominaţii cu caracter răutăcios sau hilar. Aşa şi este într-o oarecare măsură, dar oare să vină acest obicei din simpla dorinţă a unora de a-şi batjocori semenii? Este o ipoteză îndoielnică şi greu de susţinut, mai ales că acest nume este: 1. asumat şi însuşit de purtător; 2. transmis din generaţie în generaţie, de aşa natură încât în multe situaţii cei porecliţi într-un anume fel nici nu mai ştiu de unde li se trage porecla, ca să nu mai vorbim de porecle a căror semnificaţie şi-a pierdut sensul (ex. Burdi, Ciocoazna, Fundiri etc.) şi 3. în unele situaţii, de regulă valabile pentru cei nou intraţi în comunitate, aşa-zisele "vinituri", asupra cărora o să revenim în cele ce urmează, în lipsa unei porecle, numele de familie, uneori uşor stâlcit sau pur şi simplu articulat, preia atributul de poreclă, (ex. Telecanu/Telechenii, Ungureanu/Ungurenii sau Başcalău pentru familia Beşchi etc.).

Despre modul în care iau naştere poreclele în spaţiul satului tradiţional trebuie menţionată aprecierea lui Dorin Ştef: „Parte componentă a folclorului local (sau etnic, în unele cazuri), poreclele au urmat reguli precise de zămislire: atribuite de oamenii hâtri ai satului, acestea trebuiau să treacă de „furcile caudine" ale comunităţii, printr-un accept tacit şi utilizare frecventă, pentru ca apoi să fie derivate (prin trecerea la feminin - în cazul nevestelor, sau la plural - în cazul neamului) şi chiar deformate (prin substituirea unor litere sau adăugarea altora), astfel încât în final, apelativul devenea, în unele cazuri, de neînţeles pentru generaţiile următoare. În lipsa anecdotei care a stat la baza apelativului (prea rar conservată de memoria colectivă), încercarea de a desluşi semnificaţia primară a unei porecle devine extrem de temerară, dacă nu imposibilă."[13]

Credem aşadar că actul poreclirii, deşi îmbracă adesea o formulă batjocoritoare, hilară, sau face referire la nume de meserii, origini geografice sau care poziţionează persoana într-un areal topografic local, are în background un imbold social ancestral, şi anume tendinţa grupului de a asimila individul, poziţionându-l în economia sa prin atribuirea de porecle. Pe de altă parte, este prezentă şi nevoia individului de a se simţi, la rândul său, parte a comunităţii, fapt care îl determină să îşi asume porecla atribuită. Este, dacă vreţi, maniera în care individul şi grupul căruia îi aparţine relaţionează în planul denominaţiei. Aşa se explică de ce în unele situaţii indivizii poartă două sau mai multe porecle, în funcţie de grupul la care se raportează, bunăoară o poreclă uzitată în mediul colegilor de serviciu, o alta pe care o are în grupul colegilor/foştilor colegi de şcoală şi o alta în comunitatea locală din care face parte (satul).

De aici derivă rolul social pe care porecla îl are, acela de poziţionare a individului în grupul de apartenenţă, în reţeaua relaţională socială, în cazul nostru satul tradiţional şi totodată de interelaţionare a microgrupurilor (familiile, chiar în forma lor extinsă) în cadrul grupului extins (obştea sătească).

Că porecla are un puternic rol social o demonstrează şi faptul că, de cele mai multe ori, aceasta este preluată de către femeie prin căsătorie, chiar dacă aceasta a purtat anterior porecla familiei de proveniență. Situaţiile contrare sunt de cele mai multe ori generate de căsătoriile în care soţul este cel care vine în familia soţiei, situaţie exprimată în sens batjocoritor de către ţăran prin expresia „a fi măritat", atribuită unui bărbat care locuieşte la socrii sau în satul socrilor.

[13] Dorin Ştef, "Herdet'işurile din Văleni sau Cum iau naştere poreclele", în Memoria ethnologică, nr. 52 - 53 iulie – decembrie (An XIV), Baia Mare, 2014.

Privitor la acest fapt Viorel Rogoz, cel care a avut o abordare din perspectiva familiei a Zonei Codru, afirma: „Sistemul onomastic al poreclelor, în societatea tradițională, era deosebit de puternic și funcționa în toate împrejurările privitoare la persoanele venite sau ieșite din neam. Chiar și cumpărătorul casei, în opinia publică a satului, era numit cu „porecla" casei pe care o cumpăra.

Atribuirea poreclei neamului în care intra cel căsătorit era un semn de cinste din partea colectivității"[14].

În situația în care noul venit în comunitate nu are o legătură de rudenie cu alți membri ai grupului de la care să preia o poreclă, acestuia i se va atribui, mai devreme sau mai târziu una, fapt ce demonstrează acceptarea sa ca membru asimilat oarecum organic. De altfel, în unele situații nou-sosiții nu primesc o poreclă, ci rămân toată viața cu numele de familie tratat oarecum ca poreclă.

Am auzit adesea ca răspuns la întrebarea: „al cui este un anume individ?", „nu știu, că-i vinitură". Acest răspuns nu ne spune neapărat că cel chestionat nu știe cum se numește persoana, ci mai degrabă că individul nu face parte dintr-o familie din sat și că, în consecință, nu are o poreclă, neputând fi identificat ca un individ asimilat de grup ca membru al său.

Așadar, în opinia noastră, porecla este elementul definitoriu care leagă individul de clan și prin aceasta de sat, atribuindu-i un loc bine definit nu atât din perspectivă ierarhică, ci mai degrabă ca expresie a mozaicului social al satului tradițional, ca relație intimă a celor două entități.

De aceea, individul poreclit își asumă de cele mai multe ori chiar cu mândrie porecla, căci aceasta îl afiliază unei familii, în cazul poreclelor care au răzbătut mai multe generații, sau îi asigură propria identitate ca membru al comunității, în cazul celor care și-au primit porecla urmare a venirii în sat. Porecla are și un rol psiho-social, generând un anumit tip de relaționare între săteni, o relaționare afectivă ce determină o mai mare intimitate și prin aceasta consolidarea legăturii dintre indivizi.

Revenind asupra poreclei din perspectivă familială, în cadrul sistemului de relaționare în interiorul micro-grupului, în cazul de față familia, deși nu întâlnim utilizarea poreclei în relaționarea dintre membri acestuia, trebuie remarcat totuși că toți se simt aparținând aceleiași familii denumită după poreclă. Cum spuneam, porecla se transmite de cele mai multe ori, în cazul comunităților arhaice vechi, cu un puternic caracter endogamic, din generație în generație. Acest obicei își are rădăcinile într-un străvechi cult al strămoșilor și relevă raportarea tuturor membrilor grupului la un singur strămoș, strămoșul denominat aici prin poreclă.

Așa cum a remarcat și etnologul Viorel Rogoz, în studiul său *Familia în credințe, rituri, obiceiuri,* legătura individului cu comunitatea cunoaște două componente: una spațială concretă, legată de poziționarea în toposul localității și alta abstractă, temporală, care te trimite în trecut la un strămoș comun. Această din urmă componentă este înglobată în conceptul generic de neam sau viță, concretizat cel mai adesea prin poreclă.

„Între locuitorii unui sat și spațiul pe care și-au întemeiat așezarea s-a stabilit, în timp, un raport «de intimitate». Această legătură cu spațiul originar al satului sau casei părintești e marcată tot prin intermediul „rudeniei", prin strămoși. Mai multe familii așezate în vecinătate datorită unui teren pe care l-a stăpânit odinioară un strămoș comun, poartă

[14] Viorel Rogoz, *Familia în credințe, rituri, obiceiuri*, Satu Mare, Ed. Solstițiu, 2002, p .36.

şi astăzi numele generic al acelui strămoş: Între Vileni, Horincăreni, Cosmeni, Domuţeni, Dăneşti, Cuceuani, d-a lui Lodină, dint-a Butului etc. pe lângă acest nume de descendenţă comună, fiecare familie mai posedă o poreclă distinctivă în interiorul neamului"[15].

De altfel, aşa cum arată N.A. Constantinescu, „înainte de a se fi statornicit tradiţia numelui de familie, un personaj de seamă era designat prin nume şi poreclă"[16], obiceiul folosirii numelui dublu fiind atestat începând cu sec. al XVI-lea[17].

Luând în considerare cele de mai sus remarcăm că în fapt, în mod tradiţional, porecla are aceeaşi funcţie pe care o avea în lumea romană cognomenul, care potrivit dicţionarului este *„al treilea nume al unei persoane, care arată familia, potrivit vechiului drept roman; supranume. (< lat.cognomen)"*[18]. Prin modul în care funcţionează sistemul de poreclire tradiţional românesc vedem în fapt rădăcinile arhaice ale acestui obicei.

O categorie aparte de porecle ce se impune a o descrie aici este cea a numelor atribuite copiilor în situaţia în care sunt grav bolnavi. În acest caz, legătura profundă a individului cu comunitatea se reflectă şi în practica schimbării familiei, respectiv a numelui copilului, prin vânzarea simbolic-ritualică în scop curativ, neamul/numele pe care îl poartă acesta fiind elementul major de identificare a individului.

Consider că practica schimbării numelui copilului nu are doar funcţie apotropaică, originea acestui obicei trebuind căutată în timpurile arhaice precreştine. Am aici în vedere faptul că de multe ori alegerea noului nume se făcea din regnul animal, fiind utilizate aproape întotdeauna nume de animale totemice, cele mai elocvente în acest sens fiind Lupu sau Ursu.

Această practică este prin excelenţă o supralicitare a riturilor de agregare, simbolizând fără doar şi poate alăturarea copilului la clanul ancestral, transcedental, cu puteri aproape divine sau cel puţin în sfera eroică, în sensul pe care acesta îl are în mitologia greacă bunăoară. Spun aceasta căci nu se practică doar schimbarea numelui pentru ca boala să nu-l mai găsească, numele (în toate formulele sale nume, prenume, poreclă) fiind aşadar elementul suprem de identificare a individului, confundându-se cu acesta, ci celui vizat de boală şi implicit de moarte, i se atribuie cum am mai arătat un nume cu valenţe totemice, căci totemul, aşa cum arată Sigmund Freud în celebra sa lucrare *„Totem şi tabu"*, „de regulă este un animal, comestibil, inofensiv sau periculos, de temut, mai rar o plantă sau o forţă naturală (ploaia, apa), care se află într-o relaţie specială cu întregul grup. Totemul este în primul rând strămoşul grupului, după cum este şi spiritul său protector, care îi vine în ajutor, care îi trimite oracole, iar dacă pentru alţii este periculos, în schimb îşi cunoaşte copii şi îi menajează"[19].

Aşadar porecla are o componentă importantă totemică, fiind cea care aduce individul mai aproape de strămoşul comun, neidentificabil, este dacă vreţi numele magic al acestuia, elementul spiritual care leagă, care uneşte şi care protejează. Poate că sună puţin exagerată analogia noastră, dacă ne referim la totem într-un sens tehnic, aşa cum apare el utilizat şi definit în literatura de specialitate, însă apreciem că funcţionarea mecanismului este una similară, fapt care ne îndreptăţeşte să apreciem că porecla are valenţe totemice în ciuda faptului că nu avem de-a face cu un fenomen pur totemic.

---

[15] Viorel Rogoz, *op. cit.*, p. 26.
[16] N.A. Constantinescu, *Dicţionar onomastic românesc*, Bucureşti, Ed. Academiei RPR, 1963, p. XXXVI.
[17] *Ibidem*, p. XXIII.
[18] Dicţionare ale limbii române, https://dexonline.ro/definitie/cognomen.
[19] Sigmund Freud, „Totem şi tabu", în *Opere*, Bucureşti, Ed. Ştiinţifică, 1991, vol. I, p. 14.

Poate este mai degrabă apropiat de cultul strămoşilor, întâlnit în cultura romană a zeilor casei, a zeilor lari.

De fapt în studiul de faţă nu ne-am dorit decât să arătăm că porecla are o valoare mai mare decât cea dată de nivelul de interpretare vulgară, de dicţionar, şi chiar şi pe cel ştiinţific în abordarea filologică. Porecla are valoare socială şi psihosocială, prin aceasta căpătând funcţii existenţiale, care dau valoare şi sens individului şi comunităţii din care face parte, iar obiceiul de a porecli, chiar dacă pentru cei care-l practică nu are semnificaţie în planul conştientului, este o reverberaţie a unor practici ce ţin de subconştientul colectiv, dezinhibat şi riguros.

Rareş Olosuteanu
Şcoala doctorală a Universităţii „Babeş-Bolyai"
Cluj-Napoca, RO
olo_rares@yahoo.com

UNELTELE ÎN INSTRUMENTARUL RITUALIC TRADIȚIONAL

Rareș OLOSUTEANU

ABSTRACT: *Referring to the problem of the ritual and its instruments, we have to reveal that most of the ethnography specialists insisted in their studies on the first category, meaning ritual and less on the instrumentary used in the traditional ritual practices. That is the reason which determined us to systemize the approached theme, meaning the instrumentary as the main subject of a research. More than this we proposed to evaluate those pieces from the instrumentary specific to the traditional rituals which have a secular using, profane, because they belong to the instruments used in the traditional peasant farm. The range of the instruments used as ritual ones is very wide, including those used for wood processing, textile fibers or agriculture up to common tools like the knife, the comb, etc. The inventory of the house usage objects used for ritual purposes or having ritual- magic valences and of the rituals they are used for are much wider. But we didn't intend to use up the whole subject, but to underline the versatility and ambivalence of the sacred and profane in the traditional culture and to underline that any object can become sacred, depending on its usage.*

KEYWORDS: *tool, ritual, sacrifice, maic, traditional*

O mare parte a obiceiurilor și cutumelor legate de așa-zisele practici magice larg uzitate în arealul satului tradițional românesc, sunt în fapt reminiscențe ale ritualurilor cu valoare magică a căror semnificație originară s-a pierdut.

În majoritatea actelor țăranului descoperim acțiuni a căror proveniență se regăsește în ritualuri uitate sau transfigurate. Bunăoară ceremonialurile de familie, precum cele legate de naștere, de căsătorie sau înmormântare abundă de exemple, ca să nu vorbim de cele legate de sărbătorile de peste an.

Revenind însă la problematica ritualului și a instrumentarului, legat de acesta trebuie să stabilim încă de la bun început câteva chestiuni. În primul rând vom arăta că ne raliem viziunii antropologilor Marcel Mauss și Henri Hubert care definesc ritualul ca pe un act sacrificator, prin care se consacră, se face, dacă vreți, sacrul. Conform

celor doi gânditori, cu care, aşa cum am mai spus, ne asociem, elementele de bază ale ritualului sunt: sacrificantul – *„subiectul care primeşte astfel beneficiile sacrificiului sau îi suportă efectele"*[1]; sacrificatorul sau intermediarul, care prin calităţile sale de manipulator al sacrului poate executa sacrificiul fără riscuri majore, şi instrumentarul.

Marea majoritate a specialiştilor s-au aplecat în studiile lor asupra primelor două categorii structurale ale ritualului şi mai puţini asupra celui din urmă, şi chiar atunci când instrumentarul folosit în practicile rituale a făcut obiectul studiilor de specialitate, cercetătorii s-au dedicat în mod special celor care sunt utilizate exclusiv în acest scop şi de cele mai multe ori în ritualurile de magie aflate la limita dintre cele tradiţionale şi cele moderne de factură urbană, ce-şi trag rădăcinile din magia creştină medievală. Nu intenţionez să îmi arog meritele unui fals pionierat, fapt pentru care subliniez că acest element ritualic, instrumentarul a fost abordat secvenţial de către etnografi în studiile lor încă de la primele cercetări, rolul unor instrumente în ritualurile tradiţionale fiind deseori prezentat ca atare, însă este necesară o sistematizare a temei şi o abordare a instumentarului ca subiect principal al unei cercetări.

Mai mult decât atât, nu ne-am propus o evaluare exhaustivă a temei, ci doar a acelor piese din instrumentarul specific ritualurilor tradiţionale care au şi o utilizare laică, profană, prin aceea că fac parte din inventarul de unelte şi instrumente/obiecte ale gospodăriei tradiţionale.

Sigur că utilizarea ambivalentă a acestor unelte (denumite generic) nu este una aleatoare, fapt pentru care nu orice sculă sau obiect din gospodărie poate fi folosit în ritualuile tradiţionale. Utilizarea unor unelte sau obiecte gospodăreşti în desfăşurarea ritualului, alegerea unuia în detrimentul altuia este determinată de regulă de simbolistica funcţionalităţii sale. Altfel spus obiectul nu este folosit ca un insturment ritual în sine, ca bunăoară în cazul celor concepute şi dedicate anume unui ritual (ex. steaua sau sorcova în cazul ritualurilor circumscrise sărbătorilor de iarnă, ori palţăul sau steagul de nuntă în cazul ritualului nupţial), ci i se valorifică simbolistica, apanajul său metafuncţional. Prin aceasta, la fel cum gestul ritual este o *imitatio dei*, o reiterare a gestului originar primordial, o punere în operă a unui gest cosmic într-un registru microcosmic, aşa şi unealta îşi pierde funcţionalitatea cotidiană profană şi capătă una transcendentală, de dimensiune şi valenţă cosmică, capabilă să săvârşească fapte emblematice, arhetipale.

Astfel, spre exemplu, un banal topor, utilizat în scopuri cât se poate de profane, capătă puteri supranaturale apotropaice atunci când la primul muls, când se face şi măsurişul laptelui, este înfipt în pământ de o parte şi alta a strungii.

Gama uneltelor utilizate ca instumente rituale este una foarte largă, de la cele ce ţin de „industria" manufacturieră casnică (prelucrarea lemnului, a fibrelor textile, agricultură etc.), la cele de uz comun (cele ce au întrebuinţare cotidiană – cuţit, mătură, pieptene, sită, etc.).

Uneltele de prelucrare a firelor textile au de departe o utilizare largă, atât ca număr de obiecte inventariate, cât şi ca arie de răspândire geografică.

Probabil cea mai largă gamă de unelte cu dublă utilizare, ca să zicem aşa, sunt cele din domeniul ţesutului. Furca, fusul, spata, fuşteii, vârtelniţa, iţele, urzoiul, sunt deseori întâlnite şi într-un areal foarte larg, în credinţele şi practicile

[1] Marcel Mauss, Henri Hubert, *Eseu despre natura şi funcţia sacrificiului*, Iaşi, Ed. Polirom, 1997, p. 51.

magice circumscrise ursitului sau al stabilirii unor particularităţi caracterologice sau fiziologice ale fătului sau ale viitorului copil, dar şi în diferite descântece cu rol apotropaic sau de leac. Regretatul profesor Nicolae Bot, parafrazându-l pe Ovid Densuşianu remarca impactul activităţilor feminine legate de prelucrarea firelor asupra descântecelor: „se pomeneşte astfel frecvent de furcă şi de fus, de vârtelniţe, iţe şi sucală pentru ca, prin analogie, să înspăimânte boala şi să o alunge"[2].

Prelucrarea firelor textile cuprinde atât fibrele vegetale, cât şi lâna, iar dintre fibrele vegetale, cânepa este de departe cea mai răspândită şi deci, practicile şi uneltele aferente prelucrării acesteia cele mai utilizate ritualic.

Principala utilizare a uneltelor de prelucrare a firelor au o semnificaţie aparte, cu rădăcini adânc înfipte în mitologia greco-romană, în care divinităţile ce au în responsabilitate destinul, au în instrumentarul specific unelte din această categorie. Nu trebuie cred să insistăm asupra acestui motiv, întâlnit şi la noi în special în ceea ce le priveşte pe ursitoare, divinităţi ale destinului care au la rândul lor în dotare unelte aferente prelucrării textilelor, alegoria viaţă – fir de urzeală fiind adesea întâlnită în mitologia românească.

Una dintre cele mai răspândite practici magice legate de prelucrarea firelor textile, întâlnită în întreg arealul nord-vestic al României, este cea menită să ajute la stabilirea sexului copilului şi cele de potenţare a sexului copilului.

„Să te urci călare pe un fuştel, iar unul îl ţine pe umăr, să mergi până afară cu ochii închişi, acolo să fii atent să-i deschizi şi să vezi sexul primei fiinţe (de vedea un cocoş se va naşte un băiat, de va vedea o găină, se va naşte o fată).

Şi semnele aste sunt adevărate."[3]

„Când gată uaricine pânză de ţăsut, cu fuşteii dintre hire să pote vrăji la femeie gravidă şi afli ce-a ave: fată o prunc. Acăr cine trage fuşteii din hire şi să duce călare pă fuştei, cu uătii întişi. Şi cînd ajunge afară, ce vede întâie înainte uătilor, fiinţă, acel sex va ave fătul."[4]

„Ca să ghicească sexul, atunci când ţeseau ieşeau cu iţele între picioare şi ce vedeau pentru prima dată, aşa va fi şi copilul."[5]

Referitor la practica enunţată mai sus, de a încăleca fuşteii sau iţele războiului de ţesut etnologul sătmărean, Viorel Rogoz consideră: „prezenţa fuşteilor de la războiul de ţesut, în cuprinsul practicii, s-ar putea justifica prin aceea că ei participă nemijlocit la confecţionarea îmbrăcămintei şi «posedă», aşadar, «puterea» de-a dezvălui pentru cine «au lucrat»."[6] Consider că interpretarea dată de cercetător este insuficient aprofundată şi că gestul are semnificaţii mult mai complexe şi trebuie pus în legătură cu funcţia practică a obiectelor menţionate, aceea de a susţine/dirija urzeala, ceea ce reprezintă însuşi destinul uman. Nu întâmplător se iese cu ochii închişi afară călare pe iţe sau fuştei, pentru că destinul / „norocul este orb" şi „se ţese". Altfel spus, cea care practică gestul ritual nu face altceva decât să stabilească coordonatele predestinării sexului fătului.

---

[2] Nicolae Bot, "Cânepa în credinţele şi practicile magice româneşti", în *Studii de etnologie*, Cluj-Napoca, Ed. Casa Cărţii de Ştiinţă, 2008, p. 90.

[3] Informator Mateşan Terezia, 82 ani, Ariniş, culegător, Ardelean Angela în 1982, Arhiva de Folclor a Academiei Române (în continuare AFAR), nr. 017154.

[4] Informator Rogoz Maria, 78 ani, Giurtelec, culegător, Viorel Rogoz 1977, AFAR nr .020405.

[5] Informator Sabău Ana, 59 ani, Ariniş, culegător, grup de studenţi în 1982, AFAR nr. 017152.

[6] Viorel Rogoz, *Familia în credinţe, rituri, obiceiuri*, Satu Mare, Editura Solstiţiu, 2002, p. 175.

La rândul său, **fusul** este o piesă de uz frecvent, cu semnificații aparte și utilizări pe măsură, având o puternică conotație sexuală. Astfel, această unealtă este utilizată în întreg arealul nord transilvan, în special în ritualurile practicate în șezătoare sau habă, fie că acestea au ca scop aducerea feciorilor sau constituie un element principal al jocurilor erotice rituale.

Nicolae Bot relatează despre utilizarea fusului în aducerea feciorilor în șezătoare, în zona Năsăudului, următoarele:

„Când nu vin feciorii, o fată toarce pe la spate câte puțin din fiecare caier, și rostește următorul descântec:

Nu torc / Că-ntorc / Tăț fișorii / D'in tăit'e șezătorile. / /D'e n-or vińi / Or pocńi, / D'e n-or pleca, / Or crepa.

Pe tortul tors în acest fel fac numeroase noduri, fiecare reprezentând câte un fecior, leagă cu el toate fusele goale și le aruncă pe horn din tindă, dacă acolo iese gura hornului, sau din pod, să vină în vatră. Fetele iau apoi tortul și se duc cu el la altă șezătoare unde leagă poarta să nu poată intra acolo feciorii."[7]

Unul dintre cele mai răspândite jocuri erotice practicat în habă este furtul fusului sau a roții sale.

„Merem la șezătore și vineu și ficiorii și furau fusăle și trăbuie și le dăm câte-o țucătură să ni le deie înapoi."[8]

Gestul este unul eminamente ritualic și încărcat cu maximă simbolistică sexuală. Cele două piese care constituie fusul, axul și rotița (fusaiola), făcând trimitere directă la organele genitale masculin și feminin și la actul sexual în sine. Exista și obiceiul de a fura doar rotița fusului semnificația fiind aceeași, aceasta făcând trimitere la feminitate. În aceeași categorie simbolică intră și practica număratului parilor din gard, simboluri falice prin excelență.

Unele dintre uneltele de prelucrat firele sunt utilizate în scopul protecției casei. Astfel, Nicolae Bot ne relatează despre o utilizare inedită a **furcii de tors** în scopul protejării casei de greieri: „Femeile le-au găsit un antidot: să-i amenințe cu torsul. În acest scop fac una sau mai multe furci mici, pun pe ele caiere de câlți și fuse corespunzătoare, apoi le așează duminica dimineață în fiecare ungher din casă sau în locul unde sunt greieri, dându-le de lucru. Practica este însoțită de un descântec de alungare a greierilor. [...] Se crede că dacă vor avea de lucru nu vor mai cânta"[9].

În acest caz, așa cum consemna profesorul citat, performerii mizau în special pe trimiterile directe la munca de prelucrare a textilelor, în speță a cânepii, care este una considerată foarte istovitoare.

Deși este o unealtă utilizată în altă categorie de activități casnice, **ciurul** sau **sita** sunt folosite la fel ca cele de prelucrare a firelor în practicile erotice premaritale performate în special în cadrul șezătorii. De altfel, sita și ciurul fac parte dintr-o altă categorie simbolică asemănătoare celei de țesut, și include moara și ansamblul său de piese constitutive. Simbolistica este oarecum asemănătoare celei din cazul uneltelor

---

[7] Nicolae Bot, "Șezătoarea în zona Năsăudului", în *Studii de etnologie*, Cluj-Napoca, Ed. Casa Cărții de Știință, 2008, p. 22.

[8] Informator Găvruș Maria, 67 ani, Homorodu de Mijloc, culegător Georgiu Sofica Domnica, 22.08.2000, Arhiva Științifică a Muzeului Județean Satu Mare, nr. 421, caseta GD2.

[9] Nicolae Bot, „Cânepa în credințele și practicile magice românești", în „*Studii de etnologie*, Cluj-Napoca, Ed. Casa Cărții de Știință, 2008, p. 88-89.

de prelucrare a textilelor: moara, şi mai cu seamă moara de apă este o reprezentare definitorie a destinului implacabil şi a eroziunii vieţii care curge „măcinând" viaţa individului. Moara însă nu este doar un instrument distructiv, ci în procesul de spargere şi mărunţire a boabelor, dacă vreţi a zilelor vieţii, aceasta produce făina, care stă la baza colacilor, utilizaţi, nu înâmplător, în cadrul unor ritualuri agrare, nupţiale sau funerare, prin atribuirea unor încărcături simbolice eminamente solare, cu adânci rădăcini în culturile precreştine. Prin această simbolistică este sugerată valoarea vieţii individului, care în concepţia ţăranului român nu este una fadă, ci dimpotrivă, ea trebuie să fie încununată de rod, exprimat pe de o parte de acumulările experienţial spirituale, iar pe de altă parte, de bunăstarea şi progresul material.

Aşadar sita sau ciurul sunt folosite, cum am mai spus, în practicile rituale prenupţiale performate în cadrul şezătorilor, simbolistica acestora fiind mai mult decât evidentă în logica celor enunţate mai sus: sita şi ciurul sunt instrumente de separare a făinii de impurităţi, de alegere a ceea ce este mai bun din procesul de fărâmiţare a boabelor şi deci, prin similitudine, utilizarea acesteia în ritualurile prenupţiale are menirea de a ajuta la „selectarea" celui rânduit sau orânduit, a orândei. *„O altă practică pentru aducerea feciorilor în şezătoare se face cu ajutorul sitei sau ciurului, pe care uneori se deapănă tortul tors pe la spate. Două fete se aşează spate la spate la distanţa maximă permisă de încăpere şi rostogolesc sita sau ciurul printre picioare, de la una la alta, rostind pentru fiecare fecior o dată: „Turduluc / cu butuc / Pe cutare / l-aduc."*[10]

„Pe tortul tors pe la spate şi depănat pe sită fiecare fată face câte nouă noduri şi pomeneşte feciorul aşteptat. Fetele merg apoi cu el, călare pe lopată şi cociorvă, la un pom în grădină pe care îl scutură rostind descântecul [...]."[11]

Dar sita este utilizată şi în ritualurile funerare, având ca principală funcţie protecţia celor rămaşi în viaţă de întoarcere a mortului, simbolistica acesteia fiind oarecum aceeaşi, de separare, de selectare a celor vii de cei morţi:

„Dacă la nouă zile di la ingroparea mortului ţi să pare că-l vez' la asfinţatu' soarelui, trebe să ieşi in colţu' căsi dinspre cimitir şi să te uiţi pan sâtă. Dacă nici aşe nu trec vedeniile şi il vez' din nou, trebe să dai puţână sare unei ţagănci pomană cand o vez' trecand pă drum." (Românești). Practica mizează pe magia sării şi sitei care este unul din simbolurile separaţiei[12]. (Chevalier, Gheerbrant, III, 1993: 220). În rit joacă un rol esenţial şi timpul magic corelat cultului solar.[13]

Aşa cum spuneam, sita şi ciurul fac parte dintr-un ansamblu mai larg de unelte sau piese ale acestora concentrat în jurul **morii**. Una dintre piesele legate de moară utilizate şi ea în ritualurile prenupţiale este stavila morii, piesă de lemn care are menirea de a regla debitul apei care curge pe roata morii, având prin aceasta o funcţie esenţială, reglând astfel oarecum fluxurile timpului (care în concepţia populară nu este deloc unul cursiv, ci mai degrabă discontinuu) şi ale vieţii.

Din stavila morii se preleva o aşchie care era utilizată în practicile magice de aducere a feciorilor în şezătoare sau de împiedicare a participării acestora la alte şezători.

---

[10] Nicolae Bot, *Şezătoarea în zona Năsăudului*, p. 24.

[11] *Ibidem*, p. 25.

[12] Gheeerbrant Chevalier, III, 1993, p. 220 apud Pamfil Bilţiu, "Rituri şi practici magice în obiceiurile de familie din zona Chioar", în *Memoria etnologica*, nr. 54-55, ianuarie-iunie 2015, (an XV), în format electronic.

[13] *Idem*.

„Funcţia magică a aşchiei din stavila morii avea semnificaţie dublă, bazată pe analogie: cum lasă stavila apa să curgă, aşa să vină feciorii, sau să vină cum vin oamenii la moară. Pe de altă pare, alături de celelalte aşchii, avea rostul să oprească feciorii de a merge la altă şezătoare, aşa cum opreşte stavila morii apa. Scopul dublu al acestei practici e şi mai bine pus în evidenţă de forma pe care o îmbracă ea în Telciu, unde se iau două aşchii din stavila morii [dacă roata morii era oprită o pornesc pentru a veni feciorii în şezătoare cum se învârte roata. Când taie aşchia din stavilă zic: „Cum se-nvârte roata morii / Aşe fiśorii să n-aibă stare, / pân-or vini la noi în şezătoare – nota autorului]: una se lasă la poarta altei şezători, pentru a opri feciorii să meargă acolo, iar alta se duce la şezătoarea fetelor ce îndeplinesc acţiunea. Aici aşchia se pune pe foc şi, după ce arde, se iau cărbunii şi se izbesc cu securea de grindă."[14]

La Blagoveştenie, în Vadu Izei *„ca să să mărite, fata să duce la moară şi dă drumul la moară să umble-n gol. După cum umblă moara, aşe or umbla peţătorii după fată."*[15]

„Înainte cu câteva zile, fură de la moară o mână de făină direct din covată iar de la jugurile boilor un resteu. Fetele frământă această făină în saramură. Aluatul este făcut turtă şi copt între două focuri pă vatră. Focurile sunt bătute cu resteul furat până se coace turta. Seara fetele care au ajunat toată ziua merg la tăietor şi rup în două pe creştetul capului această turtă. Jumătate o mănâncă iar pe cealaltă jumătate o învelesc într-o zadie şi o pun sub cap. Din cauză că au mâncat pe stomacul gol pâine atât de sărată visează că le este sete. Cel care în vis le aduce apă, le va fi soţ."[16] Vedem aici în toată splendoarea ei simbolistica binomică a cuplului familial, desprinsă pe de o parte din funcţionalitatea jugului la care întotdeauna trag două vite, iar pe de altă parte ruperea turtei în două, partea femeii fiind consumată de aceasta iar cea a bărbatului pusă sub pernă în aşteptarea lui.

Alături de moară, un important ansamblu de unelte care încheie oarecum ciclul agrar este cel legat de **aparatele de gătit**, ca să folosesc o terminologie neologistică sau cuptorul de pânie şi cuptorul casei. Cuptoarele sunt prin definiţie locurile cele mai sacre, dincolo de faptul că sunt utilizatoare ale focului, purificatorul suprem, dar mai ales prin aceea că ele sunt cele care transformă produsele alimentare brute în hrană, iar în simbolistica ritualică transformă grâul în simbolul solar suprem – colacul ritual şi al feminităţii prin definiţie, comparat adesea cu pântecele matern.

Cuptorul îl întâlnim utilizat în ritualuri apotropaice, de protecţie a nou-născutului, dar şi în ritualurile prenupţiale de ursit. Astfel, în numeroase zone etnologice din arealul nord transilvan, cum ar fi bunăoară în zona Codrului, pe cuptor sunt puse să ardă boabe din vâsc.

„În nopte de Anu Nou punem vâsc pă şpori şi numem ca moşuţâ, ista-i ăla, aista-i cee. Şi de puşcau deodată atunci acie doi să luau."[17]

Şi focul din cuptor este un element important în ritualul de orândă.

„Pui sămânţă de cucurbătă şi ploznescă. Că o ajunat în zua de Ajun de Anu Nou. Şi-o făcut o pâine cu opt linguriţă de fărină, şi nouă linguriţă de sare. După acee o mâncat, sara. Şi mâncând o şezut aici la foc şi-o zâs tăt clătind focu:

---

[14] Nicolae Bot, *Şezătoarea în zona Năsăudului*, p. 32.

[15] Pamfil Bilţiu, Maria Bilţiu, *Calendarul popular*, vol. I – *Obiceiurile primăverii şi verii*, Baia Mare Ed. Ethnologică, 2009, p. 62.

[16] Vasile Roşca, „Ritualuri şi credinţe la sărbătorile de iarnă din Bârsana", în *„Memoria Ethnologica*, nr. 55-57, iulie - decembrie 2015 (An XV).

[17] Informator Rogoz Margareta, 46 ani, Giurtelec, culegător, Viorel Rogoz 1971, AFAR nr.020459.

«Io nu clătesc focu aiesta,
Da io clătesc data me, uărânda me,
Şi n-aibă stare de lor
Cum n-are on hir de păr în foc,
Până s-a duce în lume, păstă lume,
În ţară, păstă ţară,
Până n-a afla data me, uărânda me,
Şi nu-i deie stare şi aşezare,
Până la mine vini-ua,
Cu mine mâna da-ua,
Cu mine credinţa-u-v
Cu mine cununa-sa.»"

Într-o relatare a etnologului Pamfil Bilţiu, cuptorul este utilizat ca loc în care se rosteau incantaţii de protecţie a nou-născutului de deochi: *„Ca să fie ferit de deochi şi nimeni să nu aibă putere asupra pruncului, moaşa apropie copilu' de gura sobii şi zice: Atunci să să deoache copilu' cand s-a deoche focu' şi cuptoru'."* (Românești).[19] Trebuie remarcat că acest obicei este unul destul de vechi, având rădăcini în cultura romană.[20]

Uneltele principale de manevrare a focului şi utilizare a cuptorului sunt lopata şi cociorva, simboluri prin excelenţă falice în raport cu cuptorul, ca element feminin. De aceea cele două unelte sunt utilizate pe scară largă în ritualurile circumscrise şezătorilor/habelor pentru a aduce feciorii în şezătoare.

Bunăoară, potrivit studiului profesorului Nicolae Bot, *„la Romuli mergeau la soc cinci fete dezbrăcate complet, două călare pe lopată, două pe cociorvă iar alta în faţă, cu spatele înainte, şi astel înconjurau socul cu scopul de a aduce feciorii. Obiceiul cunoaşte în Rebra şi altă variantă: la soc merg trei fete „una cu st'iobu', alta călare pe lopată şi alta pe cociorvă" şi zic pe drum: „Tu lopată-i adă, / Tu cojoc nu le da loc, / Cât on purice în foc. [...]"*[21]

Un alt obiect de mobilier pe care l-am introdus în categoria uneltelor, în sensul lărgit al bunurilor de uz casnic, este **masa**, care are valenţe cosmice în inventarul interiorului caselor tradiţionale, fiind prin definiţie centrul casei şi nu neapărat centrul „geografic" al acesteia, căci de multe ori masa era aşezată pe o latură a casei, de regulă opusă uşii şi în special pe un perete cu geam fiind despărţită de acesta de laviţă, ci mai degrabă centrul spiritual al casei şi al familiei. Masa este obiectul în jurul căreia se reuneşte familia, prin aceasta obiectul are funcţii de unire, de stabilitate şi comuniune. Masa este, dacă vreţi, altarul casei, locul unde se întâmplă marile taine sociale, şi totodată simbolul prosperităţii şi abundenţei. De aceea, aşa cum observa Pamfil Bilţiu, „La botez se oficiau acte de magie imitativă, având ca finalitate şi ele asigurarea unei serii de deprinderi şi calităţi nou-născutului, de ordin practic sau intelectual. *„Când se întorc de la botez, copilu' este pus pă masă, ca să fie cinstit ca masa. [...] Capătă, aici, importanţă masa fiind simbolul stabilităţii şi bunăstării casei. Este un centru sacral al casei, locul ei fiind apropiat de icoane şi de latura benefică a spaţiului interior."*

„Când vine di la botez îl pune nănaşe pă masă, în frunte că şi hie uom mare, văzut între uomini. Mai de mult încunjura masa de tri uări tăt ca şi hie uom mare, uom de cinste."[22]

---

[18] Informator Ienci Floare (Flore Nonului), 68 ani, Giurtelec, culegător, Viorel Rogoz în 1994, AFAR nr. 020467.

[19] Pamfil Bilţiu, *op. cit.*, în format electronic.

[20] A se vedea studiul Adrianei Vlad „Comportamentele scenariului ritualic în obiceiurile de familie", în *Teme de actualitate în cercetarea etnologică şi antropologică*, Ed. Fundaţiei pentru Studii Europene, Cluj-Napoca, 2011, p. 24.

[21] Nicolae Bot, *Şezătoarea în zona Năsăudului*, , p. 29.

[22] Informator Cuceu Florica, 50 ani, Giurtelec, culegător Ion Cuceu, 02.01.1970, AFAR, nr. 08092.

Pentru a nu ne depărta de interiorul casei trebuie remarcat aici că și unele obiecte aparent banale, cum ar fi bunăoară **mătura** pot fi utilizate în scopuri magico-ritualice. Bineînțeles că, în ceea ce privește acest obiect investit cu puteri supranaturale, utilizarea sa ritualică nu presupune neapărat un ritual în accepțiunea standard a termenului, ci sunt mai degrabă reminiscențe ale unor ritualuri sau mici gesturi cu valoare ritualică fără a fi un ritual în sine.

O practică de protecție față de schimbatul copilului de către Fata Pădurii, personaj mitologic cu valențe malefice, îl constituie vegherea permanentă a acestuia, ce poate fi la nevoie realizată și de un substitut, cum ar fi bunăoară mătura (utilizată și în alte contexte pentru a semnala prezența sau absența gazdei acasă, prin instalarea ei în ușă).

„Nu-i bine și leși pruncu sângur în casă până la 6 săptămâni, ce-și face mă-sa molitvă. Că dacă-l leși sângur vine Fata Pădurii și-l știmbă, și care-i știmbat, ala nu să dezvoltă, nu ști vorovi și trăiește 7 ani.

Dacă vrei și nu-l știmbe îi pui o mătură, o pană, lângă iel sau pă leagăn. Și atunci îl mai leși cu uarice-n casă, atunci nu-i sângur."[23]

Tot mătura este folosită și într-un gest ritualic de readucere a feciorilor în șezătoare. Astfel, în zona Năsăudului, *„cînd pleacă feciorii, fetele îi conduc, iar cele care rămân în casă întorc mătura cu coada în jos și se dau peste cap «d'e-a caca îora» (cioara) de la ușă spre centrul casei, ca aceștia să mai vină."*[24]

După cum am văzut mătura are de regulă un rost de substituent al individului uman fie el părinte sau fecior din șezătoare și, de ce nu, a unei partenere de danț în variantă ironică într-un joc prenupțial de Paște descris de soții Bilțiu[25]: „Vorbind de ritualitatea jocului din ziua de Paști amintim un obicei, interesant, îndătinat în unele sate. Flăcăii se duc cu câte o mătură la joc, cum am menționat. Când începe muzica sar toți să-și ia o parteneră, cine n-are fată joacă cu mătura. Este prezentă aici funcția magică a acestui instrument al curățeniei. La romani exista o zeiță a măturii și a măturatului." În fapt, nu este vorba aici de curățenie, ci mai degrabă de a pune în situație ridicolă pe cel care nu este suficient de abil în a găsi repede o fată de jucat, în contextul în care, bineînțeles, existau cupluri oarecum predefinite. Astfel, aici mătura joacă eminamente rol de substitut feminin și mai mult sugerează că cel care rămâne cu mătura are o structură efeminată (este mai moale, mai puțin bărbat) prin aceea că mătura este o unealtă dedicată femeii, fiind asociată cu aceasta.

În aceeași categorie de unelte de uz interior casnic intră și **lingura,** care prin arealul etnologic Codru poate fi un element de identificare a sexului viitorului copil în reprezentările onirice: *„Sexul copilului putea fi dedus după vise. Dacă visai un pom, puteai spera că ai un băiat, iar dacă visai o lingură, precis vei avea fată."*[26]

O altă mare categorie de unelte ce apar în ritualurile tradiționale nord-vest transilvane sunt cele din inventarul agrar. Bineînțeles că și utilizarea lor este în general legată de practicile magico-ritualice de protecție a culturilor sau turmelor, precum și în cele de spor a acelorași categorii, însă uneori, prin simbolistica pe care o incumbă acestea, sunt folosite și în cadrul unor ritualuri ceremoniale ce vizează individul sau comunitatea, cum ar fi cele de familie (naștere, căsătorie, înmormântare) sau de peste an.

---

[23] Informator Rogoz Maria, 78 ani, Giurtelec, culegător Viorel Rogoz, 1977, AFAR, nr. 020403.

[24] Nicolae Bot, *Șezătoarea în zona Năsăudului,* p. 35.

[25] Pamfil Bilțiu, Maria Bilțiu, *op. cit.*, p. 36.

[26] Informator Mateșan Terezia, 82 ani, Ariniș, culegător Ardelean Angela, 1982, AFAR, nr. 017154.

Jugul este o piesă de car adesea utilizată în ritualurile tradiţionale. De altfel am întâlnit mai sus resteul jugului (tija de metal care fixează gâtul animalelor în jug) folosit în practicile prenupţiale ale fetelor în şezătoare sau cu ocazia unor sărbători de peste an, cum ar fi bunăoară Sf. Andrei: *„Trebuia să nu mănânci toată ziua pă astară să faci un aluat cât pumnu apoi să făcé ca o plăcintă şi să puné pă şporiu gol să să coacă şi să întoarce cu resteu (piesă din jugu de la vaci). O făcéi sărată turta. După ce o coceai, mâncai un pic din ea, n-o putéi mânca toată că era tare sărată. Câtă rămâné, o puneai înt-on prosop o puneai sub perină. Apoi visai pă cel care-ţi va fi soţ."*[27]

Mai trebuie spus faptul că jugul, alături de plug şi teleguţă este nelipsit în instrumentarul ritual agrar, cum ar fi bunăoară Sângeorzul, când se sărbătorea primul ieşit la arat sau sărbătoarea tânjalei din Maramureş, sau altele legate de arat şi secerat.

Dar carul tras de animale prin jug este prin definiţie un simbol al trecerii, al drumului alegoric prin viaţă, de aceea *„Cand vin tăţi care au participat la înmormântare, la pomană, să întoarce jugu di la car, pentru ca să nu să facă mortu' strigoi şi să vină acasă."* (Românești).[28] Altfel spus jugul trebuie adus într-o poziţie în care este neutilizabil de către cel care l-a stăpânit.

Şi tot de aceea, jugul este sacru, fiind interzisă cu desăvârşire distrugerea lui, fapt ce poate atrage pedeapsa divină, aşa cum bine subliniază în studiul său Pamfil Bilţiu.

„La Vălenii Şomcutei, o performeră ne-a declarat că «on vecin n-o putut muri pană ce nu l-o pus pă jug, că in timpu' vieţii o pus pă foc lemnu' de jug.» Practica a fost atestată şi in Moldova, fiind discutată de Simion Florea Marian care menţionează că are la bază credinţa că plugul ară pământul sacru.. Trebuie să subliniem că, în credinţele populare, lemnul de jug este considerat sacru. În folclor are multiple semnificaţii şi simboluri. Este simbol al supunerii, aservirii dar şi al legăturilor şi obligaţiilor sacre, de aceea jugul care a servit la trasul boilor nu se pune pe foc. Omul ce-a făcut aceasta nu poate muri până i se pune sub cap un jug

O altă categorie de obiecte sunt cele tăioase, secera, cuţitul etc. Acestea fiind din metal, sunt pure, şi fiind tăioase, sunt de temut de aceea rolul lor ritualic este eminamente apotropaic sau se utilizează în ceea ce, în termeni moderni, se numeşte magie neagră. Se mai folosesc şi cuie sau ace care se înfig într-o păpuşă de cârpe, ceară, lut sau într-un ciot îmbrăcat crezându-se că cel reprezentat de „mozoarcă" va suferi dureri în acele locuri.

Secera este un instrument ritualic utilizat din timpuri străvechi, siturile arheologice fiind mărturii ale utilizării ritualice a acesteia, fiind deseori regăsită în inventarul necropolelor încă din zorii epocii bronzului. Ea este unealta cu care ţăranul îşi asigură traiul, dar în acelaşi timp este şi un simbol al morţii, fiind parte integrată a ansamblului simbolic în cultele solare şi cele derivate, cum ar fi cel al spicului de grâu, dar ea este şi un simbol nefast, fiind asimilată cultelor chtoniene şi ale celor ale Lunii, cu una din fazele acesteia asemănându-se. Aşa a pătruns în credinţele legate de moarte şi cele ce protejează de strigoi, fiinţe eminamente lunatice, şi în practicile nocturne/ întunecate învecinate şi asimilate demonismului şi satanismului. De aceea, celor care erau cunoscuţi drept strigoi li se punea o secere peste picioare (ca să nu poată să se

[27] Maria Mirela Poduţ, „Obiceiuri de iarnă din Plopiş", în *„Memoria Ethnologica*, nr. 55-57, iulie - decembrie 2015 (An XV), în format electronic. .

[28] Pamfil Bilţiu, *Rituri şi practici magice ...*, în format electronic.

ridice).[29] Obiceiul este larg răspândit, fiind regăsit și prin părțile Aradului de Corina Șeran care remarcă: „Ca armă de apărare, secerea funcționează bilateral: atât împotriva unui spirit sau a unei forțe nedefinite care s-ar putea apropia de mort, cât și împotriva mortului însuși, dacă intenționează să părăsească spațiul ce i s-a consacrat."[30]

„La groapă era aruncată lângă mort o bucată de fier (secere, cuțit rău, sau alt fel de metal) înfășurat într-o pungă – pentru a avea de lucru pe ceea lume, că așe nu mai vine înapoi". [31]

Secera este utilizată și în practicile magice de tip mana de păstrare a laptelui, aceasta intrând în aceeași logică întâlnită în situația strigoizării sau chiar derivată din aceasta. Există credința că laptele este luat de la vaci de persoane malefice, de cele mai multe ori catalogate drept strigoi[32]: *„Ca să nu le ieie laptele, când urcau oile la munte, să pune lângă gard sau în grădină o doniță cu apă și în doniță să pune o secere. O lăsau acolo până urcau oile sus."*[33]

În aceeași gamă a riualurilor de magie neagră se înscrie și relatarea pe care o redăm mai jos, cu mențiunea că povestirea este larg răspândită în arealul etnologic Codru, cunoscând în fapt mai multe variante:

„Tătuca mnieu o avut dintie nevastă din Corni. U-o luat, și o fată din Uărțâța o ținut pă uărândă. Și-o aruncat în Uărțâța păstă beserică, secire și acole unde s-o-pluntat secire o ieșit o broscă cu doi pui. Și i-o murit prima femeie a tătuchii. Și-apo u-o luat pă măicuța și cu ie n-o putut șede. Și iera grosă cu mine când s-o dus di la iel, și, la o săptămână, uo adus pă acee ce-o aruncat secere păstă beserică, în Uărțâță.

Ie n-o fost omorâtă, numa pă broscă, nu și puii, c-atunci mure și Mnihai și soră-me, Uănica din Bdicaz."[34]

De cele mai multe ori secera putea fi înlocuită cu un cuțit, având în linii mari aceeași funcționalitate.

„Când slobozea oile, pune on lanț și o găleată plină cu apă în staol. La ieșire sempântă on cuțât în pământ. Când ieșeu oile să arunca găleata după ele."[35]

Deși uneltele metalice sunt utilizate ritualic în special în contextul unei mitologii de factură medievală, demonologia fiind o derivată păgânizată a creștinismului, înclin să cred că aceste practici au rădăcini mult mai adânci în mitologia precreștină, fie ea de sorginte greco-romană sau nordic-germanică. Un element semnificativ în favoarea acestui argument este asocierea lor frecventă cu pământul, în general prin înfigerea lor în pământ sau „trimiterea" acolo odată cu defunctul. Această practică ne trimite cu gândul al divinitățile chtoniene, precum bunăoară Hefaistos sau germanicul Thor.

O altă unealtă din metal cu utilizare larg răspândită este **toporul**. Unealtă și armă de bază a țăranului (de menționat că săbiile și alte arme din această categorie erau purtate atât în antichitate, cât și în perioada medievală exclusiv de către nobili,

---

[29] Informatoare Balog Florica, n.1973 și Balog Maria, n.1946, Racova, culegător Olosuteanu Rareș, 2011.

[30] Corina Șeran, "Cercetarea empirică privind problema strigoizării în potgoria Aradului", în *Teme actuale în cercetarea etnologică și antropologică*, Cluj-Napoca, Ed. Fundației pentru Studii Europene, 2011, p. 38.

[31] Informator Ionian Ioan, 68 ani, Iegheriște, 2012, culegător Olosuteanu Rareș, 2012.

[32] Nicolae Bot, „Obiceiuri agrare și pastorale din zona Codrilor Sătmarului", în *„Studii de etnologie*, Cluj-Napoca, Ed. Casa Cărții de Știință, 2008, p. 180.

[33] Pamfil Bilțiu, Maria Bilțiu, *op. cit.*, p. 160.

[34] Informator Burnea Florica, 65 ani, Giurtelec, culegător Viorel Rogoz, 1971, AFAR, nr. 020428.

[35] Pamfil Bilțiu, Maria Bilțiu, *op. cit.*, p. 164-165.

topoarele fiind armele celorlalţi luptători) acesta este folosit cu scop protector atât ca atare cât şi ritualic, simbolic.

El intră în instrumentarul ţăranilor, dar mai ales a ciobanilor sau a proprietarilor de oi şi vite. El este nelipsit din stână în prima zi de păşunat, când se adunau oile şi se scoteau la islaz, ziua în care se făcea împreunatul oilor şi măsurişul laptelui sau sâmbra oilor prin părţile Oaşului:

„Dincolo şi dincoace de strungi, păcurarii împlântau în pământ câte o săcure."[36]

„Înainte de a mulge oile să-mpluntă on topor lângă strungă şi pă el să pune on săculeţ de sare"[37]

Funcţie apotropaică are toporul şi în utilizarea sa drept protecţie contra furtunilor, obicei semnalat de profesorul Nicolae Bot în zona etnologică Codru: „Pentu oprirea furtunilor şi a grindinei se afumă cu mâţişoare de Florii, sau se împlântă securea înaintea casei în pământ."[38]

Toporul mai este folosit în unele ritualuri cu valoare teofanică, semnalate în Maramureş de către Vasile Roşca: „De asemenea, se credea că, unii oameni au un contact cu diavolul, ca acesta să-i asculte pe lumea aceasta, iar ei să fie ai lui pe lumea cealaltă. Astfel, se crede că venind de la spovedanie şi ţinând cuminecătura în gură până acasă, poţi face cu ea să ai pe dracul. Ajuns acasă, o pui pe butucul de tăiat lemne şi o ameninţi cu toporul. În acel moment, vezi pe Hristos. Dacă continui să dai cu toporul, el dispare şi apare în locul lui diavolul, având pe cap o sită roşie. Pe acesta trebuie să-l mângâi cu vorbe bune şi, astfel, îl ai ca slugă toată viaţa."[39]

Într-o manieră similară ritualurilor de asigurare a manei la pomii fructiferi, toporul este utilzat pentru a ameninţa copacii care nu rodesc.

Între „uneltele" cu funcţie bivalentă ce se regăsesc în instrumentarul ritualic tradiţional se cuvine să amintim şi **laţul**. Acesta are pe de o parte funcţie de separare, delimitare a spaţiilor, iar, pe de altă parte are funcţie de liant, de unire a unor elemente ce tind să se disipeze. Lanţul este cel care leagă şi consolidează, nodul fiind un simbol al trăiniciei, dar tot el este şi cel care separă. Cu aceste valenţe îl regăsim utilizat preponderent în cultura pastorală, dar şi într-o serie de ritualuri de protecţie a casei.

Referitor la utilizarea lanţului în cultura pastorală, soţii Bilţiu relatează un obicei din Cetăţele – Maramureş: *„Când slobozi oile, după Paşti, din grajd, ca să le mîi în deal, să-ntinde on lanţ să treacă peste el [...]. Lanţu să pune să să ţână oile una de alta, să nu să prăpădească."*[40]

„Când ieşea prima dată la câmp îşi întindea la poartă un lanţ şi treacă păstă el vacile.

În noaptea de Paşti îşi lua lanţ şi umbla tată pă după toate ipuleturile, treceau prin garduri (nu ştiu ce obicei a fost). De când sunt comuniştii la putere nu sunt stigoi.

Când ieşe la plug, în ziua dintâie tătuca lua ieguţa cu apă sfâţâtă şi stropea plugul şi boii şi la poartă punea on lanţ (aşa era obiceiu)."[41]

Cu o semnificaţie similară, cu valoare augurală lanţul este utilizat în unele zone în ritualul nupţial, ca ritual de prag ce consta în legatul drumului miresei, simbol al limitei

[36] Pamfil Bilţiu, Maria Bilţiu, *op.cit.*, p. 164.
[37] *Ibidem*, p. 165.
[38] Nicolae Bot, *Obiceiuri agrare şi pastorale...*, p. 178.
[39] Vasile Roşca, „Credinţa în farmece şi desfacerea lor în Bârsana", în „ *Memoria Ethnologica* nr. 52-53, iulie - decembrie 2014 (An XIV), în format electronic
[40] Pamfil Bilţiu, Maria Bilţiu, *op. cit.*,p. 160.
[41] Informator Nechilă Andrei, 83 ani, Oarţa de Sus, 1986, AFAR, nr. 019265.

spațiale a comunității pe care o părăsește și ca facilitator al trecerii dintr-o spațialitate simbolică în alta.

În ceea ce privește riturile de protecție a casei, acestea erau asociate cu diferite sărbători de peste an. Bunăoară, în zona Codru, la *Blagovești*e *„femeile înconjurau casa și șura de trei ori, goale, cu un lanț și un ceangău (clopoțel) în mâini, ca să fie ferite de șerpi și de lighioane. O samă, în noaptea de Blagovești*e, *înconjoară casa cu lanțu ca să fie ferite de șerpi, să nu li se facă pureci la casă. Când înconjurau casa țurgăluiesc lanțu."* (Asuaju de jos / colecția Adela și Viorica Naghiu)[42]

La fel, în Maramureș *„Femeia din casă agăța de cojocu unui cocon on lanț, să nu iasă zermii. Tot acum femeile înconjoară casa cu on lanț, înroșit în foc, cu o săcure și o făclie aprinsă în mână."*[43]

Tot în Maramureș, lanțul era utilizat pentru protecția împotriva lupilor: *„Tot la Sfântul Andrei se leagă foarfecele și picioarele mesei cu un lanț zicând: «Eu nu leg foarfecele, ci gura lupilor, eu nu leg masa, ci picioarele lupilor.» Aceasta ar determina lupii să nu aibă putere de a se apropia și a strica ceva celui ce practică obiceiul."*[44]

Lanțul se regăsește adesea utilizat în tandem cu **lacătul**, piesă ce pecetluiește și asigură ceea ce protejează sau separă, după caz, lanțul.

„Femeia ce o-ngropat locuțu' pruncului, dacă nu vre să facă copii o vreme mai lungă, pune in locuțu' acela al pruncului lăcată inchisă, nouă cărbuni ca să nu mai facă prunci nouă ai." (Sălnița, Boiu Mare, Șurdești). Ca piesă de instrumentar magic, lacătul exprimă un principiu al opririi. Cu această funcție este utilizat în riturile de înmormântare, pentru a opri șirul morților din familie. În obiceiurile agrare, lacătul are darul de a închide gura păsărilor care strică semănăturile.[45]

Deși este mai degrabă o piesă vestimentară, asimilăm, în logica pe care am propus-o aici, **pieptenele** ca unealtă de întreținere personală, la fel ca pentru bărbați briceagul. În această postură, pieptenele este utilizat în jocurile rituale prenupțiale din Zona Codrului, dar și din alte zone etnologice, fiind un indicator al orândei.

„Puneu teptenile di pă cap de la fată. O pus tiaptănu după masă la Monioie, nouă blide. Fiecare blid o fost numit on fecior; ascunde teptenu su on blid. Fata di la care o fost teptenile trebuie și gâcească su care să află teptănu. Dacă gâce să lua cu cel mai drag fecior. Dacă nu, atunci nu-i era dragă la fecioru ala."[46]

Remarcăm între practicile ce uzează de obiecte din gospodărie o serie care ne trimite cu gândul la gesturi arhetipale inițiatice, cum ar fi bunăoară introducerea copilului în **lădoi**, acel loc în care se păstrează semințele, un loc tenebros, cu puternice legături chtoniene, gestul făcând oarecum trimitere la o moarte ritualică și o renaștere cu calități noi, din categoria coborârii în peșteră sau înghițirii și regurgitării eroului mitic de către un animal (pește, dragon etc.).

„... îl punea în lădoi să nu plângă, să fie cuminte, îl stropea cu apă sfântă și-l închina moașa".[47]

---

[42] Pamfil Bilțiu, Maria Bilțiu, *op. cit.*, p. 62.

[43] Obicei la Blagoveștenie în Cuhea; Pamfil Bilțiu, Maria Bilțiu, *op.cit*, p. 62.

[44] Vasile Roșca, *Ritualuri și credințe...*, în format electronic.

[45] Pamfil Bilțiu, *Rituri și practici magice*în format electronoc.

[46] Informator Rogoz Margareta, 46 ani, Giurtelec, culegător Viorel Rogoz, 1971, AFAR, nr. 020461.

[47] Informator Chiriguț Terezia, 72 ani, Băița de sub Codru, culegător Lupan Camelia, 1992, AFAR, nr. 016189.

„Când se întorcea de la botez, copilul era băgat într-un lădoi, zicând că pruncul să fie tot așa de fricos ziua ca și noaptea (noaptea pentru că în lădoi era întuneric).”[48]

„La șase săptămâni de la botez se făcea molitva copilului. Mama ducea copilul la biserică. Când se întorceau de la biserică, mama dădea copilul pe fereastră celor care erau înăuntru. Aceștia puneau copilul în lădoi, acopereau lădoiul, se așezau pe el și ziceau: „să fie cuminte, să tacă așa cum tace lădoiul”[49].

O altă categorie de obiecte pe care le asimilăm uneltelor, deși ele nu sunt unelte *sui generis*, sunt cele producătoare de zgomot sau care sunt folosite ritualic datorită acestor calități, cum ar fi clopoțelul, gorduna și pușca.

Primul dintre ele, **clopoțelul**, utilizat pentru localizarea turmelor este foarete larg răspândit în ritualurile legate de sărbătoarea Anului Nou și a Crăciunului, despre funcția sa în acest context nefiind necesar să ne mai exprimăm aici. Trebuie însă amintit un obicei legat de potențarea calităților copiilor prin transferul dinspre clopoțel spre aceștia a unor calități aparte: *„Copiilor mici li se dădea să bea apă din țingalău, ca să știe cânta frumos.”*[50]

Gorduna este și ea un instrument care are putere magică prin similitudine. Astfel, deși nu constituia un instrument ritualic propriu zis, admirarea ei de către gravidă constituia un tabu a cărui încălcare putea genera nașterea unui copil urât.

„De se duce la nuntă să nu se mire pe gordună (ceatarâși) că o să facă un copil urât ca ceatarâșul”[51].

În sfârșit, al treilea insturment de făcut zgomot, **pușca,** era utilizată în scop oarecum similar clopoțelului și altor instrumente de zgomot în ritualurile de Anul Nou, doar că în contexte diferite. Astfel, pușca apare în ritualul pastoral și cel nupțial în scopul spargerii ghinionului, al îndepărtării răului.

„Popa, când sfințâ oile și le stropea, gazda de stână avea o pușcă și pușca peste oi să nu s-apropie nimic de stână”[52].

Tot așa, la nuntă, uneori alaiul mirelui, și prin aceasta însuși mirele, era supus unor probe sau trebuia să treacă peste o serie de obstacole. Bunăoară la Giurtelecu Hododului *„la poarta mniresâ, arădicau o rudă lungă cu o ieguță acolo și-apoi o pușca. Pune pă meștioară on colac și-o iagă de pălincă, cine pușca ieguța, căpăta colacu și pălinca.”*[53] sau *„iera un obiceiu că nu-i lăsa și intre în lontru până nu pușca sticla din vârfu ruzâ. Iera mare contră pântru sticla aceie. Că-i țâne mult, până să ure (sătura/ plictisi – n.n.) îi țâne, până pușcau iaga. La poartă să mâncau în gură tarostile și cu on uom de-a mniresâ. Acolo-i țâne. Apoi îi spunea și prostii și măgării și de tăte. Să păcăleu unu pă celălalt”*[54].

Sigur că inventarul obiectelor de uz casnic utilizate în scopuri ritualice sau cu valențe magico-ritualice suportă completări, atât ca număr al obiectelor enumerate, cât probabil și al ritualurilor în care sunt întrebuințate. Dar nu ne-am propus aici să epuizăm întru totul subiectul, ci mai degrabă să subliniem versatilitatea și ambivalența sacrului

[48] Informator Sabău Ana, 59 ani, Ariniș, culegător grup de studenți, 1982, AFAR, nr. 017153.
[49] Informator Căpîlnaș Florica, Oarța de Jos, culegător grup de studenți, 1982, AFAR, nr. 016205.
[50] Informator Mateșan Terezia, 82 ani, Ariniș, culegător Ardelean Angela, 1982, AFAR, nr. 017154.
[51] Informator Mateșan Terezia, 82 ani, Ariniș, culegător Ardelean Angela, 1982, AFAR, nr. 017154.
[52] Pamfil Bilțiu, Maria Bilțiu, *op.cit*, p. 165.
[53] Informator Rogoz Onuț, 82 ani, Giurtelec, culegător Ion Cuceu ,31.12.1969, AFAR, nr. 08104.
[54] Informator Rogoz Maria, 77 ani, Giurtelec, culegător Ion Cuceu, 01.01.1970, AFAR, nr. 08125.

și profanului în cultura tradițională și să arătăm că sacrul nu ține exclusiv de elementele dedicate, ci că orice obiect poate deveni sacru, în funcție de întrebuințarea sa ca atare. Și de aici se cuvine să punctăm că ritualul nu este valoros prin spectaculozitate, așa cum din păcate și unii cercetători sunt înclinați să creadă, ci prin capacitatea omului de a manipula simboluri și repere cu valoare simbolică într-o manifestare de manipulare a forțelor cosmice, prin aceasta conferindu-le valoare arhetipală. În general cercetărorii au acordat atenție, din motive evidente de marketing sau, dacă nu, cel puțin dintr-o fascinație a spectacularului, acelor elemente ritualice exuberante, neglijând în bună măsură importanța gestului ritualic și a obiectelor utilizate și valoarea lor transcedentală.

Rareș Olosuteanu
Școala doctorală a Universității „Babeș-Bolyai"
Cluj-Napoca, RO
olo_rares@yahoo.com

NYELVI TÁJKÉP A MAGYAR-ROMÁN-UKRÁN HÁRMAS HATÁR TÉRSÉGBEN

A lokális nyelvhasználat gazdasági és társadalmi dimenziói

SZILÁGYI Levente

ABSTRACT: *In my paper I have analyzed strategies of language-usage in borderlands through several case-studies. A number of contexts are presented which are constituted as a result of border land language strategies which are accompanying the micro economical processes. Referring exclusively to the adjacent areas of the triple border, the different registers of the language usage of Ukrainian and Romanian in Hungary, Ukrainian in Romanian Szatmár and Romanian in Transcarpathia, are natural consequences of the local cross-border migration. There is causality between the border usage and the language usage. More the borders are permeable the more multilingual localities will turn out in force.*

KEYWORDS: *borderland, triple border, Romania, Hungary, Ukraine, language-usage.*

Tanulmányomban a magyar-román-ukrán hármas határ térségében 2009 és 2014 között végzett néprajzi terepmunkák[1] során a lokális nyelvhasználattal kapcsolatos megfigyeléseimet szeretném bemutatni. A hármas határ térség sajátos kontextusában vizsgálom a lokális nyelvhasználat néhány nyilvános és privát jellegzetességét, a többnyelvűség alakzatait, illetve a különböző szituációk kódválasztásának egyéni és társadalmi motivációját.

A magyar-román-ukrán hármas határ térség meghatározó sajátossága, hogy alapnépessége magyar. A magyar nyelv használata ennek megfelelően organikus

[1] A Szatmár Megyei Múzeum magyarországi és kárpátaljai partnereivel közösen több éven keresztül vezetett kutatásokat a vizsgált térségben, többek közt a határmentiség témakörében. Az MTA BTK Néprajztudományi Intézete *Hármas határok vizsgálata Magyarország délnyugati, délkeleti és északkeleti térségében* című OTKA-kutatás keretében kiemelt területként kezelte a magyar-román-ukrán hármas határ térségét, a kutatócsoport tagjaként magma is intenzív terepmunkát végeztem akárcsak egy a Magyar és az Ukrán Tudományos Akadémia közötti egyezmény keretében megszervezett közös kutatás keretében. A nyelvi, nyelvhasználati kérdések elemzése egyik esetben sem volt része a fő kutatási irányoknak, ennek megfelelően jelen szöveg a terepmunka során szerzett tapasztalatok szubjektív feldolgozásának tekinthető inkább.

módon, de nem minden színtéren történik, a romániai és ukrajnai korlátozó szabályozások erőteljesen korlátozzák a lokális tér minden szegmensében megvalósuló használatot. A hatalom irányából ható kényszerrel egyidejűleg, részben annak következményeként egy önkorlátozó mechanizmus is jelentős mértékben gátolja a magyar lakosság természetes nyelvhasználatát, amely így a törvények által biztosított lehetőségek szintjét nem éri el. Erre a következtetésre jut Hires-László Kornélia is Beregszász nyelvi tájképét elemző tanulmányában.[2] Egy korábbi elemzésben Beregszászi Anikó is hasonló megállapítást tett: Kárpátalján még a magyarabb többségű illetve jelentős számú magyar lakossággal rendelkező településeken sem tudnak élni, vagy nem eléggé a törvények adta lehetőségekkel.[3] Ennek fő okát Tóth Enikő a törvények alkalmazásához szükséges források hiányában látja.[4] A romániai Szatmárban sajnos nem készültek hasonló elemzések, de az erdélyi kutatások,[5] továbbá saját kutatási tapasztalataim szerint az itteni nyelvhasználati stratégiák és gyakorlatok hasonlatosak a Kárpátalján tapasztaltakhoz.

Mindhárom országban egyetlen államnyelv (mely egyben hivatalos nyelv) van, igaz a három ország nyelvi jogi szabályozása eltérő módon közelíti meg a kérdést.[6] A regionális nyelvhasználatnak Romániában és Ukrajnában is vannak törvényi keretei. A sokat vitatott 2012-es *Ukrajna törvénye az állami nyelvpolitika alapjairól* jogszabály 18 nyelvnek regionális nyelvi státust engedélyez, amennyiben adott adminisztratív egységben a nyelvet beszélők számaránya eléri a 10 százalékot. Így a magyar nyelv Kárpátalján települési, járási sőt megyei szinten is tényezővé válhatott.[7] Ezeket a jogokat egy 2014-es törvénytervezet jelentősen csorbítaná, egyrészről 30 százalékra emelné a küszöböt, másrészről csak települési szinten tenné lehetővé a kisebbségi nyelvi használatát.[8] Romániában 1996-tól kezdődően vált a magyar nyelv szélesebb körben használhatóvá a hivatalos szférában is, itt 20 százalékos küszöböt állapítottak meg.[9]

A Kárpátalján és Szatmár megyében megfigyelhető nem hivatalos magyar nyelvhasználat legfőbb jellemzőit a következetlenségben és az esetlegességben látom. A közintézmények, hivatalok hirdetőtáblái mindkét országban többnyire kétnyelvűek

---

[2] Hires-László Kornélia: „Nyelvi tájkép és etnicitás Beregszászon". In: *Nyelvoktatás, kétnyelvűség, nyelvi tájkép. Tanulmányok a Hodinka Antal Nyelvészeti Kutatóközpont kutatásaiból.* Szerk. Márku Anita – Hires-László Kornélia, Ungvár, Autdor-Shark, 2015. 160–185.

[3] Beregszászi Anikó: „«Csata» a szimbolikus térért, avagy a látható/láthatatlan anyanyelv". In: *Kárpátalja. Társadalomtudományi tanulmányok.* Szerk. Beregszászi Anikó – Papp Richárd. Budapest – Beregszász, MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézet – II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola, 2005. 161.

[4] Tóth Enikő: „A 2012-es nyelvtörvény gyakorlati alkalmazása: Mezőgecse példája". In: *Nyelvoktatás, kétnyelvűség, nyelvi tájkép. Tanulmányok a Hodinka Antal Nyelvészeti Kutatóközpont kutatásaiból.* Szerk. Márku Anita – Hires-László Kornélia. Ungvár, Autdor-Shark, 2015. 203.

[5] Horváth István: „Kisebbségi nyelvi jogok és kisebbségi nyelvhasználat Romániában". *Magyar Tudomány 11* (2009). 1304-1312.

[6] Szarka László: „Államnyelv, hivatalos nyelv – kisebbségi jogok Kelet-Közép-Európában". In: *Nyelvi jogok, kisebbségek, nyelvpolitika Kelet-Közép-Európában.* Szerk. Szarka László – Nádor Orsolya. Budapest, Akadémiai, 2003. 16–20.

[7] Csernicskó István – Fedinec Csilla: „Nyelvpolitika határon: a 2012-es ukrajnai nyelvtörvény elő- és utóéletéről". In: *Nyelvoktatás, kétnyelvűség, nyelvi tájkép. Tanulmányok a Hodinka Antal Nyelvészeti Kutatóközpont kutatásaiból.* Szerk. Márku Anita – Hires-László Kornália. Ungvár, Autdor-Shark, 2015. 221.

[8] Csernicskó – Fedinec, *i.m.* 230.

[9] Horváth, *i.m.*

a gazdasági szektorban viszont nincs követett norma, egynyelvű, kétnyelvű, háromnyelvű vagy akár többnyelvű feliratokkal egyaránt találkozhatunk.

Kárpátalján a gazdasági élet szereplői számára az ukrán nyelvpolitika alapjairól szóló törvény lehetővé teszi, hogy tevékenységük során szabadon használhassák bármely regionális vagy kisebbségi nyelvet. A törvény ezen passzusa ráadásul a korábban ismertetett százalékos szabályozástól függetlenül, az ország teljes területére érvényes.[10] Romániában is joga van a gazdasági szereplőknek ahhoz, hogy magyar nyelvű cégtáblát használjanak, illetve tevékenységüket magyar nyelven folytassák. Az Európai Unió további lehetőségeket is kínál a romániai vállalkozók számára: magyar nyelvű számlát is kiállíthatnak, szerződéseket is köthetnek magyar nyelven, vagy akár a belső ügyvitelt is vezethetik magyarul. A hatóságok ellenőrzésekor azonban román nyelvű fordítást kell mellékelni.[11]

Tiszaújlakon például számos bolt reklámja csak magyar, mások kétnyelvűek, de ugyanezt láthatjuk a romániai oldalon is. Más színmagyar településeken csak ukrán vagy román nyelvű hirdetésekkel találkozunk. Ezen következetlenségre az egyik magyarázat az országhatárok közelségében és az országhatárok sajátos működésében rejlik:

Az országhatár az a földrajzi terület, amely folyamatos történelmi küzdelmek megtestesítője és a politikai, illetve társadalmi ellenállások és alkufolyamatok jelzője, térségében a társadalmi kapcsolatok minduntalan újrarendeződnek és a túlélési stratégiák újraformálódnak. Ugyanakkor az országhatár az a kognitív kategória, melyben tükröződnek és értelmeződnek a hatalmi játszmák, melyben lokalizálódik nemzeti identitás (felerősödés/nacionalizmus, feloldódás/transznacionalizmus), és amelyben láthatóvá válik az állam és az állampolgárok, valamint az államon kívüliek kapcsolata. A határ antropológiai értelmezése szerint a határrégiók egyidejűleg valós és szimbolikus térrészek, az államokhoz köthető határjelek, kerítések, a határőrizet személyi állománya jelentik a fizikai, az emberi viselkedés és kognitív birtokbavétel pedig a szimbolikus síkot.

A határ tehát két eltérő intézményi logikát egyesít. Egyfelől hídszerű társadalmi intézmény, amelyben az „emberiség egységet teremt" az állami szuverenitás által létrehozott szétszakítottságban. Ugyanakkor ajtó is – pontosabban: párhuzamosan és sorosan elrendezett ajtók bonyolult rendszere –, mely alapvetően arra szolgál, hogy darabokra szedje az emberiség amúgy „egyöntetű, folyamatos egységét".[12] A határ akadályozza is, ösztönzi is a legkülönfélébb áramlásokat. A híd és az ajtó – a kapcsolódás és a kizárás vagy átengedés – logikája mindig együtt és egyszerre jelenik meg a határ fogalmában. *A határ: ajtókkal felszerelt híd.*[13] S ezzel továbblépünk a simmeli híd–ajtó metaforapáron és társadalomtudományi kontextusba helyezzük azt. Ez a társadalmi kontextus pedig nem más, mint a határ(használat) és annak különféle alakzatai, azaz az egyesítés, összekapcsolás (híd), valamint a nyitható lezárható „határátkelőhely" (ajtó) áramlásintézményei.[14]

[10] Beregszászi Anikó – Csernicskó István – Ferenc Viktória: *Nyelvi jogaink és lehetőségeink. Útmutató és tájékoztató a nyelvtörvény gyakorlati alkalmazásához kárpátaljai magyaroknak.* [H.n.], Bethlen Gábor Alapkezelő Zrt., 2014. 38.

[11] Bogdán Andrea – Mohácsek Magdolna: *Nyelvi jogok útmutató.* Kolozsvár, Editura Institutului pentru Studierea problemelor Minorităţilor Naţionale, 2014. 63.

[12] Böröcz József: „A határ: társadalmi tény". *Replika* 47–48 (2002). 135.

[13] Böröcz, *i.m.* 135.

[14] Böröcz, *i.m.* 134–135.

A magyar-román-ukrán hármas térségre az ezredfordulót követően, a határ menti térségek kapcsolatának minősége szerint[15] az egymás mellettiség illetőleg az egymástól kölcsönösen függés volt jellemző. Az egymás melletti régiók a szomszédos országok kapcsolatában beállt enyhülés következtében jön létre, s mint ilyen átmeneti kategória. (Az átmeneti időszak hosszúsága számos tényező függvénye, így pontos keretei nem adhatók meg.) A határátlépés továbbra is szigorú körülmények között és korlátozott mértékben történik. Az ilyen típusú határrégiók gyakran olyan országok határán fordulnak elő, melyek gazdasági ereje között lényeges eltérés van, s az államhatár két oldalára eső területek gazdasági és társadalmi kibontakozását ez fékezi. Ebben az esetben is hatalmas az ellentét az állam és a régióban élők érdekei között, ez utóbbiakat az előbbi különböző intézkedésekkel korlátozza. A kompromisszum és alkalmazkodóképesség alapszintű megjelenése elegendő a határ(ok), határhelyzetek olyan mértékű stabilizálódásához, amelyben megindulhatnak a lakosság határon átnyúló interakciói, természetesen a nemzetállamok között érvényben lévő formális keretek között.

A nemzetállamok számára, a stabilizálódás kihagyhatatlan feltétele, és első számú feladata a belső egység biztosítása, a lakosság értékelhető szintű integrációja, a határok megnyitása így csak ennek létrejöttét követően indulhat meg. Főleg a nem egyértelmű etnikai vonalak mentén húzódó határrészeket kezelik a központi hatalmak megbízhatatlan területként, itt a korlátozott átjárhatóság célja a szomszédos állammal, annak polgáraival és intézményeivel való kapcsolatok ellenőrizhető szinten tartása. A határ felett a határ menti közösségnek nincs hatalma, többnyire nincs beleszólásuk abba, hogy ki jöhet be, ez az állam monopóliuma, azé az államé, amely a határokat fenntartja, s ugyanakkor a határoknak köszönhetően őrzi integritását. A határok meghúzása és fenntartása, a határhasználat ellenőrzése – korlátozása vagy bátorítása – az államok legfontosabb tevékenységei közé tartozik. Amilyen mértékben szilárdul a központi hatalom, olyan mértékben csökken a határ menti hálózatok rizikófaktora.[16]

A kölcsönösen egymástól függő határrégió-típus (interdependent borderlands) feltétele, hogy a két ország határ által elválasztott régiói szimbiotikus kapcsolatban álljanak egymással. A kölcsönös egymásrautaltság mindkét oldalon relatív stabil nemzetközi kapcsolatokat, valamint kedvező gazdasági környezetet feltételez, melyben a (mindkét) határ mentén élők szabadon élhetnek a másik ország piaci lehetőségeivel. Minél nagyobb a gazdasági és emberi erőforrás áramlás a határon, annál szorosabban kötődik egymáshoz a két régió mikrogazdasága. Ugyanakkor még mindig erőteljes nyomás nehezedik a határlakókra az állam részéről, a határforgalom formális keretek között történik, a határátlépés legfontosabb eleme az útlevél.

Martínez ezen gondolata a kölcsönös egymásrautaltság mellett azt is feltételezi, hogy a két régió nagyjából megegyező súllyal lép be egy ilyen viszonyba, a végeredmény pedig egy mindkét fél számára, kölcsönösen jövedelmező (nemcsak szigorúan gazdasági értelemben vett) együttműködési rendszer. Véleményem szerint sok esetben pontosan a gazdasági potenciálok közötti különbség indítja be a szimbiózisba torkolló folyamatot. Az egyik ország erősebb gazdasága felszippantja a határ túloldalán lévő emberi potenciált. Ezeket a szituációkat aszimmetrikus egymásrautaltsági/függőségi

[15] Martínez, Oscar J.: „Dynamics of Border Interaction: New approaches to border analysis". In: *Global Boundaries World Boundaries.* Szerk. Schoefield, Clive H. New York, Routledge, 1994. 2–5.
[16] Martínez, *i.m.*

viszonyként nevezi meg a szakirodalom,[17] s ennek különböző fokozatai vannak, melynek sarkalatos állomása, amikor a két régió gazdasági ereje közt nagy különbségek vannak. Ilyenkor csak úgy jöhet létre az egymásrautaltsági viszony, ha a szegényebb nyersanyagban, emberanyagban kitölti azt az űrt, amelyre a másiknak szüksége van. Idővel persze ezek a különbségek kiegyenlítőd(het)nek. A gazdasági egymásrautaltság megadja a hátteret a társadalmi és egyéni kapcsolatok kialakításának, amely újabb gazdasági vagy akár kulturális szálak kialakulásához vezethet.

Miért különleges helyek a határterületek?

A határ mentén élőket áthatja a nemzetköziség, melynek megnyilvánulása a rutinszerű bevásárlási, üzleti vagy szórakozási jellegű határátlépés. Másrészt pedig már hozzászoktak a határ által generált konfliktusokhoz, megtanulták kezelni a másságból fakadó ellentmondásokat. Tisztában vannak azzal, hogy a határ állandó konfliktusforrást hordoz, de ezzel egy időben szakértői az etnikus interakcióknak, generációk során megtanulták hogyan léphetnek túl a másság határain. Ezek a tapasztalatok alkotják a határlakók értékrendjét, gondolkodásmódját és viselkedését. A nyelvhasználat társadalmi szabályozása a nemzetköziség hatására a határtérségben kevésbé szigorú, mint a centrális területeken A határt intenzíven használók számára a nyelvhasználatnak a funkcionális oldala a meghatározó, a szimbolikus szempontok számukra másodlagosak. Ezért az alábbi példákban magam is a nyelvhasználati stratégiák különböző pragmatikus motivációit szeretném bemutatni.

Ukrán és román nyelvhasználat Magyarországon a hármas határ térségében

A magyar-román-ukrán hármas határ térségre napjainkban jellemző határokon átívelő kapcsolatokban Magyarország gazdasági és kulturális tekintetben is kulcsszerepet tölt be. Minthogy a hármas határ térség alapnépessége magyar, ezért a határokon átívelő kapcsolatok is jellemzően magyar-magyar kapcsolatok, amelyek egyenlőtlenül oszlanak meg, sokkal inkább beszélhetünk kettősségekről, mint hármasságról. Kutatásaim során az egyházi szervezésű eseményeken kívül nem találkoztam olyan jelenséggel, amelyben a három ország határ menti területeinek népessége azonos súllyal venne részt.[18] A romániai és ukrajnai területek közötti kapcsolatoknak mind a minősége mind a mennyisége elmarad a magyar-román és magyar-ukrán viszonylatokban tapasztalhatótól. Ennek okait Magyarországnak a határokon túli magyarok felé anyaországként való viszonyulásában, másrészről pedig a már említett gazdasági fölényében látom. A határok átjárhatósága, a határhasználat intenzitása a mérhetőség tartományába helyezi az előbbi kijelentést. A híd és az ajtó metaforapár értelmezési síkján a határátkelők jelentik az ajtókat. Ha számba vesszük ezeket, láthatjuk, hogy a hármas határ pont 60 km-es körzetében éppen a román-ukrán határon a legszűkebb az áramlás keresztmetszete, egyetlen határátkelő áll rendelkezésre. A magyar-román határon kettő,[19] a magyar-ukrán határon pedig három határátkelő található.

---

[17] Martínez, *i.m.*, Parker, Bradley J.: „Toward an Understanding of Borderland Processes". *American Antiquity.* 71:1 (2006). 77–100.

[18] Turai Tünde – Mészáros Csaba, szerk.: *Hármas határok néprajzi nézetben.* Budapest, MTA BTK Néprajztudományi Intézet, 2015. 194.

[19] A magyar-román határ átjárhatóságát Románia schengeni térséghez való csatlakozása nagymértékben javítani fogja, a határon való átjáráshoz szükséges infrastruktúrát további három helyszínen kiépítették már (Garbolc–Szárazberek, Zajta–Nagypeleske, Szatmárnémeti–Fehérgyarmat kerékpárút a Szamos gátján).

A térség három országa közül egyértelműen Magyarországnak van a legerősebb szolgáltatói potenciálja is a határ mentén. Az itt megtalálható széles körű egészségügyi, rekreációs, kulturális, gazdasági szolgáltatás-kínálatot csak részben tudja a belföldi kereslet fenntartani és működtetni. A hiányt főként romániaiak és kárpátaljaiak töltik ki, és itt ki kell emelnünk, hogy nem kizárólag romániai és kárpátaljai magyarokról kell beszélnünk, hanem románokról, ukránokról, szlovákokról, stb. A szolgáltatásokra épülő gazdasági stratégia egyik hozadéka a többnyelvűség a különböző gazdasági tevékenységet folytató egységekben, miként román vagy ukrán feliratok a bevásárlóközpontokban, boltokban, kórházakban, wellness központokban. Azt azonban meg kell jegyeznünk, hogy az idegen nyelv-használat, itt a hármas határ térségében is, elsősorban angolt vagy németet jelent, s csak másodsorban románt, és sokkal ritkábban ukránt.

A határok egyre könnyebb átjárhatóságának köszönhetően természetes folyamatként indult meg a magyarországi fürdőket célba vevő turizmus. Saját felmérésük szerint a téli időszakban a *Mátészalkai Városi Uszoda* vendégeinek mintegy kétharmada a határon túlról, jellemzően Szatmárnémetiből és vonzáskörzetéből érkezik. A nyírbátori *Sárkány-fürdő* – hasonló mértékben – Nagykárolyt és körzetét látja el. A vásárosnaményi *Szilva fürdőbe* és az *Atlantika Vízividámparkba* Felsőbányáról és Nagybányáról is jönnek vendégek. Az innen érkező rendszeres járatokkal többnyire román anyanyelvűek utaznak, az őket szállító személy a kirándulás során a tolmács szerepét is betölti. Ehhez hasonló módon működik a kárpátaljai ukránok csoportos látogatása is. A forgalom nagyobb részét azonban az egyéni utazók teszik ki, akiknek az igényeit a fürdők angol, román és ukrán nyelvű feliratokkal igyekeznek kiszolgálni. A többnyelvűség megjelenik a fürdők környezetében is, hiszen begyűrűzik a különféle szolgáltatók – éttermek, szállodák, üzletek, stb. – hétköznapi kommunikációs gyakorlatába is. A szomszédos országokban használatos nyelveken kiadott reklámanyagok, szórólapok, valamint a külföldi rádióadókban elhangzó magyar, román és ukrán nyelvű hirdetések mind azt a célt szolgálják, hogy megszólítsák és mobilizálják a potenciális turistákat.

A vásárosnaményi Szilva Fürdő

Kétnyelvű hirdetés a vásárosnaményi fürdő előterében

Magyar, angol és német nyelvű információs tábla Túristvándiban

Magyar, angol és román nyelvű információs tábla Nagyecseden

A háromnyelvűség egy speciális helyszíne: A fehérgyarmati kórház szülészeti osztálya

Az egészségügyi ellátás minősége a három ország közül Magyarországon a legmagasabb. A magyarországi határ menti egészségügyi központok kiszolgáló területe messze túlmutat az ország határain, klientúrájukat a szomszédos országok lakói mára már nem csak kiegészítik, hanem annak jelentős hányadát adják. A szolgáltatások igénybevételének feltételei az országok közötti viszonyoknak, valamint a szolgáltatásokat igénybevevők számának drasztikus emelkedésének megfelelően időnként változtak.

A rendszerváltást követő években egy korábban ismeretlen határhasználati gyakorlat indult meg, romániai és kárpátaljai magyar (de románok és ukránok is) nők tömegesen célozták meg a magyarországi kórházakat, hogy gyermekeiket ott hozzák világra. A nyelvismeret hiánya a kezdetekben nagymértékben korlátozta a nem magyar anyanyelvű határon túliak jelenlétét, de rövid időn belül – magyarul tudó ismerősök segítségének igénybevételével, fizetett tolmácsokkal – áthidalták ezt a problémát.

Ugyancsak sokat jelentett a kárpátaljai és romániai, ukránul és románul beszélő orvosok megjelenése. A románok többsége tud magyarul kommunikálni, ha nem is feltétlenül jól, de olyan mértékben mindenképpen, hogy a nyelv számukra sem jelent határt vagy akadályt.

Azok a nők, akik magyarul egyáltalán nem beszélnek, a romániai illetve kárpátaljai orvosok, fizetett tolmácsok vagy magyar ismerősök segítségét vették igénybe a kórházban töltött napok idejére. A kórtermek betöltésekor a kórházi személyzet igyekszik a magyarul nem tudó nők mellé ukránul/románul beszélő határon túli magyar nőt helyezni.

A román nyelv a hármas határ térség ukrán oldalán

A magyar-román-ukrán hármas határ térség ukrán oldalán nincsenek román közösségek, ennek ellenére Nevetlenfalu lakói a határátkelő újranyitását követően (1995) gyorsan felismerték a bevásárlóturizmusban rejlő lehetőségeket, és éltek is ezekkel. A Romániából érkező vásárlók igényeinek kielégítésére újabb és újabb boltok nyíltak. Ez a folyamat Románia uniós csatlakozásáig tartott. Ekkor megtört a lendület, számos boltot bezártak. A nevetlenfalusi boltok főként Romániából érkezőket szolgálnak ki. A helyi vállalkozók a keresett termékeket igény szerint beszerezték, így a romániai vásárlók a közeli városba, Nagyszőlősre is csak nagyon ritkán indultak tovább. Nevetlenfalu boltjainak kiszolgáló területe nem szorítkozik kizárólag csak a hármas határ térségre, nagy számban érkeznek Máramaros megyéből is. Ugyan Máramarosszigetnél is van átkelőhely, de a Nagybányától nyugatra eső területekről a Halmi átkelő könnyebben megközelíthető. A nagyszámú, csak románul beszélő vásárló miatt a nevetlenfalusi magyar boltosok is megtanultak annyit románul, amennyit az üzleti szituációk minimálisan megkövetelnek, de román nyelvű feliratokat nem alkalmaznak sem a boltok homlokzatán reklámként, sem az üzleteken belül. Egyetlen – a képen látható – kivétellel találkoztam kutatásaim során. Az „Akció Ulei" magyar-román kevert nyelvű felirat a román vásárlókat célozza meg a magyar nyelvi közeg román kompetenciái szerint.

A román anyanyelvű vásárlók, amennyiben szükséges (olykor korlátozott) magyar nyelvtudásukat is bevetik.[20]

Ukrán nyelvhasználat a romániai Szatmárban

2009 nyarán Tarasz Sevcsenko szobrot avattak Szatmárnémetiben, s ezzel a harmadik romániai várossá lett, ahol az ukrán költő tiszteletére szobrot avattak. Az avatáson részt vett Kárpátalja Regionális Tanácsának elnöke, Kicikovski Myhailo és Ukrajna romániai főkonzulja, Yuri Verbytskyi. A szobor felállítását politikai érdekek

[20] Turai–Mészáros, *i.m.* 131.

tették lehetővé. Létezik ugyan érdekképviseleti szervezete a szatmári ukránoknak, a lobbi erejük azonban nem lett volna elég a szobor felállításához, annál inkább a kapcsolatok szorosabbra fonását szándékozó szatmári és kárpátaljai politikai akaratnak. Ennek tükrében a szobor felállítása szimbolikus eseményként értelmezendő, mely ugyanakkor a helyi román politikai vezetés által erősen propagált multikulturális régióimidzs kirakósnak újabb darabja, és minthogy ukrán nyelvű beszédek is elhangzanak, ha csak időszakosan is, de legitimizálja az ukrán nyelvet Szatmárnémetiben. Felállításától kezdődően minden évben, a költő születésnapján, megemlékezési szertartást szerveznek, melyen helyi és határon túli hivatalosságok is részt vesznek. Az elhangzó beszédek szinte kivétel nélkül az Eminescu–Petőfi–Sevcsenko költőnagyságok munkássága által meghatározott diskurzus mentén fogalmazódnak, a román-magyar-ukrán közös értékek hangsúlyozásával. A Sevcsenko-szobor állításának kontextusa a lokális román-ukrán határon átívelő kapcsolatok formális, a politikum által dominált és a pillanatnyi érdekek mentén szerveződő jellegét tükrözi, melyek egyedüli célja az európai uniós források megszerzése.[21]

Tarasz Sevcsenko szatmárnémeti szobra

Következtetések

Előadásomban a határ menti térségekre jellemző nyelvhasználati stratégiákat mutattam be néhány konkrét példán keresztül. A magyar-román-ukrán hármas határ a magyar alapnépesség okán Magyarország hármas határai között egyedülálló. A politikai határok itt nem esnek egybe etnikai határral, így a magyar nyelv használatát Romániában és Ukrajnában csak az érvényben lévő jogszabályi környezet, illetve a korábbi korszakból származó beidegződések alakítják. A nyelvhasználat nyelvi jogok szempontja szerinti vizsgálat helyett ezért főként olyan kontextusokat mutattam be, amelyek a mikrogazdasági és politikai folyamatokat kísérő határ menti nyelvi stratégiák következményeiként konstituálódnak. A magyarországi ukrán és román, a szatmári ukrán illetve a kárpátaljai román nyelvhasználat különböző regiszterei egyrészt a határon átívelő lokális migráció természetes következményeként alakulnak ki, kisebb mértékben pedig a helyi politikai hatalmi érdekek melléktermékeként. A határ- és nyelvhasználat között ok-okozati összefüggés van, minél átjárhatóbbak a határok, annál több helyszíne formálódik a soknyelvűségnek.

Szílágyi Levente
Muzeul Județean Satu Mare
Satu Mare, RO
leventsz@gmail.com

[21] Turai–Mészáros, *i.m.* 179.

RESTAURARE - CONSERVARE

RESTAURAREA ŞI CONSERVAREA SOCLULUI LA „MONUMENTUL OSTAŞULUI ROMÂN" DE LA CAREI (II)

George Alexandru VASILICHI GAVRILAŞ
Radu Ovidiu ARDELEAN

Abstract: *The article describes the deterioration issues of the pedestal at the Monument of the Romanian Soldier from Carei, as well as the restoration and conservation works on it, which consisted in the removal of the broken or chopped elements, but also their preparation and replacement. There is also a description of the final conservation of the monument, as well as the measures that will assure the conservation of the monument for a long period of time.*

Keywords: *Carei, Monument of the Romanian Soldier, pedestal, restoration*

1. Analiza

În perioada august-noiembrie 2014 s-a derulat a doua etapă de restaurare a Monumentului Ostaşului Român de la Carei, respectiv restaurarea soclului şi a trotuarului înconjurător al acestui monument. În urma unei analize făcute de către restauratori, s-a constatat că placajul din travertin care acoperea miezul din beton armat al monumentului a suferit deteriorări pe suprafeţe extinse. Datorate unor cauze multiple, aceste deteriorări au constat în principal din desprinderi ale plăcilor de travertin faţă de miez, crăparea şi ruperea pietrei, precum şi în apariţia unor distanţe (uneori şi de 4-5 cm) între plăci. Nerepararea periodică a rosturilor a favorizat pătrunderea apei care, în timpul ciclurilor dese de îngheţ-dezgheţ, de-a lungul iernilor, a dus la apariţia acestor probleme. În ultima perioadă, dar mai ales în luna iunie a anului 2014, ni s-a semnalat de către angajaţi ai Primariei Carei desprinderea şi spargerea a 4 plăci de travertin care erau fixate pe verticală pe soclu. La deplasarea în zonă, am observat că şi alte plăci se desprinseseră şi stăteau să se desprinda complet. Aceste desprinderi se datorau şi învechirii materialelor adezive folosite de către autorii lucrării de acum 50 de ani. Toate cele 6 colţare verticale crăpaseră, din pricina dilatării volumului placării. Este vorba despre elemente din travertin de dimensiunea de 35/35 cm grosime.

De asemenea, trotuarul înconjurător, aparţinător monumentului, era deteriorat în proporţie de peste 60%. Deteriorările constau în lipsa, în crăparea şi ruperea

elementelor constitutive, precum şi în apariţia unor denivelări pe mari porţiuni, datorate suportului din pământ necorespunzător.

La rândul lor, scările au fost afectate de infiltrarea apei, dar şi de folosirea excesivă şi necontrolată (escaladarea cu biciclete, skat-uri etc).

Din loc în loc, aleatoriu, au fost făcute reparaţii (din păcate, neprofesioniste), chituiri şi au fost înlocuite unele elementedin piatră cu altele, turnate din beton.

Problemele de atac biologic de muşchi şi alge de piatră sunt identice cu cele prezentate în prima parte a acestei lucrări.[1]

2. Restaurarea

Am făcut măsurătorile necesare pentru a stabili cantitatea şi dimensiunile plăcilor din travertin care nu mai puteau fi salvate şi refolosite, achiziţionându-se materialul necesar travertin de Geoagiu - Hunedoara, din aceeaşi exploatare din care a fost cel folosit de Vida Géza, depozitând-ul în faţa monumentului, la îndemână. În afara cantităţii de travertin rezultată ca necesară dupa măsurători, a fost adus şi un supliment de material pentru eventualitatea în care, la desprindere, unele plăci nu-şi vor păstra integritatea (riscul de a se deteriora la desprindere exista, nu putea să fie înlăturat şi astfel, a fost o măsură asumată).

S-a stabilit că plăcile de travertin trebuie desprinse în totalitate de miezul din beton armat, pentru că nu exista alt mijloc de a constata care element are priză bună şi care nu. Am preferat desprinderea totală şi refacerea placării cu materiale folosite în restaurare şi cu tehnici clasice dar sigure pentru a da o calitate superioară lucrării, respectând principiile restaurării ştiinţifice.

Desprinderea elementelor de travertin a început cu demontarea bordurilor (colţarelor) cu dimensiuni de 80/35/15 cm, care ţineau fixate plăcile de placare pe verticală (cu dimensiuni de aproximativ 90/75/5 cm) şi apoi cu desprinderea elementelor dinspre fundaţie. Desprinderea s-a făcut folosind dălţi şi leviere metalice precum şi

[1] George Alexandru Vasilichi Gavrilaş, Radu Ovidiu Ardelean, " Restaurarea şi conservarea componentei artistice din piatră la monumentul istoric "Monumentul Ostaşului Român" de la Carei (I)", în *Satu Mare. Studii şi comunicări*, nr. XXXI/II, 2015, p. 195-200.

ciocanul electric pneumatic. În unele cazuri, acolo unde au rezistat agrafele metalice cu care au fost fixate plăcile, acestea au fost tăiate cu pânza de flex.

Elementele din fundație au fost primele care au fost remontate, după ce au fost curățate. Curățarea a fost necesară în acest moment, pentru că, după montarea completă a fațadelor acestea cu greu ar mai fi putut să fie curățate. Curățarea s-a făcut mecanic, prin șlefuire superficială cu piatră diamantată. Odată cu montarea elementelor de fundație s-au montat și colțarele verticale, noi.

Următoarea operațiune efectuată a fost curățarea plăcilor de montat pe verticală, pe partea cu care se fixează pe miezul din beton armat și pregătirea lor pentru montare. Pentru realizarea acestei operațiuni am hotărât ca, pe lângă metoda clasică de montare cu adezivi, să fixăm plăcile cu agrafe metalice oțelite și să izolăm orice crăpătura cu un silicon care se comportă bine la exterior și rezistă foarte bine în timp. Plăcile au fost prinse în agrafe metalice atât în partea superioară cât și între ele, astfel încât să se comporte ca un tot unitar. În același timp a fost nivelată și pregatită și suprafața pe care ele urmau să fie fixate. Trebuie adăugat că plăcile originale nu au avut grosimi identice - informație care nu putea fi cunoscută până la demontarea lor, astfel încât nici suprafața miezului nu a rămas dreaptă.

Când totul a fost pregătit, am fixat plăcile pe verticală după cum s-a relatat mai sus: atât cu adezivi (amestec de var hidraulic, nisip și ciment pe de o parte și silicon pe de altă parte) cât și cu agrafe metalice. Plăcile care nu au mai putut să fie refolosite au fost înlocuite cu plăci de travertin din exploatarea de la Geoagiu, aduse de la Simeria.

A urmat demontarea și remontarea scărilor. Trebuie spus că unele dintre elementele constitutive (cu dimensiune de 115/40/18 cm) ale scărilor aveau din construcție o teșitură în față, de la 0 cm sus la 2 cm jos, în timp ce altele nu o aveau, ceea

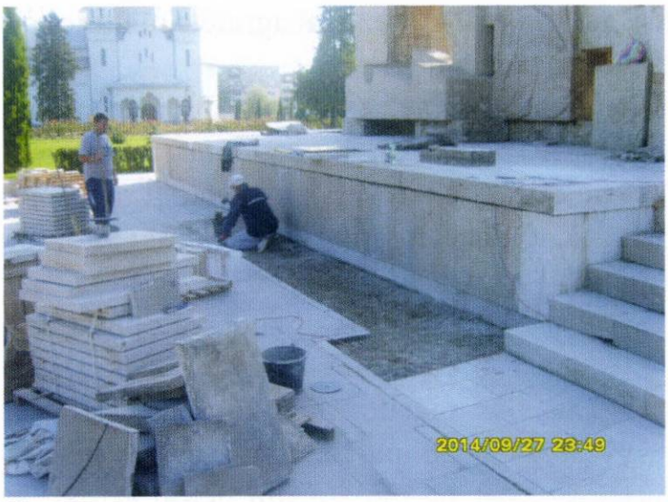

ce ieşea în evidenţă şi strica imaginea în ansamblu. Un număr de 6 elemente ale treptelor a fost necesar să fie înlocuite. După demontarea lor, acestea au fost curăţate şi suprafaţa pe care s-au montat a fost consolidată şi nivelată. La montarea scărilor a fost folosit un adeziv compus din var hidraulic, nisip şi ciment.

Faza următoare de lucru a fost demontarea elementelor trotuarului aparţinător monumentului. Demontarea s-a făcut cu ajutorul unor leviere metalice în aşa fel încât dalele de piatră (cu dimensiuni de 30/30/3 cm, 30/45/3 cm şi 45/45/3 cm) să rămână, pe cât posibil, întregi. Deşi s-a operat cu toată grija cuvenită, unele dale n-au rezistat şi s-au rupt, ele fiind profund deteriorate de ciclurile repetate de îngheţ-dezgheţ dar şi de acţiunea umană. Aprecierea noastră iniţială a fost corectă. Peste 50% dintre dale a trebuit să fie înlocuite.

Dupa demontarea completă a trotuarului am pregătit suprafaţa pentru remontare: am tasat pământul cu o maşina de tasat şi am turnat un strat de 15 cm de beton semiuscat.

Reconstituirea trotuarului a început cu montarea bordurilor. Ca şi în cazul placărilor pe verticală, dalele vechi, în stare bună pentru a fi refolosite şi ele de grosimi diferite (de la 3 la 8 cm), au fost curăţate de resturile de adeziv vechi şi pregătite astfel pentru fixare. Pe lângă curăţare acestea au fost ajustate prin taiere cu disc diamantat. Din dalele de mărimi mai mari, de 30/30 cm, am tăiat astfel încât bucăţile de dimensiuni mai mici să poată să fie refolosite (30/30 cm sau 30/45 cm)

După finalizarea trotuarului, cu ajutorul dălţilor şi a levierelor metalice am demontat dalele cu care a fost placat soclul pe platformă, folosind aceleaşi tehnici,. Pentru reuşita acestei operaţiuni a mai fost necesară, , tăierea pe rosturi cu flex cu disc diamantat şi înlăturarea unor completări cu beton, anterioare restaurării.

Dalele de pe platfotmă, după curaţare şi debitare la dimensiunile necesare, au fost montate folosindu-se acelaşi amestec de var hidraulic şi nisip. Dalele care nu s-au mai putut refolosi au fost înlocuite.

După finalizarea montării plăcilor de travertin pe soclu, toate rosturile au fost curăţate cu pânza de flex pentru înlăturarea oricăror impurităţi sau material de construcţie care ar îngreuna astuparea lor şi au fost curăţate suprafeţele care urmau să fie chituite. Pentru chituirea suprafeţelor puţin deformate ale plăcilor de travertin vechi precum şi pentru astuparea porilor tuturor plăcilor folosite a fost utilizat un

chit special pentru travertin, achiziţionat din comerţ. Materialul de rostuire a fost obţinut dintr-un amestec de var hidraulic, nisip şi ciment, la care a fost adăugat şi un oxid colorant astfel încât să respectăm principiul lizibilităţii intervenţiei.

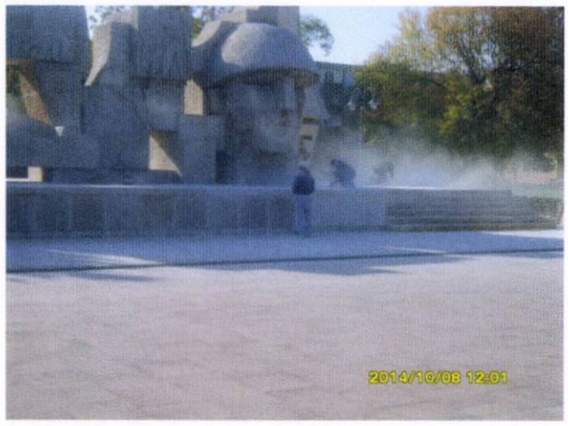

Dupa uscarea materialului de chituire şi rostuire, suprafaţa a fost şlefuită folosind perii de sârmă şi disc diamantat pe flex. Praful rezultat din şlefuire a fost îndepărtat prin măturare şi aspirare pe toată suprafaţa monumentului.

A fost realizat un tratament de cosmetizare a suprafeţei, respectiv au fost curăţate cu ajutorul periilor unele depuneri de săruri din apa de ploaie, câteva porţiuni cu apariţii de muşchi şi licheni, obţinându-se astfel o cromatică uniformă.

Monumentul a fost pregătit pentru ultimele tratamente. Deşi tratamentul de biocidare a fost făcut şi cu un an înainte, am considerat că este bine să repetăm şi anul acesta tratamentul la grupul sculptural al monumentului. Am tratat cu soluţie biocidă: Biotin R 5% în whitespirit, pulverizând atât grupul sculptural, cât şi toată suprafaţa soclului.

La final, a fost realizat un tratament de hidrofobizare cu Silo 111, soluţie care nu va mai permite apei să pătrundă în piatră şi în rosturi. Tratamentul este garantat pentru 5 ani, după aceasta perioadă fiind necesară reluarea lui. De asemenea, se recomandă ca, tot odată la 5 ani, să fie verificate rosturile şi refăcuteacolo unde este cazul, ţinându-se cont de tehnica şi materialele folosite de noi. Odată la 10 ani se recomandă câte un tratament de biocidare, pentru a nu permite agenţilor degradatori de tip bio să-şi aducă aportul la deprecierea integrităţii monumentului.

George Alexandru Vasilichi Gavrilaş
Complexul Muzeal Bistriţa Năsăud
Bistriţa Năsăud, RO
alexandrugavrilas@yahoo.com

Radu Ovidiu Ardelean
Muzeul Judeţean Satu Mare
Satu Mare, RO
radu.ardelean@yahoo.com

ICOANA „ARHANGHELUL MIHAIL" - CONSERVARE ACTIVĂ

Cristina Oana BUSUIOC

Abstract: *The paper presents in a general way some aspects of conservation and restoration of the wooden religious icon representing the Archangel Michael, a painting attributable craftsman painter iconographer Nechita one of the most prolific craftsmen who decorated with paintings and icons wooden churches in the county of Cluj.*

Keywords: *Iconostasis, restoration,conservation, Nechita Zugravul, wooden church*

Icoana Arhanghelul Mihail „tratată" în această lucrare o atribuim ca fiind opera unui meşter zugrav din zona Clujului. Dintre aceşti meşteri care au decorat cu pictură şi cu icoane bisericile de lemn de pe teritoriul actual al judeţului Cluj, cei mai prolifici au fost Dumitru Ispas, Nechita Zugravul sau Ioan Pop din Românaşi.

Nechita Zugravul s-a remarcat în primul rând ca iconar, şi doar apoi ca muralist. Activitatea sa este plasată la mijlocul secolului al XVIII-lea, când a pictat pentru biserici precum: Aghireşu, uşile împărăteşti din Berind, Dâncu, Sânpaul, Ticu Colonie, Finişel, iconostasul din Dretea. Chenarele sale sunt rectangulare, decorate cu motivul frânghiei răsucite, fondul este aurit prezentând motive geometrice în relief, iar gama cromatică este dominată de roşu, verde şi albastru. Se remarcă figurile cu mâini şi degete prelungi, cu aspect fragil[1].

Arhanghelul Mihail (greacă *Μιχαήλ*; latină *Michael* sau *Míchaël*; arabă *Mīkhā'īl*) este un un personaj prezent în culturile creştine, evreieşti şi islamice[2]. Romano-catolicii, ortodocşii, anglicanii şi luteranii îl numesc „Sfântul Arhanghel Mihail" sau „Sfântul Mihail".

În ebraică, Mihail înseamnă „Cine este ca Dumnezeu?" (mi-care, ke-ca, El-divinitate), care este interpretată în mod tradiţional ca o întrebare retorică: „Cine este ca Dumnezeu?", la care se aşteaptă un răspuns negativ, pentru a sugera faptul

[1] http://www.traditiiclujene.ro/image/publication/album_biserici_2009.pdf..
[2] http://www.lexvo.org/uwn/entity/s/n9539517;jsessionid=ftkuhx8jg4dm.

că nimeni nu este ca Dumnezeu. În acest fel, Mihail este înțeles ca un simbol de smerenie în fața lui Dumnezeu.

În Noul Testament, Mihail conduce armatele lui Dumnezeu împotriva forțelor Satanei în Cartea Apocalipsei, unde, în timpul războiului din cer, învinge Răul. În Epistola lui Iuda se face referire la Mihail în mod special ca „Arhanghel". După creștinarea Imperiului Roman, Arhanghelul Mihail a fost considerat patron al Sfântului Imperiu Roman, iar apoi patron al Germaniei. În bisericile creștine de tradiție occidentală este sărbătorit pe 29 septembrie, iar în cele de tradiție orientală pe 8 noiembrie.

Arhanghelul Mihail. Icoană de secol XIII, bizantină, Mănăstirea Sfânta Ecaterina, Muntele Sinai

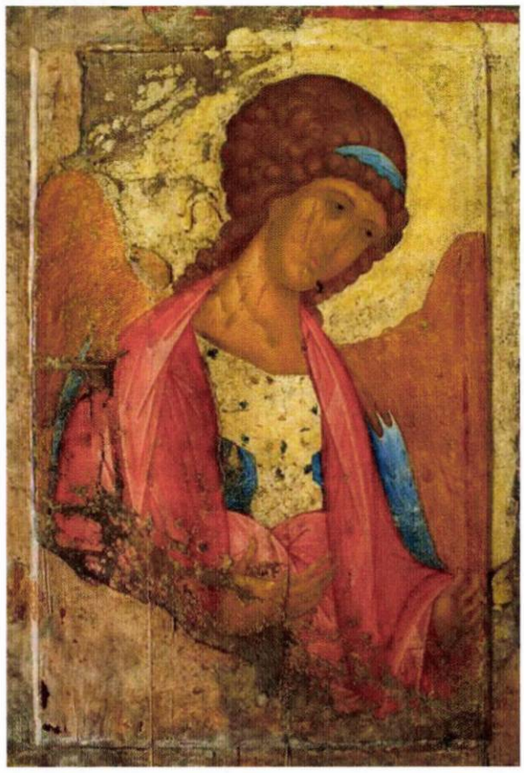

Arhangelul Mihail ,1414, Zvenigorod, Tretyakov Gallery, Moscow, Russia

Una dintre cele mai celebre reprezentări ale imaginii Arhanghelului Mihail este cea pictată de Andrei Rubliov (Rublev), pictor născut spre anii 1360 – 1370. Acesta a fost ucenicul al pictorului de origine greacă Theophan Grecul, iar opera sa duce mai departe tradiția icoanelor bizantine, adăugându-i multă grație și delicatețe.

Nechita Zugravul imaginează pe Arhanghelul Mihail într-o icoană de secol XVIII, datată chiar cu anul 1758, în calitate de mare Voievod al cetelor îngerești, înger războinic ce poartă o mantie roșie. Sabia pe care o ține în mâna dreaptă este, în același timp, arma și semnul demnității sale de conducător de oști. În mâna stângă poartă, Potirul Sfânt ca simbol al trupului lui Hristos.

De obicei, capul Arhanghelului Mihail este împodobit cu panglici, iar "capetele panglicilor curg de o parte și de alta a capului: ele trebuie să simbolizeze auzul spiritual al îngerului, atent la poruncile dumnezeiești"[3].

[3] Leonid Uspensky, Vladimir Lossky, *Călăuziri în lumea icoanei*, București, 2003, p. 131.

Icoanele au o structură stratigrafică, la care se întâlnește, de cele mai multe ori, o succesiune standard de straturi suprapuse:

- Suportul;
- Grundul cu pânză maruflată;
- Stratul pictural unistratificat sau multistratificat;
- Stratul de protecție (verniul).

Arhanghelul Mihail, icoană, 1758, Nechita Zugravul

Această structură stratificată, formată din materiale cu structuri chimice și proprietăți fizico-mecanice diferite, are de la bun început o predispoziție la clivare, cojire, fisurare și măcinare. Cauzele sunt determinate, în special, de indicii de dilatare și contracție inegali ai straturilor structurale. În unele situații pot să apară, însă, și fenomene de interacțiune chimică, în urma cărora unele din straturile componente să aibă de suferit.

Lemnul face parte din categoria suporturilor dure, tăiate, cioplite, fasonate. Este unul dintre materialele foarte des întâlnite ca suport pentru pictură, mai ales în iconografia creștină, dar și în confecționarea diverselor elemente constructive de patrimoniu cultural (icoane statice și mobile, diverse ancadramente decorative, strane, sfeșnice etc.)

Principala susceptibilitate etiopatogenă a lemnului este dată de caracterul absorbant, care permite reținerea și conducerea apei urmată de efecte secundare fizice, chimice și biotice. Este puțin stabil la lumină, la acțiunea agenților atmosferici și, mai ales, la atacul microorganismelor.

La unele suporturi dure apar însă și alte forme de degradare, cum ar fi cariile în cazul lemnului. Nu toate esențele de lemn care se găsesc în natură sunt bune pentru a servi ca suport picturilor, iar odată găsit acel tip de lemn de care avem nevoie trebuie să-l prelucrăm ținând cont de anumiți factori esențiali durabilității lui peste veacuri. Iconografia românească utilizează în confecționarea blaturilor cu precădere lemnul de tei, plop, brad și cireș, mai puțin fagul, arțarul, carpenul și stejarul. Ultimele, alături de ulm, frasin, paltin, măr, păr, salcâm, nuc și corn, formează esențele tari utilizate mai des în confecționarea ancadramentelor florale, stranelor și a altor obiecte.

Grundul la pictură este, de obicei, un strat distinct, format din materiale inerte numite și substanțe de umplutură, amestecate cu un liant potrivit.

Rolul grundului este acela de a sigura o suprafață de pictură la netezimea și consistența dorită, cu o capacitate bună de priză a stratului sau a straturilor picturale.

Procesele etiopatogene care își au începutul în stratul de grund sunt determinate, cel mai adesea, de natura sau de dozarea incorectă a liantului. Ca urmare, grundul poate să fie, uneori, fie prea puțin absorbant, fie excesiv de absorbant, fie prea rigid, fie prea elastic, fie insuficent încleiat etc.

Există și situații în care grundul poate să aibă o sensibilitate chimică specială, determinată de natura substanțelor de umplutură.

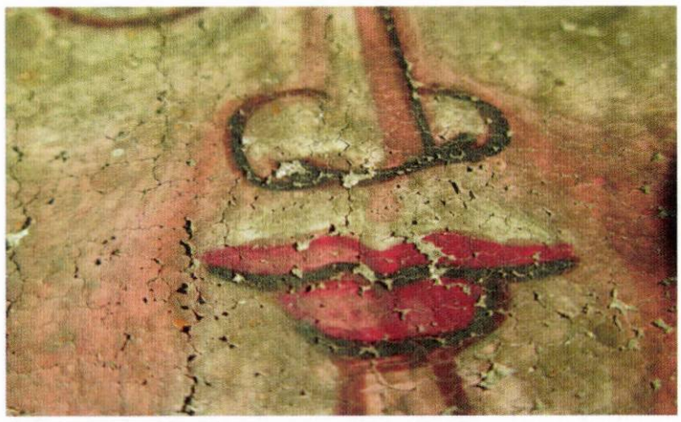

Arhanghelul Mihail, detaliu icoană din zona feței, cracluri în stratul pictural

Problemele cele mai dificile sunt puse de grundurile incompatibile cu stratul pictural, cum ar fi un grund hidrofob urmat de un strat pictural hidrofil. În asemena situații, cele două straturi clivează în scurtă vreme și se cojesc.

Pe suprafața icoanei se observă deteriorări, cracluri, urme de foiță de argint aplicat pe un strat de bolus roșcat. Erodările care au avut loc în timp au îndepărtat stratul de foiță și cel de bolus.De asemenea există zone lacunare cu pierderea stratului pictural, deshidratarea, pierderea proprietăților liantului.

Arhanghelul Mihail, detaliu icoană din zona feței, cracluri în stratul pictural, zone în care stratul pictural s-a pierdut

Stratul pictural

Stratul pictural este, cel mai adesea, un multi-strat, atunci când culoarea se aplică în etape, sau este un strat amestecat atunci când culoarea se aplică în proporții de nuanțe.

În stratul pictural, însă, în mod obișnuit, există coloranți, pigmenți și lianți. Solvenții organici utilizați la realizarea picturii au dispărut prin uscare sau prin transformare. Coloranții sunt substanțe solubile în apă sau în solvenții utilizați pentru pictură. Pigmenții nu sunt solubili, ci se află în stare de dispersie în mediul lichid – fie ca suspensii, fie ca emulsie. Așadar, pigmenții sunt fie paste și pulberi, fie particule solide măcinate foarte fin, fie picături de lichid insolubil în mediul de preparare. La preparatele pe bază de apă liantul este o substanță distinctă, în vreme ce, la culorile de ulei, însuși uleiul sicativ este atât solvent sau, după caz, mediu de dispersie, cât și liant, după uscare.

Lianții sunt factorul esențial de cauzalitate a fenomenului de craclură a picturii. Prin deshidratare avansată (răscoacere), cu un ritm mai accelerat la suprafață, se creează o tensiune superficială de contracție în creștere care, cu timpul, conduce la ruperea suprafeței după un sistem de fisurare reticulară densă. Acționând în continuare, această contracție conduce la încovoierea particulelor fisurate, astfel încât priza acestora la grund sau la suport este slăbită în parte sau complet.

Verniul sau lacul este, în mod obișnuit, tot un material din grupa lianților, având ca principale proprietăți transparența și faptul că după uscare produce o peliculă protectoare subțire, relativ dură și rezistentă.

Degradările cu geneză în stratul de protecție a picturii pot să se instaleze atât în perioada cât aceasta este proaspătă, cât și după uscare și stabilizare. În ambele cazuri este vorba de prăfuire și de acoperirea în timp cu un strat de impurități grase, fenomen cunoscut sub numele de afumare. Este vorba de aerosoli și pulberi foarte fine, care, prin depunere treptată – fixată, adesea, electrostatic pe stratul de protecție – conduc

la întunecarea imaginii, la mătuirea verniului şi, uneori, la fenomene de coroziune chimică.

În situaţii deosebite, în care stratul de protecţie nu este compatibil cu liantul din stratul de culoare, pot să apară şi fenomene de clivare, cojire, fisurare.

De asemenea, atacul de insecte xilofage a lăsat urme în blatul de lemn sub forma unor orificii de zbor şi a contribuit la slăbirea calităţii lemnului.

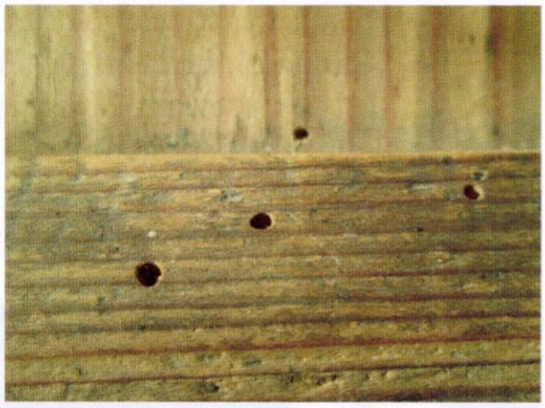

Arhangelul Mihail, detaliu orificii de zbor ale insectelor xilofage

Icoanei i s-au aplicat metode de tratament corespunzătoare unei restaurări neinvazive, minime, respectând normele de restaurare:

- Curăţarea mecanică a piesei (desprăfuire);
- Prelevarea de probe în vederea investigaţiilor biologice şi chimice;
- Observaţie cu ochiul liber, sub lupă, în lumină UV, fotografiere;
- Consolidare profilactică a straturilor picturale cu foiţă japoneză şi soluţie de clei de peşte 3%, pentru prevenirea pierderilor de material;
- Operaţii pe suport;
- Operaţii pe verso: desprăfuire, curăţarea murdăriei superficiale, aderente şi ancrasate, a halourilor de umiditate, precum şi a petelor de origine necunoscută cu C 2000 în concentraţii diferite;

Arhanghelul Mihail, detaliu în timpul consolidării stratului de preparaţie

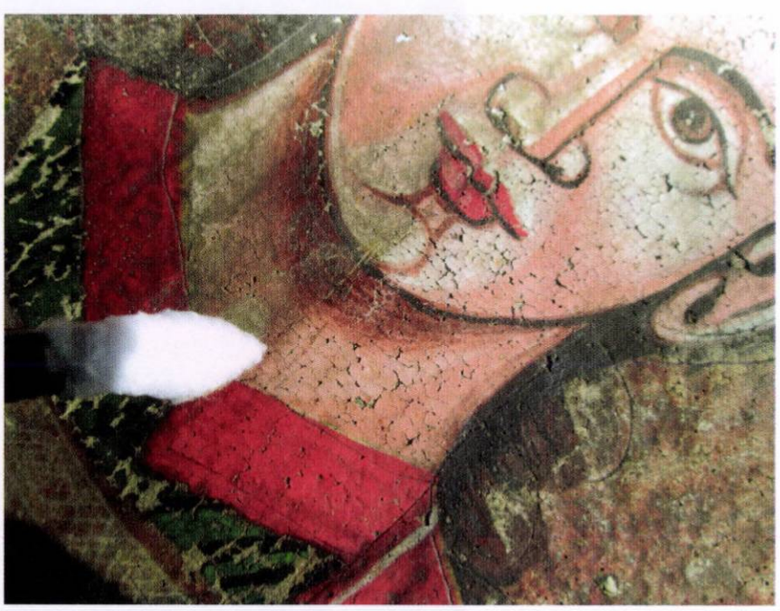

Arhanghelul Mihail, detaliu în timpul îndepărtării murdăriei ancrasate

- Tratarea în scopul stopării atacului activ de insecte xilofage;
- Operaţii pe stratul pictural; Consolidarea propriu-zisă a stratului pictural cu soluţie de clei de peşte 6%-12% folosind presa caldă (spatula electrică, fier de călcat), alternată cu presa rece (săculeţi cu nisip, marmură);
- Îndepărtarea foiţei japoneze de pe suprafaţa picturală;

- Efectuarea testelor de curăţare cu C2000 şi amestecuri de solvenţi;
- Curăţarea stratului pictural prin îndepărtarea stratului de murdărie şi subţierea selectivă a verniului;
- Integrarea cromatică cu retuş velatura, tratteggio, a zonelor cu urme de grund;
- Vernisarea cu verni pe bază de răşină naturală - dammar în esenţă de Terebentină.

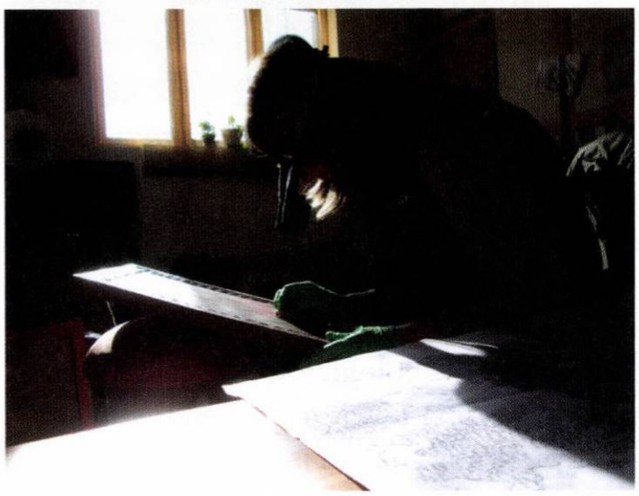

Arhanghelul Mihail,
în timpul restaurării

Arhanghelul Mihail, inscripţia de pe verso-ul icoanei, anul 1787

Arhanghelul Mihail,
icoana după restaurare

Cristina Oana Busuioc
Muzeul Judeţean Satu Mare
Satu Mare, RO
cristioana@yahoo.com

ANALIZA PRIN FLUORESCENȚĂ DE RAZE X A UNEI CĂLDĂRI PALEOCREȘTINE

Gheorghina OLARIU

Abstract: *The work presents the composition analyzes performed through X-ray fluorescence spectroscopy XRF of a pot from Balkan origin, made of copper alloy, used by priests during the mass of the liturgical celebration for holding the holy water. The vessel analyzed, was found in Periam, dates from the centuries V-VI, and belongs to the Museum of Banat from Timisoara. The results of the composition analyzes brings indices that support assumptions related to the affiliation of the vessel, the functional usefulness of it and the fact that it originally had a cover with a layer of gold, but that was lost during the use of the vessel and of the numerous repairs carried out years ago.*

Keywords: *bucket of paleo Christian cult, X-ray fluorescence spectroscopy analysis, corrosion, Vth - VIth century*

Vasul analizat a fost descoperit la Periam şi aparţine Muzeului Banatului din Timişoara. Este cu certitudine un vas cu caracter creştin, fiind prevăzut la bază cu o cruce cu braţe triunghiulare egale. Această reprezentare simbolică este bine definită în timp, fiind frecvent întâlnită în lumea creştină orientală în veacurile V-VII[1]. Vasul era folosit pentru păstrarea apei sfinţite şi folosit de preoţi în timpul oficierii serviciului liturgic. În studiul său dedicat acestui artifact, D. Ţeicu este de părere că vasul poate fi atribuit populaţiei locale bănăţene, romanizate, din perioada secolelor V-VI, fiind un vas de import provenit din lumea creştină orientală din nordul Africii. În veacul al VI-lea, frontierele Imperiului Bizantin erau din nou pe linia Dunării, iar o parte din teritoriul Banatului, de la nordul fluviului, era controlată de Imperiu. Aşa explică D. Ţeicu prezenţa unor descoperiri creştine, provenite din mediul creştin oriental, în spaţiul intracarpatic[2].

Analizele s-au efectuat cu spectromentrul portabil de fluorescenta de raze X, model S1 Titan-Brucker, cu detector Si-PIN şi anod de Rh. Caracteristicile

[1] Dumitru Ţeicu, "Căldarea de cult paleocreştină de la Periam", în *Traco-Dacia*, 11, nr. 1-2, 1990, p. 153- 156.
[2] Ibidem

tehnice la care s-au realizat analizele sunt următoarele: tensiune de 40kv, intensitate 4.95μA, putere 45W.

Căldarea de cult paleocreștină de la Periam

Analiza de fluorescență de raze X este o analiză semicantitativă, putând fi aplicată pentru a compara concentrațiile anumitor elemente ale căror raporturi comparative sunt suficient de distincte. De asemenea, în evaluarea rezultatelor trebuie să luăm în considerare atât inomogenitatea aliajelor, cât și locul în care au fost descoperite sau păstrate obiectele sau eventualele intervenții de restaurare-reparare de-a lungul timpului.

1. Analiza efectuată pe materialul de bază

Analiza (probele 618, 633, 634) efectuată în zona bazei vasului, zonă în care produșii de coroziune au fost ușor îndepărtați, astfel încât analiza s-a putut realiza pe suprafața metalică, evidențiază prezența cuprului în cantitate foarte mare, cu o puritate 99.099%, și o cantitate mică de Zn si Ni.

Tabel nr. 1. Analize efectuate la materialul de bază al vasului

	Zona analizată	*%Fe*	*%Ni*	*%Cu*	*%Zn*	*%Zr*	*%Pb*	*%Bi*
618	*metalul de baza (buza vasului)*	**0.2035**	**0.0753**	**99.0999**	**0.0731**	**0.0168**	**0.5161**	**0.0072**
633	*metalul de bază (zonă decor excizat)*	**0.2307**	**0.0513**	**89.2716**	**0.261**	-	**0.5726**	**0.0048**
634	*metalul de bază (zona decor incizat)*	**0.3818**	**0.0548**	**89.252**	**0.076**	-	**0.622**	**0.0052**

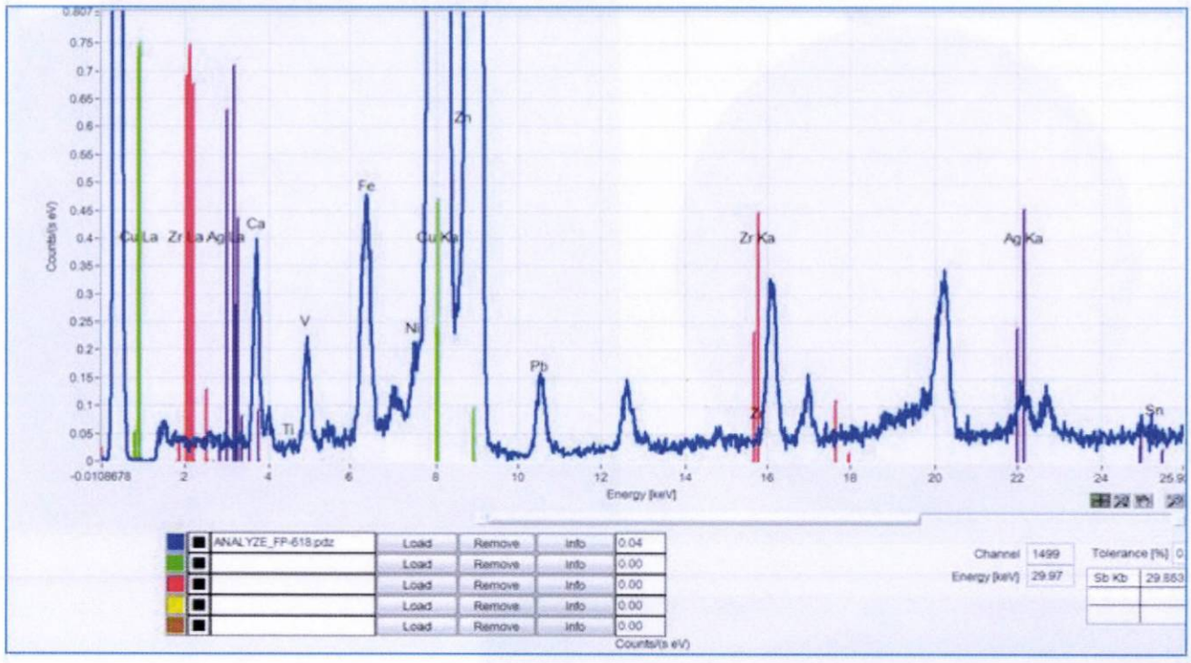

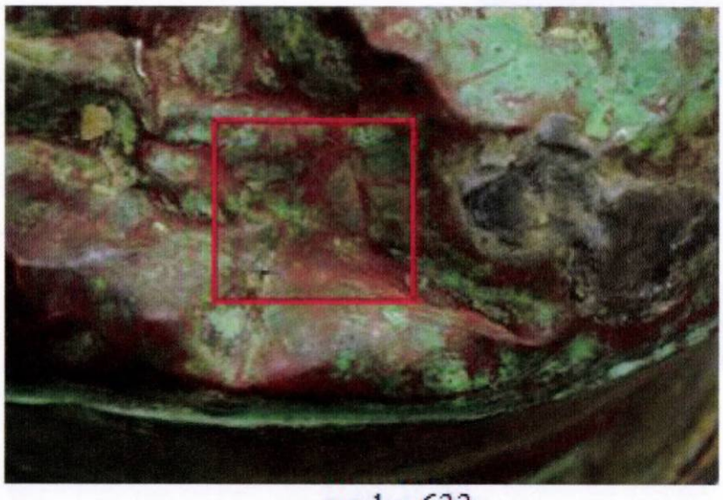

proba 633

Locurile de unde au fost prelevate probele pentru analiza materialului de bază al vasului

2. Stratul de culoare albă de pe pereții interiori ai vasului și de la baza acestuia, pe partea exterioară

Examinarea s-a efectuat în zona care prezenta o depunere de culoare albă, sub formă de crustă (probele 619, 620, 622), reprezentând depunerea de săruri de calciu pe suprafața interioară a vasului și la baza acestuia, în exterior.

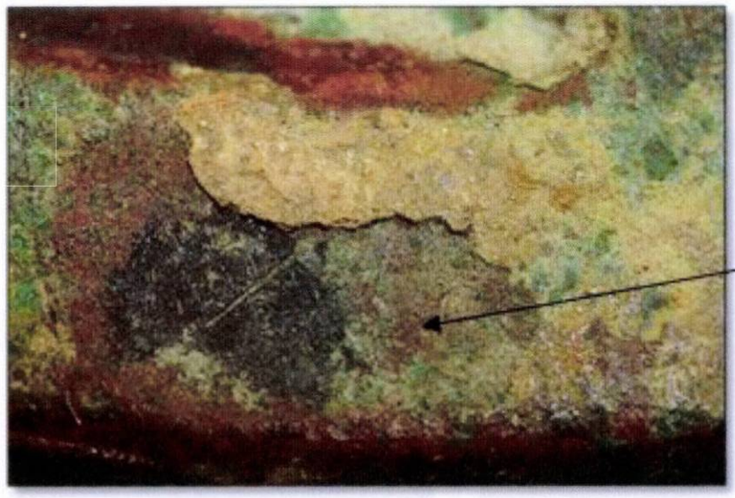

Depunerea de culoare albă din interiorul vasului

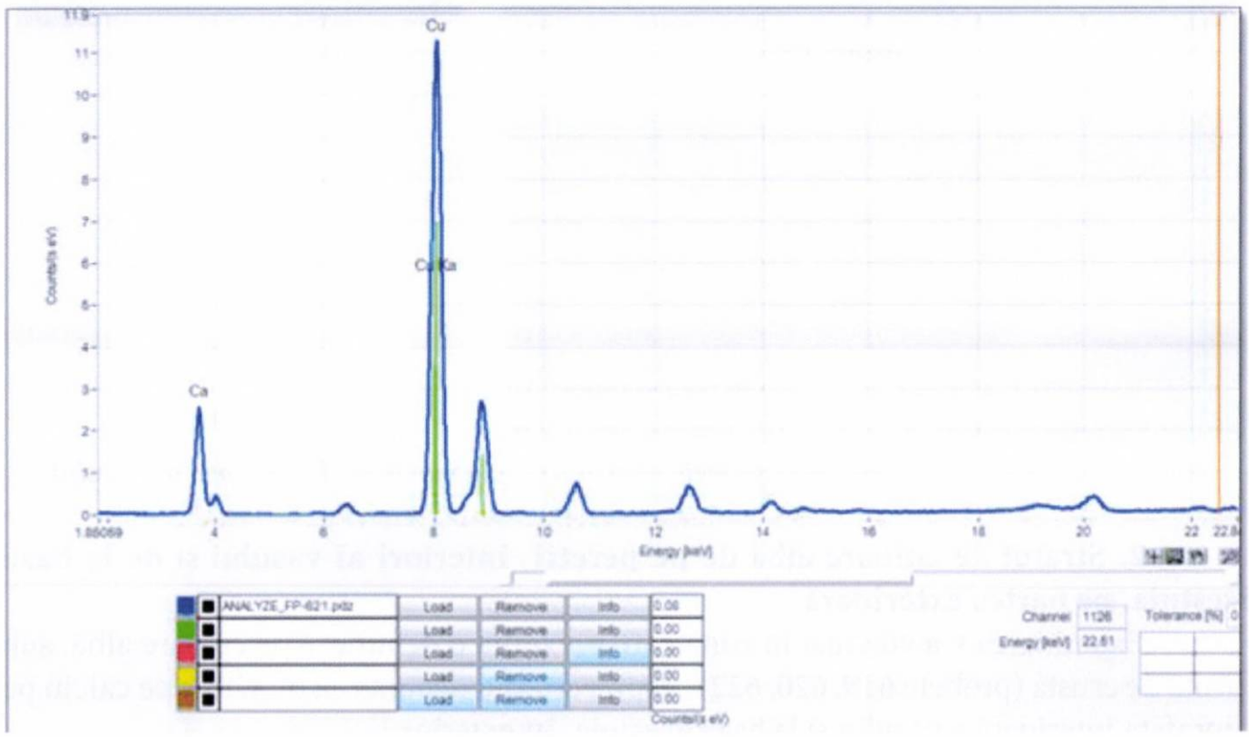

Analize efectuate pe stratul de depunere albă din interiorul vasului

Testul de solubilitate efectuat în HCl (0.1n) a confirmat prezenţa carbonatului de calciu (CaCO3). Prezenţa Ca este evidenţiată şi în graficul alăturat. Comparând înălţimile celor două picuri, Cu şi Ca, observăm că acesta din urmă este aproximativ ¼ din cantitatea de Cu. Această depunere provine din funcţionalitatea pe care o avea vasul, aceea de păstrare a apei.

Prezenţa Mn existent în probă(619, 622) nu are legătură cu compoziţia aliajului, prezenţa acestuia datorându-se fierului (manganul însoţeşte întotdeauna fierul).

Remarcăm deasemenea prezenţa bismutului care însoţeşte argintul, aceasta fiind o caracteristică a minereurilor de argint din zona balcanică.

Tabel nr. 2. Analize efectuate pe stratul de depunere albă din interiorul vasului

	Zona analizată	*%Mn*	*%Fe*	*%Ni*	*%Cu*	*%Zn*	*%Ag*	*%Pb*	*%Bi*
619	*Depunere de culoare albă*	**0.0677**	**0.7127**	**0.0717**	**83.8911**	**0.5567**	**0.2194**	**4.8511**	**0.0216**
620	*Depunere de culoare albă*	-	**0.5214**	**0.0414**	**87.7072**	**0.2852**	-	**1.8367**	-
622	*Depunere de culoare albă*	**0.2431**	**0.9386**	**0.0528**	**80.0136**	**1.0077**	**0.2628**	**7.8672**	-

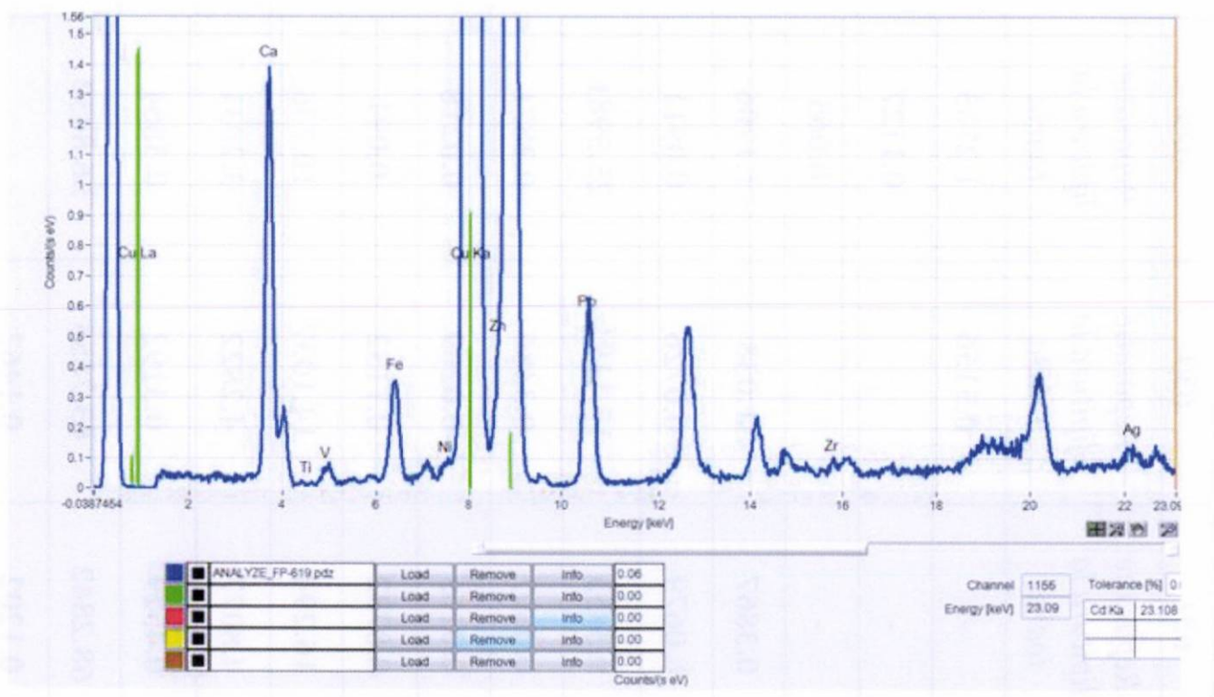

3, Aliajul de lipire

Vasul prezintă urme de reparaţii în zona de bază a acestuia. Lipitura este realizată prin cositorire, utilizându-se un amestec staniu-plumb, în raport aproximativ 1:4 Sn:Pb.

Urmele de reparaţii de la baza vasului

Tabel nr. 3. Analize efectuate în zona de lipitură (reparație)

	623	629	630	631
Zona analizata	*Reparatie lipitura la toarta*	*Reparatie lipitura la toarta*	*Reparatie lipitura la toarta*	*Reparatie lipitura la toarta*
%Ti	-	**1.2735**	**0.5156**	-
%Cr	**0.098**	**0.1127**	-	-
%Mn	-	**0.065**	-	-
%Fe	**1.3826**	**1.1706**	**1.038**	**0.3867**
%Ni	**0.0733**	**0.0911**	**0.0726**	**0.0679**
%Cu	**28.4936**	**25.5981**	**15.1191**	**9.3453**
%Zn	**1.3871**	**0.2871**	**0.3486**	**0.0897**
%Zr	**< LOD**	**0.0218**	**0.0209**	**0.0165**
%Ag	**0.1675**	**0.091**	**0.1152**	**0.0732**
%Sn	**13.5876**	**10.736**	**14.1037**	**16.294**
%Sb	**< LOD**	**3.2031**	**4.2822**	**4.8077**
%Au	**0.2727**	**0.3864**	**0.3192**	**0.4529**
%Pb	**53.6321**	**56.8432**	**63.7853**	**68.2842**
%Bi	**0.1513**	-	**0.1462**	**0.1202**

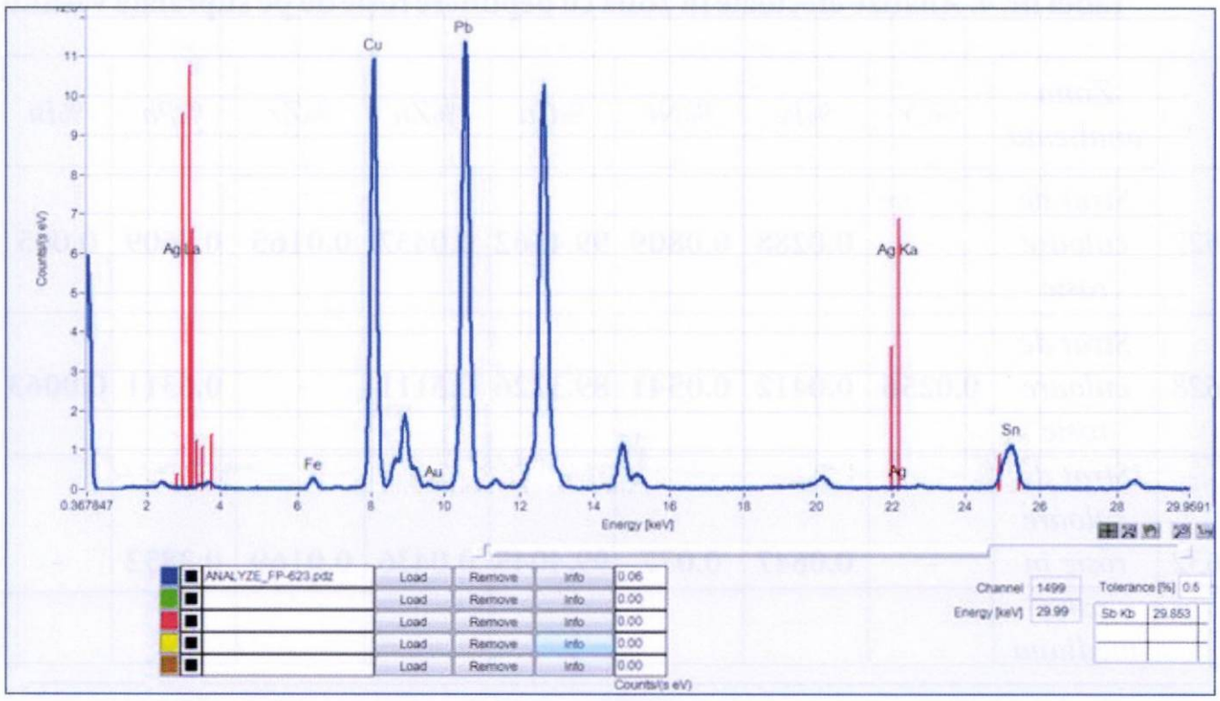

Prezența Ti (probele 629, 630) nu are legătură cu compoziția materialului, aceastaprovenind din sol. Probabil cu ocazia unei intervenții anterioare a fost realizată doar o curățare superficială, pe suprafața vasului rămânând astfel urme de sol necurățate.

Prezența Ag si Au pe suprafață, în zona în care vasul era sudat, conduce la ipoteza prezenței unei pelicule dintr-un aliaj de argint/aur care acoperea inițial suprafața vasului și care s-a păstrat doar în zonele în care acesta era protejat de uzură. Există posibilitatea ca acest strat de aurire să fi fost îndepartat în timpul intervențiilor anterioare de "restaurare", efectuate cu mulți ani în urmă, când tehnicile avansate de investigare fizico-chimică încă nu pătrunseseră în domeniul cercetării obiectelor de patrimoniu.

4. Stratul de culoare roșie de pe suprafața vasului se datorează oxizilor de Fe și Cu prezenți în această zonă. Deasemenea,am identificat urme de Au și Ag, la fel ca în zonele acoperite de sudură. Acest fapt este confirmat și de prezența Bi care însoțește de obicei argintul, și care se regăsește în probele 627, 628, 632.

Strat de depunere de culoare roșie de la suprafața vasului

Tabel nr. 4. Analize efectuate în zona cu depunere roșie de pe suprafața vasului

	Zona analizata	*%Cr*	*%Fe*	*%Ni*	*%Cu*	*%Zn*	*%Zr*	*%Pb*	*%Bi*
627	*Strat de culoare rosie*	-	**0.0288**	**0.0809**	**99.4562**	**0.0437**	**0.0165**	**0.3609**	**0.005**
628	*Strat de culoare rosie*	**0.0256**	**0.0412**	**0.0541**	**89.3226**	**0.3111**	-	**0.6311**	**0.0063**
632	*Strat de culoare rosie in zona mediana*	-	**0.0647**	**0.077**	**99.4045**	**0.0436**	**0.0169**	**0.3852**	-

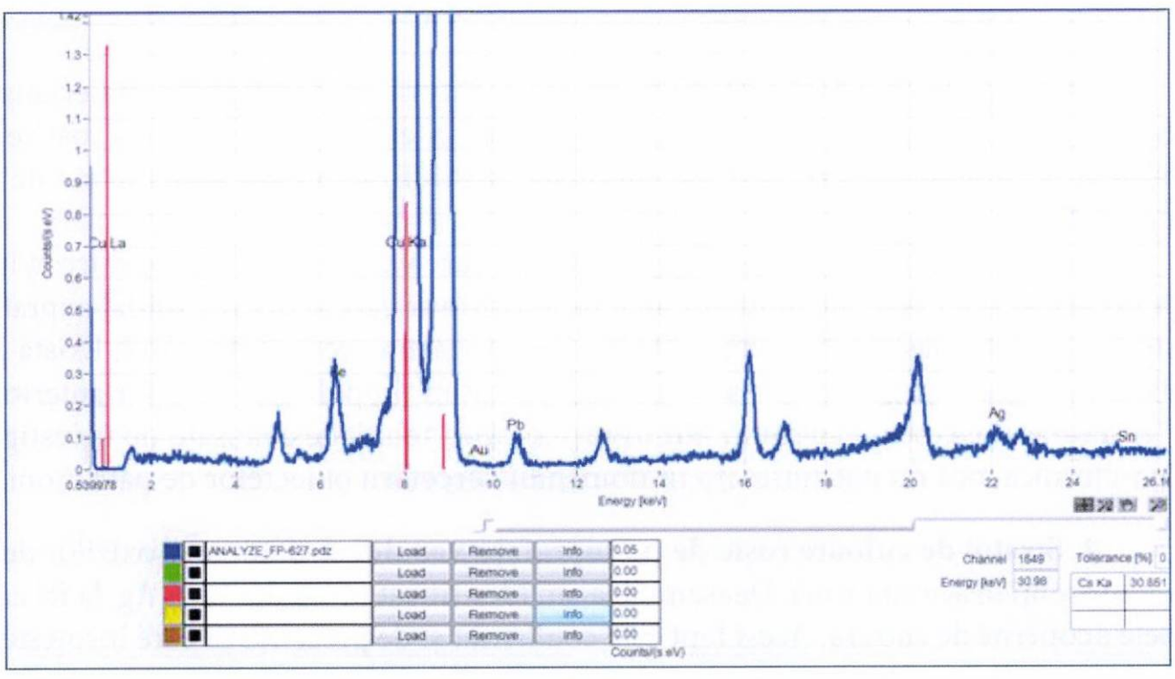

5. Buza vasului.

În partea superioară, vasul prezintă un inel din fier, peste care este răsucită buza acestuia. Prezența Ti în cantitate foarte mare în acea zonă se datorează solului care a rămas necurățat. Ti este însoțit de urme de Zr, provenite tot din sol.

Fierul este în cantitate foarte mare în această zonă, ajungând la proporția de 97.2884%. Este observabilă de asemenea prezența Mn care însoțește fierul (proba 637, 639).

Tabel nr. 5. Analize efectuate la buza vasului

	Zona analizata	*%Cr*	*%Mn*	*%Fe*	*%Ni*	*%Cu*	*%Zn*	*%Zr*	*%Pb*	*%Bi*
637	*zona de buza rasucita*	**0.038**	**0.046**	**3.1326**	**< LOD**	**85.2733**	**1.0805**	-	**0.8041**	**0.0047**
639	*zona de buza rasucita*	-	**0.103**	**97.2884**	**0.0653**	**2.1447**	-	-	**0.3582**	-

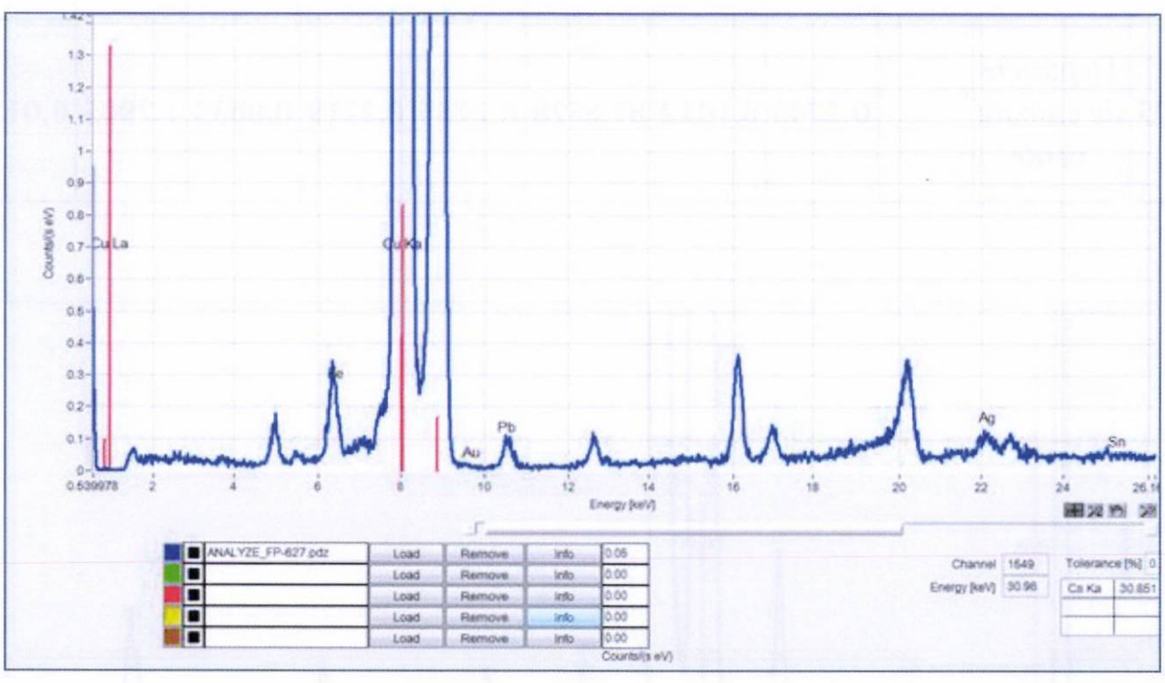

6. Zona analizată: stratul de depunere de culoare verde de pe suprafața exterioară a vasului.

Stratul de depunere de culoare verde reprezintă produșii de coroziune stabili ai cuprului, carbonații bazici precum malachitul (CuCO3, Cu(OH)2) și azuritul (2CuCO3, Cu(OH)2). Patina este discontinuă și neuniformă, având un aspect inestetic. (Proba 624, 625)

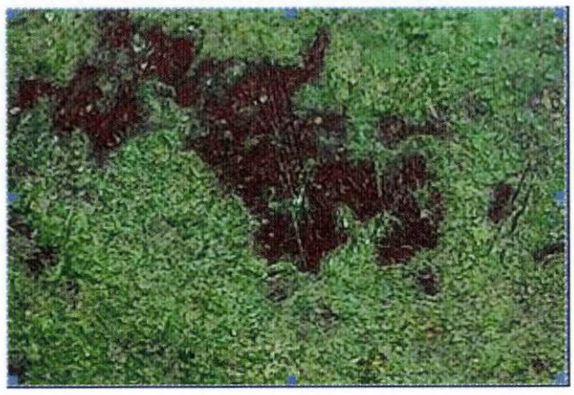

Produși de coroziune ai cuprului - detaliu

Tabel nr. 6. Analize efectuate la nivelul depunerii de culoare verde de pe suprafața exterioară a vasului

	Zona analizata	*%Mn*	*%Fe*	*%Ni*	*%Cu*	*%Zn*	*%Ag*	*%Sn*	*%Pb*	*%Bi*
624	*Depunere de culoare verde*	**0.035**	**0.3155**	**0.0679**	**88.6795**	**0.2385**	-	-	**1.0512**	-
625	*Depunere de culoare verde*	-	**0.2745**	**0.1012**	**87.6528**	**0.2755**	**0.2219**	**0.0633**	**1.7905**	**0.0124**

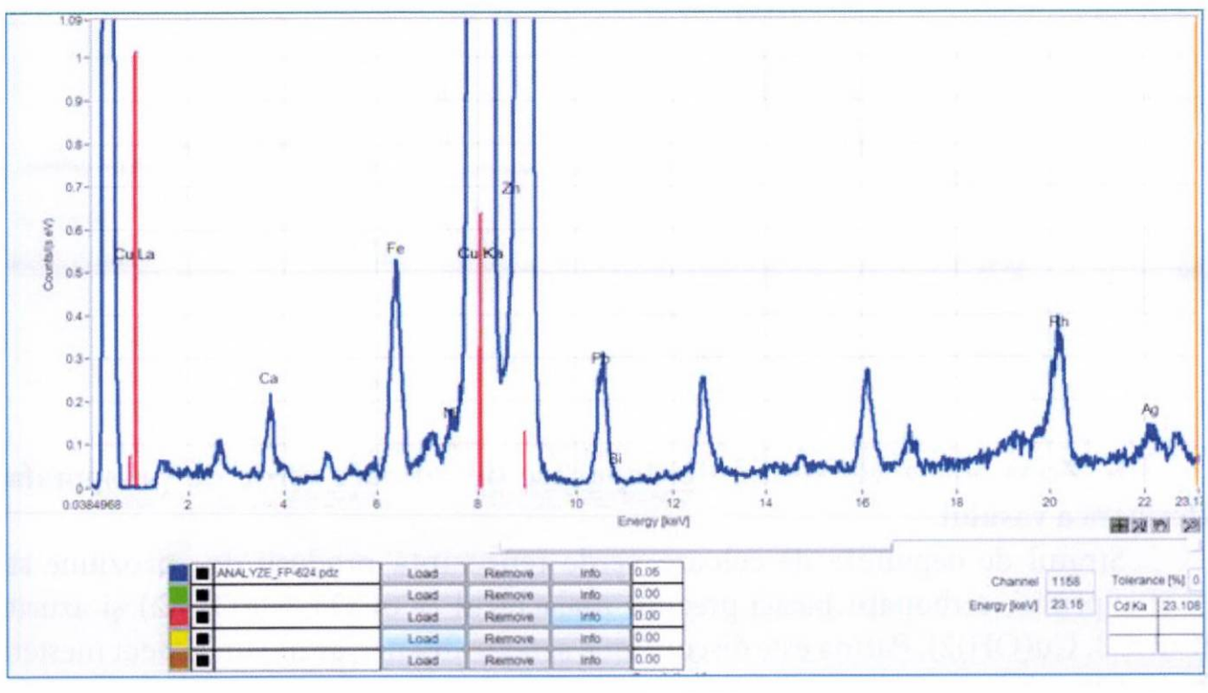

Concluzii.

Vasul este de proveniență balcanică și este confecționat din aliaj de cupru, prin batere. Inițial acesta era acoperit cu un strat din aliaj de aur/argint, din care s-au păstrat doar urme în anumite zone foarte restrânse, în principal în cele protejate de uzura mecanică (torți, zone acoperite de sudură etc.).

Dintre fenomenele de degradare cele mai cunoscute, putem menționa aici coroziunea diferențiată, care afectează în general artefactele ce conțin în aliajul lor metale nenobile în cantități semnificative, dar și interventiile de restaurare neadecvate efectuate de-a lungul timpului, care au dus la pierderea în totalitate a stratului de aur care acoperea vasul.

În evaluarea modificării compoziției aliajului prin coroziune, trebuie să se țină cont de mai mulți factori, cum ar fi condițiile de păstrare de-a lungul timpului, mediul de păstrare după descoperire, intervențiile de "reparare" la care a fost supusă piesa și contactul direct, pe o perioadă îndelungată, cu alte metale. Acest din urmă factor determină fenomenul de coroziune galvanică, ce are ca principal rezultat transferul sub formă de ioni al metalelor cu potențial electrochimic mai scăzut spre cele cu potențial mai ridicat, obținându-se false îmbogățiri ale suprafetei metalice și modificări ale compoziției aliajelor.

Gheorghina Olariu
Muzeul Județean Satu Mare
Satu Mare, RO
gina.olariu@gmail.com

ISTORIA ARTEI

ISTORIA CULTURII

DESPRE IMAGINARUL LUI MAKÓ ANDRÁS

Felicia GRIGORESCU

Abstract: *The Art is a dream, a hallucination created with „savoir faire" which has been written and it is the quote which we remember first in front of András Makó's paintings; a painting in which, on the surface of the canvas there has been narrated a story, a legend, a memory, created by joining highly representative symbols, that coherently support each other in reproducing the subject in its detail, but so hidden in a chromatic game of illusions, encoded in discrete representations like a interpreted as the infinite and incessant reshaping of the clouds on the sky. Remembering, after the experience of an incursion into András Mako's art, one of the first things to notice could be his artistic maturity and stylistic unity in the reproduction of an existential universe built according to personal rules and canons. The complexity of these means and the way the artist reinvents them in order to use them, place him among the surrealists by composition, among the oneirics by the subject and among the symbolists by the used means. It would be difficult to state which of the three directions is the decisive one or which could be the dominating one over the others as their very subtle balance itself would define the suggestions offered to us by the artist.*

Keywords: *painting, symbol, surrealism, oneiric, composition*

Arta e un vis, o halucinație realizată cu știință - s-a scris, și este observația de care ne amintim mai întâi în fața picturii lui Makó András; o pictură în care, pe suprafața pânzei este narată o poveste, o legendă ori o amintire, fapt realizat printr-o excepțională compunere de simboluri cu o mare încărcătură de reprezentare, ce se susțin coerent în redarea în detaliu a subiectului, dar cu trimiteri multiple și atât de absconse într-un joc de iluzii cromatice, uneori descifrate în reprezentări de discreția aburului, alteori citite asemeni infinitelor și continuurilor refigurări ale norilor pe bolta cerească.

Rememorând, după experiența unei incursiuni în creația lui Makó András, primele evidențe ar fi maturitatea artistică și unitatea stilistică în redarea unui univers existențial construit după formule și canoane proprii.

Complexitatea acestor mijloace și modul în care artistul le reinventează pentru a le folosi, îl plasează pe acesta în tabăra suprarealiștilor prin compoziții, a oniricilor

prin teme şi a simboliştilor prin mijloace. Ar fi greu de spus care dintre cele trei direcţii este definitorie sau le-ar domina pe celelalte, deoarece chiar subtilul lor echilibru ar defini propunerile plastice oferite nouă, de artist.

Compoziţia în arta lui Makó András este una dintre cele mai importante redute cucerite (de artist). Faţetele ei sunt multiple şi complexe. Am amintit anterior despre formulele şi canoanele pe care le compune artistul şi revenim, menţionând că acestea sunt atât de evident formulate, încât toată creaţia sa, se supune logic unor clasificări decurgând firesc, din acestea.

Dacă ar fi să structurăm o clasificare pur statistică după un criteriu analitic propriu, s-ar remarca în primul rând compoziţiile cu reprezentarea constânt dintr-un singur plan. La rândul lor pe acestea le-am vedea, unele ca un plan simplu (naturile statice, dar nu toate), cum ar fi *Natură statică cu maci*[1] (*Fig.* 1) şi pe altele, ca reprezentări ale unui plan ramificat, de o rafinată complexitate, compuneri de mai multe scene. Exemplificăm cu lucrarea *Glorificarea apei*[2](*Fig.* 2). Citirea acestei din urmă lucrări, am propune-o începând din partea inferioară, cea a scenei acvatico-terestre, unde are loc o invocare, scenă în care un personaj de gen masculin este surprins cu spatele la privitor, îngenunchiat, cum s-ar putea deduce după poziţia tălpilor acestuia. Prin mâinile sale ridicate, suntem dirijaţi spre scena a doua, cea a metamorfozelor, ca în final, lucrarea să se încheie în partea superioară cu scena în care, este simbolic reprezentată o sferă în prim plan, ca simbol al deciziei supreme.

În al doilea rând, se disting compoziţiile realizate ca suprapunere de planuri sau planuri multiple alăturate, acestea de o complexitate mult mai mare ca realizare, în rândul cărora din nou distingem cel puţin de trei tipuri.Un prim tip ar fi compoziţiile în care planul real şi cel imaginar sunt alăturate şi executate prin aceeaşi tehnică dar în registre cromatice diferite, de obicei cel ireal, mai discret. Acestui tip îi includem lucrările *Amintire la Tur*[3] (*Fig.* 3) şi *Ce vară splendidă*[4] (*Fig.* 4). |În prima lucrare se poate distinge planul real, de dimensiuni mai mari, în care este reprezentat copilul în faţa trofeului pescăresc, dar fizionomia lui indică doar prezenţa fizică şi absenţa spirituală. Mental, copilul este transpuns în spaţiul alăturat, cel al imaginaţiei, în care apare un personaj despre care putem bănui că a fost bunicul sau un apropiat al copilului, iniţiatorul în îndeletnicirea pescuitului. În cea de-a doua lucrare, planului unei naturi statice i se alătură un plan în care apare reprezentarea foarte discretă a unui nud feminin. Suportul naturii statice, neted, eşarfa aşezată pe acesta, fundalul constând din cer cu nori şi prezenţa întrezărită a femeii, sunt toate de aproape aceeaşi nuanţă de albastru deschis, această cromatică legând cele două planuri ale lucrării. Asemeni multor dintre lucrările lui Makó András, şi aceasta este un omagiu adus frumuseţii, delicateţei şi nobleţei feminine.

Un al doilea tip din grupa planurilor multiple ar fi cel în care planul ireal este suprapus celui real ca desen-scriere sau caligrafie[5] peste pictură (*Fig.* 5). Spre deosebire de artiştii care recurg la „adaosul unui desen deasupra suprafeţei pictate"[6], dar în care

[1] *Makó András fesőművész*, Paks, 2015, p. 56, imagine reprodusă din catalog.
[2] *Ibidem*, p. 19.
[3] *Ibidem*, p. 45.
[4] *Ibidem*, p. 26.
[5] Ion Frunzetti, *Pegas între Maduza şi Perseu*, Bucureşti, Ed. Meridiane, 1985, p. 229.
[6] Valentin Taşcu, *Paul Sima*, Cluj-Napoca, Ed. Dacia, 1982, p. 6.

desenul doar accentuează unele reprezentări ale compoziţiei, la Makó este vorba de scene diferite, existând un desen al planului din fundal, în exemplul nostru peisaj şi doar un desen al planului suprapus. Acesta din urmă reprezintă două personaje bătrâne, reprezentate la dimensiuni foarte mari în comparaţie cu cele din fundalul pictat, unul feminin identificat după vălul care-i acoperă capul şi celălalt masculin, cu barbă. Tot desenul suprapus are un contur din apa, totul pare a se scurge în secunda următoare, dar privitorul poate identifica in acest plan şi alte siluete de simboluri.

Al treilea tip, sunt compoziţiile în care sunt alăturate multiple planuri, ca secvenţe distincte sau chiar reprezentate ca sectoare verticale, orizontale, sau alte soluţii, în fâşii cromatice diferite (*Fig.* 6).

Toate acestea la rândul lor ar suporta alte subgrupări în funcţie de diferite caracteristici sau criterii, după frecvenţa utilizării lor.

Ieşind din rigiditatea matematică a clasificărilor propuse de analist, să ne lăsăm ademeniţi de mirajul lucrărilor.

Prin realizarea planurilor multiple, artistul surprinde dualitatea sau multifaţeitatea firii umane, a căutărilor sensului trecerii sale prin univers, legăturile şi determinările văzute, dar mai ales nevăzute cu acesta. Pictura lui Makó András este de fapt o transpunere vizuală a unor manifestări imateriale proprii omului: imaginaţia, visul, amintirea sau ideea. Este o introspecţie sau o revelare a zonei nevăzute din interiorul fiecăruia. Personajul devine secundar, tema se constituie din amintirile, fanteziile, visele sau ideile sale. Şi astfel tema generează compoziţia. În faţa acestor lucrări, privitorul îşi recunoaşte propriile idealuri sau temeri, funcţionând ca oglinzi ale necunoscutului din propriul interior.

De o sensibilitate aparte, sunt reprezentările amintirilor casei copilăriei. Ceea ce imprimă omogenitate operei lui Makó András, este o foarte interesantă continuitate a acestor amintiri, realizată prin secvenţialitatea temporală a unor scene. În mai multe lucrări apare un personaj feminin pe care-l putem identifica cu mama sau bunica pictorului, o bătrână cu pâinea într-un şervet deasupra căruia se observă aburul cald ce se ridică, iar în fata ei, pisica, martoră a prezenţei umane. Într-o altă lucrare, încăperea nu mai este locuită, a rămas doar pisica şi în prim plan soba de tuci, ca amintire a căldurii căminului, dar, apar ca suprapunere de planuri, superior, conturate personajele de odinioară. Această secvenţialiatate se observă şi în reprezentarea curţii ţărăneşti, în unele lucrări fiind evidenţiată curtea plină de păsări, căruţa cu ştiuleţi sau vase cu nuci iar în altele curtea este pustie, peretele casei scorojit iar şura cu acoperişul spart, semne ale degradării instalate prin plecarea vechilor stăpâni.

Ca mijloc de realizare al lucrărilor, foarte multă atenţie se acordă folosirii şi alegerii culorii, utilizată şi cu valenţe simbolice. Observăm o nuditate a acesteia, lipsa jocului luminii, o cromatică rece, pură, în care bănuim tăişul sec al griului. Griuri colorate, uneori transparente realizează atmosfera irealului lui Makó András. Culoarea este un sprijin esenţial în intenţiile sale picturale, folosirea ei fiind o calitate care se alătură ştiinţei desenului.

În echilibrul triadei compoziţie-temă-mijloace, alături de culoare un rol foarte important, dacă nu primordial, este cel al recuzitei simbolice utilizate. Poate doar un studiu exhaustiv ar cuprinde complexitatea spectrului simbolistic în creaţia lui Makó András, rezultat al preocupărilor sale pentru fabulosul mitilogiei pe

de o parte, precum şi pentru valorile simbolisticii utilizate în succesiunea istorică a manifestărilor artistice. Folosirea acestei bogate recuzite de simboluri generează marea bogăţie de idei a picturii sale, precum şi a unui lirism savant cu reale valenţe hieratice, rezultat al culturii solide şi deosebitei sale sensibilităţi.

Ceea ce este surprinzător în creaţia artistului, este o dualitate a prezenţei discrete sau incifrate a simbolului, care odată descoperit, îşi dezvoltă exponenţial puterea de semnificaţie: *„obiectele simbolice ... se oferă ca reprezentante ale multor altora"*[7].

În amintirile copilăriei domină simbolurile bogăţiei, ale plinătăţii, ale statorniciei familiale: căpşuna, supiera, pâinea, ştiuletele sau carafa, fiind foarte frecvente. De asemenea, regăsim simboluri ale zooforului domestic: pisica, găina, calul, cărora li se adaugă cele ale unui zoofor domesticit de măreţia unei gospodării ţărăneşti, aflată într-o deplină armonie cu spirala universului: stârci, vrăbii sau bufniţe.

Simbolul mărului, de la momentul de graţie al maturităţii fructului prin coacere, la coborârea pe scara degradării organice până la treapta ultimă, este foarte frecvent (artistul are chiar un ciclul dedicat acestui simbol), ca reprezentare a destinului uman fizic, dar în paralel, cu încercări de salvare a condiţiei morale prin îngenuncheri în faţa crucificării, ca speranţă a mântuirii. Deosebit de intersantă este alăturarea planului mitologic, ca libertate absolută, celui creştin, ca singura dar puternică posibilitate de salvare.

Freamătul picturii lui Makó Andras rezidă din mijloacele proprii, prin ceea ce încearcă să imortalizeze. Una dintre intenţiile foarte frecvente este metamorfoza, caracterul efemer al trecerii: metamorfozele viului – ale împlinirii apoi ale degradării, metamorfozele ciclului natural - înmugurire, inflorire, uscare, reînviere. Aceste miracole ciclice sunt surprinse uneori prin secvenţe orizontale, alteori verticale.

Fidel formei[8] până la redarea detaliului, Makó András are un desen foarte bine stăpânit, atât de necesar în demersul lucrărilor sale cu multiple planuri de acţiune.

Deşi uneori lucrările abundă de personaje, prin dimensiunile la care sunt reprezentate nu aglomerează scenele, dar sunt evidente caracteristicile lor influenţate de frumuseţea clasică greacă, atât feminine cât şi masculine (*Fig.* 2).

Este aici momentul, credem, să revenim la structura compoziţiei sale şi să subliniem supleţea intercalărilor de planuri şi simboluri, niciodată în contradicţie, niciodată îmbrâncindu-se.

Compoziţiile se deschid şi se închid firesc şi au dimensiunile reprezentărilor în concordanţă cu unitatea lucrării, iar cromatica susţine atât tema cât şi proporţiile ideale ale acestora.

Genurile abordate de artist le-am restrânge la două: compoziţii simbolice şi naturi statice (dar de multe ori şi acestea cu incursiuni în ireal). Şi asta deoarece chiar şi ceea ce se doreşte a fi un peisaj, la o analiză atentă trădează o atmosfera misterioasă, ascunsă, dar la aceasta contribuie şi supradimensionarea unor reprezentări care conduc tot spre un tărâm simbolic ce se cere descifrat.

---

[7] Goethe, apud Lorenz Dittmann, *Stil, symbol structură*, Bucureşti, Ed. Meridiane, 1988, p. 123.

[8] Ion Frunzetti, *op.cit.*, p. 187.

Rareori un artist, fie el plastic, poet, muzician ori din alt domeniu, reuşeşte să-şi reprezinte creaţia într-un univers atât de complex şi complet realizat de un imaginar şi o erudiţie de excepţie, cu o curajoasă originalitate.

Felicia Grigorescu
Muzeul Judeţean Satu Mare
Satu Mare, RO
felicia.grigorescu@yahoo.com

Anexe:

Fig. 1

Fig. 2

Túrparti emlék – 50 x 65 cm, olaj, vászon

Fig. 3

Micsoda gyönyörű nyár – 50 x 65 cm, olaj, vászon
What a Beautiful Summer – 50 x 65 cm, oil, canvas

26

Fig. 4

Philemon és Baucis átváltozásai – 70 x 100 cm, olaj, vászon
Transformation of Philemon and Baucis – 70 x 100 cm, oil, canvas

Fig. 5

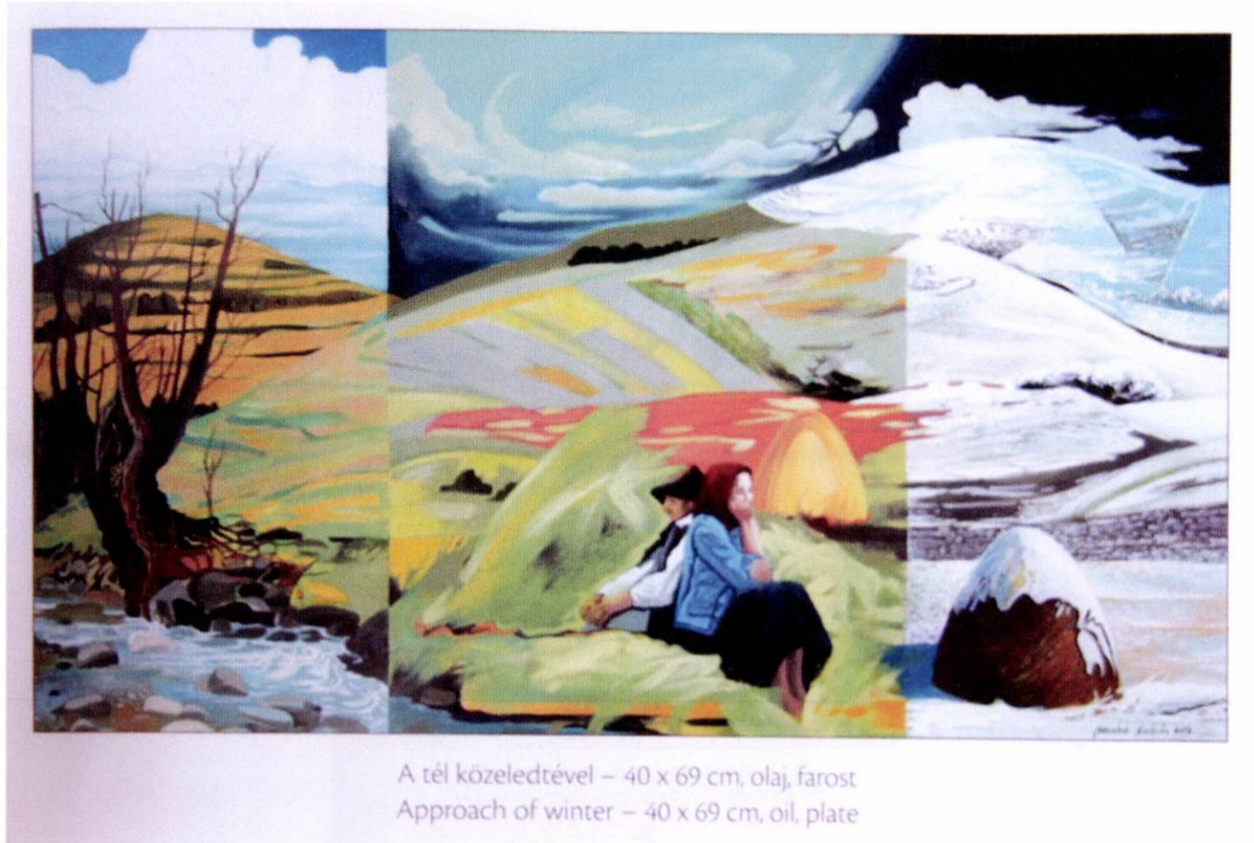

A tél közeledtével – 40 x 69 cm, olaj, farost
Approach of winter – 40 x 69 cm, oil, plate

Fig. 6

WASS ALBERT SAU PERSPECTIVA MITICĂ ASUPRA ROMÂNILOR – O ABORDARE EPOPEICĂ

Felician POP

Abstract: *Born on January 8, 1908 in the commune of Răscruci, Cluj County, in an illustrious noble family, Albert Wass, Count of Czege and Szentegyed, was undoubtedly the most contested figure in the whole constellation of Hungarian authors who wrote about Romanians. Prodigious writer with a notable literary work, Albert Wass has expanded its concerns in the field of school psycho-pedagogy by editing some books of great success. A forestry engineer by profession, he was considered a leading authority in the field and for his scientific merits was elected member of the Hungarian Academy. He is labeled in Romania, until nowadays, as being a war criminal. In Hungary and the Hungarian communities in general, Albert Wass is considered to be a great writer, a national hero and a victim of historical misunderstandings. The proof of his genuine artistic maturity came only in the second half of his life, which he spent until death in the United States, where he committed suicide on February 17, 1998.*

Keywords: *Wass Albert, writer, Hungarians, Romanians, Transylvania*

Fără îndoială, scriitorul transilvănean Wass Albert, conte de Czege și Szentegyed, este figura cea mai contestată din întreaga pleiadă de autori maghiari care au scris despre români. Scriitor prodigios cu o operă literară remarcabilă, Wass Albert și-a extins preocupările și în domeniul lucrărilor de psihopedagogie școlară, editând câteva cărți de mare succes.

Proba adevăratei sale maturități artistice a dat-o de abia în a doua jumătate a vieții sale, pe care și-a petrecut-o, până la moarte, în Statele Unite.

Dosar biografic

Scriitorul s-a născut la 8 ianuarie 1908 în comuna Răscruci, județul Cluj, și s-a stins din viață la 17 februarie 1998 la Astor, în Florida (SUA), în urma sinuciderii.

Părinții lui au fost Wass Endre (1886 – 1975) și baroneasa Ilona Bánffy de Losonc (1883 – 1960)[1].

[1] Aradi Géza, *Az erdélyi román hegylakók életéről valaha írt leglíraibb, legszebb, szeretettel leginkább teli*

Wass Albert era de profesie inginer forestier, fiind considerat o somitate în materie şi pentru meritele sale ştiinţifice a fost ales membru al Academiei Maghiare. Cunoştea ca nimeni altul pădurile ascunse din munţii Harghitei, cele care au constituit cadrul natural al cărţilor sale din prima perioadă de creaţie.

În mai 1946, atât Wass Albert, cât şi tatăl său au fost găsiţi vinovaţi de către Tribunalul din Cluj, şi condamnaţi la moarte în contumacie[2], pentru uciderea a patru localnici din Sucutard[3], doi români şi două evreice în localitatea Ţaga[4], acolo unde familia lui Wass îşi avea moşia în timpul ocupării Ardealului de Nord de către trupele horthyste, la începutul lunii septembrie 1940. De asemenea, Wass Albert a fost găsit responsabil şi pentru măcelul de la Mureşenii de Câmpie, unde honvezii conduşi de Gergely Csordas au ucis 11 oameni. El este etichetat în România până în ziua de astăzi, ca fiind un criminal de război[5]. În Ungaria şi în comunităţile maghiare în general, Wass Albert este considerat a fi un mare scriitor, un erou naţional, dar şi o victimă a neînţelegerilor istoriei.

Fiul său a fost unul dintre coordonatorii din Războiul din Golf, moment după care a fost propus ca Reprezentat al Forţelor Armate Nord Americane pentru Europa de Est (post care i-ar fi conferit multe avantaje aici), dar decizia a fost anulată, până să fie pus în funcţie.

Această viziune atât de contradictorie şi-a pus amprenta în mod dramatic asupra scriitorului care a trăit toată viaţa între cele două extreme existenţiale: o adulaţie necondiţionată din partea conaţionalilor săi şi o ostracizare la fel de absolută din partea ţării unde a văzut lumina zilei.

Această nemiloasă torsiune existenţială a măcinat lumea interioară, fascinantă şi extrem de sensibilă, a unui artist de mare forţă vizionară.

Wass Albert a trăit toată îndelunga sa viaţă (peste 90 de ani) cu iluzia unei mari reparaţii morale care se va face în cazul său. El s-a considerat întotdeauna o victimă a circumstanţelor şi conjuncturilor politice şi istorice, fiind convins că umbra unui blestem îi devorează existenţa.

Ajuns la crepuscul, scriitorul se hotărăşte să se sinucidă la o vârstă foarte înaintată, atunci când, în mod obişnuit, oamenii s-au resemnat demult cu toate nedreptăţile vieţii şi au dobândit deja o perspectivă temporală lipsită de patimi ori erupţii sentimentale incontrolabile.

Ciudat este faptul că sfârşitul lui Wass Albert este asemenea multora din personajele sale care înţeleg să părăsească arena prin suicid, văzând în acest gest o expiatoare rezolvare a unor situaţii fără ieşire.

Dosarul receptării

În permanenţă, valoarea estetică a operei literare a lui Wass Albert a fost contaminată de biografia sa discutabilă. Dacă în Ungaria, Wass Albert este socotit a fi un

---

regény A funtineli boszorkány, 2010.

[2] András W. Kovács, *The History of the Wass de Czege Family*, Edmund Siemers-Stiftung, Hamburg, 2005, p. 159.

[3] William Totok, *Febra răsăriteană a reabilitărilor. Cazul Albert Wass*, 2003.

[4] András W. Kovács, *op. cit.*, p. 160.

[5] „Ziarul de Mureş", 21 mai 2007.

erou naţional şi operele sale sunt tipărite în tiraje de masă, receptarea românească este destul de redusă. Marea sa trilogie „Lângă scaunul Domnului" (*A funtineli boszorkany*, Ed. Karpat, USA, 1959) a apărut în limba română de abia în anul 2000 în traducerea lui Corneliu Câlţea, lectorul cărţii fiind cunoscutul critic, Alexandru Cistelecan[6].

Cu toate că trilogia este un imn adus românilor care locuiesc în Munţii Bârgăului şi ai Harghitei, interesul criticii româneşti faţă de această capodoperă a fost unul extrem de redus, mediul literar românesc evitând să se pronunţe asupra operei unui autor atât de controversat[7].

Unul din cei mai importanţi exegeţi ai săi din Ungaria, Márkus Béla, profesor universitar la Universitatea din Debreţin, subliniază complexitatea operei lui Wass Albert[8]. Alţi critici importanţi care s-au exprimat asupra operelor lui Wass Albert, sunt: Eva Zahony[9], Ildikó Balázs, Lászlóné Bajnok[10].

Pál Nagy[11] îl prezintă pe Wass Albert ca pe un exponent al demersului parabolic în literatură, care îşi extrage esenţa din lumea agrestă, necolmatată de duhul rău al civilizaţiei.

Opera lui Wass Albert este de-a dreptul copleşitoare, autorul a scris de-a lungul deceniilor foarte multe cărţi, începând cu romanul său de debut „Farkas verem" (Groapa cu lupi) şi până în 1989, când îi apare volumul de nuvele „Tu şi lumea" (Te és világ).

Lucrările lui Wass Albert: 1934 *Farkasverem (Groapa cu lupi)* – roman; 1940 *Csaba (Csaba)* – roman; 1940 *Mire a fák megnőnek (Până când vor creşte copacii)* - roman, prima ediţie: Ed. Révai Kiadó, Budapesta, 1942; ultima ediţie: Ed. Mentor, Târgu Mureş, 18 ediţii, din care 2 în limba engleză, până în anul 2006; 1940 *Jönnek! (Vin!)*; 1941 *A titokzatos őzbak (novellák) (Ciuta misterioasă)* - volum de nuvele; 1941 *Csalódás (Dezamăgire)* - eseu, publicat în nr. 15 al revistei „ ÜNNEP" la 15 august 1941; 1943 *A kastély árnyékában (La umbra castelului)* – roman; 1943 *Egyedül a világ ellen (Singur împotriva lumii)* – roman; 1943 *Vérben és viharban (Însângerat în furtună)*; 1944 *Tavaszi szél és más színművek (Vânt de primăvară şi alte drame)* - dramaturgie; 1945 *Valaki tévedett (novellák 1945-49-ből) (Cineva a greşit)* - nuvele din perioada 1945-49; 1945 *A költő és a macska (elbeszélések) (Poetul şi pisica)* – povestiri; 1947 *A rézkígyó (Şarpele de aramă);* 1949 *Zsoltár és trombitaszó – Örökösök* (novellák, karcolatok, levelek – posztumusz kisregény 1949-ből); 1949 *Adjátok vissza a hegyeimet! (Dati-mi muntii înapoi!)*; 1951 *Ember az országút szélén* (Un om la marginea drumului); 1952 *Elvész a nyom (Se pierde urma)*; 1953 *Tizenhárom almafa (Treisprezece meri)*; 1958 *Az Antikrisztus és a pásztorok (Antihristul şi păstorii);* 1959 *A funtineli boszorkány (Lângă scaunul Domnului)*; 1964 *Átoksori kísértetek (Fantomele blestemului)*; 1965 *Elvásik a veres csillag (Steaua roşie păleşte)*; 1967 *Magukrahagyottak (Moşteniri)*; 1974 *Kard és kasza (Sabie şi coasă)*; 1975 *Magyar örökségünk* (Tanulmányok, hátrahagyott novellák, írások, interjúk) *(Moştenirile noastre maghiare)*; 1978 *Halálos*

[6] Wass Albert, *Lângă scaunul Domnului*, vol. I-III, Târgu Mureş, Ed. Mentor, 2000.
[7] „Cuvântul liber", Târgu Mureş, nr. 322 / 24 Iunie 2009.
[8] Valuska László, "Wass Albert a mítoszgyárban", *Index.hu*: http://index.hu/kultur/klassz/wass0517/.
[9] Eva Zahony, *Irasok es kritikak*, Budapest, Országos Széchényi Könyvtár, 1984.
[10] Ildikó Balázs, Lászlóné Bajnok, *Wass Albert, életmű- bibliográfia*, Budapest, Ed. Krater, 2004.
[11] Pál Nagy, *Magyar író a huszadik században: Wass Albert : sors és pálya*, Székelyudvarhely, Ed. Erdelyi Gondolat, 2005.

köd Holtember partján (Ceață mortală pe malul omului mort); 1985 *Hagyaték (Tradiții)*; 1989 *Te és a világ* (novellák) *(Tu și lumea)*; *Eliza* (scris în limba engleză); *Igazságot Erdélynek! (Dreptate penru Ardeal)*; *Józan magyar szemmel I-II. (publicisztikák) (Cu ochii larg deschiși)*; *Karácsonyi üzenetek – A temető megindul (Mesaje de Crăciun)*; *Magyar pólus* (Újabban fölkutatott versek, novellák, tárcák, közéleti írások, interjúk és levelek) *(Polul Maghiar)*; *Népirtás Erdélyben (Decimare în Ardeal)*; *Hűség bilincsében (Răceala cătușelor)*; *Hanky tanár úr (Domnul profesor Hanky)*; *Se szentek, se hősök (Nici sfinți nici eroi)*; *A szikla alatti férfi (Bărbatul de sub stână)*; *A sólyom hangja (Cântecul Șoimului)*; *Csillag az éjszakában (O stea în noapte)*; *Black Hammock*; *Magyar Számadás (Darea de seamă maghiară) Nem nyugaton kel fel a nap (Soarele nu răsare la apus)*; *Voltam (Am fost).*

Simpla enumerare a acestor titluri, la care se adaugă câteva volume de versuri pentru copii, dau dimensiunea reală a unui scriitor extreme de prolific care și-a împrăștiat talentul în opere memorabile.

Peisajul magic

Trilogia sa „Lângă scaunul Domnului"[12] este un omagiu patetic adus oamenilor munților care parcă împrumută ceva din maiestuozitatea locurilor în care trăiesc.

În mod paradoxal, cel care a fost etichetat drept un „ucigaș al românilor", reușește să surprindă în profunzime lumea tainică a oamenilor care trăiesc în adâncul pădurilor, un univers arhaic unde miticul se împletește la tot pasul cu realul tangibil.

Wass Albert are o înțelegere superioară a modului de viață al românilor pe care i-a cunoscut nemijlocit, priviți cu nedisimulată admirație.

Componenta esențială a peisajului în opera lui Wass Albert este forța magică a elementelor sale componente. Natura nu este una bucolică ori butaforică. Ea are un rol activ în întreaga poveste și devine – în mod gradual – personajul principal al epicului, în jurul căruia se ordonează viața și acțiunile eroilor săi.

Personajele sunt extrem de bine conturate, fiind înzestrate cu virtuți esențiale, pline de măreție umană.

Românii sunt oameni puternici, cinstiți și dârji, aflați într-o permanentă comuniune cu muntele și pădurea, din umbra cărora își extrag forța vitală și puterea de a transforma supranaturalul în mijloace de expresie și valori axiologice.

„Bunul sălbatic" este net superior semenilor săi din lumea civilizată. El este un clarvăzător, un om supus doar unor comandamente numai de el înțelese și care știe în permanență cum să tensioneze fragilul echilibru între real și imaginar, între existență și moarte.

Românii din opera lui Wass Albert sunt cu toții personaje excepționale, cu vieți care ascund mistere adânci, acelea care dau sens unei existențe contorsionate, iar interferența lor cu istoria, cu destinul și fatalitatea dau culoare paginilor memorabile scrise despre oamenii munților.

Cu o măiestrie literară inegalabilă, Wass Albert reușește să detecteze aproape organic legătura oamenilor cu lumea în care trăiesc. Peisajele maiestuoase, asperitățile climatului de munte se regăsesc decantate în caracterul și spiritul acestor oameni, unii dintre ei fiind înzestrați cu certe calități magice.

[12] Wass Albert, *op. cit.*

Trilogia „Lângă scaunul Domnului", este un imn epopeic în care personajele trăiesc la cote existenţiale maxime, iar intangibilul devine o formă de comunicare între divinitate şi mundanul cotidian. Primul volum[13] începe cu prezentarea misteriosului bătrân Toderic, cel care şi-a încropit o căsuţă de lemn departe de sat, unde creşte o fetiţă, pe nume Nuţa, care se va dovedi a fi chiar nepoata lui. La rândul ei, aceasta este legată cu blesteme cumplite, dar în compensaţie pentru nefericirea care i-a fost ursită, ea va fi dăruită cu puteri previzionare care o vor face să vadă dincolo de lucruri şi de vremuri.

Lumea arhaică a satului de munte cu rânduielile sale ancestrale este una a misterelor, a duhurilor care bântuiesc netulburate prin văile adânci şi pe crestele cărunte ale munţilor. Nu există în naraţiunea lui Wass Albert nimic întâmplător. Elementele esenţiale, cele cu valoare axiologică se află într-o succesiune dictată de o logică absconsă, dar sigură şi ineluctabilă.

Vocea auctorială este în permanenţă prezentă, dar scriitorul se află oarecum în afara liniei narative, rolul său reducându-se doar la acela de observator mirat de ceea ce vede, dar totuşi imparţial, ceea ce duce scriitura lui Wass Albert în scenele sale naturaliste foarte aproape de stilul lui Liviu Rebreanu.

De asemenea, atunci când descrie măreţia muntelui, Wass Albert se apropie de Mihail Sadoveanu, numai că scriitorul maghiar pedalează mult mai alert pe mijloacele realismului magic, cele care sunt de fapt definitorii pentru opera sa, şi aici găsim asemănări cu proza fantastică a lui Vasile Voiculescu.

În esenţă, scriitorul vede în români nu alogenii care printr-o conjunctură sau alta s-au pripăşit prin zona Răstoliţei, ci mai degrabă întemeietorii şi stăpânii adevăraţi ai ţinuturilor. Ei ştiu locurile ascunse, acolo unde haiducii se adăpostesc prin peşteri de furia autorităţilor care-i vânează, cunosc ritmurile naturii şi ştiu să adune plantele tămăduitoare.

Eroina principală a acestei cărţi este Nuţa, nepoata lui Toderic, un personaj de o mare complexitate psihologică. Fetiţa aceasta ce pare neajutorată este o femeie extrem de puternică, ea îşi urmează destinul, conştientă fiind de faptul că darurile supranaturale cu care a venit pe lume îi vor fi în cele din urmă fatale.

Idila dintre Nuţa şi fiul grofului, „domnişorul Gaspar" reprezintă metafora apropierii a două lumi, care aparent nu au nimic comun. Personajele toate sunt prinse în textura unei naraţiuni epopeice, nu există aici o ciocnire a lumilor, ci o reciprocă şi frisonantă căutare, până la urmă iubirea nu este decât pretextul dorinţei de cunoaştere a lumii celuilalt.

Domnişorul Gaspar este impresionat de frumuseţea frustă a Nuţei şi caută dincolo de ochii ei sfredelitori şi chipul luminos, copacul care a rodit un astfel de fruct.

La rândul ei, Nuţa descifrează atent mesajul pe care iubitul ei îl aduce dintr-o lume reală şi agrestă care se topeşte în magma transcendentalităţii ce poate să se manifeste departe de orice suflu rău al civilizaţiei.

Progresia evenimentelor este alimentată de combustia metafizicului: pe măsura trecerii timpului Nuţa este din ce în ce mai conştientă că deţine puteri supranaturale şi că osmoza acestora cu realitatea imediată o transformă treptat din copilita crescută de un uncheş, într-o vrăjitoare temută, dar respectată.

[13] Wass Albert, *Vremea frăguţelor*, vol. I, Târgu Mureş, Ed. Mentor, 2000.

Atenţia pe care autorul o acordă acestui personaj, este sporită de atitudinea celorlalţi faţă de Nuţa. Ea pare a fi un nucleu în jurul căruia gravitează o seamă de oameni extrem de diferiţi, de la bătrânul protector Toderic, de fapt bunicul ei, la căpetenia nemiloasă a tâlharilor, Bândilă, care se dovedeşte a fi chiar tatăl său natural şi terminând cu domnişorul Gaşpar, cel care îşi va ipostazia trăirile pentru ţărăncuţa din munţi în secvenţe afective descendente.

Cu toate că firul epic este impregnat cu un parfum metafizic extrem de persistent, autorul evită cu grijă revelaţiile bombastice, răsturnările dramatice de situaţie, ori *quid pro quo* - urile spectaculoase. El simte ritmul naturii şi caută în această curgere murmurul ademenitor al legendarului, al irealului acceptat. El ştie că miracolele nu sunt simple exhibiţii stridente, ci reprezintă rodul unor acumulări spirituale care nu şi-au găsit nicăieri o supapă. Sunt şoapte, tânguiri misterioase, murmure imperceptibile, voci inversate ale unei realităţi paralele şi toate acestea se insinuează şi-şi caută drumul expiator de întoarcere în lume, trecând prin retorta unei conştiinţe umane dispuse să le accepte şi apoi să le propage.

Omul este veriga esenţială prin care divinitatea se relevă şi-şi urmăreşte efectele. Întâmplările şi personajele par mărunte, de multe ori banale, mereu predictibile. Important este însă rolul pe care autorul li-l atribuie în această măreaţă epopee.

Până la urmă, Wass Albert găseşte în personajele sale româneşti imaginea cea mai credibilă şi mai plină de lirism a legăturii necondiţionate dintre pământesc şi metafizic.

Cheia construirii personajelor este extrem de elaborată. Toţi românii din scrierile sale începând de la Nuţa, Toderic, feciorii lui Şandru, Dumitru, Bândilă şi ceilalţi au o latură ascunsă, un secret pe care nu-l pot împărtăşi decât în situaţii extreme. Miracolul este mai mult înlăuntru decât înafară şi oamenii ascund cu teamă în adâncul fiinţei lor ceea ce de multe ori nici ei nu pot pricepe.

Lumea aceasta plină de un farmec magic, se stinge pe măsură ce omul coboară din munte. Verticalitatea umană nu este decât reflexia conştientă a verticalităţii muntelui. Stânca devine hotărâre, înălţimea, caracter, şi panta abruptă, dârzenie. Oamenii sunt întrupările pline de pulsiune ale muntelui.

Titlul cărţii este inspirat de un loc aflat în vârf de munte în masivul Harghitei, numit chiar aşa, „Scaunul Domnului"[14]. Iar slujitorii cei mai apropiaţi ai acestui „scaun" sunt oamenii ce-şi pun cea mai curată nădejde în credinţă. Aproape de divinitate, muntenii împrumută şi ei ceva din aura şi gloria Celui după chipul şi asemănarea căruia au fost zămisliţi.

Întâmplările de zi cu zi sunt pilduitoare şi oamenii încearcă să descifreze dincolo de aparenţe, mesajele pe care natura atotstăpânitoare le trimite celor cu mintea şi simţurile treze. Nuţa, cel mai sensibil receptor, decriptează aproape în mod inconştient semnele venite din cer. Şi prin trupul ei acestea se scurg şi înveşmântează cuminţenia pământului cu alte rosturi. Ea are conştiinţa damnării proprii şi ştie că iluminarea are un preţ pe care trupul ei de sânge şi carne nu-l poate plăti în întregime. De aceea ea va lua părtaşi la miracolul devenirii ei pe toţi cei care - într-un fel sau altul - îşi izbesc destinele de forţa nedesluşită care le ordonează.

---

[14] Adrian A. Giurgea, "Scaunul Domnului de la Răstoliţa" în *România liberă*, 10. XI. 2010: http://www.romanialibera.ro/actualitate/proiecte-locale/scaunul-domnului-de-la-rastolita-205291?c=q2561.

Civilizația, ca primejdie

Trilogia lui Wass Albert are un anume sens: civilizaţia cotropitoare se insinuează tot mai adânc în sufletul naturii. Muntele este ultimul bastion al echilibrului. Acolo trăiesc oameni, animale şi arbori, rupţi de ritmicitatea tehnică a lumii din vale. Chiar şi satele încep să fie înghiţite de vârtejul civilizator, iar în viziunea autorului toată această acţiune nu poate avea decât un sfârşit tragic.

Dihotomia, simplistă la prima vedere, conţine de fapt, o filosofie transcendentală. Avem aici o diferenţiere valorică între mistic şi mundan. Doar metafizica este cea care poate oferi salvarea, pentru că adâncul echilibru al lumii nu poate fi niciodată opera omului, ci doar a divinităţii.

Orice demers civilizator nu este altceva decât un grav atentat la armonia iniţială. Perturbarea ordinii ancestrale nu poate avea decât efecte tragice. Atunci când omul se desparte de natură, el îi întoarce spatele lui Dumnezeu şi fiecare element nou al progresului civilizator închide tot atâtea ferestre înspre comuniunea cu eternitatea şi divinul.

Fără magie, omul nu este decât un simplu actant al unei tragedii cu finalul dinainte stabilit. În lipsa acestei hieratice protecţii fiinţa umană devine vulnerabilă, iar ceea ce pare o binefacere a civilizaţiei, devine în mod dramatic, o armă nemiloasă care destructurează esenţa binelui.

Calea ferată, gaterul cu aburi sunt văzute ca nişte şerpi veninoşi care muşcă adânc din peisajul bucolic, otrăvindu-l. Civilizaţia îl alungă pe Dumnezeu din locuri şi din oameni.

Extrem de sugestivă este scena inaugurării căii ferate. Ţăranii sunt aduşi la gară, dar imediat după ceremonie dispar toţi, cu toate că sunt îmbiaţi insistent de către autorităţi să participe la o agapă îmbelşugată. Bătrânul Arsinte, baciul ciobanilor, îi spune baronului că „dihania cea urâtă", adică trenul va aduce la munte lucruri urâte şi murdare. În percepţia ţăranilor, orice inovaţie este lucrarea Satanei, iar trenul este întruchiparea de fier şi abur a diavolului însuşi. Reacţia personajelor la vederea trenului este asemeni celei a personajelor din povestirea „Negustor Lipscan" din „Hanul Ancuţei" de Mihail Sadoveanu. Sentimentul de respingere a modernităţii reprezentată atât de brutal de trenul zgomotos şi cu aspectul unui uriaş balaur de fier, este de fapt expresia unui conservatorism care respinge orice tendinţă novatoare.

Cele mai misterioase personaje sunt românii care trăiesc aici în creierul munţilor în simplitate, cumpătare, demnitate şi credinţă. Bătrânul Şandru de pe Ulmu, şi fiii săi trudesc cu toţii ca să-l poată ţine în şcoli înalte pe fratele lor, Indrei Şandru. Acest compromis făcut cu lumea de afară nu are alt scop decât acela ca băiatul trimis la şcoli înalte să apere interesele familiei în faţa autorităţilor, în care ciobanii aceştia nu au nicio încredere. Dar semnul schimbării lui Indrei este însuşi numele său, pe care îl transformă din Indrei Şandru, în Sandor Andras, iar tatăl său vede în această simplă traducere a numelui fiului, semnul trădării, deşi Indrei îl asigură că totul nu-i decât o modalitate de adaptare cât mai profitabilă la lumea în care însuşi părintele său l-a trimis. Bătrânul însă, neclintit în hotărârea sa, îl reneagă, ba chiar îi înalţă o cruce de lemn, considerându-l mort.

Departe de orice tentă şovină, maghiarizarea numelui lui Indrei este prezentată ca o transformare iremediabilă, ca o ruptură dureroasă de lumea sângelui său. Înstrăinarea este simptomul grav al ruperii de rosturi.

Autorul prezintă această lume în mod fracţionat. Există lume doar acolo unde trăiesc personajele sale, dar intensă şi reală este doar cea din sânul naturii. Aici se intersectează liniile de forţă ale firescului cu tentativele insidioase ale lumii „domnilor".

Bătrânul Toderic, tutorele Nuţei, dar în fapt bunicul ei adevărat, nu povesteşte despre anii petrecuţi în închisoarea din Târgu Mureş decât extrem de lapidar. Nu există peisaj, ori o descriere a locurilor străine muntelui, ci doar simple verbe, care schiţează actele lui de supravieţuire într-o lume oricum ostilă.

Nobil de palat, nobil de munte

Personajele româneşti ale lui Wass Albert sunt plămădite dintr-un aluat extrem de puternic: acestea nu se plâng niciodată, nu se destăinuie decât arar şi doar unei singure persoane şi resping lamentările. Oamenii mor tot atât de firesc precum s-au născut. Şi bolile sunt considerate încercări pregătitoare de moarte. Nuţa exprimă ideea despre moarte spunând „Ce o murit, îi demult". Ea mai spune că uneori îngropăm ceva ca pe cineva, poate chiar pe cel care am fost. Nicodim, unul din componenţii bandei lui Bândilă, consideră că viaţa nu-i decât o succesiune bine calculată, de trecere dintr-o ladă în alta. Leagănul este prima ladă, apoi omul intră în casă, o altă ladă, ca să sfârşească în cea de-a treia şi anume copârşeul.

Nobleţea, în viziunea lui Wass, nu are nicio legătură cu valorile materiale. Relevantă este doar amplitudinea caracteriologică a celor care populează opera sa.

În general, personajele lui Wass sunt maniheiste, dar excepţiile de la această regulă reprezintă de fapt, marii eroi ai cărţilor sale. Autorul prezintă oamenii aşa cum sunt ei, fără a se ataşa de vreunul dintre ei. Sălbăticia naturii îşi află un corespondent magistral în cea a celor care trăiesc în sânul ei. Eşti pe atâta de real pe cât faci parte din natură, pare a concluziona autorul.

Relaţia acestor pădureni, în general ciobani ori tăietori de lemne, cu baronul Elteto, sunt şi ele guvernate de un respect reciproc. Baronul nu se supără nici măcar atunci când bătrânul Toderic şi nepoata lui, Nuţa îşi fac casă pe pământul său fără niciun fel de aprobare, ba chiar admiră ingenioasa construcţie de lemn şi dăruieşte fetiţei, un forint de argint. După ce bătrânul Toderic este închis pe nedrept, baronul va face demersurile necesare pentru grabnica lui eliberare.

De asemenea, relaţiile baronului cu bătrânul Şandru şi feciorii lui sunt de prietenie şi încredere, baronul preţuind hărnicia şi cinstea acestor oieri români. Chiar şi şeful hăitaşilor, Dumitru Fărcaş, este român, de fapt baronul îi preferă pe hăitaşii români pentru priceperea, cinstea şi modestia lor. Românii sunt drepţi şi ageri, nici măcar iscusitul Gyerko Solomonarul nu reuşeşte să-i păcălească cu magiile lui şi atunci când circarul a încercat să-i înşele la Sărmaş, aceştia l-au cotonogit bine.

Bătrânosu, un personaj la rândul său misterios şi mereu ascuns în spatele gândurilor sale, locuieşte undeva în Dosu Fulgerului şi mărturiseşte că acolo unde stă el nu-i loc prielnic pentru oameni, dar nici că ar putea sălăşlui în altă parte.

Extrem de interesante sunt paginile inspirate parcă din „Poetica spaţiului" a lui Gaston Bachelard[15], în care Bătrânosu îi ţine Nuţei o adevărată lecţie despre rostul şi rolul unei case, făcând distincţia necesară între sălaşul vremelnic şi căminul

[15] Gaston Bachelard, *Poetica spaţiului*, Piteşti, Ed. Paralela 45, 2003.

durabil. El spune că o construcţie, oricât ar fi ea de frumoasă şi armonioasă, nu poate fi decât un sălaş vremelnic dacă liniile de contur ale destinului se întretaie în această senzaţie. Casa durabilă poate fi şi un bordei dacă mâna care a cioplit lemnele ce o întrupează, a lovit cu barda însemnele statorniciei. Apoi, el mai vorbeşte şi despre raţiunea aşezării casei, care nu poate fi oriunde, ea trebuie să ţină cont de direcţia vânturilor, de cât de puternic o luminează soarele sau de apropierea copacilor pădurii. Sunt locuri bune şi rele, aşa cum există oameni buni ori răi, concluzionează el, şi numai anumitor oameni le este deschisă ştiinţa spre înţelegerea acestei ciudate rostuiri. Bătrânosu şi-a durat el însuşi bordeiul într-un loc neprielnic pentru trup, dar potrivit ca o mănuşă pentru sufletul său. Cel mai important este ca o casă să „răspândească în jur numai bine".

Concentrarea autorului asupra lumii mononucleice din mijlocul sălbăticiei naturii face ca tot ceea ce nu are vreo contingenţă cu aceasta, să pară doar nişte chestiuni auxiliare, îndepărtate şi cu rosturi inutile. Dincolo de ceaţa pădurii nu există nimic raţional şi tot ce se întâmplă acolo este lipsit de importanţă. Cu cât te îndepărtezi de munte, cu atât lucrurile se afundă într-o ceaţă grea şi rău prevestitoare.

Magie şi fatalitate

Epopeea lui Wass, este de fapt cea a personajului principal, Nuţa, o fiinţă fragilă care nu ştie mai nimic din rosturile lumii aşa-zis civilizate, nici măcar să scrie sau să citească. Nu cunoaşte zilele săptămânii şi nici sărbătorile. Nu a învăţat niciodată vreo rugăciune şi nici n-a călcat în vreo biserică. Toate aceste aparente neajunsuri nu ştirbesc cu nimic aura ei taumaturgică. Ştiinţa, cunoştinţa şi conştiinţa ei derivă dintr-un alt sistem existenţial care nu are nimic comun cu roadele civilizaţiei. Credinţa ei este consubstanţială cu natura. Misticismul este unul direct conectat la metafizicul pur, iar destinul ei, descifrat de bătrâna ţigancă vrăjitoare din sat, este unul al fatalităţii greu asumate şi din care ea are o firavă nădejde că ar putea scăpa sub iradierea iubirii pentru domnişorul Gaspar, fiul baronului Elteto.

Ţiganca îi şi desluşeşte semnul blestemului ei, care nu este altceva decât unealta prin care divinitatea va răzbuna toate fecioarele batjocorite a căror ură împotriva opresorilor este concentrată în destinul acestei fete candide şi plină de bunătate. Există aici o luptă permanentă între voluntarism şi fatalitate. Nuţa încearcă în permanenţă să facă lucruri bune, să îndrepte răul, dar blestemul aşează lucrurile în aşa fel încât toate acţiunile ei se prefac în malefic, iar destinul implacabil o urmăreşte nemilos.

Există în roman o cheie apocaliptică. În faţa invaziei civilizatoare reprezentată de şantierul de exploatare a lemnului, bătrânul Toderic aflat pe patul de moarte va incendia întreaga pădure şi va arde şi el împreună cu casa clădită în creierul munţilor. Printr-o minune rămâne neatinsă doar o cruce mare de lemn ca semn intangibil al reînvierii, pentru că incendiul nu distruge natura, ci este doar o formă expiatoare de regenerare, de reînviere. Din scrumul pădurilor bătrâne se vor naşte lăstari noi şi astfel pădurea va fi veşnică.

Motivul focului apare peste tot în trilogie, de la jăratecul ospitalier din vatră şi până la pojarul care mistuie păcatele lumii. Cârciuma lui Ureche de Păr, ţinută de

un armean viclean, se transformă în scrum la rândul ei şi printr-o stranie paralelă, cârciumarul arde de viu, captiv printre butoaie în păcătoasa crâşmă din mijlocul satului. Acest dublu *autodafe* semnifică extremele care definesc arealul asupra căruia flacăra are drept de viaţă şi de moarte.

Românul Toderic va arde ca pe rug pentru a salva prin foc o lume ajunsă în pragul extincţiei, iar armeanul, cunoscut doar după poreclă, ori poate după numele armenesc tradus, va sfârşi incendiat de alţii pentru a şterge de pe faţa pământului cârciuma, acest topos al pierzaniei şi degradării umane.

Dacă incendierea muntelui reprezintă actul voit al unui vlăstar de-al său şi anume bătrânul Toderic întors acasă pentru a muri odată cu întreaga sa lume, focul din vale este un act de pedepsire, iar execuţia prin incinerare a cârciumarului nu-i altceva decât împlinirea unui act de dreptate. Este aici evidentă similitudinea mijloacelor. Cum tot atât de limpede este şi scopul total diferit al celor două focuri. Unul este înspre renaştere, iar celălalt înspre moarte definitivă. Eternitatea nu se poate regăsi în lumea care şi-a alungat eresurile şi umbrele. Învierea este posibilă doar pentru cei care refuză să moară cu adevărat.

Lumea tangibilă poate oricând să piară şi urmele ei să se topească sub scoarţa pământului deoarece pământul închide, pe când universul hieratic, cel cu care nu există altă cale de comunicare decât intrarea în rezonanţă celestă, nu poate să piară, ci să treacă prin stări succesive care se hrănesc din aceeaşi esenţă.

Plăieşii baronului Elteto sunt români cu toţii, oameni cu caractere dârze, iar baronul le detectează nobleţea primară care se află în acord cu nobleţea sa blazonardă.

Istoria are extrem de puţine ingerinţe în viaţa acestor oameni, de parcă ne-am afla într-un univers atemporal, calendarul natural după care trăiesc oamenii munţilor nu se potriveşte deloc cu cel lumesc şi numai din povestirile clucerului baronului, Rotter Abraham, mare căpitan în revoluţia de la 1848- 1849, putem să ne dăm seama că acţiunea are loc spre sfârşitul secolului al XIX- lea.

Bătrânul căpitan spune tututor că el personal este marele perdant al sorţii pentru că a pierdut un război din care toţi de pe lângă el s-au ales cu ceva, numai el şi-a pierdut raţiunea existenţei. Nuţa nu cunoaşte sensul cuvântului „libertate" şi se miră când află că asta înseamnă să poţi face ceea ce este frumos şi omul este obligat să lupte cât trăieşte pentru asta. Este uşor de detectat că Abraham Rotter reprezintă vocea auctorială, personajul prin intermediul căruia autorul îşi face cunoscute propriile sale convingeri.

La Wass Albert natura este la fel de stranie ca şi personajele sale, şi ea se află deasupra tuturor personajelor pe care le înzestrează cu atributul exemplarităţii. Paginile de realism magic sunt cele mai profunde şi cu siguranţă că tocmai în acestea putem găsi accentele autobiografice, cele care reprezintă o cale ideală de acces spre operă. Autorul a trăit în această lume a pădurilor, chiar profesia sa de inginer forestier, şi membru al Academiei Maghiare de Ştiinţă demonstrează vocaţia nu doar literară a lui Wass. Desigur, autorul optează necondiţionat pentru artistul din el, nicăieri nu avem niciun fel de trimitere ştiinţifică, vocea auctorială este una eminamente artistică fără niciun fel de ingredient tehnic.

Pentru Wass, pădurea şi muntele reprezintă fiinţe vii, organice. Ele nu sunt doar un simplu decor pentru personajele sale, ci înseşi toate personajele fac parte din peisaj. Pe acest fond se delimitează personajele alogene, cele care intră întâmplător în această lume şi care se mişcă precum nişte decupaje ce nu-şi găsesc locul.

Trăirea întru munte nu poate fi atinsă decât de ființele născute de el. Pădurea este veșmântul sub care se ascund tainele indescifrabile ale regnului.

Autorul nu caută să dezlege niciun mister, cheia cărții sale o constituie tocmai întregirea realului cu fiorul magic. Nu există o realitate brută, una în stare să amorseze vreo trăire adevărată. Oamenii munților au trăiri puternice, senine și curate, pe când ceilalți sunt doar o masă amorfă, în stare să facă binele și răul cu aceeași inconștiență amorală.

Singurul personaj exterior integrat pentru o vreme în lumea muntelui este Ivan, cel apărut în mod misterios din Basarabia și care în fiecare an, pe la începutul primăverii intră într-o stare de amoc și cutreieră toate crâșmele în căutarea unei femei care nu există decât în fantasmele sale, dar după o săptămână se întoarce spășit, nu înainte de a se jura în fața preotului că nu va mai bea timp de un an.

Nuța se află într-o relație extrem de ciudată cu basarabeanul acesta care închide în el o durere adâncă. Confruntarea lor în lumea intangibilului scoate la iveală adâncimi psihotice tulburi, iar ideea autorului este aceea că oamenii veniți din matricea esențială a omenirii sunt identici pretutindeni, ca și fețele deformante ale unui poliedru rătăcit în marginea realului. Wass ar putea aluneca lesne în idilic și bucolic, dacă nu ar exista în permanență o tensiune narativă.

Forța povestirilor paradigmatice

Asemănat de multe ori cu Mihail Sadoveanu în descrierile sale despre natură, scriitorul ardelean se diferențiază de acesta prin abordarea originală a epicului narativ. Wass nu face descrieri turistice, ademenitoare. El nu urmărește să capteze interesul cititorului pentru frumusețile naturii. Demersul său literar este superior unei astfel de intenții, căutând mereu nu elementele constitutive ale peisajului, ci relația dintre acestea. La fel procedează și cu personajele care nu poartă niciun fel de etichetă, acțiunile lor sunt prezentate cu ochiul rece și detașat al unei obiectivități absolute.

Wass manevrează cu abilitate maniheismul, trasarea binară a caracterelor. Personajele sale nu-și fac niciodată procese de conștiință. Autorul nu este adeptul introspecției psihologice, și nu caută să demanteleze obsesii ori tulburări psihice. Răul și binele, blestemul ori binecuvântarea sunt doar categorii emoționale care sunt părți constitutive ale fluxului existențial, chiar dacă de sens contrar.

Personajele funcționează ca după un scenariu: orice ar face, ele stau sub semnul fatalității și nu există nicio speranță de evitare a acesteia. De pildă, personajul Dumitru, supranumit Lupu, spune că are o singură menire pe această lume și anume aceea de a ucide toți lupii. Este vorba aici de o exorcizare, despre destinul individului supus unei experiențe împovărătoare în care o haită de lupi îi ucide întreaga familie. El însuși se îmbracă doar în blană de lup și-și găsește alinarea numai atunci când ucide unul.

Într-un târziu, Dumitru Lupu realizează că lupta sa este zadarnică, iar hăinuțele însângerate ale copilului său sunt semnul peremptoriu al unei tragedii care obnubilează toate speranțele, mai presus de orice răzbunare. Soluția nu este aceea de stârpire a răului. Un singur om nu poate lupta cu o întreagă fatalitate. El nu are cum să fie conștiința unei răzbunări, ci doar una din umilele sale unelte.

În masiva trilogie „Lângă scaunul Domnului" nu găsim nici măcar un singur personaj care să-și fi împlinit un destin pozitiv. Evenimentele nu aduc progrese decât

cele pur biologice ori calendaristice, traiectoriile oamenilor sunt haotice şi mintea lor nu poate descifra un sens raţional în această avalanşă de senzaţii şi sentimente.

Există însă nevăzut, dar prezent în toate, un mare dirijor deasupra oamenilor şi destinelor ce-şi conduce bagheta după o partitură pe care nu o pot înţelege decât cei aleşi. Uneori, autorul ridică puţin franjurii irealităţii atâta doar cât să lase să intre în lume o aură de tulburat mister.

În scenă intră de multe ori personaje secundare purtătoare de mesaje de nedecriptat la prima vedere. Natu Şandru - fiul bătrânului oier Şandru - îi dăruieşte Nuţei un câine de pază, după care este găsit mort în urma unei lupte violente. Birtalan o învaţă în copilărie pe Nuţa să prindă peşte cu mâinile goale şi reapare brusc în viaţa acesteia în momentele de cumpănă ale fetei. Ţiganca ghicitoare, este îngrozită de semnul pe care-l vede între ochii Nuţei şi fuge de aceasta speriată, dar fata tot o găseşte, iar bătrâna ghicitoare trebuie să depună mărturie în faţa Nuţei pentru semnul întunecos de pe chipul tinerei fete. Ivan aduce în viaţa Nuţei lumea misterelor sale, confruntând-o dureros cu cea a fetei şi din această coliziune aproape mistică este scăpărată scânteia unei revelaţii prin care fiecare se regăseşte reflectat în proiecţiile psihotice ale celuilalt.

Ivan reprezintă mesagerul unei lumi paralele, la fel de misterioase ca şi cea în care trăieşte Nuţa. Despre aceasta nu aflăm nimic pe moment, autorul dezvăluie poveştile personajelor la momentul potrivit.

Personajele cărţii au fiecare câte o poveste în general zguduitoare, una de cotitură existenţială, care va determina apoi parcursul şi atitudinea acestora ulterioară.

Ca şi în „O mie şi una de nopţi", rând pe rând eroii cărţii se confesează în faţa Nuţei, personaj nucleic în jurul căreia poveştile de viaţă ale celorlalţi capătă o altă consistenţă şi o decriptare ciudată. Interesant este faptul că personajele confesive sunt numai masculine. În general, aceşti oameni sunt taciturni şi nu s-au confesat până acum niciodată, nimănui.

Revelaţii identitare

Cu rare excepţii, bărbaţii care îşi intersectează destinul cu cel al Nuţei sunt oameni, în esenţă, buni. Este evidentă inspiraţia din Jean Jacques Rousseau, conform căreia toţi oamenii se nasc buni, numai că societatea îi înrăieşte. În esenţă, aceasta este povestea personajelor. Ele pornesc de la o stare de normalitate, cu repere axiologice foarte bine definite, dar influenţa factorilor exogeni este una malefică şi contorsionează caracterele şi conştiinţele.

Ivan, cel venit din Basarabia, a luat drumul pribegiei după ce nevasta lui a fugit cu un cioban român, chiar cu ştiinţa părinţilor ei.

Bândilă, căpetenia tâlharilor din munţi - care s-a dovedit a fi chiar tatăl Nuţei - este un om drept care s-a însurat cu Elena, mama Nuţei şi fiica lui Toderic peste voinţa bătrânului morar, care îi strică lui Bândilă căsnicia, măritându-şi cu de-a sila fata cu un cârciumar care o maltratează. Bândilă va da foc morii socrului său şi-l va ucide apoi pe cârciumarul abuziv. Gestul său va schimba în mod dramatic vieţile tuturor: soţia lui, Elena, va muri în scurtă vreme, Toderic rămas fără avere îşi va lua nepoata, pe Nuţa, căutându-şi un sălaş în munţi, iar Bândilă, ajuns un excomunicat, va deveni şeful unei bande de tâlhari.

Preotul Dan Xaver - ajuns răspopit după ce l-a agresat pe episcop în biserică - se alătură bandiţilor şi spune că toată nefericirea vieţii lui a fost cauzată de încăpăţânarea

sa de a propovădui altfel scripturile. Ceea ce este considerată a fi o rătăcire demonică nu este altceva decât un alt soi de percepere a divinității, superioară și mai aproape de esență. Preotul susține o filosofie epicuriană conform căreia dorințele din noi sunt voia Domnului, teorie extinsă de către Michel Onfray în cartea „Prigoana plăcerilor"[16], care acuză creștinismul de deturnare a eroticii naturale cauzate de Sfântul Pavel, cel care a distrus erotica solară naturală.

Povestea lui Indrei Șandru - unul din feciorii bătrânului Șandru trimis la școli înalte și apoi renegat de familie - are un moment de iluminare atunci când nevasta lui, doamnă de la oraș, refuză să participe la înmormântarea bătrânului cioban pe motiv că acela este „un olah bătrân". Tresărirea identitară a lui Indrei este urmată de întoarcerea sa în munți, acolo unde are vreme să se gândească cât de periculoasă este pervertirea în mijlocul civilizației alogene care îl însingurează și înstrăinează pe om. Indrei va închide cercul vieții sale întorcându-se în locul în care s-a născut pentru a sfârși acolo, în mijlocul pădurii.

Revelația identitară reprezintă momentul în care Indrei capătă conștiința că nu este decât un hibrid inadaptat, un om care și-a respins lumea inițială ca să intre într-o alta cu aparențe de superioritate, ca în final să fie respins la rândul său de lumea lui ancestrală. El devine doar o jumătate de om și „astfel de oameni n-au ce căuta pe pământ", și-și împlinește destinul împușcându-se la marginea unei păduri.

Ion de pe Piperic, răpitorul copilului Nuței aruncă o altă lumină asupra determinărilor unor fapte reprobabile. Este vorba și aici tot despre înstrăinare, și anume despre povestea fratele său Cornel, preferatul mamei, care este trimis la școli în oraș și se întoarce într-un final, zdrențuit și distrus de boli și de beție, pentru a lua ultimii bani mamei sale oarbe după ce aceasta a făcut sacrificii uriașe pentru a-l ține la învățătură. Dramele tuturor personajelor au în comun tema inadaptabilității și însingurării. Personajul Ivan, în trunchiatele sale confesiuni, spune că acel care este născut în viața sa nu poate ieși din ea, dar atunci când totuși o face, rezultatele sunt întotdeauna tragice, omul este însumat unui cerc legat prin fire tainice și adânci, iar ruperea cercului nu face altceva decât să spargă în fărâme viața adevărată a omului, și așa destul de casantă și fragilă.

O mistică a naturii

Marile personaje ale cărții sunt fără îndoială românii, oameni adevărați care trăiesc în sânul naturii, într-o trinitate interdependentă: om – natură - divinitate. Oamenii își caută punctul de echilibru în relația lor cu divinitatea prin intermediul naturii, iar acest echilibru este cu atât mai puternic cu cât gradul de comuniune dintre elementele sale este mai ridicat.

Dumnezeu lucrează prin oameni și-și arată puterea de multe ori prin forțele dezlănțuite ale naturii.

Oamenii munților nu se revoltă și nu se plâng niciodată de stricăciunile făcute de natură. Ei se mulțumesc să le observe, să le suporte cu un senin stoicism și încearcă să descâlcească însemnele acesteia, mesajele ascunse ale divinității. Cunoașterea directă interumană se face prin privire și Nuța spune că „una este omul și alta privirea lui".

Puterile taumaturgice ale Nuței se pot manifesta plenar doar atunci când poate

[16] Michel Onfray, *Prigoana plăcerilor*, București, Ed. Humanitas, 2012.

citi în ochii oamenilor trecutul şi viitorul acestora. Faptele prezentului însă le simte printr-un soi de toropeală malefică ori benefică.

Nuţa nu încetează niciodată să spună tuturor că ea este o vrăjitoare, exponenta „marii răzbunări", că actele sale sunt peste voinţa pământească şi ea nu-i decât un instrument al unei forţe supranaturale care încearcă să restabilească echilibrul primar, prin pedeapsă. Ea are conştiinţa limitei propriului ei destin pe care încearcă să-l atingă ştiind bine că aceasta înseamnă defapt, iminentul ei sfârşit.

Harul previziunii, ori al citirii trecutului nu este permanent, ci fulgurant. Prezentul nu are alt rol decât acela de a amorsa trecutul înspre viitor. Semnele magice apar brusc, fără nicio explicaţie şi fără vreo logică aparentă. Epifania nu este un spectacol, ea se manifestă prin unduiri tainice ale timpului şi spaţiului, starea de graţie revelatoare este înlocuită cu una psihotică, asemeni unui delirium tremens.

Există apoi o filosofie panteistă al cărei vector de forţă este fatalitatea. Lucrurile, oamenii curg toţi înspre un final care reprezintă cheia întregii lor existenţe. Naşterea şi moartea sunt doar nişte borne temporale care nu limitează creşterea şi devenirea, ci doar o secvenţialitate a uneia şi aceleiaşi poveşti. Chiar şi amintirile îmbătrânesc şi mor pentru că memoria este asemeni unei fiinţe vii, fiind supusă regulilor biologice.

Traseul Nuţei este unul misterios, cu ocolişuri obligatorii menite să dea consistenţă direcţiei în care o trage destinul ei. Ea pierde tot, şi câştigă totul numai pentru a trece încă o dată prin rugul amărăciunilor: vor muri toţi din jurul ei, inclusiv copilul care i-a fost răpit şi pe care ea însăşi l-a blestemat fără să ştie că acela este chiar propriul ei prunc, apoi cu minţile rătăcite va peregrina prin satele munţilor, fiind zărită tot mai rar de către săteni prin crânguri ascunse, cu şerpi de aur încolăciţi în jurul capului său, părul său blond de altădată. Timpul este inegal. Există senzaţia de dilatare temporală: în realitate nu trec decât câţiva ani, dar perspectiva temporală o dă densitatea şi intensitatea evenimentelor. Chiar dacă Nuţa de abia a ajuns la 20 de ani pare o vrăjitoare bătrână, iar ciobanii din munţi aflaţi la începutul romanului în puterea vârstei după câţiva ani par a fi nişte moşnegi matusalemici. Această acceleraţie temporală este menită să catalizeze firul narativ. Dinamica acţiunilor este una febrilă, evenimentele se sedimentează aproape haotic, dar desenul final începe să se clarifice şi de multe ori să deturneze vreun final previzibil. Metafora luptei copitei diavolului cu aripa îngerului este sublimată în roman prin confruntarea directă a Nuţei cu preotul din sat care nu este altceva decât o ipostază pernicioasă a Satanei. Biserica preotului este, la propriu vorbind, arena în care se confruntă forţele de semn contrar, iar lupta este decisă de un fulger magic care se abate asupra sfântului lăcaş. Nuţa îl înfruntă deschis pe preotul satanic şi-l îngenunchează. Această victorie însă nu este un maniheic simptom al binelui şi răului. Victoria Nuţei nu înseamnă nicidecum capitularea definitivă a răului, ci doar o ilustrare a permanentei bătălii între malefic şi benefic, cu înfrângeri şi victorii pasagere ori amăgitoare.

Divinitatea nu înseamnă întotdeauna Dumnezeu în sensul creştin. Pentru că El nu încape într-un singur cuvânt, într-o simplă formulă şi nu este obiectul unei adoraţii necondiţionate, ci e mai degrabă jumătatea hieratică a omului.

În faţa manifestărilor miraculoase ale Nuţei, răspopitul Dan Xaver exclamă: "Nuţa eşti o sfântă!" dar sfinţenia în sensul dat de răspopit nu este una a smereniei şi martiriului, ci mai degrabă una a forţei divine care generează stări şi determinări.

Atunci când îşi asumă identitatea de vrăjitoare, care are întotdeauna o conotaţie negativă, Nuţa nu crede nicio clipă că ar fi stăpânită de forţe demonice, puterea ei

vrăjitorească este una exterioară fiinţei sale, ca un fel de platoşă, ori ca o barieră a cărei încălcare intruşii o plătesc întotdeauna cu viaţa. Ceea ce face însă Nuţa conştient este întotdeauna benefic: ea vindecă bolnavii şi schilozii din satele de munte, dar pentru a-şi obloji propriul copil ea se vede silită să apeleze la o săteancă ostilă, care o umileşte. Această imagine este aidoma celei a Mântuitorului care poate vindeca şi chiar învia oameni, dar nu se poate salva pe Sine însuşi decât prin supliciu şi moarte. Trimiterea aceasta biblică este evidentă şi detectăm de-a lungul firului narativ o serie de trimiteri mitologice, ori biblice: cântecul fermecat al vrăjitoarei îi atrage pe ciobanii lui Arsinte, Toma şi Gligor, care sunt găsiţi apoi morţi în pădure. Ceilalţi ciobani înfricoşaţi îşi astupă urechile cu bumbac, scenă asemănătoare cu cântecul sirenelor care ademeneau bărbaţii aflaţi pe corabia lui Ulise din Odiseea lui Homer.

Wass Albert spune că o femeie mergea pe urmele lui Dumnezeu, care cu siguranţă că duc în munţi.

Esenţa vieţii este să trăieşti în rezonanţă cu mediul înconjurător: să cultivi, să creşti animale, să tai lemne. Restul sunt „nevoinţe".

Trilogia „Lângă Scaunul Domnului" este o epopee măreaţă a muntelui, a naturii, a vieţii libere, fără ingerinţe schizoide. Este bun doar ceea ce-i genuin. Rafinamentul, progresul, nevoia de schimbare sunt considerate agresiuni directe la adresa echilibrului firii. Iar genuini sunt în cartea lui Wass Albert în primul rând românii, prezentaţi cu căldură şi admiraţie.

Felician Pop
Muzeul Judeţean Satu Mare
Satu Mare, RO
telefelician@yahoo.com

ISSN 2067-6948
editura muzeului sătmărean